

ศกุนตลา
มัทนะพาธา
ท้าวแสนแปด
ประมาตสุภายิต

พระราชนิพนธ์

๒๕๖

สมเด็จพระรามาธิบดีที่๕ศรีสินทวาร

มหาจักราช

พระมหากษัตริย์เจ้าอยู่หัว

ศกฺษนตลล
ม้ทลละพลท
ท้ทลลลลลล
ประมลลลลลล

พระรลลลลลล

ของ

ลลลลลลลลลลลลลลลลลล

มลลลลลลล

พระมลลลลลลลลลลลล

พระบรมรูป

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

คำนำ

สำนักพิมพ์ คิดป่าบรรณาการ แจกความมายังกรมคิด-
ป่ากรว่า มีความประสงค์จะรวบรวมบทพระราชนิพนธ์ในพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อพิมพ์จำหน่ายแก่ประชาชน
ผู้สนใจ คือเรื่อง

๑. พระราชนิพนธ์ บทละครว่า เรื่อง ศักุณศดา ฉบับ
ภาคผนวก

๒. พระราชนิพนธ์ บทละครพูดคำฉันท์ เรื่อง มีทนะพาสา

๓. พระราชนิพนธ์ บทละครว่า เรื่อง ทำงแด่นปม พร้อม
ทั้งตำนานและต้นนิฐฐานทางโบราณคดี

๔. ประมวลสุภาษิต พระราชนิพนธ์

สำนักพิมพ์คิดป่าบรรณาการ ได้เคยขออนุญาตพิมพ์พระ-
ราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ออกจำหน่าย
เผยแพร่แล้วครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ในครั้งนั้นได้รวบรวม

รวมพิมพ์เรื่อง ศักุณตดา มัทนะพาธา ท้าวแสนปม และบ่อเกิด
แห่งรามเกียรติ์ มาในครั้งนี้ได้เปิดย่นบ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์เป็น
ประมวลสุดท้ายตีพิมพ์พระราชทานแทน ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ใน
ด้านวรรณคดีเช่นกัน

โดยที่พระราชทานทั้ง ๔ เรื่องนี้ กรมศิลปากรเคยได้รับ
พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์ได้อยู่แล้ว จึงอนุมัติ
ให้สำนักพิมพ์ สตีปบาบรรณาการ พิมพ์ที่พระราชทานดังกล่าว
จำหน่ายได้ตามความประสงค์

กรมศิลปากร

๓ ตุลาคม ๒๕๐๓

เลขที่.....

เลขที่.....

เลขทะเบียน.....

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111012957195

สารบัญ

ศกุนตลา	หน้า	หน้า
พระราชันพนธ์คำนำ	๖๖	๓
เครื่องแต่งตัวละคร	๖๖	๖
หมายเหตุ	๖๖	๓๒
บทละคร	๖๖	๓๓
ภาคผนวก ๑ กล่าวด้วยนาฏกะ	๖๖	๕๗
ภาคผนวก ๒ อภิธานตั้งเขป	๖๖	๗๑
มีทนะพาธา	๖๖	๓๑๗
พระราชันพนธ์คำนำ	๖๖	๓๑๑
ตัวละคร	๖๖	๒๐๕
ลำดับฉาก	๖๖	๒๐๗
บทละคร	๖๖	๒๐๑
ท้าวแสนปม	๖๖	๓๑๗
พระราชปรารภ	๖๖	๓๑๑
ตำนานเดิม	๖๖	๔๐๓
พระราชวิจารณ์	๖๖	๔๐๓
พระราชตั้งนิษฐาน	๖๖	๔๑๖
บทละคร	๖๖	๔๒๑

ประมวลสุภาษิต	หน้า	๕๖๘
พระบรมราชประวัติ	,,	๕๗๓
ไตรรัตน์คัมภีร์	,,	๕๗๐
ภาษิตนักรบโบราณ	,,	๕๗๕
ธรรม	,,	๕๗๗
อธรรม	,,	๕๗๗
ความดี	,,	๕๗๗
ความชั่ว	,,	๕๗๗
ความฉลาด	,,	๕๗๗
ความเขลา	,,	๕๗๗
ความรอบคอบ	,,	๕๗๗
ประมาท	,,	๕๗๗
ทุกข์	,,	๕๗๗
ความริษยา	,,	๕๗๗
โงก	,,	๕๗๗
ความขกตัญญู	,,	๕๗๗
กรุณา	,,	๕๗๗
กตัญญู	,,	๕๗๗
ภักดี	,,	๕๗๗

ความเพียร	หน้า	๕๖๓
ยศธรรม	"	๕๖๘
ความรู้อุทิศ	"	๕๗๐
ความระขายใจ	"	๕๗๓
ความดี	"	๕๗๓
ดำมืด	"	๕๗๓
ความดำมืด	"	๕๗๗
ผู้วิเศษ	"	๕๗๓
กาดเทศ	"	๕๗๕
ภรรยา	"	๕๗๓
กฎธรรมตา	"	๕๗๓
เกียรติศักดิ์	"	๖๐๗
ชีวิต	"	๖๓๓
โชคเคราะห์	"	๖๓๕
ปรกติจิต	"	๖๓๖
มายา	"	๖๒๒
ฉา	"	๖๒๕
วิชา	"	๖๓๗
เวลา	"	๖๓๘
ศึตป	"	๖๕๒

กานติภาพ	หน้า	๖๔๖
ธรรมเจริญ—นิพนทา	"	๖๔๗
ทวีป	"	๖๔๘
ตั้งคราม	"	๖๕๓
หน้าท	"	๖๕๗
อำนาจ	"	๖๖๐
ชาย	"	๖๖๓
หญิง	"	๖๖๗
ความรัก	"	๖๗๖
สมรส	"	๗๐๓
สมาคม	"	๗๐๖
มิตรสหาย	"	๗๑๓
ญาติ	"	๗๒๑
บิดา มารดา บุตร	"	๗๒๓
อาจารย์ ศิษย์	"	๗๒๔
ทหาร	"	๗๒๖
ผู้นำ	"	๗๒๗
ความรักชาติ	"	๗๓๗
ไทย	"	๗๔๒
อัศวภาค	"	๗๕๐

ตฤนตลา

พระราชนิพนธ์คำนำ

เรื่องศกุนตดาณ คณเรองอยู่ในมหาภารต เป็นเรื่องเกร็ด
อันหนึ่ง (หรือเรียกตามภาษาดั้งเดิมว่า "อุปายาณ")
มีนามปรากฏว่า "ศกุนตโลปายาณ" เป็นข้อความที่มอญ
ในมหาภารต เพราะสันนิษฐานว่าเป็นเรื่องราวของกษัตริย์จันทวงศ์
องค์หนึ่ง ซึ่งเป็นชนกแห่งกษัตริย์ไกรพ และปาดนทพ ซึ่งทำ
สงคราม กับทศابت กุรุเกษกร อันเป็น คณเรอง แห่งหนึ่งคือ
มหาภารต ทว่าเรื่องศกุนตดาณเป็นเรื่องของชนกแห่งกษัตริย์
กระทำมหาภารตยุทธนั้น คือท้าวทุขยณคณเป็นพระเอกในเรื่องนี้
นับว่ามีนามปรากฏในหมู่กษัตริย์จันทวงศ์ เพราะเป็นพระบิดา
แห่งท้าวภรด ผู้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิองค์ที่ ๓ ในรัชสมัยประเทศ
และนามประเทศนี้ที่เรียกความหาภารตวรรษ ก็คือเรียกตามท้าว
ภรดคน อีก ส่วนศกุนตดาณางเอกนั้น ตามเรื่องว่าเป็นบุตร
พระวิศงคามิตรมุน ซึ่งมิมีนามว่าพระเอกศก (คือเชอภูศก) ส่วน
มารดาแห่งนางศกุนตดาณนี้ คือนางฟ้าชื่อเมณฑา ซึ่งพระอินทร
จัดให้ลงมาทำดาบพิชชองเอกศก

ต่อมาภายหลังยุคมหากาหรณน มีจินตกวีชื่อกาตาทาต
ได้เก็บความมานพพรรณเป็นเรื่องละครชนิดที่เรียกว่า "นาฏกะ"
คือเป็นคำพากย์ และเจรจา คล้าย ๆ บทโขนของเรา แต่ม
แบ่งชุดหรือบริเวทเป็น ๗ ชุด คำที่แต่งเป็นคำฉันทลักษณ์ต่าง ๆ
ตามแต่จะเหมาะแก่คำพูดของตัวละคร เพราะในนาฏกะ ตัวใด
ที่เป็นภริยาหรือบุษยพรหมณีพูดภาษาดังตลกพูด ผุหึงพูด
ปรวกลพูด (ซึ่งเป็นภาษาสามัญของตลกตลก) ฉะนั้นเป็นคณ

ตัวนวจิเดินละครชนิดนาฏกะนี้ ก็เหมือนละครของเรา
นั่นเอง คือมีฉากหลังโรง มีประตูออก ที่หลังฉากเรียกว่า
"เข็บถึ" เบื้องหลังคือ จิตร ไซบทกเห็น จะเป็นอย่างไร
ตัวนบทนมตัวละครร้องเอง เจรจาเอง เว้นแต่ตอนทมิไซ
คำพูด เป็นคำฉันทลักษณ์ คงมีคนพากย์เจรจาย่างโขนของเรา
ในการแต่งเรื่องนชาพเจ้าจึงจัดไว้เช่นนั้นบ้าง คือในตอนใดควร
จะพูดตลกให้ตัวละครพูดเอง คือเป็นตอนที่จะไม่ตลกถกแก่จะทำ
เช่นนั้นจึงให้คนอื่นเจรจาแทน

ในทนอธิบายด้วยนาฏกะโดยย่อพอเป็นสังเขป แต่ถ้าผู้
ใต้อาจทราบข้อความพิสดาร ก็จงดูในภาคผนวกว่าด้วยนาฏกะ
ซึ่งอยู่ท้ายหนังสือนี้เถิด

ตัวนบกาตาทาตจินตกวีผู้แต่งบทละครคณศดาน เป็นกวี

มชช. เดียงว่า เป็น ผู้หนึ่ง ในอวตตณกัณณอยู่ ในราช ตำนกั พระเจ้า
 วิกิรมาทศยราชานครของนครอชชยนี้ แต่คักกราชไมด้จะแน่อนนนัก
 เป็นชอทุมเดียงกนอย เพราะเหตุว่าราชานูทรวงนามว่า วิกิ
 มาทศยมหลายองค และกอชชกาทาด้กมหลายคน ชาวเจ้า
 ชยากจะใครด้นนิษฐานว่า ชอกาทาด้จะเป็นราชทินนามด้สำหรับ
 คำแห่งรัตนกั มิใช่เป็นนามบุคคลผู้หนึ่งผู้ใด โดยเฉพาะ
 จรงอยู่ บางท ในชนตณกจะมจกนคกด้คำกมยคนหนึ่งชชเช่นน แด
 คชมาภายหลัง ไครมผปากคกได้ว่าท กาทาด้รัตนกั ดังนค
 เจ้าทชยกัว่าอย่างอน

ศักนตดาเป็นนาฏกะ ซึ่งชาวยุโรปคั้นเตกนมากกกว่าทก
 เรอง มีแปลแด้เป็นหลายภาษา แต่นอกจกาศักนตดายังมี
 นาฏกะของกาทาด้ ทิมชชเดียงชยอีก ๒ เรอง คือเรองวิกิ
 โมรวคั ๑ มาตวิกากนมิตร ๑ แดยังมีทงด้อกาพยทวาเป็น
 ของกาทาด้อีก คือ ระมุคั ๑ กุมารด้มภว ๑ เมชทุค ๑
 ฤคด้งหาร ๑ กบไตแด้งตารบแบบฉนท ชอศัรคัโพ

ในที่สุดน ชาวเจ้าชชอธิบายว่า การแด้งบทละครเรอง
 ศักนตดาเป็นภาษาไทยน ชาวเจ้าคังรูปตามใจชาวเจ้าเอง คือ
 ให้เหมาะแด้กการทจะเณเป็นละครอย่างไทยได้ มิได้เตนตาม
 แบบนาฏกะฉบับเดิม แต่หาได้คคเพิ่มเติมชอความอนไตลงไป

โดยอำเภอใจนอกเรื่องไม่ ทงเนื้อเรื่องและเนื้อความ ถ้าผู้ใด
จะตั้งใจต่อบกับคนฉบับคงจะเห็นว่า ข้าพเจ้ามิได้ยกยำนอก
คอกไปปานใดนักเลย ถ้าหากว่าจะมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นอย่าง
ก็จะเป็นเพราะข้าพเจ้าอ่านภาษาดังตักฤตเองไม่เป็น ต้องอาศัย
ฉบับของภคชงซึ่งเซอร์วอดเดียม โยนต์เป็นต้นแปล และได้ อาศัย
ฉบับของเซอร์โมเนียร์วอดเดียมตั้งเทียบเคียงบ้าง เพราะฉนั้น
ก็เห็นมีทางที่จะผิดพลาดเกิดขึ้นมีความเพี้ยนอย่างใดบ้างได้ แต่
คงจะไม่ผิดมากเท่าเรื่องรามเกียรติ์หรือนรทศ (" นรทศ ") ที่
ได้แต่ง ๆ กันมาแต่ และเชื่อว่าจะมีผิดได้ ก็แต่กับปราชญ์ผู้
ภาษาดังตักฤต และพอใจแปลหนังสืออย่างเปรียบเทียบกับ
หนึ่ง ในท้ายหนังสือ ข้าพเจ้าได้แถมบทกวีด้วย
นาฏกะไว้บท ๓ ซึ่งกล่าวถึง การเดินละคร ในรัชสมัยประเทศ
และแต่งตั้งว่าชาละครนั้นได้เดินมาเมืองไทยเราอย่างไร ไทย
เราได้มาแก้ไขไปอย่างไร ๆ บ้าง กับมีอธิบายตั้งเขป คือรวบรวม
รจนามศัพท์ต่าง ๆ ที่ได้ใช้ในหนังสือเล่มนี้ ศัพท์หนึ่ง ๆ อธิบาย
น้อยบ้าง มากบ้าง แลแต่ที่เบ็นศัพท์สำคัญมาก หรือ น้อย
และเก็บข้อความเพื่อ อธิบายได้มาก หรือน้อย ตอนอธิบาย
ความตั้งใจของข้าพเจ้าสำหรับ เผื่อผู้อ่านที่เบ็นนักแต่งหนังสือ และ
โบราณคดี จะได้ค้นพบได้คำอธิบายพิสดารยิ่งกว่าที่จะเข้าใจ

ได้ในเมื่อพบตัวศพที่ไซ้อยู่ในประโยคในเนื้อเรื่องศกุนตลา หรือ
 ในตอนกล่าวด้วยนาฏกะ เช่น พบนาม "กฤษณ" อยากจะทราบ
 ข้อความพิสดารจนกว่าที่มอยู่ในตอนท่านอยู่นั้น พัดไปดู
 "กฤษณ" ในอภิธานก็คงได้สมปรารถนา แต่การรวบรวม
 อภิธานเป็นของที่ยาก และมีก็จะบกพร่องได้ง่าย เพราะฉะนั้น
 ถ้าผู้อ่านพบบกพร่องอยู่ก็ขออภัย

ธีรพร บ

เครื่องแต่งตัวละคร

มนุษย์

ท้าวทุษย์นัค

เครื่องนายโรง ได้ธฎา เว้นแต่ใน
คอนท้แรกพบนางนั ด่มมุดจ่า
เปิดองธฎา เพราะฉะนั้น ควรใช้
หมวกทรงประพาสปักทอง ผัดหน้า
ถือศักร เว้นแต่ในคอนท้ถอยธฎานัน
ถือพณัน

กุมาร (โอรสท้าวทุษย์นัค)

ยื่นเครื่อง หัวจุก ผัดหน้า

วาคายน (กรมวัง)

เครื่องเต้ณา ผ้าโพกกับตุ้จอร์รณมา
ตา ผัดหน้า ถือไม้เท้ายอดทอง

นายตำรวจ

เครื่องเต้ณา ผ้าโพกกับตุ้จอร์รณมา
ตา ผัดหน้า ถือแพนคู้ แซ่จามรี
เห็นบเข้มจั๊ด

เต้ณา

เครื่องเต้ณา หมวกทรงประพาส
โหมค หรือตาด ผัดหน้า

กุมภิต (ชาวประมง)

นุ่งถกเขมร เต้เอแซนตัน ผมยว
ประบ่า ไม่ผัดหน้า และคิตหนวดค้ำ

ฤษ (ที่ห้ามทำกษยณค
ไม่ให้ยิงกวางและที่เป็น
บริวารพระกศป)

โสมรท (ปุโรหิต)

โคดม ปราหมณ

พราหมณบริวาร

เครื่องฤษชาว กล้าย ๆ ที่พระกณจะ
แต่ง แต่ชฎาไม่แต่งดอกไม้ ไม่
มีคหน้า คิดหนดและเคราดำ และ
ฤษที่ห้ามทำกษยณคณ กือพรา
หรือชวานสำหรับคคไม้

เครื่องพราหมณชนตั้ง คือนงยก
ชาวจองกระเบน (ไม่ได้ต้นบิเพดา)
เสื้อชาว ห่มเสื้อครุยเนียงบา ผม
มวย ไม่มีเครื่องแต่งผม ไม่คค
หน้า คิดหนดและเคราต้น ๆ หงอก
มีคตาแซม

แต่งชาวดอน นักระบงหน้าและผ้า
โปร่งชาว คดุมหัวบิคผม และชาว
ดงไปร้างหลังบ่าง กอง ๆ ใดที่บา
บ่าง คคหน้าบ่าง ๆ เขียนเดินให้เห็น
ย่นบ่างเด็กนอย

นงผ้าชาวจองกระเบน ห่มผ้าชาว
เนียงบา โปกผ้าชาวทบเมาค ไม่
คคหน้า คิดหนดเคราหรือไม่คค
ตามแต่จะเหมาะ

เทวดา

พระเทพมิตร

นุ่งยกขา^๕นุ่งชาย^๕ใจชาย^๕ เต็ม^๕ขาว
แขน^๕สั้น^๕ ห่ม^๕ผ้า^๕ดี^๕ใบ^๕เฉียง^๕ขาว^๕โรย
ทอง^๕ขลิบ^๕ทอง^๕ ทับ^๕ทรง^๕เพชร^๕ กำ^๕ไถ
เพชร^๕ มง^๕กุ^๕ฎ^๕นา^๕เค^๕้า^๕ ไม่^๕ผัด^๕หน้า^๕
ผมหงอก^๕ขาว^๕ คัด^๕หนด^๕คเ^๕รา^๕หง^๕อก^๕
ขาว^๕ ถือ^๕พ^๕ณี^๕

พระอัครเทพมารดา

เครื่อง^๕ชา^๕ว^๕ถ^๕ง^๕น^๕ มง^๕กุ^๕ฎ^๕กษ^๕ัต^๕รี^๕ ผัด^๕
หน้า^๕

พระอินทร์

ยืน^๕เครื่อง^๕ ข^๕ฎ^๕า^๕ ผัด^๕หน้า^๕ ถือ^๕ช^๕ระ^๕

พระมาตุ

ยืน^๕เครื่อง^๕ หิ้ว^๕ผ้า^๕โพ^๕ก^๕สุ^๕ว^๕ร^๕ณ^๕มา^๕ตา^๕
ผัด^๕หน้า^๕ ถือ^๕แพ^๕น^๕ก^๕

ท้าวจครุ

ยืน^๕เครื่อง^๕ ข^๕ฎ^๕า^๕ห^๕าง^๕ไ^๕ก^๕ ผัด^๕หน้า^๕
เขียน^๕พร^๕าย^๕ป^๕าก^๕ ถือ^๕พ^๕ระ^๕จ^๕ร^๕ร^๕ก^๕

ท้าวจีรพท

ยืน^๕เครื่อง^๕ ข^๕ฎ^๕า^๕ม^๕นุ^๕ษ^๕ย^๕ ผัด^๕หน้า^๕ ถือ^๕
หอก^๕

ท้าวกุเวร

ยืน^๕เครื่อง^๕ย^๕ก^๕ษ^๕ มง^๕กุ^๕ฎ^๕นา^๕เค^๕า^๕ด^๕เ^๕ด^๕ย^๕ม^๕
ผัด^๕หน้า^๕บาง^๕ ๆ และ^๕ค^๕ัด^๕ค^๕อ^๕ให้^๕ร^๕วม^๕ด^๕

	หน้าเต้านัยักษ์ก็ได้) ถัดกระเบื้องใช้ กริยาอย่างยักษ์	
นาค (พดทำววิรูปักษ์)	เครื่องนาคแบบโชนหลวง	ผัดหน้า ถึชนูและดาบ
นก (บริวารพระเทพมิตร)	เครื่องเสนา ใต้หัวนก	
ฉานร(บริวารพระเทพมิตร)	เครื่องตีบแปดมงกุฏ	ขาวตัว ๓ ดำตัว ๓
ท้าวภาคเนม	ยันเครื่องยักษ์ หัวโชนหน้าดำ มงกุฏ หางไก่ ถึชคีร	
ทานพ (บริวารภาคเนม)	เครื่องเต้านัยักษ์ หัวโชนหน้าต่าง ๆ ถึชกระเบื้อง	
กวางดำ	เครื่องกวาง	มีเชือกทางเกงติดกัน สวมหัวกวาง

หมายเหตุ

เรื่องละคร "ศกุนตลา" นี้ ถ้าแม่ว่าจะเล่นตลอดเรื่อง
ยาวเกินเวลาที่ต้องการ ถัดไปได้เป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑-จบตงแต่เช้า ทำวทุชยนต์คนไปตามกวาง
พบนางศกุนตลาจนได้นางแล้ว ยกถือบเขาเมือง เมื่อจบดามา
ย่องแล้วเซ็ดหายเข้าโรง จบตอน

ตอนที่ ๒-จบตงแต่เช้า พระกณดาจารย์ปรารภถึงการ
ตั้งนางเขาเมือง นางเขาไปเมือง และทำวทุชยนต์ไม้รุกก ดม
หอบนางหายไปแล้ว ทำวทุชยนต์ได้แหวน คดง จนพระอินทร์
ให้มาเชิญไปปราบกาดนม แล้วไปเส้าพระเทพบิดร

คึกคนตลา

ข้า ๐ เมื่อนน ของศกทวทษยนคณาถา บรรทมรมไม้
โนพนา ตูชากริมยฤดี เมื่อยดาดาเนอศตอชคณัน แรมกตาง
ไพโรตณทัตฐิ จนจอนจระตณราตรี กุมพตถพนตณนทรา
ฯ ๔ คำ ฯ

แขกมอญ ๐ แดคอรุณไขแสง แดงแดงเวือเวือเงหา
ตแสด่มเหมือนแกมกัญญา โสภารกรุ่นครุณราม ดาวเดือน
เดือนดับเวहन ตูเรียนผ่องพนภูมิตำ แดงจับยอตไม้ใบงาม
งาม ๆ นาค้างเคตือบใบ แดงจับรดแกวเวอว็บ แดงจับ
เกรวาทหารน้อยใหญ่ คูพตระพริงพร้อมไป ผ่องใสราวพด
เทวัญ ฯ ๖ คำ ฯ

ร้าย ๐ จิ่งแดงองคทรวงเควเรืองอร่าม แง่งามตงหนึ่ง
จอมตจรรคิ กรกุมศรงามค้ำตจจรรณ ผายผันมาชนรททง
ฯ เสมอ ๒ คำ ฯ

๐ ครัดตั้งเตนาทงหลาย ให้แยกย้ายกันเข้าไพโรระหง ได้
คั่นฤคในพง มาให้ทรงยงเด่นเช่นจันฉนวน ทรงรกรจรดเดี่ยว

ไป ตามทางที่ในไพร่สำนัก ออกกลางทุ่งแจ้งแหล่งตาม เป็น
ที่ตำราญวิญญาน ๑ เช็ดมิ่ง ๔ คำ ๑

(ตั้งตัวต่างๆ จึงผ่านไป ท้าวทุขย่นคดียงคายบาง หน้ชด
ไปบ้าง ในที่สุดมีกลางตัวงออกมา)

กาเรียนทอง ๑ เหลือบเห็นกวางเข้าตัวจับ งามด้รพ
ตะพรตงเดชา งามเขาเป็นกังกกาญญา งามตานลรคนรุก
คอกงเป็นวงราววาด รูปตะชาดราวนางเจ้าอ้างศรี เหลือบหน้า
มาตภูมิ งามคิงนารชาเดองชาย ยามวงวงเวรดงตมตง คตตง
ทงพตมณผาย ปนกษตริยเวงรตพรณราย กระทงตงชาย
ไพร่จัน ๑ ๖ คำ ๑

ร้าย ๑ พระค้พิงค้ตงจากรถราช ยूरยาตรตามไป
ไพร่ตั้นท์ กวางดำราชดำเนนทัน กางกนหวงจับมฤคิน
๑ เช็ดฉาน ๒ คำ ๑

(ท้าวทุขย่นค้ตามกวาง รตตมมค้ว่าจับตามหลังพระราชา
หนีไปห่างๆ เมื่อบหน้าพาทย์ตงตา ฤษัคน ๓ ชอกมากับค้ษย์
อีก ๒ คน ฤษัษกม้อห้าม)

— เจริจา —

ฤษั — มหาบพิตร ชย้า ชย้า ชาชอเดยท์ กวางตงม
ไดหนเขามาจนตงทเคยพงพานถ ถ้าทงค้กค้จะแสดงศรค้ชง

มฤคนไชร์ ก็เหมือนหนึ่งจางวางเพลิงลงไปบนกองดำดี เปิด
 อกคักงจะดูกลตามใหม่ไปในพิริบตาณินโด กวางอินฮอนทอน
 ไชร์แม่หนักคร ก็จะต้องม้วยมรณไปฉนั้น เก็บตูกครเดี่ย
 เล็ดทรงธรรม เขาไว้สังหารเหล่าร้าย เขาไว้ปราบผู้มุ่งหมาย
 ทำอันตรายแก่พราหมณาจารย์ ตักวาที่จะใช้เพื่อสังหารสัตว์
 อันหาผิดมิได้

ทุษยันต์ — ข้าขอไหว้พระทรงพรต ดศศรลงตามวาที
 ฤษ — ตี้แถวเทวะ เออฉนะระชื่อวาตีมาเป็นบรมกษัตริย์
 ควรเป็นเชอบุรุษรัตนชาติชาชาไนย ขอพระองค์จงทรง มีชัย
 เจริญอิตถียยศ จงมีโอรสทรงคุณธรรมเป็นจักรพรรดิครอง
 บัถพี

ทุษยันต์ — ข้าขอรับพรด้วยยันต์ใจเหนือเกล้า ชึ่ง ขอ
 พระคุณจงกรุณาขแรงให้แจ้งใจ พระคุณน้อยแห่งใด ใคร
 เป็นคณาจารย์

ฤษ — อาคมะน้อยอยู่ตำราญ ณ อาศรมในป่านี้ ไน่นดำ
 นามาดิน เป็นที่ใส่รังของค้พระตาบด นามกฉนะระจอม
 พรตกาศย์ปพันธุ เรอกรุณาแกัดตวงหนไม่เดอทหน้า นม
 นางศกุนตลายอดสังดาร พระมุนท่านเดียง มานานรักเหมือน
 ตวงใจ นางเอาใจได้แก่ผู้สังตวงท ในป่า จนนางนหมเหมือน

มารดาเป็นที่นิยมรักใคร่ ถ้าแม่พระองค์ไม่มีภักจนใด ก็ขอ
 เชิญสู่อาศรม คงจะได้ต้อนรับตามนิยมอย่างประเพณี เมื่อ
 พระภุมมทนต์พระนครเห็นแน่ชัด ว่าบริษัทพระตามต้นตอ
 ดิมมาจารี ก็จะมีพระกตมตต้นตอแยกบานเป็นยงนิก ว่าพระองค์
 เป็นผู้พักชรรักษาอาณาแผ่นดินอันประพฤติกาม

ทูลขยันดี - ตูกรมหาพราหมณ์ เจ้าชอถามอีกสักคำ
 พระมุนเณต์เจ้าในพราหมณ์วิสัย ท่านอยู่อาศรมฤาไหน ข้าจะ
 ใ้รับไปนมัสการ

ฤษ - พระกตมตอาจารย์ผู้มานกถ้าหาอยู่ไม่ เชอได้ไป
 บูชา พระเป็นเจ้า ณ โดมเคยร์ดี เพื่อบำเพ็ญเพียร สะเคาะ
 เควาะหรัย อันจะมากดากรายนางศกุนตดา แต่พระมุนเณต์
 บัญชาตั้งนางไว้ให้ห้อยค้อนรับแขก ตามประเพณี ขอเชิญ
 พระกตมตเสด็จไปยังอาศรมร่มไม้ใหญ่ ฝ่ายคู่ชวามักจะคิดไม่
 ไปทำพินเพือกของอีกค์ ขอทูลดาไปทางนเพือกกระทำกิจให้ดำเร็จ
 (เข้าโรง)

(ท้าวทูลขยันต้นทรวงรถ)

ร้าย ๐ เมื่อนั้น พระปิ่นโปรพรงต์รค์ ให้เค็ดชอรถ
 ทองผ่องสุวรรณ มีช้ำพดนกกตงขอบไพร ๑ ๒ คำ ๑

โยมดาบ ๐ แด่ทูลทูลพระคาบสั งามงคทาหัทคมิ ไ้

คุนำภิรมย์รมไม้ นำใส่โหลเย็นเป็นขวัญตา โนนข้าวปลูกไว้
 ใช้พัด รมนต้นนามคตัญญา ควนไฟทกฤษณ์ทบุธา หอมธนาธา
 กตณัฐคนธ ฝูงกวางย่างเยงธำแดงเห็น ไม่หัดกรเ็นเฉย
 อยู่ดูไม้พรน คุนำธบายใจครน ทุกตั้งธรรพศวรรแก่พระมุน
 ฯ ๖ คำ ฯ

รัาย ๐ ชมพลงทางตั้งให้หยุดรถ เผยจนแต่่นาย
 ด้ารถ เจ้าเซตตติโยค คุวรมเคารพแต่่มุนนทรว จำกูจะ
 เปดองเควของทรง ถอมดงซึ่งยคคักกตต้น เหมอนกุเคารพ
 พรหมินทรว คงถ่มถัดจินดา ว่าพลางดงจากรถราช ยาศรว
 รมไม้ไบหนา ปดคเปดองศรของทรงอดงกรว แล้วมาอาศรม
 พระโยค ฯ เสมอ ๖ คำ ฯ

(ทุษยันต์แตรธำรถเจ้าโรง)

(นางศกุนตดาและนางพดียงทง ๒ ออก นิ่งตามท)

ขำ ๐ เมื่อนน โดมศกุนตดามารศรี ถึงยามรุ่งแจ้ง
 แสงรวี พลิกพันจากทไธยา ฯ ๒ คำ ฯ

หุ่ม ๐ กตางไพรไก่อแก้วแจ้วเตียง ตั้งศัพทธำเนียง
 ก้องป้า ฝูงนกต่างคั่นนทรว โทกิตถากุของกัจฉาน แก้วกูเรียก
 คุทพดตพรวก จักรวากตั้งเตียงธำเนียงหวาน กระเวนไพรเรือง

ร้องก้องพนาศั เตียงนทประธานเด่นาภรรณ แหกม่าน
มองดูเวหา เห็นแดงอุษาดายฉิน แสงอ่อนไม่ร้อนเหมือนตะวัน
ต้มกนกับผิวนวลระของ ฯ ๖ คำ ฯ

ร้าย ๑ ดังจากเคียงน้อยค่อยไป ปลดพิทราผวยทั้ง
ต้อง ดังหน้านุ่งผ้าคากรอง เดินออกจากห้องทันทรา ฯ เพลง
ซ้ำ ๒ คำ ฯ

(เมื่อน้ำพาทกลงดา ท้าวทุขยนต์ออก ท้าวทุขยนต์
ในคอนนถอศรฐา คงมีแต่ผ้าโพกกับเครื่องแต่งผมและมาดัย
คอกไม้ดัด ในระหว่างที่ท้าวทุขยนต์ชมโฉม นางทั้งสามต่าง
รตคันไม้)

ร้าย ๑ เมื่อนั้น พระจอมหัตถ์คินนาตา แดเห็นโฉม
เฉดาเยาวพา ดูไม่วางตาจับใจ ฯ ๒ คำ ฯ

ชมโฉม ๑ นี้ฤๅบุตรพระตาบด งามหมดหาใครจะ
เปรียบได้ อนิจจาบิดาท่านแต่รังไร มารดคันไม้พรอนดิน ดู
ผิวดินนวลระของอ่อน มะติชอันดูดำไปหมดคัน ต้องเนตรงาม
กว่ามฤคิน นางนี้เป็นปิ่นโลกา งามโอษฐ์ตั้งใบไม้อ่อน งาม
กรดังตายเดชา งามรูปเฉดสรชอญฟ้า งามยิ่งบุปผาเบ่งบาน
ควรฤๅมานุ่งคากรอง ควรแต่เครื่องทองไพศาล ควรแต่เป็น
ยอดนงคราญ ควรคู่ผู้ผ่านแผ่นดินไทย ฯ ๘ คำ ฯ

ร้าย ๑ เมื่อนั้น โฉมเขาวนารัศมีได้ เดินชมบุปผา
ทั่วไป อรไท้เรื่อยร้องรำพัน ฯ ๒ คำ ฯ

ลมพัดชายเขา ๑ ริน ๆ ชันกตนมตถกา หอมชื่น
นาถาเกษมสันต์ ริน ๆ สุกฤษณ์มกน กตมตฺถกนขเยนฉำใจ
เรื่อย ๆ ลมพัดคมาอ่อน ๆ ไชยกตมเกศรเข้ามาใกล้ เรื่อย ๆ
รตเว้าเข้าฤทัย พาให้ปดมเปรมฤดี งามเยนบุปผชาติสะฮาด
ครัน ถึงยามวदनตเปล่งศรี ต่างสุขเกษมเปรมปรดี ประหนึ่ง
วามักจจวาท ฯ ๒ คำ ฯ

— เจริจา —

ปิยวาท (พิเศยง) — นี้นะหัดอนรุใหม่ ว่าเหตุไร
แม่ศกุนตลา จึงร้องรำเดินเช่นนั้น

อนุสุชา (พิเศยง) — ทำไมเด่าจะ

ปิยวาท — หัดอนนี้อยู่ในใจ ว่าหนักเป็นยามวदनค่อน
เป็นฤคูนายันต์ ดูแต่ดอกไมยงมีวาทักนได้ เหตุใดนตจวหัดอน
เองจะไม่ได้พบได้เห็นครุกรวมใจ

ศกุนตลา — (พูดสยด) นี้นหัดอนพูดจวอะไรกันก็ไมรุได้
ข้างกระไรไม่มีมายชาย

ปิยวาท — กตมไมมชาย จะคตงอบคตของชายทำไมกน
นระของเฮย อนทจกรกนาเตยตายเตยนิกรไรเตยละเจ้าประคุณ

ผู้หญิงงาม ๆ กำลังรื่นเริงเหมือนแม่ศกุนตลา มาตกค้างชยูกถาง
ป่าในหมู่ฤษชพรหมณ มีแต่ตั้งให้ดาราสัตว์ได้ชมความงาม
ของแม่สาวน้อย

อนุสุยา — จริงนะหัดอน ฉนคชย ๆ อยาโทไคโรมา
เห็นน้องเรา ฉนเชอว่าพอเห็นเขาคงจับใจ

ปียวาท — อัยหัดอนจำ นันอะไรอัยหัดงพุมไม เตียง
ตอบตอบชยูกถางน (นางทงตอบตอบคอกใจทำทอจะหนี)

ร่าย ๐ เมอนน องคทอวทอชยนคแกตอวถอ ออกจาก
ที่แฝงกาย แตอมีอจาจอไป ๑ ๒ คำ ๑

ขอมกล่อมลูก ๐ ขอชอโทชอโยโกโรชเตยตอวควี่ ความ
มุงร่ายจะมิกทำไม ตุชอเดินมาหนทางไกล หมายใจจะเข้ามา
ขอพัก มาเห็นโฉมนางตอวอองค คิคชอระอเยเมอพงคตอมคกค
แต่ครนจะกตอวถามทก เกรงอวอองตอชฉนจะร้อคตอญ ตุชอเป็น
เชอชอคกษคชอชอ อัยหัดคินโพคตอ คอวอางอชยอชอชอชอชอชอ มี
นามชานฉนไค ๑ ๖ คำ ๑

ร่าย ๐ บคฉน นางอนุตโยชฉนฉนฉน เห็นศกุนตลา
ยอใจ หนึ่งอชอมีคโคชอชอชอ ฉนพุดแทนนางตอวอองควี่ ฉนท
ทอานมกกระทอถาม ขอจะชอชอชอชอชอชอชอ ฉนเรอชอชอชอชอ
คตอมทอานชก ๑ ๔ คำ ๑

เขนาง ๑ นางช็อคกุนตลา เป็นธิดาเกาศึกทรงศักดิ์
กับนางเมณฑายชดริภิกษุ จงรักได้เกิดกำเนิดดี พระวิศคามิตร
บำเพ็ญพรต เว้นหมตกระทั้งโกสัย จึงใช้เมณฑาทอง มา
ทำตายพิชิตทรงธรรม เมื่อญประจบบุญกุศล บุญชาติเม็กบาน
ยามอดต้นต เมื่อเห็นนางฟ้าดาวฉวย ราชนันชนมดมฤทัย
เมณฑาไม่เข้าคอดอบตรี รำคั่นวลละของมือองได้ พระกณโฐ
มุนเอยงใจ เทวกลบไปฟากฟ้า ๆ ๘ คำ ๆ

ว้าย ๑ เมื่อนั้น องค์พระไถ่มพินชุนาถา ชนม
ดมฤจิตจินดา ทราบว่านางเป็นกษัตริย์ ดมควรจะเป็นคู่ครอง
ร่วมห้องอนิตามารศรี จำจะรงย๑ใจไว้ที่ จนมิโอกาสออก
ตักวัน คิดพลงทางตามมอหงค์ ตรงกลับเข้าไปในไพร่ดั้นที่
เข้าประทับพิศพบตาพนาวัน เพื่อสนพิศมอช่อนใจ ๆ เขิด
๑ คำ ๆ

๑ มาจะรถถ่างบทไป ถึงพราหมณาจารย์น้อยใหญ่ คง
แต่ดาบสชเชอโกลด มิได้เป็นคู่ขตำรายู มีคำจระดักถำแข็ง
รุนแรงตำมารถอาชหาญ คงหน้าดางกิจพิชิตการ รุกรานข่ม
เหงคะเนงว้าย จึงปรึกษากันว่าจำเรา ไปเฝ้าภูวนาทฤฎาย
ทูลป็นไปรพยอดชาย มอบลถวายอาศรมทรงครอง คิดพลง

ทางแต่งกายา ครอบผ้าเย็บร้อยทงผอง รับรัดคตไปตังใจ
 ปอง ถึงทพตบพดาทงผองพรณ ๑ เชิด ๔ คำ ๑
 (ทาดทษยนตออกนงเคยง เครื่องแต่งผมทงชยยงเต็ม
 มีเตนาเฝ้าพรอมตามระเบียบ พราหมณพากนวงเขามา)

— เจริจา —

พวกพราหมณ — ไปรดกอนเจ้าชา เจ้าชาไปรดกอน

๑ ด ๑

ทษยันต์ — อะโรกัน ขอท่านทงหลายจงช้แรงให้เรา
 แจ้งคต

หัวหน้าพราหมณ — ชาพระองค์ ทงปองน มความเดียด-
 รอนเหลือประมาณ ดวยพระกณจะคณาจารย์เชอจากสถานน
 ไป พวกอสูรผีไพร่มันทงของฮาฯ สามารถมารบกอนเหล่า
 ชาในเวดทาทำพิช้ ขออญเชิญจอมบัถพญทงศักดิ์ เด็ดจ้เข้าไป
 ครอบงำนกททงพกของฮาทงหลาย พอให้รากษสใจร้ายยาเกรง
 พระบารมี ไม่เห็นหาญทำดาตพิช้เหล่าชานอิกตอไป

ร้าย ๐ เมื่อนน พระจอมหัดตนรงสูรค ได้ฟังระบอบ
 ชอบครน ทงชรรวมจงคอบวาท อนพราหมณทงหลายเชิญ
 เรา เข้าไปช่วยคมกณณ์ ควเราบเชิญตงยยันต์ ดนของคณ
 มุนทงญาณ ฉาพตางทางจับศัทรทง ถูกชัทรค้สามารถฮาฯ

หาย พร้อมด้วยพวกพราหมณาจารย์ ไปสู่สถานพระมุนี
ฯ เพลงช้า ๑ คำ ๑

(พราหมณ์เดินเป็นกระบวนหน้าหน้า ท้าวทุษย์ยืนค้ำกับเสนา
สนิทรวม ๔ คนเดินตามหายเข้าโรง)

(นางศกุนตลา^๕กับพี่เลี้ยง^๕ทั้ง ๒ ออกรำพอดัมควร^๕ แล้ว
ลงตา)

— เจริจา —

อนุสุยา — แม่ศกุนตลา ดูท่าทางหัดอนจะเห็นอกรรมัง
มาเกิดหัดอนมานั่งเดิน ไครมไม้ พึงต้องจะโบกบัพพิทให้เย็น
สบายดี (ต้องนางพี่เลี้ยงพิศศกุนตลา)

ศกุนตลา — ฉันทชอบใจจะกระพึงต้อง ช่างเขาใจได้
ในตัวน้องดีเหลือใจ แคดวงของนเหมือนเป็นไขไฟมาตุ้มอยู่ใน
อุรา ยามนอนไม่เป็นอนนิตราวดกับจะเบ้นบาในครงน^๕ นื่อง
เคราะห์ร้ายโรคมืดอกใจไม่อยู่กับตัว ใจหรือสันระริกกระวังสุดที่
จะพรรณนา ถึงจะหาหุยกยามากินมาหากไม่รู้หาย ก็ได้แต่นั่ง
คอย ๆ จนกว่าจะถึงเวลาตายไปเท่านั้น (โอด)

(ในระหว่างโอด ท้าวทุษย์^๕นค้อออกมาแฉ่ง^๕ ชยู้^๕ที่ตนไม่
แอบดูแฉะแอบฟังนางหงส์^๕)

บิณฑาท - (พูดกับอนุชญา) หัดอนจำ นิ่งแรมมี
อาการบ่่วยได้ ฉันทมีความสงสัยว่าไม่ใช่โรคธรรมดา เจ้า
ศกุนตดาเห็นจะต้องศรัพระกามเทพเป็นแน่แท้

อนุชญา - อู๋ยแน่ละหัดอน ฉันทเห็นเป็นแน่อย่างหัดอน
ว่า คิงแคได้ประธัมพบพระราชเจ้านายของเรา แม้นิ่งน้อย
นึ่งแต่เศรำโคศกสร้อยตะห้อยให้ ตามหัดอนดูเองเป็นไรให้รู้แน่
กนเดี้ยตักที (พูดกับศกุนตดา) นี้นั้นแม่ศกุนตดา หัดอนบอ
กพิจริง ๆ ตักหน้อยเกิด โรคของหัดอนนบึงเกิดแต่ความรักจริง
หรือไม่จริง หัดอนจะมานิ่งอยู่ทำไมไม่เป็นการ ถ้าเป็นจริงจะ
ได้ช่วยคิดอ่านช่วยนึ่งให้ได้สมถวิลฉันท

ร่าย ๑ เมื่ออนน เกาศักตตามารศรี ได้ฟังทงตองนารี
จึงตอบพาทด้วยจริงใจ ฯ ๒ คำ ฯ

พิชชา ๑ พยได้ประธัมพบเนคร ทรงเศไปรพเป็น
ใหญ่ เหมือนศรัศกตมาบักถางหทัย ดวงใจอดอยู่ทภูบาด
งามทรงเหมือนองค์เทวราช องอาจดมชายชาติทหาร ช้า
เดชะเพราะรสพจมาน อ่อนหวานชื่นใจไม่จัดจาง นึก ๆ ก็
อยากเขาสติ แคจิตคิดฮายฮางขนาง ดูไปไม่แแต่เห็นหนทาง
จำใจคองห่างเหินรัก ทำไฉนจะดูให้รู้ได้ ถึงดวงฤทัยทรง
ศกต บางทีพระจะไม่จริงรัก พระจะไม่พักนำพา ฯ ๔ คำ ฯ

ร้าย ๑ เมื่อนั้น พระปิ่นพงศ์จันทรหรรษา จึงคอยตำเนน
 ออกมา เผยพจน์วาจาตอบไป ๑ ๒ คำ ๑

กนิษฐากระทู้ ๑ โฉมนางแน่นนัยช้อยชดงามหมดหา
 ทศมได้ ถูกชกรกุจจอกอดใจ คือไฟเผาดวงหทัยา กามเทพ
 ทนงองอาจ ผาดแผดงศร์แกมบุปผา คร์คกตบกลอยแหบธรา
 หอมสนนาคานายินดี ตงแคประดัมพบดมร ศึกพนรอนตงไฟจ
 กัดจแต่เจ้าจะไม่โยคี พังจไม่กล้ามาวอน ถารูวานองรกดัมคร์
 บ้าง ที่ไหนพิจะห่างดวงดมร ขอเซยพอวายหายร้อน บังธ
 อยาคัดขาดัย ๑ ๘ คำ ๑

— เจริจา —

อนุสุยา — ขอเชิญเสด็จประทับ พักผ่อนพระกายให้
 ดบายก่อน พอให้คลายความร้อนในพระวรกาย บนแท่นศิลา
 นั้นแน่เพคะดบายเย็นไม้มัทไหนจะดี จึงได้จัดให้เป็นที่แม่โถมตรู
 มานอนพักอยู่ทัน

ทุษยันดี — (นั่งบนแท่น แล้วพุดยิ้ม ๆ) ขอบใจ จริง
 ของหัดอน ดบายดีทงรมทงเย็น แต่ทำไมถึงดองดองเด็นเช่น
 ใหนองหัดอนอาย หัดอนเองก็ยงสาอแต่ แต่ไม่เคยรักผู้ชายบ้าง
 หรืออย่างไร

อนสุยา — อุตุนไม่มีใคร มีแต่พวกฤษชบา ตูแต่แม่
 ศักนตดาดีเพะยังไมเคยรภษชาย จนพระองค์ได้ตั้งจากถากราย
 เขามาทนม นางกจับใจไปทนม จนไมเยาะรภษา เห็นอยู่แต่
 พระจอมพารานนแหะจะเป็นแพทยพิเศษพรภษาได้

ปิยวาท — หล่อหนดกะพูตมากเกินไปไม่เข้าเรื่อง ประ
 เดยวเจ้านายเรากะทรงซุนเคองกรวดเราไม่เข้าการ ที่จริงเรากม
 งานที่ยังจะควรทำค้อไป ไปเลอะหล่อน ไปรดคั้นหมากรากไม้
 กั้นทางโน้น (ต้องนางพิเศษพากันเข้าโรง)

ร้าย ๐ เมื่อนน พระองค์ทรงฤทธคดีย นิ่งแนบแนบ
 ของค้อรไท ภวนัยรับขวัญกัตยา ๑ ๒ คำ ๑

ชาตรีใน ๐ โฉมเฉดา นางเยาว์ยวดยอนเด่นหา กามเทพ
 แผลงศรบุษบา ค้องอุราเรียมใหม่ตงไฟกตปี ยามพิแรกเห็น
 อนงค์นาง พิเหมือนกวางค้องศรแทบอาศัญ ยินนิงพินจพิศ
 พวรรณ เลอศรรูปเรียมเอี่ยมอไว หอมกถันมถิดกาจำปา
 ทอง หอมตุ๊กถันของพิไม่ได้ หอมกถันบุหงาซาไป หอมกถัน
 อรไทไม่ดาดต วันๆ ชันจิตคิตอารมณ มีได้ชมจิกษาแฉ่น
 กำถรวต ขอเวิญนอชนอยชชยชต แลยพจนให้เรียมไดยันต์ ๑
 ๘ คำ ๑

ร้าย ๐ เมื่อนน โฉมศักนตตามารศรี ทำจริตภริยา

ทำทำ เริงเช่นนารวมชาย ตกจากที่แทนแผ่นผา แดงจึงคอบ
 ราชารุกาย พระปิ่นไปรพยอดชาย ข้าหรือจะหมายเป็นคู่
 ครอง ในพระนิเวศน์เขตวัง พร้อมพร้อมพระต้นมทงของ รุกก
 แต่งแบ่งผัดฉดตของ เครื่องประดับแก้ทองวราภรณ์ ค่าง
 คนรูกักปรนนิบัติ ดำรงพิชชชิงเริงสมร ข้าพพดป่าพนาคร
 ไหมจะสู้บงอรทวงโม ๑ ๘ คำ ๑

ไอ้โลมไย ๑ ขวัญฟ้า ไฉนหลุดอนแต่รังว่าฉนได้ แดง
 ดำดู่รางข้างเป็นไร คิวพันไซ้ไรไม่น้ำพา ขอแต่อภิรมย์ชมชิต
 จุมพิศแต่แก้กนิษฐา เป็นคู่ด้ามภริยา จนกว่าจะสิ้นช้วน เจ้า
 จะหนีพิโยไม่เมตตา เหมือนจะแกลงเช่นฆ่าให้อาตมู ขอเชิญ
 นิ่งเคียงเคียงกัน พอดันศเกษมเปรมปรัด ข่างกระไรใจคอจะ
 เพิกเฉย จะไม่ยอมให้เชยหรือโถมศรี พี่เหมือนกุมรินชอยนัต
 ทกถนเกดร์ดุมณฑา ๑ ๘ คำ ๑

ร้าย ๐ เมื่อนั้น นวดนางเยาวยอดเด่นหา รัตกรัง
 รัตหทยา พังคำราชาจิมใจ ตอบว่าพระองค์ทรงภพ ขอ
 ข้างประจบหาน้อยไม่ อนิจจาราชาแม่เกรงใจ เหตุไฉนไม่รอ
 ขอมุน มาดามตวนชอนชกต์มครชม รวบรวมกรมย์กนเองไม่ควรท
 เหมือนนุหุดกผู้ใหญ่หนไมมี มาพูดเองเช่นนี้ไม่ควรการ ๑

๖ คำ ๑

๐ เมื่อนั้น จอมกษัตริย์ครัดคอบคำหวาน ชินองค์
 ถิ่นจะดีทราจารย์ พี่เชื่อว่าท่านไม่ขัดใจ ประเพณีคนบรรพ
 ไนชั้นฟ้า ก็เลือกคู่ตัวหากันเองได้ แม้เราปรองดองต้องใจ ควร
 จะใช้อย่างเยี่ยงคนบรรพ พี่จึงจะทำอดีตเชื่อนไฉน หรือว่า
 ไม่เต็มใจเกษมสันต์ เต็มแรงพิศมครรักกริน น้องหรือจะย่นย่น
 ไม่นินดี ถึงเกณนางท่าทางไม่ขัดใจ ทรกระหวัดฉวนตามารศรี
 ค่อย ๆ ประคองอินทรีย์ มาที่แผ่นดินนำดำรง ๗ ๘ คำ ๆ

บุ๋ง ๐ คดีงเคตาเจ้าโถมโถมยง อิงองค์กรกอดยชด
 ตั้งตำร เหมือนแมลงภู่จุมพึงงามบาน รักชานชาบทรวงทอง
 กมด ตมพิศกถนถนมาถนถน พี่ว่าไปรอยปรอยเป็นฝอยฝ่น
 มาตนั้นน้ำใสไหลวน ท่วงท่าถนถน ๗ โลม แล้วตระนอน
 ๘ คำ ๆ

ร้าย ๐ เมื่อนั้น พระบินไปพรเวียงศรี แค้นดูเกษม
 เปรมปรกติ กุมภกรมยชมน้อง จนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถน
 ไปเวียงร้างห่างห้อง จุมพิศทราวมถนถนถนถนถนถนถนถนถนถน
 กอดโถมใคร่วาง ยากจริง ๆ ต้องทงน้องไว้ ครนจะอยู่คอกไป
 ถนถนถนถน ถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถน
 ถนถนถนถน ถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถน
 ถนถนถนถน ถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถนถน

ครั้นจะตัวนอนเจ้าเข้าไป เหมือนต้นความเกรงใจดีที่อาจารย์
 ตรีดีแล้วรับขวัญกัถยา อนิจจาจำจากยอดดงสาร ค่อยจร
 จากมิ่งเขางมาดย์ ภูมาดมาจนรถทรง ฯ โอศ แล้วทะยอย ฯ
 ๓๐ คำ ฯ

(นางศกุนตลาเข้าโรง แดงเขมและเสนาของท้าวมุขยัตต์
 ออกมาตงแถวพร้อมด้วยรถ)

รำย ๐ ให้กตลาชวนพยุหบาคร ตัดาศ์เข้าสู่ไพรระหง
 ตระฉัณรชนอ่อนแออดัดง พระศกัพิงศ์เจ้าเหวไนฤกษ์ ฯ ๒ คำ ฯ

ม้าย่อง ๐ เดินทางมากดางบ้ำขัญ จอมกษัตริย์ค้ำ
 ถังโถมศวี กัดนหอมตระหอบอบอินทรี หอมไหนไม่มีจะ
 เปรียบนาง ต้องมาคนเดี่ยวเบียดออก หนาวระทกกลางไพร
 ไหญ่กว้าง เจ้ามาด้วยจะได้ช่วยกันชมทาง พุดเด่นกันพลง
 พยธำราญ ยังกิตยงยกทรงไศก วิโยคใจจอดยอดดงสาร
 รับเร่งพดไกรมิได้นาน คั้นเข้าถาดานธานี ฯ เข็ด ๖ คำ ฯ
 (หายเข้าโรง)

(แต่เมื่อเถร พระกัณจะออกหนึ่งเคียง)

ธา ๐ เมื่อนั้น พระกัณจาจารย์มุนีศวี ตักตยงฟากฝั่ง
 มาถัน พระโยคันนิกครักใคร ฯ ๒ คำ ฯ

ตามทวง ๐ ฉันทฤกษิตเป็นศรีวง ตรียมเรื่องรองผอง
 ใต้ ควรสักกนศตยาใจ จะเข้าไปเฝ้าพระภักดีดา นึกอาลัยดูถ้อย
 กตอยส์วาดดี ไม่เคยคลาดแคล้วไปไกลเคหา ถิ่นนอมถ่อม
 เกดยงเดยงมา คิดไปชตนาถ์หลังริน ชิดาไกลใจพอจะโศกเศร้า
 จะเงยบเหงาเปล่าเปลี่ยวไปหมดสิ้น ครนจะหน่วงตูกไวดังใจจันต์
 ก็เหมือนงั้นเมตตาปรานี ชรรมตานาริของมยอ จะมามัจฉอง
 ใจไม่คอรที่ จำเราจะส่งบุตร ไปสู่ที่นคเรศมีเวศน์อง ๑ ๘ คำ ๑

ร้าย ๐ คิดแฉวงจงเรียกโคตมี มาพาทักการบดรรพดัง
 ให้แต่งตัวชิตายารอวัง พาไปตั้งที่ยังงใน ๑ ๒ คำ ๑

— เจริจา —

กัณเระ — (เรียก) โคตมี

โคตมี — (ชานจากในโรง) เจ้าชา

กัณเระ — ชอกมานั้นหน้อยเถิด

(นางโคตมีพราหมณ์ออกมา)

กัณเระ — พี่แฉโคตมี ฉันทฤกษิตไปนั่งดูศิษย์บาเรอคุณช
 เอาท่อนหินเพิ่มพูนจนเป็นศวนกลมไป แดงกระหนกหยอด
 เบรียงลงได้เหมาะตรงกลาง กูคิดดูก็เห็นท่าทางเป็นดังดี ไม่
 ควรให้ศกุนตานาริเจ้าละห้อยคอยอีกค่อไป เจ้าจงพาห่อหม

เจ้าผู้วัง โนให้ได้บำเรอพระภักดา อดคงประเพณีการอาวาท
 อย่างมหามงคล เจ้าจึงไปแต่งคณฤมตให้งามงด ให้ส้มเป็น
 นารมย์คณบริจาพระจอมไผท กุระให้มิศรพราหมณ์คุมไปกระทั้ง
 ถึงมหานคร ไปเถิดไปอย่าเพื่อให้ทันร้อน จะได้เดินทางไป
 สบาย ฯ

ร้าย ๐ บัดนั้น โคตม้เคารพนบไหว้ กราบดาพระสถิตธา
 ดาไคด เข้าไปหาฝั่งนารี ฯ เสมธ ๒ คำ ฯ

(พระภักดจะเข้าโรง นางอนุตฺยากับนางบิยวาทออกมานั่ง
 จัดดอกไม้)

— เจริจา —

โคตม้ — เออแม่ดาว ๆ แม่ศกุนตดาอยู่ไหน

บิยวาท — หด่อนไปไหว้พระภักดที่ในกุฎิณะะคะน้า

โคตม้ — ดั้แล้ว หด่อนมีคความศรัทธาเต็มได้ในพระ
 ภักดดี ฉันนพระมุนีท่านว่าฤกษ์ดี ท่านว่าจะให้ส่งแม่ศกุนตดา
 เข้าไปในวังโน

บิยวาท — (พูดกับอนุตฺยา) อู๋ยตายจริง หด่อนจะว่า
 กระไร กรรม ๆ จริ่งเจ๋อจตะ

โคตม้ — หด่อนทำไมพูดเช่นนั้น น้าอัสจรรย่นักหนา แด้ว

ก็ทำไมต้องทำหน้าตาคนเขินอาย มีเรื่องราวอะไรกัน เจ้าให้ข้า
ฟังสักที

บิณฑุวาท — เรื่องหนึ่ง แต่ไม่ใช่เรื่องของคุณคอกกะบัว
ถามแม่อนุสุยาหัดนอนคุดคู้ว่ากระมัง

อนุสุยา — เขาเถอะคะ ฉันจะเจ้าให้ฟัง เพราะข้าก็เป็นผู้
หลงผิดใหม่ เมื่อพลาดพลั้งในข้อใดก็ขออภัยเกิด เมื่อหลาย
เวลาผ่านไปเกิดเหตุร้ายอันน่าหวาดหวั่น

โคตมี — เอ๊ะ เกิดเหตุการณ์อะไรกัน ทำไมไม่มี
ใครรู้

อนุสุยา — เพราะเวลานั้นเป็นเวลาเช้าครู่ ยังไม่มีแต่ง
ครวณ คิดฉันกับบิณฑุวาทถือกระจาดไปเก็บดอกไม้ เดินไปไม่
ไต่ถึงไหนก็ไต่จนได้ถึงตำแหน่งนี้ ด้วยผู้ชายมาร้องเรียกที่หน้า
บรรณศาลา เวลานั้นแม่ก็ก่นตลาหัดนอนเป็นหน้าทรวง แต่
หัดนอนนอนอยู่ในห้องเพราะหัดนอนไม่สบายใจ คิดฉันจึงรีบไป
หมายจะต้อนรับแทนสักที ยังมีตนจะไปถึงที่ พระฤกษ์ก็เปิด
ถึงหน้าท

โคตมี — ฤกษ์ไหน?

อนุสุยา — พระทวาร

โคตมี — อ้อ! เจ้าประคุณรื้อนราวกับไฟ

อนุสุยา — จริงตะเจ้าคะ เมื่อดิฉันไปจนเกือบจะถึงทไต
ยินเตียงพระมุนประกาศแข่งด้วยเตียงอนตัง

โคตม — กรรมจริง!

อนุสุยา — ดิฉันได้ฟังกษณลูกขนพอง ดังตำรแม่หมน้อง
นอนแน่วอยู่ที่ห้องใน

โคตม — พระมุนท่านว่าอะไร หล่อนจำได้กัจจว่ามา

อนุสุยา — ท่านแข่งว่า “แม่เวदानมิงไผ่ผ่นถึงผู้ใดผู้ท
ใจมิ่งมัจพระองค์หวงรักอยู่ ณ บัดนี้ จนไม่เอาใจได้โยดักอโยดัก
ผู้ทรงพรค จนดมหมคซึ่งหนาทคอรบแวกผู้แปลกมา รุขสุนน
จงตมหนากงแม่เห็นก้อยาจำได้ เหมือนคนเมาสุราซึ่งพูดอะไร
ใจเมื่อยามเมา รุงขนเข้าด้วางแตวกลตมหมคฉนเกิด”

โคตม — อนิจจา ว่าตะพิดตะเพิดไปไม่กิดดังตำร แต่
องค์พระดีทชจารย์ของคณท่านเจ้าโทได้หาที่สุคมิได้ เออก็แถว
หล่อนทำอย่างไร?

อนุสุยา — ดิฉันก็รีบไปจึงฉอน แต่เรอกรวโกจรทเหมือน
ไฟพอน เดินคุ่มไปไม่ดูหน้า ดิฉันตั้งตามไปฉันทาขอโทษแทน
แม่หม้องรัก ในฉนคณเรอกกทกจะไมยอมฟังเตียงให้ ได้ดิฉันเข้า
กอดคันท่านไว้ จนท่านค่อยวายหายโกจรตง

ว่าทราบแต่อกจะนั่งแคว่คอกจาวไม้เซ้าท์

โคตม — ต้แคว่ ไม้รุกค จะไดไม้หนักอกหนักใจ
 แต่เมื่อเดินทางไปกตางไฟ บ้าจะคอยบ้องกนมให้จามรวง
 นนไปตกหายจะเกิดคความ เอช กนมแม่โถมงามเมื่อไรตอนจะ
 มา

บียวาท — อูย คุณบ้า แม่ศกุนตลาอายุจะยืนตงหมนมมี
 พอพูดถึงกมานี ดูหน้าตาก็เบิกบาน

(ศกุนตลาออกมา เห็นนางโคตมก็ไหว)

โคตม — น้แนแม่หลาน บ้านำชาวอนตมา เคยจนของค
 พระบิดาจะให้พาเจ้าเข้าปออง มาเกิดอয়ারอวัง รับจิตแจจแแต่ง
 ตอโห่งามตตอดตงแคหังทอถงเทอ จึงควรแก่พระผ่านเผาญเป็น
 พระบียด้ามี่

ศกุนตลา — (ไหวแคว่พูด) นกเห็นชตว่าพระตกษม
 ทรงการุญ ตอหลานนมบุญจึงได้เป็นบาทบริจา พระจอมกษตริย
 ราชามันจนทรวงคี่ ตัดนจะตงใจปรนนิบคพระของคให้ตมททรวง
 เมตตา

โคตม — ต้แคว่แม่ศกุนตลา บ้ากพดอยตใจ น้แนแม่
 เด็ก ๆ อयर่าไรชว่ยกนหีบแบ็งนามนหอม

อนสุยา — คัดนเตรยมไ่วพรงพรอมทุกตงทุกอชาง

โคตมี — ถ้าเช่นนั้น มาช่วยกันแต่งนางอย่าให้เนิ่นนาน
 ค่อยไป

ชมตลาด ๑ ขำระระระด้นานดำราญองค์ ขัดดีโฉมยง
 ผ่องฉวี ตู๋คนช้อทาตูปไตอนทริย หอมกถนมาดทปรงปน จัก
 แต่งเกศาผกาแซม ผัดหน้าแสด่มด้วยแป้งปน อัญชันทาคว
 นฤมด ไครยดกย้อมพังใจ มุ่งฝ้ายกของผ่องพรรณ ซึ่งนางฟ้า
 จักตั้งรเรามาให้ ห่มผ้าปักทองผ่องอุไร วิไลเหมือนอย่างนาง
 ฟ้า ประดับรัตนาวารภรณ์ ทองกรขำมรงค์มีค่า งามละม่อม
 พร้อมพริ้งทังกายา ตวงสุดาไปเฝ้าพระทรงพรต ๗ เพลง ๘
 คำ ๗ (พระกณโฆระออกมานั่งเตียง)

ร้าย ๑ เมื่อนั้น พระกณโฆระจรรย์คาบถ เห็นศกุนตดา
 มาประณต จึงมีมธุรสวาที ๗ ๒ คำ ๗

จันทรวณีย์อ่อน ๑ ตู๋ก่อนเจ้าศกุนตดา ผู้ยอดเด่นหา
 มารศรี ขอเจ้าจงได้ขยติ ทงมความสุชทุกคณวิน ขอให้ป็น
 ไพรพกพนาถ บำรุงเลี้ยงสุดดีดาดัดเกษมสันต์ จึงมีโอรสเดชะ
 อนันต์ เป็นจอมจักรพรรดิตลอดรัช ตู๋ก่อนเทวาทุกวราที พระพนธ์
 บัดเป็นใหญ่ ข้าขอฝากองค์อรไท ขยำไหมภยแผ้วพาน จึงคุ้ม
 ครองนางห้วงฉวี จนถงชานไพศาด ขอองค์ดกษมนงคราญ
 ช่วยภบาทเออเพื่อทุกเวลา ๗ ๘ คำ ๗

พรหมณ์เขาโบสถ์ ๐ ชนงพงจาคาดอน บังอรผู้ยอด
 เด่นหา จงเฝ้าปรนนิบัติภักดีดา อย่าทำให้ชองชืดใจ ถึงแม่เซอ
 มเมยอน ด็กพนหมนคตทังให้จงโต อย่าปากจืดคตงวางบ
 ผู้โต ตงใจม่นอยด้วยภักดี จงคตจคเมตตาแก่ข้าทาด์ อย่า
 ทวาดอย่าบ่นจู้ ใครผิดค้อยต่อนค้อยดี ใครดีบ่าเห็นใจให้
 คตกรการ อย่าเห็นแก่ตัวมวหาผู้ช ทานทุกขเจ้าทุกขด้วยกับ
 ทาน เมยคเป็นทชนบาน เมยควานเป็นเด้นยคตกรอมกรว ๗ ๘
 คำ ๗

ร้าย ๐ เมื่อนม เยวมาตยนมบงเห็นอหิว ชาตัยใจ
 ดันรวริว เนอคตยเออเขยทงไป แข็งใจกราบดาดีทชาจารย์
 แด้นตงตำรชตนครทตงโหด แข็งขันฝั้นจคอรไท ออกไปนอก
 บรรณคำดา ๗ โหดแล้ว เสมอ ๘ คำ ๗ (พระกัณจะ
 เข้าโรง)

ปราสาททอง ๐ โอ้อึกเขยอกฟลกอนาด จำนิราศจาก
 แหตงเด่นหา จำจากพิร็กหักอร่า จำจากเคหาที่เคยนอน ให้
 ชาตัยกวางนอยกตอยตงวาดดี ไม่เคยชาคยามกินมาให้บั้น โอ
 ชาตัยบุปผาอวชร มะดิชอนตุร็กที่เคยชม เมื่อยามตุชเคย
 ตุชคด้วยตองพิ ช่วยกันเก็บมาตมาคตงสม ที่เหลอชูกเป็นช้อ
 พอไว้ตม พอรนรมยรมตงมาตงน ยังคิตไปชาตัยไปทุกอยาง

จนไม่ยอกเห็นห่างไปจากที่ ถ่มธนูคอกคดของภิกษุ แล้วตาม
โคทม์ด้ดา ๗ เซ็ดลิ่ง โอด ๘ คำ ๗

(นางศกุนตดาถอกนางพิเตยงทงธองว้าถากน แล้วนาง
ศกุนตดาไปกับนางเฒ่าโคทม์ พรหมณต้องคนเดินนำทางนาง
พิเตยงเข้าโรงไปก่อน แล้วพวกศกุนตดาเดินรอบ แล้วจึงหาย
เข้าโรง)

(ท้าวทุขยนต์ออกนั่งเตียง มีเสนาเฝ้าตามระเบียบ แล้ว
วาทายนผู้เป็นหมนเทียบบาศงศดานเข้ามากววยบังคม)

— เจริจา —

วาทายน — ขอเดชะ บคนมพรหมณต้องคนกับนาร
ว่ามาจากสำนักพระมนุทรมเขาหิมาดัย จะขอเฝ้าพระภูกุณัย
โดยรับฉันทะพระกณวาจารย์ ทงนผู้ตแท้แต่พระภูกุมาดจะทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า

ทุขยนต์ — เออ ก็บอกโธมราคบุโรหิตของเราให้ค่อน
รับตามประเพณี แล้วเชื้อเชิญให้เข้ามาในนี้ รับไปอย่าช้า

วาทายน — พีจะกะ (เข้าโรงไป)

(แต่เมื่อ วาทายนนำโธมราคบุโรหิต นางโคทม์ นาง
ศกุนตดา และมีศรพรหมณทงธองมาสู่ที่เฝ้า)

ร้าย ๐ เมื่อนั้น พระจอมหัตถ์ดินนาถา ปราศ์รียต้อง
 พร่าหมณตามอธมา แด้วมัวจาตามไป คิวท่านเป็นทุกพระ
 คาบต์ พระทรงพรคอยู่ดหรือโดน หรือว่ามเหศุเกทภย ร้ายค
 อย่างใดแจ้งคคั ๗ ๔ คำ ๗

๐ บัดนั้น ด้องพร่าหมณคอบจอมบุรีศรี องค์พระ
 กัณวะมุนี เรอนนอยู่ดไม่มภย เธอให้พาชิตาโฉมฉาย มา
 ถวายทรงฤทหรือคศิย ออกทงตั้งทงพระทรงชัย ขอให้ทรงดคัม
 วาจา ๗ ๔ คำ ๗

สามไม้ไผ่ ๐ พระจันทรองค์ทรงขรรค์ กับนางนวด
 จันทรเด้นหา ได้ร่วมรักดมครดมานมา พระดิทชายนิยอม
 ดวยอินต์ พระภูมินทรเป็นมันโปรพ เกยรตกระหัดบทอชรรณ
 ศรี โฉมศกุนตดานารี ค้อดศรณยอดนงคราญ พระพรหม
 เมตคาทงด้องศรี จึงบนคาคดัดดีด้องดมาน ขอพระองค์จรับ
 เขาวมาดัย ไฉฐานชาวยารวมฤทัย ๗ ๖ คำ ๗

ร้าย ๐ เมื่อนั้น องค์ท้าวทุชยหนักเป็นใหญ่ ทอดพระ
 เนตรโฉมงามทรามวัย ภูวนัยฉงนงันแต่เห็นกั เศระคำแข่ง
 ทูรวาต์ ภูวนาถพิศคไม่รู้จัก จึงตรัสว่าโฉมยงนงคกษณ ฉ่อง
 พกคตฉวพรรณคังจันทรา แต่กษตริยฤจาจะเป็นชู้ จึงคู่ชาย
 อินเด้นหา ที่จริงนางงามครันเป็นชวญิตา แต่จะเคยเห็นหน้า

นนไม่ คิวเราเป็นเผ่าพงศ์กษัตริย์ จะรับนางเซซิดไมควรถ
 โคนพราหมณ์คุณณคนเช่นนี้ ข้ามไรดำมีของหวดจันทร์ ๖
 ๘ คำ ๖

— เจริชา —

ทูษยันต์ — นั้แก่พราหมณ์ ท่านมีพยานของท่านอย่างไร
 ว่าตัดเรากับนางนไชรีไคโรมรักสมัครกัน

โคตมี — กระท่อมฉันจะหลุดเคื้อนพระองค์ บางทีจะ
 จะคล้ายความมวงงทรงจำได้ พระองค์เด็ค้ไปประพาดโพธิม
 พากฝั่งมาฉัน พระองค์ประศบพบแม่สาวนกทรงเป็นทพอพระ
 ทัย

ทูษยันต์ — เฮะ นั้อย่างไร ดูเรื่องราวนำอ้จรรย
 มศีรพราหมณ์ผู้ ๑ — พระองค์ทรงขรรคมวยพระเมตคา
 คือนางนั้ แด้วจะเดยขับไล่ไม่โยค้ไม่บริบรอง ดูระมิตท่านของคดอง
 ราชขรรคมจริยา

ทูษยันต์ — ขออภัยเกิดพราหมณ์ ท่านพูดมาจะปรารภนา
 ผลอะไร

พราหมณ์ — เช่นนั้นดี ผู้เป็นใหญ่ก็มีอ้วมาแต่ในช้านา
 จนพระทัยก้สามารถจะพลิกจะหันไปรอบข้าง

ทวยยันต์ — เออ ท่านนพุตชวาง แต่ท่านเป็นพรหมณ์
เราต้องตามใจ ท่านจะพดกแพดงแต่รังว่าอย่างไรก็ตามแต่ใจ
จะว่า

พรหมณ์ — พี่แม่แม่ก็กุนตดา หล่อนทูลเองบ้างเกิด
เป็นไร

ร้าย ๐ เมื่อนั้น เกาศีกานาวรมชอญ เฟงตรงองค์ท้าว
ทวยยันต์ ว่าพันศดพอพาท ๑ ๒ คำ ๑

คำหวาน ๐ โอ้อัจทรงภพไปรพราช องค์ราชตั้งพระยา
ราชศัพท์ เต็ดจยงฟักฝังมาดิน แทบที่ด้านกสิททชาจารย์ รื่นๆ
ชื่นจิตคิดนาค่า หอมกลิ่นมดตกาอันทหวาน ภูมรินกตอกลั่น
ตุคนธาร กลิ่นประดานรตรักสมักรกัน โอ้อ่าบุษยามากกลิ่นหอม
โหย มารารอยราวต้นนยามอดันต์ โอ้อีกหักได้ในเรื้องพลัน ยัง
มีทันจะโตกเดือน ๑ ๖ คำ ๑

โอ้อ้อ ๐ โอ้อีกกุนตดาหนีจจาเอ๋ย กระไรเดยชารพียง
กว่าเพื่อน เด๋ยแรงรักมันใจไม่แสร้งเชื่อน รกมาเดือนดับไปไม่
น้ำพา ๑ โอ้อ ๒ คำ ๑

ร้าย ๐ เมื่อนั้น จอมกษัตริย์ครัดคอบคาวา นางน
ข้างพุดเค็มประดา กลางบ่าใครมีกฝนาง ตูตุดมุนอุนวาย
ข้างไม้นักกระฮายแก่ใจบ้าง ขอเด็กเพียงนท้เกิดนาง จะเป็น

อย่างเยี่ยงชั่วคือไป ๆ ๔ คำ ๆ

๐ เมื่อนั้น โคมงามจึงแจ่มแสงไส ข้ามข้ามรงค์ทรง
 ชัย ประทานใจเพื่อเป็นพยานรัก แดกรวมองดูทนต์หัดดี ไม่
 เห็นแหวนเพชรรัตนของทรงศักดิ์ หน้าผกเด็ดหมัดจากผัด
 พกศรี นงลักษณ์ปมว่าจะวายปราน ๆ ๔ คำ ๆ

— เจริญ —

ศกุนตลา — บ้าคะ พระข้ามรงค์หายเสียแล้ว จะทำ
 อย่างไร

โคตม — บ้ายังเห็นหัตถอนได้อยู่ตลอดเวลาที่เดินทาง มา
 ตลอดเมื่อกดงบบ้าบ้าคอยระวัง จนกระทั่งถึงศึกเขยริบทัพ
 หัตถอนถูกนายพระยมนาทหน้าเทวสถาน แหวนคงตกอยู่หัตถกราว
 คารนนั้นแน่ละหัตถอน

ร้าย ๐ เมื่อนั้น พระทรงภพคมหัตถกถาดาน ชะ ๆ
 เก่งแท่มแมตถการ อังคพยานของเจ้าดมเขามา เจ้าชยากได้
 ราชว่าเป็นสามี จึงแต่งแคงวาทให้มกถา รูปร่างกะทัดรัดไม่
 ขัดตา เดี่ยวแต่บ้ากามาไม่มีชาย ๆ ๔ คำ ๆ

๐ เมื่อนั้น วนิดากถาวคอบพระภุชญา พระองค์เองไม่
 มีชาย พุดงายย่อนยอกกตชกคำ มาหุดอกขรมคมเดินเดี่ยว

เปล่า ๆ ทั้งข้าคอยด้วยเส้าทุกเช้าค่ำ เกิดคอกไม้ไปดมชม
จนเช้า ไม่ต้องจคต้องจ่าน้ำพา เหมือนผู้ร้ายของเบาเขาดกทรพย
กถฉเจ้าจบดวงปรีชไม้อหน้า จงทรงพระเจริญเถิดราชา ข้าขอ
ลาแต่บคนไป ๆ ๖ คำ ๆ

— เจริจา —

ทวยษนตี — เออนางคนนวดาจาจคจ่านเกินประมาณเต็มท
นแนนางเต่าพราหมณและพราหมณทงตอง นางนเรามีได้มุง
ปองปรารณาเอามาได้ จงรีบพากนถกบไป ถ้าหาไม่จะเกิด
เคืองกัน

โสมรธาต — ข้าก่อนพระทรงธรรม ข้าขอทูลเคอนพระ
ภูบาล ด้วยราชครูโหราจารย์ได้กล่าวทำนายถวายได้ ว่าพระ
องค์ทรงชัยจะมีพระราชโอรส อันดีชขปร กฏเป็นจักรพรรดิ
ครองมณฑล ชชชชชนางนไปไฉยงเรือนธา บดินนางศกุนตลา
กทวงค์วรรก ถ้าแม่กุมารทคดอดมานนคองตกษณะมหาบุรุษ
มดอดตายวงจักรมุตชนททคตและบาท ข้าจะถวายอภิภาทนยสม
นบนางเป็นเทวี จะอญเชญมาตด้วยคจนกระทงมนเทียรทอง แต่
ถ้าแม่กุมารนนไม่ตองตองตกษณะพระจักรพรรดิ ข้าจะไดจค
ตั้งคองนางนคนไป

ทุษย์นัต - ทรงนกดตามแต่ใจ แดงแต่ท่านจะเห็นชอบ
เราขอมอบให้ท่านจัดการตามแต่ท่านปรารถนา

ร้าย ๑ บัตน โดมราตราชผู้ใหญ่ บังคมดาพระองค์
ทรงชัย พานางไปจากปรางครัตนา ฯ พราหมณ์ออก
๒ คำ ฯ

(ทำทุษย์นัตและคนอื่น ๆ เข้าโรงหมก
คงเหลือแต่โดมราตกับนางศกุนตดา)

เจรจาไซน ๑ โดมราตผู้มปัญญาเห็นศกุนตดานนร่าให้
ตั้งถรณ์างนักรไรแด่นอกภพอบจน ถ้าเมื่อนมฤตมถกดาว
มาเป็นความดีคัย ขอให้มีดวงปรากฏชัดแก่นัยนาในคราน พอ
ชาติคำเฆาะชชกเห็นถนตมห้จักรรัย เวหาศคุดมช้อมควนเหมือน
เมฆฝนบงทนกร แดงมีเทพอปัสตรงมาจากบนฟากฟ้า โอบอุ้ม
ศกุนตดาจนตั้งถรรค์ในทันใด บัตน ฯ รัว ฯ (นางฟ้า
มาอุ้มศกุนตดาไป โดมราตคกใจยืนตระตั้งอยู่ครู่หนึ่งแดงวง
เข้าโรง)

(คราวนมตอนศตถเดณ คำเนนเรื่องด้วยคำพูดคือไป คือ
พอบพหน้าพาทยมราชบุรุษ ๒ คน ตากคอกุมภิดชาวประมง
ออกมา แดงคำพูดคือไปน ถึงแมตถวระครຈจำไม่ได้จนใจ
กควรให้ไต่เนอศความ เพราะถามถนจะเดียนเนอเรื่อง)

ราชบุรุษที่ ๑ — (ตีพาดจากพาด) เดินเร็ว ๆ หน่อย
ไม่ได้

กุ่มภิล — โขย ไม่ต้องตัดดอกพ่อเจ้าประคุณ ฉนั้นจะ
ไปได้ ๆ นี้จะพาฉันไปไหน

ร.บ. ๑ — ก็พาไปหานายหน้าดี (ตะโกน) นายชอรับ

เสนา — (พูดจากในโรง) ใครมาร้องเรียก (ออกมาก
จากในโรง)

ร.บ. ๑ — ผมเองชอรับ ผมจับผู้ร้ายมาได้คนหนึ่ง

เสนา — ผู้ร้ายอะไร

ร.บ. ๑ — นั่นแหละจะฉกชิงจางราว หรือคัตข่องย่องเบา
อย่างไรผมก็ทราบไม่ได้ถนัด แต่ขี้ด่าคัญคือจับของกลางได้
คามือ นี้แน่ชอรับ แหวงจงย้ายกะโต เวียนเก็จเพชรออกเบ็ง
แต่ดมพระนามเจ้านายของเราไว้ก้อยด้วยชอรับ

กุ่มภิล — ชอประทานโทษที่เถอะชอรับ กระผมไม่ได้
ทำผิดคิดร้ายอย่างฉกรรจ์อะไรเลย

ร.บ. ๑ — อ้อ ท่านมหาพราหมณ์ ถ้าเช่นนั้นแก่ได้
ทำความชอบอย่างไร เจ้านายจึงได้โปรดปรานถึงแก่ถอดพระ
ฉ้ามรงค์ประทานแก่

กุ่มภิล — พังผมก่อนเถิดชอรับ ผมชื่อกุ่มภิล อยู่ที่

บ้านที่กวาดสาร

ร.ป. ๒ — ก็นี่ใครได้ถามถึงช้อกถึงเตียง หรือถิ่นฐาน
บ้านช่องของแก

เสนา — ช่างเถอะ ปล่อยให้มันเงาเรื่องของมันเอง ข้า
อยากฟังดูที่ ว่าไปซี อย่ามีดอย่าบังอะไรนะ

กุมภิล — กระผม เป็นคนทำ มาหา เอยง บุตร ภรรยา โดย
ทางจับปลาดู ทอดแห ตกเบ็ด ตักถอบ

เสนา — (หัวเราะ) ฮะ ๆ หากินดีจริงนะ ปาณา
ติบาททองเอยง

กุมภิล — ได้ทำช้อยาคเคี้ยงนกระผมเดยชอรับ การตั้ง
ไต่ที่ปู้ยาคายายได้เคยกระทำมาแล้ว ถูกหลดานจะระทั้งเตยไม่
เป็นการต้มควร และคนทมาตักควชยเดยงชพกอาจจะเป็นคน
ที่มีใจกรุณาได้เหมือนกัน

ร.ป. ๑ — หรือชโมยก็ได้เหมือนกัน

เสนา — เจ้าค่อยไปตีน้ำ อย่าเสียเวลา

กุมภิล — วันหนึ่ง ผมจับปลาดูเทโพตัวใหญ่ได้ตัวหนึ่ง
พอชำแหละออกก็พบแหงนงนอยู่ในท้อง ผมเขามาขายก็พอ
นายทองต้องนมาพบเจ้า ก็จับเขาคัวมา จะว่าผมมีคความผิด
คิดร้ายอย่างไร ผมไม่ใช่อชโมยชใจเลย เป็นคความดีคัยจริง

เสนา ^๕แห่งระขอรับ

เสนา — (ตมแหวน) ^๕จริงอยู่แหวนนี้ได้อยู่ในท้องปลา
ยังมกถนคาวคืด ข้าจะตองไปถามท่านกรมวังดูสักที ^๕คุณคัว
ชาวประมงนี้ไว้อ่อนนะ

ร.ป. ๑ — ^๕อยากดัวขอรับ ผมไม่ให้หน้ได้ (เสนา
เข้าโรง)

ร.ป. ๒ — นายเราน่ากตัวจะอีกนานกว่าจะกตบออกมา

ร.ป. ๑ — ^๕แน่ละ การเข้าเฝ้าเข้าเฝ้าหมื่นใช้จะเข้าไปถึง
ง่าย ๆ

ร.ป. ๒ — ^๕เบือจริง ๆ ต้องมานั่งกุมอ้ายคานอยู่ กุดะ
กัน ๆ ^๕มือ ^๕อยากจามนเตี้ยให้เต็วจกนไปให้รู้แดงรูรอต

กุมภิล — ^๕โอ้ย ^๕โอ้ย ^๕อะไรนายจะฆ่าคนเจนน่าย ๆ ผม
ไม่มีความผิดเตย

ร.ป. ๑ — ^๕ดูเอาดี ^๕คานมารยาพิถัก ^๕ยังไม่ทันจะทำ
อะไรร้องเตี้ยก่อนแดง

กุมภิล — ^๕ก็นายว่าจะฆ่าผมก็ร้องดี

ร.ป. ๒ — ^๕ก็เอาไวให้ฆ่าเตี้ยก่อนถึงก่อนร้องไม่ได้ฤ

กุมภิล — ^๕ตายแล้วจะร้องแรงอะไรออกถ่นาย

ร.ป. ๑ — ^๕เฮอ ^๕นุกจริงของแก ^๕อั้นน้นแนนายกตบออก

มาแต่^๖ เขาตะพืด^๖ควด^๖การ^๖ ประเด^๖ย^๖ว^๖ก^๖ไ^๖ด^๖ร^๖ก^๖น^๖ว^๖า^๖แก^๖จะ^๖ไ^๖ด^๖ก^๖ด^๖บ^๖
บ้าน^๖ถ^๖า^๖จะ^๖ค^๖อง^๖เป^๖น^๖ห^๖ย^๖อ^๖ร^๖แ^๖ง

เสนา — (ออก) เฮ้ย ตา^๖ปร^๖ม^๖ง^๖น^๖น^๖อ^๖ย^๖ไ^๖น

กุมภ^๖ล^๖ิต — คาย^๖ก^๖ู^๖ คาย^๖แ^๖ (ด^๖ัน^๖เท^๖ม)

เสนา — แก^๖ไ^๖ม^๖ไ^๖ค^๖อง^๖ส^๖ะ^๖ท^๖ก^๖ส^๖ะ^๖ท^๖าน^๖ แก^๖ไ^๖ม^๖ไ^๖ค^๖อ^๖ว^๖ม^๖น^๖น^๖ (ด^๖ัง^๖
ร^๖า^๖ช^๖บ^๖ร^๖ุ^๖ช^๖) ป^๖ด^๖อ^๖ย^๖ค^๖ว^๖ต^๖า^๖ปร^๖ม^๖ง^๖ เจ^๖้า^๖น^๖าย^๖ข^๖อง^๖เร^๖า^๖ร^๖บ^๖ด^๖ัง^๖ว^๖า^๖ ข^๖็
ค^๖ว^๖า^๖ท^๖ี่^๖เ^๖้า^๖เ^๖ิน^๖จะ^๖เป^๖น^๖ค^๖ว^๖า^๖จ^๖ริง

ร.ป. ๒ — พ^๖ัน^๖ร^๖ก^๖ไป^๖ท^๖ี่^๖ห^๖ึง^๖ด^๖ะ^๖แก^๖ (แก^๖ม^๖ค^๖ก^๖ุม^๖ภ^๖ิต)

กุมภ^๖ล^๖ิต — ไ^๖ด^๖เ^๖้า^๖ข^๖อ^๖ร^๖บ^๖ ข^๖อบ^๖พ^๖ระ^๖เด^๖ช^๖พ^๖ระ^๖ค^๖ุ^๖ณ^๖จ^๖ริง^๖ๆ^๖ ถ^๖้า^๖
ไ^๖ม^๖ไ^๖ด^๖ไ^๖ด^๖เ^๖้า^๖ส^๖ม^๖ก^๖ง^๖ไ^๖ม^๖ร^๖อด^๖ค^๖ว^๖ไ^๖น^๖ค^๖ร^๖ง^๖น

เสนา — แก^๖ม^๖ัน^๖เค^๖ร^๖า^๖ระ^๖ห^๖ี^๖ด^๖ม^๖าก^๖ น^๖ี้^๖แ^๖ะ^๖ ไป^๖ร^๖ด^๖เก^๖ด^๖ำ^๖ ให้^๖
ก^๖ุ^๖นำ^๖เ^๖ิน^๖มา^๖พ^๖ระ^๖ร^๖า^๖ช^๖า^๖น^๖ เ^๖้า^๖ร^๖า^๖ค^๖ำ^๖พ^๖ระ^๖ข^๖ำ^๖ม^๖ร^๖ง^๖ค^๖ท^๖แ^๖น^๖ำ^๖มา^๖ แก^๖
เด^๖ย^๖ม^๖ัง^๖ม^๖ไ^๖ห^๖ุ^๖ย^๖ด^๖ะ^๖ (ด^๖ัง^๖ห^๖้อ^๖เ^๖ิน^๖ให้^๖)

กุมภ^๖ล^๖ิต — แ^๖หม^๖ ม^๖ม^๖ค^๖ี^๖จ^๖า^๖น^๖พ^๖ุด^๖ไ^๖ม^๖อ^๖อก^๖ (น^๖ั่ง^๖ด^๖ง^๖ถ^๖ว^๖าย^๖
บ^๖ัง^๖ค^๖ม^๖ด^๖ำ^๖ค^๖า^๖บ)

ร.ป. ๑ — แก^๖น^๖ะ^๖ม^๖น^๖เ^๖หม^๖อ^๖น^๖ผู้^๖ร^๖าย^๖ท^๖เ^๖า^๖เ^๖า^๖ด^๖ง^๖มา^๖จ^๖าก^๖ช^๖า^๖ห^๖ย^๖
แ^๖ด^๖อ^๖ม^๖เ^๖้า^๖ช^๖ำ^๖ห^๖อ^๖ข^๖ำ^๖ง^๖ก^๖ุ^๖บ^๖ท^๖อง

ร.ป. ๒ — น^๖าย^๖ข^๖อ^๖ร^๖บ^๖ พ^๖ระ^๖ข^๖ำ^๖ม^๖ร^๖ง^๖ค^๖น^๖เ^๖ิน^๖จะ^๖เป^๖น^๖ข^๖อง^๖
ม^๖ี^๖ร^๖า^๖ค^๖า^๖ม^๖าก^๖น^๖ะ^๖ข^๖อ^๖ร^๖บ^๖

เสนา — ส่วนราคาต่างอดดูเหมือนจะไม่สำคัญ แต่ดู
เหมือนจะเป็นของที่เจ้านายเราโปรดปรานมาก พอนำไปถวาย
ทอดพระเนตรเห็นดูทรงตะลึงอยู่ครู่ใหญ่ แล้วจึงได้มีพระดำรัส
ให้ให้นำเงินมาประทานคราประมง (พูดกับกมุภิด) แกะจะไปก็
ไปได้ (เสนาเข้าโรง)

ร.ป. ๑ — พระฯ ตาข้างหาปลา มาวันเดียวได้เป็นเศรษฐี
ทุกทำราชการจวนยงคำ จนกรอมข้อยอย่างนเอง

กมุภิด — นายขยาโกรธขยาขงเดย จนนลนมตลกแดง
ก็อยากให้เป็นฝูงได้ตั้งนุกตบด้วย เขิญนายทงต้องไปหาเหล่า
กนกกันเดินพอดบายบ้างปะไร

ร.ป. ๑ — เเฮอ พุดยงงมนคอยนาฟังหนอย กนรจก
ทค้อยแห่งหน่ง มาไปด้วยกันเถชะ (เขิดเข้าโรง) ฯ

(ท้าวทุษยนตออกนั่งเตียง มีนางกานตงนั่งเฝ้าตามตำแหน่ง
ท้าวทุษยนตถือแหวนวง ๑)

ชา ๐ เมื่อนน พระจอมอาณาจักรเป็นใหญ่ พิศจำมรงค์
แก้วดวงใจ ภคินยไศกคัตยพรวรณา ฯ ๒ คำ ฯ

ป/แกวนอย ๐ ไช้ศักุนตดาเมยชวณู ยังกวาชวนเสนหา
เดี้ยแรงรทงมครตมานมา คอวฤพพิยาดมอณงค ชะรอยผลราย

๘๙๕.๑ 1120๕๔-
๘ 113๕

หมายรังแก จึงคิดใจให้แด่พระองค์ แกล้งทำให้ดมโหมยง
งวองงเหมือนหุดบด้นทอน บำหนักเพื่อจะอยู่ไหน ใครจะพิทักษ์
ดวงดมร์ ฤายูกตางบำพนาตร ออก่อนข้างว่างชยูกตางไพร
ฤาว่ากตยาจะโกรธพี่ เจ้าหุดบดไปช่อนอยู่ไหนไหน พนดร์ชน
เหลือใจ ราวไฟเผาผลาญปานตาย ฯ ๘ คำ ฯ

ออกทะเลสองชั้น ๐ ยังแต่ดูแหวนที่แทนรัก ทรงศักดิ์
ยังกระหนังงโมมตาย รัชนกตมรมทจวรกาย พระภักดาชยูกตาง
คดุมกตุมกมต ผู้ตุดกจากเคียงไปเมียงมอง ทงในห้อยนอก
ห้อยทุกแห่งหน เห็นเงาคิดว่าเจ้านฤมต กตางยุดเจนิชวอน
นวดนาง เห็นสาวดรรกานตทงเผ้า พระผ่านเผ้าชองจิตคิด
ชิตชวอง ดำคัญว่านันทากนอยู่พดาง กรวดมางทางได้ไม่ปราณี ฯ
เช็ดถึง ๖ คำ ฯ

(ทำวทษยนิคตตงกนางศกุนตดา เทยวคณคฉาหนาง
แตชวอนนางกานัดไปชมชย โดยดำคัญว่าเป็นนางศกุนตดา
แตวถายหลังกรวดหาว่านางกานตพากนมาด้อย่าง ว่าหิงหองแถดง
เอนางศกุนตดาไปช่อนไวม้าง ในที่สุดก็ไล่ค่นวงกานัดหยาเข้า
โรง)

(พระอินทร์ออกนงหนาวจมาน มีพระมาตุตเผ้า)

ยานี้ ๐ มาจะกต่าวทไป ถึงทวคกกรนทรวนาตา ทัพ-

อาตมเคยอ่อนแอก่อนมา กระทั่งตั้งศักดิ์นามอัศจรรย์ จึงแต่ง
ทิพเนตรแลดู ภิรมเหตการณ์ทุกสิ่งสรรพ จำเราจะช่วยทูลขียนต์
ให้พจนได้สมอารมณ์รัก ออกหนทางพเนม หมุนกำเร็บเย็บหนัก
จะเชิญเธอบำราบปรามขันธ์ แล้วให้พบนงดกษณมุยาใจ คิด
แล้วครัดตั้งสารถ มาคุดตุรายาชาได้ รับไปหัดคืนเจียงชัย แล้ว
รับจอมไมทจนมา ฯ ๘ คำ ฯ

กระบอก ๐ บดินน มาคุดรับตั้งได้เกศา รับไปผูก
วรรัตนา ขับดู่พุดธาไม้ชาติ ฯ เชิด ๒ คำ ฯ (ท้าวทูลขียนต์ออก
นึ่งเคียง)

เจรจาไซม ๐ ถึงหัดคืนบุรุษานใหญ่ พระมาคุดมอง
ไปเห็นทูลขียนต์ ประทับอยู่ในดงจวัญไตรีมพฤษษา จึงเข้า
ไปทูลราชาว่า บดินทาจมมชวาน เธอได้ความเคียดครันรำคาญ
เป็นเนืองนิตย์ เพราะทานพฤษจวิตอมเอิบกำเร็บใหญ่ เทียบม
เหงไม้เกรงใจทั้งเทพบุตรและนางฟ้า ขอเชิญเสด็จราชาขึ้นไปรพ
ไปทรงสังหารทานพกดนเมมิ ให้สิ้นเดียนไพรจะเบ็นทียนต์ทอ
กัน ฯ

๐ ขึ้นไปรพรังสรรค์ ได้ฟังคำพระมาคุดกษณขมขียนต์
หาที่ขุดมิได้ คิวรดีเรียกเดนม้าใหญ่ออกมาตั้งการ บดินทาจ
มมชวานครัดให้หาเรา อยู่ทางนทานจงเผ้านครไว้ เมือเสด็จ

กิจจอมภพใครเราจึงจะถดถูมา ว่าแต่ถวกรบตธาชนผู้รอดวิมาน
 ขบถอยจนผู้เทวดสถานในชั่วพริบตา บัดนั้น ๆ เชิด ๆ

๑ องค์กักรนทรบันโดกากรนเห็นพระยาทุษยนต์ ก้ม
 ความเกษมสันต์ได้มนต์ จึงครว้งวานแนกษศรียอดจันทรวงศ์
 กาดเนมมนธอาของทรงงศ์กดี กอนเทวดาสุรวารักษ์ให้รชนวิภาณ
 ขอเชิญเธอไปตั้งหารผลาญอายุทานพ อย่ำให้มันอยู่กอนใคร
 ภพได้ออกต่อไป ขอจงส่งด้อมรัชศักรุทษยอย่าทานกร เดยนะ
 ทาน ๆ

๑ ท้าวทุษยนต์รับพระพรได้เกศา ทูลว่าเทวดาราชาอย่า
 ดั่งดีย์ ขำรับอาดำไปซึ่งรัชจันต์ดักัดังแตรชีวิตามิ ว่าแต่ถวบังคม
 ถาดีดาค์จากวิมานรัตนมณิ บัดนั้น ๆ เสมอ ๆ

ลงสร้งไทน์ ๑ พระจิงขำระธระธ่นาน ตำราญกยา
 ชูราก็ ทรงสุคนษ์ปนปรุงมادت ทรงแบ้งอย่างดีของเทวัญ ต้นับ
 เพดาเชิงมาค้เวืองรอง ภูษาแดงเขียนทองฉายฉัน อดององค์
 คิวค้ำคู้ค้ำคีย์ แชนดีสุ์พรณพรายตา ต้อคทรวงเนาอวรัตน์
 ดั่งวาด คาบจันทรกานคัมค้ำ ประคำดัดวันแก้อมุกดา อดย
 รัตน์โกมิน ทรงมงกุฎของท้าวเทวดราช งามวิธาด์เหมือนเทพโก
 ดินทร กุมศักรษนุณฉันคั ภูมินทร์มาทรงรถสุ์จรรณ ๆ บาท
 สกณิ ๕ คำ ๆ

ชมเทพวิถ้ทางจร งามเมฆใหญ่เยี่ยมมहिมา ดูราวภูผายอด
 ถึงจร ดั่งแดงแจ่มจับทินกร ภูธรชมเพ็ญจำเวญตา ดั่งๆ
 ประหนึ่งดมพัด รลรัตนเด่นกลางห้วงเวหา เรื่อยๆรถตรง
 ลงมา ยิ่งฉาเหมกฏุ์ครี ๑ เชิด ๘ คำ ๑ (สองคำรับที่ ก่อน
 ทำยรับด้วยเชิดกตอง)

— เจริจา —

ทูลยยันต์ — เขายอตน คือเขาอะไรนะพระมาตุลี

มาตุลี — เขาตูกนมช้อเหมกฏุ์ที่ด้านกัสมิธร์ แห่งพระ
 กศปเทพบิตรและพระชกิตแม่เจ้า

ทูลยยันต์ — ถ้าเช่นนั้นควรเราจะไปเฝ้านมัสการ

มาตุลี — ดั่งว่าท่านมาพากันไป ๑ เสมอ ๑

(พระกศปเทพบิตรและชกิตเทพมารดาออกหนึ่งเคียง มีบริ
 จารเป็นเทวดา ๓ คู่ ฤษี ๓ คู่ พราหมณ์ ๓ คู่ มนุษย์ ๓ คู่
 นก ๓ คู่ จวนร ๓ คู่ นาค ๓ คู่ ยักษ์ ๓ คู่)

ร้าย ๐ กัมเภศอภิจาทนจนทา ของคปประชาชนตรีของศรี
 กบของคพระเทพพนน ด้วยความภักตจจรก ๑ ๒ คำ ๑

๐ เมื่อนม พระเทพบิตรทรงศกิต เมศดารราชาเห็นนา
 รก เห็นประจักษ์เป็นยอชคชคคยา ดูกรทูลยยันต์ไปรพ ท้าว

วาดฝันเป็นตุ๊กตา ได้บอกเรื่องราวเข้ามา ว่าราชาไปช่วยราชินี
 ปราบกาดเหม่หัวหาญ แรงดาญแพ่ฤทธิขบปี คัดถูกพัดดยอิน
 คัด เรอมีคความชอบจะคอบแทน กุมนางงามทรามต์วาดคิต จะ
 ประดำทให้เธอไม่หวงแหน จะหาไหนไม่สู้ในดินแดน ถึงแม่
 ในเมืองแมนไม่เทียมทัน ตกรอทิตัดเฒ่าหา จงตามแก้วักถยา
 เดอด้วร เราจะยกให้ทุษยงค์ เพื่อกรวงกันเกษมเปรมปรดี
 ๑ ๑๐ คำ ๑

— เจริงา —

พระกสป — นี่แม่เม่อทิตี หัดอนจงไปพานางโถมงาม
 ออกมาบคน

พระอทิตี — เพคะ (เข้าโรง)

(อีกครู่ ๓ พระอทิตีจึงจูงนางศกุนตดากับกุมารคน ๓
 ออกมา นางศกุนตดากับทุษยงค์ต่างตกตะดังอยู่ ๓ แล้วนาง
 จึงเข้าไปหาผัว โอด)

พระกสป — ราชะ เธอจะว่าอย่างไร นางคนนคองใจ
 ของเธอแต่ฤ

ทุษยงค์ — (ถวายนั่งคม) พระเจ้าข้า พระกรุณา
 แห่งพระเทพบิดร เปรียบเหมือนมหาตำครใหญ่กว้างดักซงหา

ภาคผนวก - ๑

กล่าวด้วยนาฏกะ

(ที่ขุดตรวจอย่างมัธยมประเทศ)

นาฏกะ

คือละครที่เล่นในมณฑลประเทศ อันเป็นแผนแห่งละครไทย

การเดินละครนี้ ที่จริงก็น่าจะดูว่าเริ่มขึ้นอย่างไร แต่ก็
ย่อมจะเป็นการยากอยู่เองที่จะรู้ได้เป็นแน่นอน เพราะได้เริ่มมา
แต่ช้านานเต็มทีแล้ว ตามความเห็นของนักปราชญ์ยุโรป ซึ่ง
เขาใจได้ในโบราณคดี และ วรรณคดี (กันหนึ่งถือเก่าใหม่)
กล่าวกันว่า ในชั้นต้นการเดินเต้นรำหรือละคร ที่สำหรับบำรุง
ความเพลิดเพลินอย่างเดียวนั้นไม่มี ย่อมหวังประโยชน์อย่างไร
อย่างหนึ่งด้วย ก่อนอนคงเกิดมีการรวบรวมเป็นบทกลอน และ
บทกลอนคงแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. บทกลอนกล่าวด้วยสิ่งซึ่งเป็นไปในโลกโดยอำนาจอัน
เขาใจไม่ได้ จึงเป็นที่น่าพิศวง บทกลอนเหล่านี้คงจะกล่าว
ด้วยคุณแห่งดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ คนเราได้อาศัย
อย่างไรเป็นผลดีอย่างไร และเมื่อนักไปเช่นนี้แล้วก็คงจะเคยนึก
ต่อไปว่า การที่เป็นไปโดยธรรมชาติเอง เช่น ฝนตก แดดออก
กลางวัน กลางคืน เป็นต้น เหล่านี้ น่าจะมีผลบันดาลให้เป็นไป
จึงเป็นไปได้ จึงเกิดความเชื่อถือในเทวดาผู้มอทธิฤทธิ์บันดาล

ให้ฝนตก แดดออก หรือไฟตก ฝนตก เป็นต้น และเมื่อ
 เชื้อเช่นหนวด แดง กัดของสัตว์เจริญด้วยวาจาอันดี ดำเนียรอน
 ไพเราะ หรือพูดกันตรง ๆ ต้องขอให้พอใจ นับเป็นคนเหตุแห่ง
 ภัย หรือ ถูก คือบทสัตว์เจริญหรือยอต่าง ๆ บทเหตุนาน
 รวบรวมกันเข้าเป็น สัทธา และเป็น ถูกเวท ยัชรเวท
 สามเวท และ อถรรพเวท เป็นต้น แดงก็แตกกิ่งก้านสาขา
 ด้ยาวมากออกทุก ๆ ที่ บทกถอนประเภทนี้ คงเป็นอันสรุป
 ความได้ว่า (ก) ถ้าหีบสัตว์เจริญพระผู้เป็นเจ้าของใหญ่ ผู้
 เป็นบรพการี เพื่อให้ปรากฏความกตัญญูและภักดี และ (ข)
 เป็นวิธีรวบรวมลักษณะบุรุษและสัตว์เจริญ ตลอดจนถึงสัตว์
 และธรรมอันยักจวกรต่าง ๆ หนังสือข้างฝ่ายพระพุทธศาสนามัก
 มีโดยมากที่แต่งเป็นกาพย์ โดยเนื่องมาจากประเพณีเดิมของ
 พวกพราหมณ์อันกล่าวมาแต่ก่อนเอง

๒. บทกถอนกล่าวเชิดชูเกียรติคุณแห่งอริบรุษ เดิมถึง
 กิจการที่หมั่นไต่กระทำให้มาแต่เป็นอย่างไรบ้าง ความมุ่งหมาย
 ก็คือจะให้เตือนใจผู้ฟัง ให้มีมานะตั้งใจเขาอย่างวิริยะอุตสาหะ
 หรืออย่างน้อยให้มีความภาคภูมิใจ ว่าได้มีคนทักตักหาญ
 อดทนและเก่งเช่นหน้อยในตระกูลหรือคณะของตน หนังสือ
 รามายณะและมหาภารตเป็นตัวอย่างแห่งหนังสือชนิดนี้

พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ตั้งเถิดเห็นว่า การตั้งสอนคดีใด ๆ ถ้า
 เค้าให้ศิษย์ฟังเป็นนัยยกมกจะทำให้จบใจจำแม่นยำ ผั่งอยู่ค
 กกว่าที่จะให้ท่องไปเปล่า ๆ จึงเกิดมีพวกเรื่องชนิดหนึ่ง ซึ่งฝ่าย
 พุทธศาสน์ของเราเรียกว่า “ชาดก” แต่ซึ่งเป็นนิทานที่มีอยู่
 แต่ก่อนพุทธกาลแล้ว คือ ๆ มานิทานชนิดชาดกนั้นยาวออก
 ทุก ๆ จนถึงมีหลาย ๆ บรรพ เช่น มหาเวสสันดรชาดกเป็น
 ตัวอย่าง และข้างพราหมณ์ยังเดินต่อไปเป็นหนังสือจำพวกที่
 เรียกรวมว่า “ปรัฐาน” และเป็นรามายณ และมหาภารต
 เป็นต้น

ส่วนที่การเดินละครจะเกิดขึ้นต่อมาอย่างไรนั้น ตรีของค
 นิดเดียวกันจะแแต่เห็นได้ เพราะไม่ต้องแแต่ดูให้ไกลไปปานใด ค
 เพียงในเมืองเราเองก็พอแล้ว แรกก็เริ่มด้วยการอ่านหนังสือ
 เป็นคำโต้ตอบกัน อย่างเทศน์มโหสถบัญญัติแแต่มีโหสถเป็นค
 ที่จริงเทศน์มโหสถนั้น ถ้าพิจารณาดูแล้ว ก็คล้าย ๆ ละคร
 ชนิดที่ชอบแแต่กันอยู่ในสมัยนั้น คือละครพูดนั่นเอง ชาดกอยู่ค
 แแต่ยังไม่ได้ออกท่าเท่านั้น ถ้าต่างว่าไม่มีพระวินัยบัญญัติห้าม
 มีให้พระภิกษุเดินละครแล้ว ข้าพเจ้าจะไม่รู้สึกประหลาดใจ
 เลยในการที่จะได้ดูละครเรื่องพระมโหสถ หรือแม่เรื่องพระ-
 เวสสันดรชาดก เพราะเรื่องกาดซึ่งเป็นเรื่องชาดกก่อนหนังสือ

“กาภาคิชาตก” ก็เด่นตระครได้แล้ว เพราะฉะนนั้นดูไม่มทศกร
ตั้งสัยเตยว่า การเด่นตระครได้เดินมาจากการก่อดมถรรเวรัย
พระเป็นเจ้า แดวถงถวดหรือเทคันชอน จนถงออกทำรำเป็น
ทศุต

การรำเฉย ๆ นอกจกทรำเป็น เรืองเป็น รวดนำ จรมตาง
หวก ค้อมอยแวดคักอนนการรำเข้ามาถมถมกับเรืองเป็นตระคร
แะการรำก่นวจะแบ่งเป็น ๒ ประเภท คื่อ รำบูชาประเภท ๑
รำบำเรอประเภท ๑ แะจะได้แยกกันออกเมื่อใด แะอะไร
จะเกิดก่อนเกิดหลังก็ให้การไม่ได้

โปรเฟสเซอร์ อาร์เธอร์ เอ. แมคดอนเนลด์ อาจารย์
ตั้งถกฤต ณ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ได้แต่งหนังสือไว้
เล่ม ๑ ชื่อ “ตำนานวรรณคดีตั้งถกฤต” (History of

Sanskrit Literature. By Arthur A. Macdonnell, M.A.,
Ph. D., Corpus Christi College. Oxford: Boden Professor
of Sanskrit and Fellow of Balliol College.) บริเณที่ ๑๓

มีข้อความถาดถยบทตระครภาษาตั้งถกฤตโดยพิศดาร ตั้งรำฟ
เจ้าจะได้เก็บข้อความถงไว้ในท่นบางตั้งค้อไปน

ในชื่อจาด้วยกำเนิดแห่งตระคร อาจารย์แมคดอนเนลด์
ได้อธิบายไว้ว่า คำว่านักรำ (นฏะ) แะบทตระคร (นาฏกะ)

มิมุดมาจากคำว่า “นญ” เป็นคำปรากฏฤทธิหรือภาษาสามัญ
 อันเนื่องมาจากคำดังตฤฤติว่า “นฤติ” แปลว่า วิชา ครองกับคำ
 ภาษามคธว่า “นัจ” และซึ่งตามภาษาสันสกฤต (คือภาษาที่
 พุตกนิพนธ์ในอินเดียในปัจจุบัน) ใช้ชื่อว่า “นาจ” หรือ “นอจ”
 การรียนเอง อาจารย์แมคคดอนเนลด์เห็นว่าเป็นประภมมุดแห่ง
 นาฏกะแห่งมัธยมประเทศ ข้าพเจ้าขอคัดความเห็นของท่าน
 อาจารย์นมาตงต่อไปดังนี้

“ในชั้นต้นคงจะมีแต่การออกท่าทางอย่างง่าย ๆ มีการ
เหยยวเอนร่างกาย ผัดมกกับการทำท่าเตียนดด้วยมือและหน้า ไม่
คองตั้งสัยเดย การขับรำคงจะได้ใช้เป็นเครื่องประกอบกรรำ
เช่นนมาแต่ในชั้นต้น ศัพท์ว่า ภริต อันเป็นนามแห่งผู้ตมมิต
ว่าเป็นผู้คตนาฏกะชั้น ซึ่งในภาษาดังตฤฤติแปลว่านักรำ
ในภาษาอื่น ๆ ใช้แปลความว่านักร้อง เช่นคำ “ภโรต” ใน
ภาษาคุชรตเดยจนเป็นคต การเพิ่มเติมคำพูดชนน เป็นชนน
ตฤฤติในความจำเริญ ซึ่งเป็นไปอินเดียคต่าย ๆ ในประเทศกัรช
ชั้นต้น (แห่งการเดินละคร) นี้ ยังมีตวอย่างอยู่ คือ ยาดรา
ในแคว้นบังกัด และ คิตโควินท์ นี้ เป็นหัตถตทหน้าไปต
นาฏกะตฤฤติ สนิตทมภพยและคำเจรจาผตมกน (เรื่อง
คิตโควินท์ดูในอภิธานต่อไป)

“ข้อความที่กล่าวถึงละครที่เด่นเป็นชนแรกที่สุด มียุใน
หนังสือมหาภชาษย์ ซึ่งกล่าวถึงการเดินเรื่อง ก็สวัธ (การ
ฆ่าพญาภงต์) และ พลพิณธ์ (มคทาวพต) อันเป็นเรื่อง
ในตำนานพระกฤษณ ข้างประเทศอินเดียมีชอมอกเดากนค้อ ๆ
มาว่า พระภรตได้จัดเรื่องละครรำถวายพระเป็นเจ้าทงหลาย
เรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องด้วยมพรพระดกษมณเป็นมเหษัพระพิษณ
คำเด่างมีต่อไปว่า พระกฤษณและเหล่าโคบี (นางเตียงโค)
ทงหลายเป็นมรการสังคต คือการเดินชนคหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย
ดำ เพดง และรำ เรื่อง คิตโควินท์ เป็นเรื่องเนื่องด้วยพระ
กฤษณ และละครยาตราอย่างใหม่ถกมก็จะเป็นเรื่องเนื่องด้วย
ส่วนหนึ่งส่วนใดในตำนานแห่งพระกฤษณน ข้าคัยเหตุเหล่านี้จึง
น่าจะกระเนา การละครในอินเดียจะได้เกิดขึ้นโดยเนื่องแต่การ
บูชาพระกฤษณาถวาท และละครรำที่ใหม่ในครั้งแรกน่าจะเป้น
ละครอันเนื่องด้วยคำถนา เหมือนอย่างละครมริยมถัมยแห่ง
คำถนาควิถตั้ง จะเป็นละครที่เด่นเรื่องส่วนใดส่วนหนึ่งอันเนื่อง
ด้วยพระเป็นเจ้าโดยใช้เรื่องและรำเป็นพน มคจาเจรจาเป็นรอยแกว
ซึ่งควดละครคงคิดพูดเขาเอง”

ตามความเห็น และข้อความที่อาจารย์ แมคดอนเนลด์ กล่าว
มา ซึ่งได้นำมาลงใจข้างบนนี้ ขอเชิญให้ท่านผู้อ่านตั้งเถิดว่า
มีข้อความอันเนื่องมาถึงละครไทยเรา ๒ ประการ กล่าวคือ

๓. ตามความนิยมในมัธยมประเทศเชื่อว่า พระภคินุ
เป็นปฐมอาจารย์แห่งละคร เป็นผู้คิดการเดินละครขึ้น ท่านผู้นี้
ปรากฏว่าเป็นผู้แต่งตำรับอันหนึ่งซึ่งเรียกว่า กานธรรพเวท
อันหนึ่งเรียกว่า นาฏยศาสตร์ (ตำราว่า) หรือ ภรต-
ศาสตร์ ตามชื่ออาจารย์ ที่เรียกกานธรรพเวทนั้น เพราะพวก
คนธรรพเป็นพวกนักวิ่งนักวิ่งอย่างเก่ง และที่เรียกกยของเป็น
เวทนั้น เพราะเห็นว่าเป็นวิชา (ไซเอนซ์) ตำมอย่างอื่นหนึ่ง
ในเมืองไทยเราพวกที่เป็นโขนเป็นละคร ถึงแม่ที่เป็นชนครุบา
อาจารย์ในอุษาราคดี ข้าพเจ้ายังไม่พบเคยทบทองได้จาประถมครู
ของละครนั้นคือใครชื่ออะไร บอกได้แต่ว่าเจตนาให้ครูต้องเอา
หัวฤษีตั้ง เพราะฉะนั้นแปลว่าฤษีคือตัวครูเฒ่า ครูใหญ่ แต่ถ้า
จะได้เลี้ยงคอกไปง่า ทำไมจึงถือเอาฤษีเป็นครูใหญ่เช่นนั้นนักชกจะ
โมโยโมเย ทำที่เหมือนหนึ่งว่ารูปคอกแต่จะบอกคนที่ไม่ใช่พวก
พ้องแต่มีได้เป็นตะเม็งละครก็จะเอาไปตุ๊กเต้นั้น แต่แท้จริง
ข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่รู เพราะคงเดือนกนั้นมาเสียหลายชั้วคนแล้ว

เพราะฉะนั้น ในทันทีที่ข้าพเจ้าสัมผัสได้ความจริงจะขอบอกแทนว่า ฤษี
 ศอศรุตหนบถอกนกกนหมไช้คนอน คอ พระภรรดิ นเด

อนึ่ง ไหน ๆ ก็ได้อวดวีรกรรมครุฑครมารายหนึ่งแล้ว ข้าพ
 เจ้าขอเดยอวดวีรกรรมปราบพายุด้วยอกรายหนึ่ง ท่านครู
 บำพายพนนกกเดบพาทย์ว่าขอ "พระประโคนธรรพ" ข้าพเจ้าขอ
 บอกกล่าว ว่า ศอพระ ประโคนธรรพ ไม่มี ศัพท์ว่า "ประโคน
 ธรรพ" น ข้าพเจ้าตั้งนัยฐานว่าเดือนมาจากศัพท์ "ปรคณธรรพ"
 แปลว่ายอดคนธรรพ และถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วกริบบอกได้ว่าทันที
 คือ พระนารท (ซึ่งปากกตาดชอมเรียกว่า "นารอด") นี้เอง
 เพราะท่านผู้นั้นย่อ ๆ เป็นบุคคลพินชน และเป็นนกรองนกกตนคร
 จึงได้นามว่า เทพยคนธรรพบ้าง คนธรรพราชบ้าง ปรคณธรรพ
 บ้าง เพราะเป็นผู้ชำนาญเก่งในวิชาของคนธรรพ คือการขบรียง
 และตดตดตบ่าตงนี้ เป็นอนดงรอยหมด

๒. ข้อที่กล่าวแต่ครอนเตยโบราณ จะเป็นครอนนมบทรอง
 เป็นพน วาไช้บถ และมีเจรจาเป็นคอกน ๆ นน ก็คือเป็นอย่าง
 มโนราทยงคงเดนอยททางมณฑลบักษ โคนนเอง คือศอศร
 เห็นจระรองเอง มีลูกคริบ แบบมโนรานนเชอว่าไดมาจากมัธยม
 ประเทศเป็นแน่ ถ้ายงพิจารณาตอเรอที่ไช้เดนละคร ในเมืองไทย
 เราน จะเห็นได้เป็นพยานชัดว่า เรอมาจากมัธยมประเทศ

๒๕
 ทงต้น ๒๕๑ ไม่เป็นทนายอินไต เพราะไทยเราเป็นพวกนัก
 ๒๕๒
 ๒๕๓
 ๒๕๔
 ๒๕๕
 ๒๕๖
 ๒๕๗
 ๒๕๘
 ๒๕๙
 ๒๖๐
 ๒๖๑
 ๒๖๒
 ๒๖๓
 ๒๖๔
 ๒๖๕
 ๒๖๖
 ๒๖๗
 ๒๖๘
 ๒๖๙
 ๒๗๐
 ๒๗๑
 ๒๗๒
 ๒๗๓
 ๒๗๔
 ๒๗๕
 ๒๗๖
 ๒๗๗
 ๒๗๘
 ๒๗๙
 ๒๘๐
 ๒๘๑
 ๒๘๒
 ๒๘๓
 ๒๘๔
 ๒๘๕
 ๒๘๖
 ๒๘๗
 ๒๘๘
 ๒๘๙
 ๒๙๐
 ๒๙๑
 ๒๙๒
 ๒๙๓
 ๒๙๔
 ๒๙๕
 ๒๙๖
 ๒๙๗
 ๒๙๘
 ๒๙๙
 ๓๐๐
 ๓๐๑
 ๓๐๒
 ๓๐๓
 ๓๐๔
 ๓๐๕
 ๓๐๖
 ๓๐๗
 ๓๐๘
 ๓๐๙
 ๓๑๐
 ๓๑๑
 ๓๑๒
 ๓๑๓
 ๓๑๔
 ๓๑๕
 ๓๑๖
 ๓๑๗
 ๓๑๘
 ๓๑๙
 ๓๒๐
 ๓๒๑
 ๓๒๒
 ๓๒๓
 ๓๒๔
 ๓๒๕
 ๓๒๖
 ๓๒๗
 ๓๒๘
 ๓๒๙
 ๓๓๐
 ๓๓๑
 ๓๓๒
 ๓๓๓
 ๓๓๔
 ๓๓๕
 ๓๓๖
 ๓๓๗
 ๓๓๘
 ๓๓๙
 ๓๔๐
 ๓๔๑
 ๓๔๒
 ๓๔๓
 ๓๔๔
 ๓๔๕
 ๓๔๖
 ๓๔๗
 ๓๔๘
 ๓๔๙
 ๓๕๐
 ๓๕๑
 ๓๕๒
 ๓๕๓
 ๓๕๔
 ๓๕๕
 ๓๕๖
 ๓๕๗
 ๓๕๘
 ๓๕๙
 ๓๖๐
 ๓๖๑
 ๓๖๒
 ๓๖๓
 ๓๖๔
 ๓๖๕
 ๓๖๖
 ๓๖๗
 ๓๖๘
 ๓๖๙
 ๓๗๐
 ๓๗๑
 ๓๗๒
 ๓๗๓
 ๓๗๔
 ๓๗๕
 ๓๗๖
 ๓๗๗
 ๓๗๘
 ๓๗๙
 ๓๘๐
 ๓๘๑
 ๓๘๒
 ๓๘๓
 ๓๘๔
 ๓๘๕
 ๓๘๖
 ๓๘๗
 ๓๘๘
 ๓๘๙
 ๓๙๐
 ๓๙๑
 ๓๙๒
 ๓๙๓
 ๓๙๔
 ๓๙๕
 ๓๙๖
 ๓๙๗
 ๓๙๘
 ๓๙๙
 ๔๐๐
 ๔๐๑
 ๔๐๒
 ๔๐๓
 ๔๐๔
 ๔๐๕
 ๔๐๖
 ๔๐๗
 ๔๐๘
 ๔๐๙
 ๔๑๐
 ๔๑๑
 ๔๑๒
 ๔๑๓
 ๔๑๔
 ๔๑๕
 ๔๑๖
 ๔๑๗
 ๔๑๘
 ๔๑๙
 ๔๒๐
 ๔๒๑
 ๔๒๒
 ๔๒๓
 ๔๒๔
 ๔๒๕
 ๔๒๖
 ๔๒๗
 ๔๒๘
 ๔๒๙
 ๔๓๐
 ๔๓๑
 ๔๓๒
 ๔๓๓
 ๔๓๔
 ๔๓๕
 ๔๓๖
 ๔๓๗
 ๔๓๘
 ๔๓๙
 ๔๔๐
 ๔๔๑
 ๔๔๒
 ๔๔๓
 ๔๔๔
 ๔๔๕
 ๔๔๖
 ๔๔๗
 ๔๔๘
 ๔๔๙
 ๔๕๐
 ๔๕๑
 ๔๕๒
 ๔๕๓
 ๔๕๔
 ๔๕๕
 ๔๕๖
 ๔๕๗
 ๔๕๘
 ๔๕๙
 ๔๖๐
 ๔๖๑
 ๔๖๒
 ๔๖๓
 ๔๖๔
 ๔๖๕
 ๔๖๖
 ๔๖๗
 ๔๖๘
 ๔๖๙
 ๔๗๐
 ๔๗๑
 ๔๗๒
 ๔๗๓
 ๔๗๔
 ๔๗๕
 ๔๗๖
 ๔๗๗
 ๔๗๘
 ๔๗๙
 ๔๘๐
 ๔๘๑
 ๔๘๒
 ๔๘๓
 ๔๘๔
 ๔๘๕
 ๔๘๖
 ๔๘๗
 ๔๘๘
 ๔๘๙
 ๔๙๐
 ๔๙๑
 ๔๙๒
 ๔๙๓
 ๔๙๔
 ๔๙๕
 ๔๙๖
 ๔๙๗
 ๔๙๘
 ๔๙๙
 ๕๐๐
 ๕๐๑
 ๕๐๒
 ๕๐๓
 ๕๐๔
 ๕๐๕
 ๕๐๖
 ๕๐๗
 ๕๐๘
 ๕๐๙
 ๕๑๐
 ๕๑๑
 ๕๑๒
 ๕๑๓
 ๕๑๔
 ๕๑๕
 ๕๑๖
 ๕๑๗
 ๕๑๘
 ๕๑๙
 ๕๒๐
 ๕๒๑
 ๕๒๒
 ๕๒๓
 ๕๒๔
 ๕๒๕
 ๕๒๖
 ๕๒๗
 ๕๒๘
 ๕๒๙
 ๕๓๐
 ๕๓๑
 ๕๓๒
 ๕๓๓
 ๕๓๔
 ๕๓๕
 ๕๓๖
 ๕๓๗
 ๕๓๘
 ๕๓๙
 ๕๔๐
 ๕๔๑
 ๕๔๒
 ๕๔๓
 ๕๔๔
 ๕๔๕
 ๕๔๖
 ๕๔๗
 ๕๔๘
 ๕๔๙
 ๕๕๐
 ๕๕๑
 ๕๕๒
 ๕๕๓
 ๕๕๔
 ๕๕๕
 ๕๕๖
 ๕๕๗
 ๕๕๘
 ๕๕๙
 ๕๖๐
 ๕๖๑
 ๕๖๒
 ๕๖๓
 ๕๖๔
 ๕๖๕
 ๕๖๖
 ๕๖๗
 ๕๖๘
 ๕๖๙
 ๕๗๐
 ๕๗๑
 ๕๗๒
 ๕๗๓
 ๕๗๔
 ๕๗๕
 ๕๗๖
 ๕๗๗
 ๕๗๘
 ๕๗๙
 ๕๘๐
 ๕๘๑
 ๕๘๒
 ๕๘๓
 ๕๘๔
 ๕๘๕
 ๕๘๖
 ๕๘๗
 ๕๘๘
 ๕๘๙
 ๕๙๐
 ๕๙๑
 ๕๙๒
 ๕๙๓
 ๕๙๔
 ๕๙๕
 ๕๙๖
 ๕๙๗
 ๕๙๘
 ๕๙๙
 ๖๐๐
 ๖๐๑
 ๖๐๒
 ๖๐๓
 ๖๐๔
 ๖๐๕
 ๖๐๖
 ๖๐๗
 ๖๐๘
 ๖๐๙
 ๖๑๐
 ๖๑๑
 ๖๑๒
 ๖๑๓
 ๖๑๔
 ๖๑๕
 ๖๑๖
 ๖๑๗
 ๖๑๘
 ๖๑๙
 ๖๒๐
 ๖๒๑
 ๖๒๒
 ๖๒๓
 ๖๒๔
 ๖๒๕
 ๖๒๖
 ๖๒๗
 ๖๒๘
 ๖๒๙
 ๖๓๐
 ๖๓๑
 ๖๓๒
 ๖๓๓
 ๖๓๔
 ๖๓๕
 ๖๓๖
 ๖๓๗
 ๖๓๘
 ๖๓๙
 ๖๔๐
 ๖๔๑
 ๖๔๒
 ๖๔๓
 ๖๔๔
 ๖๔๕
 ๖๔๖
 ๖๔๗
 ๖๔๘
 ๖๔๙
 ๖๕๐
 ๖๕๑
 ๖๕๒
 ๖๕๓
 ๖๕๔
 ๖๕๕
 ๖๕๖
 ๖๕๗
 ๖๕๘
 ๖๕๙
 ๖๖๐
 ๖๖๑
 ๖๖๒
 ๖๖๓
 ๖๖๔
 ๖๖๕
 ๖๖๖
 ๖๖๗
 ๖๖๘
 ๖๖๙
 ๖๗๐
 ๖๗๑
 ๖๗๒
 ๖๗๓
 ๖๗๔
 ๖๗๕
 ๖๗๖
 ๖๗๗
 ๖๗๘
 ๖๗๙
 ๖๘๐
 ๖๘๑
 ๖๘๒
 ๖๘๓
 ๖๘๔
 ๖๘๕
 ๖๘๖
 ๖๘๗
 ๖๘๘
 ๖๘๙
 ๖๙๐
 ๖๙๑
 ๖๙๒
 ๖๙๓
 ๖๙๔
 ๖๙๕
 ๖๙๖
 ๖๙๗
 ๖๙๘
 ๖๙๙
 ๗๐๐
 ๗๐๑
 ๗๐๒
 ๗๐๓
 ๗๐๔
 ๗๐๕
 ๗๐๖
 ๗๐๗
 ๗๐๘
 ๗๐๙
 ๗๑๐
 ๗๑๑
 ๗๑๒
 ๗๑๓
 ๗๑๔
 ๗๑๕
 ๗๑๖
 ๗๑๗
 ๗๑๘
 ๗๑๙
 ๗๒๐
 ๗๒๑
 ๗๒๒
 ๗๒๓
 ๗๒๔
 ๗๒๕
 ๗๒๖
 ๗๒๗
 ๗๒๘
 ๗๒๙
 ๗๓๐
 ๗๓๑
 ๗๓๒
 ๗๓๓
 ๗๓๔
 ๗๓๕
 ๗๓๖
 ๗๓๗
 ๗๓๘
 ๗๓๙
 ๗๔๐
 ๗๔๑
 ๗๔๒
 ๗๔๓
 ๗๔๔
 ๗๔๕
 ๗๔๖
 ๗๔๗
 ๗๔๘
 ๗๔๙
 ๗๕๐
 ๗๕๑
 ๗๕๒
 ๗๕๓
 ๗๕๔
 ๗๕๕
 ๗๕๖
 ๗๕๗
 ๗๕๘
 ๗๕๙
 ๗๖๐
 ๗๖๑
 ๗๖๒
 ๗๖๓
 ๗๖๔
 ๗๖๕
 ๗๖๖
 ๗๖๗
 ๗๖๘
 ๗๖๙
 ๗๗๐
 ๗๗๑
 ๗๗๒
 ๗๗๓
 ๗๗๔
 ๗๗๕
 ๗๗๖
 ๗๗๗
 ๗๗๘
 ๗๗๙
 ๗๘๐
 ๗๘๑
 ๗๘๒
 ๗๘๓
 ๗๘๔
 ๗๘๕
 ๗๘๖
 ๗๘๗
 ๗๘๘
 ๗๘๙
 ๗๙๐
 ๗๙๑
 ๗๙๒
 ๗๙๓
 ๗๙๔
 ๗๙๕
 ๗๙๖
 ๗๙๗
 ๗๙๘
 ๗๙๙
 ๘๐๐
 ๘๐๑
 ๘๐๒
 ๘๐๓
 ๘๐๔
 ๘๐๕
 ๘๐๖
 ๘๐๗
 ๘๐๘
 ๘๐๙
 ๘๑๐
 ๘๑๑
 ๘๑๒
 ๘๑๓
 ๘๑๔
 ๘๑๕
 ๘๑๖
 ๘๑๗
 ๘๑๘
 ๘๑๙
 ๘๒๐
 ๘๒๑
 ๘๒๒
 ๘๒๓
 ๘๒๔
 ๘๒๕
 ๘๒๖
 ๘๒๗
 ๘๒๘
 ๘๒๙
 ๘๓๐
 ๘๓๑
 ๘๓๒
 ๘๓๓
 ๘๓๔
 ๘๓๕
 ๘๓๖
 ๘๓๗
 ๘๓๘
 ๘๓๙
 ๘๔๐
 ๘๔๑
 ๘๔๒
 ๘๔๓
 ๘๔๔
 ๘๔๕
 ๘๔๖
 ๘๔๗
 ๘๔๘
 ๘๔๙
 ๘๕๐
 ๘๕๑
 ๘๕๒
 ๘๕๓
 ๘๕๔
 ๘๕๕
 ๘๕๖
 ๘๕๗
 ๘๕๘
 ๘๕๙
 ๘๖๐
 ๘๖๑
 ๘๖๒
 ๘๖๓
 ๘๖๔
 ๘๖๕
 ๘๖๖
 ๘๖๗
 ๘๖๘
 ๘๖๙
 ๘๗๐
 ๘๗๑
 ๘๗๒
 ๘๗๓
 ๘๗๔
 ๘๗๕
 ๘๗๖
 ๘๗๗
 ๘๗๘
 ๘๗๙
 ๘๘๐
 ๘๘๑
 ๘๘๒
 ๘๘๓
 ๘๘๔
 ๘๘๕
 ๘๘๖
 ๘๘๗
 ๘๘๘
 ๘๘๙
 ๘๙๐
 ๘๙๑
 ๘๙๒
 ๘๙๓
 ๘๙๔
 ๘๙๕
 ๘๙๖
 ๘๙๗
 ๘๙๘
 ๘๙๙
 ๙๐๐
 ๙๐๑
 ๙๐๒
 ๙๐๓
 ๙๐๔
 ๙๐๕
 ๙๐๖
 ๙๐๗
 ๙๐๘
 ๙๐๙
 ๙๑๐
 ๙๑๑
 ๙๑๒
 ๙๑๓
 ๙๑๔
 ๙๑๕
 ๙๑๖
 ๙๑๗
 ๙๑๘
 ๙๑๙
 ๙๒๐
 ๙๒๑
 ๙๒๒
 ๙๒๓
 ๙๒๔
 ๙๒๕
 ๙๒๖
 ๙๒๗
 ๙๒๘
 ๙๒๙
 ๙๓๐
 ๙๓๑
 ๙๓๒
 ๙๓๓
 ๙๓๔
 ๙๓๕
 ๙๓๖
 ๙๓๗
 ๙๓๘
 ๙๓๙
 ๙๔๐
 ๙๔๑
 ๙๔๒
 ๙๔๓
 ๙๔๔
 ๙๔๕
 ๙๔๖
 ๙๔๗
 ๙๔๘
 ๙๔๙
 ๙๕๐
 ๙๕๑
 ๙๕๒
 ๙๕๓
 ๙๕๔
 ๙๕๕
 ๙๕๖
 ๙๕๗
 ๙๕๘
 ๙๕๙
 ๙๖๐
 ๙๖๑
 ๙๖๒
 ๙๖๓
 ๙๖๔
 ๙๖๕
 ๙๖๖
 ๙๖๗
 ๙๖๘
 ๙๖๙
 ๙๗๐
 ๙๗๑
 ๙๗๒
 ๙๗๓
 ๙๗๔
 ๙๗๕
 ๙๗๖
 ๙๗๗
 ๙๗๘
 ๙๗๙
 ๙๘๐
 ๙๘๑
 ๙๘๒
 ๙๘๓
 ๙๘๔
 ๙๘๕
 ๙๘๖
 ๙๘๗
 ๙๘๘
 ๙๘๙
 ๙๙๐
 ๙๙๑
 ๙๙๒
 ๙๙๓
 ๙๙๔
 ๙๙๕
 ๙๙๖
 ๙๙๗
 ๙๙๘
 ๙๙๙
 ๑๐๐๐

วิชาเด่นนครในมัธยมประเทศ หรือเรียกตามภาษาของ
 เขาว่า นาฏยวิทยา นั้น ได้มีความจำเริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ
 ในระหว่าง ๓๐๐๐ ถึง ๓๓๐๐ ปีล่วงมาแล้วนั้น นาฏยวิทยาถึงซึ่ง
 ความรุ่งเรืองอย่างสูงแล้ว ดังมีพยานปรากฏอยู่ที่หนังสือบทละคร
 ต่าง ๆ ซึ่งยังคงมีอยู่จนทุกวันนี้ ทั้งมีตำรับตำราว่าด้วยวิธีประ
 พันธ์กาพย์กลอนบทละคร ตลอดจนมีกำหนดวิธีผูกเรื่องและบอก
 ประเภทแห่งนาฏกะต่าง ๆ เช่นมีตำราฉบับหนึ่ง ชื่อ ส้าหิตย
 ทรปนะ (แปลว่าระจกเงาแห่งการแต่งหนังสือ) ซึ่งแบ่ง
 นาฏกะเป็นประเภทใหญ่ ๒ ประเภท เรียกว่า ๑. ประเภท ๓
 ซึ่งเป็นละครชั้นสูง ๒. อรูปกะ อีกประเภท ๓. เป็นละครชั้นต่ำ
 ประเภทรูปกะนม ๓๐ ชนิด อรูปกะ ๓๗ ชนิด

ลักษณะอันหนึ่ง ซึ่งเรื่องละครตั้งตักฤกษ์เป็นอย่างเดียวกับละครไทย คือไม่มีเดยที่จะบร้าย ถึงแม้ว่าจะมีเหตุร้ายแรงต้องเศร้าโศกเสียใจ หรือพลัดพรากจากกันไปอย่างไร ๆ ก็ตาม ในที่สุดพระเอกกับนางเอกคงต้องได้มีความสุข แต่ของเขายังไปแรงกว่าของเราไปอีก คือของเขาไม่มีเดยที่จะเดินกิจการอันใดที่บร้ายภายหรือรุนแรงต่อหน้าคนดู เช่นรบกันฆ่าฟันกันตายเป็นต้น เขาดีมมุดเขาว่ากันนั้น ๆ ได้เป็นไปข้างหลังโรง คงมีแต่ตัวละครตัวใดตัวหนึ่งมาเล่าเรื่องเท่านั้น บางทีก็แค่เพียงร้องหรือพูดจากหลังฉากด้วยซ้ำ การใช้วาจาอันรุนแรง เช่นแข่งคำหรือขับโต้ เขาก็ไม่ใช้ เช่นในเรื่องสักกุนตลา ตอนที่ฤษีทรวาดมาแข่งนางนั้น ฤษีมิได้ออกมาเลย ได้ยืนแค่เพียงพูดจากในโรงเท่านั้น ถึงแม้ตอนตั้งवादหรือเขาห้องก็มีได้เดินกลางโรงเลย

ถึงนบละครนั้น อาจารย์แม่คอนเนดอธิบายว่า ต้องแต่งให้ภาษาพูดต่าง ๆ กัน ตามที่สมควรแก่ชนแห่งบุคคลบรรดาพระเอก กษัตริย์ พราหมณ์ และคนชั้นสูงพูดภาษาดังตักฤกษ์นางและผู้ชายชั้นต่ำพูดปรากฤต (คือภาษาดำมีญไม่ใช้ภาษานักเรียน) แต่แม้ในหมู่คนที่พูดปรากฤตนั้นก็ยังมีต่าง ๆ กันไปอีก คือ นางใช้ภาษามหาราชฐรีในทีเป็นบทร่ำแต่ในบทร่ายใช้ภาษาเศารเด็น และเด็กกับนางกำนตก็ใช้เศารเด็น เสนาใช้

ภาษามคธ คนจรัลและนักเตงเด่นเบยใช้ภาษาอันดี ไกบาด
ใช้ภาษาอันดี คนเผ่าถ่านใช้ภาษาไปคำจ (ภาษาผี คือ ภาษาคำ)
และคนไพร่และเดว ๆ กับพวกคนป่าคนดงใช้ภาษาอันประหลาด

ส่วนเรื่องที่ใช้เงินตะครนหม มักเก็บจากหนังสือพงศาว-
ดารหรือตำนานหรือชาดก ในข้อนี้ครั้งกับของเรา ส่วน
พระเอกนางเอกมักเป็นกษัตริย์ ซึ่งตกทุกข์ได้ยากต่าง ๆ และ
เพอมีให้คนดูเบอจึงมักมีศวดระครตวงหนึ่งเรียกว่า "อวทูษก" เป็น
ตลกหยอง ดำหรับเป็นมตคตคอยหยอตามพระเอกไป และคอย
ตอดเด่นตลกอะไร ๆ เรือย ๆ ไป แต่คำพูดนั้นอ่านเขาแต่จกไม่
ใครจะออกกรตขบขันอะไรเลย เช่นในเรื่องศกุนตดาถมอวทูษก
ตวงหนึ่งชื่อมาชูพย (แต่เขาพเจ้าคตออกเสียงเพราะเห็นไม่จำเป็น
อันใด และคตออกเสียงไม่ได้ทำให้ความในเรื่องเสียงไปเลย)
ข้อควรตั้งเกคอนหนึ่ง ก็คืออวทูษกนั้นมักเป็นพราหมณ์ ซึ่ง
ถ้าจะคิดไปคตพราหมณ์ไม่น่าจะยอมให้เป็นไป เพราะคตออก
จะเสียงรศมเคมท

เรื่องตะครตั้งตฤตทุกเรื่องคตองเริ่มด้วยคำให้พร เรียก
ว่า นานท แต่จวงมตอญจตการโรงออกมาพูดคตคอบกับคต
ตะครตั้งคนหนึ่งหรือตองคน ความประตงคคจะเจ้าอวบท

นาฏกะนั้นใครเป็นผู้แต่ง และพยายามที่จะให้คนดูชอบ พุดจา
 ชมเขยคนดูว่าเป็นผู้ฉลาดไหวพริบดี คงจะรู้จักดีของตนดี และ
 อธิบายถึงเรื่องที่จะเดินพอสมควร แล้วจึงตั้งมือจับเรื่องต่อไป
 ละครเรื่องหนึ่ง ๆ มักแบ่งเป็นชุด ๆ และชุดหนึ่ง ๆ ต็มมือคือว่า
 ก่อด้วยกิจกรรมงานอันเป็นไปในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง จนตลอด
 จบชุดจึงแปรสถานที่ ในเมื่อจะเปิดชุดใหม่บางทีก็มีชุดแทรก
 เรียกว่า วิชกัมภะ หรือ ประเวศกะ จะมีตัวละครออกมา
 พุดคนเดียวหรือจะเป็นพุดกันหลาย ๆ คนอย่างเช่นชุดจับรางวัลประ
 มงคลในเรื่องศกุนตดาหนกิติ ในชุดแทรกนั้นมักกล่าวถึงกิจการที่ใด
 เป็นไปแต่อยู่ในระหว่างชุดที่จบลงแล้วกับชุดที่จะเดินต่อไป เพื่อ
 เชื่อมต่อกันระหว่างชุด ในที่สุดแห่งเรื่องจึงมีบทสรรเสริญเทวดา
 ของศกุนตคนหนึ่ง ตัวละครตัวสำคัญคนหนึ่งเป็นผู้กล่าวคำสรร
 เสริญนั้น

การให้พรข้างต้นนั้น ตรงกับบทไหว้ครูของพวกมโนรา
 เป็นธรรมเนียม พวกมโนราถ้าไม่ได้ไหว้ครู ก่อนแล้วไม่ ดงมือเดิน
 จึงเข้าใจว่าคงจะจำอย่างครูเขามานั่นเอง ส่วนการสรรเสริญ
 ในที่สุดท้ายนั้น ก็เนื่องมาจากการเล่นเป็นเทพบูชา การเดิน
 ละครเป็นเทพบูชา ก็ยังมีคติมาในเมืองเราจนบัดนี้ ก็คือการม
 ละครตั้งเวทย์แก้สิ่งปบนหรือในงานมงคล เช่น โคนจุกและทำบุญ

บาน ซึ่งเป็นงานอันดีมีคุณค่าเชียวเทวดามาดีโมธร์ต้นนับาคด้วย
 จึงต้องมตะครวดวาย เพื่อกันเห็นเรื่องราวของท่านหรือพวกพ้อง
 ของท่าน ท่านจะได้ทราบมัย และการฉลองอะไร ๆ ทั้งหนักมก
 ของมตะคร กับเมือกต่างมาถึงการเดินตะครในการมุงคตต่าง ๆ
 พาให้ซาฟเจานกถงซอความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า อัน
 มีข้อความอยู่ว่า “ก็คราว dnd บ๊วอก ฮู่ตัก ท่านประพฤติ
 การเบญจาเพศพระองค์ให้เดินการตักดาบรพ” (ในต้นแผ่น
 ดินสัมเต็จพระรามาบคค ๒) ฉะนั้นจะมุงความว่าทำอะไรกัน
 ได้เคยใจ ๆ กันอยู่ในหมื่นกเถงโบราณคดี คงดงความเห็น
 กันว่า เห็นจะเดินตะครของรามเกียรติ ขอนซาฟเจาเห็นว่า
 น่าจะเป็นจริงเช่นนั้น คือคงเดินตะครตามแบบตักดาบรพอย่าง
 แบบโบราณที่เขาเดิน และเรื่องหนตาไม่เป็นรามเกียรติคง
 อธิรท (อนรท) อันเป็นเรื่องเนื่องด้วยตำนานพระกฤษณา
 วดาร์ เป็นอันเขาแผนข้างครุฑเขาเดินยอพระเกียรติพระนารายณ์
 ปางโตปางหนึ่ง คงไม่ใช่เดินเรื่องเบตเคตคอันไม่เกี่ยวแก่เรื่อง
 ของพระเป็นเจ้า แต่จะเดินเห็นจะไม่เป็นอย่างไหน ซ้ำพเจ้า
 เห็นว่าน่าจะเป็นอย่างมโนรา คือหัวโขนคงไม่ได้ หากจะมี
 อย่างมากก็เพียงหน้ากากครึ่งหน้าอย่างพรานของมโนรา ซึ่ง
 ไม่กตแก่การรหรือเจรวาเอง ถึงนซอที่ตะครอย่างตักดา-

บรรพเพ็ญมาเป็นโชนและละครอย่างไร ขอพักใจอธิบายข้าง
หน้า ในที่นี้จะขอคัดลงเรื่องนาฏกะของมัธยมประเทศให้ต้นกระ
แต่ความก่อน

การแบ่งเรื่องละครเป็นชุด ๆ ดังที่โตกต่างมาแต่ฉนวน
อาจารย์แมกคองเนตต์กล่าวว่ามีต่าง ๆ กัน มีตั้งแต่ ๓ ถึง ๓๐
ชุด แต่แต่ละลักษณะแห่งเรื่อง เช่นเรื่องชนิดที่เรียก นาฏิกามี
๔ ชุด และชนิดที่เรียกว่า ประหิสนะ (ละครตลก)
มีชุดหนึ่ง ฉะนั้นเป็นต้น ส่วนโรงและวิชเรียนนั้น ก็เป็นอย่าง
ละครไทยเรา คือไม่มีโรงปลูกเป็นสถานประจำ มักเล่นใน
ตึกค้ำศาลาในวังเจ้านาย มีฉากกันเป็นหน้าโรงหลังโรง หลัง
ฉากเรียกว่า "เนปถีย์" ซึ่งเป็นที่แต่งตัวและพักตัวละคร
ถ้าเมื่อใดตัวละครจะต้องออกโดยกิริยาอันเรียบร้อย มีคำแนะนำ
ไว้ว่า ให้ "บัตมา" ส่วนเครื่องโรงก็มีเตียงและรถเป็น
สำคัญ รถที่ใช้คนแต่งเป็นม้าฉาก

ตามข้อความเหล่านั้นเห็นได้ว่า ทั้งโรงและวิชเรียนก็เป็นไป
เหมือนละครไทยเราเอง เป็นพยานแน่ชัดว่าเขาเป็นศุภุเรา มีโน
รานันแหละ น่าจะใกล้เคียงแบบเดิมของเขามาก แต่ขาดฉากไป
เท่านั้น แต่วิชาละครของเราก็มีเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปบ้างเหมือน
กัน เพื่อให้เหมาะแก่ความพอใจของเจ้าของละครและคนดู

ทางที่ดำเนินจากแบบเดิมมาเป็นโชนและละครรำ นานาจะเป็นคน
 คอเมอดูชาข้างท่าหน้ากากเจริญชน ทำหัวโชนได้ชื่น จน
 ถ่อมหัวได้แดง หัวโชนจะร้องหรือเจรจาเองก็ยอมจะเป็นการ
 ขัดขวางอยู่เอง จึงเกิดต้องมีคนพากย์และเจรจาแทน หัวโชน
 เป็นแต่เพียงทำทไปตามคำ ภายหลังถึงแม่ร้องเป็นรายเป็น
 รำก ไซ้คนอื่นร้องแทนต่อมา และถึงแม่ละครที่เบ็ดหน้าพอจะ
 ร้องได้เองก็เห็นว่าการรำกเห็นชยพ่อยแดง ยังจะต้องร้อง
 ด้วยก็จะเห็นชยมากจน จึงเป็นอันให้คนอื่นร้องแทนต่อไป เป็น
 การระตอกดี มีบางท่านกล่าวว่า โชนจะเกิดมาจากหนัง
 คอเงินหนังคูดึง ไม่กระตักกระเดยอะไร จึงให้คนแต่งตัวออก
 มาเล่นหน้าจอ แต่เขาพเจ้าเห็นว่าจะเป็นตรงกันข้าม คือโชน
 หรือละครอย่างคักดาบรพพณจะมีก่อน ต่อมาเมื่อหากคนเล่น
 ละครให้มาก ๆ ไม่ได้ จึงคิดหนังขึ้นแทน แต่คราวนี้ยอมรับ
 ว่าเขาร้อยตามความคิดเรื่องเบบหนัง จึงกดบให้เล่นอย่างคัก
 ดาบรพพอย่างเดิม

ตั้งนละครที่เป็นผู้ชายหรือผู้หญิงนั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่าใน
 ชนคนไม่เล่นผดัมโรงกันเคย ไซ้แต่เท่านั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่า
 ผู้เล่นละครน่าจะเป็นผู้ชายทั้งนั้น ตั้งนผู้หญิงจะเป็นแต่นางระบำ
 คอรำเงินเฉพาะในบ้านไม่ไปออกโรงที่อื่น และคงจะรำเฉพาะ

บ้าเรอผู้เป็นนายบ้านและแขกที่จะเชิญมากินเลี้ยงบ้างเท่านั้น ใน
 กฎมณฑลบรรดาข้อที่กล่าวด้วยกรมพระพิริยวราธิราชไว้ว่า มี
 ตะคร ระบุว่า ระบุว่า ระบุว่า กุฎาตไม ๆ ต ๆ มีปัญหาว่า "ตะคร"
 กับ "ระบุว่า" นั้นผิดกันอย่างไร ข้าพเจ้าจะใคร่ตอบว่า
 ตะคร คือผู้ชายร่าเริงเป็นเรื่อง ตรงกับคำว่า นาฏกะ หรือ
 นาฏย และ ระบุว่า คือนางร่า มีแต่ทำทางงาม ๆ ไม่ใช่ร่า
 เป็นเรื่องเป็นราว เช่นในงานโศกนคเขาไกรลาศ มีผู้หญิงร่า
 ต้นไม้เงนทองของกรมเกษ นกขระบ่า กับมีระเบง (โอดระพ้อ)
 และกุฎาตไม้อยู่หน้าเกษ ดังนั้ คือมาภายหลังจึงได้เกิดมี
 หญิงร่าเริงเป็นเรื่องราวขึ้นมา แต่ก็ได้ผสมโรงกันอีก จึง
 เกิดมีตะครเป็นสองชนิด เรียกว่าตะครนอกชนิด ๑ ตะครใน
 ชนิด ๑ มีอธิบายกันว่า ตะครนอกเป็นตะครผู้ชาย ตะครใน
 เป็นตะครผู้หญิง ซึ่งเมื่อพิจารณาตึกเห็นว่าจริงเช่นนั้น
 ไม่ต้องหาอื่นไกล เพียงวิธีร้องก็เป็นพยานอยู่แล้ว คือการร้อง
 อย่างตะครนอกเหมาะแก่เลี้ยงผู้ชาย การร้องอย่างตะครในเหมาะ
 แก่เลี้ยงผู้หญิง ไม่เชื่อใคร ๆ ต้องตึกคงเห็นจริงเช่น
 ในที่สุดนี้ข้าพเจ้าขอแต่คงความเห็นส่วนตัวนี้ขึ้นด้วย
 เรื่องยกยอกับมนุษย์ในละครไทยเรารู้จักน้อย ในชั้นนี้ที่จะ
 จำพิจารณาตึกและวิธีตึกนั้นนั้ คิขรตึกอยู่ว่า มนุษย์นั้นแต่ง

คองคามแบบที่ไทยเราตั้งอยู่แต่โบราณนั้นเป็นแน่แท้ แต่
 ยกยหาได้ตั้งเช่นนี้ไม่ ถ้าเช่นนี้ยกยตั้งเขาอย่างใดก็ได้
 ข้าพเจ้าได้ตรวจดูตามรูปภาพแต่ละตาย่าง ๆ ข้างมัธยม
 ประเทศ ก็เห็นชัดว่าไม่ใช่เขาอย่างจากทนน เพราะยกยกับ
 มนุษย์เขาแต่งเหมือนกันทุกประการ ไร่แต่เท่านั้น หน้าตา
 ยกยกับมนุษย์ก็ผิดแปลกแตกต่างกันปานใด หากจะมีคนอยู่
 บาง ก็แต่ยกยมักมีเขี้ยวยาวออกมานอกปากบ้าง และบ้าง
 ก็มีหนวดหนาคัดใจ และคอขมวด เห็นได้ว่าเป็นคนอย่างใด ๆ
 และถ้าไปโค่นคอทนมหิวแฉนมาก ๆ ก็เห็นง่ายหนอยเท่านั้น
 เมื่อทราบแน่ชัดว่าไม่ใช่เขาอย่างจากมัธยมประเทศแล้ว จึงหัน
 มาตรวจทางขวา ก็เห็นได้ชัดว่าไม่ใช่ จนเดินค้อมมาถึงเขมร
 จึงถึง "บางอ้อ" ยกยคือขอมนั่นเอง เหมาะมาก เพราะ
 ถ้าจะเทียบกับครุฑเดิม เขาเรียกพวกสัตว์เขาเองว่าอริยกะ เป็น
 พวกพระอินทร์ ส่วนพวกชนที่เคยอยู่ในพื้นเมืองมัธยมประเทศ
 เดิม ซึ่งพวกอริยกะได้รบพุ่งจับเขี้ยวจนอยู่มากนั้น เขาเรียก
 ว่าทัญหรืออตุร์ เปรียบไทยเราก็ได้แก่พวกอริยกะ เปรียบ
 ขอมได้แก่พวกทัญหรืออตุร์ คู่สมเหตุสมผลกันดี ไร่แต่เท่า
 นั้น เครื่องแต่งตัวและหน้าก็เป็นพยานอยู่ คือ

๑. มนุษย์และเทวดานุ่งหางหงส์จับทับต้นขลุ่ยอย่างแบบ

ไทย ยกขบวนรถเขมรอย่างขอม ฝ่าปัดกันคือชายกระบะเบน
 ทชกชนไปและปัดขยห้อยลงไปข้างหลัง ฝ่าหุงยาวไม่พอจึงทำ
 เบนอีกผืนหนึ่งคางหากผูกเข้าแทนชายกระบะเบน

๒. ขวัญชนิดที่เรียกว่าขวัญมนุษย์นั้น พิจารณารูป
 จะเห็นได้ว่ามีรูปเดียวกับคชเป็นอย่างดอมพอกไทย ที่ขวัญกษม
 ยศคฤศรีต่าง ๆ แต่ครั้นไปตรวจสภาพนครรวมทั้งพบขวัญยศคฤศรี
 ต่าง ๆ นั้นอยู่บริบูรณ์ จึงเห็นได้ว่ากษมได้รักษาขอมนุษย์

๓. มนุษย์แต่ละเทวดาเขียนหน้าไม้ไม่เคราเลย หากจะมี
 ก็แต่หนวดซึ่งเขียนเป็นอย่างไรปากไว้นั้นแทนที่ ขันกษม
 หนวดคมีเคราออกรุ่งรัง ดังปรากฏอยู่ทกระหนกที่ปากและคาง
 เป็นแผ่นหน้า ๆ ทั้งต้องแห้ง ทั้งคอดกตมาก คราวนี้ไปตรวจ
 ภาพของนครจะเห็นได้ว่า ผู้ชายทุกคนมีคอดกตหนวดเคราตก
 หน้าตาโหดหวโชนกษมเป็นอันมาก

๔. ยกขบวนท้าวพญาได้รักษา แต่เดิมนายกษมหัวโตน มี
 แคกรอบหน้าและสุวรรณมาตา ตรวจรูปขอมนครครมตูกจะ
 เห็นว่า คางที่เป็นท้าวพญาได้รักษา แคคางเป็นเดิมน้ำเข้าฝ้าฝม
 ข้างบนคตตัน มีกรอบหน้าและสุวรรณมาตาทุกคน เหมือน
 เดิมนายกษ

โดยหลักฐานพยานเหล่านี้ ชาวเขมรจึงดงเนื้อเห็นว่า

ยักษของเราแต่งเขาอย่างขอม ซึ่งเป็นคนที่เราเกลียดชังเห็นเป็น
ข้าศึกกันเป็นแน่แท้

อนึ่ง บางทศมทานข้างรัฐบาลจะร้องว่า ละครของ
องค์พระศรีศิวรัตน์ เจ้านครกัมพูชานน พระกษัตริย์กษัตริย์แห่ง
ของไทยเรา หัวใจนัยกษัตริย์นัยอย่างของเรา เหตุใดในเขมร
เขาจะดุดกพวกเขาเองให้เป็นนัยกษัตริย์นัยมาร แดะยกย่องไทยเป็น
เทวดาพระศรีศิวรัตน์ ข้าพเจ้าขอตอบว่า เครื่องที่ละครของเจ้ากรุง
กัมพูชาแต่งอยู่ทุกวันนี้ ไม่ใช่แบบเขมร เป็นแบบไทย ถึง
อุษารักษ์เป็นแบบไทย แม้บทของที่ใช้ภาษาไทย ไม่ใช่ภาษา
เขมรหามิได้ เมื่อเจ้านครกัมพูชามาเอาแบบละครไทยไปเล่น
กเขาอย่างดุดกคนเครื่องแต่งตัว เพราะฉะนั้น จระว่าเขมรเขา
คงใจดูถูกพวกขอมโบราณ ในการที่แต่งนัยกษัตริย์นัยขอมนั้นหามิ
ได้เลย

ภาคผนวก-๒

อภิธานสังเขป

อภิธานสังเขป

อธิบายศัพท์ต่าง ๆ เฉพาะที่มิใช้อยู่ในหนังสืออื่น
(โดยลำดับอักษรานุกรม)

หมายเหตุ — คำใดที่เขียนเป็นไทยไม่ตรงกับที่เขียนในภาษา
ฝรั่งดักฤคได้มีเขียนอย่างดักฤคกำกับไว้ในวงเล็บเหลี่ยม []
อย่างนี้ด้วยเพื่อเทียบกัน

อภรรพเวท [อภรรเวท] — คือพระเวทคัมภีร์ ๔
(คู่ที่ เวท)

อหิที — แปลว่า “ไม่หิตที่สุด” มุ่งความว่าสัตว์วรรคอื่น
หาที่หิตมิได้ ดมมุคเป็นศิวชน นับว่าเป็นพระเทพมารดา บาง
ก็ว่าเป็นมารดาพระทศพรชบดิ บางก็ว่าเป็นธิดาพระทศ
ตามพระใคร่เพทว่า พระอหิทีมิฮอร์ดี ๘ องค์ แคว้นเพียง

๗ องค์ ซึ่งมีนามปรากฏออกมาว่าอาทิตย์ (ดู อาทิตย์ ค่ะไป)
 ในวิษณุปุราณกล่าวถึง พระอาทิตย์เป็นบิดาพระฤๅษีและเป็น
 ชายาพระกศป และพระวิษณุได้อวดตารเป็นคนค่อม เรียกว่า
 พระวามนาจตาร มาเข้าครรภ์พระอาทิตย์ (พระวิษณุจึงมีนาม
 ว่าอาทิตย์ด้วยของค่อม) พระกศปและพระอาทิตย์ ๒ นี้
 เป็นชนกชนนีแห่งพระอินทร์ด้วย จึงได้นามว่าพระเทพมารดา
 บ้าง พระโลกมารดาบ้าง อนึ่ง นางเทวกผู้เป็นชนนีแห่งพระ
 กฤษณาจตารนั้น ก็กล่าวว่าเป็นพระอาทิตย์แบ่งภาค

อนสุยา [อนัญญา] — เป็นนางพี่เลี้ยงของนางศकुณฑา
 (ที่ถูกศกวงเวียนว่า อนสุยา แต่ฉบับบางกตเรียกว่า อนัญญา
 และอนัญญาเข้าบทกลอนร้องได้เหมาะดีกว่า จึงตกลงใช้เช่น
 นั้น)

อัปสรังสะ [อปสรังค์] — เป็นภาษาชวา จัดเข้า
 ในภาษาจำพวกปรากฏ แต่เป็นอย่างเฉกที่สุด (ดู ปรากฏ)

อัปสร [อปส์ร] — แปลตามศัพท์ว่า “ผู้กระตักใน
 น้ำ” รามายณกล่าวถึง เมื่อพระเป็นเจ้าทรงหทัยได้กวน
 เกษขรต์มูตรเพื่อทำน้ำอำมฤตนั้น ก่อนที่จะได้นำอำมฤตขึ้นมา
 มือน ๆ ขึ้นมาก่อนหทัยอย่าง อย่างหนึ่งคือ อปส์ร ซึ่งผู้ชมน

มานับด้วยหม่นด้วยแค้น ดอนเป็นหญิงทมิฬรูปร่าง ๆ และประ
 ดิบด้วยเครื่องต้นพิมพ์ภาพอันอย่างงาม แต่ทงเทวดาและอสูร
 ไม่รับไปเป็นคู่ครอง เพราะฉะนั้นพวกอปีตจึงเลยตกอยู่เป็น
 ของกลาง จึงได้นามว่า สุรางคนา (เมียเทวดาทัว ๆ ไป)
 และ สุมทาดมชา (ดักรู้ผู้เค็มไปด้วยความมัวเมา หรือใน
 ความเพ็ดดเพ็ด)

ในหนังสือพวกปุราณต่าง ๆ แบ่งอปีตเป็นคนหาหลาย-
 คนานหม่นนามต่าง ๆ กัน วายุปุราณว่ามี ๓๔ คน แต่ตัวรับ
 หรือจะว่ามี ๗ คน กับยังมีแบ่งเป็น ๒ จำพวก คือเป็น
 ไทวิกะ (นางฟ้า) จำพวกหนึ่ง เลากิกะ (นางดิน) จำพวก
 หนึ่ง นัยว่า ๆ ไทวิกะอปีตมี ๓๐ นาง เลากิกะอปีตมี ๓๔ นาง
 พวกอปีตเหล่านั้นสำหรับมีเรื่องรักใคร่กับอสูรบุรุษ เช่นนาง
 อสูรค์ซึ่งรักกับท้าวปรวิพ (ตั้งมีเรื่องนางอุกะ ซึ่งก่าดีทาดแต่
 ใจอกเวียงหง ซอเรื่อง " อสูรโมรค์ " และกล่าวถึงใน
 ภาคผนวกที่กล่าวถึงนางอุกะนั้น) หรือมีละนนกทำตายพิชผู้
 บำเพ็ญตบะ อย่างเช่นนางเมณะกา กับ พระวิศคามิศร เป็นต้น

สรุปปรอมความว่า อปีตเป็นนางฟ้าจำพวกหนึ่ง ซึ่งมี
 รูปร่างเป็นท่อนางใจ และช่างยั่วยวน แต่ความประพฤติไม่สู้
 จะเป็นอย่างดีศรีที่สุภาพนัก และช่างมารยาจำแดงแปลงตัวได้

หลายอย่าง ไม่รู้จักใครไต่ยังยืน มีเด่นหึ่งซึ่งทำให้ชายหลง
จนในพระ อภรรพเวท ต้องมม่นครหรืออา ภรรพณไว้ กนหรือ แก
เด่นหึ่งของอปัส

อภีร — เป็นภาษาหนึ่งในพวกปรากฏ (ดูที่ ปรากฏ)

อรุณ — แปลว่า “แดงเรือ” คือตะวันแรกขึ้น ตาม
เรื่องว่า เป็นลูกพระกศปกับนางกัทรุ และเป็นตำรับพระอาทิตย์
อรุณนพวงศ์ขึ้นในยุคหนึ่งต่อปฐม ในยุคใดรเพทนั้น แดง
ตะวันแรกขึ้นเรียกว่าอุษา (ดู อุษา ต่อไป)

อรุปกะ — ชื่อประเภทแห่งละครตั้งดังฤต เป็นประ
เภทคำ

อวินตี — (๑) เป็นชื่อแห่งแคว้นอันหนึ่งในมัธยม
ประเทศ ซึ่งมีกรุงอุชชยีนเป็นนครหลวง ที่สถิตพระเจ้าจักรมา
ทิตยัมหารมราช

(๒) ชื่อภาษาที่ใช้พูดกันในแคว้นอวินตี จัดไว้ในจำพวก
ปรากฏ

อสูร [อสูร] — แต่เดิมคำนี้ใช้เรียกพระเป็นเจ้า เช่น
ในอุกเวทมีบทสรรเสริญอยู่หลายบท ที่เรียกพระอรุณบ้าง

พระอินทร์บางว่า “อสูร” แต่ในชั้นหลัง ๆ มาใช้กันเป็นนาม
เรียกบรรดาภูตเป็นอสูรกับเทวดา (อสูร)

อาชยาน [อาชยาน] — แปลว่า “เรื่อง” เป็น
ศัพท์สำหรับใช้ผสมกับชื่อของเรื่อง เช่น “แก่นหีเคปอาชยาน”
เรื่องแก่นหีเคป ดึงนเบนตัน มุ่งความว่าเป็นเรื่องราวที่เดา
มา ซึ่งถ้าเป็นในศตวรรษก่อนครของเราก็คงจะ “ถูกอุป
คำว่าอาชยานใช้เรียกเรื่องใหญ่ ถ้าเป็นเรื่องน้อยซึ่งแทรกอยู่
ในเรื่องอีกเรื่องหนึ่ง เรียกว่า “อุปอาชยาน” เช่นเรื่อง
กัณฑ์ดา เรียกว่า “กัณฑ์โศปอาชยาน” เพราะเป็นเรื่อง
แทรกอยู่ในเรื่องมหาภารต ดึงนเบนตัน

อาทิตย [อาทิตย] — ในพระไตรเพทมีพระอาทิตย
๗ องค์ มีพระวรุณาทิตยเป็นอาทิ เป็นโอรสแห่งพระอิตติ
นนมีโอรส ๘ องค์ แต่ทอดทิ้งพระมรรตคาณทะเลย์องค์หนึ่ง
คงนำไปเฝ้าพระเป็นเจ้าแต่ ๗ องค์ แต่ภายหลังเกิดเกลียดกัน
อย่างไร จึงเป็นอันตกลงรบพระมรรตคาณทะเลย์เป็นอาทิตย
ด้วย พระอาทิตยทั้ง ๘ คือ ๑. วรุณาทิตย ๒. มิตราทิตย
๓. อวิยมนาทิตย ๔. ภคาทิตย ๕. องค์อาทิตย์ ๖. อินทรา
ทิตย ๗. ธาตราทิตย ๘. อริยาทิตย พระอริยาทิตยนี้แต่

คือพระมรรตคาณนทระ ที่พระชนนไม่รับและไม่พาไปเผ้าเทวดา เพราะฉะนั้นจึงมิได้ไปอยู่ในเทวโลกอย่างพระชาติยศอื่น ๗ องค์ คงเที่ยวขบรตอยู่ระหว่างเทวโลกกับมนุษย์ โลกจนทุกวันนี้ (ดู สุริย ค่อไป)

อินทระ [อินทร] — ในยุคโครเพท พระอินทรเป็น เทวดาอันเป็นที่นับถือมาก แต่ไม่ใช่เทวดาที่เป็นด้วยมฤต คคือ ไม่ได้สร้างตนเอง มีเทวดาและเทวด์เป็นชนกชนน นัยว่า ๆ ผิด เบ็ดแต่ดหรือด่ทอง (เหตุไรมาถึงเราจึงกลายเป็นเขี้ยวไปก็ หาทราบชัดไม่ แต่ข้าพเจ้าได้พยายามตรวจค้นดูเห็นรูปที่ เขี้ยว ๆ มาจากอินเดียก็หาเขี้ยว เพราะฉะนั้นไม่ใช่มาเปิดยงต์ ในเมืองเรา คงเปิดยงต์มาแต่ถิ่นเดิมเอง—จ. ป. ร.) กับมี กตาวความแข็งแรงมาก แต่นัยว่า เปิดยงต์รูปได้ให้ตายอย่าง ตามใจ ยานที่ไปรถทรงคือรถทอง เขี้ยวมาแดงकुหนึ่งมีขนคอก และหางยาว หักลชวากัธ วิชระ ซึ่งเป็นอาวุธของไปรถกว่า อย่างอื่น แต่นอกนั้นยังมีอาวุธอย่างอื่นอีกคือศร ขบ ร้างแห ดำหรับใช้ตัดบศัศรุ ไปรถด้วยน้ำโดม ซึ่งทำให้มีคมความกล้า หาญในการสงคราม เป็นเจ้าเมื่นใหญ่แห่งอากาศ เป็นผู้ กำกับฤตยูภาคและให้ฝน พระอินทรนั้นใช้วิชระ (คือสายฟ้า)

รมกับพฤตาศูรย์เป็นเนืองนิตย์ พฤตาศูร [จฤศร] นั้น ก็คือ
 ความร้ายอันเป็นของก่แห่งความแห้งแล้ง และความไม่เต็มแห่งฤดู
 ภาด พระอินทร์จึงตบของคอบรรบและกำรามเพื่อให้ปัดย่อยฝนให้
 ตก จึงได้ฉายาว่า พฤตหน [จฤศรหน] กับมีเรื่องว่า
 ครั้งหนึ่งมีอสูรชื่อปาดหรือวตาศูร [วต] ได้ขโมยโคของ
 พวกฤษีเจ้าไปทิ้งฝูง พระอินทร์ไปตามโคนันได้และฆ่าวตาศูร
 จึงได้ฉายาว่า วัลลภิ [วตภิ] ในเทวดาศูรสงคราม พระ
 อินทร์เป็นผู้นำเทวดาไปปราบอสูร (คือสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ใน
 ดินฟ้าอากาศ) ได้ทำลายเวียงผาของอสูรเดียเป็นอันมาก จึง
 ได้ฉายาว่า ปุรันทร [ปุรันทร] คือผู้ทำลายเวียง ใน
 พระไตรเพทมีบทสรรเสริญพระอินทร์เป็นอันมาก เพราะชน
 อริยกะถือกันว่า พระอินทร์เป็นเทพารักษ์ของทุกคนโดย
 เฉพาะ เป็นผู้นำพวกอริยกะรบกับพวกทศยุ ซึ่งอยู่ในแดน
 มัชฌิมประเทศก่อนที่พวกอริยกะได้อพยพเข้าไป ตามไตรเพท
 ปรากฏว่า พระอินทร์มีมเหสีองค์หนึ่ง ซึ่งเรียกว่า อินทรานิ
 [อินทรานิ] บ้าง เอนทร [ไนทร] บ้าง ศรี บ้าง
 ซึ่งทำให้พระอินทร์มีฉายาชื่อว่า ศจิปติ [ศจิปติ] คือผู้
 นางศจ

คือลงมาในชั้นหลัง ๆ

พระอินทร์อยู่ข้างจะตกค้างลงมา

มาก ก็ถึงมาเป็นรองพระเป็นเจ้าทั้งสาม แต่ถึงเป็นใหญ่
 ในเทวดาชั้นดาวดึงส์สวรรค์ จึงได้มีนามว่า เทวอินทร์ เท-
 เวสรี เทวบดี สุรินทร์ อมรินทร์ ฯลฯ ยังคงทรงคุณ
 วิเศษต่าง ๆ อย่างเช่นที่เคยมีมาแต่ในชั้นไตรเพท แต่ถึงแก่
 ได้ว่าอิทธิฤทธิ์น้อยลงบ้าง เพราะมีเวลาดำเพื่อสู้ (เช่นแพ้เมฆ
 นาทลูกทศกัณฐ์ อันได้นามว่าอินทรีชิต) และสู้สู้ไม่ได้
 ต้องไปวานกษัตริย์มนุษย์ไปช่วย (เช่นวานท้าวจตุรภในเรื่อง
 รามเกียรติ์ และวานท้าวกุชยกนดในเรื่องศกุนตดาเป็นต้น) ทั้ง
 ความประพฤติของพระอินทร์ก็ดูทรามลงมาก มีเหตุทำชู้กับ
 เมียใคร ๆ บ่อย ๆ จนเกิดความใหญ่หลายครั้ง เช่นในมหา
 ภารตมเรื่องเล่าว่า พระอินทร์ทำชู้กับนางอหฺลยา ชายา
 พระโคตมดาบส จนถูกด่าไปให้บังเกิดเป็นรูปโยนผู้ชวนเคม
 คัด และเคยได้นายาว่า สโยน แต่กายห้วงดวงนกกนอย่างไร
 อย่างหนึ่ง รูปโยนที่ตามดวงนงจึงกลายเป็นตาไป เคยได้นายา
 ว่า เนตรโยน และ สหัสราภยะ [สังหฺสราภฺษ] หรือ
 สหฺสนันน (พันตา) และการที่คองแพ่ท้าวจราพณาสูรจน
 อินทรีชิตจับไปได้หน ก็เป็นต้นหนึ่งแห่งที่กษัตริย์ธรรมในการที่
 ทำชู้กับชายาพระโคตม กับในมหาภารตว่า พระอินทร์เป็น
 พระบิดาพระอรชุน (เรื่องนคฺคฺ ปาณาพ คอไป)

พระอินทร์ในชั้นหลัง ๆ นี้ บอกรูปกันว่า เป็นคนผิวนวด
ขมาขาว หรือขาง ถอดอวัยวะ หรือศิวบ้าง พระขรรค์บ้าง

นามพระอินทร์ที่เรียกกันอยู่บ่อย ๆ (นอกจากทักด้าวมา
แล้วข้างต้น) คือ มเหศวร์ ศักกระ มัชฌวาน วาสพ มี
ฉายาที่ไรบ่อย ๆ (นอกจากทักด้าวมาแล้ว) คือ เพชรปาด
[จักรปาด] แปลว่าผู้ถอดอวัยวะ เมฆวาหน แปลว่าเมฆ
ศักดิ์กระตุ [ศักดิ์กระตุ] แปลว่า ผู้ได้ทำพิธีร้อยครั้ง (คือ
ทำพิธีร้อยครั้ง จึงได้มถานั่งตั้งเป็นใหญ่ในเทวดา)
มรดวาน แปลว่าเป็นเจ้าดม สวรรคบดี เป็นใหญ่ในสวรรค์
เหล่านี้เป็นต้น

โอรสพระอินทร์ชื่อ ไชยยันต์ [ชยนต์] เมืองชื่อ
อมราวดี [อมราวดี] ปราสาทชื่อ เวชยันต์ หรือ ไชย
ยันต์ [ไวชยนต์] ส่วนชื่อ นันทน์ [นันทน์] ๓ จิตรลดา
[จิตรลดา] ๓ ปารุสภ หรือ ปารุชย์ [ปารุชย์] ๓ ช่างชื่อ
โอราพต [โอราพต] หรือ เอราวัน [โอราวัน] ม้าชื่อ
อุจโจศรพ [อุจโจศรพ] รถชื่อ วิมาน (หรือเวชยันต์
ก็เรียก) ตำรถชื่อ มาตุลี [มาตุลี] ศิวชื่อ ศักกระณู พระ
ขรรค์ชื่อ ปรัญชะ

อุคเวท [อุคเวท] — คือพระเวทคมภรท ๓ (ดูที่ เวท)

ฤษี — แปลว่า ผู้บัญญัติอันได้มาจากพระเป็นเจ้า ฤษี
มีเป็นหลายชน เช่น ราชฤษี (เจ้าฤษี) พราหมณฤษี
(พรหมฤษี) เทวฤษี (เทพฤษี) มหฤษี (มหาฤษี) เป็น
ต้น และมีความรอบรู้สูงค่าต่าง ๆ กัน มีอยู่ทั่วไป นับว่าเป็น
พราหมณ์อย่างสูง

กนิเว [กนิเว] — คือพระมุนผู้ที่ได้เก็บนางศกุนตดา
ได้ในกถางป่า และเลี้ยงไว้คงแต่กำเนิดจนเติบโต เป็น
มเหสีท้าวทษยนต์ เชอเป็นคณาจารย์ ตั้งตำหนักอยู่ริมฝั่งน้ำ
มาถัน ในป่าหิมพานต์ (ฤษีชื่อกนิเวมีนอกนอกหลายคน)

กศป [กศยป] — เป็นเทพมุนี ผู้มีนามปรากฏมาคง
แต่สมัยไตรเพท และยังมีคำว่าเป็นผู้แต่งพระเวทบางตอนด้วย
ทุก ๆ คำรับคงมีความเดาอยู่เหมือนกันว่า พระกศปเป็นผู้สร้าง
ภูหนิง จึงได้นามว่า พระประชาบดี ตามหนังสือรามายณ
มหาภารต และปรากฏบางฉบับกล่าวไว้ว่า พระกศปเป็น
โอรสพระมรจิมุนี ผู้เป็นมานัสบุตร (ผู้เกิดแต่মন) แห่ง
พระพรหมา (ดูที่ ประชาบดี ค่อไป) และว่าเป็นพระบิดา

แห่งพระวิฆ्नุวัต (พระสุริยาทศิย์) ผู้เป็นพระบิดาแห่งพระมนู
 ใจวัตติ พระมนูใจวัตติคนเป็นมหาชนกแห่งมนุษย์ทั้งหลายใน
 โลกนี้ เพราะฉะนั้น พระกศปจึงเป็นทนต์บดขยี้ของเบ็นอนมาก
 มหาภารตและหนังสืออื่น ๆ ที่รูนราวคราอณกต่างใจว่า พระ
 กศปได้พระอหิตเป็นอัครมเหสี และได้ธิดาพระทกษประชาบดี
 เป็นชายาอีก ๓๒ องค์ โดยพระอหิตนั้น พระกศปได้เป็น
 ชนกแห่งพระอหิตยทงหลาย มีพระอินทร์เป็นอหิต (ในเรื่อง
 ศักุณคณาน พระกศปจึงพูดถึง “ท้าววาทพลกษา”) หมายน
 แลระวิษณุปราณว่า “พระวิษณูเมือของคารเบ็นอามน (ทนต์เคย)
 นน อเบ็นบุตรแห่งพระอหิตและพระกศป” โดยชายาอีก ๓๒
 ของคณน พระกศปได้เบ็นชนกต่าง ๆ ทุกอย่าง จึงเรียก
 ว่าพระ เทพบิตร บ้าง โลกบิตร บ้าง มหาบิตร บ้าง
 ประชาบดี บ้าง

ภาพย์ [กาวัย] — จากมุต “กัว” ซึ่งแปลว่าเจ้าบท
 เจ้ากตอน หนังสือที่ประพันธ์เบ็นบทกตอนหรือโคลงฉนท
 รวมเรียก่า “ภาพย์” ได้ทงน

กามเทพ [กามเทว] — ในชนคณ ๆ กามเทพไม่ได้ถือ
 กณวาเบ็นเทวดาสุหนง ซึ่งมหน้าทวยจวนหรือเบ็นควดให้ชาย

หญิงรักกัน ในทางประเพณีเท่านั้น "กาม" แปลตามศัพท์ว่า "ความใคร่" คือใคร่ในกิจใด ๆ ทั่ว ๆ ไป ไม่เฉพาะส่วนการ เดิมเมื่อนั้น จึงไม่รู้จักกามว่าเป็นของทศาศาเดวธรรม เช่นใน ฤคเวทมนตร์ข้อความปรากฏอยู่แห่งหนึ่งว่า ครนเมธด้วยมฤพรหม (นปัสถกตค) ได้มีกามเกิดขึ้นเองแล้ว "ธรรมอันแรกที่ได้เกิด มขึ้นในพรหมนั้นคือกาม อันเป็นประภพซึ่งแห่งมัน และซึ่ง พระนันทงหทัยได้ตรวจดูชอบด้วย ปรินชาญาณ ทราบแน่ชัด แล้วในใจว่า มัน (กาม) คือเครื่องเชื่อมระหว่างสิ่งซึ่งเป็นอยู่ และซึ่งหาไม่" ดังนี้ อนึ่ง ในอถรรพเวทมีบทสรรเสริญ พระกาม ซึ่งอธิบายว่า "ไม่ใช่ความใคร่ในทางเมถุนธรรม ฝ่ายเดียว แท้จริงเป็นธรรมทั่ว ๆ ไป" ในพระเวทอันเดียวกันนั้นอีกที่กล่าวไว้ว่า พระกามก็คือพระอคนันท์เอง ในไตรศรียพราหมณ์มีกล่าวไว้ว่า กามเทพนั้นเป็นโอรสพระธรรมราช (พระยม) และนางศรียทชายา แคนหนึ่งคือหริวคัส กล่าวว่าเป็นลูกพระฤคษณ์ อีกแห่งหนึ่งกล่าวว่าเกิดมาจากพระ หทัยแห่งพระพรหมา (พระผู้สร้าง เป็นปัสถก ไม่ใช่อันหนึ่ง อันเดียวกับพระพรหมาซึ่งเป็น นปัสถกตค) อีกนัยหนึ่งว่ามา กานเกิดมาแต่เนิ่น ๆ จึงมีนามว่า อีราชะ อีกนัยหนึ่งว่าเป็นอศามภู (คือเป็นนตนเอง) จึงมีนามว่า อชะ (ไม่มีกำเนิด) บ้าง

อนันยชะ (มิได้เกิดแต่ใคร) บ้าง ในหนังสือปราณกถาว่า
มีชายชช รติ หรือ เรวา และมีนครคูใจอยู่คนหนึ่งชื่อ
วสันต์ (คฤ วสันต์)

อนึ่ง ในปราณมีเรื่องว่า ตั้งแต่เมื่อพระศกเทวได้ขึ้น
ชนมชีพไปเพราะพระทกษผู้เป็นบิดาได้ตั้งประมาทพระอิศวรผู้เป็น
พระสวามีของนางนนิ พระอิศวรมีความเคียดพระทัยยิ่งนัก จึง
เสด็จไปเข้าถ้ำนานประพฤติพระองค์เป็นต้นยาดี (คำอธิบายเรื่อง
ต้นยาดี มอญที่อธิบายศัพท์ พราหมณ์) ต่อมาพระศกได้มี
กำเนิดใหม่เป็นบุตรท้าวหิมาลัย ทรงนามว่าพระอุมาเหมวดี
หรือ บรรพศ กัเรียก เทวดาทงหลายคบคิดกันจะให้พระอุมา
ได้เป็นพระมเหสีพระอิศวร จึงแต่งให้กามเทพเป็นผู้ไปจัดการ
กามเทพจึงให้ วสันต์ผู้เป็น สหาย นฤมิต ดอกไม้ให้ ผิด ชนเคมคิน
และเชิญพระอุมาไปคอยอยู่ ณ ที่นั้นควดแล้ว กามเทพจึงยัง
พระอิศวรด้วยบุษปศร์ (คือศรทำด้วยดอกไม้) พระอิศวร
ถูกศรกลดพระเนตรที่ ๓ ชน ซึ่งบันดาลให้เกิดเป็นเพลิงไหม้
กามเทพสูญไป จึงได้นามว่า อนันค (ไม่มีตัว) แต่ภายหลัง
พระอิศวร คดลยความ พิโรช จึง โปรดให้ กามเทพได้ เกิด
ใหม่ เป็นพระประทุมณีโอรสพระกฤษณาจารย์ กับนาง
รุกมิณี หรือมายา และ พระประทุมณีนี้เป็น พระบิดาแห่ง พระ

อนิรุทธ (อนรุท) กามเทพนงาเป็นอชิวิตในหมอบปลั่งทง
 หาดาย มีอาวช คอธนูทำด้วยคนอชย มีธายเป็นคองผงคชๆ กัน
 ถูกศรมปล่ายเป็นคอกไม้แทนเหล็ก ตามรูปมักทำเป็นชายหนุ่ม
 รูปงาม ฉนกกแกว มีอปลั่งเป็นบริวาร มีขงพนแดงตายรูป
 มงกร

นามของกามเทพมีเรียกกันอีกคือ อิชม กันชนะ กิกิร
 มีทรมณ และ สมาร มีฉายาว่า กวัช และ มโนช (เกิด
 มาแต่ใจหรือมโน) ในส่วนที่เป็นพระประทุมมนัน มีฉายาว่า
 กรรยณ (เกิดแต่กฤษณ) บ้าง กรรยณสุด (ลูกกฤษณ)
 บ้าง (นามนทเดชนๆ ถนมาจากนทตายเป็น 'ไกรธต' ในเรื่อง
 อุนรุทของเรา) ส่วนที่เป็นลูกนางมาชานัน ได้ฉายาว่า มาช
 หรือ มวษาสูต และส่วนที่เป็นลูกพระตักษมีได้ฉายาว่า ศรี
 นันที นอกจากนั้นฉายาอีกว่า อภิรูป (งาม) ทรรปกะ
 และ ทปกะ (ผู้จุดไฟ) คัทยิตนุ คฤรุ และ กฤลส
 (มักมากหรือแหดมคม) กามน และ ขรุ (กำหนด) กันตุ
 (สบาย) กลาเกลิ (สนุกและวุ่นมาก) มาร (ผู้ผตาง)
 มาย (ผู้ลวง) มชุทป (ตะเกียงนาผงหรือตะเกียงวสันต์)
 มุหิระ (ผู้ทำให้ถึงน) มุรุมุร (ไฟต้นเบรียระๆ) ราก
 พถุนต์ [รากวถุนต์] คือกานแห่งราก รูปัสตร์ (เครื่อง

ประหารของความงาม) รัตนาธิ (มีมากในราคะ) สะมาน
 ตก (ผู้ถึงความสงบ) สังสารคุรุ (เป็นครูโลก) สมน
 (ความจำได้) สกุงการโยนี (บ่อเกิดแห่งความรัก) ติก
 (ไฟ) วาม (งาม) และโดยเหตุที่มีศรเป็นดอกไม้ จึงได้
 ฉายาว่า กุสุมาวรุช (กุศุมายรุช) ว่า ปุุษปธนู (ธนูดอกไม้
 ไม้) และ ปุุษปสร (ศรดอกไม้) เขมมิงเป็นมิงกร จึง
 ได้ฉายาว่า มกรเกตุ และเพราะเหตุที่มีกลิ่นดอกไม้ชุกชุม
 จึงได้ชื่อว่ ปุุษปเกตุ

กาลเนมิ — เป็นนามชดู่ ซึ่งในเรื่องศกุนตดาวยก
 ไปรบกอนพระอินทร์และเทวดา จนพระอินทร์ต้องจวนท้าวทุช
 ยันต์ไปปราบ กาลเนมิคนตามที่เขาใจได้จากข้อความในเรื่อง
 ศกุนตดาว่าไม่ใช่ตัวสำคัญ เป็นแต่ลูกหลานของท้าวกาลเนมิ
 ซึ่งเป็นลูกท้าวจิโรจนาดูรแลหาหลานท้าวหิรัณยะกศิปุ (ตัวที่ถูก
 พระนรสิงหาวดารสังหาร)

กาลิทาส — เป็นนามแห่งรัตนกัณฐ์แต่งเรื่อง ศกุนตดา
 (เรื่องราวพิสดารมีอยู่ในคำนำแล้ว และจงดูที่ นวรัตนกั
 ด้วย)

กาศยป [กาศยป] — แปลว่า เชือกค้ำ เป็นนามใช้
เรียกพระกนิษฐา

กุมภิล — เป็นชื่อชาวประมงผู้หนึ่ง ซึ่งคงบ้านอยู่ตำบล
สักกราดาร อันเป็นตำบลอยู่ใกล้ศาลเทพารักษ์อันมีนามว่า ศัก
เตยรัต ตามเรื่องก็กุนตลาว่า เมื่อนางก็กุนตลาเดินทางจาก
อาศรมพระกนิษฐาจะไปนครหัตดินใจแฉะนมัสการที่ ศักเตยรัต และ
เมื่อจนารถหวนหน้าแหวนได้ตกลงไปในแม่น้ำ ปลาตัวหนึ่งกุน
แหวนเข้าไป กุมภิลไปจับปลานั้นได้ ข้าแหวะปลาพบแหวน
ในท้องปลา จึงนำไปขายในนครหัตดิน กุมภิลรับซื้อว่าเป็น
สุราย แต่ภายหลังกลับได้บาเห็นจรวงัดตั้งแจอยู่ใมบทศร
นหน้า

กูร — เป็นมหาภคตรีจันทรวงศ์ เป็นโอรสท้าวดังจรง
และนางคประสูติวงศ์ ท้าวกูรครองนครหัตดินภายหลังท้าวกุ
ยงค์หลายชั่วคน เป็นบรรพบุรุษแห่งภคตรีที่เรียกว่า ไกรพและ
ปานทพ ผู้กระทำสงครามต่อกันเป็นกรใหญ่ได้นามว่ามหา
ภารตยุทธ อันมีเรื่องราวอยู่ในมหาภารต

กูเวร — ชื่อหนึ่งเรียกว่าท้าว เวสวัน [ใจศรีจรง]
โดยเหตุที่สมมติกันว่าเป็นโอรสพระวิศรวัสสิน ในพระเวทว่าเป็น

อธิบดีในหมู่สัตว์ ต่อมาว่าเป็นเจ้าแห่งทรัพย์และราชาแห่งกษ
 และกษัตริย์ (พวกกษัตริย์เป็นสัตว์จำพวก ๑ ซึ่งเป็นผู้เส้าทรัพย์
 ทั้งใจ ในแผ่นดินอย่างปฐิโธมของไทยเราเป็นต้น) นัยหนึ่งว่า
 ท้าวฤเวศเป็นโอรสพระวิศรวัตกับนางธิดาวิทา แต่กษัตริย์หนึ่งว่า
 เป็นโอรสแห่งพระปุตตีศยมุนี ผู้เป็นบิดาพระวิศรวัตอีกชนหนึ่ง
 ขอนมหาราชอธิบายว่า ท้าวฤเวศนั้นเป็นโอรสพระปุตตีศย
 และพระบิดาโกรธเพราะฤเวศมีภักดีแต่ที่พระพรหมา ไม่เอา
 ใจได้แก่บิดา พระปุตตีศยจึงได้แบ่งภาคออกเป็นพระวิศรวัต
 และได้นางนิกะชาบุตรท้าวสุมาลีรากษสเป็นชายา จึงมีโอรสอีก
 คือท้าวราพณาสูร กุมภกรรณและวิภักษณ (พิเภก) และมี
 ธิดาคือ คู่ปณชา

ในรามเกียรติ์ฉบับไทยเราเรียกท้าวฤเวศว่า "ท้าวฤเพรีน"
 ขอนคงจะ เป็นด้วยผู้จดคำให้การ ของพราหมณ์ ผู้เล่าเรื่องนั้น พัง
 พราหมณ์เรียกชื่อว่า "ฤเพรีม" และจดลงไปว่า "ฤเบรีม"
 (เพราะตัว "พ" ออกเสียงตามมครหรือตั้งตฤตฤกเป็นเสียงคล้าย
 "บ" ของเรา) ต่อมาทางตัว "ม" ตระกตกกลายเป็น "น" ไป
 ก็ได้การเท่านั้น ดังนั้นคนนั้น ว่าเป็นลูก "ท้าวฤตีศยมุนี"
 นักจดหมายเหตุ คือวิศรวัตมุนีนั้น โดยเหตุที่มกำเนิดมาจากปุตตีศย

จึงเรียกว่า "เป่าตตคยัม" เมื่อจุดคก "เป่า" คงเหลือชยแต่
 "ตตคยัม" และตัว "ม" กลายเป็นตัว "น" ไป จึงเป็น
 "ตตคยณ" ดังนั้นในที่จุดกลายเป็น "เคยณ" ไปได้นั้นแต่ไม่ยาก
 เพราะคำว่า "พยุจนะ" เราก็อ่านออกฉาเนียงกันอยู่ว่า "เพย
 ษนะ" คงเป็นตัวอย่าง

นอกจากทศเพย ชยด้วยฉเวยชเนนาม ดังกล่าวมาแต่นั้น
 เรืองราว ใน รามเกียรติ์ ฉบับไทย ก็เป็น อันตรง กับ รามายณ เต็ม
 คือทำกฤเวรกับทำอราพณาสูรเป็นพี่น้องร่วมบิดากัน แต่ต่าง
 มารดา และทั้งรามายณและมหาภารตเล่าความจริงกันคือไป
 ว่า เต็มทำกฤเวรครองนครลงกา ซึ่งพระวิศ्वกรรมได้เป็นผู้
 สร้างให้ แต่นางนิกะษาได้ยุยงให้ทำอราพณาสูร ผู้เป็นบุตร
 มีความริษยาทำกฤเวร ทำอราพณจึงแย่งเขานครลงกาจากทำ
 กฤเวรได้ และบุษบภที่พระพรหมาประทาน ทำอราพณก็แย่ง
 เอาเสียด้วย แต่ทำกฤเวรนั้นพระพรหมาโปรดปรานมาก จึงสร้าง
 นครประทานใหม่ชื่อ อละกา หรือเรียกว่า ประภา บ้าง วสุธรา
 บ้าง วสุสถิต บ้าง อยู่ที่เขาคีมาตย มีถวณชื่อ เจตรรถ
 [ไจตรรถ] อยู่ที่เขามันทรคร อันเป็นกิ่งแห่งเขาพระสุเมรุ อีก
 หนึ่งหนงจากชยของทำกฤเวรอยู่ที่เขาไกรลาศ และพระวิศ्वกรรม

เป็นผู้สร้างวิมานให้ รามายณะและมหาภารตเด่าคือไปว่า ทำอ
 กุเวรได้มาเพื่อยุคบะทลายพันปี เป็นที่โปรดปรานแห่งพระพรหมา
 จึงขอประทานพรให้เป็นอมฤต (ไม่มีตาย) ให้เป็นโลกบาดและ
 เป็นเจ้าแห่งทวีป คือยชานาจาพรหม จึงได้เป็นผู้อภิบาลทิศอุดร
 และได้เป็นเจ้าของทองและเงิน แก้วต่าง ๆ ทวีปแผ่นดินคนทั่วไป
 กับมทวีป ๘ ประการ เรียกว่า นวณิ ซึ่งไม่ผู้จะใดคความรัค
 นึกว่าเป็นขของอย่างไรและใช้ทำอะไรบ้าง

นามที่ใช้เรียกท้าวอกุเวรมีอยู่เป็นอันมาก ทนบว่า ใช้อยู่
 บ่อย ๆ นอกจากอกุเวรคือ กตนะ (คือขีรว) ธนัท (ผู้ให้
 ทวีป) ธนบดี (เป็นใหญ่ในทวีป) ธเนศวร (เจ้าแห่ง
 ทวีป) อัจฉาวสุ (มีงมีได้ตามใจ) ยักษราช (ขุนแห่ง
 ยักษ์) มยุราช (ขุนแห่งกนิห) รากษเสนทร (เป็นใหญ่
 ในหมู่รากษ) รัตนครรภ (พุงแก้ว) ราชะราช (ขุน
 แห่งขุน) นรราช (ขุนแห่งคน) เปลีสัตย์ (ถูกปลัดสัตย์)
 โองทาวีหะ (ถูกอิทาอทา) ในส่วนที่เป็นสหายพระอิศวร (อัสะ)
 นั้น ได้นามว่า อัสะสัจ

รูปท้าวอกุเวรที่อินเดียมักเขียนเป็นเหมือนสัตว์ รูปพิการ
 “มีชาติามชา” พัน ๘ ปี ตกแต่งเครื่องขากกรณีอย่างพิศตร

(ที่เราเขียนกันเมื่อวันขึ้นแรมห้าค่ำของขางนั้น ก็เข้าใจว่าจะตั้งใจเขียนให้เป็นคนพิการซาโกง และตะบองขางนักรบมังจะเป็นชาติ ๓ แต่ของเราทำไมทำดีเป็นเข็ญไปก็ไม่ทราบ)

มหัศจรรย์เวรเป็นนักษัตรชอ จารวี หรือ ฤทธิ บุตรี มุราธูร์ มีโอรส ๒ คือ มณเฑียรหรือ วรรณแก้ว ๓ นลกุพร หรือ มยุราช ๑ มรคา ๑ ชอ มนากษ (ตาปลา)

กฤษณ [กฤษณ] — แปลศัพท์ว่า "ดำ" เป็นนามเรียกคนหลายคน และทอความเป็นอสุภกมเป็นอันมาก แต่ผู้ทมิชอเลี้ยงเป็นทนต์มากที่สุดของชาวมัธยมประเทศ คือพระกฤษณยาทพ ซึ่งนับถือกันว่า เป็นพระนารายณ์ชวตารปางที่ ๘ หรือว่าเป็นตัว พระนารายณ์เอง ลงมาสถิตใน มนุษย์โลก ชวตารปางหนึ่งด้วยซ้ำ พระกฤษณนคตไทย ๆ เรารู้จักกันอยู่แต่ในเรื่องพระอนิรุทธ์ (อนรุท) คือเป็นปู่พระอนิรุทธ์ เรียกว่าทวดบรมจักรกฤษณ

พระกฤษณเป็นกษัตริย์เกิดในสกุลยาทพ อันเป็นสาขาแห่งจันทวงศ์ สืบสายโลหิตจากท้าวยะยาศีราช ลงทางท้าวขุพระบิดาพระกฤษณคือพระ วสุเทพ โอรสท้าวกุรุราชผู้ครองนครมฤธา พระมารดาพระกฤษณคือนาง เทวีกี บุตรีพระเทวกผู้เป็น

โอรสท้าวอุครเดินผู้ครองนครมฤทายาหลังท้าวศุภราชหนี ใน
 เมื่อก่อนที่จะกำเนิดนั้น พญา กงส์ [กัณฑ์] ได้เป็นขบถ ถอดท้าว
 อุครเดินผู้เป็นราชบิดาจากราชสมบัติแล้วชนทรงราชย์เอง มี
 โหรทำนายว่าจะมีผู้เศษมาเกิดในครรภ์นางเทวดี (ผู้เป็นหลาน
 ลูกของชนุชาพญากงส์) พญากงส์จึงให้จับพระวสุเทพกับนาง
 เทวดีของไว้ และเมื่อมีลูกก็จับทารกฆ่าเสียทุกครั้ง แต่ทำเช่น
 ได้ ๖ ครั้ง ครั้นเมื่อนางเทวดีทรงครรภ์ครั้งที่ ๗ เทวดาจึงย้าย
 กุมารไปเข้าครรภ์นางโรหิตินผู้เป็นนมहेดีช้ายของพระวสุเทพ จึง
 ไปคลอดจากนางโรหิติน กุมารนี้ได้นามว่าพระ พลราม หรือ
 พลเทพ นางเทวดีทรงครรภ์อีกเป็นครั้งที่ ๘ จึงประสูติพระ
 กฤษณ มีตักทายคำ มีขนที่อกคอดึงด้วยมหาบุรุษลักษณะ พระ
 วสุเทพจึงพาพระกฤษณกุมารหนี หนีข้ามแม่น้ำมุนาไปฝากไว้แก่
 นายโคบาลชื่อนันท์กับนางยไศชา ขอแลกเอาลูกของนางยไศชา
 ไปแทน แต่พญากงส์ทราบว่าเป็นเด็กตัวกันแล้ว จึงให้ราชบุรุษ
 จับบรรดากุมารที่เกิดใหม่ฆ่าให้หมด นันท์โคบาลกับนางยไศชา
 จึงพาพระกฤษณ พระพดเทพ และนางโรหิตินพร้อมด้วยพรรค
 พวกลอพยพหนีจากวิมานครมานั้น ไปตั้งอยู่ที่ตำบลโคกภูถ่อน
 และอพยพต่อไปอีก ไปตั้งอยู่ที่ตำบลพจนทพ

แต่หาจำเริญไม่ ในที่สุดจึงให้เชิญไปเล่นสัตว์พุก้าในนครมฤดา
 และพญางงส์ได้ตั้งคนมอวยปลาดำคัญไว้ให้ฆ่าพระกฤษณ์ให้จงได้
 แต่พระกฤษณ์กลับฆ่าคนมอวยนั้น แล้วเดยฆ่าพญางงส์ตายด้วย
 คำทำนายและยกทำวอศุครเด่นชนทรงราชย์ตามเดิม (หมายเหตุ—
 ขอเชิญผู้อ่านเทียบเรื่องนกบวเรื่อง “พญางงส์พญาพาน” ใน
 พงศาวดารเหนือ)

ก่อนไปมคักราชนครมฤดา เพราะทำวอศุครเด่น ราช
 ครอบมครราชฐี เป็นพระบิดาแห่งพญางงส์ ยกทัพมา
 เพื่อแก้แค้นในการที่พระกฤษณ์ได้ฆ่าพญางงส์ ทำวอศุครเด่น
 ได้ยกมาถึง ๓๗ ครั้ง ทักเอานครมฤดาไม่ได้จึงขยับ แต่พระ
 กฤษณ์เห็นว่าจะรักษาเมืองมฤดาต่อไปเป็นการลำบาก จึงอพยพ
 พวกลยาทกษศรียและไพร่บ้านพลเมืองชาวอสูรเด่นนั้น ไปสร้าง
 เมืองชนใหม่ทรมฝั่งทะเล ในแคว้นแคว้นประเทศซึ่งเรียกว่ากูชชระ
 (เดียนเรียกว่า “กูชรัต” อังกฤษเรียกว่า Gujerat) ให้นามนคร
 ใหม่ว่า ทวารกา หรือ ทวาราวดี

เมื่อไปอยู่นครทวารกานี้แล้ว พระกฤษณ์ก็ได้กระทำ
 การรบพุ่งอกหลายครั้ง เช่นครั้งหนึ่งพระอนิรุทธผู้เป็นนิตดา
 พระกฤษณ์ได้ไปดอบรักกับนางอุษา บุตรีพญาพาน ผู้เป็น
 อสูรราชครองใต้ทิศปุระ พญาพานจับพระอนิรุทธมัดไว้ขอด

ปราสาท พระกฤษณ์จึงไปช่วยแก้สถานการณ์ พร้อมด้วยพระพล-
เทพและพระประทุมมณี (ผู้เป็นพระบิดาพระอนิรุทธ) พญา
พาดินขึ้นไปเชิญพระอิศวรกับพระขันทกุมารมาช่วยรบ กฤษณ์
พระกฤษณ์ไม่ได้ พญาพาดินถกครั้นเข่นชาติไป ๑๑๑ แขน
พระอิศวรขอโทษได้ พระกฤษณ์จึงยอมไว้ชีวิต แต่บอก
จากนพระกฤษณ์ได้รบอีกหลายราย รบทั้งชายทั้งหญิง มาก
มายเกินที่จะเก็บมาพรรณนาในที่นี้

พระกฤษณ์ เป็นมิตรชอบพองัดพันกับพวกกษัตริย์
ปาณฑพ คือถูกทำร้ายปาณฑพ ซึ่งทำสงครามกับพวกกษัตริย์
ไกรพ มีเรื่องราวเจ้าไวพธิตาร์ในหนังสือมหาภารต ที่ชอบกับ
กษัตริย์พวกนี้ เพราะนางกุนตีเป็นแม่พระยัชชชผู้ยวพระภมเด็น
และพระอรชุนนั้น เป็นน้องต่างพระอสุเทพ จึงเป็นชาวพระ
กฤษณ์ พระกฤษณ์มักทำการเกี้ยวจรของกับพวกกษัตริย์ปาณฑพ
นั้นเป็นอันมาก ดังมีข้อความพิสดารอยู่ในหนังสือมหาภารต
ในที่สุดเมื่อพวกไกรพกับปาณฑพเกิดรบกันจนแล้ว พระกฤษณ์
ไม่ยอมเข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด แต่ได้ไปเป็นตำรวจของพระอรชุน
ในสนามรบ จึงได้นามว่า ปรรถะสารถิ “พระอรชุนมี
นามว่า “ปรรถะ” เพราะเป็นลูกนางปฤถาหรือกุนตี) ใน
เมื่อก่อนจะทำสงครามกันนั้น นัย ๆ ว่าพระกฤษณ์ได้ขมุกขมู้น

พระอรชุนในธรรมะต่าง ๆ ซึ่งรวบรวมเป็นเรื่องเรียกว่า ภาค
 วิกิตำ (คือ ภาควิกิตำ ต่อไป) และเมื่อเสร็จการมหา
 ภารตยุทธ์นั้นแล้ว ได้เข้าไปช่วยงานพิธีศพของพระยูธิษ
 ฐเฐียรในนครหัตดิน

เมื่อกลับจากพิธีศพแล้ว ไปนครทวารกา เห็น
 ชาวเมืองพากันเมาสุรามากนัก จึงประกาศห้ามการดื่มสุรา แต่
 ชาวเมืองไม่พอใจ จึงมีเหตุไม่สงบต่าง ๆ จนพระกฤษณะต้อง
 จัดตั้งการบวงสรวงใหญ่ และอนุญาตให้เดินนักชดถุกซ์ และ
 ดื่มสุราก่อนหนึ่ แต่ในวณนั้นเมามากนักใหญ่ เกิดคักร
 ณ์ตายยุงในหมู่กษัตริย์ยาทพ พระกฤษณะและพระอรชุน ซึ่ง
 พระกฤษณะเชิญให้ไปช่วยว่า ถ้าวในหมู่ กษัตริย์ยา ทพให้ ปรอง
 ดองกันนั้น ช่วยกันพยายามระงับเหตุกัหวาด้าเร็วไม่ พระพล-
 เทพหนีพ้นจากในทนนได้ แต่กัไปตายโคคนไม่อนหนึ่ พระ
 กฤษณะเองหนีเข้าไปในป่า ไปถูกนายพรานยิงตาย ค่อนันไปอีก
 ๗ วัน เมืองทวารกาจกัมทะเลสูญไป

พระกฤษณะมีเมียและลูกมากจนนับไม่ถ้วน ทับว่าเม้น
 เมียและลูกด้าคัญคือ (๑) รุกมีณี บุตรีราชาจักรภก มี
 โอรสดัด้วยนางน ๓๐ คน ธิดา ๓ โอรสองค์ใหญ่ คือ พระ
 ประทุมมัน ผู้เป็นพ่อพระอนิรุท (๒) สัตยภามา บุตรีท้าว

โกกิล่า หรือ โกกิล - คือนกทะเล

โกรพ [เการัพ] - กษัตริย์จันทรวงศ์ ซึ่งตั้งสกุล
จากท้าวกรุงราช แต่นามว่าโกรพณ์โดยมากมักใช้เรียกพวก
โอรสท้าวจรตราชฐรมีพระทรโยชน์เป็นอาทิ เพื่อให้ผิดกัน
กับพวกโอรสท้าวปานทุ ที่เรียกว่าปานทุพ ซึ่งทำสงคราม
กันในมหาภารต

โกสี [โกศ์] หรือ โกสินทร [โกสินทร์] - เป็น
นามพระอินทร์ แปลว่าเป็นผู้มีศอสัง (โกศ์) เป็นผู้ยังมี
เกาศิก - แปลว่าเป็นเชื้อกุกิก (ดูที่ วิสวามิตร)

เกาศิกสุดา } - คือ ศกุนตดา ผู้เป็นบุตรพระเกาศิก
เกาศิกา }

กษัตริ์ - นักรบ ไม่ใช่เฉพาะที่เป็นเจ้าเป็นขุน ผู้ที่
เป็นเจ้าเรียกว่าราชัน หรือ ราชันยกุด (ดูที่ ราชัน)

กษัตริย์ - ขาดนักรบ เป็นวรรณอัน ๓ ในจักร
วรรณ (ชน & ตระกุด)

กนธรรพ [กนธรรพ] - เป็นภุชณ์ (ผู้มีกำเนิด)

จำพวก ๓ ซึ่งเขาพวกเทวดาก็ได้ เขาพวกมนุษย์ก็ได้ เพราะ
 มณฑลที่อยู่สวรรค์และอยู่บนมนุษย์โลก หรือออกนอกรัง งามโลก
 ของเขานั้น ๓ ต่างหาก เรียกว่าคนธรรมดาโลก อยู่ระหว่าง
 สวรรค์กับโลกมนุษย์ ซึ่งเข้าใจว่าจะมุ่งความเป็นชาวเขา
 มักจะตั้งถิ่นอยู่บนเขา ส่วนหน้าทของคนธรรมดา เป็นผู้รักษา
 โดม เป็นผู้ชำนาญในการปรุงโอสถ เป็นผู้อำนวยความสะดวก
 และเป็นหมอดูรอบรู้กิจการต่างๆ ที่เป็นไปในโลกทั้งอดีต
 ปัจจุบันและอนาคต อธิบดีแห่งคนธรรมดา จิตรรถ (ซึ่ง
 เรียกกันข้างฝ่ายเราว่า ท้าวจิตรราช บ้าง ท้าวจิตรราช บ้าง)
 หรือ จิตรเสน

อภินหารของพวกคนธรรมดาสามัญอยู่อีกอย่างหนึ่ง คือ
 เป็นผู้ชำนาญในการขับร้องและดนตรีปาทย์ เป็นพนักงานขับ
 ร้องและทำดนตรีบรรเลงพระเป็นเจ้าและเทพนิกร
 ผู้ที่เป็นครูเฒ่าของการขับร้องและดนตรีคือ พระนารถมน
 ผู้คิดทำเพลงแรก พระมนน ได้นามว่า มหาคนธรรมดา
 บ้าง เทพคนธรรมดา บ้าง ปุโรคนธรรมดา บ้าง นามปุโรคน
 ธรรมดา ใช้โดยมากในการเนื่องด้วยดนตรีปาทย์ เพราะนับ
 ถือกันว่าเป็นครูใหญ่ คือ ๆ มา นามนเรียกเพี้ยน ๆ กันมา จึง
 กลายเป็น "พระประโคนธรรมดา" การที่เดินทางไปเช่นนั้น เพราะ

คนอันหนึ่งชื่อไม่เป็นเท่านั้น (ชื่อนมอชบายได้ในเรื่อง "กล่าวด้วยนาฏกะ" อันเป็นภาคผนวกอยู่ต่างหากข้างหนานแดง)

อนึ่ง คนชรรพทงปองเขากัดว่ามندیเป็นเจ้าชู้ทุกคน (แมตวพระนารทมนุเเองก็อยู่ข้างจระม็กไม่ในกามคุณมาก) เขาว่ามندیที่ ซึ่งตอใจให้ผู้หญิงรัก ถ้าคิดไปเดินหนนก็จะอยู่ในการชบรียงและคนครนหนเองกรรมง

การชบรียง การรำ และการเล่นคนครี ชาวมัธยมประเทศนับถือเป็นชาติสำคัญอัน ๓ จึงยกย่องถึงให้เทียมพระเวท มีตวรียบเรียกว่า คานชรรพเวท แต่อนทจริงเป็นหนังสือบริวารแห่งพระดำมเวท ซึ่งเป็นคำบริวารรวมบทธรรมเดรัญต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีได้ยศาสตร์ คานชรรพเวทนี้ ว่าเป็นคำบริวารรวมเรื่องชบรียง เรื่องคนครีปพาทยและฉวีรำ ว่าพระภรทมนุเป็นผูเรียบเรียง พระภรทมนุคนนเป็นปฐมาจารย์ครูเฒ่าแห่งฉวีรำ ซึ่งเรียกว่านาฏยศาสตร์ หรือภรทศาสตร์ ความชออาจารย์ (เรื่องฉวีรำนั้น กล่าวไว้พิสดารในภาคผนวกอันจำหน่ายว่า "กล่าวด้วยนาฏกะ" นั้นแล้ว)

คีตโควินท์ — เป็นบทกลอนกล่าวด้วยเรื่องพระกฤษณกับนางราชา เรื่องไม่มีอะไรนอกจากการรักกันระหว่างกฤษณและราชา โภกรกันและดื่กันใหม่ แต่งเป็นเทือกละคร มีตัว

๓ คิวเทวนัน คือพระฤๅษณ์ ๓ นางราชา ๓ กับโคบาลอีก
 คน ๓ ผู้แต่งข้อขยเทพ ชาวองคราชภูรี (เบงกอล) ในรัช
 สมัยแห่งท้าวตลกษมนต์เดิมผู้ครององคราชภูรี ราว ๘๐๐ ปีล่วง
 มาแล้ว เรื่องคดีโศกนันทน์ แม่ในปัจจุบนนกกยงมเดณอยู่บาง
 เป็นอย่างละคร ดูท่าทางก็จะไม่สู้ดีนัก เพราะมีคนน้อย แต่
 ถ้อยคำว่าเต็มไปดวยบทกวีตามภาษาหนังสือไทย เราเรียกกันว่า
 “บทตั้งวาที” เพราะฉะนั้น คนบางพวกก็อาจจะชอบได้

โคตมี [เคาตมี] — ชื่อนางพราหมณ์ผู้ทรมใช้พระ
 กัณโถวบาลี ให้พานางศกุนตลาเข้าไปตั้งท่าทฤษณันต์

จักรพรรดิ [จักรวรรดิ] — โมเนียร์ วิดเดียมส์ แปล
 ว่า “ราชามุขบริกไปได้ท้อไปโดยหาที่เกียดกันมิได้” (คือ
 เป็นผู้ทรงอำนาจยิ่งกว่าผู้อื่น) หรือ “โตการิบดี” หรือ “ผู้
 ครองจักร” (คืออาณาเขตอันแผ่ไปตั้งแต่มหาสมุทร ๓ ถึงมหา
 สมุทรอีกแห่ง ๓) ในรัชสมัยประเทศนี้ยมกัณว่า ได้เคยมีจักร
 พรวติมาแล้ว ๓๒ องค์ ท้าวภรดเป็นองค์ ๓ วิชาณปราณ
 กล่าวหา ผู้ที่จะเป็นจักรพรวติกำเนิดมากมีองจักรมุคชนทฝ่ามือ
 ในเรื่องศกุนตลา ได้มราตปโรหิตจึงทูลท้าวทฤษณันต์ว่าขอสมัคร
 ตกษณะพระกุมารก่อน ถ้าแม่เห็นดวงจักรทฝ่ามือ จังจะเชื่อ

จำเป็นโอรสท้าวทวยชนก เพราะจะต้องตามทำนายของโหร

จันทร์ [จันทร์] — ตามเรื่องราวในหนังสือพวกปราชญ์ โดยมากเจ้าพระจันทร์เป็นโอรสพระอัครมเหษีนางอนุชญา และ ทวีศักดิ์กต่างเช่นกัน พระจันทร์ได้บุตรพระทกษะเป็นชายา ๒๗ องค์ (นกอินทรี ๒๗) แต่พระจันทร์มีความจำเริญ รักนางโรหิตันมากกว่าผู้อื่น นางอื่น ๆ พากันไปฟ้องพระทกษะ พระทกษะไปว่ากล่าวก็ไม่ผลอันใด พระฤษีมีความโกรธ จึงแข็งให้พระจันทร์เป็นหมั้นและให้เป็นผีในท้องด้วย แต่พวก บุตรีช่วยกันดวงฉนชชโทษ พระทกษะจึงผ่อนผันว่า โรหิตัน ให้เป็นแค่นี้ เพราะฉะนั้นพระจันทร์จึงไม่คงเต็มดวงอยู่ อย่างพระอาทิตย์ แต่มืดเงา “ ชุบ ” ดวงและกลับเต็มขึ้นอีก เสมอ ๆ ไป

พระจันทร์ได้ทำพิธีราชดุษฎีครบถ้วน ซึ่งทำให้มีความ กำเริบมาก จนได้ไปพานางคาราผู้เป็นแม่เห็ดพระพุทธรูปไปและ แม่เมื่อพระพุทธรูปขุด ๆ ให้คืนก็ไม่ฟัง พระพรหมว่ากล่าว ก็ไม่เชื่อ จึงเกิดเป็นเหตุให้วิวาทกันใหญ่จนถึงรบกัน พระ ศุภรซึ่งไม่ชอบกับพระพุทธรูปมากก่อนแล้วนั้น เขาอ้าง พระ จันทร์ และบรรดาท้าว เทพย์และอสูร ๆ ซึ่งเป็นศิษย์พระศุภรก็

เขาข้างพระจันทร์ พระอินทร์และเทวดาอื่น ๆ เขาข้างพระ-
 พุทธิ์ดับตมฺเป็นอาจารย์ (พระพุทธิ์ดับตมฺและพระศุกร์เป็นฤษี
 ทงคฺ) การเทวดาตั้งสงครามครั้งนั้นว่า “เสียงตะเทอนไปทั่ว
 ไตรภพ” พระอิศวร (ซึ่งอยู่ข้างพระพุทธิ์) ได้เอาครีพัน
 พระจันทร์ขาดกต่างตัว พระจันทร์จึงได้นามว่า ภักคนาดม ใน
 ที่สุด พระพรหมาได้ ห้ามการ สงคราม และ บังคับให้ พระจันทร์ ตั้ง
 นางดาราคันแก่พระพุทธิ์ดับตมฺ นางดารานนมบุตรคิดทองไป
 คนหนึ่ง ซึ่งในที่สุดนางจึงรับว่าเป็นลูกพระจันทร์ กุมารนได้
 นามว่าพระพุช และเป็นปฐมชนกแห่งจันทร์วงศ์ (ดู จันทร
 วงศ์ ค่อไป) ส่วนพระจันทร์นั้นถูกห้ามมิให้ไปในที่ชุมนุม
 เทวดาอีก พระจันทร์ไปดวงฉนวนพระอิศวร ๆ เขาพระจันทร์ทำ
 เป็นบั้นเขาไปในที่ชุมนุม จึงเขาไปได้

นามและฉายาพระจันทร์มีอยู่มาก ที่ใช้บ่อย ๆ คือ โสม
 อินทุ (“หยาด” เช่นหยาดน้ำ ชื่อนี้เรียกเนื่องมาจากโสม
 คูกี้ โสม ค่อไป) ศลี (“ตายเหมือนกระต่าย”) ศลีธร
 (“ทรงไว้ซึ่งกระต่าย”) นิสากกร รัชนิกร รัชนิกฤต
 (“ผู้สร้างกตางคิน”) นักษัตรนาถ (“เป็นใหญ่ในนักษัตร”)
 ศีตมารัจฉี (“มีแสงเย็น”) ลีตางศุ (“มีแสงขาว”)

มฤคางกะ (“ตายเหมือนนาง”) ศิวเสขร (“เป็นพระ
 ศิว”) กุมทนต์ (“เป็นใหญ่ในดอกบัว”) เสวตวาช
 (“มีมาขาว”)

ตัวบรูณดา ฤ็พระจันทรธำมถย มาดับดวง
 เที่ยมนนตเหมือนดอกมรด แต่ทเทยมนนเป็นหนากระดาน คือ
 ขางขวาแห่งคานหัวคว ชายหัวคว

จันทรกานต์ — เป็นแถวชนิดหนึ่งซึ่งนิยมกันว่าแต่งจันทร
 รวงมกนเขาแดงเกิดเป็นก้อน เป็นแถวททำให้เย็น นัยว่า ถ้า
 ถูกแต่งจันทรบางทก็ตายได้ อีกนัยหนึ่งเรียก มณีเจก แถว
 จันทรกานต์เป็นคู่กับแถว สุริยกานต์ ซึ่งนิยมกันว่าเกิด
 จากแดงสุริย แถวสุริยกานต์นั้นกเย็นเหมือนกน เจนเดี่ยวแต่
 ถ้าถูกแดดจึงจะร้อน

จันทรวงศ์ [จันทรวงศ์] — ก็วงศ์กษัตริยซึ่งนับตฤ็
 เนื่องจากพระจันทรธำมถ พระพุทธ ซึ่งว่าเป็นโฮรตพระ-
 จันทรกับนางคาราญเป็นมเหตพระพุทหดับต หรือออกนัยหนึ่งว่า
 เป็นโฮรตนางโรหิตันมเหต.เอกของพระจันทรเอง (คือ จันทร)
 มเหตพระพุทธคือนางชิตา (หรือชิตา) ผู้เป็นริดาพระมนุใจ
 ฤ็ตฤ็ต พระมนุใจฤ็ตฤ็ตคนเป็นตฤ็ตพระสุริยาคิตยและเป็นมหาชนก

แห่งกษัตริย์ด้วยวงศ์ เพราะพระชนนีด้วยวงศ์กับคนทรงวงศ์จึงนับ
 จำเป็นญาติกัน พระพุทธชนนีมีชื่อ อีรณ (คือนาม อีรณ)
 เป็นมเหษณ์ของพระกษัตริย์ฐานนคร ท้าวอรรณพได้นางฟ้า
 นางหนึ่ง ชื่อ นางอรรณพ เป็นมเหษณ์ (คือ อรรณพ) และมีชื่อ
 ชื่อ อายุ ท้าวอายุมีชื่อ นพพ ท้าวหนุมมีชื่อ
 ยชาติ ผู้เป็นมหาราชและอรรณพมีชื่อ เต็งโต้งมาก คือท้าว
 ยชาติตั้งไปจนทรงกษัตริย์แบ่งเป็นสาขาใหญ่ ๒ สาขา คือ ยาทพ ๑
 โปรพ ๑ (คือ ยาทพ และ โปรพ คือไป)

สาขาที่จะแบ่งเป็น ๒ สาขาเช่นนี้ คือ ท้าวยาคันหม
 มเหษณ์ ๒ นาง นางหนึ่งชื่อ เทวยานี เป็นธิดาพระศุกรี อีก
 นางหนึ่งชื่อ สรรมิขฐา เป็นธิดาพญานาคคนหนึ่งชื่อ พญ
 บรรพ นางเทวยานีมีชื่อ ๒ องค์ คือ ยทุ ๑ อรรณพ ๑
 นางสรรมิขฐามีชื่อ ๓ องค์ คือ ทริยหุ ๑ อุน ๑ ปุร ๑
 เรื่องนางทั้งสองจะได้มาเป็นมเหษณ์ท้าวยาคันหม คือ เต็มนาง
 เทวยานีรักกับ กะระ บุตรพระพหูสัตว์ ผู้เป็นศิษย์ของพระศุกรี
 แต่จะไม่ยินยอมพร้อมใจด้วย นางเทวยานีโกรธจึงแข่งกะระ
 ก็แข่งให้บ้างว่า ขอให้นางได้ผัวเป็นกษัตริย์ (ซึ่งนับว่าเป็นขอ
 เดี่ยวหาย เพราะนางเป็นธิดาพญานาคได้กับกษัตริย์ผู้ศักดิ์สิทธิ์)
 นางเทวยานีเห็นเป็นพเดียว ของนาง สรรมิขฐา ผู้เป็นบุตร ท้าวพญ

บรรพ (เพราะพระศุภกรเป็นบุโรหิตและอาจารย์ของท้าวพฤษ
 บรรพ) วันหนึ่งนางทงต้องไปอาบน้ำ พระพายุลับผามุ่งห่ม
 กนเดี่ย นางทงต้องจึงเกิดวาทกนด้วยเรื่องแย่งผามุ่งห่ม และ
 นางเทวยานทำปากจืดมากนัก นางธรรมิษฐาถึงความเคืองจึง
 ตบหน้าและผดถกตกเหวไป ท้าวยชาติไปพบช่วยนางเทวยาน
 ขึ้นจากเหวได้ จึงพาไปยังพระศุภกร นางเทวยานไปพูดคดีข้อ
 คดีว่ามีตาต่าง ๆ จนมีตาค้างไปพียงท้าวพฤษบรรพ ท้าวพฤษ
 บรรพรับว่า พระศุภกรจะลงโทษนางธรรมิษฐาอย่างไรก็ตามใจ
 พระศุภกรจึงขอว่า เมื่อใดนางเทวยานมีสามี จะขอนางธรรมิ
 ษฐาไปเป็นสาวใช้ ท้าวพฤษบรรพขออาจารย์ไม่ได้ก็ตั้ง
 ยอมตาม แล้วนางเทวยานจึงไปเป็นมเหสีท้าวยชาติ (ตั้ง
 คำแข่งว่าให้โตมวเป็นชาติกษัตริย์) และนางธรรมิษฐาก็ต้อง
 ไปเป็นสาวใช้นางเทวยานนี้ แต่ท้าวยชาติ นรวิธ ไร้ กบนาง
 ธรรมิษฐาจนโตเตี้ยกนมดุกด้วยกน นางเทวยานหึง จึงกลับ
 ไปหาพระบิดา พระศุภกรกรวดจึงแข่งท้าวยชาติให้ชราภาพมา
 ถึงกอนต์มัย แต่ภายหลังพระศุภกรมีอันฝันให้ว่า ถ้าโอรสองค์
 หนึ่งของศุภกรรับชราภาพของพระบิดาไปได้แทน พระบิดาจะ
 รอดพ้นได้ พระยทุและลูกอื่น ๆ ไม่ยอมรับชราภาพของพระ
 บิดา พระบิดาจึงกรวด แข่งว่า ขออย่าให้วงศ์วานมีบ้านมีเมือง

เป็นหลักฐานได้ แต่พระปฐมเป็นโอรสองค์ที่ยอมรับชราภาพ
แทน ท้าวยาคจึงให้พรให้มันคงตลอดชั่วลูกชั่วหลาน และ
ท้าวยาคได้ส่งมคิพระปฐมเป็นทายาทด้วย เหตุฉะนี้ท้าวปฐมจึง
ได้ครองราชสมบัติสืบตอดวงศพระบิดา ในประดิษฐานนคร
และเป็นมหาชนกแห่งกษัตริย์ที่ไดนามต่อมาว่า ไพรพ (เกิด
แต่ปฐม) และวงศ์ไพรพนี้ นับว่าเป็นผู้ดำรงจันทรวงศ์โดยคง
ฝ่ายพระยทนต์ ถึงแม่ได้ถูกแข่งแฉกจริง แต่กษัตริย์สืบ
ต่อกันจากท่านผู้เป็นชนมมาก ไดนามว่ากษัตริย์ ขาทพ (เกิด
แต่ยท) พระกฤษณ์และพระพลเทพกเป็นเชื้อต่อกุทายทพ (กุ
ท กฤษณ์) ถึงกษัตริย์ไพรพที่นามโด่งดังมากในสมัยยศ
ลงมาถึงท้าวทนต์และท้าวภรดเป็นต้น ต่อลงมาอีกกษัตริย์
ไพรพจึงมาแยกออกอีกเป็น ๒ พวก คือ ไกรพ กับ ปาณจพ
ซึ่งทำสงครามกันใหญ่เรียกว่ามหาภารตยุทธ์ (ดูที่ มหาภารต
ต่อไป)

จากรวาก [จักรวาก] — เป็นนกดนหนึ่ง ซึ่งกล่าว
ว่าในเวดากตรงกันเป็นตองพรากคู่กัน จึงได้ยื่นเตียงเรียกของ
หากัน เป็นที่น่าสงสารยิ่งนัก เหตุนี้กฤษณ์แต่งเรื่องทเถยวแก่
ตั้งวาดหรือพวดพรากจากกันจึงชบมกถาดถึง กับในหนังสือ
มหกถอนไทย ๆ เรามักชอบเขียนว่า “จากพราก” เพื่งเด่น

ตำเนียง ให้เปรียบเทียบคำ “จาก” และ “พราก” ภาษา
ไทยเรานี้ ^๕ ^๕ ^๕
อีกชนหนึ่ง

ดาบส [ดาบส] — ผู้บำเพ็ญตบะ คือทรมานกายและ
จิตโดยหวังโลกุตระ ^๕ ^๕

เดยวณี [เดยวณี] — ทานา ซึ่งมีเทวดสถานหรือที่เคารพ
อย่างใดอย่างหนึ่ง คือมาคำว่าเดยวณีนีมา ใช้ว่าด้านกผู้สอน
ดีหรืออย่างใด อย่างหนึ่ง ผู้ที่ อยู่ใน ด้านนี้ เช่นนั้น จึงได้ นามว่า
“เดยวณี” [เดยวณี] ^๕ ^๕ ^๕

ไทรเพท — คูที่ เวท ^๕

ทานพ [ทานพ] — เป็นพวกขลุ่ยหรือเครื่องดนตรี ^๕
เป็นบุตรพระกษัตริย์ ^๕

ทรวาส [ทรวาส] — แปลว่า “มุ่งห่มบ่อน” เป็น
มุนีหนึ่งเป็นบุตรพระอัครมุนีกษัตริย์นางอนธยา หรือออกนัยหนึ่ง
ว่าเป็นภาคของพระอัครพร พระทรวาสเป็นคนโง่โง่ร้ายและได้
แข่งใคร ๆ เดี่ยวมาก เช่นในเรื่องศกุนตดาณ พระทรวาสเดิน
ทางมาถึงอาศรมพระกัณณะ เรียกให้เปิดประตู ไม่มีใครเปิด
รับ จึงแข่งผูกพันาทรบแขก ซึ่งเมื่อญเวदानันตกอยู่แก่นาง ^๕ ^๕ ^๕ ^๕ ^๕

ศักดิ์คุณดา ความที่เป็นคนช่างแข่ง ถ้ามืดเหตุร้ายอื่นใดบังเกิด
 ขนแกใคร ๆ ก็คิดว่าถูกพระทุรวาดแข่ง เช่นพระกฤษณทั
 ต้องเสียชนมชีพโดยอาการอันทราม (คือ กฤษณทั) ก็มีขอ
 อธิบายไว้ ในมหาภารตว่า ครั้งหนึ่ง พระทุรวาด ไปหา พระ
 กฤษณทั ก็ได้ต้อนรับอย่างแข็งแรงแล้ว แต่เสียดูเมื่อพระ
 ทุรวาดบริโภคอาหารแล้ว พระกฤษณทัดื่มเช็ดเศษอาหารที่ตก
 เปื้อนคั้นพระทุรวาด ๆ โกรธจึงแข่งให้ พระกฤษณทั ต้องตายด้วย
 มือพรานผู้หนึ่ง และหนังสืออวษณปุรานก็กล่าวไว้ว่า พระ
 กฤษณทัได้ตั้งชนมชีพลงโดยถุกยง “ตามคำแข่งแห่งพระทุ
 วาด” (การที่กล่าวเช่นนี้เพื่อจะแก้หน้าในเรื่องที่พระกฤษณ
 ทัเป็นผู้เป็นเอกอัครวรบุรุษตายอย่างทรามเต็มที่ จึงจัดว่าเป็นเพราะ
 ถูกทุรวาดแข่ง แต่การแก้เช่นนี้ ถึงแม้ว่าจะทำให้ยังชวทาง
 หนึ่ง ก็ดทำให้ร้ายออกทางหนึ่ง คือแต่งตั้งให้เห็นความเดวของ
 พราหมณ์ ผู้ควรจะเป็นที่ นบถอ คือ ทุรวาด นกน มมามเอง
 แล้วเหตุใดจะไปโกรธเขาคนอื่น ดูไม่มคดมีขรรคมที่ตรงไหน
 เลย — อ.ป.ร.)

ทูษยนตี [ทฤษยนตี] — เป็นกษัตริย์จันทรวงศ์ สักก
 ไพรพ ครองนครหัตดิน เป็นดำนางศักดิ์คุณดา เป็นพระเอก

ในเรื่องละครกษัตริย์ ของกาติทาส ทุษมนันต์ ก็เรียก

เทพบิดร — คุทัม กศป

เทพมารดา — คุทัม อหิติ

แทตย์ [ไทตย์] — อสูรจำพวกหนึ่ง ซึ่งเกิดแต่นาง
อหิตกับพระกศป พวกแทตย์กับทานพก็เข้าเป็นพวกเดียวกัน
(และคุปณ ๆ กันอยู่) เป็นผู้หมกทำตายพิธของเทวดาและรวมกับ
เทวดาอยู่ไม่ได้หยดหย่อน

ชตรฐ [ชฤตราชฐ] — เป็นนามเรียกท้าวโลกบาลผู้
รักษาศักดิ์บุรพา และเป็นอธิบดีแห่งภูตหรือคนธรรพ (ตามความ
ต้นนิชฐานว่า คือตัวพระอินทร์นั่นเอง เพราะคำว่าชตรฐ ก็
แปลว่าวังเมือง หรือใช้ตามภาษาไทยโบราณว่า “วังเมือง”
และในคำรับที่กล่าวด้วยโลกบาล ก็ว่าทศิบุรพาเป็นของพระอินทร์
คุทัม โลกบาล คือ)

นวรตันกวี — คือกวีทั้ง ๘ ซึ่งอยู่ ณ ราชสำนักพระเจ้า
จักรมาทศย์ นคร อุษยนิ และนามปรากฏว่า

(๑) ชนวนตรี [ชนวนตรี]

(๒) กษปณกะ [กษปณกะ]

- (๓) อมรดิงท
 (๔) คังกุ
 (๕) เวตถกัท [เวตถกัทต์]
 (๖) ชฏกัรปร [ชฏกัรปร]
 (๗) กาดิทาส
 (๘) จาราหะมิหิระ
 (๙) วรรุจิ

นาฏกะ — ละครตั้งตฤท

นาฏยศาสตร์ — วิชาว่า

นารายณ์ — คุทั พิษณ

เนมิ — ชื่อทานพ (คุทั กาลเนมิ)

ปาณฑพ [ปาณฑพ] — ไอรตท้าวปาณฑพ ผู้ทำ

สงครามกับพวกไกรพแยงนครหัตดินกัน เป็นการสงครามใหญ่
 เรียกว่ามหาภารตยุทธ มีเรื่องราวพิสดารอยู่ในหนังสือมหาภารต
 ตามเรื่องกำเนิดนั้นชื่อว่า ท้าวปาณฑพทุกแห่งจึงสมพาดไม่ได้
 ต้องอนุญาตให้นางกุนตีกับนางมีถรมตูกกับเทวดา เมื่อมีตูกแล้ว
 ท้าวปาณฑพรับเป็นตูกทั้ง ๕ คน จึงได้นามว่าปาณฑพกษัตริ-
 ปาณฑพทั้ง ๕ นั้น คือ

๓. พระยชุธิเบ็ฐ [ยชุธิเบ็ฐ] เป็นโอรสนางกุนต์ กับ
พระยม (ธรรมเทพ) ซึ่งมีนามว่าเรียกว่า ธรรมบุตร บ้าง
ธรรมราช บ้าง เมื่อทำสงครามมีชัยชนะแก่พวกโกรพแล้ว
ได้เป็นราชาธิราชครองนครหัตดินทรงนามว่า มหาธรรมราชา

๔. พระภิมเสน เป็นโอรสนางกุนต์กับพระพาย เป็นผู้
ทมกาดังเข้มแข็ง ใจคอขุร้ายเหี้ยมโหด และเป็นคนกินๆ

๕. พระอรชุน (มุดแห่งนาม "พระยาเทพอรชุน")
เป็นโอรสนางกุนต์กับพระอินทร์ เป็นผู้ทบทนกรบเก่งในพวก
ปาดนเทพ ตัวพระอรชุนเองไม่ได้เป็นเจ้าของเมือง แต่มี
ตุถูกเป็นเจ้าของคนหนึ่ง คือท้าวภพภูวดาน ราชารองนครมณ
ปุระ กับมณฑดาเป็นราชาคนหนึ่ง คือท้าวปรกษิต ซึ่งได้ครอง
ราชสมบัติในนครหัตดินคือพระมหาธรรมราชา

๖. พระนกุล (มุดแห่งนาม "พระยาราชนกุล" ซึ่ง
ภายหลังมาเขียนผิดเป็น "ราชนกุล" บ้าง "ราชนกุล" บ้าง)
เป็นโอรสนางมัทรีกับพระนาคัตยอศัติน

๗. พระสัทเทพ (มุดแห่งนาม "พระยาศรีสัทเทพ")
เป็นโอรสนางมัทรีกับพระทศร้อศัติน (พระนกุลกับพระสัทเทพ
นั้นเป็นตุถูกแฝดพ่อก็เป็นทวดตาแฝด)

เรื่องราวของกษัตริย์ทั้ง ๕ นี้ มีพดด้วงเกิดที่จะเก็บมาเอา
 ในทันใดแม่แต่โดยย่อ แต่ควรจดไว้ข้อหนึ่ง คือกษัตริย์ทั้ง ๕
 นั้นแต่ คือผดด้วง ๕ แห่งนางกฤษณา บุตรทางทรมุข ผู้ครอง
 บัญจาดรณบท (นางนันทมัตตาได้เป็นผู้กล่าวภาษิตที่เรียกว่า
 “กฤษณาต่อนันท” แต่แท้จริงภาษิตนั้นเป็นชั้นใหม่กว่ายุคของ
 นางนั้นเป็นอันมาก) ใน ๕ องค์นั้น ชาวสยามประเทศ นับถือ
 พระยัชชเชษฐราชธรรมราชาว่า เป็นแผนแห่งบรมกษัตริย์ผู้ปกครองดี
 และนับถือพระอรชุนเป็นมหาดำรงบุรุษ คือเข้มแข็งในกระบถนยุทธ
 สงคราม (ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Hero) พระกัมเด็นไม่
 ใครมีใครชอบ เพราะคร้ายและก๊กพระนักษัตร ส่วนพระนฤอุณ
 นับถือว่าเก่งในทางฝึกหัดม้า พระศหเทพเป็นโหร

ปิยวาที [ปิยวาที] — ชื่อพี่เลี้ยงนางศกุนตดาคนหนึ่ง

ปีศาจ — (คือถึงค ปีศาจ) — เป็นผี ซึ่งชนต่าง
 ราวกันดีและอสูรอื่น ๆ บางคำเรียกว่าพระพรหมาสร้างชนพร้อม
 กับพวกอสูร พระมนูตีให้ตว่ามีปีศาจเกิดแต่พระประชาบดีองค์หนึ่ง
 ปุราณว่าเป็นตูกพระกศปกับนาง โกรธวสา (ชื่อโกรธ) หรือ
 ปีศาจ หรือ กปีศาจ ก็เรียก พวกปีศาจมีที่อยู่เป็นแดนอันหนึ่ง
 เรียกว่า ปีศาจโลก อันเป็นภุมมิต่ำที่สุด

ปราณ — แปลว่า “เกา” เป็นนามใช้เรียกหนังสือ
 จำพวกหนึ่ง ซึ่งได้มีพราหมณ์เก็บรวบรวมแต่งขึ้นภายหลังยุค
 หนังสือจำพวกที่เรียกว่าอิตฺหาส์ (เช่น รามายณแถมมหาภารต
 เป็นต้น) หนังสือต่าง ๆ ของพราหมณ์แบ่งได้เป็น ๓ ยุค
 เรียกนามตามลักษณะแห่งหนังสือ คือ

(๑) ยุคไตรเพท — เป็นยุคที่แต่งคำบริบทออกมาว่าพระ
 เจทพริชัมด้วยคำบริบทอื่น ๆ อันเป็นบริวาร มีข้อความอันกล่าวด้วย
 การบูชายัญ ธรรมเสริญพระเป็นเจ้าโดยวิธอย่างเกาที่สุด ไม่
 ไครจะมีเรื่องราวเล่าเป็นอย่างนิยายหรือประวัติพิสดาร เพราะใน
 สมัยนั้น ยังมิได้มีเวลาคิดประดิษฐ์ประดอยเรื่องราวมากปานใด
 (ดูที่ เวท คือไป)

(๒) ยุคอิติหาส์ — เป็นยุคที่เกิดมัจฉะบุรุษ (คือคนเก่ง
 ในสงครามเป็นต้น ตรงศัพท์ของภฤษว่า “เฮโร” = Hero นน)
 ชนแดง จึงมีผู้คิดรวบรวมเรื่องราวอันเป็นตำนานแห่งศอด้วย
 บุรุษเหล่านั้น รจนาเป็นกาพย์เพื่อให้จำง่าย แดงแตรสอนให้
 ศิษย์ต่างชายในภาคอันควร แดงจากนค่อ ๆ มา เรืองชนคน
 มีพระรามายณแถมมหาภารตเป็นอาทิ แดงยังมีได้มีผู้ใดจด
 เป็นตายตักษณอกษร จนค่อมาภายหลังออกหลาย ๆ รัชชบั จึงได้

มาจดตงเป็นหนังสือ เพราะฉนั้นหนังสือออกหาดีเหล่านี้จึงมักมีขอ
 ผนวกหรือแก้ไขกันไปกว่าเดิม เช่นฉบับถกพระรามและพระ
 กฤษณ์ในท้องที่เบ็ญวรมุขก่อน แล่จ้งเคยเกณฑ์ให้เป็นพระ
 นารายณ์ขอตัวรค่อไปทีเดียว และโดยเหตุที่จะคองหาพยานหลัก
 ฐานประกอบให้จ้งได้ จ้งคองประดิษฐ์ข้อความเพิ่มเติมจน
 อย่างพิสดาร เช่นในเรื่องรามายณ์เพิ่มเติมเริ่มค่อตงไปในคั
 เรืองเองก็มากแล้ว แต่ย้งเห็นไม้ใครจะระเคียดพอ จ้งถึงแกคอง
 มีแถมอีกทงกณช เรียกว่า "อุคตกรกณช" หรือมี "ภาค
 วจกคชา" จนเบ็ญคณชแทรกคองๆ มหาภารต ฉะเนเบ็ญคองอย่าง
 แดคองอย่างไร ๆ ก็คิ วับรมุขเหล่านี้ย้งคองเบ็ญมนุษย์อยู่

(๓) ยุคปุราณ — เมื่อยกยอวับรมุขค่าง ๆ มากจนทุกท
 หุน ๆ กนจนไปจนถึงขอดีแล้ว ก็คองเคยกตายเป็นเทวดากัน
 เทานนเอง จ้งเกิดมีคตารับยุคปุราณขึ้นดำหริบเป็นพยานหลักฐาน
 ว่า ท้าวพระเป็นเจ้าและเทวดาคองคณช ๆ ได้ทรงมีอภิหารอย่าง
 นน ๆ และเด็คคองมาเคอแถมมนุษย์โดยขอตัวหรือแบ่งภาคเป็น
 อย่างนน ๆ ย้งแดคองเพदनเหลงเจงคองมากจนทุกท และ
 ด้กษณะตั้งคองวัรเด่าเป็นนทานหรือธรรม ก็เป็นวัรทพวกคองอาจารย์
 ตั้งเกดเห็นอยู่ว่าเป็นทพอใจผู้คองษา เป็นผลอันคองทำให้จคคาค่า

สอนใจได้ชัดเจน (ถึงแม้ข้างฝ่ายท่านผู้เป็นอาจารย์สอนฝ่ายพุทธ
 คำสอนของเราทั้งสองใช้วิธีเช่นนั้นเหมือนกัน) ข้างฝ่ายได้ยศจำตวั
 จึงเกิดมีตำรับตำราพวกที่เรียกว่าปุราณ คืออ้างว่ารวบรวม
 เรื่องเก่าๆ มาตกแต่งจนใจเพื่อให้เป็นหลักฐาน (ข้างฝ่ายพุทธ
 คำสอนก็มีหนังสือคล้ายๆ ปุราณน้อยอยู่มากเหมือนกัน) และหนังสือ
 ตำรับเหล่านี้ เป็นที่ถูกใจผู้ศึกษามากกจากกันไต่มา จนมา
 ในที่สุดถึงพราหมณ์ และชนต่ำมัญ ทลธ ได้ยศจำตวั มีเป็นจำนวน
 น้อยที่รู้จักใครเพ้ออันแท้จริง โดยมากถือเอาหนังสือชุดปุราณ
 เป็นตำรับตำคัญของตวัชได้ยศจำตวัทเดียว ความรู้ในทางได้ย
 จำตวัทได้ เคยมีมาในประเทศสยามน จึงเป็นไปตาม ข้อความใน
 ปุราณเป็นพัน และโดยมากผู้ทูลถึงพระเวทหรือพระใครเพท
 ก็พูดกันพล่อยๆ ไปอย่างนินเอง จะได้อมีความรู้ตวัชงไปถึงพระ
 เวทจริง ๆ นั้นห้ามได้

เมื่อการเป็นอยู่เช่นนี้แล้ว กัดมควรที่จะเดาลงตำรับปุราณ
 นั้นต่อไปพอเป็นสังเขป ดังต่อไปนี้

พราหมณ์ อมรสังหี ผู้เป็นรัตนกถุหนึ่ง ซึ่งอยู่ ณ
 ราชธานีพระเจ้าอครมาทศย์ กรุงอชชยนี้ (คือที่ นวรัตนกวี)
 ได้กล่าวไว้ในหนังสืออมรโกษ (ซึ่งเป็นอภิธานภาษาดังตวัช)

ทเถาทสุด) ว่า “หนังสือซึ่งชื่อว่าปูรานนั้นใช้ ความมดกษ-
 ณะพร้อมด้วยองค์ ๕ กล่าวคือ ๑. กล่าวด้วยการสร้างโลก
 ๒. กล่าวด้วยการสร้างโลกและกตบัตถาปนาชน ๓. กล่าวด้วย
 กำเนิดแห่งพระเจ้า และพระบิดาทงหลาย ๔. กล่าวด้วยกตป
 แห่งพระมุนทงหลาย ผู้บ้นดาตให้กาตแบ่งเป็นม่นวนนคระ ๕. กล่าว
 ด้วยพงศำวตารกษศรียศร์ยวงศ์และจันทรวงศ์ เมื่อหนังสือได้มี
 บรบริรณเจนน จึงเรียกว่ำบรบริรณด้วยเบญจตกษณแห่งปูราน
 คมภร แต่ตามทบทปราชญ์เอาใจใส่ในวรณคตได้ตรวจจตุไค
 ความว่าไม่มี ปูรานคมภร ไค เดยทจจะบรบริรณ ด้วย เบญจตกษณ
 ทมคองตามตกษณะบาง แต่ไม่บรบริรณกม ทท่างไคตตกษณะกม
 หนังสือปูรานทุกฉบับแดงเป็นกาศย คอมนคทกบไคตก
 คตกะณ ตังนรูปหนังสืออนนมากเป็นปูจฉาวตังชนา แดรมคทอน ๆ
 พุดแทรกบ้างบางแห่ง อายุของหนังสือไม่ใช้เป็นสมัยเดียวกัน
 หมด แมในเดมเดียวกันกมขอความบางคททเห็นไคความมญุแตม
 เตมเจ้าใหม่ภายตัง เชื่อมหัดคอไม่ตันท หนังสือปูรานทุก
 คมภร มักอ้างว่ำเป็นของมุ่นคนไคคทหนึ่งรับมาจากพระเป็นเจ้า
 มาต่อนให้คัชยอนมนามาอย่างนหน ๆ อักชนหนังสือ เช่น วิษณู-
 ปูราน พระปุตตัตถยมุ่นรับมาจากพระพรหมา แด้วมาบอก

เล่าให้ศิษย์ชอปราคร แดะปราครบอกให้แกศิษย์ชอเมไครย
 [ไมไครย] อักขณหนง ฉะนเป็นตวอยาง ค้ารบปุราณน
 มอญ ๓๗ คัมภีร์ แบ่งเป็น ๓ นิกาย ตามลักษณะแห่งเรื่อง ดัง
 คือไปน

(ก) สาคตวิกนิกาย คือที่มีลักษณะเต็มไปด้วยความ
 เทียงธรรม หรืออักษณหนงเรียกว่า ไผษณพ [ไผษณพ]
 นิกาย เพราะกล่าวด้วยพระพิษณเป็นเจ้าเป็นอาทิ มี ๖ คัมภีร์
 คือ : ๑. วิษณปุราณ ๒. นารท หรือ นารทียปุราณ
 ๓. ภาควคปุราณ ๔. ครุทปุราณ ๕. ปทมปุราณ ๖. อวรา-
 ปุราณ

(ข) ตามัสนิกาย เป็นคำรบกล่าวด้วยดัมยเมื่อโลก
 ยังชุน (ตม = ชุน หรือ ชัน ในภาษาไทยเราก็กัเก็บเอาคำมา
 ใช้ คือ "นำเป็นตม" นั่นเป็นอาทิ) อักขณหนง นิกายนเรียก
 ว่า ไสพย [ไสวีย] นิกาย เพราะกล่าวด้วยพระศิวะเป็นเจ้า
 เป็นอาทิ มี ๖ คัมภีร์ คือ : ๑. มัคคยปุราณ ๒. กรมปุราณ
 ๓. ดิงคปุราณ ๔. คังปุราณ ๕. สกนัทปุราณ ๖. อคินิ-
 ปุราณ หรือ ฉายปุราณ

(ค) ราชัสนิกาย คือคำรบกล่าวด้วยดัมยเมื่อโลก

เต็มไปด้วยความมืด [รัชต์] และกล่าวด้วยพระพรหมา (หรือ
 สัมมติว่าพระพรหมาเป็นผู้แต่งบ้างบางเรื่อง) มี ๖ คัมภีร์ คือ:
 ๑. พรหมปุราณ ๒. พรหมานทปุราณ ๓. พรหมโองวรัต
 ปุราณ ๔. มรรคันเขยปุราณ ๕. กวีษยปุราณ ๖. ฉาน
 ปุราณ

นอกจากปุราณทั้ง ๑๗ นี้ ยังมีอุปุราณอีก ๑๗ แต่มี
 รัชชความช้า ๆ กับปุราณ และเป็นหนังสือที่หาไม่ใคร่ได้เฉย
 แฉว

ปุรุ — เป็นราชาของกัศ ๒ แห่งจันทรวงศ์ เป็นโอรสสุด
 ท้องแห่งท้าวยาคีและนางสัรรมิษฐา ได้รับสัมมติเป็นรัชทายาท
 ดินแดนคังวงศ์ เพราะมีความกตัญญูกตเวที ยอมรับถูกด่าปแทน
 พระบิดา (คือ จันทรวงศ์) กษัตริย์เป็นเชอราชาของคนได
 นามว่าโปรพ (คือ โปรพ ต่อไป)

ปุรรพ [ปุรรวัต] — มีนามปรากฏมาแต่ในพระเวท
 เป็นบุคคตที่เฝ้าด้วยดวงตะวันและอุษา และกล่าวว่าสถิตอยู่ใน
 อากาศภูมิ ตามพระเวทว่าเป็นตูกนางฮิดา และเป็นราชันผู้
 ในคัถโนกรรม ต่อมาในมหาภารคกล่าววว่า ปุรรพเป็นโอรส

พระพุทธรูปนางอิตา บุตรีพระมนูใจดีสัต (ผู้เป็นโอรสพระ
 ดัรียเทพ และเป็นมหาชนกแห่งดัรียวงศ์) และพระปुरुพนได้
 ครองนครประดิษฐาน ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกแห่งที่แควม
 ระหว่างด้านากศกาศกับยมนาต่อกัน (อยู่ตรงข้ามปากเมืองฮัตตา-
 หบตเดียน) ประดิษฐานเป็นนครหลวงของกษัตริย์จันทรวงศ์
 ก่อนหัตดินบุระ การที่ปुरुพซึ่ง โนยุคไตรเพทเป็นนามแห่งบุคคล
 ไม่มตัว มาเกิดเป็นมมเหมมมตัวและเป็นมหาชนกแห่งจันทรวงศ์
 วนดงน ก็ดงรอยเขาแบบแผนแห่งตำนานโบราณทั้งปวง คือ
 โนเมื่อแต่งพงศาวดารจันทรวงศ์ (ซึ่งในขณะที่ตั้งพงศาวดาร
 นนเป็นกษัตริย์ครองอาณาจักร) จะต้องเล่าเรื่องสืบตั้งกุดชนไป
 ให้ไกล ๆ จึงต้องโยงชนไปให้ถึงผู้หนึ่งผู้ใดที่มมชอเตียงปรากฏ
 อยู่แต่ในโบราณกาล และจำจะต้องให้ปรากฏว่าวงศ์นั้นเกิด
 ชนด้วยปาฏิหาริย์ อย่างเช่นเรื่องวงศ์เขียงรายของเรา ก็ต้องเล่า
 ดำวนไปจนถึงที่สุดแห่งความรู้เพียงใด ก็เอาปาฏิหาริย์เข้าตรง
 นน จึงมีเรื่องพญาแด่นปมและอินทเรกรชน แท้จริงนพญา
 แด่นปมจะไม่มีตัวเลยก็ได้ฉันใด ท้าวปुरुพก็อาจจะมีตัวเลย
 ได้เหมือนกัน

ท้าวปुरुพนเป็นคัว "อิกรม" คือ พระเอก ในเรื่อง

ละครของกาดิทัสเรียกว่าเรื่อง “วิกิโรมวดี” (“วิกิรม
กับ อูรูด”) แต่เรื่องราวของท้าวปู้รพ และ นางอูรูดนี้
กาดิทัสไม่ได้คิดขึ้น เป็นเรื่องโบราณอันมีอยู่แล้วในพระฤค
เจต มีเป็นคำสอนทวารวดีของปู้รพกับนางอูรูด และในหนังสือ
คัมภีร์พราหมณะ ซึ่งเป็นคำรับกำหนดกิจการของพราหมณ
กระทำหน้าที่อชวยุ (คือผู้ลงมือทำการบุญชายัญทั้งปวง) มี
แต่เรื่องปู้รพกับอูรูดที่รักใคร่ได้เขียนอย่างไร และในหนังสือ
พจนานุกรมก็บอก ภาคอชวยุมีชื่อกล่าวไว้ว่า “จากปู้รพ
นั้นไซ้ ได้บังเกิดซึ่งพระไตรเพทในคืนใดรดาวยก”

ปุโรหิต — คือพราหมณผู้ทำหน้าที่ประจำในราชสำนักแห่ง
ราชาเพื่อแนะนำในกิจพิธีบูชาพระเป็นเจ้า และในกิจการอื่น ๆ
ทั้ง ๆ ไป

โปรพ [เปารอ] — กษัตริย์ที่สืบสกุลจากท้าวปู้รพอันทร
วงศ์ ครองนครประดิษฐานและหัดดิน ต่อมากษัตริย์โปรพแยก
เป็น ๒ พวก คือโกรพ พวก ๓ ปาณฑพ พวก ๓ จิวาทแก่
แย่งกันจนในที่สุดทำสงครามกันที่คาบถกฤเกษตร (ดู มหาภารต
ต่อไป)

ไปสาจิ — “ภาษาผี” เป็นภาษาจืดเข้าในจำพวกปรากฏ
กฤต (ดู ปรากฏ)

ประชาบดี — “เป็นใหญ่ในประชา” เป็นบิดาหรือผู้
สร้างตั้งดวงหลาย ในพระเวทเป็นศัพท์ใช้เรียกพระอินทร์ พระ
ศิวิตฤ (ตะวัน) พระโธม (น้ำโธม) พระหิรัณยครรภ (พรหม)
และเทวดาอื่น ๆ มนุษย์ที่ศาใช้เรียกท้าวราชาพรหมผู้สร้างและค้ำ
ชูโลก และพระมนูด้วยมีภูว (ผู้แต่งตั้งมานวธรรมนั่นเอง)
ก็เรียกว่าประชาบดี เพราะเป็นดุษฎีพระพรหมาและเป็นชนกแห่ง
ทศกฤษี ซึ่งเป็นชนกแห่งมนุษย์ (คำว่า “มนุษย์” นั้น กคช
แปลว่าเกิดแต่มนู) แต่โดยมากเมื่อกล่าวถึงประชาบดี ย่อม
เข้าใจกันว่ามุ่งถึงทศกฤษี ๓๐ คนผู้เป็นชนกแห่งมนุษย์นั่นเอง

ทศกฤษี ผู้ที่เรียกว่าพระประชาบดีนั้น ในมานวธรรม
คำศัพท์ได้ระบุนามไว้ คือ ๑. มรฺยจิ ๒. อติวิ ๓. อังคฺรต
๔. ปุตฺตคยะ ๕. ปุตฺหะ ๖. กระตุ ๗. วติษฺรู ๘. ประเจคฺต
หรือ ทกษะ ๙. ภฤกุ ๑๐. นารท แต่บางอาจารย์ว่ามีแต่ ๗
ซึ่งเรียกว่า สัปตกฤษี หรือ มานัสบุตร (“ถูกเกิดแต่มนู”)
คำรับศัคตพรหมณะระบุนามไว้ คือ ๑. โคตม [โคตม]

๒. ภริทวาร ๓. วิศคามิตร ๔. สมทอคน ๕. วดีษฐ
 ๖. กศป [กศยป] ๗. อติ มหาภารตระบุไว้ คือ ๓. มริจ
 ๒. อติ ๓. อังครี ๔. ปุถัตตยะ ๕. ปุถหะ ๖. กระตุ
 ๗. วดีษฐ ส่วนพระกศปนั้น มหาภารตเรียกว่า "มาริจ"
 คือเป็นตูกพระมริจประชามตอกษนหนึ่ง แต่กยงกยงยงให้
 เกียรติยศเรียกว่าประชามตเหมือนกัน เพราะเป็นชนกแห่งเทวดา
 และมนุษย์และสัตว์หลายอย่าง (ดูที่ กศป)

เมื่ออธิบายมาเพียงเท่านั้นแล้ว ก็พอจะสังเกตเห็นได้ว่า
 ศัพท์ "ประชามต" นั้น ใช้เป็นคำเรียกใคร ๆ หลายรายและ
 เมื่อพบศัพท์เข้าในหนังสือแห่งใดแล้ว ก็จะรู้ได้ว่ามุ่งเอาใคร
 ก็ได้แต่โดยพิจารณาประกอบกับความในเนื้อเรื่องเท่านั้น เช่นใน
 รัชกศตศรที่กล่าวไว้ว่า "ชก ปชาปคิตต เตวราชิตต ชชคค
 ชุตโตเกยยาถ" ให้ดูซึ่งท้าวประชามตเทวราชนั้นต้องเข้าใจว่า
 มุ่งหมายค้วพระอินทร์เอง ฉะนั้นเป็นตัวอย่าง

ประเวศกะ — ชุตแทรกในนาฏกะ (ละครตั้งตักฤค)

ประหัตสัน — ละครตลกตั้งตักฤค

ปรากฏ [ปรากฏฤค] — เป็นภาษาดำเนินของภาษา
 ตั้งตักฤค คือภาษาที่ประชาชนพูดกันในพื้นเมือง แคว้นหนึ่ง ๆ

ก็พูดแปลกไปอย่างหนึ่ง ๆ แต่ก็จะอยู่ในจำพวกเดียวกับภาษา
ตั้งตั้งถุกตนเอง เช่นภาษาที่ไทยชาวบางกอกพูด กับไทยเหนือ
ในมณฑลพายัพพูด ก็ผิดกัน แต่เข้าใจกันได้ หรือชาว
บางกอกกับพวกไทยใหญ่ (อย่างเชียงใหม่เป็นต้น) ก็พูดคนละ
อย่าง แต่เข้าใจกันได้ คงเป็นคน ภาษาจำพวกที่เรียกว่า
ปรากฏคนต่างกิ่งต่างนามเรียกคามชื่อชนบทบาง เช่น
มคธ (ภาษามคธ) อวันตี (ภาษาอวันตีราชบุรี) มหา
ราชบุรี (ภาษามหาราชบุรี) หรือมีเดชนั้นก็เรียกโดยความ
ดุ๊ก เช่น อปะภรังษะ (ผิดเพี้ยน) ไปสาจี (ภาษาฉะ
ฉะ) เป็นต้น

พนัสนิคม [พนัสนิคม] — แปลว่า “เป็นใหญ่ในป่า”
ในชนชั้น เช่น ในตำรับยุคนครเพท ใช้เรียกคนไม้ใหญ่ ๆ
ทั้งปวง และเครื่องม้อต่าง ๆ ที่ทำด้วยไม้คนไม้ใหญ่ เช่น
ครกและตำข้าวของคน ก็เรียกว่าพนัสนิคม ต่อมาในชั้นหลัง
เกิดความนิยมกันจนว่า คนไม้ใหญ่มักเป็นท้าวค้ำแห่งรุกช
เทวดา จึงเรียกเทวดานั้น ๆ เป็นคำย่อว่าพนัสนิคม ไม่ใช่เป็น
นามเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งโดยเฉพาะ ถ้าจะเทียบศัพท์ให้ใกล้
ควรใช้ว่า “เจ้าป่า”

พิษณุ [วิษณุ] — คือพระเป็นเจ้า ซึ่งมักใช้นามเรียก
ว่าพระ นारायณ์ ในยุคไตรเพทพระพิษณุเป็นเจ้าหลายพระอินทร์
แต่พระอินทร์เป็นใหญ่กว่า คือมาในชนยุคปุราณ พระพิษณุ
จึงมาเกิดเป็นใหญ่เป็นโคชน จนเป็นองค์หนึ่งในพระเป็นเจ้าทั้ง ๓
ทนต์ถือสูงสุดของพราหมณ์ ได้รับแบ่งหน้าที่ให้เป็นผู้ส่งดวงโลก
(หรือ) หรือโลก คือ เมื่อบาปกรรมมีหนาแน่นในโลกเมื่อใด
ก็อดดารลงมาช่วยดึงเคราะห์เดี่ยครั้งหนึ่ง เพื่อดับเหตุให้เย็นใน
โลกทั้งสาม

อดดารหรือปางของพระพิษณุนี้ มีมากหลายปาง แต่
ที่นิยมนับกันว่าเป็นปางใหญ่มี ๓๐ ปาง ดังต่อไปนี้

ปางที่ ๑ มัตสยาวดาร เป็นปลา (ตรงกับของเราแต่
เราลำดับเป็นปางที่ ๓)

ปางที่ ๒ กูรมาวดาร เป็นเต่า (ของเราก็เป็นเต่า แต่
เรียกว่า “ กัจจปาดาร ” และเป็นปางที่ ๒ ตรงกัน)

ปางที่ ๓ วราหาวดาร เป็นหมู (ตรงกับของเรา แต่
เราลำดับเป็นปางที่ ๑)

ปางที่ ๔ นรสิงหาวดาร เป็นนรสิงห์ (ตรงกัน แต่
ของเรา ลำดับเป็นที่ ๖)

๔ ปางนี้ อดดารมาในกฤตายุค (ยุคที่ ๓ แห่งโลก)

ปางที่ ๕ วามนาวตาร เป็นคนเคย (ของเราเรียกว่า "ทิดขาวตาร" และลำดับเป็นปางที่ ๗)

ปางที่ ๖ ประสูรามาตาร เป็นประสูรามา (คือที่เราเรียกว่า "รามสูร" ของเราไม่นับเป็นนารายณ์ขอตารกดับไฟได้ไปเป็นยักษ์ ผิดคนจิตใจ)

ปางที่ ๗ รามาตาร เป็นพระราม (ของเราลำดับเป็นปางที่ ๓๐)

๓ ปางนี้ ขอตารในไตรตายุค (ยุคที่ ๒ แห่งโลก)

ปางที่ ๘ กฤษณาวตาร เป็นพระกฤษณ (ของเรามีอยู่แต่ชนิดเดียว คือ เป็นท้าวบรมจักรกฤษณปราบท้าวกรุงพานในเรื่องอุรุต แต่ลำดับเป็นปางที่ ๘ ตรงกัน)

ปางขอตารในทวารยุค (ยุคที่ ๓ แห่งโลก)

ปางที่ ๙ พุทธขาวตาร เป็นพระสมณโคตมบรมศาสดาจารย์ (ของเราไม่นับ) ปางขอตารในกัลป์ยุค (ยุคที่ ๔ แห่งโลก)

ปางที่ ๓๐ กัลป์ขาวตาร เป็นมหาบุรุษขี้เมาขาว (ของเราไม่มี) ปางขี้เมาในอนาคตกาล คือที่สุดแห่งกัลป์ยุคคล้ายพระศรีอารียของเรา คือเมื่อถึงปางท่านผู้ใดโลกขี้เมาที่สุดทั่วไป

พระนารายณ์ มีพระมหาดังทรงนามว่าพระ ดักษิณี หรือ
 พระ ศรี ก็เรียก (ไม่ใช่มีมหาดัง ๒ องค์อย่างที่มีคนเข้าใจกัน และ
 อยาก ใหม่) ที่สถิตของพระนารายณ์เรียกว่า ไวกูณฐ (ไม่ใช่
 ไวย กูณฐ) พาหนะ คือพญา ครุฑ รูปพระนารายณ์มักเขียน
 เป็นชายหนุ่มรูปร่างดีดั่งดอวย ตั้งกายนั่งแก่ ทรงเครื่องอย่างมหา
 กษัตริย์ มีจักร ถอดงาช้าง ปาณูจันนิยะ จักรขอ สุธรรสน
 หรือ วัชรนาภะ คทาขอ เกาโมทกั และ ดอกปทุม มีหนูชื่อ
 สารนกะ พระจรวัก ชื่อ นนทก บนอูระ มีขนเรียกว่า ศรี
 วิดสะ มีแก้วบทพรอง ชื่อ เกาสตุภ มีฉวยฝังด้วยแก้วชื่อ
 สัยมนटक ในรูปบางที่ก็เขียนนั่งบนดอกบัวกับพระลักษมี หรือ
 บรรทมบนใบบัว บางที่ก็บรรทมเหนือพญานาค ชื่อ เศษนาค-
 ราช หรือ อนันตนาคราช บางที่ก็ เวเนไตย ครุฑราช

พระนารายณ์มีนามดงพัน จึงเรียกว่า สหัสนาม นาม
 ที่ใช้ๆ อยู่มาก คือ อัจยุต (ไม่ตก ไม่สูญ) อนันต (ไม่มีที่
 ดูก) อนันตไสยณ (นอนบนอนันตนาค) จัตุรภุช (สี่แขน)
 ทาโมทร (พุงทาม เมื่อเป็นกฤษณ์) โควินท์ หรือ โคบาล
 (เมื่อเป็นกฤษณ์) หริ (ผู้สงวน) หฤชเกศ (ยอดแห่งความรู)

ตั้งทงปวง) ชลไสยีน (นอนหน้า) ชนรธาทณะ (ผู้ซึ่งชน-
 ให้อ) เกศวะ (ผมงาม) กิริตึน (ไต้มังกฎ) ลักษมิบตี
 (ผัดลักษณ์) มธสุทาน์ (ตั้งหารมธุดู) มาธพ (เกิดแต่่มธ)
 มุกุนท์ (ผู้ช่วยให้พัน) นร (คน) นารายณ์ (ผู้กระตึกใน
 หน้า) ปัญจาบุธ หรือ ปัญจาบุธ (ถึชชาบุธ ๕) ปัทมนาภะ
 (ตั้งค้อคอกบัว) ปิตามพร (นุ่งเหล็ก) บุรุษ (ผู้ชายหรือ
 คองวิญญาน) ปุรุโยคธ (ยชชชาย) สารนคิน หรือ สารน-
 คิปาณ (ถึชษุสารนคะ) วาสุเทพ (ถุกอสูเทพ ค้อกฤษณ์)
 ไวภูณฐนาถ (จอมไวภูณฐ) ยัญญเศ หรือ ยัญญเศวร
 (เป็นใหญ่ในยัญกรรม)

เพท - ตูที่ เวท

ไพชยนต์ [ไวชยนต์] - ชื่อวิมานพระอินทร์ ในภาษา
 ไทยเราเชื่อกว่า "เวชยนต์" ตามภาษามคธก็มี กบัรชของพระ-
 อินทร์ก็เรื่อกว่า ไพชยนต์ (แต่รณนเป็นทตั้งยตุที่ วิมาน)

พรหมา [พรหมา] - พระเป็นเจ้าผู้สร้างโลก มีกำเนิด
 จากไข่ เป็นมหาประชาบดี ยอดแห่งฤษีทั้งหลาย

เมื่อพระพรหมาได้สร้างโลกชนแล้ว โลกจะคงอยู่ได้
กำหนด ๓ วันของพระพรหมา คิดเป็นปีมนุษย์ได้สองร้อยสี่หมื่น
โกฏิ (เขียนเป็นตัวเลข ๒,๓๖๐,๐๐๐,๐๐๐) เมื่อถึงวัน ๓ ของ
พระพรหมาแล้ว มีไฟบรรลัยกัลป์ไหม้โลกและสรรพสัตว์วัตถุ
ทั้งปวง เว้นแต่พระมหาฤษีทั้งหลาย เทวดาทั้งหลาย และ
ธาตุทั้ง ๕ (คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ) พระพรหมบรรทม
หลับ ตื่นชนแล้วจึงจะสร้างโลกใหม่ อันจะคงอยู่ไปอีกวัน ๓
ของพระพรหมา และจะวนเวียนไปเช่นนั้นจนบรรจบครบ ๓๐๐ ปี
ของพระพรหมา (ซึ่งถ้าจะคำนวณเป็นปีมนุษย์จะต้องเขียนด้วย
เลข ๓๕ คือจะพอ) จึงจะถึงเวลาหาประลัย คือเวลากระ
จัดกระจายอันใหญ่ยิ่ง พระพรหมาเองก็ พระฤษีก็ เทวดาก็
และทุกสิ่งทุกอย่างจะกระจัดกระจายแยกออกเป็นธาตุต่างๆ อย่าง
ที่เป็นอยู่แต่เดิม

พระพรหมาน ออกนามบ่อยๆ ในพิชิตัมเทวดสถาน
สำหรับพระพรหมาโดยเฉพาะเพียงแห่งเดียว คือที่ตำบลบุษกร
แคว้นอาชรมรณประเทศ ซึ่งเป็นพยานปรากฏว่าพราหมณ์
มิได้บูชาพระพรหมาโดยลำพังเลย มักบูชาพร้อมกับพระอิศวร
หรือพระนารายณ์ (ทั้งนั้นจะเป็นเพราะเห็นว่าพระพรหมพระทัย

เย็น ๆ และไม่มีใครจะขอตัวลงมาตึงตึงในโลก จึงไม่มีใครต้อง
 ประจบประแจงนัก รวบรวบความก็แปลว่าไม่ถนัด จึงไม่ต้อง
 ประจบ ซึ่งเป็นธรรมดาโลกตะหนอย)

พระพรหมานัน ^๕ ว่าดีกายแดง (ไม่ใช่ขาว) มีดีหน้าจึง
 เรียกว่า จิตฺรานัน หรือ จิตฺรมุจ และ อัยฎุภรรณ (แปลหู)
 มีดีกร เครื่องถือมีธารพระกร ข้อน (สำหรับหยอดเนยในไฟ)
 กับมีประจำ มีขนูช่อ ปรีวตะ มีหมอนาและ (ในชั้นหลัง ๆ)
 คมกร มีเหตุ คือ พระสร้อยดี เทอญอุปลมภการศึกษ และ
 เรียกว่าพระ พราหมณ์ ก็เรียก พาหนะ คือ หงส์ (ห่าน) จึงมี
 นามว่า หงส์วาหน ที่ดีก็เรียกว่า พรหมพญานา

พระพรหมานัน ^๕ ถูกแย่งกินนินหารไปให้พระอิศวรและพระ-
 พิษณุแต่ยมมาก จนกระทั่งชอกก็ถูกแย่ง เช่นนารายณ์เดิมก็เป็น
 ชอกพระพรหม แต่ถูกแย่งไปให้พระพิษณุ หนังสือพวกปุราณ
 นนแต่อยู่ข้างจะตลกพระพรหมามาก จึงมีถูกพระอิศวรลงโทษก็มี
 เกิดในตอกบัวจากนาคพระพิษณุก็มี ถึงในรามายณ์ก็ถูกพอบ
 ไข้อยู่ และพระพรหมานัน ^๕ คมขยาศัยยักขติใครไม่ได้ ใครขอ
 พรก็ให้หงนน ^{๕๖๕๕๕} ยักษมารตกาเรบกมกเป็นเพราะได้พรพระพรหมา

(ที่ฝ่ายเราว่าพระอัสสัทธิเป็นผู้ให้พรนั้น เห็นจะหลงไปโดยเหตุที่
ตกอกตกใจว่าพระอัสสัทธิเป็นยอดอย่างหนึ่ง และถวญเอาศัพท์ที่ว่า
“โลเกศ” และ “ปรเมษฐิ” ซึ่งเป็นนามพระพรหมไปยกให้พระ
อัสสัทธิอย่างหนึ่ง ซึ่งที่จริงไม่ควรจะให้ขึ้นไป เพราะพระ
อัสสัทธิไม่ใช่เทวดาที่มักใจเย็นหรือมีลักษณะเป็นคนแก่ อย่าง พระ
พรหม ไม่เชื่อขอให้เทียบกันดูเถิด ดูที่ สีวะ ค่อไป)

นามพระพรหม นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีที่เรียก
อยู่อีกบ่อยๆ คือ วิชิ เวธา หิริหิณ และ สรัณญุ แปลว่าผู้
สร้าง ชาติา [ชาติฤ] และ วิชาติา [วิชาฤ] แปลว่าทรงไว้
ปีตามหา (บิคาใหญ่) โลเกศ (จอมโลก) ปรเมษฐิ (เป็น
ใหญ่ยิ่งในสวรรค์) สันติ (เก่า) อาทิกวี (กวีแรก)

พราหมณ์ [พราหฺมณ] — เป็นชนชาติ (หรือวรรณ)
ที่ ๓ ตรีภูตนักบวช แต่ไม่จำเป็นจะต้องบวชทุกคน

มานวธรรมคำสั่งศรัทธพราหมณ์เป็น ๔ ชั้น [ชาศรม]
คือ :-

๑ - พรหมจารี - นักเรียน มีหน้าที่เบญญูปฏิบคและศึกษา
พระเวทในด้านนักคณาจารย์คนใดคนหนึ่ง (เทียบกับทางพุทธคำสั่ง
คือ ดำเนินและนอระ)

๒- คฤหสัถี - ผู้ครองบ้าน มีภรรยาและครอบครัว เป็นหัวหน้าในบ้าน ชำนาญและต้อนรับพระเจต ทำการยัญบูชาเซ่ง หรือช่วยผู้อื่นกระทำยัญกรรม ให้ทานและรับทักษิณา

๓- วานปรสัถี - ผู้ชุกป่า ละเคหสถานและครอบครัว เข้าป่าไปเพื่อทรมานตน มักน้อยในอาหารและเครื่องนุ่งห่ม กระทำทฤทธิวิชาต่างๆ สสมาธิ และมั่นคงในกิจวัตร (พวกคฤหัสถ์และโยคีอยู่ในจำพวกนี้)

๔- สันนยาสี - เทวดาภิกษาวาร เที่ยงชีพด้วยการขอทาน และตั้งจิตมุ่งอยู่ตรงพระปรพพรมและนฤพาน ชื่อภิกษุหนึ่งเรียกว่า ภิกษุ (แต่คำภิกษุหรือภิกษุในสมัยนี้ ใช้เรียกแต่ภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นพื้น พราหมณ์ที่ประพฤติอย่างภิกษุคงเรียกว่าสันนยาต้อย่างเดียว)

ชาติพราหมณ์ มีแบ่งเป็นตระกูลเด็กตระกูลน้อยเป็นอันมาก เหลือที่จะพรรณนาได้หมด ทนบวชเป็นตระกูลหรือคณะอันมช่อเสียดมากที่สุด คือคณะเห็นชอบคณะใด ดังนี้ :-

ปัญจโคท (คณะเห็นชอบ) อยู่ในแคว้นของคราษฏร์ (Bengal)
มี ๕ เหล่า คือ

๑. กานยกุพระ อยู่ในเมืองกานยกุพระ (Kanauj)

๒. สาร์ตวต อยู่ในคัมภีร์แม่น้ำสาร์ตวต (Sarsuti River)

๓. โกฑะ (Gauda, Bengal)

๔. มิกิตา (North Bihar)

๕. อุตกถ (Orissa)

ปัญจทราวิท (คณะได้) คือคณะพราหมณ์ที่มี

๕ เหล่า คือ :-

๑. มหาราษฏรี (Mahratta Country)

๒. เตลึงคะ (Telegu Country)

๓. ทราวิท หรือ ทมิฬ (Tamil Country)

๔. กรรณาฏ (Canarese Country)

๕. กุวิระ (Gujerat)

(ข้าพเจ้าได้เขียนนามตำบล เป็นภาษาอังกฤษกำกับไว้ เพราะเห็นว่า ถ้ามณะนาศัก্ষาณมีคำสั่งรตามตำราฝรั่งจะฉงน จะเห็นว่าไม่รู้จักไหนเป็นไหน เช่นเมืองมหาราษฏรีเป็นคน เคยได้ยินแต่ครูเขาเรียกอย่างอังกฤษว่า "มาเร็ดดี" จะให้รู้จักอย่างไร เมื่อมาเห็นเขียนเป็นไทยว่า "มหาราษฏรี")

ภรด [ภรด] — (อ่านว่า "ภรด" ไม่ใช่ "ภรด" ดังนี้)
มีหลายคนทมิฬหรือเขมร ที่พอจะเก็บมารบได้ คือ

(๑) เป็นราชาผู้หนึ่ง ในโบราณสมัย มีนามมาในพระเวท เป็นอัครบุรุษและมหาชนกของชนชาติหนึ่ง ซึ่งมีชื่อในพระ

เขตเรียกว่า "ภทรค" (เกิดแต่ภทรค) นามท่านภทรคผู้นั้นมักไปปน
กับพระวิศคามิตร เพราะเหตุที่ถูกท้าวภทรคนชอวิศคามิตร และ
ถูกพระวิศคามิตรชอภทรค

(๒) เป็นราชาผู้หนึ่ง อยู่ในมณฑลตะวันออกเฉียงใต้ เป็น
ผู้ที่มีความรักวิชาในพระพิณเป็นอันมาก ได้ตราข้อมบคเพื่อ
จะได้มีราชาราดกลองพระพิณเป็นของนคย แต่เมื่อมีเหตุททา
ให้เสียความมุ่งแนວอนนั้น จึงต้องไปเวียนวายตายเกิดอกนนาน
กว่าจะได้ถึงที่ผู้สุด (นิรพาน)

(๓) โอรสท้าวทศรัถกับนางไถยเกย (ไถยเกษ) อุนชาพระ
ราม (ซึ่งในรามเกียรติ์ของเราเรียกว่า "พระพรค" นนคคถึง ๒
ชน ชนค ๓ คชอาน "ภทรค" เป็น "ภทรค" ชนค ๒ ไม่วางตั้ง
เอา "พ" แทน "ภ" คจ "พ" กับ "ภ" ๒ คจวนคไทยๆ เรามกใช้ปน
กันเอะเทอะมากเพราะอ่านออกถ้ำเนียงเหมือนกัน) เรืองราวของ
พระภทรคของคณ มีดะเอียดอยู่ในรามเกียรติ์ของเราแล้ว ไม่ตอง
เดาธาในคณ เป็นคจจะชอให้ทานผู้อันตั้งเกิดใจคหชยคหงว่า
ในคณชอรามเกียรติ์ของเรา มีชอว่าพระภทรคไม่ได้ถวายเพดง
ท้าวทศรัถ เพราะท้าวทศรัถกรวด จึงห้ามไว้มิให้นางไถยเกษกับ
พระภทรคถวายเพดง แต่จริงในรามายณคมิได้มีชอความเช้นคณ

มกถาวรคิดว่าพระภคเป็นผู้จัดการถวายเพลิงทำวทศรท (ธรรม
 เนียม “ห้ามไม่ให้ดู” หรือห้ามมิให้เผาศพ ไม่ใช่ธรรม
 เนียมของชาวมัชฌิมประเทศ ดูทำทางดีจะเป็นธรรมเนียมจน
 เพราะจันมักชอบดงโทษกันแปลก ๆ ต่าง ๆ ซึ่งคนชาติอื่นไม่
 ทำ) ออกขอหนังสือครวรดาวในทนต์ คือเมื่อพระรามเดิน
 คัดถงกาทงเข้ามาครวกรงศรีอยุธยาแล้ว พระภคได้ไป
 ทำศกกับ “คนขรรพอนคราย อันมีจำนวนนับได้คงตามโกฏี”
 และเมื่อมชยแดง ได้คงคนเป็นใหญ่ในแคว้นแคว้นแดนคนขรรพ
 เหลदानน นเองคือเรื่องศกพระภคพระศครวม ซึ่งมชยใน
 รามเกียรตบ่นปถายของเรา แต่ “คนขรรพอนคราย” นั้น
 เรามาเกณฑ์ให้เป็นนยทษ เพื่อจะให้คงตาย ๆ ครึงคัดถงกาของ
 พระราม พระดกษณ

(๕) พระภคจันทรวงศ เป็นโอรสท้าวทษยนต์กับนาง
 ศกฤคดาเป็นราชาครของนครหัตดิน และนิยมกันว่าท้าวภคของคณ
 เป็นประถมจกรพรตติ กษครยจันทรวงศคือทานพูนดงไปเรียกว่า
 ภคกษครยโคทงนน แต่ทไรกนอยู่มากที่สุดคือ ใช้เรียกกษครย
 ปาณททพทง & มีพระยชชเรูยรเป็นอาทิ (คือที่ปาณจาพ) เหตุ
 ฉะนาการตั้งครวมใหญ่ซึ่งกษครยปาณททพทง & โคกกระทำจเรียกว่า

เรียกข้ามหาภรรยาคฤหัส (คู่ที่ มหาภรรยาค ต่อไป)

(๕) เป็นชื่อพระมุนีคนหนึ่ง ซึ่งนิยมกันว่าเป็นปฐม
จารย์ครูเฒ่าแห่งนาฏยศาสตร์ คือจิรวา (คู่ในภาคผนวก
“กล่าวด้วยนาฏกะ”)

นอกจากนมัสต์ชอภรรยาคอกหลายคน เช่นตัวพระเอกใน
เรื่องนางเมรี ซึ่งเราเรียกกันว่า “พระภค” นั้น กษอ “พระ
ภรรยาค”

ภรรยาค — “ผู้เกิดแต่ภรรยาค” คือตั้งชื่อพระภรรยาค มักใช้
เรียกกษัตริย์ปาดาทพ

ภรรยาควรรช — “แดนพระภรรยาค” คือแดนมนุษย์ที่รู้จัก
ในโบราณสมัย แบ่งเป็น ๘ ชั้นที่ กล่าวคือ ๑. อินทรทอปล
๒. กเครัมค ๓. ตามรจรรณ ๔. อภัสคิมิต ๕. นาคทอปล
๖. เต้ามยชั้นที่ ๗. คานรรพชั้นที่ ๘. จรรณชั้นที่ กับ
ภรรยาคชั้นที่ รวมเป็น ๘ ด้วยกัน

มคธ — เป็นชื่อแคว้นคนหนึ่ง ซึ่งบคนรวมอยู่ในแคว้น
พิหาร (Bihar) ภาษาที่ใช้ในแคว้นนี้เรียก มคธ หรือ บาล
จัดเขาไว้ในจำพวกภาษาปรากฤตคนหนึ่ง (คู่ที่ ปรางฤต)

มีช้วน — แปลว่า “ผู้มอง” เป็นนามพระอินทร์

มัลลิกา — คือดอกมะลิ

มหาภารต — เป็นเรื่องราวก่อกำเนิดด้วยมหาภารตยุทธ์ คือ
การสงคราม ซึ่งภารตยุทธ์ (ปางทพทั้ง ๕) ได้กระทำ
กับกษัตริย์โกธพ หนึ่งเดือนเป็นหนึ่งเดือนยาวมาก แบ่งเป็น ๓๗
บรรพ และตามที่อยู่พิจารณาในวรรณคดีและโบราณคดีได้ตรวจ
สอบแล้วโดยละเอียด ดงความเห็นว่าเป็นเรื่องราวต่างๆ ที่รวบรวม
รวมอยู่ในเรื่องมหาภารตนั้น มีเป็นเรื่องอันมีมาแต่ยุคไตรเพท
หลายเรื่อง แต่ทนมุเตงแค้นแค้นหรือผนวกดงไปต่างๆ กันใหญ่
กมเป็นอันมาก

เรื่องมหาภารตในชั้นต้นก็เป็นแต่เรื่อง ซึ่งพราหมณ์
ท่องจำขึ้นใจและถ่ายทอดด้วยปาก ต่อมาในชั้นหลังจึงได้ดงเป็น
ลายลักษณ์อักษร ผู้รวบรวมขึ้นเป็นรูปนเป็นฤษ มีแต่มหา
กฤษณะไว้พ่ายนวยาสี แต่มกเรียกกันว่า พระ วยาสีมุน
(ท่านผู้ก่อกำเนิดเป็นผู้ก่อกำเนิดพระไตรเพทดงระเบียบด้วย) พระ
วยาสีมุนได้ดงให้แกกษัตริย์ผู้หนึ่ง มีนามว่า ไวกัมปายน และ
พราหมณ์ผู้หนึ่งได้ไปดงดงมหาภารตเป็นครั้งแรกถวาย ทำวชน เมชย์
ราชาจันทรวงศ์ เมื่อครั้งทำพิธีราชสูยะ ณ นครหัสติน (ทำ

ชนเมษายนเป็นโอรสต่างปรกษิต (ต่างปรกษิตเป็นโอรสพระอภิ
มัญญ จึงเป็นนคตาพระอรชุน)

เรื่องใหญ่แห่งมหาภารตนั้น ว่าด้วยกำเนิดแห่งกษัตริย์
ปาดนทพและโอรพ ว่าด้วยวิวาทกัน ตลอดจนถึงการทำสงคราม
คือกันที่ทุ่งกุรุเกษตร และพระยูธิษเฐียรเป็นราชาริราช แล้ว
ทำหรือคือเมธ ("ปลัดขัยม้าอุปการ") จนกษัตริย์ปาดนทพ
& ไปสู่สังวรศักดิ์ เป็นเรื่องราวอันน่าอัศจรรย์พิสดารมากมาย แม้แต่จะ
เก็บเรื่องมาเล่าโดยย่อพอเป็นสังเขป ก็จะต้องการหน้ากระดาษ
มากหลายหน้าจึงจำคองงได้

นอกจากคองงเรื่องใหญ่ ยังมีเรื่องเกร็ดหรือแถม เช่น เรื่อง
ศกุนคตา [ศกุนคโตปายาณ] ในอาทิบรพ (บรพศักดิ์ ๓)
และเรื่องพระนค [นคโตปายาณ] ในอนบรพ [บรพศักดิ์ ๓]
เป็นคน กบยงมหนงต่อทแต่งจนภายหลังแต่กันยมนบเขา
เป็นอันหนงแห่งมหาภารต คือ ภาควทกคตา และ หริวิศ (ซึ่ง
มีอธิบายไว้ต่างหากในอภิธานน) เป็นต้น

ส่วนอายุของมหาภารตนั้นยากที่จะกล่าวเป็นแน่นอนได้ ถ้า
จะว่าในคองงเรื่องนคปราชญ์มีความเห็นว่า ได้รวบรวมจน ในสมัย
กาลประมาณบัดงมาแต่ไม่ต่ำกว่า ๒๕๐๐ ปี แต่คองงเขาใจว่า
เหตุการณ์ ในเรื่องนั้นได้เป็นไปแต่ช้านานก่อนกาลนั้น (คือเมื่อ

ฉบับรวบรวมเป็นรูปเข้านั้น เรื่องราวเป็นเรื่อง ไบรอน อยู่แต่
 แดงเมื่อรวบรวมขึ้นแดงก็ยังมีได้ลงเป็นตายดกษณอักษร จน
 ต่อมาอีก ๒๐๐ หรือ ๓๐๐ ปี เพราะฉะนั้นอายุของมหากาพย์
 นับจาเดิมแต่ได้ลง เป็นตาย ดกษณอักษรมา แดงนั้นได้ ประมาณ
 ๒๓๐๐ ถึง ๒๕๐๐ ปี หนังสือนี้เป็นหลายฉบับคัดลอกกันต่อ ๆ
 มา เป็นที่เคารพนับถือในหมู่ชนชาวมัธยมประเทศว่าเป็นพระ-
 คัมภีร์สำคัญ ซึ่งแม่ผู้ใดได้อ่านหรือได้ฟังก็จะเป็นผู้ดีคนมั่งคด
 อย่างยิ่ง

มหากาพย์ — ชื่อหนังสือบรรดกถา ของอาจารย์ชอ
 ปตัญชิต ว่าด้วยปาณนโद्यากรณ ซึ่งหนังสือสำคัญ เพราะ
 เป็นแบบแผนภาษาตั้งตฤต ตั้งแต่ปาณนโद्यากรณแดง
 กัมมแดงบรรดกถาอธิบายมาหลายราย มีปตัญชิตนราย ๓ กับ
 กาศยายนาจารย์อักษรราย ๓ เป็นอาทิ

มหाराษฎร์ — เขียนตามภาษาพื้นเมืองว่า "มหารัฐ"
 เป็นภาษาที่พูดกันในแดน มหाराษฎร์ หรือตามภาษาพื้นเมือง
 นั้นเขงเรียกว่า "มหารัฐ" จัดเข้าในจำพวกภาษาปรากฏ
 ขึ้นหนังสือ ซึ่งไม่เพี้ยนจากตั้งตฤตมากนัก

แคว้นมหाराษฎร์นั้น คือที่เรียกตามภาษามุคัมค้ำดคีร์องกฤษ

ว่า “มาหระตตะ” (Mahratta)

มาตุลี [มาคต] — ตำราของพระอินทร์

มาลินี — ชื่อต้นไม้ ซึ่งกล่าวถึงในเรื่องศกุนตลา (ศัพท์
แปลว่า “พวงดอกไม้”)

มิสฺระ — ชื่อสกุลพราหมณ์ ๒ คน ผู้รับใช้พระกนิษฐ
ให้พานางศกุนตลาเข้าไปถวายทั่วทุกชั้นยศ ชื่อศกุนตลาพราหมณ์ทั้ง
๒ นาม ชื่อ ศรัทวัต คน ๓ ศรนนครพ คน ๓

มุกดา [มุกตา] — คือแก้วชนิดที่เราเรียกกันในกาดมั่ว
จนเห็นว่า “ไข่มุก” ตามความเข้าใจกันโดยมากนั้น มัก
ว่าแก้วมุกดา คือพลอยสีขาว ๆ ชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นพลอยอย่าง
เดว ที่พลอยชนิดนี้มาเกิดเป็นมุกดาขึ้นนั้น ก็เป็นเพราะแก้วมุกดา
แท้หรือไข่มุกนั้นหายาก ในเมืองไทยเราแต่ก่อน ๆ จะไม่มีใครเคย
เห็น ครั้นเมื่อจะทำแหวนนพเก้าก็ปรึกษาหารือครูบาอาจารย์
มีมุกดาอยู่ในพวกนพรัตนอันหนึ่ง อาจารย์จึงบอกกล่าว “เป็น
แก้วสีขาวซึ่งมมาจาก โนมหาดมุทร” ก็คงร้องกันว่า “แก้ว
อะไรจะไปอยู่ โนมหาดมุทร ช่าง เอะ” ดังนั้นแต่เดิมาก็เคยมีของ
หาพลอยอะไรก็ตามสีขาวมาได้แต่พูดว่า “นี่เองแท้ละนะแก้ว

มุกดา คาชาจารย์แกพูดไว้จักรพิศดารไป กระหม่อมเอง อ่างม
 แฉ่มอะไรจากท้องทะเล มนกลอยบนบกนแหละ ” ทงถึงแม่
 ว่าจะไปเอาไข่มุกมาให้ ก็ที่จะไม่ใคร่ชอบด้วยซ้ำ เพราะเห็น
 ไม่เป็นแก้วเป็นพลอย ไม่แฉ่ม ๆ อ่าง ๆ ไม่เป็นลูกบัก ที่ไหน
 จะชอบ

มุน — คือพรหมณชนสูง ผู้มีความรอบรูสูง

เมณฑา — ชื่อนางฟ้า ซึ่งพระอินทร์ ได้จัดให้ลงไปทำดา
 พิศพระวิศคามิตร เมื่อพระวิศคามิตรบำเพ็ญตบะจนร้อนท้องไป
 นางเมณฑาอดดวงพระเกศิกมุนนน จนพิศแตกด้วยความหลงแล้ว
 นางมีบุตรคนหนึ่ง คือนางศกุนตลา

ยัชรเวท — คือ เวท

โยคี — ผู้หรือศึกษาในโยคกรรม มักใช้เรียกพรหมณ
 ที่เที่ยวอยู่ในป่าแฉ่ทรมาณตนด้วยอาการต่าง ๆ

ยุธิ ยลฐิยร — เป็นนามมหाराชผู้ครองนครหัตถิน เป็น
 พี่ใหญ่ในกษัตริย์ปาดนทพทั้ง ๕ (คือ ปาดนทพ)

รัตนกวี — คือ นพรัตนกวี

รวี หรือ รพี — คือพระอาทิตย์ หรือ ดวงตะวัน นามน

มักใช้เรียกพระอาทิตย์ เมื่อตกต่ำลงอยู่ในหมู่เทวดาดีปดเคราะห์
หรือเทพเคราะห์ จนอาทิตย์จึงเรียกว่า "วิจาร์" และถ้าจะทำ
เป็นรูปจำลองของแฉวงในพิธี ก็ทำเป็นแผ่นสัมฤทธิ์กลมดวงที่ตรง
เส้นศูนย์ ๓๒ องศา (ดูที่ สุริย ค่อยไป)

รากษส — (ชื่อที่ตั้งก็เป็น "รากษส") เป็นขลุ่ยจำ-
พวกหนึ่งตม ชั่วตม แต่โดยมากมักเป็นศักรูปกับเทวดา อาศัย
อยู่มากป่าช้า ชอบกวนพร้าหมันในขณะทำพิธี มักกวน
พร้าหมันผู้คงใจสมาธิ เข้าตั้งในซากศพ กินคน และรบ
กวนให้ร้ายแก่มนุษย์โดยอาการต่าง ๆ พวกรากษสเมื่อครั้งได้ทำ
พร้าหมันเป็นราชาเที่ยวรังควานชนานใหญ่ จนพระรามปราบ
แต่จึงคอยส่งไปพักหนึ่ง

ส่วนกำเนิดแห่งรากษสนั้น มีแต่ใจต่าง ๆ กันในที่ต่าง ๆ
บ้างก็ว่าเป็นลูกหลานพระปุตต์ศยมุนี บ้างก็ว่าเกิดจากพระบาท
พระชดา วิษณุปุตฺราณ ว่าเกิด แต่รากษะพร้าหมันผู้เป็นลูก พระ-
กศปกับนางชดาและรวมายณถว่าว่า เมื่อพระพรหมได้ทรง
สร้างนาชนแดง ได้ทรงสร้างภูตจำพวกหนึ่งขึ้นไว้เป็นยรรักษา
นาทางปวง และนาม "รากษส" นั้นว่ามีมูลจากคำว่า "รักษ"
นั่นเอง ตามทางที่ควรตั้งนัยฐานคือ รากษสคงจะเป็นคนบ้า

ซึ่งพวกอริยยะได้เข้ามาพบอยู่ในมัธยมประเทศ และได้รับฟัง
 ปราบปราม การรบนคช “เทवासูรสงคราม”

พวกราชาชนมีนามเรียกอีกหลายอย่าง ซึ่งมักเป็นนามบอก
 ลักษณะหรือความประพฤติ เป็นต้นว่า อนุสร อัสร และ
 หนุช มุ่งความว่าผู้ฆ่าหรือทำร้าย อัญญิปัจจ ว่าผู้ขโมยเครื่อง
 ตั้งเวย (อิชฏี) สนธยาพล ว่า “แรงเวดาพลบ” กัมปภาฏ
 นกัตถุจร ราชวัจร และ สมณียที ว่า “ผู้เที่ยวไปในเวดา
 กตางคิน” นฤชคช หรือ นฤจกษี ว่า “กนคน” ปลาท
 ปลิงกษี และ กราพยาท ว่า “กนเนช” อัสรป อัสตุกป
 เกานป กิลาลป และ รัคตป ว่า “ผู้กินเลือด” ทันทสุก
 ว่า “ผู้กัด” ปรนสิ ว่า “ตะกณะ” มลินมุข ว่า “หน้าดำ”
 แต่นามเหล่านี้มิใช่สำหรับใช้เรียกรากษสโดยเฉพาะก็มี เช่น
 ผู้คำจกเป็น “ราชวัจร” ได้ ยกษกเป็น “นฤจกษี” ได้
 ฉะนั้นเป็นต้น

ราชัน และ ราชันย์ — คำพ้องว่า “ราชันยะ” ในไตรเพท
 ใช้เป็นนามชาติหรือจรรณนกรบ คือมาภายหลังราชันกรบจึง
 เรียกว่า “กษัตริย์” ถ้อยคำพ้อง “ราชัน” ใช้เป็นทแปลว่า
 “เจ้า” และ “ราชันย์” เป็นคำพ้องใช้เรียกบุคคล ซึ่งแปลตรง

ตามศัพท์ ไทย เราว่า "เจ้านาย" คือที่เกิดในสกุลแห่งราชา
 ราชันย์ทุกคนมักจะเป็นชาติกษัตริย์ แต่ชาติกษัตริย์ทุกคนไม่ได้
 เป็นราชันย์

รามายณ — คือเรื่องของไทยเราเรียกว่า "รามเกียรติ์"
 เป็นเรื่องโบราณยุคเดียวกับมหาภารต แต่ได้รวบรวมขึ้นก่อน
 มหาภารต เพราะในมหาภารตมีกล่าวถึงเรื่องพระรามอยู่ใน
 ฉบับบรรพ (บรรพที่ ๓) แต่ใน รามายณไม่มี กล่าวถึง เรื่อง
 พระกฤษณะหรือศิวดำคัญใด ๆ ทีเดียว ใน มหาภารต นั้นเคย มี
 ฤษณะเรื่องรามายณขึ้นนั่น ก็พระฤษณะทรงนามว่า วาลมิก
 (ซึ่งในรามเกียรติ์ของเราเรียกเพี้ยนไปว่า "จันทมฤค" จะเป็น
 ด้วยชื่อดัดรวมกันมาอย่างไรก็ตามไม่ได้แน่ จะตของเขาคูก็จะ
 คือกล่าวถึงความยืดยาว กิ่งของดไว้ท์) รามายณแบ่งเป็น ๗
 กัณฑ์ แต่กัณฑ์ที่เจ็ดนั้น เรียกว่า "อุตตรกัณฑ์" บอกตรง
 ว่า "เล่ม" เป็นของใหม่ หนังสือรามายณนั้น เป็นที่เคารพ
 นับถือแห่งชนชาวมัธยมประเทศเป็นอันมาก จนทุกวันนี้มีความ
 นิยมกันว่า "ผู้ใดได้อ่านและได้ท่องพระรามายณ อันเป็นที่ควร
 เคารพและเป็นกุศลนั้น จะได้รับชดพันปวงบาปกรรมและจะได้ถึง
 ชัยสวัสดิรคชนตั้งคู่พรหมด้วยวงศาคุณาญาติ"

รูปกะ — ละครตั้งถกฤชนิคชนตั้ง (ดูในภาคผนวกว่า
ด้วยนาฏกะ)

ลักษมี — เป็นมเหสีของพระนารายณ์ ซึ่งมเหสี องค์
เดียว ไม่ใช่สององค์อย่างทมกเขาใจกนอยู่ พระ ศิว นนไม่
ใช้ชื่อกองค์ แต่เป็นนามแห่งพระลักษมีนเอง เช่น ภควัต ก็
เป็นนามอีกนามหนึ่งแห่งพระลักษมีเหมือนกัน และถ้าอำนาจ
หนึ่งจะให้ป็นองค์หนึ่งฉะนั้นไซ้ ก็จะเป็นอันได้มเหสีให้พระ-
นารายณ์อีกหลายองค์ คือ ๑. พระลักษมี ๒. พระศิว ๓.
พระภควัต ๔. พระกษีราพรตนิยา ๕. พระบาทมา ๖. พระ
กมดา ๗. พระชตชีธา ๘. พระจันจดา ๙. พระโลดดา ๑๐.
พระโลกมาดา รวมเป็น ๑๐ องค์ (ซึ่งถึงแม่พระนารายณ์ก็จะ
เห็นพอแก่พระเกษรตยศักรมิง) แต่แท้จริงนนามทั้ง ๑๐ ที่
กล่าวมาแต่ข้างบนนี้ เป็นนามแห่งเทวดาองค์เดียวทั้งสิ้น คือพระ
ลักษมีนเอง

ตั้งนุถาเนตของพระลักษมีน ตามรามายณะว่าเกิดจาก
พองน้ำ จึงไดนามว่า ชลธิธา ("เกิดแต่น้ำ") เมื่อเทวดา
และอสูรทวงเกษรตมูทรทานาอมฤต นางได้บุตรขึ้นมาจากเกษร
ตมูทร จึงไดนามว่า กษีราพรตนิยา ("ลูกสาวแห่งทะเล

นาม”) และเมื่อผู้ตนมานน ถัดคอกบัว จึงได้นามว่า บัณฑมา
หรือ กมลลา

คือ ๆ ไปในเมื่อพระนารายณ์อวดตาร ก็มักจะได้ไปกำเนิด
เป็นเนือคหรือเป็นญาคคณินท เช่นในปางวามนาคตารเป็นนาง
กมลลา ในปางปรศุรามวตารเป็นนาง ชรณ ในปางรามวตาร
เป็นนาง สีดา ในปางกฤษณวตารเป็นนาง รุกมีณ

พระตักษมนน นบถอกนว่าเป็นตออย่างแห่งนางทั้งงามทั้ง
รูปและภริยา เป็นผู้นำมาซึ่งความเจริญ (ภคระ) จึงเรียกว่า
พระ ภควดี เป็นผูอุปถัมภ์บรรดาศักดิ์ทรงปวงทุกชน รูปเขียน
นิกมัตถกายทอง นงบนคอกบัว ถัดคอกบัว

โลกบาล - โลกน ตามความนิยมของพราหมณ์ว่ามี
เทวดารักษาทั้ง ๘ ทิศ ดังต่อไปนี้ ๑. บูรพา พระอินทร์ ฤา
เรียกว่าท้าวครุฑ ๒. อากเนย์ พระอคนิ ทิศเรียกตามนาม
เทวดา ๓. ทักษิณ พระยม ๔. เนรติ พระสุริย หรืออีก
นัยหนึ่งว่าพระเนรติ [นิริฤติ] ๕. ปรัศจิม พระอรุณ ๖.
พายัพ พระพายุ ทิศเรียกตามนามเทวดา ๗. อติร ท้าวกุเว
๘. อีสาน [เอศาน] พระโลม หรืออีกนัยหนึ่งว่าพระอศาน
(ภาคหนึ่งแห่งพระคเระ)

ส่วนในหนังสือข้างพุทธศาสนิกต่างได้เป็น ๒ อย่าง คือ
 ในท้ายชาฎาถวายปริตรใน ๑๒ คำนานกล่าวว่ ปุริมทิศ ท้าว
 ธรรัฐจอมภูต ทักขินเทส ท้าวจิรพหุกจอมเทวดา ปัจฉิมทิศ
 ท้าวจิรบุษย์จอมนาค อุตฺตรทิศ ท้าวกุเวรจอมยักษ์ แต่ใน
 มหาสมยสูตรและภณยักษกล่าวว่ ปุริมทิศ ท้าวธรรัฐจอม
 คนธรรพ ทักขินเทส ท้าวจิรพหุกจอมกุมภันท์ ปัจฉิมทิศ
 ท้าวจิรบุษย์จอมนาค อุตฺตรทิศ ท้าวกุเวรจอมยักษ์ ดังนี้

เมื่อพิจารณาเทียบเคียงกันเขากับข้างฝ่าย ไสยศาสตร์
 ดังกล่าวมาแล้วข้างบนนั้น จะเห็นได้ว่า บูรพา ท้าวธรรัฐกับ
 พระอินทร์ พอนับว่าตรงกันได้ เพราะถ้าจะว่าพระอินทร์เป็น
 จอมภูตหรือจอมคนธรรพ ก็พอจะใช้ได้ และนาม "ธรรัฐ"
 แปลว่า "รองเมือง" ก็พอควรเป็นชื่อพระอินทร์ได้ ทักขิน
 ข้างไสยศาสตร์ว่าพระยม ในท้ายชาฎาถวายปริตรว่า จิรพหุก
 "จอมเทวดา" ไม่ตรงพระยม แต่มหาสมยสูตรว่า "จอมกุม
 ภันท์" ฉะนั้น ตรวจดูตามศัพท์ "กุมภันท์" แปลว่า "มี
 อันตะเท่าหม้อ" และได้ความว่า "เป็นอสูรจำพวกหนึ่งมี
 พระรุทร (อิศวร) เป็นอธิบดี" ฉะนั้น ดูใจเขวไปใหญ่ไม่
 ตรงรอยกันแต่ทีเดียว คราวนี้ลองตรวจศัพท์ "จิรพหุก" ดูได้
 ความว่า "จิรพโท" หรือ "จิรพโทโก" แปลว่าชอกก็ไม่เข้า

เทพารักษ์ คือ เป็นอันคงดงเห็นเห็นว่า โลกบาดทศัน ข้าง
 พุทธศาสตร์และพราหมณ์ไม่ดงกันได้เป็นแน่แท้ ปรัชจิม ข้าง
 ได้ยศาสตร์ว่าเป็นทิศของพระอรุณ ข้างพุทธศาสตร์ว่าทั่วจักร
 บัณชอนนาค พระอรุณเป็นเทวดาผู้มหานาทเกยวแทนา เพราะ
 ฉะนั้นเอาเป็นดงรอยกันได้อีกทิศหนึ่ง อุดร เป็นทิศของท้าว
 กุเวร ตรงกันทงในพุทธศาสตร์และโดยศาสตร์ ดงนทิศเฉียง
 ข้างพุทธศาสตร์ไม่ได้ออกนามโลกบาด แต่ดงเกิดตามนามทิศ
 ก็ตรงกัน คือตะวันออกเฉียงใต้ เรียกว่า “อาคิเนย” (ทิศ
 ของพระอินทร์) ตะวันตกเฉียงใต้เรียก “เนรตี” (ทิศของ
 พระนรฤกษ์) ตะวันตกเฉียงใต้เรียกว่า “วายุ” คือ พายุพ
 (ทิศของพระวายุ) ตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่า “เอसान”
 (ทิศของพระอิศาน) ดงน

อนึ่ง ตามคำรับโดยศาสตร์ ทิศทุกทิศยอมมีข้างดำคัญ
 ประจำอยู่ เพื่อเป็นพาหนะแห่งเทพเจ้าผู้อภิบาลทศันน มีนาม
 กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

๑. ทิศบูรพา ข้างดำคัญชื่อ ไชราพต [ไชราวต]
 หรือไชราจัน นางข้างชื่อ อภรมุ ๒. ทิศอาคเนย์ ข้าง
 ดำคัญชื่อ มุนทริก [มุนทริก] นางข้างชื่อ กบิลดา ๓. ทิศ
 ทักษิณ ข้างดำคัญชื่อ วามน นางข้างชื่อ บังคดา ๔. ทิศ

เนรติ ข้างตำคณฺชอ กุมฺท นางข้างชอ อนุปมา ๕. ทิศ
 ประสิจิม ข้างตำคณฺชอชอณฺชน นางข้างชอ อณฺชนนวด ๖. ทิศ
 พายัพ ข้างตำคณฺชอ บุษปทนต์ นางข้างชอ กุฏทนต์ ๗. ทิศ
 อุดร ข้างตำคณฺชอ ดรรพโกม ๘. ทิศอีสาน ข้างตำคณฺ
 ชอ ตูประคทะ ส่วนนางข้างตำหรับทิศอุดรและอีสานนั้นไม่แน่
 ยงมเหตอพงอชอ ๒ คือ อณฺชนา กับตามรรณฺ แต่พงโค
 จะอชอทโคไมตจระเนนํก ส่วนในหนังสือรามายณฺน ระบุนาม
 ข้างประจำทิศได้แต่ตำหรับทิศใหญ่ ๕ ทิศ คือ ๑. บุรพา ชอ
 พลายวิรุปากษ ๒. ประสิจิม ชอพลายโสมนํค ๓. ทักขิน
 ชอพลายมหาปทม ๔. อุดร ชอพลายหิมปาดนท

วสันต - ฤดูดอกไม้ผลิ ตรงกับท้องกฤษ เรียกว่า
 “ตปริง” (Spring) ในเมืองเรามากมาเข้าใจกันแต่ยว่าเป็นฤดูฝน
 ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดอันเกิดจากความรู้น้อย รู้จักฤดูเพียงตาม
 คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว นามแห่งฤดูทั้ง ๓ นี้เรียกตาม
 ดั้งดกฤต คือ:— ๑. ครษมะ = ร้อน ๒. วรรณษา = ฝน
 ๓. เหมนต = หนาว แต่ข้างมัธยมประเทศ และประเทศที่เหนือ ๆ
 มักแบ่งฤดูเป็น ๔ คือ:— ๑. วสันต = ใบไม้ผลิ ๒. ครษมะ =
 ร้อน ๓. คารท = ใบไม้ร่วง ๔. เหมนต = หนาว

วาทายน — ชื่อกรรมของทางทฤษฎีในเรื่องศกุนคตา
 (อนึ่ง ในทฤษฎีเขาจะขอแรงว่า การทฤษฎีเขาได้ลงใจ
 ในตอนกลางด้วยเครื่องแต่งตัว ว่าเป็นวาทายนถือไม่ทายอดทอง
 นน ให้อำนาจตกลงไปเช่นนั้นเพื่อจะให้เหมือนตมฺหพระราชา-
 มนเทียร ในปัจจุบันนี้ แท้จริงในบทละครเรื่องศกุนคตาของ
 กาดิทัส มีคำพูดของวาทายนอยู่ชัดเจนว่า “อนิจจาเอ๋ย! ตัว
 เราน่าจะมีสภาพครอบงำมากจริงหนอ ไม่นอน ซึ่งแต่เดิมได้
 เคยถือเพื่อตำแหน่งราชกิจ บัดนี้ตมฺหกลายเป็นเครื่องตำหนิ
 เรา” ตมฺห เป็นพยานชัดเจนอยู่ว่าผู้ททการตำแหน่งมนเทียรบาด
 ถือไม่เท่าเป็นเครื่องหมายตำแหน่ง)

วาศพ [วาศว] — นามแปลว่า “เป็นใหญ่ในหมู่ตมฺห”
 ใช้เรียกพระอินทร์ พอดเทวดาที่เรียกว่า วาศุ ซึ่งว่าเป็นบริวาร
 พระอินทร์นั้น ตามไตรเพทนับเป็นคณะหนึ่งในหมู่เทวดา ๘ คณะ
 พอดวาศุเทพนม ๘ คือ ๑. ขร (เดิน) ๒. อาย (น้ำ)
 ๓. อนิต (ลม) ๔. อนต (ไฟ) ๕. ขรุระ (ดาวเหนือ)
 ๖. โต้ม (ดวงเดือน) ๗. ปรัศยุษ หรือ บัจจุส (รุ่ง)
 ๘. ประภาส (แสงสว่าง) ตามนามทั้ง ๘ นี้ก็เห็นได้ว่า

มุ่งเอาตั้งซึ่งคน ใน โบราณสมัย เห็นว่าเป็น สิ่งสำคัญ และ อัครจริย
 กิจของเขาคือเป็นเทวดา

วิกรม — แปลว่า “กล้าหาญ” “เก่ง” จึงชอบใช้เป็นชื่อ
 กษัตริย์

วิกรมาทิตย [วิกิรมาทิตย] — “กล้าหาญเหมือนอาทิตย์”

เป็นพระราชามหากษัตริย์ครองนครอูษยนิ และเป็นกษัตริย์
 แห่งนครบมบพิทเรียกว่า “มาลวสัวัต” หรือ “วิกิรมาสัวัต” ซึ่ง
 เริ่มเมื่อพระพุทธศาสดานายกาดวงแก้วได้ ๔๗๖ พรรษา พระเจ้า
 วิกิรมาทิตยนิ นัยมกัณวาได้กระทำสงครามขับไล่พวกคัก แต่
 ได้เป็นใหญ่ในอุตรเทศ คือภาคเหนือแห่งมัธยมประเทศ และ
 กล่าวกว่าเป็นผู้ปลงมถนกปราชญ์ราชบัณฑิต มีนวัตินกัณวาเป็น
 อาภิก เป็นทนายมนบาลกัณวาเป็นมหาราชผู้ทรงคุณธรรมอันมหา
 ประเสริฐ จริตจัญญคักโคกัณได้มีผู้โคกัณใจโดย ทั้งเป็นมหา
 วัชรบุรุษอันเข้มแข็งในทางยุทธด้วย เพราะฉะนั้นเรื่องราวที่เกา
 ถึงพระราชอาชงกัณ มากมายหลายประการ เช่นในเรื่องวิกิรมา
 บัดตงกั ซึ่งชาวมัธยมประเทศชอบเล่ากันอยู่ และพอจะเก็บมา
 แต่งตั้งเป็นค้วอย่าง ดังต่อไปนี้

ในภาคครึ่งหนึ่ง ภายหลังสมัยแห่งพระเจ้าจักรมาทศัยและ
 เมื่อพระนครอชชยนิชาวัตทรุดโทรม เป็น เมืองร้างไป แล้ว นนทิงมี
 พวกเด็กเลี้ยงโคพวกหนึ่ง ได้คือนโคไปเลี้ยงในทุ่งใกล้เคียงเมือง
 ร้าง วันหนึ่งพวกเด็กเลี้ยง ๆ อยู่ด้วยกัน มีเด็กคนหนึ่งได้ขนนง
 บนเนินอันหนึ่งสมมุติว่าเป็นศูจาการ ให้เด็กอื่น ๆ นำคตมาให้
 ฉิมฉิม คิวฉิมฉิมของเด็กทงบนเนินนั้นเค็มไปด้วยสติปัญญา
 อย่างอัศจรรย์ ความทราบไปถึงพวกผู้ใหญ่ พวกผู้ใหญ่ก็พากัน
 ไปทอดส่อง เห็นปรากฏว่าเด็กนั้นเมือขนนงบนเนินแล้ว ไม่ว่าคต
 ยากปานใดเป็นฉิมฉิมโคทั้งดั้น เป็นทนายคตอย่างยง ก็คต
 ก็พททราบไปถึง พระภรรณพระยามหากษัตริย์ ผครองมาดพระนบท
 ชึ่งในสมัยนั้นโดยยามครหลวงไปตั้งห่างจากอชชยนิชาแล้ว พระยา
 มหากษัตริย์ได้ทรงทราบเรื่องคตว่า “ชะรอยเด็กนั้นจะได้นง
 บนเนินตงกพระเจ้าจักรมาทศัยกระมัง” นักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้
 อยู่ ณ ราชธานีนั้นจึงทูลว่า “ขอทพระองค์ครัดมานนชอบชอ
 เพราะ ณ ทุ่งนนั้น คตคตพระนครอชชยนิชาตงกพระเจ้าจักรมา
 ทศัย” พระยามหากษัตริย์ได้ทรงฟังกชอบพระทัย จึงครัดใช้ให้
 อำมาตย์คุมไพร่หลวงไปชุดค้น ณ ทุ่งนนั้น ชุดไปก็พบตงตาคัญ
 นนทิง คตแผ่นคตตามรูปเทวดา ๒๕ คน แบทชอ อำมาตย์
 นำพระแทนนมายงราชธานี พระยามหากษัตริย์ให้จตตง ณ ท

อันควรภายในท้องพระโรง แดวให้ชี้พอพราหมณ์หาพิชฌวงสัตว์
 ตามฉันทามคินกำหนดว่าในฉันทการบ ๔ เวลาเข้าพระยามหา
 กษัตริจะชนจะประทับพระแท่น ครั้นถึงฉันทกำหนดนั้น เสด็จ
 พฤตามาศย์ ถมฉันทพราหมณ์ชุมนุมพร้อมกันแล้ว พระยา
 มหากษัตริจะเสด็จขึ้นประทับบนพระแท่น ทนไถนเทวดาตน
 หนึ่งซึ่งแบกแผ่นศีลาจารฉันทพฤตชนว่า "ข้ากอนราชา พระองค์
 ถ้าฉันทว่าพระองค์ ถมฉกวร ทจะ ชน ประทับเหนือ พระธรรมบดตงก
 แห่งพระเจ้าฉกรรมาทคยมหาราชาแล้วๆ พระองค์ไม่เคยเคยฉฤ
 ทจะปรารภนาเป็นใหญ่ในฉันทแดนฉนม ชีของพระองค์" พระยา
 มหากษัตริ ไตทรงฟังดังนั้น ก็มาคางในพระทัยถงความบก
 พวองแห่งพระองค์ จึงตรัสตอบว่า "ดูฉานหากฉวรไม่ทจะนั่งเหนือ
 ธรรมบดตงกแห่งพระเจ้าฉกรรมาทคยมหาราชา" เทวดาจึงถถา
 ว่า "ถ้าเชนนพระองค์บาเพญบารมฉดับไปเกิด" ว่าเท่านั้นแล้ว
 เทวดากอนครชานไป พระยามหากษัตริ จึงตรัสตั้งพิช
 พราหมณ์ให้หาพิชตอไปถอกตามฉันทมคิน และพระยามหา
 กษัตริเชงกเจาฉานอดคอาหารตามประเพณี จนถถึงฉนท ๔ จึง
 เสด็จตั้งท้องพระโรง เพื่อจะเสด็จขึ้นประทับบนฉกรรบดตงกแค
 ครังนบกเป็นฉนหนทหนึ่งถก คือเทวดาถกตนหนึ่ง ใน ๒๔ ทยง
 เหลือฉยฉนตงบญหากถามว่า "พระองค์ไม่เคยมกมากฉยถกได้ตั้ง

ของของผู้นอนบางเตียง” พระยามหากษัตริย์วงศ์พระองค์
 เทวดาซ่อนให้เข้าเพ็ญบาร์มคชไป แดงกอนตรธานเหมือนหิน
 หิน พระยามหากษัตริย์วงศ์โปรดถามจันตัมคิน แต่เป็น
 อยู่เช่นนเหมือนกันทุก ๆ คราวไป จนในที่สุดยงเหตอเทวดาแบก
 แผ่นศิลาอยู่คนเดียวเท่านั้น พระยามหากษัตริย์จะรับบดงก
 เทวดานางจึงถามว่า “ราชะ พระกมดแห่งพระองค์นผองแม้ว
 หมตมดทินโทษแด้วแดฤฯ พระมโนแห่งพระองค์เป็นประหนึ่งใจ
 เด็กแด้วแดฤฯ ถ้าเป็นเช่นนแด้วพระองค์จงจะควรปรประทบเห็น
 ธรรมบดงกแห่งพระเจ้าอภิมาทศย” พระยามหากษัตริย์
 คำนงอยู่ครุหนึ่งแด้วกตรังตอบว่า “ดูขานหาศวรไมทจะนึ่งเห็น
 ธรรมบดงกแห่งพระเจ้าอภิมาทศย” ทนไดนนเทวดากแบกแทน
 ศิลาอันเป็นธรรมบดงกแห่งพระเจ้าอภิมาทศย เหาะขนผู้ฟากฟ้า
 พระเจ้าอภิมาทศยนั้น ตามค่านานบางรายก่าได้เดี่ยพระ
 ชนมรพในตำนานรบเมื่อทำสงครามกับท้าวคำดีวาหนศึกกรราชผู้เป็น
 ใหญ่ในทกษณเทศ เมื่อปี ๓๐๔๔ แห่งกตยัค ซึ่งตรงกบบัทหนึ่ง
 แห่งอภิมดงกตนเอง (คืออภิมดงกฉบับเจ้าเดิมแด้วดินพระชนม
 แห่งท้าวอภิมาทศย) แคว่ราชาททรงนามว่าอภิม หรือ อภิมมา

ทศย นกมหลายองค์ (เหมือนพระร่วงของเรากมหลายองค์)
 เพราะฉะนั้นไม่เป็นทแน่นอนได้ว่าจะเป็นจักรมองค์ใหม่ ทศยในท
 รม แต่กษครมาดพราชกับกักราชองค์พวกนี้ได้เคยขบทำดง
 ครามคอกันอยู่ช้านานนเป็นแน่นอน และ ได้รบกัน หลายครั้งด้วย
 ผดกกันแพ้ชนะ

อนึ่งในทนมขอควรกำหนดไว้อย่างหนึ่ง เพราะเกยงเนื่อง
 มาดถึงการตรวจโบราณคดี และพงศาวดารของไทยเรากด่าคือ
 ในทกษณเทศ อันเป็นแดน พระยาคำดีวาหนกักราช นั้นไม่ยอมใช้
 มาดวัดวัดอันเนื่องจากพระเจ้าอกรมทศย เพราะเป็นอริกัน จึง
 ใช้ตัวครของตงเองต่างหาก เรียกว่า "ศักส์วัต" หรือ "ศัก
 ราชส์วัต" ซึ่งเริ่มเมื่อพระพุทธศาณายกาดลงดวงแดงได้ ๖๒๓
 พรรษา ตัวคนแดงได้ใช้แพร่หลายจนถงเมืองเรากชทเรียกว่า
 "มหาศักกราช" นนแดง ข้าพเจ้าเคยได้ยหนักแดงโบราณคดีบับนๆ
 ขยากทราบมุดแห่งมหาศักกราช ข้าพเจ้าจึงมความยินดีได้ไว้ใน
 ทน การทศักส์วัตเขามาถงประเทศเราไม่เป็นทน่าอศักรยอันใด
 เพราะพราหมณทมาทางนตงมาจากทกษณเทศเป็นแน่

วิบูลย์ - ตัวคตทในเรืองละครตั้งตฤต

วิมาน — เป็นชักรกของพระอินทร์ รัตนวงกเรียกว่าเวษ
ยันต์ จะเห็นด้วยเขาชักรวิมาน (ที่อยู่) มาปนกับชักรก “วิมาน”
กระมัง

วิรูปักษ์ — โลกบาดผู้รักษาทิศตะวันตก เป็นจอมภาค (ดู
ที่ โลกบาล ต่อไป)

วิรูปหก — โลกบาลทิศทักษิณ จอมเทวา (ดูที่ โลกบาล
ต่อไป)

วิศวามิตร [วิศคามิตร] — นามแปลว่า “เป็นมิตรทั่วไป”
(ในรามเกียรติ์ของเราเรียกว่า “พระ สวามิตร” แปลว่าเพื่อน
ของถึง ตูกระไร ๆ อยุ่)

โดยกำเนิด พระวิศคามิตรเป็นชาติกษัตริย์ ในพระฤๅษเฐ
ว่า เป็นโอรสแห่งท้าวจกตีสึก แต่ต่อมาถ้าวถันว่า เป็นโอรสพระคา
ถิน หรือคาคี ราชครของนครกัญญกฤษ และว่าเป็นเชื้อจันทร์
วงศ์ สกุตไปรพ เพราะฉะนั้นหนึ่งต่อหรือวิศ จึงกล่าวว่าพระ
วิศคามิตรเป็นทั้งไปรพและเกาศึก บางครูก็น่าท้าวคาคีนั้น เป็น
โอรสแห่งท้าวจกตีสึก และพระวิศคามิตรเป็นลูกท้าวคาคี จึงมีนาม
ตามสกุตว่า เกาศึก มีนามตามบิดาว่า คาคีช และ คาคีนิพนธ์
(“เกิดแต่คาคี”)

เรื่องราวที่เดาถึงพระอศิวามีศรัทธาพิศดารมาก ใจ
 ความน้อยชุกคอ พระอศิวามีศรัทธาเป็นกษัตริย์แต่อยากเป็นพราหมณ์
 พระอศิวามีศรัทธาเป็นเอกอัครพราหมณ์ หัวหน้าของชาติพราหมณ์
 ได้เป็นเจ้ากษัตริย์กษัตริย์คานชอย่างแข็งแรงมั่งคั่งแย่งกัน ชยวิญญู
 ชยุมได้หยุดหย่อน และถึงรบกันด้วยกำลังกายและกำลังฤทธิ
 พระอศิวามีศรัทธาเพิ่มบารมีจนไปเป็นลำดับ โดยมุ่งอยู่แต่จะได้
 เป็นพราหมณ์จึงได้

ในระหว่างที่บำเพ็ญตบะอยู่นั้น เป็นที่เคียดแค้นแก่เหล่า
 เทวดา พระอินทร์จึงใช้นางเทพอัปสรชื่อเมณฑกาให้ลงมาทำลาย
 พืช นางได้มายั่วยวนพระอศิวามีศรัทธาจนพืชแตกและได้เดียวกันจน
 ถูกเป็นนางศกุนตลา พระอศิวามีศรัทธามีความละอายแก่ใจ พุศจา
 ว่ากล่าวให้นางเมณฑกาหลบขึ้นไปสู่สวรรค์ แล้วพระองค์ก็ไปยัง
 เขาจักรวาลเพื่อบำเพ็ญตบะต่อไปอีกหลายพันปี

รามายณะกล่าวไว้ว่า ในที่สุดเทวดาพากันไปขึ้นนอนพระ-
 อศิวามีศรัทธา พระอศิวามีศรัทธาจึงยินยอมรับรองว่าพระอศิวามีศรัทธา
 ได้บำเพ็ญบารมีพอแล้ว - ควรยกให้เป็นพราหมณ์ได้ ฝ่ายพระ
 อศิวามีศรัทธาได้ดื่มปรารภมาแล้ว ก็กระทำการเคารพต่อพระอศิวามีศรัทธา
 ตามสมควรแก่ผู้ทมิชชาชุกมากกว่าในฝ่ายพราหมณ์ด้วยกัน เมื่อ

สมัยกาด ที่ ทางทศรถครองนคร ศรีอโยชยานัน พระวิศคามิตรผู้เป็น
 บุโรหิตของท้าวทศรถ แต่พระวิศคามิตรตั้งกั้นแล้วจึงไปมาหาสู่
 กันอยู่เนือง ๆ จนได้ขอพระรามและพระลักษมณ์ไปช่วยปราบกา
 กนาสูรแล้ว พระวิศคามิตรก็เลยเป็นครุฑษัตริย์ทั้งต้องนั้นตั้งไป
 จนพากันไปนครมิตินาในการช่วยมีพรนางสีดา และเมื่อพระราม
 ได้นางสีดาแล้ว ท้าวทศรถยกไปรับกลับเมือง พระวิศคามิตรก็
 ได้ไปในกระบวนท้าวทศรถ จนถึงนครอโยชยานันแล้วจึงได้ลากลับ
 ออกไปอยู่จำนักรถทางป่าตามเดิม

วิษณุ — คุทั พิชณุ

วีรบุรุษ — คือคนกล้าหาญเข้มแข็งในการสงคราม คำว่า
 “วีร” หรือ “วีโร” นี้แต่เป็นมูลแห่งคำภาษาละติน “Hero” (ซึ่ง
 อ่านตามสำเนียงอังกฤษว่า “เฮียโร”)

เวท — แปลว่า “ความรู้” (จากมูลว่า วิท=รู้) พระเวท
 เป็นต้นคำรับแห่งไถยศาสตร์ คือศาสตร์ของพราหมณ์แต่งเป็น
 ภาษาซึ่งดัดถุโโบราณ แต่งเป็นฉันทหรือกาพย์ จัดเป็นบท
 สรรเสริญเรียกว่า “ตูกต” ตูกตหนึ่ง ๆ มีหลายบทเรียกว่า “ฤก”
 (ฤกเทียบหนึ่งชื่อชนหลัง ฤกก็คชคาถาหนึ่ง ๆ นั้นเอง) ส่วนอายุ

ของพระเจตนิน ไม่มีหัตถะไรที่จะคงเป็นเกณฑ์เพื่อกำหนด
ได้ ข้างฝ่ายพราหมณาจารย์ก็ถือว่าพระเจตนินได้ออกมาจาก
พระโอษฐ์พระพรหม พวกมหาพรหมฤๅษได้จัดขึ้นมาแล้ว จึงนำ
มาอนุষ্ঠานนรชนออกต่อหนึ่ง

ในชนคณพระเจตนินอยู่ ๓ คมภีร์ คือ ๑. ฤคเวท ๒. ยชุร
เวท ๓. ส่ามเวท ซึ่งรวมเรียกนามว่าพระไตรเพท ภายหลัง
จึงเกิดมชนอกคมภีร์หนึ่ง ชื่อถรรพเวท พระมนูได้กล่าวไว้ใน
มานวธรรมศาสตร์ว่า พระไตรเพทนี้ ประหนึ่งว่าได้รับออก
มาจากไฟ จากอากาศ และจากดวงตะวัน ที่แทนเมื่อ
พิจารณาดูแล้วก็ปรากฏว่า ในชนคณพระฤคเวทคมภีร์
เดียว ยชุรเวทและส่ามเวทเป็นคมภีร์ที่รวบรวมตั้งไว้ในพระฤคเวท
นั่นเองมาจัดตั้งเป็นระเบียบใหม่ ตามความประสงค์สำหรับประ
โยชน์ต่าง ๆ กัน คือ ตั้งไว้ในยชุรเจตนิน จัดไว้ตามลำดับ
ที่จะต้องใช้ในการทำพิธีต่าง ๆ ของพราหมณ์ และเป็นหน้าที่ของ
พราหมณ์ที่เรียกว่าชอวริยู คือ ผู้เป็นศกการลงมือทำพิธีต่าง ๆ
เช่น พิธีกรรมเป็นต้นนั้น เป็นผู้บงกชในขณะทำกิจต่าง ๆ ดังนี้
เป็นต้น

พระเวททุก ๆ คมภีร์แบ่งเป็น ๒ ภาคคือ มนตรี ภาค ๑
พราหมณะ ภาค ๓ มนตรี คือ คำฉันทที่ใช้สวดหรือขยันใน

เวลาทำพิธี พราหมณะ คือคำอธิบายพรวนณาด้วยกัจจการท
 จะพึงกระทำในพิธี กับมนตรีเจษปนายด้วย แต่งเป็นร้อยแก้ว
 พราหมณะเป็นหนังสือซึ่งแต่งขึ้นสำหรับประกอบกับมนตรี เพื่อ
 เป็นคำอธิบายอีกชั้นหนึ่ง ถ้าจะเปรียบข้างฝ่ายพระพุทธเจ้าตมา
 ของเรา ภาคมนตรีเหมือนพระบาท ภาคพราหมณะเหมือน
 พระขรรค์ถลา (คำที่อธิบายเช่นนุสสุทเตเคยบวชแล้ว หรือได้
 เคยเข้าใจได้ในกิจข้างวัดอยู่บ้างคงจะเข้าใจพอแล้ว แต่ผู้ไม่
 เคยบวชหรือไม่เข้าใจได้ในกิจข้างวัด เห็นการเช่นนเป็นการ
 เสียเวลาอยู่แล้ว ถึงแม้จะอธิบายให้ยากกว่าหนักงไม่เข้าใจ
 และจะไม่ดีปรารถนาจะรุดตไปหนักด้วย จึงเห็นว่าอธิบายเพียง
 นกพอแล้ว) นอกจากนยงหนังสือเพิ่มเติมอีก ๒ จำพวก เรียก
 ว่า อารัญยกะ ๓ อปนิษัต ๓ เป็นหนังสือดัดบทร้อยแก้ว
 ตัดบทกัน เป็นข้อความกต่างด้วยพระเป็นเจ้าและธรรม อารัญ
 ยกะเป็นหนังสือสำหรับเขาไปท่องในป่า และไม่ติดกับอุปนิษัต
 ปานใดนัก

หนังสือพระเวททั้งปวงแบ่งเป็น “ กาดณี ” หรือวิภาค
 ใหญ่ ๒ วิภาค คือ กรรมกาดณี หรือ กรรมวิภาค ๓
 ฌานกาดณี หรือ ฌานวิภาค ๓ บรรตามนตรีทั้งหลายจัด
 เป็นกรรมวิภาค บรรดาพราหมณะ อารัญยกะ และอุปนิษัต

จัดเป็นฉานวิภาค

มนตร์ทรงทลายจักรวณกนเขาแก้ว เรียกว่า สหัสิตา พระ
ฤคเวทและพระตำมเวท มีคัมภีระ ๓ สหัสิตา แต่พระยัษฐเวท
มี ๒ สหัสิตา

บุคคลจะใคร่อธิบายถึงพระเวททั้ง ๔ โดยสังเขป พอให้ผู้ชาน
ได้ทราบเค้าบาง ดังต่อไปนี้

(๓) พระฤคเวท เป็นคัมภีระ ๓ และเก่าที่สุด มีผู้กต
(บทสรรเสริญ) อยู่ ๓๐๓๗ สุกย์ มีฉาดฉริยะ (บทสรรเสริญ
เพิ่มเติม) อีก ๓๓ รวมทั้งสิ้นเป็น ๓๐๗๐ บท จัดเป็น ๗ อษฏก
หรือฉนิท ฉนิท ๓ แบ่งเป็น ๗ อษฏาย จัดเป็นจรรค ๒๐๐๐
จรรค มีจำนวนฤค (กาถา) ๓๐,๔๑๗ ฤค หรือ ๓๕๓,๗๒๐ บท
อีกอย่างหนึ่งจัดเป็นมนทต ๓๐ มนทต และอนุวาก ๘๕ อนุวาก
จำนวนฤคคงเท่ากัน

ส่วนข้อความในพระฤคเวทนั้นมกต่างด้วยเหตุต่าง ๆ ซึ่ง
สรรเสริญและบนขอให้ช่วยกำจัดภัยต่าง ๆ มีอาทิคือพระอินทร์
(คือผู้เป็นหัวหน้าแห่งเทพเจ้าทั้งหลาย และเป็นใหญ่ในส่นฟ้า
อากาศ) พระอคนิ (คือไฟ ซึ่งเป็นที่นับถือมาก เพราะจะทำ
กิจพิชิต ๆ ก็ขาดไฟไม่ได้ และทรงเป็นผู้ให้อาหารและความอบอุ่น
และแสงสว่างด้วย) พระสุรย (คือพระอินทร์เป็นบ่อเกิดแห่ง

ความชอบอื่น แต่มักดรรชนีรวม ๆ กับพระอื่น และบางที่ก็
เรียกว่า “ไฟฟ้า”) นอกจากนมทนมถอ คือพระ “ไทยต์
บิทร” (“พระพอบนฟ้า” ผู้เป็นใหญ่ในฟากฟ้าคือดวงรศ)
พระอหิ (“ผู้ไม่มีที่สุด”) พระจรูณ (“เจ้าฟ้า” ภายหลัง
นับว่าเป็นเจ้าแห่งน้ำทั่ว ๆ ไป) พระอุษะ หรือ อุษา (“รุ่ง”
เป็นธิดาพระไทยต์) พระอัฉิน (ลูกแฝดแห่งพระสุริย) พระ
ปฤถฉ (“พระกัจจ” คือแผ่นดิน เป็นมารดาโลก) พระมรุต
(เทวดาอม) พระรุทธะ (ผู้เป็นใหญ่ในพยุ) พระยมหรือ
ธรรมราช และพระโธม คือนาเถาโธมที่คมในพืชต่าง ๆ อันเป็น
ทพพระทัยเทวดาและพอใจพราหมณ์

บรรดาคำดรรชนีในพระฤคเวททุกดุษต์ มีนามฤษษุ
ได้ดัดกับมาต่อนคือ มีพระวศิษฐ์ พระวิศคามิทร และพระ
ภรทวาช เป็นชาติ คำดรรชนีเหล่านี้ได้ของจำกันคือ ๆ ลง
มาด้วยปากแต่คักคำบรรพ แต่จะได้มาเขียนลงเป็นลายลักษณ์
อักษรเมื่อไรก็หาปรากฏไม่ การสอนพระเวทโดยวิธีให้เล่า
บันน ทำให้เกิดมีตำราขึ้นอีกเป็นหลายตำรา คืออาจารย์
ต่างคนต่างใช้ถ้อยคำจำนวนต่าง ๆ กัน แต่ใจความก็คงตรงกัน
น

ฤคสัหิตา น มพราหมณะอยู่ ๒ คัมภีร์ คือ โอดเรย

พราหมณะ ซึ่งอุกฤษหนึ่ง เรียกว่า อาศวลายน ๓ เกา-
ยติกพราหมณะ หรือ ศางขายน ๓ เป็นคำรับดำหรับบอก
หน้าที่พราหมณผู้กระทำหน้าที่โทฤ ก็ผู้สวดมนต์รักด้อมใน
การพิธีต่าง ๆ เช่นเจด้าทำไฟฟ้าเพื่อใช้ในการพิธีเป็นต้น (ใน
หนังสือไฮดเรยพราหมณะ มอชุกอนหนึ่ง ซึ่งกล่าวด้วยพระราษ
ตุยะแฉะราชาภิเศก) อนึ่ง ถุกตั้งหิตาน มอชุนิษั ๓ ชื่อ
ไฮดเรโยปนิษั พ่วงชุกด้วยไฮดเรยพราหมณะ แฉะมีชาวัน
ยกระชื่อ ไฮดเรยารณยกะ ๓ เกายติกยารณยกะ ๓

(๒) พระยัชรเวท เป็นคัมภรท ๒ มล็ดกตั้งคคมา
จากพระฤคเจทเป็นพน แฉะมีชอกความเป็นรอยแฉะวบางคณซึ่ง
แปลกกับพระฤคเจท พระยัชรเวทนมผู้เรยนมาก เพราะเป็น
คณคำรับดำหรับพราหมณ ทมหนาทดงมอกระทากจพิธีต่าง ๆ
คอกพราหมณผู้กระทำกจในคานแห่งทเรยกวาชอวยุ ซึ่งเป็นผู้
ชระมากกว่าผู้อื่น (เทียบกกับในเมืองเรากคชเป็นพระศรุพราหมณ
พริ)

เมื่อมผู้เรยนมาก ก็เป็นชระมคชอยแฉะทจระคองแฉะกเป็นดำชา
มากยงกวาพระเจทคัมภรทอน ใช้แฉะเทานน มีหน้าชามแแยกเป็น
๒ ดัหิตา คช ๓. ไศคคัรยดัหิตา หรือ กฤษณยัชร (ดำ)
๒. วาษดัเนยดัหิตา หรือ ชวชุนยัชร (ช่อง) การทเกิดม

คาคฤ คือผู้มีหน้าที่ส่งจดเห็ดด้อม (อย่างคฤผู้ส่งเวียงเป็นต้น) บทเห็ดโดยมากเก็บมาจากฤกษ์ดีหีดา แต่เขามาจัดระเบียบใหม่ให้เหมาะแก่ความประสงค์ในกิจพิธี

สามลัทธิดา แบ่งเป็น ๒ ภาค ๓. บูรพารจิก หรือ ฉันทโศกรณดี มีบทเห็ด ๕๗๕ บท จัดเป็น ๕๗ ทศกิติ และแบ่งอีกเป็นปรปาสูระ และอรรคปรปาสูระ ๒. อุดตารจิก หรือ อุดตารากรณดี มีบทเห็ด ๑๒๒๕ จัดเป็น ๘ ปรปาสูระ แบ่งเป็นอรรคปรปาสูระอีกด้วย และโดยมากจัดไว้เป็นไตรยางศ์ (คือชุดละ ๓ บท) ส่วนพราหมณะสำหรับพระดำมเจตนมถง ๘ คัมภีร์ ที่ดำคณียอยู่ ๓ คือ เปวราช หรือ ปัญจวิศพราหมณะ ๓ ตาเนทียพราหมณะ ๓ ยัทวิศพราหมณะ ๓ มีอุปนิษัต ๒ คือ เกโนปนิษัต ๓ ฉานโกลโยปนิษัต ๓

(๔) พระอภรรพเวท เป็นพระเวทที่ ๔ หรือพระเวทใหม่ เพราะเป็นคัมภีร์ซึ่งแต่งขึ้นภายหลังพระไตรเพท และพระมนุมีได้กล่าวถึงโดย คัมภีร์นี้โดยมากเป็นร้อยแก้ว มีเป็นฉันทอยู่ตักส่วน ๓ ใน ๖ เท่านั้น และในฉันทภาคนี้ ประมาณ ๓ ส่วนใน ๖ เป็นฉันทที่เก็บมาจากฤกษ์ดีหีดา นอกนั้นใหม่ ตามที่นักปราชญ์ได้พิจารณาดูแล้วถึงความเห็นใจว่า ผู้ที่แต่งพระ

ใครเพิกถอนนั้น มีความเคารพนับถือเทวดาคงาย ๆ มุตนาย
หรือบิดาผู้เมตตาจิตมาก เพราะฉะนั้นทกดอนหรือคำดังเคย
จึงเป็นไปทางเชิญมาช่วยอนุเคราะห์ต่าง ๆ อย่างฐานผู้ไมตรี
แต่ผู้ทแครงพระอรชรพเวทมน ตั้งเกิดได้ความกลัวเทวดา
อย่างกลัวผู้ทศุร้ายและ ใช้อำนาจโดยดั่งกำลังเป็นใหญ่ จึงใช้
ถอยคำอันมีไปทางคิดดินบน และมีความเชือกถือในมนตรีและ
ของขลังต่าง ๆ อันนัยมกกว่าให้ร้ายผู้อื่นได้ และทำลายคุณ
ของผู้อื่นได้ มนตร์และตั้งของขลังเหล่านี้รวมอยู่ในศัพท์ว่า
“ อารรรพ ” ที่ไร ๆ ถิ่นชญาว่า “ ผิงฮารรรพ ” นั้น
คือผิงตั้งของต่าง ๆ เพื่อมุ่งตแกสมผิง หรือมุ่งร้ายแก่ผู้เป็นมิตร
และอรชรพเวทมน หรือกล่าวตมร้ายอนจะนำมาแก้พยาธภย และ
มรณภย (คืออกตบัตร์ตุมเพ็ดง) ทำร้ายแก่มิตรโดย
เสกตั้งใดตั้งหนึ่งไปเข้าในคอหรือผิงรูปผิงรอย (คือกระทำ
“ คุณ ”) และทำให้ชุ่มความรักใคร่ (คือทำ “ เสน่ห์ ”)
เหล่านี้เป็นคน

พระอรชรพเวทมน อีกนัยหนึ่งเรียกว่า พราหมณเวท
เพราะกล่าวว่าเป็นคำรบดำหรับพราหมณ ผู้ใหญ่ ผู้กำกับภพ
ซึ่งเรียกว่า พรหมพราหมณ

พราหมณะสำหรับบ่อถรรพเวท^๕ ชื่อ โกลฐพราหมณ
มีอุปนิษัทรวมเบ็ดเตล็ดถึง ๕๒ เต็ม แต่ที่นับว่าสำคัญ คือ
กโถปนิษัถ ๑ ปริศโนปนิษัถ ๑ มุณฑกโถปนิษัถ ๑ มานี
ทุกโยปนิษัถ ๑

อนึ่ง นอกจากพระเวททั้ง ๔ นี้ ยังมีตำรับจำพวกหนึ่ง
ซึ่งเรียกว่า อุปเวท ซึ่งกล่าวด้วยวิชาศาสตร์ต่าง ๆ กล่าว
คือ ๑. आयรเวท หรือ แพทยศาสตร์ (วิชาหมอ) ๒. ลาน
ธรรพเวท หรือ ดัตตยศาสตร์ (ตำราขบรวงและคนตรี) กับ
นาฏยศาสตร์ (ตำรารำ) รวมกัน ๓. ชนุรเวท คือ วิชายิง
ธนูและยุทธศาสตร์ ๔. สถาปัตยกรรม หรือสถาปัตยกรรม
(วิชาก่อสร้าง)

วิชาเรียนพระเวทให้เป็นผลนั้น เรียกว่า เวทวงค์ ประ
กอบด้วยองค์ ๖ คือ :-

- (๑) ศีกษา การเรียนออกดำเนียงให้ถูก ทั้งรุกครุ
ลหุและวิธานทั่ว ๆ ไป
- (๒) ฉินท์ วิชาทศณะฉินท์ และแต่งบ้างพอควร
- (๓) วิทยากรณ มีฉบับของปาณินีเป็นอาทิ
- (๔) นิรุกตี แปลศัพท์ มีฉบับของยาสตะเป็นอาทิ

(๕) โขทัยนิษ คือโหราศาสตร์

(๖) กัลป์ คือตำรากระทำการพิธีต่าง ๆ ดังปรากฏอยู่ใน
ใน สุตร ต่าง ๆ

ศักร หรือ ศักรินทร — คือพระอินทร์ คำว่า “ศักร”
แปลว่า “มีแรงมาก” “ขลัง” อนึ่ง ขอสองแห่งว่า “ศักร”
กับ “ศก” นนผิตถัน ศักร [ศักร] คือพระอินทร์ แต่
ศก หรือ “ศก” [ศก] เป็นนามแห่งชนจำพวกหนึ่ง ซึ่งมี
ชื่อเดียวกันกำหนดจดจำ เพราะ วิชาสมบัติใช้ อยู่ใน เมืองเรา
และเรียกว่า “มหาศักรราช” นน คือเป็นวิชาของพวกศก
และคำว่า “ศก” ซึ่งใช้ไนที่แปลความว่า “บี” นน ก็มา
จากมุตเดียวกัน (ดูที่ วิกิรมาทีถีย์ ตอนกล่าวด้วยเรื่อง
สัตว์)

ศักราวตาร — นามตำบล ซึ่งกล่าวในเรื่องศกุนตลาว่า
เป็นที่อยู่แห่งกุมภิล ชาวประมงผู้พบแหวนทองคำขุ่นนัต (ดูที่
กุมภิล)

ศกุนตลา [ศกุนตลา] — เป็นธิดาพรวิศวามิตรมุนี
กับนางเทพอัสถร ชื่อ เมณฑา ซึ่งพระอินทร์ใช้ลงมาทำดาบพิช
(ดูที่ วิศวามิตร) เมื่อศตชตบุตรแล้ว นางเมณฑากลับไปสู่

ตจวรก็ ได้ทอดทิ้งกุมารน้อยไว้ในกตางป่า มั่นมาเลี้ยงดูอยู่
 พักหนึ่ง จึงได้นามว่า ศกุนตดา (จากคำ “ศกุนต” = นก)
 พระกณเฑาะฐาบดีไปพบกตางป่า จึงเก็บไปเลี้ยงไว้อย่างบุตร
 จนเจริญวัยเป็นธำรงแล้ว ท้าวทศชนก กษัตริย์จันทรวงศ์
 ครองนครหัดคืนจึงไปพบรักใคร่ได้ด้วยกัน และมีเรื่องราวพิสดาร
 ดังปรากฏอยู่ในบทละครนั้นแล้ว

เรื่องนางศกุนตดา มีอยู่ในชาติบรรพ (บรรพที่ ๑)
 แห่งมหาภารต เป็นเรื่องเกร็ด เรียก “ศกุนตโลปาจารย์”
 ภายหลังกาลที่ท้าว รัตนกัจจิงได้รจนานเป็นบทละครให้ชื่อเรียก
 ว่า “อภิชาตดา ศกุนตดา” (“อภิชาตดา” แปลว่า
 “เครื่องเคียน” หรือ “จำได้โดยอาศัยตั้งใดตั้งหนึ่งเป็นเครื่อง
 เคียน”)

นางศกุนตดา นอกจากที่มิชชอเตียงว่าเป็นนางเชกใน
 เรื่องละคร ซึ่งกตางมาเดวมน ยังมิชชอเตียงทางพงศาวดารอีก
 เพราะเป็นพระมารดาแห่งท้าวภรตจักรพรรดิราชาธิราช (คฤ
 ภรต ๓.)

ศลี [ศลี] — เป็นนามพระจันทร์ (คฤ จันทร)

ศลีพงษ์ — คือองค์พระจันทร์

ในเรื่องพระอิศวรเป็นต้น และบางแห่งก็มีตั้งใจจะไถ่เกตุย
ระหวางพระอิศวรกับพระนารายณ์ ครั้นลงมาในชั้นหลัง ใน
หนังสือพวกปราณมน ก็แต่งแต่หนังสือนิกายไทน์ ถ้าเป็น
หนังสือ ไคพยนิคายก็ว่า พระอิศวร เป็น ไทน์ยิ่งกว่าใคร ๆ แต่ถ้า
เป็น หนังสือโพชนพนิคาย ก็ซึ่ง เขาความเป็น ไทน์ ไปให้ พระนา
รายณ์ ถึงแก่ให้พระอิศวรแต่งตั้งความเคารพก้ม

ถ้าจะกล่าวถึงรูปก็ตาม คือพระอิศวรนั้น นิยมกันว่าเป็น
ผู้สูงผู้ผดุง ผู้ละตาย ในหน้าที่ผู้สูงและผู้ที่ให้ผู้อื่นเรียก
ว่า พระ รุทฺร บาง พระ มหากาล บาง แต่การต่างย่อมถือ
กันว่าเป็นของดี เหมือนทำให้สะอาดปราศจากมลทินโทษแล้ว
จึงจะได้อำนาจใหม่ จึงเรียกพระเป็นเจ้าผู้บันดาลให้สะอาด
เช่นว่าพระ ศิวะ หรือ พระ สังกิร เป็นมงคลนาม ๒ อย่าง
และโดยเหตุที่ต่างแล้วกลดบให้เกิดชนใหม่เต็มอไป จึงเรียกว่า
พระ อิศวร หรือ พระ มหาเทพ คือพระผู้เป็นเจ้าอันใหญ่
ยิ่งสูงสุด เครื่องหมายแห่งพระอิศวร ในหน้าที่ผู้สร้างชน ใหม่
คือ พระ ศิวลึงค์ อันเป็นเครื่องหมายแห่งความเกิด และ
พระ โยนิ คือศักดิ์ หรือแรงของพระอิศวร เป็นเครื่องหมาย
แห่งกำเนิดเหมือนกัน จึงมักไว้รวมกัน อีกประการหนึ่ง
พระอิศวรเป็น มหาโยคี เป็นที่มุ่งแห่งจิตของพราหมณ์ทั้ง

ปวงในทางสัมภเวยาและเข้ามานัดมาธิ เป็นยอดแห่งกรรม
 บัญญา ในส่วนเป็นมหาโยคิน มีนามเรียกว่า ทิคมพร
 ("ม่อมพรเป็นเครื่องนุ่งห่ม" คือเปลือยกาย) และ ชุรชฎ
 ("มูนธมมอ์รุงรัง") ถ้าจะกล่าวถึงในส่วนของนิหารในทางทำ
 ดายให้แรงขงอก ก็เรียกว่าพระ ไกรพ ("ผู้ทำลายอย่างคู้")
 อักประการหนึ่ง พระอิศวรโปรดอยู่ตามดู่ต่าน หรือที่เผาศพ
 และมีผู้เป็นบริวาร จึงเรียกว่าพระ ภูเศศวร บางที่ก็มีเวลา
 โปรดจับบรรพชาชนิตที่เรียกว่า "ดาณาทพ" (นี้เป็นมุดแห่งคำ
 "คณตก" ของชวา) และโดยเหตุที่มุดำมตา จึงเรียกว่า
 พระ ตรีโลจนะ หรือ ไตรบัมพก ศาที่ ๓ นนมชานภาพ
 มาก อาจจะมีนาคให้เป็นไฟสังหารได้ทุกอย่าง ครนเมือกอน
 นำอำมฤตในเกษียรสมุทรนั้น ได้นำพิษขึ้นมาก่อน พระอิศวร
 ค้มเข้าไปทำให้คอเขียว จึงได้นาม นลกณฐ เมื่อพระจันทร์
 อ่อนนอนให้ช่วยพาเข้าไปในเทพธภาได้เอา พระจันทร์ เป็นมันเข้า
 ไป (คู้ที่เรื่อง พระ จันทร) จึงได้นามว่า จันทรเศขร
 และเมื่อพระคงคาจะลงจากสวรรค์มาสู่มนุษย์ก็มี พระอิศวรเกรง
 ว่าน้ำจะท่วมโลกหมด จึงเอาเกศาทำทวนกบแก้ว จึงได้นามว่า
 คงคาชร

นอกจากนามทุกดวงมาแฉวน ยังมีอีกเป็นช่นมาก นับ

ด้วยพื้น แต่ที่ดำคัญ ๆ คือ อโฆร (น้ำกดัว) พัทธรุ และ
 ภควัด (“พระเป็นเจ้า”) คิริษ (จอมเขา) หร (ผู้จับ)
 อีสาน (ผู้ครอง) ชฎาธร (ผู้หม่อม “ชฎา” แปลว่าหม
 ที่มั่นแล้ว) พระกาล (เวตา) กาลัญชร กปาล มาลิน
 (ได้มาตย์หวัระโหด) มเหสร มฤตยูชัย (ผู้ชำระ
 มฤตยู) ปศุบดี (เจ้าแห่งปศุสัตว์) สถานู (มัน) อุกร
 (ตุ) วิรุปากษี (คาพิการหรือแปลก) และ วิศวนาถ หรือ
 วิศเวศวร (เป็นใหญ่ครองทั่วไป)

รูปพระอิศวรมักทำเป็นคนขาว มีตาสามตา ตาที่ ๓ อยู่
 ตรงหน้าผากมีจันทรครึ่งซีกอยู่เหนือหรือด้อมขวาที่ ๓ เกศาหมุ่น
 เป็นชฎา มีประจำหวัระโหด [มุนีจากมาตา] กัดขงคช และ
 มีตั้งวางเป็นงู คอยคินต นุงหนงเดือ หนงข้าง หรือหนงกวาง
 มีขาดนะเป็นหนงเดือ ดยตรคุด ชช ปีนาก บ้าง ถยชนุชช
 อชคพ บ้าง ถยมันเขาระว้าง ถยคทายชดหวัระโหดชช
 จัญวางคี่ บ้าง ถยมาคี่บ้าง มีกุตเป็นบริวาร สถานที่ถลค
 คีเข่า ไกลาส (ที่เขียนว่า “ไทรดาด” นั้น เป็นอันแดง
 เกินจากของเดิมไป)

พระมเหตฺพระอิศวรคือพระอุมา ซึ่งเรียกว่าพระ บรรพค
 บ้าง พระ มหาเทวี บ้าง หรือพระ เทวี เฉย ๆ บ้าง เป็น

บุตรท้าวหมวด (เขาคีมาตย์) เป็นกษัตริย์ของพระอิศวร เพราะ
 ฉะนั้นจึงมีเครื่องหมายคือ พระโยนช้อยด้วยกนกบพระศิวตั้งค
 พระเทวอนนมเป็นสองภาค ภาคหนึ่งใจดี ภาคหนึ่งดุและมือทช
 ฤทธิมาก มีนามหลายนาม ในเดือนภาคข้างดี ชื่อพระ อมา
 เป็นนางงาม เคารวี (เหตของและกระจำง) บรรพดี [ปารวดี]
 คือหญิงชาวเขา และ เหมวดี [โหมวดี] คือลูกท้าวหมวด
 ชกัณมาตา (มารดาโลก) และ ภพณี [ภพณี] ในเดือน
 ภาคข้างดี ชื่อ ทูรคา (ผู้เข้างมได้) กาฬี และ ศยามา
 (ดำ) จันชา และ จันชีกา (ดู) ไกรพี (น้ำถั่ว) ใน
 ภาคขุ่นมธุบุษยามา เพราะกตอดกนมาก วิชบุษยานรยภาจ
 คือประการหนึ่ง ดมมุตกัณวาโปรตเห็นเลือดหรือเห็นคนตาย
 เพราะ ฉะนั้นจึงมี เขาคนไปฆ่า บุษชายูบบ้าง หรือ มีผู้เลื่อมได้
 ศรัทธาไปทำร้ายร่างกายตนเอง ถวายบ้าง เช่นเขา เบตเกยจ
 หลั่งและไถไปมาจนเนื้อหลุดฉนเป็นคณ อีกประการหนึ่งมี
 วิชบุษยาเรียกว่า "คานตริก" คือ ทำให้พระเทวอมัวเพศ
 เพศนทศพระเนตรแตกการ "สร้าง" (คือการเติมเมตุน ยัน
 นับว่าเป็นองค์ของการสร้างหรือให้กำเนิด) จะได้ทรงตั้งนิก
 ถึงการอยากเห็นเลือดและความเจ็บความตาย วิชบุษยาทั้งสอง
 ประการนี้ เป็นจิตเกิดขึ้นในชนหลัง ๆ เมื่อกความคตของชน

ชาวมัชฌิมประเทศ เสด็จทรมาคำชาดงกว่าชนชั้นยุคไตรเพทเป็น
 อันมากแล้ว การบูชาด้วยวิธีอันร้ายกาจ เช่นฆ่าคนบูชายัญ
 หรือด้วยซากาการอันต่าง ๆ นั้น รัฐบาลอังกฤษในอินเดียได้
 ประกาศห้ามหมดแล้ว รูปพระเทวโดยมากมักมี ๓๐ แขน ถึง
 ๓๐ ขาต่าง ๆ ทุกมือ ในภาคทศคามตั้งกายเหลือง รูปร่างหมดจด
 งดงาม ขี้ตอ ในภาคกาฬมตั้งกายดำ รูปร่างน่าเกลียดน่ากลัว
 มีเลือดหยดตามปากและตัว เป็นเครื่องแต่ง และมีหัวกะโหลก
 หรือหัวคนตัดใหม่ ๆ ห้อย หรือถือไว้ ต่อมนามและเรื่องราว
 ย่อมย่อยอกมากและพิสดาร เหลือที่จะเก็บมาไว้ได้ในที่นี้ จึงต
 ใจก่อน

พระอิศวรกับพระเทวมโอรส ๒ องค์ คือ ๑. พระ คเนศ
 ซึ่งเรียกว่า วจนเนส (เป็นใหญ่ ชำนาญความชัดของ) คณปติ
 (เป็นใหญ่ในคณะ ชี้แจงเกี่ยวกับคเนศนั่นเอง) อชรูถ (อิเหน)
 มีหัวเป็นช้าง จึงไดนามว่า คชานน คชวัตน์ คช मुख และ
 กร मुख มังดาเดยว (เพราะถูกขวานปรศุรามหักไปเพียงข้างหนึ่ง)
 จึงไดนามว่า เอกทันต์ เป็นผู้ทมกของต จึงเรียกว่า เหมรมพิ
 นอกจากนั้นเรียกว่า ลัมพกรรณ (หุยาน) ลัมโพทรร (ท้อง
 ยาน) ทวีเทท (คิ้วสองตอน) เป็นต้น ๒. พระ ขันทกุมาร

[๕๖๘] เกิดมาสำหรับตั้งหารท้าวตารกาสูร ผู้ครของศรีประ
 (ซึ่งข้างเราเรียกว่าท้าวศรีบรม) เป็นเทพเดนมบัติ จึงเรียกว่า
 เสนาบดี บ้าง มหาเสนา บ้าง สิทธิเสน (ผู้นำดีทษา) และ
 ยุทธรงค์ (รบเก่ง) มั่นคงยิ่งชื่อปรวณันเป็นพาหนะ จึงได้ชื่อว่า
 มยุรอาสน มยุรรถ (ขึ้นคง) และ มยุรถู (หนักคงเป็น
 ริง) ในดงหนที่เป็นลูกพระอิศวร เรียกว่าพระ กุมาร ถือหอก
 จึงเรียกว่า ศักติธร แต่หนีจากหอกมีธนู และศรัด้วย ดงหน
 ชนะตารกาสูรได้ชื่อว่า ตารกษิต มี ๓๒ แขน จึงเรียกว่า
 ทวาทศกร มี ๖ หัว จึงเรียกว่า ทวาศากย์ (๓๒ ตา) และ
 รูปตรงตจึ่งชื่อ อชุกาย [ฤษุกาย]

พาหนะของพระอิศวรคือโคโยศกราชเผือกผู้ อันมีนามว่า
 นนทิ หรือ ศิงกายน เป็นเจ้าแห่งสัตว์จตุบาททั้งหลาย แต่ไม่
 ไข่เป็นโคอยู่เสมอทุกเวลา ถ้าเดาอยู่ปรกคตอฆามไกลดาด พระ
 นนทิมีรูปร่างมนุษย์ กระทำหน้าต่าเป็น มนเทียรบาล และ
 หัวหน้าพวกบริวารพระอิศวร มีไม้เท้าถือสำหรับตำแหน่งด้วย
 และในเมื่อพระอิศวรทรงระร้นำตามเทพ เป็นหน้าทพระนนทิต
 ตะโพน จึงได้นามว่า นาทิเทท และ ตามเทพตาลี (คือผู้
 ให้จิ้งหะ)

หมายเหตุ — ข้าพเจ้าขอเชิญผู้อ่านตั้งเกศคุณในที่นี้ว่า
 โคอุศกราชนนทนิล เมื่อพระอิศวรจะเสด็จแห่งใดจึงจะเป็นพาหนะ
 ให้ดี แต่เมื่ออยู่ปรกคักท่าหน้าที่เป็น กรมวัง เพราะฉะนั้นตรา
 กระทบดวงแต่เดิมนั้น ตราใหญ่ที่เรียกว่า “เทพดาทรงพระ
 นนทิการ” น่าจะเป็นรูปพระอิศวรทรงโคอุศกราช (นนท)
 แปลว่าเสนาบดีกระทบดวง (พระนนท) ดำเนินพระบรมราช
 โองการ (รับรับตั้งพระอิศวร) ตราน้อยที่เรียกว่า “พระนนท
 การ” นั้น น่าจะเป็นรูปโคอุศกราช (พระนนท) อยู่ดำพั้ง
 แปลว่าเป็นคำตั้งเสนาบดีดวงเอง เจ้ารอยพระยมทรงตั้งให้ (ใหญ่)
 กับตั้งให้ (น้อย) ดังนี้ ทิมทำรูปพระนนทิการเป็นยักษ์ไปนั้น ถ้า
 จะว่าเหตุก็เคยก็ไม่ได้ เพราะพระนนทเฝ้าอยู่ปรกคิรูปเป็นภูต
 และไม้เท้า ถ้าหับตำแหน่งนั้น จะเห็นเป็น ตะบองยักษ์ไป ก็เป็นได้
 โฆษณตณตศคตตราเขาคงรูเรื่อง แต่มาชนหลังตม ๆ กันไปแล้ว
 จึงเคยไม่มีใครรู้เท่า ที่จริงตราใหญ่น่าจะเรียกว่า “พระมหา
 เทพทรงพระนนทิการ” และทำเป็นรูปพระอิศวรทรงโค ตรา
 น้อยคงเรียกว่า “พระนนทิการ” และจะทำเป็นรูปโคอยู่ดำพั้ง
 หรือถ้าจะอดรู้ให้มากอีกสักหน่อย ทำพระนนทิการเป็นคนถือ
 ไม้เท้าก็ใช้ได้ — อ.ป.ร.

เสารเส้น — เป็นภาษาคำพอกปรากฏ ซึ่งใช้พูดใน
คู่เริ่มต้นบท คงอยู่ ณ แคนริมฝั่งน้ำมุนา มีเมืองมฤตาเป็น
นครหลวง

สังคีต [ตั้คค] — การขับร้องรับตนคร และบางทีกมี
รำด้วย

สังคีตจาลา — เป็นคำดาอยู่ไพวงเจ้านาย ใช้เป็นที่มีการ
ขับร้องหรือละคร

สังสกฤต [ตั้คคฤค] — แปลว่า “ ผสมกันเข้าแล้ว
อย่างดี ” “ เป็นรูปอันระเบียบ ” “ เป็นแบบแผนงดงาม ” ใช้
เรียกภาษาซึ่งนับว่าไพเราะเรียบร้อย ตรงกันข้ามกับภาษาคำพอก
ปรากฏ ที่ยังไม่เป็นระเบียบแบบแผน

ลีลิตา — เป็นฤษจำพอกหนึ่ง ซึ่งทรงคุณธรรมอย่างประ
เสริฐสถิตย์อยู่ ณ ธิมานหรือภูริระหวางพนดินกับพระอาทิตย์ แต่
คำลีลิตาใน ชั้นหลังมาใช้ เป็นศัพท์ ยกยอ ฤษ ในเมืองมนุษย์ ททรง
คุณธรรมมั่นคงอย่างลีลิตา

สุร์ — คือเทวดา ตรงกันข้ามกับอสุร์ ในชั้นต้นในไตร-
เพทใช้เรียกผู้เป็นบริวารพระสุริยเทวราช ต่อมาใช้เรียกเทวดา
ทั่ว ๆ ไป

สุรภี — ดอกไม้ซึ่งมักเรียกว่า “ธำรภี”

สุรย หรือ สุริย — คือเทวดาทันทีเรียกกันว่าพระ อา-
ทิตย เพราะเป็นลูกพระอทิต (คือ อทิต และ อาทิตย) ใน
พระเวท พระสุรยเป็นผู้ให้แสงและความอบอุ่น และบ้างก็เรียก
ว่า สวิตฤ [สวิตฤ] ชาติเต็มมีแต่แสง ๗ ตัว

พระสุรยนี้ กล่าวว่ามีชายาหลายนาง แต่ที่มีชื่อเสียงและ
มีเรื่องราวเด่นที่สุด ก็ชื่อนาง สัตยญา ผู้เป็นบุตรพระวิศ्वกรรม
มีลูกด้วยกันคือพระ มนุไว้สวัสดิ หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่าท้าว
สัตยพรต ๑ พระ ยม หรือ ธรรมราช ๑ นาง ยม หรือ
ยมุนา (ดำน้ำ) ๑ พระสุรยนั้นกายรุ่งโรจน์เหลือทนม นาง
สัตยญาจึงจัดให้นาง ฉายา ไปเป็นเมียแทน คือนางสัตยญาเอง
หนีออกไปบวชเป็นโยคีในป่า และเพื่อจะมีให้มัวจำได้ จึง
จำแดงเป็นนางมา ได้นามว่า อัสวิน พระอาทิตย์ก็จำแดงเป็นมา
ไปเป็นผิว เกิดลูกด้วยกัน คือ พระ อัสวิน แด่คู้ ๑ กับ
พระ เวรินดี ๑ พระอาทิตย์พานางกลับมาจึงจำแดงแล้ว พระ
วิศ्वกรรม ผู้เป็นพ่อตาจึงเอา พระอาทิตย์ ถอดเพื่อขจัดลูกผิวที่สว่าง
ออกเสีย ๑ ใน ๘ เดือน ผิวที่กลดงชูคอออกแดงนมน พระวิศ्वกรรม
ได้เก็บเอามาสร้างจักรถวายพระนารายณ์ ๑ ครบคู่ถวายพระ

ยี่ศักร ๑ กทาให้ทำงกุเวร ๑ หอกให้พระขันตุมาร ๑ และ
ทำอาวุธแจกเทวดาอื่น ๆ ได้ชอกเป็นอันมาก

พระสุริยนั้น ในรามายณว่าเป็นพ่อพญาสุครีพผู้มีราชผู้
ครองนครกษิกินชยา (ชักรินซ์) ในมหาภารตว่าเป็นพ่อทำ
กวรรณผู้ครองแคว้นของคราษฏีร์ (เบ็งคอด) ผู้เป็นเด่นาบดี
แม่ทัพฝ่ายโกรพ ในทวิวงศ์ว่า พระสุริยเป็นพ่อพระมนูใจดีสัต
พระมนูเป็น พ่อทำงอกษวาถูกผู้เป็นบรมชนกแห่งกษัตริย์สุริยวงศ์ ผู้
ครองนครคีรีโยชยา และมีภิตา และพระมนูมีธิดาชื่อนางอิตา
ซึ่งได้ไปเป็นนมเหดีพระพุทเทจราช พระพุททกับนางอิตามีโอรส คือ
ทำงปुरुพบบรมชนกแห่งกษัตริย์จันทรวงศ์ กับมีความนิยมกันว่า
พระสุริยเมื่อจำแดงเป็นมาชยุนน ได้พบพระฤชชชยาญวถกย
ได้บอกพระอรชชชชเวทให้แก่พระยาญวถกย (คู้ท เวท)

รูปพระสุริยมัดกายแดง เป็นคนร่างเล็ก ๆ อีกรถเทียมม้า ๗
คว หรือควเดียว ๗ หิด มีรังศรอบคว มีดาร์ถชช อรุณ นคร
ทางด้านกชช วิวสวดี หรือ ภาสวดี นอกจากนางตั้งญญาผู้เป็น
นมเหดี และนางฉายาผู้เป็นนม พระชาทศยมธชชชชช ๓ นาง คือ
สวรรณ ๑ สวาคี ๑ มหาวีรยา ๑

นามพระศูรยาทศยมัทใช้ขยับอัย ๆ คือ สวิตฤ (ผู้แต่ง)
 วิวัสวัต (ผู้สร้าง) ภาสกร (ผู้ทำแสงสว่าง) ทินกร (ผู้ทำ
 กตางวัน) อรหบดี (เป็นใหญ่ในวัน) โลกจักษุ (ตาโลก)
 กรรมสาक्षิ (พยานกรรม) เกระหราช (เจ้าแห่งดาว)
 กภัสติมาน (มีแสง) สหัสกริณ (มีแสงพันหนึ่ง) วิกรรต-
 ตนะ (ผู้ถูกตัดแสงสว่าง คือถูกขุด)

สุริยวงส์ — คือวงศ์กษัตริย์ซึ่งตั้งวงศ์จากพระศูรียเทอ-
 ราช (ดูข้างบน) และครองนครอโยชยากับมิลิตา

โสม — (๓) คือหน้าทศนจากตนไม้ชนิดหนึ่งเรียกว่าตนโสม
 เป็นไม้เถา เรียกชื่อตามภาษาละตินว่า “อัคเซเลปิอัสซิเด”
 (Aselepias acida) เถาไม้ชนิดนี้เป็นมาชาวหมกโวกอนแดง
 ใช้เป็นเครื่องตั้งเวรเทวดาและพราหมณ์ดื่มคองไป เมื่อดื่มแล้ว
 มีเมาและทำให้ใจร่าเริง พวกพราหมณ์ชอบกันมาก ถึงแก่
 กล่าวหาใครได้ดื่มโสมแล้วได้แต่เห็นสวรรค์ ในพระฤคเจวม
 กล่าวเรื่องนำโสมนเป็นอันมาก มีคำสรรเสริญและกล่อมกับใน
 หนังสือ พราหมณะ มีอธิบาย พิษโสมพลโวกหลายอย่าง มีข้อความ
 วิจิตรพิสดารมาก โสมนัยกย็องเรียกว่า “ราชัน” และเป็น
 เถาตามผู้มีอำนาจมาก อาจจะบำบัดโรคได้ทุกอย่าง ให้ทรัพย์สิน

บังเกิดแก่ผู้หมกมิด และเป็นผู้ใหญ่ยิ่งกว่าเทวดาทงปวง เพราะ
 อาจจะมีมโนคติให้เทวดาท่าอะไร ๆ ได้อย่างใจ (คือดื่มเข้าไปแล้ว
 เมานั่นเอง) พระอินทร์เป็นผู้ที่โปรดนาโสมมาก เพราะฉะนั้น
 ถ้าจะตายถึงเวรอะไรก็ไม่โปรดเท่านั้น

(๒) คือพระจันทร์ ตั้งแต่ในยุคใครเพกแล้วได้นามว่า
 โสมเทพ ธรรมดาจะเป็นเพราะมีแสงขาวเหมือนนาโสมเมื่อแรกค้น
 อภินิหารต่าง ๆ ของโสมนั้น ก็มายกให้พระจันทร์เป็นอันมาก
 เช่นมีนามว่า โอสถิบัติ (เจ้าแห่งยา) เป็นผู้คุ้มครองรักษาพัต
 กรรมและการบำเพ็ญกุศล

อนึ่ง โสมนั้นนิยมกันว่าเป็นยาอันประเสริฐ เพราะเป็น
 ยาอันเย็นระงับความโกรธอันปองร้ายได้ เพราะฉะนั้นเมื่อระบบ
 โกรธแห่งผู้อื่นได้ด้วยความคิด จึงเรียกว่า “ชนะได้ด้วยโสม”
 และคำที่ใช้เช่นนี้กตมาจนถึงในพุทธคำฉันท์ของเรา จึงยังมี
 ปรากฏอยู่ในคาถา “พาหุ” ว่า สัมเด็จพระมหารามุณีนทร์ทรงชำนะ
 นางฉิญาได้ด้วยโอสถอันประเสริฐ คือ โสม ดังนี้

โสมเตยรตี — ชื่อสถานเทพารักษ์ ซึ่งกล่าวในเรื่อง
 ศักุณตลว่าพระกัณโธไปนมัสการ

โสมรต — ชื่อไม้โรหิตของทางทฤษณคดีในเรื่องศกุนตดา

หวิวงศ์ [หวิงค์] — คือวงศ์พระหริ (นารายณ์)
 เป็นชื่อหนังสือ “ พงศ์อวตารพระนารายณ์ ” คือพงศอวตาร
 แห่งกษัตริย์สุริยวงศ์ ซึ่งเป็นชื่อสกุลของพระนารายณ์รามอวตาร
 และกษัตริย์จันทวงศ์ ซึ่งเป็นสกุลของพระนารายณ์กฤษณาอวตาร
 หนังสืออันแต่งเป็นกาพย์มณฑกถา ๓๖๓๗๔ คาถา ตามความ
 ปวารณาของผุ้แต่งนั้น จะให้ชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของมหาภารต
 แคนกปราชญ์ผู้รวบรวมในวรรณคดีดั้นนั้น ฐานว่า ชายุจะอ่อน กว่า
 มหาภารตเป็นอันมาก หนังสือนี้แบ่งเป็น ๓ ภาค ภาคที่ ๑
 กล่าวด้วยการสร้างโลก และบอกพงศอวตารแห่งพรหมฤๅษีและ
 กษัตริย์สุริยวงศ์ จันทวงศ์ มีรายนามละเอียด ภาคที่ ๒ กล่าว
 ด้วยพระกฤษณาอวตาร เป็นเรื่องราวพิสดาร ภาคที่ ๓ ว่าด้วย
 อนาคตกาลแห่งโลก และความเสื่อมทรามต่าง ๆ แห่งกัลป์ คือ
 เป็นภาคทำนาย (อย่างข้างพวกเราคนมกเดงจำพวกหนังสือซึ่งชอบ
 ชัดอะไร ๆ ให้เป็น “ พุทธทำนาย ”)

หีสติน [หีสตินาปร] — “ เมืองข้าง ” เป็นนคร
 หัวของกษัตริย์จันทวงศ์ ตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำพระคงคาเก่า ห่าง

จากนครเดลีไปประมาณ ๒๕๕๐ ไมล์ (๕๗ ไมล์) ทางทิศ
 ใต้ด้าน หมายความว่า พระราชาจันทรวงศ์องค์หนึ่งชื่อท้าวหัตถ์ดิน [หัตถ์
 ดิน] เป็นผู้สร้าง แต่ในเรื่องศกุนตลาถาถาว่า ท้าวทฤษณนค
 ครองนครหัตถ์ดิน ท้าวทฤษณนคเกิดก่อนท้าวหัตถ์ดินหลายชั่วคน
 เพราะฉะนั้นเป็นชื่อเกยงกันอยู่

หิมพาน [หิมวัต, หิมวาน] — คือเขาหิมาลัย และ
 ป่าที่อยู่เชิงเขานั้นก็เรียกว่าป่าหิมพานด้วย

หิมาลัย — ชื่อเขาใหญ่อันอยู่ทิศเหนือแห่งมธยมประเทศ
 ตามภูมิศาสตร์อังกฤษเรียกว่า "Himalays" (อ่านตามคำนี้
 อังกฤษว่า "ฮิมะเลต" แต่ในโรงเรียนเดี๋ยวนี้ดูเหมือนจะให้
 อ่านตามคำนี้เดิมแล้ว)

หิมกภู — แปลชื่อว่า "ยอดทอง" เป็นชื่อเขานึ่ง
 ซึ่งอยู่เหนือเขาหิมาลัย เป็นเขาที่เอกลายซึ่งเป็นพรหมแดนค้ำ
 หนึ่งแห่งกัมพูชาบรรพชิต กัมพูชาบรรพชิตเป็นภูมิอันหนึ่งในตำรา
 นวภูมิ (ตำราแผนที่โบราณ ซึ่งแบ่งโลกเป็น ๗ วรรษ) กัม
 พูชาบรรพชิต เป็นที่อยู่ของพวก กัมพูชา หรือ กิณนร [กินนร]
 คือเป็นพวกคนประหลาดอย่างหนึ่ง ซึ่งรูปไม่เหมือนมนุษย์ (คำว่า

“กิ” = อะไร “นร” = คน รวม “กีนร” = “คนอะไร”

(คืออะไรไม่รู้ได้)

หนึ่งในเรื่องศกุนตดาสน์ กล่าวถึงพระเทพบิดรทรงตั้งสำนักอยู่
บนยอดเหมกฏ และท้าวทษยนต์ได้ไปเฝ้าทนต์ ได้พบนางศกุนตดา
ซึ่งได้พรากกันไปเดียนาน และได้เห็นพระภรรยาผู้เป็นโอรตเป็นครั้งแรก
พากันกลับมาจากเขาน

ไม้พะยอม

หรือ

ตำแน่งดอกกุหลาบ

ละครพูดคำฉันท์ ๕ ของ

คำนำ

ละครเรื่องนี้ไม่ใช่ได้เนื้อเรื่องหรือคัดตอนมาจากแห่งใด ๆ
เลย, จึงขอบอกไว้ให้ผู้อ่านทราบเพื่อไม่ต้องเสียเวลาไปเที่ยว
ค้นหาเรื่องในหนังสือโบราณใด ๆ แก่นแห่งเรื่องน, ได้เคยมี
คึดอยู่ในใจของข้าพเจ้ามาช้านานแล้ว, แต่เพราะเหตุต่าง ๆ
ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องแถลงในที่นี้ ข้าพเจ้ามิได้ลงมือแต่งเรื่องน, จน
มาเมื่อกลางปี พ.ศ. ๒๕๖๖, เมื่อได้บังเกิดมีเหตุบังคับให้
ข้าพเจ้าต้องอยู่หนึ่ง ๆ เงียบ ๆ ข้าพเจ้าจึงได้หอนนทชนของเรื่อง
น, เมื่อนกตังไครงเรื่องจนได้แล้ว, ได้เกิดมีปัญหาหา
จะให้วางในเรื่องนถูกสถาปเป็นตอกไม่อย่างไร, มีผู้เห็นกันโดย
มากกว่าควรให้เป็นตอกกฤหดาบ, เพราะเป็นตอกไม้ที่คนทั้งโลก
ทุกชาติทุกภาษานิยมว่างาม และหอมชื่นใจยิ่งกว่าตอกไม่อย่าง
อื่น ๆ ขอนกจริงอยู่, แต่ก็ได้ทำให้ข้าพเจ้าออกคึดค้อย
ไม่น้อย, เพราะข้าพเจ้าครองและตรวจจดเท่าใดก็หนักไม่ออกและ
ไม่พบ ณ ที่ใด ๆ ว่า คอกกฤหดาบนั้นนามว่าอะไรในภาษา
มคธหรือสันสกฤต, และเมื่อเป็นเช่นนั้นก็รู้สึกว่าจะสำคัญสำหรับ
ใช้ในกถวนพนธ์ไปนอย่างไร ๑ ; กับอีกอย่าง ๑, ซึ่งข้าพเจ้า
รู้สึกว่าจะสำคัญว่า, คือกถาชื่อคอกกฤหดาบไม่มีในภาษามคธหรือ

ต้นดงฤๅคั้งนั้น จะมีคองเจ้าใจละหรือว่าในภารคววรรษ (อิน
 เต็ย), อินกำหนดจะเป็นกุ่มิดำเนาแห่งเรองน, มีไคเคยมมี
 คอกกุกุหลายในโบราณคัมย? ถ้าในภารคววรรษไม่เคยมมีคอก
 กุกุหลาย จะคั่งดงไปจามีคูปเป็นการฝ่าฝืนขรรคคาไป, อาจทำให้
 ฤๅคั้งเป็นคณคณกได้.

แต่ข้าพเจ้ายังไม่ยอมปลงใจเชื่อว่า คอกกุกุหลายไม่มีชื่อ
 ในภาษามคธหรือต้นดงฤๅค, ข้าพเจ้าจึงได้ใช้ให้รองอำมาคัย
 โท หดวงขุระกิกิจิธาน (ศรี นาคะประเทป) เป็รยัญ, คันค, หดวง
 ขุระกิกิจิธาน ได้ไปปริกษาพราหมณ กุปลุดจามี อารย
 ที่หอพระคัมควขิรญาณ, แล้วละได้รายงานมา คั้งค้อไปน:—

ชั้นแรก เจคตักขของนกรเยนบาด ผู้ไคยีนค้ำว่า “ กุ
 หลาย ” ย่อมนกรปราคไปคั้งคัพท “ ขปา ” ; ค้อหวดวงขุระกิก
 จิธาน, ครนหมพราหมณกุปลุดจามี อารย เป็นค้ปริกษา, ได้
 คความว่า “ ขปา ” ทำใช้ “ กุหลาย ” ไม่. ที่ปฏิเด็ชเค็ดชาค
 เชน เพราะ “ ขปา ” มีไซไมมีหนาม และกุหลายไม่มี
 หนามไม่มี ผลแห่งการคั้งค้อไปเป็นอินคคัพท “ กุพช ”,
 ซังโมเนียร วิคเด็ยมค้ แปะได้, ในพทานุกรมต้นดงฤๅค
 อังกฤษ, ว่า “ Rosa moschata ”, และซังมค้ถาวในคณภริชน
 วนคริย นขณญ คั้งน:—

กุพฺพชโก ภทฺรศรณั	พุกฺกคฺคฺชปฺปชปาตึเกตฺตรา
มหาตฺถหา กณฺฏกาตฺถยา	นััตถากุตฺตํกุตฺตา:
กุพฺพชก: สุรณิ: สุวาทุ:	กษายตฺถุ คฺคฺ รตฺถายน:
คฺคฺวิโทษศมโน วุชฺชย:	คฺคฺต: ตํคฺคฺรทโนปร:

โคลกที่ ๑ กล่าวถึงลักษณะแห่งคอก “กุพฺพชก”, มีคำแปลว่า: “กุพฺพชก งามดังดาวรุ่ง, มีคอกใหญ่, มีเกสรเรียง, ทนมาก, สะพร่งด้วยหนาม, มีฝูงผึ้งเขยิบเป็นกลุ่ม”.

โคลกที่ ๒ กล่าวถึงสรรพคุณ, มีคำแปลว่า: “กุพฺพชก มีกลิ่นหอม, กินอร่อย, หวาน, มีรสเลิศ; (เมื่อกินแล้ว) ระวังตัวโรษ (คือกำเริบแห่งลม, ต้, เต็มหะ), เจริญราค, เย็นสบาย, แก้โรคเช่นท้องร่วง.”

ตามทีหตวงชฺชระกัจกัชาน คนได้ความมาเช่นนี้ ข้าพเจ้าคะเนว่าผู้ที่เป็นนกกแดงหงษ์ด้อย และนกเข็มนคงจะพอใจที่จะได้ทราบด้วย, ข้าพเจ้าจึงได้นำมาลงไว้ในหนังสือ, และข้าพเจ้าถือเอาโอกาสนี้เพื่อขอชมใจหตวงชฺชระกัจกัชาน ในการที่ได้เข้าใจได้ค้นศัพท์นกกได้สมปรารถนาของข้าพเจ้า.

ก่อนที่ได้ทราบว่า คอกกุพฺพชกตามเรียกต่างๆไว้ในภาษาสันสกฤตนั้น, ข้าพเจ้าได้นึกไว้ว่าจะให้ชื่อนางเอกในเรื่องนี้ตามนามแห่งคอกไม้; แต่เมื่อได้ทราบแล้วว่า คอกกุพฺพชก คือ

“ กุพชก ” เคยต้องเปลี่ยนความคิด, เพราะถ้าแม่อาจจะให้ชื่อ
นางว่า “ กุพชกา ” ก็จะถูกถ่ายเป็นนางค่อมไป, ข้าพเจ้าจึงค้น
หาดูศัพท์ต่าง ๆ ที่พอจะใช้ได้เป็นนามสตรี. คิดลงเลือกเอา
” มัทนา ” จากศัพท์ “ มทน ” ซึ่งแปลว่าความดุ่มหลงหรือ
ความรัก. เมื่ออยู่ในขณะทศนันทเองก็ได้พบศัพท์ “ มทนพารชา ”,
ซึ่งไมเนยร วัดเดียมต์ แปลไว้ว่า “ the pain or disquietude
of love ” (“ ความเจ็บหรือเคียดครั่นแห่งความรัก ”), ซึ่ง
ข้าพเจ้าได้โดยเขาทันที, เพราะเหมาะกับลักษณะแห่งเรื่องที่
เดียด. เรื่องจึงได้นามว่า “ มัทนะพารชา หรือ ตำนาน
แห่งดอกกุหลาบ ” ด้วยประการฉะนี้.

เรื่องละครนี้ ความตั้งใจเดิมของข้าพเจ้าจะแต่งชมเป็น
แต่หนังสือสำหรับอ่านอย่างกวนพันชเท่านั้น; แต่ได้มีญาติมิตร
ขอให้จัดเล่นออกโรง, ข้าพเจ้าจึงตกลงตาม. ส่วนนักประพันธ์
อื่น ๆ จะรู้ดีอย่างไรก็ตาม, แต่ส่วนตัวข้าพเจ้าคงต้องตำหนิว่า
เมื่อข้าพเจ้าได้แต่งหนังสือคงรูปชมเป็นละครแล้ว ก็ยอมจะรู้ดี
พอใจเมื่อมีผู้ขอให้เล่นเรื่องละครนี้; และถ้าแม่ถามได้พอใจ
หรือปรารถนาที่จะให้ผู้ใดเอาเรื่องของเราไปเล่น ออกโรงเป็น
ละคร, เราจะ ประดิษฐ์ รูปเรื่อง ของเราขึ้นไว้ เป็น อย่าง ละคร
ทำไม ?

ก่อนจะเขียนเรื่อง "มัทนะพาธา" นี้, ข้าพเจ้ากำหนดไว้ให้ตัวละคร พูด บทของตนเอง, ไม่ใช่ร้องบทนั้นๆ อย่างแบบที่เรียกกันว่า "ละครตักตาบรพ", คือเมื่อบทใดเป็นบทขับร้องจึงให้ร้อง; กับให้มีดนตรีเล่นสอดเสยงเบาๆ ในเวลาที่เจรจา, และมีหน้าพาทย์กำหนดลงไว้บางแห่งเพื่อช่วยการดำเนินแห่งเรื่อง.

อนึ่ง เพื่อประดับหนังสือเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้ให้จางวางศรีพระยาอนุศักดิ์ศรีจิตรกร (จันทร์ จิตรกร) เขียนภาพจนเพื่อสอดไว้ในตอนละคร, และข้าพเจ้าขอขอบใจ พระยาอนุศักดิ์ศรีจิตรกร ในทันทวย.

ประทีป ช

พระทนต์ใจกฤษณ์ ฐิเทพสถาน, พญาไท.

วันที่ ๓๗ ตุลาคม, พ.ศ. ๒๔๖๖

ตัวละคร

ชาวฟ้า

ดู่เทศณะเทพบุตร.

จิตรระเด่น, หัวหน้าคนขรรพ์ของดู่เทศณะ.

จิตรระรถ, ตำรวจของดู่เทศณะ.

มายาวิน, วิทยาธร.

มัทนา, เทพธิดา.

เทพบุตร, คนขรรพ์, และอัปสร บัณฑิตของดู่เทศณะ

ชาวดิน

พระกาละทรรคิน, คณาจารย์อยู่ในป่าหิมะวัน.

โตมระทัต, หัวหน้าศิษย์ของพระกาละทรรคิน.

นาค, } ศิษย์ของพระกาละทรรคิน.
คูน, }

ท้าวชัยเด่น, กษัตริย์คนทรองค้ำผู้ทรงราชย์ในนครหัดคินาปุระ.

คู่ภางค์, นายทหารคนสนิทของท้าวชัยเด่น.

นันทอรรชนะ, อมาตย์ของท้าวชัยเด่น.

ชาวสวนหอดง.

อิฐูร, พราหมณ์หมอเด่นนี้.

พระนางจันทิ, แม่เหล็กของท้าวชัยเด่น.

ปรียมะธา, นางกำนัลของท้าวชัยเด่น.

อราต์, นางค่อมข้าหอดงพระนางจันทิ.

เกศิน, ข้าหอดงพระนางจันทิ.

ศิษย์พระฤษี; นายทหาร, พราน, ราชบริพาร, และข้าหอดง.

ลำดับฉาก

องก์ที่ ๑

ฉากรับหน้ามู่ขี้เตี้ยแห่งวิมานของคู่พระราชาเทวบุตร, บนสวรรค์.

องก์ที่ ๒

ตอนที่ ๑ : โลกต่างหิมะฉิม.

ตอนที่ ๒ : ทางเดินในดง.

ตอนที่ ๓ : ฉากรับหน้ามู่ขี้เตี้ยแห่งวิมานของพระราชาเทวบุตร.

องก์ที่ ๓

ฉากรับหน้ามู่ขี้เตี้ยแห่งวิมานของพระราชาเทวบุตร.

องก์ที่ ๔

ตอนที่ ๑ : ส่วนหลังของช้างพระราชาฉิม, ในกรุงหัสตินาปุระ.

ตอนที่ ๒ : ริมรั้วค่ายหลังของ, ค่ายดกฤกษ์.

ตอนที่ ๓ : ส่วนหลังของช้างพระราชาฉิม, ในกรุงหัสตินาปุระ.

๒๐๘

องค์ที่ ๕

ตอนที่ ๓: พลับพลาในค่ายหลวงที่ตำบลกุรุเกษตร.

ตอนที่ ๒: ในกลางหิมะวัน.

หมายเหตุ

เรื่องนัสมมติว่าเป็นไปในภาคทศวรรษในโบราณสมัย.

๘๘
องกัท ๑

ฉาก : ลานหน้ามุขเด็จแห่งวิมานของ
สุเทษณะเทพบุตร, บนสวรรค์.

[ก่อนเปิดม่าน, ตัวละครเหล่านี้ต้องพร้อมอยู่บน
เวที, คือ สุเทษณะ เทพบุตร, เอกเขนกอยู่บนเตียง
ที่บนมุขเด็จ, มินางอัปสรอยู่งานพัดคน ๑; จิตรระเสน
นั่งอยู่หน้ามุขเด็จ, และมีบริวารของสุเทษณะนั่งรายเป็น
แถวทั้ง ๒ ข้างเวที; กลางเวทีมีพวกคนชรรพสำหรับ ๑,
ถือช่อดอกไม้ทั้ง ๒ มือทุกคน. พิณพาทย์ทำเพลงโหม
โรงจนถึงเวลาควรจะเปิดม่าน, จึงทำเพลงเหาะ. พอ
เปิดม่าน, พวกคนชรรพก็เริ่มร้องและรำอย่างแบบรำ
โคม, ดนตรีเล่นคลอเสียงไปตลอด, ไม่ต้องรับ.]

บทร้องของคนชรรพ

(ถ้าเหาะ.)

[ธานี, ๑๑.]

๑ ขำบาทผู้ภักดี

พร้อมกันถวายฮา—

คือชุดพระบาทา

เคี้ยวระพาตแต่ทวัน

๑ ขขจงเสวยสุข	นิราศทุกขไว้โรกัน—
คะรายแดกยั้น—	คะรายาย่อย้าย
๑ พระองค์ทรงมีคุณ	กะตะบุญบารมี
บำเพ็ญในอศ—	คะกาดคดผดไฟบุญ
๑ ซาศิก่อนเป็นอุกยัตร์	เถลิงรัฐราไชสุริย์
ในวงศ์ประยูร	สุระแมนแก้วบัพัญชาติ
๑ ทรงขรรคมตามะนุษ	อุทริฐุมหาคาส
บำเพ็ญพระดีการ	ทุกอย่างงามตามวิสัย
๑ ครนถงเวดาควร	ภูมิศวรจากไฟ
เดด็จสุธาธ	เสวยสุขในแดนสวรรค์
๑ เหลดาข้าพหพระเดช	ปกบ้องเกศข้าทางปวง
จงพร้อม ณ แดดวง	ภักดีหมายถวายนพร
๑ ตั้งโคพระประสงก์	จงดีทริวันคร
โคของค์จอมอมร	ไม่โปรดปราบเร่งผ่านไป

[สุรางคณา, ๒๗.]

สุเทษณ์. เหวยจิตระเสน มิ่งบังอาจเด็น ด้อยกูไฉน?
 จิตระเสน. เหวะ, ข้าบาท จะบังอาจใจ ทำเช่นนั้นไซ้
 ได้บัพม.

สุเทพณ์. เช่นนั้นทำไม พวกมันมาให้ พรกบตน
ว่าประตังกัด ให้ส้มฤดี? มิ่งรุยูนี่ ว่ากูเค้รำจิด
เพราะไม่ได้ส้ม จิตทีไผ่ชม, ออกกรมเน็ของนิตย.

จิตระเสน. ดูซากักดี กัมแต่คึด เพื่อให้ทรงฤทธิ โปรด
ทุกขณะ.

สุเทพณ์. กูไม่พอใจ! ได้คนขรรพไป บัดนเทยวณะ.
อยามวอรอง.

จิตระเสน. เข่งเทวะ! (หันไปสั่งคนขรรพ.) เชอ
พอแต่นะ, พวกเจ้าดังไป.

(พวกคนขรรพถวายบังคมแล้วเข้าโรง.)

ข้าบาทได้เตรียม อปัสร์เตียงม สง่างามไว้
เพ็ชร้องแฉะรำ บำเรอเทพไท, แม้โปรดจะได้
เรียกมาบคน.

สุเทพณ์. เขาเกิดของกู เผื่อว่าตังกู จะค้อยดุขี้.

จิตระเสน. (เรียก) คณาอปัสร์ ผู้พ้อนรำดี ออกมา
บัดน รำถวายกร.

(พิณพาทย์ทำเพลงเร็ว. คณะอปัสร์รำออกมาถึง
กลางเวที, ลา, แล้วรำ และร้องบทต่อไปน, และ
ดนตรีเล่นคลอเสียงไปตลอด, ไม่ต้องรับ.)

บทร้องของอัปสร

(ถ้านางนาค.)

[ฉบับง, ๑๖.]

- ๑) เหล่าเจ้าคณาอัปสร ก็มเกศยอกร
 บังคมพระเทพรังสรรค์
- ๑) ผ่านกเนาศูขทุกวัน พระคุณอนันต์
 ชเนกประตุศโพธิ์ทอง
- ๑) อินพระเมตตาเนืองนอง ประตุศถของ
 วรรณระรินรอยเย็น
- ๑) พระกรุณาแน่เห็น คี่ประตุศเป็น
 วายูราเพยชื่นใจ
- ๑) พระมุกตาแน่วใน ข้าบาทจึงได้
 มานะเป็นนิตย์ในงาน
- ๑) พระอุเบกขาดีมาน จิตให้เบิกบาน
 บ่เดื่อมบ่ตั้งญักต์
- ๑) เจ้านายองค์ใดในตรี โดกฤจาจะมี
 เหมอนพระผั่งเกล้า

๑ ขอพิงยุกถมาทา ไปจนเวลา
ประจวบเมื่อกลับบรรดัยฯ

(เพลงเร็ว. อัปสรจับระบำสักสามท่าแล้ว, สุธะ
เทษณ์ยกมือห้าม, จิตรระเสนก็สั่งพวกนางให้เลิกการ
ระบำ, และพวกนางถวายบังคมแล้ว. พิณพาทย์ทำลา,
พวกอัปสรเข้าโรง, พวกเทพบริวารก็คลานเข้าโรงไป
ด้วย.)

[ขาน, ๑๑.]

จิตรระเสน.	อินนางอัปสรศรี	งามมีดีประการใด,
	ขอทอระฤทธิได้	โปรดคำหนักขีประทาน,
สุเทษณ์.	ตัดแฉงทงการรำ	และดำเนินำขีบรของหวาน
	ทงตนครประดาน	ก็พึงเพราะเสนาคี;
	แตกทใจเค็รำ	แตงมเหงาขยูเช่น
	ศอเจ้ากรูต	ว่าเหตุคุณเป็นฉินใด.
จิตรระเสน.	ข้าทรามและพลอยไศก.	อินโรครักหนักใจ;
	แต่ในสุรราชย์	สุรางค์คักมถม.
	ข้าเชื่อว่าพระองค์	ประดังค่านางตอางชม
	คงได้ดมฤทษ่ม	หทัยแท้ทุกนงคราม.

[อินทวงศ์, ๑๒.]

สุเทษณ์.	จริงอยู่พระเจ้าเขย	นี้จะเขยสัมพันธ์มาน
	นางโต ณ แม่นการ	ก็จะดีทิดสัมพันธ์,
	เว้นแต่ยกก็แค่นิยม	มะทะนาวิสุทธีศรี
	ผู้เลิศผู้รางคัม	จรรูปเลิศวิสัย.
	แค่เห็นขนงค์รา—	มะประเสริฐวิเศษวิสัย
	ไม่มือนงค์โต	นะจะเทียบจะเทียบจะทัน;
	งามผิวงประไพผ่อง	กตทาบศุภาสุพรรณ,
	งามแก้มแดงมันน	พระอรุณแอร่มตะดาน,
	งามเกศาดำจำ	กตนา ณ ท้องตะหาน,
	งามเนตรพิศป่าน	สัมพันธ์มะโนहरา;
	งามทรวงดังต่างดอง	วรณสัมพันธ์มา—
	ดีเลิศประเสริฐกว่า	วรบุตตะโรชะมาศ;
	งามเขวขนงค์ราจ	สุระกิตบีชาญตตาด
	เกดากถึงประหนึ่งวาด	จรรูปพิโดยพระจง;
	งามกรประหนึ่งงวง	สุระคชสุเรนทะทรง,
	นวยนาฏวิธาคอง	ศุจะวาระบาระเบง;
	ข้าไฟเราะหน้าเลี้ยง	อรเพียงพิรมประเตง,
	ได้ฟังก็จงเวง	บมิว่างมิวายถวิล,

นางโคจรม้เทียบ มະทะนาคพัว ฌ ดิน,
 เบ็ญชอดแตระจอดจิน— ตะนะเน่วณอกณใจ.

(จิตรระรถออก, ไปไหว้สุเทษณ์,
 แล้วหมอบคอยฟังรับสั่ง.)

[จบอง, ๑๖.]

สุเทษณ์. อ้อ, จิตรระรถเจ้าไป ตามที่ภูใช้,
 ดำเร้จประดั่งคฤหา?

จิตรระรถ. เทอะ, ข้าบาทโคดคลา ตามองค์มหา
 ฤษณ์นามนารท,

ไปท้อทุกแดนสามหมต; ในฟากฟ้าจรด จนถึงขอบนระภาดัย;
 ไปท้อแดนมนุษย์สุดไกล บ่เว้นแห่งใด, กระทั่งยังขอบจักรระวาพ;
 ไปท้อในแดนบาดาต, ท้อทุกสถาน ทุกถิ่นจนจบภพไทร.
 ไปถึงซึ่งแคว้นแดนใด, ข้าบาทก็ได้ วิชารูปองนังงามอน,
 มาเพื่อถวายนมทิสร์; ขอบองค์อมร จงทอดพระเนตรรูปา.

สุเทษณ์. มาเกิดนำรูปขณา, และจงเจรจา
 แดงซึ่งตักษณ์ให้ภู.

(จิตรระรถเรียกคนใช้ให้นำรูปออกมา, แล้วเอาขึ้นไปถวายสุเทพณ์ที่หอจดพระเนตรพลาง, จิตรระรถแถลงลักษณะแห่งรูปไปพลาง.)

[อุปราตี, ๑๑.]

จิตรระรถ.	ประภมภ์รูปเท—	อะธิดาตั้ง่าครุ,
	มีนามะเรียกยุ—	อะธุมาดิไคภน.
	งามเนตร์และเกศ์แก้ม	ถดดอกกะมดถัน—
	ชิตังประเศวีรูปน	กิริยาตั้ง่าศรี.
	วฐุวิเคษะเป็น	วระเทพะนารี
	จ้าองค้อมาศรี	สุระอักษะเทวิน,
	เนาศรีโกธาด.	
สุเทพณ์.		อะธะนันจะจงจิน—
	ตะนาจะราคิน,	บมีคจรรคินถัง.
จิตรระรถ.	ทุดัยะรูปนาง	สิริวางส์อางซึ่ง
	แต่นงามและหากถัง	จะประเทียบบัพแพ้ใคร.
	นางช้อวิเดธา	กตะภาพพิเคษไชรั,
	วิโรจน์วิโดยใคร	ยดะร่านระคัพพ.
	ตั้ง่าพระเทวี	มหิษบคัพสุ
	ผู้ตั้งถนไคคุณฐ.	

สุเทพณ์.

หัดอันเป็นกาน้ำดีแห่ง
จรมุ่งณ โฉมฉาย

จิตรระรถ.

ฉะน่นถายรูป
ช้อเมนะภาภา
ข้าเห็นณต๋อมนกตาง
ฉิจิตรวิศิษฏ์สร—
นางข้างประแดงขับ
แปรของคักุโรคม.

สุเทพณ์.

ท้าวคักุระทรงฤท—
ฉิทรงพิโรธอาจ

จิตรระรถ.

ฉะน่นถายรูป
หน่อนาถะผู้ผ่าน
ปรากฏพระนามนาง
ฉิจิตรวิศิษฏ์
พระโฉมแม่แพ้โฉม

สุเทพณ์.

แพ้ยอดฤคักุ

จิตรระรถ.

นึรูปชิตาท่าง

ฉะมิกจระมุ่งหมาย.

หริราชชนารายณ์,
กัจะทรงพระโภกรา.

อระเทพกัญญา,
ฉะฉิเดชวิไลยวรณ ;

อมะราวคักัฉวรคัก,
พระฉะกนระชอนชม,
วรคักัพะเริงรมย์

กัฉิฉจระมุ่งมาด.

ฉิมหิทชัก้าแห่งกาจ,
จะประหัดประดัยดาน.

ฉรราชะนงคราญ,
ฉุระเชตคะกาคัก ;

ฉิมะดาฉุนารี,
จะคินนบพงหา,

ฉุระเทวะกัญญา.

ศุระกากระเป็รียบหงฉ.

ฉุระเกาศัก้าพงคัก

	นรินทร์ราชทรง	บุรุษกานุชเยศุพฐา,
	ประกาศพระนามเรียก	จรเวณุกาภา.
สุเทษณ์.	เปรียบโฉมวิเศษ	มะทะนาบัพเพียง.
จิตรระรถ.	นึ่งรูปชิดารา—	ชะวักทรรณะโคกลางค์,
	พระนามอนงค์นาง	ทมะยัคคิบังอร.
สุเทษณ์.	จรมัจฉำแดงรูป	ชระเนานคินคอน,
	ห้วงหาด่างอน	ฤจระเปรียบชิดาสรวง.
จิตรระรถ.	ข้าวกัดวิเศษ	ชระงามณแดนปวง,
	ถวายพระปิ่นสรวง,	แต่ก็สุดจะโปรดปราน.
	แต่รูปชิดานา—	คะแคะดุกอสูรหาญ,
	อันเห็น ฌบาตาด,	คณูวาคถวายไว้
	เพื่อทอดพระเนตรเด่น.	คตะคณกั่มองไต่ ;
	จะควรมิควรไชร	ฤกษ์สุดจะปรานี.

(จิตรระรถส่งรูปถวายสุเทษณ์, แล้วสุเทษณ์รับไป
ดูผาด ๆ, แล้วส่งคืนให้แก่จิตรระรถ, จิตรระรถส่งให้
คนใช้นำเข้าโรงไป.)

[จบอง, ๑๖.]

สุเทษณ์. ปวงรูปเจ้าวาทมาน เป็นรูปนารี
ที่ถ้วนประเสริฐเลิศงาม ;

แต่กูดทกนงราม ก็ยังเห็นทราม ก่ออำนาจวิเศษ
 ฉะนั้นแม่ไม่เอาจหา เทียมเท่ามัทนา ฤๅจะกล่าวชมเชย?
 เป็นกรรมภูแถวเจ้าเฮย, จำต้องชวดเชย ที่รักดมัครจริงใจ.
 จิตรระรถ. ฉะนั้นคงคิดแก้ไข โดยอุบายให้
 พระองค์ได้สมจินดา.

สุเทษณ์.

จะแก้ฉันใดเล่าหว่า? กูหมตปัญญา.

จิตรระรถ.

ข้าบาทขอทูลบอก.

ยามข้าเที่ยวไปตั้งที่ ขุนโชดคีร์ ศรีมันตระระงามอน,
 ได้พบหนังสือวิทายาทร เรื่องวิทายาทร, มีนามว่ามายาจิน;
 ผู้หม่อมความรูชุน เริงชาญโยคิน และเชี่ยวชาญสรรพวิทยา,
 วิชาใช้โยคะนิทรา ไปผูกททยา แห่งผู้ที่อยู่แม่โกต,
 ข้าจรายมนครเรียกมาได้.

สุเทษณ์.

ฮะ! จริงหรือไฉน?

จิตรระรถ.

ข้าบาทได้เห็นเองแล้ว

สุเทษณ์.

ถ้าจริงเขาก็เป็นแก้ว!

จิตรระรถ.

ข้าบาททราบแล้ว จึงกล่าวนำคองเขามา.

สุเทษณ์.

พามาด้วยแล้วหรือหว่า?

จิตรระรถ.

หม่อมเขานพมา คอยอยู่ข้างนอกพระदान.

ขอได้โปรดให้ทำการ ดองเวทขำนาญ ขำนิลวายุสักครึ่ง
สุเทษณ์.

เจ้าพุดชอนกู่ให้ห้วง! แม้ไม่สมดัง ปากว่าจะทำฉันใด?
จิตรระรถ.

ข้าบาทเชื่อแน่ว่าใจ ชยู่แล้วจึงได้ กัด้าพามาเผ้าทูตเทศ.
ขอโปรดทดของคุดเวท, เผื่อพระทรงเคษ จะได้ตั้งพระจินกนา.
สุเทษณ์.

ดีละ, เวียกเขาเข้ามา ชัดกัถนา จะดองให้เห็นประจักษ์.

(จิตรระรถถวายบังคมแล้วเข้าโรงไป.)

จิตรระเสน.

เทวะ! ข้าตั้งตั้งนี้, แต่ไม่อยากทัก อยากร้องค้อนหน้าตำร.

เวทมนครินนเขาอาจมี จริงอยู่พอที่ จะเวียกเขาใครๆมา;

แต่จะบังคับหทยา ใหรกันนชา ยังนกระแวงแแดงน.

หากเวียกโณมยงนงตักษณ มาแต่ดไม่ภก- ดิอยู่เป็นขำบทมาด.

ก็จจะกตบถายเป็นถาว เต้อมเกียรตวิคาคัด ขององคพระจอมเทวณ.

สุเทษณ์.

เจ้าพุดถูกทุกตั้งอน, แต่กุดคอน อุดระดวยริกรังใจ,

ฉะนกลงอย่างไร ๆ เพียงแต่ให้ได้ เห็นวรพักตร์เดี๋ยงาม
 แห่งมีทันนางราม, ก็อาจมีความ ประโมทย์มันต์ถ่มถิต.

(จิตรระรภพมายาวินออกมา,
 มายาวินเป็นวิทายาธ, นุ่งห่มหนังเสือ.)

จิตรระรภ.

ทเจะ, นัมายาวิน มาเฝ้าดิน— ทะด้วยมะโนภักดี.

สุเทษณ.

ขอบใจทมาคราน; เชาว่าท่านมี ชิงโยคะวิทายาธ.

หากเราจะขอให้ท่าน ช่วยเป็ดองรำคาญ จะได้ดิหรือว่ามา.

มายาวิน.

ทเจะ, อันเวทวิทยา ชำรเรียนมา เต็มใจจะใช้ฉดอง

พระเศษพระคุณดอง ชุตบาทดอง จนเต็มตักบัญญัติ.

สุเทษณ.

ท่านมีเวทมนตร์คาถา อาจดตหัทธา ใคร ๆ ได้ห่มตฤาไนน?

[ภุขงคป์ปะชาตร์, ๑๒.]

มายาวิน.

จะทุตทเจะเกรงค

จะงำเงอนบทุตไซ

ประห็นงคทูทงไป,

ก็เหมื่อนบัตติชาการ.

พระจงโปรดประทานซึ่ง	อภัยข้าจะหลุดจ้าว,
และความจริงวิชาการ	ก็มีอยู่ประจำตน.
อกรรพเจตนะเจนนอยู่,	และมนตรีครูกก็ได้ตั้ง
มโนจำแต่ระชากัน	คดีเพิ่มเบ็ดลมหอง.
ฉะนั้นอาจจะผูกจิต—	ตะใคร่ได้ประตัจจง,
และใช้โยคะแฉฉวง	จะเรียกให้ตระบังมา
บนานแม้จะช้อยถึง	ฉนเขาจักกระอาพา,
ฤอยู่ตรงวงฤอยู่นา—	คะโลกคำณบาตาด.
จะเป็นหญิงฤเป็นชาย	ก็เรียกตายมียากนาน,
เพราะใครเลยจะทนทาน	พระอาถัพพะมนตรีโหด.
ฉะนั้นแม่พระองค์มี	ประสงค์ให้ตนุไซร์
ประชุมมนตรีเรียกใคร	ก็โปรดมีพระบัญชา

[สุวรรณคณา, ๒๘.]

สุเทษณ์.

อันคิดเราณ จิตจ้อยอยู่ โฉมมะทะนา,
 ผู้เด็กเดอธรร ในชันกามา พระจرفากฟ้า บมีใครทัน.
 ตั้งแต่เรามา เกิดในฟากฟ้า พิภพภูมิธรรค,
 เราเห็นต้องจิต ก็คืออยากเชยจัญญ แต่ไอ้นางนั้น หล่อนไม่ปลงใจ

มายาวิน.

ข้าบาทเด็งตุ ค้อยญาณกรู นางนคออไกร,
ออกทงรูเดศ ว่าเหตุไฉน พงรามจ้งไม่ ปดงใจยินต์.

สุเทษณ. รู้อ่าอย่างไร ?

มายาวิน. หากทุดความไชร จงไปรดปราน์.

สุเทษณ.

เอาเถิดอย่าเกรง, เร่งบอกบคน มีเหตุร้ายดี จงเด้ามาพถัน.

[อินทระวิเชียร. ๑๑.]

มายาวิน.

เมอกรวงพระองคเป็น

จรรราชระราชัน

กรองเขตประเทศขัน—

ทระวิตุทธิบัญจาด,

ครัดไชรอมาคยเป็น

จรรทุดะทุดตำ

ถึงราชระผู้ผ่าน

นรชาติสุรราชจรรงาม,

ขอของกษิตาชอ

มะทะนาวิโดยราม

เป็นราชันตาม

จรรราชประเพณั ;

แต่ทำจตุราชจรรไชร

บมียอมแเดยินต์

ให้ซึ่งพระบุดริ,

พระกัทรงพระโกรชา.

ครัดเกณฑพหุดกอง

จตุรงคะเดณา

ยกไปประชิดรา—
 โจมตีบุรีป็น
 จับได้นโรคม
 จึงมีพระโองการ
 แต่หากชิตามา
 ย่อมเป็นวระรุมบาท
 ไถ้โทษะชั้วฉัน
 ฝ่ายนางก็ยอมตาม
 พอรอดพระชนมา
 ครนนางเสด็จถึง
 กัมเกศ์และกรบาท
 แล้วทุดแถดงโดย
 วาองค์พระนงคราญ
 แต่ได้ปะฏิญา
 ว่าจักมียอมให้
 ครนนแหดะตุคแด่น
 เพราะอำบิตารัก
 จึงยอมถวายเป็น
 ขององค์ชนกนา—

ชะบุรีจโรคม.
 บมัทนทตายด่ม,
 นรนาถสุราชฐีรมา ;
 จะประหารพระชั้วฉา,
 และประนอมมโนฉันท์,
 บริจาริกานันท์,
 ก็จงดพระอาญา.
 จรราชะบัญญัติ,
 ก็เพราะดุกฉีกักต์.
 จรมาตะกาศรี
 ทวีบาทพระภุบาท,
 ดีวิดีจจะวาทหจวน
 บมียากจะชั้วไท้,
 จรดัจจะมันไว้
 นรฝืนฤคั้วก.
 จะประคักประเคิดนัค,
 จะบรชคพระชนมา,
 แต่ก็ไถ้พระโทษา
 ณะบค้องมถายชนม์.

แต่รักก็จระการดี	ภรณยะเป็นผด,
กราบบาทยุคลดคน	มะทะนาจะตาตาย
จำพดางยุพชาติ	จรชคคะแพรวพราย
แทงตรงพระทรงฉาย	เฉพาพิศครพระภูมิ.
ตายแต่จก้าเนตใน	ตุ้รภพิศิม ^{๕๕} ;
ฝ่ายองค์พระภูมิ	ก็มาเพ็ญพระดีกรรม,
จนได้ดำริ้จผด	จรตตณแดนดีจรรค ^{๕๖}
มาพบแตรรักกัน	เพราะจะเคยดีเนหา.
แต่กรรมพระทำได้	ณพระชาติอดีตมา
ของชดและชวางหน้า	บมิให้พระดีมัจฉิต.
อินถยคนทุก	ถูกดีจระ ^{๕๗} ทงต้น,
ขอองค์พระณิน	ตุ้รทจะปรานี.

[สรวรคณา, ๒๗.]

สุเทษณ.

ที่ทานเด้าไซริ้ เราขอขอบใจ ที่ทานไมตรี,
 เราขอเพียง เดียงเควระหัตถุ์ เพื่อโชคจะมี ดีโตดีกกรา.
 มายาวิน.

แต่จแต่จะโปรต, ไม่ทรงพิโรช ก็บุญนั้กหนา ;

ขอประทานไฟ จะได้อุษา.

จิตรระรถ

(ร้องตะโกนสั่งไปในโรง) เขาของออกมา ตามที่สั่งไว้.

(คนใช้นำเครื่องทำไฟออกมา, คือบายศรี ๑. หัวหมู, เป็ด, ไก่, มะพร้าวอ่อน, ขันเหมสำหรับจุดไฟ, และเทียนชนวนจุดไฟพร้อม; ของเหล่านี้เอาไปตั้งตรงหน้ามายาวิน, และมีคนเอาห้อยคามาทอดแล้วเอาหนึ่งวางปูบนห้อยคาเป็นอาสนะ. มายาวินขึ้นนั่งขัดสมาธิบนอาสนะ, จุดไฟในขันเหม, แล้วกล่าวคำบูชาต่อไปนี้.)

[สัททูลลวักห์พิต, ๑๘.]

มายาวิน.

โอมมังคมพระคณศะเทวะคีระบุตรี

ฆ่าพิษณะตันตุต ประดิษ;

อ้างามกายะพระพรายประหนึ่งระวิฤทัย,

ก้องโกญจะนาทให้ ณะหรรษ;

เป็นเจ้าดีปประประดีทระวิระวรรณ

วิฑยาจเคษธรร—พะธอน;

ยามชากอบกรณยพรมะยะบวร,

จงโปรดประทานพร ประสงค์.

โสมนารายณะเทพเถลิงอู่ระคะชาตน์,

จรนสู่บรรณราช จรด;

ถ้อยตั้งจากกระคะทาทรรณณ

ปรามยักษะกมุภณัท มรดาญ;

เชียวชานูโยคะจิตพระพิระอภิปราย

คตกิจจะทงหตาย ตระมีทช.

ยามช้ำกอบกรณนยพิระมระจจคร

จงตมมะโนตติ-ชิตเทญ.

(พิณพาทย์ทำเพลงสาธุการ.

มาหาวันไหว้บูชาสัทศ, แล้วรำยมนตร์ต่อไป.)

[วิชชุมมาลา, ๘.]

ข้าต้องเทเวศร์ โปรดเกศข้าบาท ทรงพังซึ่งวาท ที่กราบทูลเชิญ,

โปรดช่วยคตใจ ทรามวยให้เพดิน จนตมช่วยเขิน แล้วรีบเร็วมา,

ด้วยเดชเทพไท้ ทรามวยรูปงาม จงได้ทกราบความ ข้าชอนนา,

แม่คตชชชช ฝันมนตร์คาถา ขอให้นิทรา เขาตั้งถึงใจ.

มาเกิดนางมา ออย่าช้าเชื่องช้อย คุณชานคชย ต่อนับทรามวย,

ข้านางได้ภา ออย่าช้ามาไฉ คุณช่าตั้งให้ โสมตมรับจร.

โฉมของย่ำชาติ รั้งรั้งมาเกิด ชันชัดคงเกิด ในทรงเง้าร้อน,
มาเร็วบดิน รั้งรั้งดาว มาเร็วบงอร ชำเรียมางมา.

(มายาวินประนมมือและนั่งบริกรรม. พิศพาทย์
ทำเพลิงตระสันนิบาต. ทุก ๆ คนตั้งตาคอยมองดู. พอ
ถึงรั้วท้ายตระ มัทนาเดินออกมา, ตาจ้องเบ่งไม่แลดู
ใครและกิริยาอาการเป็นอย่างคนที่ขังหลับอยู่, และพูด
หรือแสดงกิริยาอย่างคนทณ. สุธะณเฒ่าจากบัลลังก์
ลงมาต้อนรับด้วยความยินดี, แต่ครั้นเห็นมัทนาจ้งง
อยู่ไม่ขมแย้มก็ขงัก, แล้วหันไปพูดกับมายาวิน.)

[สุรางคณา, ๒๘.]

สุทธะณเฒ่า.

นางมาแต่ไฉไร แต่ว่าฉันใด จ้งงไม่พูดจา?

มายาวิน.

นางย้งงงงอย ด้วยฤทธานตรา, แต่จาคูชา จะแก่บดิน.

(พูดสั่งมัทนา.)

[อินทระวิเชษฐ์, ๓๓.]

ดูก่อนตัจจาทา

มะทะนาคโดยศรี,

ยามของคตฺตฺเทศณม

วรพจน์ประการใด,

นางจงทำนุดคอบ
เข้าใจมิเข้าใจ

มะรุรต์ชครัดไชร์;
ถูกคอบพระเจ้าพัน.

มัทนา.

เข้าใจละเจ้าชว;
ครัดมาคินพัน

มิจะของคตุเทศนิน
จะเฉลยพระวาท.

[วสันตทิลก, ๑๔.]

สุเทษณ.

อ้าไฉนมิโดยะสุปริยา
พริกแคะกอบอภิระค
บอกหน้อยเฉอะว่าครุณิเจ้า

มะทะนาสุรางค์ศรี,
บมิเวณตีเนห์หนัก;
ก็ระยอมดมค์มกรัก.

มัทนา.

คุช่าดมค์มกรุมค์มกร

กมิชดจะคด้อยตาม.

สุเทษณ.

จริงฎาณะเจ้าสุมะทะนา

จะเจ้าแถลงควม ?

มัทนา.

ข้อขอแถลงจะระนะตาม

สุระเทอะไปรดปราน.

สุเทษณ.

รักจริงมิจริงถูกไฉน

อรไทยบ่แจ้งการ ?

มัทนา.

รักจริงมีจริงก็ดูระชาญ ชะโยปรดตถานโต?

สุเทษณ์.

พี่รักและหวังดูจะรัก แต่บ่ทอคับทงไป.

มัทนา.

พระรักดีมีครณพระหทัย ฤจะทอศจะทงเดี่ย?

สุเทษณ์.

ความรักดีเดี่ยดูระระทต เพราะมีอาจะคตอเคตย์.

มัทนา.

ความรักระทตดูระระเดี่ย ฤจะหายเพราะเคตย์คตอ?

สุเทษณ์.

ไอ้ไอ้กระไรนะมะทะนา บ่มีคอบบระจ้พอ?

มัทนา.

ไอ้ไอ้กระไรอะมระง้อ มะทะนามีพอดี!

สุเทษณ์.

เดี่ยแรงดูเทษณ์นะประตัพทซ์ มะทะนาบเปรมปรีย์.

มัทนา.

แม้ข้าบเปรมปรีย์ระนะนี้ ฝิจะ โปรตก็เดี่ยแรง.

สุเทพณ์.

โธ่รูปวิโดยะศุภะเด็ค บมิกควรจะใจแข็ง

มัทนา.

โธ่รูปวิโดยะพละแรง ตะกั้จำจะแข็งใจ.

(สุเทพณ์ข้างคูนาง, แต่่นางยังกงตาลอยไม่จับตา
อยู่, สุเทพณ์ออกฉงน, จึงลองพูดไปอีก.)

สุเทพณ์.

หากพี่จะกอดดุษุแตรจุม — พิศะเจ้าจะว่าไร ?

มัทนา.

ข้าบาทจะขัดฤกั้มได้ ฌิพระองค์จะทรงปอง.

สุเทพณ์.

ว่าแต่จะเต็มฤกัฎหาก ดนุ่กอดแตรจุมนี้้อง ?

มัทนา.

เต็มใจมิเต็มดนุ่กั้ค้อง ปฏิบัติระเบียบคั้.

(สุเทพณ์ไม่พอใจในคำตอบของนาง
จึงหันไปพูดกับมายาวัน)

[สุรางคณา, ๒๘.]

สุเทพณ์.

แน่ะมายาวัน เหตุไต่ดยุพิณ จึงเป็นเช่นนั้น ?

ดูราวมะเมือ เผลอ ๆ ฤๅก็ ประศุกไม้มี ชั่วชีวิตจิตใจ.
 คว้าไคเราตาม หัดอ่อนกัยอ่อนความ เหมือนเช่นตามไป,
 คิงนจะยอน ชอนเขยณไต ก็เปรียบเหมือนไป พุกกับหุ่นยนต์,
 มายาวิน.

เดอะ, ทินาง ขาการเป็นขอย่าง นเพราะฤๅทรมนตร์;
 โยคะอินชดง บังคับได้จน ให้คอบยุบด ได้ตามค้องการ.
 แต่จะบังคับ ใคร ๆ ให้ถดถอย มโนวิญญาณ,
 ให้ชอบให้รัง ยืนยังอยู่นาน ย่อมจะเป็นการ ดุดพันวิสัย.
 หากว่าพระองค์ มีพระประสงค์ อยู่เพียงจะให้
 นงคราญผลอง รองพระบาทไซ้ ข้าอาจุผูกใจ ไว้ด้วยมนตรา,
 มีให้ทรงคน คอตงขงชด ชงพระอชณา,
 บังคับให้ยอม ประนอมเป็นข้า บาทบริจา ธิกาเทจน.
 สุเทพณ.

อะ! เราไม่ขอ ได้นางตะหนอ โดยวิธีนั้น!
 เดี่ยวแวงเรารัก ถ่มน้ครใจกรัน อยากรให้นางนั้น ถ่มน้ครรักคอบ.
 ผูกจิตด้วยมนตร์ แด้วตามใจจน ฝ่ายเคี้ยวมิชอบ,
 เราไม่ตะโบม ประโดมใจปดอบ ให้นางน้กชอบ น้กรักจริงใจ.
 ฉะนนทานครุ คดาวยเวทมนตร์ดู อยาข้าว่าไร,
 หากเราไซ้คิด ครวงนกงไต ถิทรถ่มตงใจ; รับคดาวยมนตรา,

มายาวิน. เออ! เทวะ.

(มายาวินประนมมือแล้วรำมนตร์ต่อไปน.)

[วิชชุพมมาลา, ๘.]

มายาวิน.

อันเจตชาติรพพิ ที่พันธุกจิต แห่งนางมิ่งมิตร ยยับคันทา,
จงเกิดอนกตตายฤทธิ จากจิตกัญญา คตตายคตตายช้ำ
ตวัดตวัดวาทาย!

(พิณพาทย์ทำเพลงรัว. มายาวินยกมือไหว้แล้ว
เสกเป่าไปทางมัทนา ฝ่ายมัทนาค่อยๆ รู้สึกตัว, เอา
มือลูบตาเหมือนคนตื่นนอน, และพองบราก็พอได้สติ
บริบูรณ์. บัดนั้นนางเหลียวไปเห็นสุเทษณ์เกิดตกใจ, ตั้ง
ท่าเหมือนจะหนีไป, แต่สุเทษณ์ขวางทางไว้.)

[ฉบบง, ๑๖.]

สุเทษณ์.

ข้ามัทนาโฉมฉาย เกิดช่วงตึงสาย วิชชุประโชติธัมพร,
ไหนๆ ก็เจ้าตายธมร มาแต่จระเข้น จระเข้นแฉะรีบไปไหน?
มัทนา.

เทวะ, อันชานไซ้ มาได้อย่างไร บทราบด้านักตักนิก;

จำได้ว่าข้าสถิต ในสวนมาติต แดงดมว่าเพชเชยใจ,
 แค้อยู่ดี ๆ ทัณฑ์ บังเกิดร้อนใน อุดระประหนึ่งไฟผดถุย.
 ร้อนจนสุดที่ทนทาน แแรงไฟในราน กัดมดงต้นตมฤดี.
 ฉันทมาได้แห่งนี้? หรือว่าได้มี ผู้ใดไปอุ้มขามา?
 ขอพระองค์จงเมตตา แดงดกโทษข้า ผู้บุกรุกถึงถ่านใน.
 สุเทษณ์.

ถ้าอรเอกของคฤโร พังระบอกให้ เจ้าทราบคตตงจนค;
 พ้องใช้มายาวน ให้เชิญยุพน มาทนดวยอาถรรพ์.

มัทนา.

เหตุใดพระองค์ทรงขรมี่ จึงทำเช่นนั้น ให้ข้าพระบาทคองชาย
 แก่หมู่ชาวฟ้าทั้งหลาย? โอ้พระภุชชาย พระองค์บทรงปราณี.
 (มัทนาร้องให้. พิณพาทย์ทำเพลงโอด. สุเทษณ์เปลอบ)

[อินทวงส์, ๑๒.]

สุเทษณ์.

อ้ายชดดีเนหา

มะธนะนาวิตุทศิษฐ์,

ออย่าทรงพระไศกี

วรพักตร์จะหม่นจะหมอง

พนนรวิกเจ้า

แจะจะเฝ้าประกบประคอง

คู่ชีวิตฉันนี่ของ

ม่มีให้ระคางระคาย

พอให้คน^๕นั้นดู^๕พระเวียงระวอย.

[วิจารณ์ศิลปะ, ๑๔.]

มี^๕ทนาย.

ฟังถ้อยคำ ^๕ ว่าดี ^๕ ระวอย	คน ^๕ นั้นดี ^๕ เออชวย.
จักเป็น ^๕ มุดำจะ ^๕ จะนะด้วย	บมี ^๕ ตรง ^๕ จะ ^๕ ความจริง.
อัน ^๕ ชาย ^๕ ประทศ ^๕ จะ ^๕ ระ ^๕ ปะ ^๕ ทาน	ประ ^๕ ดิ ^๕ พิ ^๕ ทะ ^๕ แ ^๕ แต่ ^๕ หญิง,
หญิง ^๕ ควร ^๕ จะ ^๕ เป ^๕ รม ^๕ กะ ^๕ มะ ^๕ ระ ^๕ ยั้ง	มี ^๕ จะ ^๕ จิต ^๕ ตะ ^๕ คอบ ^๕ รัก ;
แต่ ^๕ หาก ^๕ ถูก ^๕ บ ^๕ อะ ^๕ ภ ^๕ ริ ^๕ มย์	จะ ^๕ เฉ ^๕ ย ^๕ ฉะ ^๕ น ^๕ จัก
เป็น ^๕ ปด ^๕ แ ^๕ ระ ^๕ ดวง ^๕ บุ ^๕ ร ^๕ ษ ^๕ ะ ^๕ รัก	ก็ ^๕ จะ ^๕ หล ^๕ ง ^๕ ตะ ^๕ เล ^๕ ง ^๕ ไป.
ดู ^๕ ษา ^๕ พระ ^๕ มา ^๕ ท ^๕ ดี ^๕ สุ ^๕ จริต	บมี ^๕ ค ^๕ ิด ^๕ จะ ^๕ ปด ^๕ ไ ^๕ คร,
จ ^๕ ง ^๕ ห ^๕ วง ^๕ แ ^๕ ระ ^๕ ม ^๕ ง ^๕ มะ ^๕ ระ ^๕ เ ^๕ ใน	ว ^๕ ร ^๕ เม ^๕ ค ^๕ ระ ^๕ ช ^๕ ร ^๕ มา.
อัน ^๕ ว่า ^๕ พระ ^๕ ช ^๕ ง ^๕ ค ^๕ ก ^๕ ร ^๕ ุ ^๕ ณะ ^๕ ช ^๕ ย	ถูก ^๕ ค ^๕ ว ^๕ ร ^๕ จะ ^๕ ป ^๕ ร ^๕ ี ^๕ ตา,
อ ^๕ ก ^๕ ค ^๕ ว ^๕ ร ^๕ ด ^๕ ของ ^๕ ว ^๕ ร ^๕ มา	ก ^๕ ร ^๕ ุ ^๕ ณ ^๕ า ^๕ ชิ ^๕ คุ ^๕ ณ ^๕ ค ^๕ ร ^๕ น ^๕ ;
ด ^๕ ง ^๕ น ^๕ ค ^๕ ะ ^๕ น ^๕ ง ^๕ ถู ^๕ ก ^๕ ระ ^๕ บ ^๕ ม	อ ^๕ ุ ^๕ ระ ^๕ แ ^๕ ห ^๕ ง ^๕ ก ^๕ ระ ^๕ หม ^๕ อ ^๕ ม ^๕ ฉ ^๕ น ^๕ ,
ท ^๕ ค ^๕ น ^๕ บ ^๕ ฮา ^๕ จ ^๕ จะ ^๕ อ ^๕ ภ ^๕ ฉ ^๕ น ^๕ —	ท ^๕ ะ ^๕ น ^๕ ะ ^๕ ค ^๕ อบ ^๕ พระ ^๕ วา ^๕ จา
ให้ ^๕ ถู ^๕ ก ^๕ ประ ^๕ ค ^๕ ุ ^๕ จ ^๕ สุ ^๕ ระ ^๕ ประ ^๕ ส่ง ^๕ ค ^๕ ,	มี ^๕ จะ ^๕ ท ^๕ ร ^๕ ง ^๕ พระ ^๕ โก ^๕ ร ^๕ ษา,
หม ^๕ อ ^๕ ม ^๕ ฉ ^๕ น ^๕ ก ^๕ ไ ^๕ อน ^๕ สี ^๕ ระ ^๕ ณ ^๕ า—	ท ^๕ ะ ^๕ ย ^๕ ุ ^๕ ค ^๕ ด ^๕ แ ^๕ ระ ^๕ ก ^๕ ร ^๕ า ^๕ บ ^๕ ก ^๕ ร ^๕ า ^๕ น.

[อินทวงศ์, ๑๒.]

สุเทษณ์.

ที่หัดขมมีขม	มะนาวก็ดื่มนาน,
มีคุดระมารมา	อภิรมย์ฤเป็นไหน ?

[วสันตดิลก, ๑๔.]

มัทนา.

หม่อมฉันมีบุรุษผู้	ประติพัทธะโตโต,
เป็นโตคบมีมะระเฝื่อน	อภิรมย์ฤสมรส.

[อินทวงศ์, ๑๒.]

สุเทษณ์.

เช่นนั้นก็เชิญฟัง	ตุนกถ้าวดีเนหะพจน์,
แจ่มงามประเสริฐหมด	ก็มีควรฤดีจะดำ.

[วสันตดิลก, ๑๔.]

มัทนา.

หม่อมฉันตั้งดับมะขุมระกอย	ก็ถ้านึกเสนาจะดำ,
แต่ก็ต้องทำนุถนอจะระชา	ดูจะได้ทำนุถนอ.

[อินทวงศ์, ๑๒.]

สุเทษณ์.

มีเจ้ามวยอมรบ	ระระรักจะนินฤจำ ?
---------------	-------------------

ควณินจะเสวธา หะต๊ะค้อยประการไณน ?

[วสันตคิลก, ๑๔.]

มัทนา.

ข้าองค์พระผู้สุระจักษุ, พระจะผิดสะฐานใด ?
หม่อมฉนตีทรามเพราะบ่มีไต อนุวัตน์พระบั้นทูล.

[อินทวงส์, ๑๒.]

สุเทษณ์.

ยังฟังพระคำรั	ก็ระค้ประมอญประมุต,
ยังชคกยงพูน	ทุชะท่อมระทมหะทัย !
ข้าเจ้าตาเกาพกคร	ตีรัถกษะณาวิโดย,
พิชฉนจะคงโคต	ตีตเพือพะวงฉนงค้.

[วสันตคิลก, ๑๔.]

มัทนา.

ไยไยละเหี้ยอุระตบ วรค้พิทะท่านทรง
อัยอัยแดงฉนประตัง— คะฉนค้ฉนระหม่อมฉน ;
ชยากโคว่ฉนของพระฉน— ทวคฺฉนฉนเนกฉน,
ฉนใจเพราะผิดคคิฉนฉน สัจฉนคคิฉนฉน.
ขอให้พระฉนค้ฉนฉน— ฉนฉนฉนฉน,
หม่อมฉนจะขอประฉนฉน สฺฉนฉนฉนฉน.

(มีทันนกราบแล้วตั้งท่าจะไป, แต่สุเทษณ์จับข้อ
มือไว้ด้วยกิริยาออกจะโกรธ.)

[จบอง. ๑๖.]

สุเทษณ์. ซ้ำก่อน! หัดอนจะไปไหน?

มีทันน. หม่อมฉันอยู่ไป ก็เครื่องแต่งทรงรำคาญ.

สุเทษณ์. ใครหนอบอกแก่นางครามญ ว่ารำคาญ?

มีทันน. หม่อมฉันตั้งเกิดเองเห็น.

สุเทษณ์.

เฮอ! หัดอนนั่นมาดอเตน! อินตอพิเบน คนโง่ญาบ้านใด?

มีทันน.

หม่อมฉันเคารพเทพไท ทูลอย่างจริงใจ ก็มิทรวงเข็ดเคย,

กตบถวงคำวิธฉลย ขวนชักชมเชย และขิดสนิทเสนาหา.

พระองค์ทรงเป็นเทวา ขิบค้ปรา—กฎเกียรติยศเกรียงไกร,

มีดาวดู่รางคันางโน มากมอดแต่จ้ไขว้ ในพระพิมานมณั,

จะโปรคปราณข้ามาบทัน ตักกราครี? และเมื่อพระเบือช้าน้อย,

จะมีคองนั่งระห้อย นอนโศกเศร้ารำดัร้อย ชะเง้อชะเง้อแดหรือ?

หม่อมฉันนเป็นผู้ถอ ตัจจาหนงค้อ ว่าแม่มีรักจริงใจ,

ถึงแม่จะเป็นชายใด ขอสัมพาศไ้ ก็จะมียอมพร้อมจิต.

ตงนขอเทพเวรืองฤทธิ โปรคช้าน้อยนิต, ข้ามาทขอบังคมดา.

สุเทษณ์. (ตวาด) อุเหม!

มะทะนาชะเจ้าเดห์

คะตะกำอุจาทา

ตุนุถวมกัเจ้าไชรั

อนิตาพยายาม

กัแตะเจ้ามีเต็มจิต

ผิวะให้อนงกันวด

บมียอมจระว่องรัก

กัตะนุจะยอมให้

ผิวะนางเผอิญชอบ

จระทุนุทรายศักดิ์—

เพราะฉะนั้นจะให้นาง

มะทะนาประดังกัคน

ทวิบทจะสุว์บาท

อชู้เต็อกจะตามใจ

จระถักัดละนนั้นกว่า

แตะผิวอนคนุพถัน

อนิตาจระถักัด

อนิตาจระถักัด

ชิวีข้างจ้านรจจา,

ฤกระบิติกระบจนคความ.

บมีคอบณค้ำถาม,

คะตะเถ่นถ้านอดทอน.

จระดักับตุนุชจน,

ชนะหัดอนทงใจ.

แตะถ่มักครถ่มไรรั,

อนิตานิวาศถัถวระถัก,

มรุอันกัข้าพถัน

ยะบ่ชอยยากจระยัดยด ;

จุกิตถู้ถันแดนคน,

จระกำเนิตถนรูปใด ?

ฤจระเม้นชะไรไชรั,

แตะจระถาปประตุจถัร ;

จระถ้านักถนโทษถันถัก

จระประถาทพระพรให้

ถน ประเทศถัสุวราชัย ;

ถน ประเทศถัสุวราชัย ;

ก็จะชอบตั้งฐานใด

จรุชชอบคนูมา.

[สาธินี, ๑๑.]

มัทนา.

ข้าเทพศักดิ์ทรงซึ่ง

พระจรดงพระอาญา,

ข้าเป็นแต่เพียงข้า

บมมุงจะขอจตุ.

หม่อมฉนนธภาพ

แต่ก็ไซ้คบพม,

จึงไม่ได้รองศรี

จรบาทพระจอมแมน.

อินทรวงเมตตาควร

จะประจบและคอบแทน

คุณท่านที่มากแด่น

คณนาประมณูมี.

อินโปรดให้เตอถตาม

ฤคชาณบตน,

ขอเป็นซึ่งมาถ

รุจิเรชวโดยจรณ,

สุดแท้แต่จอมธรวง

จะประดีทประดำทพันธุ,

ขอเพียงให้มีคน—

ชะวะรินระรอยหอม

คดยถถนขอขบาบท

ก็จะได้ประณคณหม,

ใจนคยบุชชาจอม

ตุระบมบ้าเพญบุญ.

ข้าขอแต่เพียงให้

มรุทรวงพระการุญ,

ให้ข้าได้ทำคุณ

และประโยชน์บอยู่หมน.

[จบจ. ๑๖.]

สเทชน.

ที่เจงอนงอชอนน เราจะยอมดรร— พระพิทักษ์จิตใจคน.

ตุราท่านมายาวัน, นางนถอด จะถือรูปเป็นมาด.

กับุปลาอย่างไคมี ทงามทงอ อักทงมกถนดั่งไกล?

แต่ต้องให้หม่นนามไว้ บ้องกันมีให้ เหล่าเดรัจฉานผดาดญม.

มายาวัน.

เทอะ! อันไม่งามดรรพ มัดกษณคองกับ พระองค์ดาร์ดินนม

โนนันทะโนทยานคีร์, องค์พระคีร์ ขโปรดเป็นยอดมาตา.

เห็นม้แต่ในฟากฟ้า, ในแดนคนหา ไม่นมได้แห่งไหน.

สเทชน.

ไม่นมนามณใด? ท่านจงเด่าให้ เราทราบซังดกษณแจตง.

[อินทวิเชียร, ๑๑.]

มายาวัน.

ไม่เรียกผะกาทุกุ—

ปานแก้มแฉด้มแดง

คอกใหญ่แฉดะถสร

อยทนบวางฉาย

ออกทงธะพรังหนาม

ผงเขี้ยวตบิณไซว

ชะกะธัธอรุณแดง

ดรุณันยามฉาย;

ตุ่อกนระมากมาย,

มขุรต์ขจรไกล;

ดูจะเข้มประดับไว้,

บมิใคร่จะห่างเห็น.

อันกุพระกาหอม,
 รัตหวานตีหวานเชิญ
 ถิ่นแฉ้วระงับตรี
 ค็อดมแฉ้วค็อดค
 อักทงเจริญกา—
 เย็นในอุราพัตัน,

บริโภคข่อยเพติน,
 นรัตมเพราะเติศร์ตี;
 พิระโทษะหายหมด,
 ทุษะเต็มทะเต็อมต้วรพี;
 มะคุณาภิรมยันท,
 แฉ้วระงับพยาชั.

[ฉบับง, ๑๖.]

สุเทษณ์.

ต๊ะ. จะให้มารศรี เป็นดอกไม้ ไฉนจะจว่าฉันใด?
 มัทนา.

ไหน ๆ จะเป็นดอกไม้, หม่อมฉันพอใจ เป็นดอกไม้ชอกนามมา.
 ข้าชอกมเกศฉันทา ทักชอมเทวา การุญให้เด็กช่น.

สุเทษณ์.

ด้วยอำนาจอิทธิฤทธิ์ อันประมอญมี ฉนค็อกุมแฉ้วหาญ,
 กุฉ่าปมัทนาฉงคราญ ให้จุค็ิมาน ไปจากตุราฉัยเต็ศ,
 ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ,
 ให้เป็นช่นฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ.
 ทุกเดือนเม็ชฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
 เพียงหนึ่งทวาราศรี; แต่หากนางมี ความรักบุรุษเม็ชฉฉ,

เมื่อนนแหะให้หรามวัย คงรูปอยู่ไซ้ บ่คนกดบ่เป็นบุปผา.
 หากรักชายแถมมทนา บ่มัดธา— ก็รมยเพราะเร็ดร้างรัก,
 แดะนางเป็นทุกขยงหนัก จนเหลือทจก อดทนอยู่อดค้อไป,
 เมื่อนนผวาอรทัย ถ้าวอนเราไซ้ เราจิงจิงคโทษทัณฑ์.

[จิตรปะปทา, ๘.]

นางมธนะ จุติย้านาน จงมธนะฐาน สุระแมนดอรรค์,
 ไปเถอรกำเนิด ณหิมาวัน ดังคนุตัน วิจิตาปได้!

(พิณพาทย์ทำเพลงลูกพาทย์, สุุทยณัณแผลงฤทธิ,
 ฟานแลบแวงวาบตลอดเพลง. พอถึงรวุท่าย มีทนาร้อง
 กรดและถ่มลงกับพน.)

(ปิดม่าน.)

๘๘
องกต ๒

ตอนที่ ๑

ฉาก : ในกลางหิมะวัน.

[เป็นลานหญ้าอยู่ในระหว่างต้นไม้ใหญ่งาม ๆ, ที่ตรงกลางแห่งด้านหลังของเวที มีต้นกุหลาบอยู่ต้น ๑, ซึ่งมีดอกแต่ดอกเดียว, เป็นดอกใหญ่, สีมชมพูแก่, นอกจากต้นกุหลาบ มีต้นไม้ดอกอย่างอื่นอีกบ้างก็ได้, และ ตามต้นไม้ มี กว๊วยไม้ กำลังออก ดอกไสว อยู่ หลายช่อ.]

(เปิดม่านขึ้นเห็นเวทีว่างอยู่. แล้ว นาค และ ศุน, ศิษย์ของพระกาละทรศินมุนี จึงออกมา.)

นาค. มันอยู่ทางไหน! แก่ไม่ได้กลิ่นหรือ?

ศุน. อ้อ!

นาค. จะพูดอะไรก็ไม่พูด มีแต่ร้องอ้อเท่านั้น.

ศุน. ก็จริง ๆ นี้, ให้ตายดี! (ลงนั่งเหยียดต้น, และแสดงอาการกริยาเหนื่อย.)

นาค. จริงอะไร?

สุน. ยู่ดี ๆ ไร่ให้ตามหากัน, ใครจะไปหาพบ. (นอน
เหยียดลงกับพื้น)

นาค. ทำไมจุมกแกไม่หือหรือ? (นั่งบนตอไม้.)

สุน. ก็นะดี! แต่เกิดมายังไม่เคยรับไร่เช่นนเดย. ข้าดูต
หากันเดี่ยจนมุกเขมเดว; ไร่ใหม่?

นาค. จมุกเขมกิดเดว; แปลว่าแกไม้เจ็บ.

สุน. เอ๊ะ! ไร่ไรกัน?

นาค. ข้าเคยตั้งเกศเห็นไร่ต่างของข้า, เมื่อไรจุมกมันแห้ง
ตริกแปลว่ามันไม้เดบาย.

สุน. อูวะ, แดวกัน! เขาข้าไปเข้าประเภทหมาเดี่ยเดว!

นาค. กิดนนะ; หมาจุมกมันเก่งกว่าคนอ๊ก.

สุน. (ยกมือชนปิด) เฮ้ย! ไร่เด้นหน้า! จกระจ. (หงก
หัวชนมองดู.)

เอ๊ะ! พิกตแะ, หมายถึงแกเด้นรังแกอ๊ก. ที่แท้
แมตงกุนะเอง. (นอนลงอ๊ก)

นาค. แกว่าแมตงกุนะหรือ? เอ! ทำทางชอบกต! (ลุกชน
เดินมอง)

สุน. นนลุกชนเดินไร่อยู่ทำไมนะ? ข้าเวี่ยนหัวพิดก.

นาค. ที่ไหนมีแมลงกัดของมีของหอม, ฉะนั้น— (เดินค้น
ต่อไป.)

สุน. (เอกเขนกลง, หันหน้าไปทางหลังเวที) แกนี่—
(เห็นดอกกุหลาบ, จึงร้องขึ้น.) นั่นแน่! ได้
ตัวแล้ว, ให้ตกนรกดี!

นาค. อะไร?

สุน. ข้าของหอมของแก. (ชี้ดอกกุหลาบ.) นั่นเป็นไร.

นาค. (เดินเข้าไปยังต้นกุหลาบ) จริงของแก; ข้ายดอก
นี่เอง. เอ๊ะ! เขาเรียกดอกอะไรนะ?

สุน. ชบา.

นาค. บัดชบ! ชบาหอมมีหรือ!

สุน. มี. หอมเขี้ยว!

นาค. มีดกขุ! หอมเขี้ยวมีหรือ?

สุน. ไม่มีกแต่ไปดี.

นาค. ชกประการหนึ่ง, ชบาไม่มีหนาม; มีหนามชมพิดก.

สุน. ถ้าฉนั้นเรียกว่าอะไรล่ะ?

นาค. ถ้าชาวจาจะถามแกหรือ? แคบางที่ไต่มะตาคจะรู้จัก. ไป
บอกชาวให้เขาทราบเห็นจะดีนะ.

สุน. ดีดี. แกร็บไปเถอะ.

นาค. ก็แก่งะ?

สุน. ข้าจะอยู่เฝ้าตายคนไม้นี้. (นอนลงอีก)

นาค. ฮีๆ! มันจะหายไปไหนได้เที่ยงนะ. คนไม้มันเดินหนี
ไปเองได้เมื่อไร.

สุน. ก็เผื่อมีคนมาตักเขาไปเสียล่ะ?

นาค. ผู้คนอะไรจะมาในบ้านนอกจากพวกเรา.

สุน. ก็พวกเรานะแหละ; ถ้าแม้ว่าเราไปเสียทั้งสองคน, แล้ว
มีคนอื่นในพวกเรามาพบคนไม้นี้เขา แล้วรับเขา
ความไปเรียนท่านอาจารย์ได้ก่อน, เรามิขาดทุน
หรือ?

นาค. ก็จริงอยู่, แต่ว่าถ้าท่านอาจารย์ได้ทราบข่าวที่ท่าน
ปรารถนาแล้วก็เป็นผลเท่ากันไม่ใช่หรือ?

สุน. มันจะเท่ากันอย่างไรได้ พ่อเจ้าประคุณเอ๋ย. ใคร
เป็นผู้เอาความไปบอกได้ก่อน คนนั้นก็ต้องได้
บำเหน็จดี.

นาค. ถ้าเช่นนั้นถ้าไปบอกข้างเถอะ, จะได้ได้บำเหน็จ.

สุน. อ้อ, ข้าไม่เป็นคนที่อยากได้บำเหน็จจนปานนั้นดอก. แกร็บ
ไปเถอะ.

ก็ออกวงไปเรียนท่านอาจารย์ให้ทราบเสียจน.

คุณ. ขอรับ! ไปปรี๊ดเป็นลมพัดเที่ยวจะขอรับ. (ไหว้ แล้วลุกขึ้นวิ่งเข้าโรงไป.)

(โสมะหัตต์ไปพิจารณาตุ๊กหลายตัวด้วยความพิศวงอยู่ ครู่ใหญ่ๆ, แล้วจึงกล่าวคำชม.)

[อุบัติฐิตา, ๑๑.]

โสมะหัตต์.

อันบุษประประหลาด	บมิเห็น ฌ แห่งใด
งามสรรพระวิไล—	ยะวิเศษระมาดี;
ดีแต่งกมจำ	ตุจะดอกชบาดี,
งามดังตรุณี	ยตะเพดินเจริญตา.
กลิ่นหอมกัระรอย	รระดมว่าเพยพา
ถึงไหนฤักนำ	จระรันภิรมย์หวน.
แม้แต่งคีระเกด้า	ฉนิศาตของนวด
เห็นแน่จะประมอญ	อรตักษะณานาง;
ดอยภาชนะหน้า	ก็จะทำอุทกพธาง
หอมมันระระอย่าง	ตุระเทจะ โธตถ.

จัดภาชนะครึ่ง	พระดีเทวดาทรงยศ,
ก้นหอมบดระดก	จะประคองแดนตั้งวง.
อันบุษปะประเสริฐ	ณ ๑ กงพิภพปวง
งามเด็กและเหมาะดวง	ฤดีเท่าบัพหงา.

(พระกาละทรรสึนคนาจารย์ออก, มีศุนกับบริวาร
อื่น ๆ ถ้อจอบเสียมตามมาหลายคน.)

[ฉบง, ๑๖.]

กาละทรรสึน. ไหนเล่าคนไม่ว่า มีตอกตั้ง่า และหอม
ประเสริฐตั้งใด?

ศุน. อ๋อเจ้าข้า! ข้าไซริ เป็นผู้ที่ได้ ประดับพบตอก
อัครจริย.

นาค. คุณามาด้วยพร้อมกัน.

ศุน. แค่ว่าดิฉัน เป็นผู้ประดับพบแท้.

นาค. คุณาเห็นหาเจียนแย, ถ้วนเขานอนแม่ ตบายอยู่กลาง
บัพหงา.

ศุน. จะนอนหรือนั่งตามที แต่เห็นของดี—

นาค. เพราะไซริเท่าเห็นบนตาด!

กาละทรรสึน. มีดเถียงกันไม่เข้ากร! ไปเก็บดวงมาตย์
มาให้เราพด้นทันใด.

(พระกาละทรศินไปนั่งบนตอไม้. ฝ่ายนาคกับ
 ศุนนันต่างวิ่งแย่งกันไปเก็บดอกกุหลาบ; นาคเป็นผู้น
 มือเข้าไปถูกหนามเข้กั้หุดมือกลับโดยอาการตกใจ, ฝ่าย
 ศุนนันหัวเราะเยาะและยื่นมือเข้าไป, ก็ถูกหนามบังต้อง
 หุดมือกลับออกมาเหมือนกัน.)

โสมะทัต. ดองคนอย่ามัวรำไร! ท่านตั้งแต่วโย มีทำคัง
 ท่านมัญชา?

นาค. ไม่ไหวจริง ๆ เจ้าข้า.

ศุน. ท่านดัดองมา เก็บเขาไปเองเถิดหนอ.

โสมะทัต. ชยามัวพุดจาดอด้ย ค้อเถียงเราหนอ; จงเก็บ
 ดอกลไม้โดยพลัน.

นาค. โยช่างไม่เห็นใจกัน! ไซ้ว่าดิฉัน จะแแต่รังชัด
 คำพิพรหมณ์; จริง ๆ ชยากใคร่ทำคาม,
 แต่ว่าถูกหนาม!

ศุน. โยเจ็บพิด้กักกักอ!

โสมะทัต. แกทังตองคนหุดค้อ, ไรคความนับถ้อ จังชคค้ำ
 เราผู้ใหญ่; ช่างเถิดไม้จ้ค้องไซ้!

ศุน. ต้แต้วเชิญไป ถูกหนามแแต่บั้งแแต่ระตี!

(โสมะทัตต์ ตรงเข้า ไปจะ เต็ดดอก กุหลาบ, ถูก
 นามเข้าข้างต้องหัดมือออกมา. ศัพท์สองคนหัวเราะ,
 ซึ่งทำให้โสมะทัตต์ขัดใจ, ชักมิดเหน็บออกจะพังก
 กุหลาบ.)

กาละทรรศิน. ชักอึม! อย่าคึดมาดี ทั้งามเช่นนี้; เรา
 อยากรู้ใครให้ชุกไป ปลุกหน้าอาศรมเพื่อได้
 ดูเด่นต่อไป อักนานตำราญฤดี.

(โสมะทัตต์สั่งพวกบริวารให้ชุกต้นกุหลาบ. พอ
 บริวารเอาเครื่องมอชุกลง ก็มเสียงเหมือนผู้หญิงร้อง
 “โหย!” พวกบริวารตกใจ, โจทย์กันต่าง ๆ นานา.
 โสมะทัตต์บังคับให้ชุกอีกก็มีเสียงร้องเช่นนี้อีกทุกคราว.
 เล่นตลกพูดกันเองพอสมควร, แล้วในที่สุดพวกบริวาร
 ไม่มีใครกล้าชุก. โสมะทัตต์จะลงมือชุกเอง, แต่พระ
 กาละทรรศินยกมือห้ามไว้.)

[อุเปนทะวิเชียร, ๑๑.]

กาละทรรศิน.

อะ! ชยานะอย่าเพ้อ;	ผิวงมิ่งสุดมาดี
จะไปกระแวน	ตะกจจะพาไป;

เพราะเราดีเด็งญา—
 ฆะกาพิเคษไชว
 และเบ็นฉะรุณ
 เพราะรักษะดียัง
 ก็ถูกกำราบให้
 กำเนตประตจพน—
 ณ วนพระจันทรวเพญ
 และคงฉะนหม
 และเอกะราต
 ฆะกาตักนชหิวาน
 ณ ถนฉนวนารณ—
 กุฏีและทงไฉ
 ฉะนหมจะกตาวชอน
 กุฏีคณูปตาง

ฉะนฉะทราบฉะนไฉ;
 บมิไฉฉะกาจริง,
 ประเศษฐะชุระยอศตญิง,
 บมียอฆะฉะยัชรม,
 จุติจาก ณ ฉะนฉะฉะวระศ
 ฆะกาพิเคษณ,
 กจะเบ็นฉะนาร
 ฉะนฉะทงทิวากาด
 กจะกตบฉะกนชพาน
 ฆะฉะรณฉะรอยไชว,
 ฆะฉะนฉะชยุโกต
 จะฉะฉะนฉะกนชฉะนาง;
 ฉะระไป ณ ฉะนฉะฉะฉะ
 ฉะทะนุฉะนฉะมค.

(พระกาละทรรศินฉะนฉะนไปทฉะนฉะนฉะนฉะน
 ฉะนฉะนฉะนฉะนฉะนฉะน.)

[สัทธะรา, ๒๑.]

ฉะนฉะนฉะนฉะนฉะน, ฉะนฉะนฉะนฉะนฉะน,

ข้าจะขอเชิญ ฆะกาไป

ผู้ส่งงานข้างกู่ให้ รมะณิยะจะบำรุงไว้
เพื่อมภัย พิบัตปอง;

ข้ารับคำว่าจะแทนดวง ประคองวรจิตาคอง
ใจจะไม่หอง ดุคาภา.

ข้าเชิญไปกับบิดามา! ครุณิภยะครา
ชุตชตพา จรดไป!

(พระกาละทรรศินเรียกเอาหม้อน้ำไปหลั่งลงที่โคน
ต้นกุหลาบ. พิณพาทย์ทำเพลงรัวฉิ่ง. พอพระกาละ
ทรรศินหล่นน้ำเสร็จแล้ว, สั่งให้บริวารชุตต้นกุหลาบ.
คราวนี้ไม่มีเสียงร้องเช่นครั้งก่อน; พิณพาทย์ทำเพลงฉิ่ง
ในเวลาชุตตลอดจนชุตเสร็จ, และพวกบริวารจัดการ
ยกต้นกุหลาบขึ้นจากหลุมแล้ว. พิณพาทย์จึงหยุด.)

กาละทรรศิน.

บัดนี้เจ้าอย่าว่าไร ช่วยกันยกไป ยังสวน ณ ชาติรมสถาน;
ต้องดื้อยาได้ถนถน, ประคองเมฆผ่าน, ที่เดินดำบากยากเชิญ.
จำได้ว่าไม้เป็น ของพิเศษเช่น บัมีณดินแดนใด.

ตามมาข้าจะนำไป; โสเมทักไชรั จงคอยกำกับตามมา.

(พิณพาทย์ทำเพลงเข็ด. พระกาละทรสรินเดินนำ
เข้าโรง, บริวารนำต้นกุหลาบตามไป.)

ตอนที่ ๒

ทางเดินในดง

[ใช้เป็นม่านม้วนทั้งระหว่างหลับ,
เขียนเป็นภาพต้นไม้และกอหนาม.]

(ท้าวชัยเสนออก, พร้อมด้วยสุภางค์,
กับทหารและพรานอีกสี่ห้าคน.)

[อินทระวีเจียร, ฯลฯ.]

ชัยเสน.

เรามิควรเดิ่งได้	มิควรงามคะมั่งบ้า
จนตัก ณ ถางป่า	แต่ระอิตรระชาใจ;
๖๕๖๖, บดินมรจา	ดระแทบ ณ หนไต,
อีกทั้งจะเดินไป	บริวารบตามทัน.
เขาคงจะเป็นห้อง	แต่ระวิตกเพราะเราครัน;
ใครเจนพระนารัน—	ยะประเทศะถิ่นนี้?

(ศุภางค์สอบถามพวกพราน. พูดยกกันเบาๆ.
แล้วจึงกราบทูล.)

ศุภางค์.

พวกพรานกระบวนตาม	พระเด็กรักไม่มี
ผู้ใดชำนาญที่	จะทำนุถนอได้;
แต่เคยตั้งบั้ง	จะจจะเขาแดงไซ้
ว่ากตางธรมใหญ่	ณประเทศะแถบ
ยังมีด้านของ	วรพรทมะโยคี,
ผู้กรของคณา	ปฏิบัติตะปาการ.
พรานรับจะไปค้น	พระนิเวศคณาจารย์,
แล้วมาแดงการณ	ผิจะพบพระอาศรม.

ชัยเสน.

ตั้งแถว, และเรา	ก็จะพกณ ได้
พฤกษาตุ้ขารม—	ยะคตยคณวาท,
เพราะว่าจะเดินคือ	ถูกเห็นอยณบคน
เมื่อยดำจะรินทร์—	ยะและไกรจะผ่นกาย,
คนนกกจจนเพญ	ศัทธิระงามหงาย

โพล่ยกัแตะเต้ศวรัย	ฉิจะมากเห็นพถน.
จงใช้ัศณาพราน	จรวัณไพร่ฉัณท์
หาที่พระนักรัชม	ฉนิฉาคณกลงไพร
อึกให้ทหารบ้าง	จรวัณฉิฉัไป
จนพบกระบวนใหญ่	ฉะกันำกระบวนมา,
ที่เหล่อถให้ถาง	คิฉะได้สุ่พฤฉา
ไทรย้อยดอตา	ฉะกัคงจระพอพัก,
จนกว่ากระบวนใหญ่	จรวัณมกัฉฉฉ
ตั้งร่างกายแตะทพก	ฉนประเทศะฉฉฉฉฉ.

[ฉฉฉ, ๑๖.]

ศุภางค์.

ข้าจะได้ตั้งถถฉฉ ฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ
 พวฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ

(ศุภางค์ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
 แล้วเข้าโรงไปกัฉฉฉฉฉฉ.)

[ฉฉฉฉ, ๑๑.]

ฉฉฉฉ.

อโหระฉฉฉ

ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ!

ได้เคยประดับหลาย	มีกระแต้วบ่เคยเห็น
กวางงามอร่ามทั่ว	วรกายะตั้งเข่น
คุดตะเตงเตน	จรวได้ณฉนน.
ชระเนตรต้นทนิต	กะตะนิตมะณิศวี,
ยามแต่เช้าเดื่องมี	กิริยาประหนึ่งช่าย;
เขางามประหนึ่งช้อ	ฉรววิชชุนาตย์ฉาย,
และหนึ่งระยิบตาย	กุดตะเดือมประดับจาว;
ชของต้นทาคา	ตุจะเขียนเขมาชาว,
งามทรวงสระชาดราว	หิมะตกณเยชตผา;
ยามเดินก้งามยัง	และจะวงกี้ยวนตา,
จวิตกิริยา	กตะด้าวตุ้รางค์ฉวรวค.
และเมอชคุดตาม	มีกระโกถจระตามทัน
โหม่นาฉนหม่น	เหมาะและเตรียมจะยิงไป,
มอเพตฉนตะตั้งนั่ง	บมียังฉนบัดใจ
และกวางก้อองไฉ	จรวแผตฉนแนวพง.

(ศุภางค์กลับออกมาถวายบังคมท้าวชัยเสน.)

[จบอง, ๑๖.]

ศุภางค์.

ข้าได้จัดพรานคั้นตง ไปตรวจตราตรง, ที่ช้อยแห่งคณาจารย์,

อุกจิตแบ่งพวกทหาร ย้อนทางที่มาน มาแต่เมื่อใดมฤค;
 ถิ่นการแผ่ดวงบรู๊พ ดำเร็จแต่อดิ พอละประทับอาศัย.

ชัยเสน.

ดแต่, ภูมอสนใจ จึงอยากจะใคร่ ได้พักได้ผ่อนกาย.

(ท้าวชัยเสน, ศุภางค์, และบริวารเข้าโรง)

ตอนที่ ๓

ลานหน้าอาศรมของพระกาละทรรคิน

[ด้านหลังเวทีเป็นมุขหน้าแห่งอาศรม. ซึ่ง เป็น
เรือนเครื่องไม้หลังคามุงแฝก, มีบันได ๓ ขั้นขึ้นจาก
พื้นดินไปสู่ระเบียง, และจากระเบียงมีประตูเข้าไปใน
อาศรม. สองข้างเวทีเป็นหลังสวน. มีต้นไม้ใหญ่อยู่
ต้น ๑ คู่ก่อนไปข้างขวาแห่งเวที, และได้ต้นไม้นั้นมี
แท่นศิลาอ่อน, มีที่นั่งกว้างปูลาด, พระกาละทรรคิน
นั่งอยู่บนแท่นนี้.]

[ฤกษ์ค่ำปะชาตรี, ๑๒.]

กาละทรรคิน.

จะมีเหตุอะไรหนอ	จะบังเกิดอุบัติ์จวมา,
เพราะว่าเนตรระช้ายชวา	เขม่นอยู่จะเป็นดัง.
ขอให้หนักกรรชนชก	วิตถถึงชิตาพตาง;
ชระรอยภยจะพานนาง	ชิตาเนตระทราน.
ศะแรกตรวจณฤกษ์ยาม	ถักูงามแตะคุด,
คำมวณตอชดีเห็นมี	เคระหรัยเชกณชิตา.

บรรลุจะหายแน่	จะมีโชคและธรรมา,
ถือว่าร้ายและนวดนา—	รู้จักต้องกำสรดคดี.
อนิจจาจะเศร้าจิต,	มีเจ้ายอดสุดธานี.
เพราะที่เจ้าร้ายทำลายขวัญ,	กรุณาจะพลอยไศก;
เพราะรูปได้ดูตามมา	ประดุจได้ประดับโชค,
ประหนึ่งเจ้าและนำไศก	ประเวศแห่งอนธาคกรม,
และหากคองวิโยคเจ้า	จะเด่นเค้าร้านขารมณ,
เพราะเคยเห็นและเคยชม	บ้วนว่างณวันเพ็ญ:
ชิตาข้างบำเรอจิต	บิดาให้ดูดีเย็น;
ประคิษฐ์โกษาเช่น	บเคยดมณก่อนกาล,
จะกินเค็มถูกกินมัน	ก็พดนมมะโนมาดัย
จะชอบเปรี้ยวจืดชอบหวาน	ก็ปรุงรดบมีคใจ.
มหาเทวะทรงศักดิ์!	คณูกักคิคือไท,
พระจงโปรดคณูไซรั	และคุมกรองดูธรรมา.

(มัทนา, ถือกะเช้าเต็มไปด้วยดอกไม้, เดิน
ออกมาทางขวาและตรงไปคุกเข่าลงที่ตรงหน้าแท่นศิลา,
และพูดกับพระกาละทรรศสิน.)

มีทานา.

เอ๊ะอะไรพระพ่อบ่น	วรมนตร์ฤเจ้าชา,
และคิดันตะตาบมา	บมีควรฤนัใด?
ผิวงค์บิตามัง	จะบ้าเพ็ญตะปาไซรั
กิดันจะหลัดไป	บมีอยู่และกัศขวาง.
พระบิตากย์อมรู	มะทะนามือยากห่าง,
ปฏิบัตคิอยู่ข้าง	พระบิตาและพอใจ;
เพราะมิใช่คิดันเหมือน	อูฐรรมะตาไซรั,
ตละเดือนกัศใจ	บมีมีฤคังราญ;
เพราะมโนสันกเวง	ศัคิธรและนับจาร,
ตละเดือนกัศูกาด	จิระกว่าจะจนเพ็ญ.
และณบั้นณระดีวา—	ระกัษอมจะกดับเห็น.
ทิวระดวงประศุจแผ่น	จรูบอยู่ยัง!
ผิวงค์บิตาวาง	มะทะนาจะขอหนึ่ง
ปฏิบัตบิตาดัง	ฤคิมุงเต็มอมา.

[มหันตักกันตา, ๑๑.]

กาละทรรสิน .

อ้าโถมตายต่ายต่มะระมะทะนา, พ้อตีเพ็ดินตา เพราะถูกขวัณ!

ดูถูกอยู่ไกลพอจะก่กรรมละฉันท์ แลออกอุทกอัน ประพรมใจ
 ไม่เคยมีศิษย์คู่จะชรวินโดย, ช่างประพุดให้ บิดาสุข,
 วันเพ็ญพอเป็นระมะณิยะบทุช ปราศ์เชิญชุก แลระวิคาน,
 ส่วนอันอื่นพอฤกษ์มีศรัณย เหมือนณวันวาร ชิตาไกล;
 คิงนแม่วาสะมะระจะกระไล จากบิดาไป ก็พอน
 คงต้องไว้ศวามสุขเพราะจะฤกษ์ คงบได้มี ตะม่งแก้ว.
 ข้าตูกน้อยกตอยฤทธิศมะณิแก้ว, พรากชิตาแล้ว จะชาตुर!

[สัททูลลวิฤกษ์พิศ, ๑๖.]

ข้าขอให้สุระเทวะฤทธิชระนุกุต,
 พังข้าพเจ้าทูล เถอะไท้,
 หากข้าได้มะระนาชิตาชรวินโดย
 ข้าบาทจะได้ใคร ตะแทน!
 ข้าเทอิมมะระหิณฑาชิปะติแมน
 ทรวงวิชระแกลัวแก้วน ชะมร,
 ไปรดอย่าให้มะระนาสุคตาชรวินิชร
 ต้องไปอะนาทร ฤกษ์เชิญ!

[ฉบบง, ๑๖.]

มีทานา.

๗
 เอะพระมิดานเป็น ทุกชรวินใดเห็น มเคยแต่ก่อนคิงน

ดูพระบิดาจะมี ความวิตกที่ พระยังมีบอกดูหน่อย.

เป็นไรไปรบบอกดูหน่อย.

กาละทรสิน.

ถ้าถูกผู้กดขี่ จิตยอดฤดีบิดา!

พ่อมัวคณกัหนา ด้วยเกรงขยู่ว่า ชิดาจะจากพ่อไป.

มัทนา.

พระองค์จะกลัวทำไม? ไม่เห็นว่าใคร จะกล้ามาพาตูกหนี.

แต่กล้าว่าส่วนตัวตูกนี้ ฤจะชยักดี ถ้าได้จากบิดาการูญ?

กาละทรสิน.

เป็นธรรมชาติของตูก— ทรระครุณ กุมาริย้อมยอนดา

แห่งชายหนุ่มและไม้ช้า รักก็จะพา รักเข้ามาจ่อจอกใจ,

แต่จัญญ์ยอมจะศดาไกล จากอกพ่อไป คู่เคหะแห่งตำมี.

มัทนา.

พระพ่อโยกถ้าวเช่นนี้? เมื่อทราบขยู่ดี ว่าตูกไม่เหมือนเขา ๆ,

แต่จกผู้ชายโตเต่า จะรักซาเจ้า, ผู้เป็นมนุษย์หนึ่งจวน

กับชกหนึ่งคนแฉวพณ กัดบเพศแฉกณ ไปเป็นดอกไม้

มากหนาม!

ถึงหากนาริเดศีงาม, แม้ได้ชมทวาม ดีเนหะได้เพียงแค

หนึ่งจนหนึ่งคนแถมแถม มีไต่ข่มแม่ สักกิดคดลอคอกเคื่อน,
 ชายไต่จะยอมอยู่เพื่อน? ชนรกกเหมือน วิกฺรูปนิมิตมายา.
 ฉะนั้นของศพระบิดา จงไปรดเมตตา และศกตายวิตกด้วยพณ.

(โสมะทัตตพาศูภางค์ออกมากทางซ้าย;
 ต่างกระทำความเคารพต่อพระญาน.)

[สุรางคณา, ๒๗.]

โสมะทัต.

นายทหารนี้ ไต่จรดี ดองหนาราชัน,
 จอมชิตคยวงค์ เผาองศพระจนทร ผู้ดำรงชนก หิตตนิมิต,
 เพื่อบอกข่าว ว่าสมเด็จท้าว ผู้จอมชานัน
 จะเสด็จพณ วันทฤษี ตามสมเด็จกรท กำนตฉินน.

กาละทรรศิน.

อันญมินาถ เสด็จประพาส พักแรมไหน?

ศูภางค์.

พระร้อนแรมมา ในพนาถัย, ดำราญแห่งโต ประทับแห่งนั้น.

กาละทรรศิน.

อันอาตะมะ เต็มใจที่จะ ต้อนรับจอมชิตนท,
 จะตั้งเครื่องที่ มีในอริญ ถวายราชัน เสด็จดำราญ.

เฒ่าโสมะทัต แดงเจ้าจงจัด รับประทาน,

ถั่วถั่วโกสนา โอชารอาหาร จะให้หนึ่งคราญ จัดแต่งเตรียมไว้.

ไปเกิดธิดา, เข้าในศาลา เตรียมเครื่องทันใด,

อึกทงจืดของ ดำรองพร้อมไว้ เฝียงพอกงาโท ผู้บริพา,

ศุภางค์.

อินกระบจนหลวง ก็พร้อมทงปอง เฝียงอาหาร.

กาละทรรสิน.

แต่ว่าตัวเรา เป็นเจ้าของบ้าน คึงขอขเจียงท่าน. มาเกิดธิดา.

(พระกาละทรรสินกับมัทนาเดินไปชนบันได
และหายเข้าไปในอาศรม.)

[ชาตินี้, ๑๑.]

ศุภางค์.

ขอโทษเกิดหากดู

แต่ข้าชอถามว่า

ได้ยินท่านเรียกว่า

ถูกจริงฤาฉันใด.

ตมูไว้ กิริยา,

จรุนนระก็ใคร ?

จรบุศริท่านไซ้,

ฤจะบุศริบุญธรรม ?

โสมะทัต.

หากข้าบอกความให้

ฤที่ท่านจะเห็นคำ

ข้าขอบเป็นขอข้า
 นางนเป็นตนพุก—
 กตางคง โกถ ทคง
 อาจารย์ท่านเชิญมา
 แดเมอถองฉนท
 ดั่งนต้นนุษฐาน
 กฤถ่าปจิงจำทน

ศุภางคิ.

ททาน ไตเต้าน
 แดครนเมอพิศพา
 ดอยนางนมตื้น—
 ยอดกกว่าบรรดาหญิง
 ฉิวนางนผุดผอง
 เกศาคำแมนแท้
 ด้องเนครเหม็ขนดารา—
 แดงแกมเป็รียบรัตม์
 เชอชอันว่าชายโต
 ใจคงไม่มกตาย

แดะบยอมจะเชือฟัง.
 พระประคิษฐุชอยู่ยง
 อวบรรณระคำถน ;
 แดะตถิกณต้อมศรี,
 ศักศิเพญกเป็นศน.
 อชเป็นตุรางคัมภ,
 ทุชระชยุดะพณา.

นกัแปลกถะเจ้าข้า ;
 ฤติเห็นจะเป็นจิง,
 ทระระถักษณายัง
 ณมะหุตตะโลกแท้.
 กถะนวดตะกาวแซ,
 กถะฟ้าณราตรี ;
 กะระไนะภาศรี,
 พระอรุณแชร่มฉาย.
 ฉิวะได้ประดบถ่าย
 วัระวัคณคองแด !

โสมะทัด.

ท่านเขยอย่าฝันใฝ่,
นางนั้นไม่พึงแด
นอกจากท่านอาจารย์
เพียรพูดเท่าใด ๆ

ศุภางค์.

ข้าท่านอย่าเข้าใจ
ข้าเองไม่หวังที
ข้าหนักไปดังองค์
ผู้เป็นเจ้าของชั้น—
ท่านเป็นซึ่งเผ่าพันธุ์—
หากเห็นซึ่งเทว
แค่หากนางเป็นบาท
ข้าเกรงคงเกิดการ
ฝ่ายท่านไม่ใช่ข้า
ข้าเจ้าทำปากบอ
จงจำคองของต
ขอท่านอย่าได้มี

บมิเป็นประโยชน์แท้;
และบพูดกระชายโต,
อนิตาบรักใคร ;
บมิฟังจะ ใยดี.

จะจะมีคิดคนบคน !
จะประโลมตุ้ดาดวรรค์ ;
อรรราชระราชัน
จะประเทคะธานี.
บุพระจันตะเวียงศรี,
ชกักคงจะโปรดปราน ;
บวิจาวิกาท่าน,
ทุมะนัตตะแน่มอน.
อรรบาทพระภรร,
บมิดอรรณทีน ;
อธิบายะใจท์,
ฤดี ชิงคนุหนอ.

โสมะทัต.

คู่ข้าเป็นคนต่ำ

บมีจกทนงขอ;

ท่านจงกล่าวแต่พอ

คำวิศกรแดงดำ.

(พิณเพาทยัทำเพลงพระยาเดิน. ท้าวชัยเสนออก,
พร้อมด้วย บริวาร, พระกาละทรรศิน ออกมาจากใน
อาศรม, ลงบันไดมาต้อนรับท้าวชัยเสน; พิณเพาทยั
หยุด.)

[เมฆวิปุลุชจิตา, ๑๕.]

กาละทรรศิน.

ชโยข้าชอกถ่วงคำประจุกะมะณะการ

แต่พระผู้ผ่าน มโหศุจรรย;

ชโยขอให้องค์ท้าวพระระปติพระชน-

มาอุรุษยพร - ษะภาดยง;

ชโยขอให้มีชัยข้านะอริทนะง

ตมประตังค้องค์ อธิราช;

ชโยขอให้องค์รัตติยะนิกะระนาถ

ดีทริตมมาต ฤทธิการ;

ชโยขอจงทรงเกษมสุขฤทธิธราญ

ทุกทิวาภาต และวราตรี ;
 ไซ้ขอจงองค์ทำวมียะนระบตี
 กงพระตงมี นินทร !

[อินทระวิเชียร, ๑๑.]

ชัยเสน.

ข้าขอประณตณ้อม	คีระเกล้าแตรรับพร,
อึกขอประณตมกร	แตรจะถามพระโยคี :
ท่านอยู่นไพรสำนัฑ	พหูการกุกัดดี,
แต่ท่านบไดม	ภยบังฤ้อย่างไร ?
อนมุดผลาหาร	บริบูรณฤณไค,
ยุงรนแตรเหตชอบไร	บมิกวนฤเจ้าชา ?
ดัดวตั้งหัดมิงไพร	บมึเบียนแตรบ้ทา,
แต่ศิษย์พระดีทชา	สู่ชะท้าวฤนักษรรมี ?

กาละทรรศิน.

ข้าขอถวายพร	ศิริโสดกิตราชน.
อนวาคำวตั้งน	ตนุคขอบพระตงน :
ข้าอยู่นไพรสำนัฑ	พหูการกุกัดดี,
แต่ข้าบไดม	ภยพาดประการไค ;

ยื่นมุดผดอาหาร	บริบูรณ์ระดมใจ,
ยงรณและเห็ดอบไธ	บมิกอนณกยา :
ตัดวตั้งหัดมิงไพร	บมึเบี่ยนและบ้ทา,
อึกคึษยะของฉ้า	ตุระโศคคักทักกัน.

(มัทนาออกมาจากในอาศรม.
ท้าวชัยเสนเห็นก็จึงจนตะลึง.)

[ฉบง. ๑๖.]

มัทนา.

บิดาเจ้าชาติฉิน เตรียมเดรัจซึ่งตรร— พระโภษณาจ้านง ;
อึกได้เครัยมณาโสรจตรร ถ้าหรับพระองค วิตุทธีราชภยาชัย,
ทงเคเรยมนามนพรัอมไ้ว เพื่อพระจะไค้ ทรงทาแก้มเออยอรกาย.
ขอเจนิมบิดาฉินมาย พรรัอมพระภยาต่าย เข้าตุ้ค่าตามคิน.

(กราบพระกาละหรรศิน, และกราบท้าวชัยเสน,
แล้วกลับเข้าโรง.)

[ยุปนทระวิเจียร. ๑๑.]

ชัยเสน. (พูดกับศุภางค.)

เอะกุตุบิเห็น	ฤจรจิงนะเมือก,
ฤเทจนาร	ชเดคัจฉนค้ำดา ?

และเจ้าก็แฉเห็น,
จะเป็นผู้ตาฟ้า

เพราะฉะนั้นดีตอบมา
ฤๅจะเป็นนรีใด ?

ศุภางค์.

พระทอดพระเนตรเห็น
มุขเด็จงใจ
และนางถนัคณาม
เสด็จประเวศที่
ก็คงจะได้เห็น
เพราะหล่อนก็ลงมา

ตรูณวิเศษไซ้,
ตุจะปรีเยบุตร,
มะทะนาจิตที่;
จรบรรณะศาตา
จรุณนระอัครา,
ปฏิบัติพระภูบาท.

ชัยเสน.

พฐุประตามี
จะหาวิโดยปาน
และหากจะรู้ได้
จะรักและยกเป็น
ทิวาและราตรี
จะเว้าระคัม—

ณบุรีฤไพธำณท์,
ถูกกุมเคยเห็น
ก็จรรนฤตเยน,
ภริยาภิรมย์ดัม;
บมิหน่ายมีแห่งชม,
ยะระร้นระรอยใจ.

(พระกาละทรศิน ยืนคอย อยู่ จนเห็น ท้าวชัยเสน
ตรัสกับนายทหารจบลงจึงพูดข.)

[จบง, ๑๖.]

กาละทรศิน.

ข้าขอทูลเชิญทรงชัย เด็ดจ้เข้าใน ธาศรมธราญรมเย็น.
จริงอยู่เรือนข้าก็เป็น เพียงเรือนอย่างเช่น บุคคลชาวป่าอาศัย,
แต่ว่าอาตมะเต็มใจ ต้อนรับท้าวไท.

ชัยเสน. ข้าขอชะมาเถิดท่าน!
ข้าเจานมัวตั้งงาน กับนายทหาร, จึงดูประหนึ่งเพิกเฉย.
ทแท้ไซ้เช่นนเดย.

(หันไปพูดกับสุรางค์.) นี่แน่เจ้าเอ๋ย, เข้าใจกูแล้ว
ฤาไหน?

รับปลุกซึ่งพลับพลาใหญ่ ณที่ใกล้ๆ ธาศรมธรานทีน.

สุรางค์.

ข้าพระบาทเข้าใจดี, และได้เลือกที่ ใดแต่เมื่อตวงหน้ามา;
ได้ตั้งเขาปลุกพลับพลา, ซึ่งโนไม้ช้า ก็คงดำเร็จเสร็จได้.
เมื่อมาดกแล้วเมื่อใด ข้าบาทจะได้ นำความขนกราบทูลพณ.

ชัยเสน.

ข้าแต่องค์พระมหากษัตริย์, อินทอัครราชกุมารี ขอพักอยู่ใกล้ข้ากรม;
เพราะมาเมื่อยด้าระทม, ได้เฝ้าอนนทราชกุมารี ณ ทตำราญเช่น
คงจะพอเป็นสุข. ไม่ช้าชาน ก็คงจะตากลับไป.

แต่หากว่าข้าอยู่ใกล้ จะรบกอนไซ้ ก็จะได้รับแปรตธาน.

กาละทรศิน.

ราชะ, อินทพระภุชบาต ก็เป็นผู้ผาน พิภพและทรงกุมครอง;
ฉันใดพระองค์จะตอง เกรงชานครอง เพียงเขตอรญพงพิ?
อินโพรตคำบาดหนน อาตมะมะ ความปลัดมกมลพนไป,

เพราะชานโยคชัไพร นาน ๆ จะได้ เฝ้าพระบรมบพิตร.

หากกล่าวตามอำเภจิด พระองค์ถัดต ยิงนานก็ยงยนต์.

ชัยเสน.

ฉะนินเชญพระมุนี นำทางจรต. ข้าเจ้าจะตามท่านไป.

(พระกาละทรศินกับท้าวชัยเสน

เดินหายเข้าไปในอาศรม.)

[อินทวิเชียร, ๑๑.]

ศุภางค.

นักรอนาถจิด

ก็จะคิดประการใด?

นักรแถวระทราวมวย

ถูกศอวระทรวงักต

นักเดากิ่งสาร

นักถ่วงจะคองหนัก

อนตายพาพิศพร,

อระเนนระนงคราญ!

(ศุภางค์เดินก้มหน้าเข้าโรงไปทางหลังซ้าย,
คนอื่น ๆ ยืนจ้องดูตามไป.)

(ปิดม่าน.)

๘๘
อิงกิต ๓

ฉาก : ลานหน้าอาศรมของพระกาละทรสิน.

[คือฉากเดียวกันกับตอนที่ ๓ แห่งอิงกิต ๒ นั้น
เอง, แต่หน้าต่างวางที่ปูบนแท่นศิลาใต้ต้นไม้หนึ่เก็บไป
เสีย; และสมมติว่าเป็นเวลากลางคืน, มีแสงเดือน
หงายแจ่มอย่างในวันเพ็ญ.]

(ท้าวชัยเสนออกทางหลังซ้าย.)

[อินทระวิเชียร, ๑๑.]

ชัยเสน.

ไอ้ไอ้กระไรเลย

บมิเคยณก่อนกาล!

พอเห็นก็ทราบชาน

ฤดีรักบทักทาย.

ยิ่งยดระนิดา

ตะกั้ยังจะรั้นคด้าย

เพลิงรุมประชุมกาย

ณอุราบตาลด.

พิศไ้หนบมีทราม,

จะชุงามตั้ง่าหมด,

จนตุดจะหาพจน์

ตัวเสริญเต็มอใจ.

องค์วงศ์ระกรรมัน

นะสืบนี้วะฐูไ้วั

พอเสร็จก็เทพไท
 ยืนเพ่งแตรหนึ่งพิศ
 งามไต่บงามเกิน
 แดงวิศวะกรรมัน
 แบบชอกกไม่งาม
 เหตุนี้ตั้งศรกาญ
 จึงไม่ประสพที่
 งามเกินมนุษย์จริง
 จนแรกประสพนั้น
 นึกว่าสันทนต์
 แค้นกอกออกกถ
 ครนเมื่อตัดบศพ—
 ราวคัมภีร์ทกเพญ
 เสียงเจ้าตีเพร่ากว่า
 ฟากฟ้าสุราษฎร์
 ยามเดินบเขินซัด,
 กรายกรกรเรารม—
 ยามนั่งกนั่งเวียบ
 แขนอ่อนนฤเปรียบด้วย

พิศรูปดีรางค์เพดิน ;
 วรรพศรบหมางเมิน,
 มทรนาณ โลกด้าม :
 มีวะบั้นวะชุตตาม
 คุจะ โฉมของคน :
 ฉนตถานพิภพตรี
 ดีวีรูปะเทียมทัน.
 กตระหญิงนิมิตฉัน,
 คุนุจจะปลุกศอ,
 นยหาก่แนอนจ,
 จะฉวาและไม่เห็น.
 ทะฉ่าเนียงกเยอกเยน
 รัสร์นระรวยใจ ;
 คุรียางคะตัตใน
 สุรศัพพะเว็งรมย์.
 กตนะจจะนำชม ;
 ยะประหนึ่งระบำอวย ;
 แดะระเบียบบเขินชวย,
 คุนุก่งกระซิบไว้.

พิศโฉมและฟังเสียง
 โธ่ถอนจะหลับไหล
 ชันนอนกรอมนเว้า
 หากฉันจะนอนเฉย
 จำมาณ^{๕๕}ทน
 โธ่เรอบดมจิน—
 ข้าก่อน! คมูเห็น
 ตั้งหนึ่งจะมีใคร
 ข้าชอดว้ายอัญ—
 รขอให้คฺมูชม

ตักเพียงจะขาดใจ,
 ฤๅ^{๕๕}นระอกเอ๋ย!
 ฤๅ^{๕๕}เฝ้า^{๕๕}คหนึ่งเซย,
 อยุธยาจะพังภินท์.
 เพราะอะโกถ^{๕๕}นาริน;
 คนะได้ฤๅ^{๕๕}นใด?
 ฌประคุดี^{๕๕}ร่าไร
 จระจากพระธำศรม.
 ธดีของค^{๕๕}โรตม,
 วร^{๕๕}เด็ก^{๕๕}เถอะดัก^{๕๕}!

(ท้าวชัยเสนเลี้ยงเข้าไปแฝงอยู่หลังกอไม้ข้างซ้าย.
 มัทนา เดินออกมา จาก อาศรม และ มายืนฟัง เสาระเบียง,
 มองดูดวงเดือน.)

[อินทวงศ์, ๑๒.]

มัทนา.

โธ่ว่าอนาถใจ
 แคโร^{๕๕}ก^{๕๕}ไม่^{๕๕}
 ไม่เคยจะเชื่อ^{๕๕}ว่า

ตะไฉน^{๕๕}นะเป็น^{๕๕}ฉนั้น?
 มะ^{๕๕}นะ^{๕๕}น^{๕๕}กระ^{๕๕}เท^{๕๕}ร^{๕๕}ท^{๕๕}น;
 รั^{๕๕}ค^{๕๕}นี้^{๕๕}จะ^{๕๕}ด^{๕๕}ประ^{๕๕}ค^{๕๕}น

มาตุนใจคน
 เมื่อก่อนดีชายรัก
 ขอคิดและขอคิดด้วย
 ทั้งเคยเขาระเหยหยัน
 ว่าเขาจะเขาดาก
 เคยว่าบุรุษกล้า
 ไปร่วมดีเนหา
 คึงหนีดีแม่ร้าย
 เราจึงมีตุงตึง
 คราวนี้ดีพบชาย
 ใจอาบและหว่ามปาน
 เขอนนฤเจยมตอ
 ไม่มิดะตักนอย
 ว่าเธอประตังค้จะ
 เป็นแต่ข้าเองที่
 ครว ไคประตบเนคร
 เรือโกถกักราว
 โฮวณคราน
 ด้วยรักกระทำเขื่อน

และจะค้องระทมระทวย.
 ก็มีพักจะเออจะอวย,
 บมีเคยจะตุ้มจะหลง ;
 นระนุพะจำพะวง,
 จรบพันระอิคระธา.
 วจะดองยุพาและพา
 บมีช้กักทอตกทง,
 อภิปรายและอ้อยและอิ่ง
 และบรักดัมคิระมาน.
 วรรูปจีเคษ์วิศาต,
 ฤตินนจะโตดจะถอย !
 กิรยาก็เรียบกวิรอย,
 จะแต่ตงณทวงณท
 อภิกรมยฤคระต,
 คนบ้างณควังณคราว ;
 ฤก็เราดระอ้นและหนาว,
 นภาไว้คระวันและเค็อน.
 แหะฤค้จะพันจะเพ็อน,
 ณะณะจะทำไฉน ?

ชัยเสน. (พูดปรารภ)

ฟังคำที่ทูลอบบน
ว่าคำที่พูดไซ้
หากเราอนุญาต
โดยยังคงรับเข้า
คอยฟังเมื่อพูดออก
เพียงฟังเจ้าแก้วตา

ก็กรมดบมนไต
อหุมง ฌ ตวเวา;
ผะชตฤคเจ้า
ฌ พระบรรณระศาธา.
เถอะนะเห็นจระดักว่า,
ก็ระรนะเวิงใจ!

มัทนา. (ยังไม่เห็นท้าวชัยเสน, พุดคนเดียว)

ไอนักวนมาแดง
พอหมคคณไซ้
เออทำฌนไตค
อยุคอไมดดาค
หากว่าไมไตเป็น
คกงดาแดงพาท
ไคคงแรมอยุค
แดงหากว่าทุดอวน
ว่าเราณภคค

ตะกั้แทบจระร้องให้,
ก็จระชวดตะโฆกาธ.
นะจระให้พระทรงราชย์,
จระจาก ฌ ทน?
ยุวะพรหมะจาว,
พระทุดพระภุช,
ฌ ประเทศะนคณ;
พระก้อาจจะเดารู
แดงคกงจะเอนค;

ฉันหญิงขอมไม่อยาก	จะกระทำประคุดชาย
ความรักให้แก่ชาย	เพราะจะเกรงจะคู่แค้น.
อันชชของหม่อมฉัน	ถูกผู้ใดจะทองแหน;
เกลียดหญิงที่แปรแปรวัน	ภระชอนบุรุษชม.
ครานพันเอนองค์	อิริราชนะโรตม
ทรงยื่นคำปรารม—	ภะแตะบ่นณราตรี,
คงทรงนึกขยู่ว่า	คณุทราวมแตะต้นตี,
ราวนางไต้เกณี่	บมิเขินมิขวยใจ,
แถ้วคงทรงคูดูก	คณุนตะยังใหญ่
ว่าเป็นผู้หญิงไว้	คุณะชรรวมะอันคอร.
หม่อมฉันขอทูลดา	นรนาถบตีศอร,
ยังขยู่คงขยู่กวน	จรบาทพระภุชว.

[อุเบกขา, ๑๑.]

ชัยเสน.

อ้าโณมมะทะนา	บริตุทธิบั้งอร.
ข้าฤจาจะตีहतอน	เพราะตตีบจะจ้หงาน ?
อันจิตตะตตีบ	มขุรต์ฤตีบาน,
ทราบว่ายุจะมาตย	กรุณานาน ^๒ ชาน.

พอเห็นวรพักตร์
 บดินนฤกม
 เหมือนโฉมตระรุณ
 ดวงใจตมูคว่าหิ
 แค้นนกลอนงค
 กำดวงฤดีใน
 หากนางบมิชอบ
 ขานกจะคัด—
 ขอให้อนิตา
 อย่าเพื่อส่งรอน
 ถึงหล่อนจจะมีรัก
 ให้อ้อมตมู
 จนกว่าจะประจักษ์—
 ด้วยฤดีให้
 อ้าโฉมมะทนา
 ใจพละกความ
 แต่หากมะทนา
 เหมือนคกลอจ

อนิตาจะวางคิ,
 ฤดีท่อมดีเนหา;
 นะแหงะย่นดูหัตถ์มา
 แดงกระดังหทัยไฉ;
 นะดียังบคนให้,
 วรหัตถะแน่นครัน!
 แดงจะคั้นหทัยน,
 ยะพิลาบพิไรวอน
 กรุณาตมูก่อน,
 ระวังาญต์ไมตรี.
 ก็จจะขออะโฉมศรี
 ฤดีรักพระชูไป,
 ษณจิตตะหล่อนไฉรั
 ตมูผู้พยายาม.
 ฝิดะหล่อนจะยอมคาม
 ตูจะพะจะพูนพิ;
 บมรกกพน
 ทูจะท่อมบรูวาย.

คณานางต้นมเปรี้ยว

วรายอดฤคพิ

กพนดีเคยชม

จรกถัมชมิทานน

ประหนึ่งกาแตรถ้อยท์,

ประหนึ่งหงส์คู่พรรณพรรณ:

วิหคหงส์เดอด้ร,

มิได้แต่ฉนะแก้วตา!

มีทนา.

กระหม่อมฉันก็เคยทราบ

บุรุษยามดีเนหา

ประจบนางแตรพดางกชด

แตรหุดอกเขาวะนาริน.

ดูภาพิคบุราณว่า,

ก็พูดได้ละหลายต้น,

พนอพดอชแตรปดอชปด้น,

ชัยเสน.

ก็ทุกถนจะรวมถ่าว

แตรทุกถนจะเปรยปราย

พระจ่าจะรักยัด

สับถให้ละค้อหน้า

ผัดนพจะมิหลาย,

แต่ตงรักถน โฉมฉาย,

ประกาศถ้อยประัญญา

บจางจัดดีเนหา;

พระจันทรแจ่มฉเวทน.

มีทนา.

พระกถาอาจพระจันทรน

ชระยอชมิชชบกถ.

ชัยเสน.

เพราะเหตุใดละหน้ามน?

มีทนา.

เพราะเคื่อนนพมนคถ.

ณข้างขันตีหยาจแค้น

กระจ่างสดและกลดทรง,

ณข้างแรมบเห็นองค์

พระจันทร์เจ้าณราตรี !

ชั้ยเสน.

ฉะนมนขอตั้งบดค้อ

ตุ้ตารัจฉริ้วศรี

ฉะแฉฉฉฉฉฉฉฉฉ

นระภาภาคัพพะแพรวพราย.

มัทนา.

ก็เห็นความชอบกต

ฉะฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ,

เพราะเมื่อใดพระจันทร์ฉาย

ก็ฉฉฉฉฉฉฉฉไป.

ชั้ยเสน.

ฉะฉฉฉฉฉฉฉฉ

ฉฉฉฉฉฉฉฉฉ?

มัทนา.

ก็หากทรงประทานให้

ฉะฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ,

ฉะขอให้พระตำบาน

ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ

พระองค์ใดก็ไม่ฉฉ

ฉฉฉฉฉฉฉฉฉ;

พระองค์ทุกฉฉฉฉฉฉฉฉ

ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ,

ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ

ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ,

ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ

ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ

ฉฉฉฉฉฉฉฉฉ?

ชั้ยเสน.

ฉฉฉฉฉฉฉ?

(ทำวชัยเสนไปจูงมอมีทันนาจากระเบียง
และจูงมากกลางเวท.)

[ไตรภพ, ๑๒.]

มะทะนาคนุรัก	วรายอดยุพดี,
และจะรักบมิมมี	ฤทธิหน่ายฤระธา;
ผิระอายุจะยื่น	ที่ระตพรระฤกว่า
ก็จะรักมะทะนา	บมิมิหยอนฤทธิหรรษ;
นยะนาก็จะชม	วรุค่างมะณิพรรณ,
และจะตุดตุดจะคันธิ	ระดะต่างตุดะกา;
ผิระคันทกจะดู	ยุระตุดีริมา,
ผิระหตบฤกษา	จะตุดิบนฤทธิเพดิน:
ทิดระราตรีจะนอน,	ฤจะนังฤจะเดิน,
บมิมิตะจะเห็น	ฤจะห่างมะทะนา;
บมิมิเห็นวรพักตร์	ก็จะหนักอูระว่า,
ขณะเคียงพระนิตา	ก็จะรณฤทธิคานค.
ผิระเจ้ากัถัมคร	และจะรักคณุนาน,
จระตุดุทธะชา	เถอะนะเวากัจะจก
อุทะกถาวตุดุประทาน	เฉพะะเทพตุดุคักค

มีทานา. มีพระโปรดดะกัซ้อย บมีจัตตะจระนา,
และจะตามพระลิตา จระท้าวประฐะพี.

(บัตันสมมติว่าเริ่มจะรุ่ง, ฉะนนใหม่แสงแดงขนที่
ทองฟ้า, แล้วค่อยเปิดไฟขาวมากขนทละน้อยๆ ระหว่าง
เวลาที่สองคนพูดกันต่อไปน.)

(อิทิสะ, ๒๐.)

ชัยเสน.

อ้าอะรุณแอร่มระเรื่อรุจ

ประตุจมะ โนภิมัยระคั ณแรกรัก!

แต่งอะรุณวิโรจนัณหะภาประจักษ

แฉดัมเฉตาและโลภินัก นระฉันโต,

หญิงและชายณยามระคัอุทัย

สว่างฉกฉางกะมตตะโม กัฉนัพน;

แต่งอุษาฉะกาวพะพราวฉนัธรรมัก

ก็เหมือนระคัวิสุททธิฉน สว่างฉิต!

อ้าอนงคะเชษฐค้ำเนินฉนิต

ฉนฉ้างตะนุประตุสุฉุมิตร มโนมาน,

ไปกระทั้งณฝั่งอุทกอะจระชา
 และเปล่งพระคำแจ้งจักรการ ประกาศหมั้น,
 คอพระพิศครสูราภิกษะอิน
 เด็ดจัสถักตนเขคอะวณ—ยะนีไซวี,
 ว่าคณูแะน้องจะเคียงกระได
 แะครของคตชคณอายุชัย บักดาตคดา!

มัทนา.

สูรยะต้องสว่างณกลางนภา
 ก็พลอยสว่างณภูมิหัตถ์ แหละฉันโต,
 ยันพระไปรดกัจจิตตะจักได้
 สว่างกระจ่างแะสดแะใส ณ บัดนี้!
 ข้าพระบาทจะสูรสูรณฤดี
 ก็ยอมจะโดยพระบารมี ขปภเกล้า:
 พงพระคุณกระคุณยะคำแะเข้า
 จะปราศะโสภณมีเครีว่า ฤทุกข์;
 ใจอะอิมจะเอมเพราะเปรมปรีดิ์,
 แะวันนรตระตจักร ระวังใจ.
 ทุดกระหม่อมเด็ดจันเทศะโต
 ก็ข้าพระบาทจะตามขไป พระเจ้าข้า!

(ท้าวชัยเสนกับมัทนาจูงมือกันเดินเข้าโรงทางลับซ้าย.)

(บัคันสว่างแจ้งแล้ว. เวทีว่างอยู่สักครู่ ๑. เสียง
ไถ่ขันและนกร้องในโรง. แล้วมีพวกบริวารของพระ
กาละทรศินออกมากวาดลานหน้าอาศรม, ศุนเป็นผู
กำกับพวกทำงาน. อีกสักครู่ ๑ นาคจึงออกจากทาง
ลับขวา, หน้าตาตื้น.)

นาค. มันเกิดเรื่องพิสดารทีเดียวละเพือน.

ศุน. พิศอะไร?

นาค. ตันนนะ.

ศุน. ตันนนะอะไร? พุติให้เหมือนคนทนอยไม่ได้เที่ยงหรือ?

นาค. ตันไม่วะเศษของท่านอาจารย์อย่างไรละ.

ศุน. กุพระกะ! ข้าเพียรทองชอเดียวเป็นนานจึงจำได้. แล้ว
กมันเป็นอะไรไปละ?

นาค. หายไปแล้ว!

ศุน. บคชบ! กฉนเพญคณนกดายเป็นนางนเพอน.

นาค. แกตบคชบ! เมชฉฉนคางหาคฉนเพญ. ฉฉนแรมคฉ ฉ.

ศุน. เอช, ฉฉฉฉฉ! นางคฉฉฉฉฉคฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ.

- นาค. กนหนี่; แคเคยวณคนไมไมไคยตามทเคยอญ.
- สุน. ข่าวแถวไหมถระวาคคนไมนมนเบ้นคนไมผ. ถ้าเบ้ตถลย
ไปอญบ่า เตยอถ ถระกจะทาความ ถ่าบถ กับ พวถเรวอถ
ถนระ.
- นาค. จรง! ข่ากถองถกขนามแยเทานน.
- สุน. แ่นถะ! ถถนเบ้นทนาทบารุงรทษาคนไมนนอญคย.
- นาค. จะทออย่างไรกนถ้ถระเว?
- สุน. อยามาถากเขาข่าเข้าไปคยถย. ข่าไมขอแบ่งโทษ
ของถกถอก, เซอถเอระ.
- นาค. เขาถเอระ, โทษทถนทข่ารบคนเคยวถได้, ขอแคให้
ชวยอถกความคถถนอญถเอระ.
- สุน. เบ้ค!
- นาค. เบ้คอะไร?
- สุน. เบ้คถน่นถดี!
- นาค. หนไปไหน?
- สุน. ถนจจถนจจจ! หนไปไหนถคถองถามคย. ถงอถก
ถวถงชวถงจะถนไมพนทถยวหรือ?
- นาค. ถถถเอไมกนถยถกถงอถคยเทานน. ไปคนถ่ยถจ
เขาถ่มยถอาหารไปได้พอหรือ?

สุน. คนเอ๋ยคน, เกิดมาทำไมจึงโง่งงเช่นนั้น?

นาค. โง่งอย่างไร?

สุน. ค่ายทดลองตั้งอยู่กับแกจตุกแกไม่เห็นหรือ?

นาค. ก็แล้วอย่างไรล่ะ?

สุน. ก็เราเข้าไป ตามภักคกับเขา ว่าจะขอตาม เด็ดจ กลับไป
กรุงด้วย, เท่านั้นก็จะต้นเรื่องกัน.

นาค. จะต้นเรื่องอย่างไร? เวदानกยังไม่กำหนดที่จะเด็ดจ
กลับ, ฉะนั้นจะไปตามภักค ก็คงยังไม่ได้ไปพัน
๕๕
ทน.

สุน. แล้วกัน, แล้วแกเมื่อไรโดยนเขาเที่ยวตามหาตัวกแอบ
เด็ดก็ได้, ใครจะกล้าไปค้นคว้าหาแกในค่ายทดลอง.

นาค. ข้ากอน!

สุน. จะข้าชู้ยกทำไม? แกนี่อนจะถูกทำโทษหรือ?

นาค. ไม่ใช่! ข้ากอะไรจนมาออกอกอย่างหนึ่ง. ผู้คนตาม
เด็ดจเจ้านายมานาน, บางทีจะมีผู้มาตักเขาไม่วิเศษ
ไปเสียดระกรรมง.

สุน. เฮอ! ก็แล้วแกจะคิดอย่างไรล่ะ?

นาค. เราตของตีบคูเคาเงอนตี.

สุน. "เรา" อักแดว! ขอบเตยที่เถอะ, ออย่าพูดแทนคนอื่น
 เดย. แกเป็นผุมหน้าทวิชาตนไมอเสษ, เมอทำตน
 ไมของทานหาย ก็เป็นหน้าทของแกทจะตีบแดงหา
 เขากตบคนมา, หือออย่างนอชก็ตีบให้ตีบรองอชอว่า
 ไครเป็นผุมราย.

นาค. ก็จะไปตีบตอด้วยกันไมได้หือ?

สุน. ตอของอชออเตยทอละเพอน! ซากอจหวัดแกก.

นาค. ทำไมจะตอของหวัดแกก?

สุน. เพราะถ้าพอกททหารดักเอาไปจิง, ก็คงเป็นเพราะเขา
 ออยากได้, แดงถ้าเขาออยากได้เขาก็คงไมออยากให้เรา
 ไปพอบแดงเขากตบคน. เพราะฉะนั้นชนเขาไปตีบไปถาม
 เขาก็คงแพนเขากระบาดแยะ; แดงถ้าเขาไมได้ดักเอา
 ไป, แดงเราเขาไปตีบไปถามเขาก็คงไกรอว่าหากอความ
 รวยได้เขา, แดงก็คงแพนเขากระบาดแยะเพิ่มอชนกัน.

นาค. ทแกพุดนทอชอบกตออยู่.

สุน. อชอบกตอดีซาจิงได้พุด; แดงก็เพราะเห็นว่ามีแควทาทาง
 ทจะคองหวัดแกกทงนทซาจิงอชออไมไปกบแก แดงอชอ

จิตตก, เถียงแรงเราเป็นเพื่อนกันมานาน, ถ้าแก่ถูกคหัว
แตกแฉกจะรถถดบมาเถอะ, ข้าจะคิดเด็ดให้.

นาค. เมื่อไม่ไปดวยกนกตามใจ, ข้าจะคงรีบไปเดยอน.

สุน. ข้าก่อน! ไม่คงรีบร้อนไปข้างไหนตะ (ชี้ทางซ้าย.)
นายทหารคนสนิทของเจ้านายกำลังเดินมาแฉกแล้ว. คอย
พูดกับท่านหนักได้.

นาค. จริง. แฉกกับบางที่ถาทานใจดีก็อาจจะช่วยให้ความ
ตั้งดวงแก่เราด้วย.

สุน. กเชนหนนระดี! แฉกถาไมมีชาคอยเบนนทปรกษาคงเขา
คังไมรอด.

นาค. เขาเถอะ, ข้าไมอยากเถียงกับแก่เวदान. (สุรางค์ออกทางหลังซ้าย. ศิษย์ทั้ง ๒ ตรง
เข้าไปไหว.)

สุน. ได้เท่าขอรับ, กระผมขอความกรุณาตั้งท่น้อย.

สุรางค์ มีธุระอะไรหรือเพื่อน.

สุน. ธุระหน่ม้อยขอรับ, แต่มันไมใช่ธุระของกระผม; มัน
เป็นธุระของเพื่อนกระผม, ดังที่เพื่อนกระผมจะได้กราบ
เวียนเอง. (เดินหลังเพื่อนให้ออกไป.)

นาค. กรรมมีค่ามากทุกชีวิตอย่างมาก, จึงอยากจะขอความ
กรุณาข้อใดเท่า. คือว่าตนได้เกิดเหตุ—

สุน. (แย่งพูด.) ขอรับ, เป็นเหตุใหญ่, ทำให้เป็นทิวตกแก่
พวกกรรมมาก, ตั้งเพื่อนกรรมจะได้กราบเรียนค่อ
ไป. (กระตุ้นหลังเพื่อน.)

นาค. นั้นแหละขอรับตามที่ใดเท่าได้ทราบแล้ว—เอ๊ย—เอ๊ย—
ศุภางค์. ฉันทราบอย่างไรได้, เมื่อแกยังไม่ได้ทำอะไรให้ฉันท
เลยจนอย่างเดียว!

สุน. กรรมต้องขอ รับประทาน อภัยแทนเพื่อน ของ กรรม,
เขาเป็นคนที่ขบประหม่า, และพูดจาไม่ใคร่จะเป็น,
เพราะไม่ใคร่จะเคยพบเห็นคนจำคัญเช่นใดเท่า.

ศุภางค์. ฉันทเห็นแล้วว่าแกเป็นคนทงกกว่าเพื่อนแก่มาก; ฉันท
แกเดาเรื่อง ให้ฉันทฟังกแกกน.

สุน. เรื่องกมอยู่ต้นนคเดียว, ซึ่งเมือขอรบรคคคความและ
ดรูปหิวขอแกก—ก—มีขอดรูปตงทเพื่อนกรรมจะได้
กราบเรียนค่อไป. (กระตุ้นหลังเพื่อนอก.)

ศุภางค์. ใครจะเดากเดาเสียคนเออะเพื่อน. มิวแกยงกนอยู่เชนน
เสียเวตามานก.

- นาค. ^๑ คือว่าพระอาจารย์ท่านมีคนไม่เจ้ช้อยคนหนึ่ง—
- สุน. ^๒ ชั่งชอกุพระกะ, ตามที่โตเท่าได้ทราบช้อยแล้ว.
- ศุภางคี. ^๓ เป๋ดำ, ฉนยงไม่ได้ทราบช้อยอย่างนน. แดกชาง
เออะ, เด่าคือไป.
- นาค. ^๔ ท่านรักคนไม่มมาก, แดะปลุกใจกัถางฉงนชางชากัสม—
- สุน. ^๕ แดะคนไม่ชอยทนนแล้ว, เพราะวา—เออ—คนเพื่อนกระ
ผมจะได้ทราบเรียนคือไป.
- ศุภางคี. ^๖ ถ้าแคะมอแคะแยงกนทชอยเชนน เทนจะไม่มีฉนใคร
เรื่อง, เพราะฉนฉนจะชอดองฉนนชางนเรื่อง
ตัวเอง. คนไม่ทแถกดาวฉงนคชคนทกฉนชางนฉน
ทุก ๆ วันเพ็ญไรใหม่?
- สุน. ^๗ โตเท่ามคความปรัชาฉาไทย—เออ—ดำมารดมาก ฉง
ได้—
- ศุภางคี. ^๘ พท! ฉนตามตรง ๆ ชชให้คอบตรง ๆ.
- สุน. ^๙ คอบตรง ๆ ก็คือว่า โตเท่าทายลูกแล้ว.
- ศุภางคี. ^{๑๐} ก็แล้วช้อยไรฉะ?
- นาค. ^{๑๑} แดะกฉฉนแรม ๓ คำแดะชอริบ, แดะ—
- สุน. ^{๑๒} คนไม่ฉนไม่ชอยทกฉางฉงนตามเคย.

สุภางคฺ. เออ, แล้วก็จะให้ฉันทำอะไรล่ะ?

นาค. ก็ดูค้แก่ค้ไค้เท้าจะโปรคกรุณาเถอะจอรบ, เพราะ
จ่า-เอ้อ-เอ้อ-

สุน. เพราะจ่าเพอนกระผมตั้งตั้งจ่าพอกของไค้เท้าจ่าจะไค้
มาเขาคันไม่นนไป, เท้านนแหะจอรบ.

สุภางคฺ. (หัวเราะ) ขอบกค! ฉันทจะบอกอะไรให้. ฉันทเอง
ก็ออกจะตั้งตั้งอยู่จ่า พอกของฉันทผู้หน่งเป็นคันท
เหตุทำให้คันทไม่วิเศษของแกหายไป.

สุน. ถ้าเชนนนไค้เท้าคงจะกรุณาโปรคช่วยให้ไค้คันทไม่นน
คันทมาถะริจอรบ?

สุภางคฺ. อ้อ, ฉันทรับรองเชนนนไมไค้คอกเพอน, เพราะถ้าผู้ท
ถกคันทไมไปนนเป็นคันทฉันทตั้งตั้งถกฉันทไปเขาคันท
มาให้แกไมไค้คอก!-เออ, ฉันทเห็นได้มะทค้มา
ทางนแฉว; ฉันทขอพูดกับเขาค้ถกหน้อย.

(โสมะทค้ต้อออกทางหลับขวา)

[จบฉง, ๑๖.]

โสมะทค้.

ข้าเคารพท่านเด้นา! อินคคของท่านมา แห้งนทาไมแคครุ?

สุภางศ์.

เรามีธุระร้อนอยู่, มาหาท่านผู้ เป็นศิษย์ผู้ใหญ่ท่าน.

โสมะทัต.

พวกเจ้าจงหลุดไปที! เรากับเด็น มักจะพูดจากัน.

(พวกศิษย์และบริวารเข้าโรงทางหลับขวาทั้งหมด.)

บัดนี้มีขอสำคัญ ไตจงบอกพذن, เด่นมีคองเกรงใจ.

สุภางศ์.

ท่านเคยได้เล่าเรื่องให้ ว่านางทราวมวย ผู้เห็นอยู่เมอจนวนาน
นั้นโดยปรกระตักตาด เป็นพฤกษะมาน มาดสูคนข้หอมเย็น,
แแต่คอเมือถงจวนเพญ นางจึงจะเป็น นงคราญวิสุทธีศรีได้,
ตั้งนั้นถูกฎาณใด?

โสมะทัต.

ถูกเช่นนไนไร่.

สุภางศ์.

แแต่กเมือครบหนงจวน

กบอกหนงคนนางนิน กัดบตตายพذن เป็นพฤกษะออกทนต์,

ถูกไหมเข้าใจเช่นนี้?

โสมะทัต.

ถูกแแต่จเด็น

สุภางศ์.

เมือกพวกศิษย์บอกข้า

ว่ากุพระกะพฤษชา หายไปแล้วนา; ท่านทราบเหตุแต่เจ้าไหน?
โสมะทัต.

พอคืนแควบรูชาไฟ, แดงซากไป ยังต้อนทข้างชาศรม,
คงจิตตรงไปไม่ซม กุพระโกตม, แต่เดินไปถึงย่านกตาง
ต้อนนงเห็นหลุมว่าง, พฤษชาดำอย่าง มียุณทเคยอยู่
ชาเทอวคนกวดาหาคู เมื่อจะไปอยู่ แห่งอื่นเพชชาศรม.
ไม่พบตระหนกอกกรม, จึงมาอาศรม เมื่อจะได้พบภายใน.
ศุภางคิ. น้ากตบ้วยการเข้าไป!

โสมะทัต. เฮะ! เพราะเหตุใด? โปรดบอกให้รู้กจา.

[ธานี, ๑๑.]

ศุภางคิ.

เมื่อตักชาครวญยาม	เมื่อย่ำตามแดงไม้ชา,
เดินผ่านหน้าพตบพดา	เห็นคนตงจากมาตง;
ท่าทางนเห็นได้	ว่าตงใจจะบีตปก,
แสงกายกำบังรก	แฉะรับเดินคุ่ม ๆ พตณ.
ชาเห็นกตงตย	จึงเตรียมออกตักกณ,
แต่พอแสงเดือนพตณ	ตองกระจางตวงไชว,

ข้ามองไปดูหน้า
 จงยอมให้ครรไกร
 แฉกฟันตรงหน้า
 เพื่อยोगกษत्रความ

โสมะทัต.

ข้าพังกพอเตา
 หากเป็นผอนท

ศูภางคิ.

ท่านเตาคงไม่ผิด;
 อนุชทชาจร
 เมื่อดงกยณกลาง
 พร้าบนประหนงฉา
 คือนนจงเห็นนาง
 ฉะค้ำดแฉะยณผ
 แดวบนอยคนเดียว
 ฝ่ายชายได้ฟังเพื่อน
 แดวตางกแฉกรัก
 ข้าเห็นฉางอยณ
 ครนเมออรุณฉาย

แฉกดูซากจาไต,
 จากกายหลดวงบห้ามปราม;
 อนุชทซากเคนตาม
 ประทษรูอนฉางเคนม.

ฉาทานเตาถึง ไครน;
 ท่านคงจับเป็นแน่นอน.

จงคงจคพิงซากอน.
 ฉะกรอชแฉะตามมา,
 ระหัดางฉานแฉะเจรฉา
 คนมะเมอแฉะเพอฉน!
 ออกมาจากฉางโนบร—
 พกศรชแฉะแฉะเคอน,
 ดงห็นจคจพินเพอฉ;
 กพิศคอบพิรฉพฉน,
 ฉฉมศรจคฉฉนทฉน,
 มคฉรแฉะฉฉฉฉฉฉาง.
 ฉฉฉาพรายพฉนฉฉฉ,

เห็นคู่เนหฬวาง
มุงตรงลงไปยัง
แดนนกระทงกาด
ขอขอกให้ท่านรู้
อินโถมงพงา
ฤจาพอมก
นางนจจะมีได้

จับหัดจูงกันจากดาน,
ฉันทมุงอุทกธาร,
บคนยงมกตบมา.
เพอตรงตุงจงดา
จะกตบร้างฤจาอย่างไร;
เป็นเชิงชู้ที่ขอบใจ
กตบรูปเป็นเหมือนเช่นเคย?

โสมะทัด.

ขอขโมเคยว;
เพราะเห็นนางทราชมชย
แต่เมอทานถามมา
จาเป็นคองเวยนครุ
ขอทานจกคอยก่ขอ
และเวยนพระดีทชา

ทงมโตคานงเดย,
ไม่เคยชอบโพเชิงช;
ชากเห็นขอบกตบย
ให้ทานทราชมชงกจา,
ชาจะรับเขาไปหา
เดาแดงแจ้จคค.

(โสมะทัดขันธ์สู่อาศรมแล้วหายเข้าโรงไปทางประตู
อาศรม. ฝ่ายสุภางค์ไปนั่งแท่นศิลาใต้ต้นไม้, ทำทาง
รำพึงอยู่. สักครู่หนึ่ง นาคกับสุนจึงพากันย่องออกทาง
หลังขวา, และตรงไปไหว้สุภางค์.)

นาค. ได้เท่าซอรับ.

สุภางคิ. ฮ่าว, ทำไมกนฮักดะเพื่อน?

นาค. ก็คือว่า—

สุน. เพื่อนกระผมคงใจจะกราบเรียนว่า เรื่องที่ได้กราบ
เรียนแล้วเมื่อกนนน, มันมีข้อความด้อก. ดัง
เพื่อนกระผมจะได้กราบเรียนด้อไป.

(สกิดเพื่อน.)

สุภางคิ. เพื่อไม่ให้คงเปิดองเวดดาเปล่า, ฉนั้นขอบอกให้เพื่อน
ทราบว่าเรื่องทเพื่อนจะเดานฉฉนใครูเพียงพอทฉน
ฮอยากกรูฮฮฮฮฮ, และฉนั้นขอแนะนำว่าในฉฉฉ
ศฉเพื่อนทงฉฉฉ ก็ไม่ควกรูฮฮฮฮฮเห็นฮะไร
ฮงไปทฉฉฉได้เห็นฮฮฮฮฮ, เข้าใจไหม?

นาค. ไม่เข้าใจซอรับ!

สุภางคิ. (พูดกับสุน.) แต่ฉฉฉเพื่อนเป็นคฉฉฉฉฉเข้าใจ
แต่ฉฉฉฉฉ?

สุน. เข้าใจแล้วซอรับ.

สุภางคิ. เข้าใจว่ากระไร?

สุน. เข้าใจว่าได้เท่าไม่อยากพูดกับสมณะและเพื่อนกระผมอีก.
ศุภางค์. (หัวเราะ.) นินว่าแล้วจำแก่เป็นคนฉลาด!

(พระกาละทรรสินออกทางประตูอาศรมมายืนอยู่ที่
ระเบียง; โสมะทักตามออกมาด้วย. ศุภางค์ลุกขึ้น
กระทำความเคารพ. ฝ่ายนาคและสุนเด็จพระเจ้าโรงทาง
หลับขวา.)

[ธานี, ๑๑.]

กาละทรรสิน.

อ้อ, โสมะทักเด้า
และเรามีไต้มี

เพราะเราเข้าใจว่า

ศรานบางทัก

หากนางจะมีโชค

ไปรดปรานนงศรานุน

และมาจนบดิน

ไม่ก่ตายเช่นคนไม้

ตามที่ไต้ตั้งญาณ

ให้เราแล้วละเซ็น,

ความเคียดร้อนเท่าไต้;

มะธนะบุตรรัก

ได้ปลมปลดบดินธำปสรพ.

โดยต้มเต้จพระทรงธรรม

ก็ควรที่จะดีใจ;

ยังคงรูปเป็นนางไขว,

ไปตั้งเช่นที่เคยมา.

เราทราบแล้วเป็นแน่ว่า

นางนโมไชนา
 เป็นเทวธิดา
 และโผปางก่อนไซ้
 ของจอมดีรัยภูมู
 จงควรพระภุม
 เมชทราบชยเซพน
 แต่เราตีมาครของ
 ควันจะชชบาย
 ท่านฤจะเจ้าใจ?

ศุภางคิ.

แต่ดวงจระทราบต้น
 และชาผู้รการ
 ข้าใครจะบอกกล่าว
 แตนกอกทต
 หนึ่งถึงแมบชก

กาละทรรศิน.

จรงนา, เห็นว่าไว้

ริเดทรามตถานโต;
 จุคิจากตุรัถย,
 ก็เป็นราชะบุตร
 ชำรงยศและศักดิ์ศรี,
 จะทรงรับเป็นคูครอง.
 ควรยนิตที่ดมปอง,
 ก็เกิดความวิตกใจ;
 ก็ยากชยุห่านชยไม่,

พระคุณเจ้าได้ตั้งญาณ
 ณเหตุซึ่งจะรำคาญ,
 ก็ชอกนถวิตกชย!
 ให้นางถำวนนโครู,
 จะเป็นการชอดคไป;
 ก็อาจเปถำประโยชนได้.

ประโยชนเปถำมิชชอกถ.

ความรักเหมือนโรคา	บันดาตคาให้มิดมน,
ไม่ยืนและไม่ยด	อยู่ประดับกระโต ๆ.
ความรักเหมือนโคถึก	กำลังคกมิขงใจ,
ก็โอดจากคอกไป	บยอมอยู่ณที่ขง;
ถึงหากจะผูกใจ	กตั้งไปด้วยกำลัง,
ยังห้ามกขงคตง	บหวนคตถึงเจ็บกาย.
ตงนพยายาม	จะห้ามปรวมนาง โนมฉาย
คงมีแต่ผลร้าย	และปราศจากขงผดต.

(ท้าวชัยเสนกับมัทนาจูงมือกัน ออกทาง หลับซ้าย,
ไปเคารพพระกาละทรรศิน.)

[วสันตดิถี, ๑๔.]

ชัยเสน,

ข้าขอประชุมพระประณค	วรบทมนัศวี,
ด้วยข้าและ โนมสุระนรี	ธิตะเมิตพระดีทธา;
เหตุด้วยตะเถิงกะมตรวาน	ระคิริงณวิญญาณ,
ข้าเจ้าและเขายะมะทะนา	ดีประพฤคบบังควร.
แต่กามะเทจะนะดีแผง	คัระแกมณะกามจต
มาค้องกะมตอุภะระชวน	ฤคิรักตัมคักรกัน.

พอข้าประดับฉวีตะพิกตร์	มะทะนานครวิชัย.
อินชงประหนึ่งสุมิกระอิน	ศักระเดี่ยบณกตางใจ;
พิชกามะศัรประตุจะพิช	งระอุคคิเผาใน
อกผดายุแตรราญกะมตะใหม่	บมิอาจจะดับตง.
ยามกดับณมาตระกกรักค	บมิฉายพระวงหลด,
เห็ดอทจะหักกระตักตรง	คิระตุ้พระอาศักรม,
ห้วงเพียงจะศุวกรกฎ	กัจะรันระรจรมย;
พันเอนกะนิษฐุระกัสมท	บมิหุดบแตรออกมา
ย่นขงระเบียงแตรอระเปล่ง	อรพจนแต่ตงว่า
นางเอนกันอมกะมตะมา	อภิมยระเช่นกัน.
ชาฟังกเปรมกะมตะชอบ	แตรกคอบพะจพตณ,
แตรวตางแต่ตงดับยนิษ—	ทะนะพจนพิเคษหวน.
แตรจรงประนอมมะระตจระ	คตยงอุทกมาน
มานต์แตรกถ่าจอรปะทาน	วิธิลกประเพณ.
บคนประนอมกะมตะมา	อภิวาทระจอมช,
ชยให้กระท่าอวรพิธิ	อภิเชกะตมรด.
เพือเป็นตุ้จตุตถักรมง —	กะตการะปรากฏ
ตมที่กตแตรตมตุ้จวยศ	มะทะนาแตรชาน.

[ฉบบง, ๑๖.]

กาละทรศิน.

ราชะ! อินพระวาทิ กถมกถอมกถอมถิ, แดะรูปถวยพระพร;
 อินองคพระปิ่นนกร กบองคบงอร, ทิแทกกุศกรณ,
 เพราะนางมิใช่ธำมัญ, เป็นธิดาสุวรรณิ กุติมาจากฟากฟ้า,
 อักในชาติก่อนนนา ทิเป็นธิดา แห่งจอมกษัตริย์ทรงดิน,
 ดงนคอรพระภูมินทร์ จะยกนาวัน ซึนเป็นพระอักษะชยา:
 ข้าจะทำการอาวาทิ ดิงทรงปรารถนา ถวดีตัพพฒนเณงไถ.
 แนะไถมะทักจงไป นำเพลิงทไโน เตาศาร์หะบัตยชอกมา,
 จะไถก้อเพลิงบูชา ทวยเทพเทวา ตามแบบคัมภีร์โบราณ.

(โสมะทักทไหวแล้วเข้าโรงไปทางประตูาศรม.)

ชัยเสน.

ศุภางคเวียกนายทหาร มาเป็นพยาน ในกรพิชชาวาทิ.
 รับไปอย่าไถรชชา.

ศุภางค. ขารับบัญชา แดะรับไปโนบดิน.

(ศุภางคเข้าโรงทางหลังซ้าย.)

ชัยเสน.

ข้าพระผู้ยอดโยกั พระคุณปรานี แก่ข้าเป็นถนพันไป.

กาละทรศิน.

อันอาคะมะนไชวี ทุกเมื่อจงใจ ถิ่นของพระคุณราชา.
เมื่อเห็นทรงพระเมตตา แต่มีพระนา ก็พลอยมีจิตยินดี,
เพราะรักเหมือนเป็นบุตร, และบุตรได้ดี มีตากต้องพอใจ.

(โสมะทัตต์กับพวกศิษย์ออกมาเตรียมการพิธี, คือ
บางคนเอาหญ้าคามารอบบนแท่นศิลา แล้วเอาหนึ่งกวาง
ปูทับออกที่ ๑; บางคนยกแท่นกฐนที่ออกมาตั้งตรงหน้า
แท่นศิลา, เอาโถน้ำมันเนยและชันมาวางบนแท่น
ศิลา, และชนเชื้อเพลิงมากองไว้พร้อมข้างแท่นกฐน;
บางคนยกเครื่องสังเวद्यเทวดา, สังข์สำหรับบริดนา, และ
แบ่งเจิมมาตั้ง. ระหว่างที่เตรียมการนี้, พระกาละทร
ศินเรียกท้าวชัยเสนกับมัทนาขึ้นไปสนทนากันเบาๆ ที่บน
ระเบียงอาศรม, เพื่อให้โอกาสให้พวกที่จัดเตรียมพิธี
ได้พูดกันตามควร, เมื่อจัดของต่าง ๆ ตั้งตามที่แล้ว,
พวกศิษย์ยกตั้ง ๒ อันมาตั้งตรงหน้าแท่นกฐน, แล้ว
โสมะทัตต์เรียกนักสวด ๔ คน กับคนเป่าสังข์ ๒ คน
มากอยไว้. ฝ่ายศุภางค์บัดนี้ก็นำนายทหารและบริวาร
ของท้าวชัยเสนออกทางหลังซ้าย, และนั่งเรียงรายทาง

ด้านซ้ายแห่งเวที. พอพร้อมหมดแล้ว, พระกาละทรง
 สิ้นชวนท้าวชัยเสน และมัทนาลงจากระเบียงอาศรม,
 พาคู่บ่าวสาวไปนั่งตามที่, คือหันหน้าไปทางแท่นกุธภัณฑ์
 ทั้ง ๒ คน, ให้ท้าวชัยเสนนั่งตั้งขวา, มัทนานั่งตั้งซ้าย,
 แล้วพระกาละทรงสิ้นไปนั่งบนแท่นศิลา. โสมะทัตตนา
 ได้จุดไฟออกมาจากในอาศรมไปส่งให้พระกาละทรงสิ้น.
 พระกาละทรงสิ้นรับไปจบ แล้วก่อไฟในกุธภัณฑ์พลาง,
 เสกมนตร์เบา ๆ พลาง. บัดนั้นนักสวดจึงย่นขนและสวด
 ดังต่อไปนี้.)

บทสวด

(สรภัญญะ)

[อินทระวิเชียร, ๑๑.]

๐	ข้ายังภักดิ์พระอัครัน	จรตรีประภาใต้.
	เป็นเอกอุตมโน	หุตะนิจพระดีการ
๐	ข้าขอประณคองค์	ตุระทังณตร์ตั้งถาน
	ทุกภาคพิเศษมาน	มนะมุงณการยัญ
๐	หนึ่งคืออสูรย์แจ่ม	ตุจรวัดณภูมิตุจรวรทั

ต้องโลกมนุษย์นี้—	ทะนุอู่ระอุกาย
๑ ท้องประภาปรา—	กะฐะโนระภาพราย
คือวิษณุโชติฉาย	รุจิแถบณเมฆา
๑ ทด้ามกศอไฟ	นระก่อกนเคหา
เพื่อกอบตักษา	และประกอบพลังุพ
๑ องคนและได้เชิญ	พระเสด็จณแท่นกฤษณ์
คือยพร้อมมะโนมุต	จะกระทำหุตาการ
๑ อ้าองค์พระทรงเมษ	สุระเศขระการณาน
โปรดเออและเอาการ	ขุระด้วยสุไมศรี
๑ ยามเริ่มพระตกรร—	มะตุยัญญะการณ
จงดีทศด้วยดี	ตุจะเข้าทำนุถวณ
๑ ช่วยนำพระจถง	ตุระเทพณอัมพร
มารับพระถกร	คนได้มัจจธรรพ์ ๗

[กุสุมิตลดา, ๑๘.]

กาละทรรศิน.

ข้าขอไหว้อัคคีอธิปะติสุพร—

ณาทิตุศธรร- คะเวียงเดช,

จงโปรคนำคำทูลประมะสุระเศษญู

วิศวะเทเวศร์ มหาศาล :

โอมอัญเชิญนารายณะพระหริชาण

ชัยนำรามมาร ปรารชัย,

พร้อมด้วยเทวี่ศัรภะคะเวตีโดย

จรรณเฒ่งใต้ วมิตเนตร์;

โอมอัญเชิญองค์ศรีศุภศีลคะมเหศร์

นังนยชดเชต- ตะจอมผา,

อึกแม่เจ้าตจรรคับรรพคะคะระอุมา

ผู้พระชญา ยุคมศักดิ์;

โอมอัญเชิญธาตาศะคะระพัคค์

เพ่งพิณจรัก— ษะตักศ,

ทงโอมชยายชดสุริระศุภะวิทย์

ศึลประต่อนจิต จรุงใจ;

อึกขอเชิญท้าวศักระอมระระวิชัย

จอมตุ้ราตย์ มหัทธ,

พร้อมองค์เทจันบันษอมระยุวะตี

อินทระศักศัศร์ ศะจอร์;

อึกขอเชิญองค์เทพระวิณะระศัชระ

ต่องธะมระยชด พยานกรรม;

อักษรเชิญเหงามิกระวีศิริธรรม

ตั้งสถิตยัม—พระวากาศ,

ทั้งทวยเทพที่ตั้งณประสูริวิยาจ

รักษะทวยราชภูริ ฤๅนแดนคน;

เชิญทุกเทพเจ้าผู้ดีรววมถ

มานมณฑล พิชัทธิเชิญ.

(ฉบบง, ๑๖.)

บทพากย์ของนักสวด.

- ๑ อ้าทวยเทพฟังคำเชิญ แล้วไปรคอย่าเมิน
มะโนจน้อมพร้อมกัน
- ๑ ฟังคำชาตทเววัน ผู้ทรงมหันต์
มหิทธิเดชเกรียงไกร
- ๑ ด้วยองค์สมเด็จพระจอมไธ— ศูวรรยาธิปไตย
ดำรงซึ่งรัฐหัตถิน
- ๑ ทรงนามชัยเด่นนริน— ทพระราชเรืองศักดิ์—
ประกาศุระเชียวอำนาจ
- ๑ แจงเจมไตรเพทพิศาด อักทงปราน
คมภรรกูตามควร

๑๑. ชักว่องไวในกรรเบณ ชาดูชดถัดฉวน
 ทุกอย่างในทางยุทธภท
๑๒. ถันทศชศวะ โภคสด - พระรูปวิมต
 ลีรีไธภาคัยธรรพวงค์
๑๓. พระคุณสมมัตต์ดำฮาง รูปสมมัตต์สด้าง
 และโภคระดมมัตต์บูรณ
๑๔. เทวานุเคราะห์เทเกอภูต แก่นะเรนทรผู้
 จงทรงสดัดตแต่นต
๑๕. ดั่งทรามไต ๆ ไม่มี มากถฉฉนท
 พระองค์สมเดจ์ญบาท
๑๖. บัดนพระหฤทัยท่าน เมตคานงคราญ
 อดุทธศกตไธภา
๑๗. อันมีนามะไซยยา จำมะทะนา
 วิเศษสุดกษะณานวด
๑๘. ทว้ทงธรรพวงค์นางยวด เนตรข่มอ๊กชฉวน
 ให้เพ่งแฉะเพดินเจริญใจ
๑๙. มรรยาทเรียบร้อยแฉะใคร ยดขมธไทย
 จำแต่นประเสวีฐูเดจ์ศต

- ๑) ต่อมควรเป็นของคเทวี่ คุบาระมี
 ต่อมคเทพรังค์รค
- ๑) พระงามนางงามตมกัณ ทงคุณอนันต์
 อเนกะเทาทงตอง
- ๑) ข้าชอทวยเทพทงผอง พรหมกัณปรองคอง
 ประทานพระพรเพิมศรั
- ๑) แแต่ราชาธิบตี ธิกขงคเทวี่
 วิตุทริคุดมรด
- ๑) บคณขงคพระตาบตี จระถววยรค
 อุตทประกอบคภา
- ๑) ธิกเนตมพระพิทตรา เพิมมิงคะธา
 ธิการณกจพิช
- ๑) ขขจธขงขงคทงศรั ศุภะธวัตตี
 ทรขงคกนอยจระภาต ๑

(ในระหว่างที่สวดบทข้างบนนี้ พระกาละทรศิน
 หนึ่งปริกรรม, ตักน้ามันเนยหยอดในไฟเป็นลวงคราว;
 พอถึงบทที่เริ่มด้วยคำว่า “แแต่ราชาธิบตี ๑ ล ๑”, พระ
 กาละทรศินรินน้ำ จากหม้ออกลดลงในสังข์และเปิดตลับ

แบ่งเจิม, ส่งสังข์ให้โสมะทักและตลับแบ่งเจิมให้ศิษย์
 อีกคน ๑ ถ้อยตาม, แล้วเดินไปยังที่คูบัวสาวนึ่ง, พอเขา
 สวดว่า “จะถวายเป็น ๑๑” พระกาละทรรสินทร์ดน้ำ
 ให้คูบัวสาว, และพราหมณ์เป่าสังข์เมื่อรับตะโพน ;
 ในระหว่างเขาสวดว่า “อีกเฉลิมพัศตรา ๑๑” พระฤๅษี
 เจิมคูบัวสาว, และพราหมณ์เป่าสังข์เช่นครั้งก่อนใน
 ระหว่างเวลาที่เขาสวดบทสุดท้ายนั้น, พระฤๅษีกลับไป
 นึ่งแทนตามเดิม, แล้วคูบัวสาวจึงยืนชนและกล่าวคำ
 ปฏิญญาดังต่อไปนี้.)

[จิตรปทา, ๘.]

ชัยเสน.

ข้าชัยเด่น อธิเบนทร์พงศ์ จันทะประดงค์ พิชิตมรด
 กับมะทะนา ฤๅษีปรากฏ กอบจระยศ์ ตีรืเท่ากัน ;
 ข้าจะถนอม ทะนุพร้อมพรัง ต้มตุ้จะตั้ง มหิษอัน
 เป็นภริยา ตีระชาตกัน เป็นอรรชัญญ ฤๅษีนิเวศน์ใน !

มัทนา.

ข้ามะทะนา ฤๅษีตายอม มอชฤๅษีอันม ฤๅษี พระทรงชัย
 เป็นจระราช มหิษี่ไม่ ฤๅษีคิดได้ บมิดดดา.

(พราหมณ์เป่าสังข์. คู่บ่าวสาวจูงมือกันเดินประทักษิณเวียนรอบไฟและพระฤๅษี ๓ รอบซ้ำๆ. ในระหว่างที่คู่บ่าวสาวเดินประทักษิณดังนี้ นักสวดสคนสวดฉันทสาคูที่ตั้งไปนี้.)

บทสวด

(ทำนองสาคูดีสังเวช)

[วสันตศดิถก. ๑๔.]

๑	อ้าหญิงและชายฤๅษีตั้งมัคร	มณะร่วมดีเนหา
	พร้อมจิตตมตมระระมา	อภิเชกะตมรต
๑	เหมือนหนึ่งประมณฤๅษีระอ๊ก	มณะรวมกยงยศ
	ยงศักดิ์เกียรติคุณะหมด	เพราะผลตมกำลังกัน
๑	ผู้โคตมัครตมระระตม-	ระตมร่วมมระ โนฉนัท
	ปวงไท้เทอระมรุตระ-	พะอ้านวยพระพรพูน
๑	หญิงชายกระทำวิชิวิตา-	หะดีมุงตตงกต
	วงศาคนาคณะประยูร	บมิเดอมนัทรามหาย
๑	เทจาประตัทธิตระบุตร	และชิตาประตุดหมาย
	ไท้ทรงและตบตระกุดตาย	ตุดะพันชัพขาม
๑	ชอทวยตุดเทอระตุดฤท-	ชิมะหิทชิวเองราม
	ไปรดชวยบำรุงวรวิคาม-	ปะคิอ๊กพระชายา

๑ ให้ทรงเจริญศิริสุข—	ถิพิพัฑฒนะนาอา—
ยฺวรวรณะตุชฺพระตะแตะธา—	ระวิตุทธิคฺฤงคาร
๑ ขอพรประติทริบมิชาติ	ณ พระราชาสมภาร
ฉีกเทวียงคฺอระวิศาต	ศิริสิทธิภักโย ฯ

(คำว่าสาประทักนิณไฟเสร็จแล้ว, ไปยื่นประนม
มื่ออยู่ที่ตรงหน้าพระกาละทรรสิน, และพระกาละทรร-
สินอำนาจพรเป็นภาษามครดังต่อไปนี้)

[สมัญญคาถา.]

กาละทรรสิน.

ธำชฺ เทวานุภาเวน	ธทา ใต้คฺถิ อดุทฺหมโน
ทฺชายุโก จ นิตฺทุกฺโข	นิพฺภโย จ นิรามโย ฯ
สิทฺธิ กิจฺจญฺจ กมฺมญฺจ	สิทฺธิ ตาโก ชโย ชโย
ชยเตน มหาราช-	อรธฺธ ภาตฺย ธฺพฺพทา ฯ

(ปิดม่าน)

๑ คำแปลคาถาข้างบนนี้ :—

ตั้งข้าวิงวอน ขอ (พระเจ้าชัยเสนมหาราช) จงทรงพระสวัสดิ์,
ทรงพระเจริญพิเศษ, ทรงพระชนมายุยืนนาน ปราศจากทุกข์, ปราศจากภัย,
ไร้ความไม่สำราญ, ด้วยอำนาจเทพเวทศ ทุกเมื่อ ฯ

ขอถึงที่สำเร็จ, การงานที่สำเร็จ, ลาภที่สำเร็จ, ชัยชนะชัยชนะ
ที่สำเร็จ จงมีแต่พระเจ้าชัยเสนมหาราชผู้ประเสริฐ ในกาละทั้งปวง ฯ

๘๘
องกต ๔

ตอนที่ ๑

สวนหลวงข้างพระราชวัง, ในกรุงหัตติมาปุระ.

[ฉากเป็นสวนดอกไม้, มีต้นไม้ร่มรื่น, และไม้
ดอกปลูกเรียงรายไว้อย่างเรียบร้อย. ด้านหลังมีศาลา,
มีเตียงสำหรับนั่งเล่น. ในตอนนี้เป็นเวลากลางวัน.]

(เมื่อเปิดม่านมีชาวสวนคน ๑ กวาดใบไม้อยู่.
สักครู่หนึ่ง ๑ อร่าลี, นางค่อม, ถือกระเช้าออกทาง
ซ้าย, และจะไปเก็บดอกไม้ที่ต้น ๑, แต่ชาวสวนยก
มือห้ามไว้.)

ชาวสวน. ไม่ได้!

อร่าลี. ทำไมไม่ได้?

ชาวสวน. ไม่ได้.

อร่าลี. ใครห้าม.

ชาวสวน. นาย.

อร่าลี. นายไหน? ชื่ออะไร?

อร่าม. ข้าเคยออกมาเก็บดอกไม้ในสวนนี้ได้เต็มช่อ, รู้ไหม?

ชาวสวน. ไม่รู้.

อร่าม. (โกรธ, พูดเสียงดัง.) แกเป็นคนทักทวนโทโส
ที่สุด, ไม่เห็นมีอะไรพูดนอกจาก “ไม่รู้”
ข้าขอบอกกล่าวว่าจะเก็บดอกไม้ไปถวายเจ้า
นายของข้า. (จะไปเก็บดอกไม้.)

ชาวสวน. (ยืนขวางหน้าและห้าม.) ไม่ได้!

อร่าม. ข้าจะเก็บ!

ชาวสวน. ไม่ได้!

(สุภาพก็ออกทางหลับขวา.)

[จบอง, ๑๖.]

สุภาพก็. เออแน่, นางอร่าม! มาทำของดี ตั้งเตียงแจ้วๆ
อยู่ไย?

อร่าม. ให้ใครไปก่อนเป็นไร.

สุภาพก็. (หันไปสั่งชาวสวน.) เขาเถิดเจ้าไป ทำงาน
ทางอื่นดีกว่า.

(ชาวสวนเข้าโรงทางขวา.)

อร่าม. นี่แน่ะกุ๊กกึ่งเต๋นา, เมื่อกศุข่า ก่าตังจะเก็บคอกไม้,
แต่ชาวสวนกต่างห้ามไว้, เขาว่าท่านได้ ตั้ง
เขาให้ห้ามเซ่นน.

ศุภางค์. ถูกแต่จ.

อร่าม. เพราะเหตุใดกัน?

ศุภางค์. เพราะว่าคังฉัน ชอบคุดอกไม้งามๆ.

อร่าม. ก็ใครตั้งให้ท่านห้าม?

ศุภางค์. ทำไมจึงถาม?

อร่าม. ก็เพราะคังฉันขยากรู.

ศุภางค์.

ขยากรูขยากรูเห็นเกินอยู่ คังฉันดู ข่าชอกถ่าวเค็ช่นนางว่า
ผู้ชอบประพฤตเช่นจา— วรรตศรัข่า มีชอบแะมกหมั้นได้;
อินคุดูข่าเจ้านายไซ้ ให้เป็นผูใหญ่ รัชษาพระอุทยานน,
จึงห้ามว่าตวงมาต ของท่านคังๆ มีให้ผู้ใดเก็บไป.

อร่าม. ก็คังฉันคอกใคร?

ศุภางค์. อินคังนางไซ้รั พิการทั้งกายแะเจจิต!

หลังค่อมค่อมกุดผิด มนุษย์ชาติ แขนเบียดบเหมื่อนขรรคมดา,
 คัดคดใจคดคดใจนา แยกยมูตา ไคร ๆ ย่อมมัวท้อจ้ง;
 รูปชวดตอแต่น่าข้ง แถื่อนางกยง ไม่รู้อ่านกคองเลย.
 อร่าถ.

ชะ ๆ อแม่เจ้าเอ๋ย! ช่างพูดเพี้ย ๆ นะท่านคู่กลางคี่เสนา;
 ขอดคี่นิกเพราะช่างหา หึงงัดอัย ๆ มา บำเรอพระมิ่งมิด?
 นูไปหาไต่เกณนี้ มาช้ชนไวที คำหนักโนราชอชยาน,
 จังต้องเกะกระระราน เพราะจ่าเกรงการณิ จระราบถึงพระนาง
 เธอ!

สุกลางคี่.

นางอร่าถนเธอ ขอดคี่เมยอ หึงเยอเหมื่อนอย่างคางคก.
 ชาคินางขางหัวไม้ตก ก็คงผงก ผงาดมั่งอาจเอิบใจ.
 ไปเถิด, นางค่อม, รีบไป!

อร่าถ. ท่านจะทำไม? กตาคี่ก็เจิญหน้อยช้.

สุกลางคี่. ช้าบออกวาไปเดยจน! ไปเดยดี ๆ,
 หาไมจะเกิดเค็งกัน.

อร่าถ. ไม่ไป!

สุกลางคี่. ต้องไปโดยพด้น!

อร่าถ. ไม่ไป!

ศุภางค์. อย่าตน!

อร่า. ไม่ไป!

ศุภางค์. เมื่ออยากอยู่นี้ ก็จะให้อยู่กับที่. เฮ้ย, ออกมานี้ ใจ ๆ
เจ้าหว่าอย่าซ้ำ!

(ชาวสวนออกทางหลังขวา)

นี่แน่ะ, นางนี่เขาว่า ชอบอยู่ตงนา, และเขาก็ยอมตามใจ.

เจ้าจงนั่งอยู่ด้วยไร่, ระวังอย่าให้ นางตูกไปพันทนต์,

แม่หว่ามมพ่วงวาท ก็เจ้าจงด ให้แรงด้วยด้ามไม้กวาด!

จนเตียงเถียงคำหนึ่งฟาด ตองคำตองฉาด, จริง ๆ มีคั้งเกรงใจ

(ศุภางค์เดินจะไปทางขวา
ก็พอปริยัมวะทาออกมาทางนั้น)

ปริยัมวะทา.

ศุภางค์, ท่านเกรงใจใคร?

ศุภางค์. (ซอราตีพลาถคอบพลาถ)

ใครคนจัญไร ที่กวนโทได้สุดทนต์!

ปริยัมวะทา.

ข้าขอโทษแทนตักทนต์, เพราะเขาเป็นคน ที่มีกมียอมแพ้ใคร.

อร่าด, อย่ายุ่งไป, ดินขอเกิดให้ หล่อนกตบค้นเข้าในวัง.
อร่าด.

ดิฉันมาตามรบตั้ง. เมื่อดิฉันยัง มิได้ทำตามท่านใช้
ดิฉันจะกตบอย่างไร?

ปริยัมวะทา.

เขาเกิดคอกไม้ ฉันทเองจะเก็บมากมาย แล้วให้คนไปถวาย
อร่าด.

ก็เมื่อคุณนาย รับแล้วดิฉันขอตา.

(เข้าโรงทางหลับซ้าย.)

[ภุชงค์ปะชาตรี, ๑๒.]

ปริยัมวะทา.

อะราดแห่หน้ากตบ	จะก่อเว็ของระคายนา;
พระนางคงจะ ใช้มา	และตั้งเบ็เรื่องพระกุ่ม.

ศุภางคี.

แต่ตั้งกตบนครหลวง	กตบปคาหะแดงน,
ประทับแรมณตั้งนคร	บกตบคณนเวศน์ใน.
จะไม่ให้มะเหต	ระแวงนนไหนได้?

พระไฉนางนบ้ำใหญ่
จะปัดความมิดามงู

และพากลับณธานี,
จะอยู่ได้ไฉน?

ปริยัมวาทา.

คิดเห็นมะเหต

ชกทราบและหิงทอง.

สุภางค.

พระนางเรอกโทษา
หะทัยอยู่และไครทวง

คะตัมก็จะครอบดวง
ฤทกัมก็จะยิ่งใหญ่.

ปริยัมวาทา.

คิดหนักดังดาว
เพราะเรียบร้อยและดูไม้
คิดนมาและรับใช้
ประเดวีรูแท้และควรเคียง

ดุนงคราญพระองค์ใหม่,
พระโษษูจัดถนัดเตียง.
ถนิตแฉวกก็เห็นเนียง
พระองค์ผู้ประเดวีรูชาย!

สุภางค.

ก็เห็นคุณถนัดจง
บุรุษควรจะมุ่งหมาย
วิโดยโฉมและมีใจ
ถนิตควรจรรวิกจริง

คะนงอยู่มรูวาย!
มะโนแค่ณยอดหญิง
วิตุทวิโสระฮาดยง,
และชวิตมิเป่าเปิดอง;

ผีเดือกก็เพราะเพ่งทาง
มีชานานกจำเคือง

ประโยชน์เพียงณการเมื่อง,
ระคายจิตระคายตา!

ปริยัมวาทา.

๗ ๕
อะพชายวยายเวอง

๕ ๕
ฉนเควของจะเตยพา

พะหุโทษะพถันมา

กระทบกายมีบังคอร.

ศุภางคิ.

ก็ฉนพุดกะหัดฉนได้

เพราะได้ใจนะหม่นวด,

และหากหัดฉนมิด่าทวน

ตะก็ใครจะรูดรู้?

(ทำวชัยเสนกับมัทนาออกทางหลังขวา, และพานางตรงขนไปนั่งเคียงบนพลับพลา. ศุภางคิกับปริยัมวาทาและชาวสวนคลานเข้าโรงทางหลังขวา.)

[วสันตะติลก, ๑๕.]

ชัยเสน.

๕ ๕
ตงแต่ภเษกแตะชภิรมย์

ระติแนบณโถมทรู

๕ ๕
พินประทงรมะณียชยุ

ณพิภพสุรادث;

แต่ไทเนมิเคยจะฤติริน

นิระโสกนิรามย์

เหมื่อนบัจุบันเพราะชรัทัย

๕ ๕
นะดีปลุกประมวณูปรีย.

มัทนา.

อินทุตถกรรมหม่อมมียะมหา
 จักมาทบำเรอพระบทธะศรี
 ขยอกมังกาดงพริยะอ๊ก
 การอนบำเรอพระบทธะคือ

ตุระราชธำม้,
 ฤกษ์ยังมีเพียงพอ;
 พดะไซ้ระจะได้ก้อ
 บมให้ระคายเค็ง!

ชัยเสน.

อินของดีเป็นตุปริยะหญิง
 อินพกมยสะระประเทง

ยุกรมิงแฉะชวญเม็ง,
 เพราะจาคูจะชวญ.

มัทนา.

อ้าองค์พระมิ่งคิดกระวี
 ข้านอยฤเวียกตุ้ชวญ
 แท้จริงนะหญิงก็ตีวิจัท—
 หญิงโด้ดจะเวียงยะสะแฉะศรี

ขค้ำร์ดีตะยอกรัน!
 ฤระราชธำน้?
 ฅนะได้เพราะธำม้,
 ฤกษ์แต่ั้นจะยากเย็น.

ชัยเสน.

หากพร้อมตุ้คุณกั้สุภะดัก— ชะณะนารียอมเป็น
 ชวญเม็งประตุ้ระคะนะเห็น บมค้องประกอบทอง!

มัทนา.

ถ้ามีดีเป็นพระตะนะเถติ

แต่จะดูตามะณีน้อง

นารีและฮากระระณะผอง

บมี ยิ่งสู้ภรรยา.

ชัยเส็น.

อันชายจะมีสู้หิขิต

กับเปรียบภรรยา,

เป็นศรีและศักดิ์ระตะนา

ทิพระดับประดาเรือน.

มัทนา.

สู้ขิตจะเปรียบประมะตุข

เปรียบบมีเหมือน.

ชัยเส็น.

เพื่อน ขิตจะมีประตุจะเพื่อน

ฤดีรวมดีเนหา.

(พระนางจัดเต้ออกทางหลบชาย, มีข้าหลวงตาม
หลังตามสมควร. จัดเตยณดูท้าวชัยเส็นกับมัทนาอยู่ครู่
แล้วจึงเข้าไปบังคมท้าวชัยเส็น.)

[อุปราติ, ๑๑.]

จัดเต.

ประณตยุดบาท

นรนาถราชา.

หม่อมฉันตั้งดับดา—

พระมิดันไป

ถึงในนิเวศน์ว่า
 เสด็จจนถิ่นไพร
 ก็คอยจะเฝ้าองค์
 หลายจนพระยังพัก
 ครนว่าจจะรออยู่
 จะเสด็จและสำมาญ
 ฉะนนทระนางอา
 ขอมิ่งมฤตุมิ
 ไซ้แต่รังจะมาขัด
 เพราะถึงจะไม่โปรด
 และหวังจะมาพบ
 ซึ่งองค์พระทรงชัย
 จากในพนารัตน์—
 และเปล่งกระแฉ่ศัพท

ชัยเสน.

กระไรนะแตกคั้น
 นางเป็นมะเหตต์
 ไม่ควรจจะค่อนมา
 คู่คุดจจะมีหวัง

พระนรินทรราชไซ้
 พระธนูถนัดมานัก ;
 จรภูมิทรงศักดิ์,
 ณพระมาตะกาการ ;
 ก็จจะตุมิเข้าการ,
 ตุจะขาดตู่กักต.
 ยุระยาตริณเสถนศวี,
 กรุณาแตรงคโทษ ;
 พระหทัยฤท่าโกรธ,
 ฤกษ์คงบขาดไป.
 อวเอกะธำไฟ,
 กรุณาแตรงพาดับ
 ยะกะธำกัมารับ
 ประจุคมอุตมัต.

และประชดนะจันท์ !
 ตระกัถจจะอยู่จ.
 แดะอูวาทะเสด็จตั้ง,
 ตู่ประโยชน์นฐานใด ?

ก็ตามประเพณี
มาเพื่อประพันธ์ไม—

แต่ฉันก็ตั้งใจ

ก็คงจะคู่ครอง

จันทา.

มีเวทมร้างจริง

นั่งแสร้งฉวนฉวนจันทร์

ชัยเส้น.

ฉันฟังจะกลบจาก

จะเข้าฉันถึงใน

จันทา.

จะฮัดฮูราจริง

รูปทองจะหมองแค

มัทนา.

อันว่าตระนูน

พระอยากแต่ตั้งคด

จันทา.

ตระนูนกรวด

พระบิดาประดาทให้

ตุ้ริระหว่างประเทศต้อง,

ทะนุนางแฉะยกของ,

บมีเวทมร้างกัน.

ตะตึงจกกระท่อมฉัน

บมีเห็นแต่ตั้งไป.

ฉนะเขตตะใหม่ ๆ

ก็จะฮัดฮูราแท้.

ตะเพราะจำจะทงแม่

เพราะจโยคก็เห็ดฮทน !

ญจะยัดพระจุมพด ?

กับเคยจะขึ้นขัด.

พระดีไปรคนะแน่ชัด,

เหตุวามะวรัตณ
 หึงไคตระหนัดว
 ฉะนพชชชช
 คุนุดีเป็นตุก
 ถอยคักรุก
 ทโหนจะตุเยา—

ชัยเสน.

อะ! อย่านะจันท์;

มัทนา.

พระองค์จะครัดห้าม
 นางเป็นตุตาไท
 ถังหากจะครัดตา
 เพราะองค์พระทรงธรรม
 พระนางจะกรวดกราด
 โดยบารมีไท

จันท์.

ถังฉนจะไรชง
 กยงมชชช

บมิมจะชชช!

ฉะกมฉวรกษณ

ฉะประจบัฉฉวรก;

ฉะระราชะทรงคักค,

ฉะประจบัประแจค,

ฉะตุตาพระโยค!

ฉะจะเชอนะเกินไป!

ฉะเทอทำไม?

ฉะฉิราชะราชัน,

กบัแจบกระหม่อมฉน,

กรุณาถักพอใจ.

กมถังกะบรวถย,

ฉะฉิรมฉนเกศา.

พระมหากรุณา,

ฉะบ่หมคชะยงชช.

[สุรางคณา, ๒๗.]

ชัชเสน.

เหมือนางจันท์ พุดจาครานี้ แต้นจะหยาบตาย!

เธอเป็นธิดา ราชากุญดา ยืนปากร้าย รวดแม่กำปตา?
จันท์.หม่อมฉันเข้ามา เพราะพระองค์ท่าน หมดพระเมตตา;
หากข่าวระบือ ฎจากพารา ถึงพระบิดา คงเดี่ยหทัย.

ชัชเสน.

นี่จะมาโกรธ และมุ่งถ่วงโทษ ฉันผิดอันใด?

จันท์.

พระองค์ทรงฤทธิ จะผิดอย่างไร? พระองค์เป็นใหญ่
เห็นอณูเห็นคน,

ถึงจะรับนาง ไตๆ จากกลาง อริญไพโรจน์

มายกมายของ ก็ต้องจำทน เพราะข้าเป็นคน อากพอปรีช.

ชัชเสน.

เธอถ่มศกคิด ไยพุดหยาบนัก เหมือนางจันท์?

ควรยงถ่อมฉัน ฉันเป็นต่ำ, และไม่ควรถิ่น ถ่วงถ้อยหยาบข้า.

ฉันขอบอกให้ เธอจงเข้าใจ ว่ามะทะนา,

ก็เข้านารี ศรีสุชาดา ไม่หย่อนไปกว่า ลูกท้าวมคธ.
 หัดนอนควรมีนคู้ เคียงคอดนอยอยู่ ต้มคักกิดต้มยัก;
 เรอชยาพูดมาก ไม่อยากฟังพจน, ถึงท้าวมคธ จะไม่พอใจ,
 ไซ้ว่าควดน จะนิกประทอน พรินจิตเมือไร;
 ถึงจะพิโรธ โกรธก็โกรธไป, ควดนมได้ เป็นข้าชอบชณท.
 มคธราชา กับพระบิดา ดีท่านชอบกัน,
 จึงได้ตักถง ตองของกักถ่างหมัน คองเชอกับฉน ใดไคยงเข่าว;
 ไซ้ฉนตะกาย ไปรักโถมฉาย เชงเมือไรเด่า,
 ตองบิดาท่าน จักการให้เรา ฝ่ายฉนหนเด่า กอบกระคัญญู
 จึงยอมตามท่าน และไปทำการ แต่งกับโถมศรู,
 และแค้นนไซ้ร ก็ไคเดยงคู้ ต้มคองแกลญ เป็นมทิส.
 ฉนจงใจรัก, และฉนงตักษณ มีจิตไมศร์
 คงจะไม่คอง ชุนหมองศราน; ขอจงศร์ดี ก็คงแแต่เห็น.
 จฉนท.
 หม่อมฉนเข้าใจ ว่าทรงเตยงได้ ก็เพวระจำเป็น!
 ชัยเสนา.
 ตามใจเถิดนา! ถ้าเชอนิกเช่น นนก็อาจเป็น เช่นเชอเข้าใจ!
 มา, มะทนา, เราไปดีถ่า, อยุ่อกทำไม?

ฉันอยู่พังแต่ียง ก็เถียงกันไป ยึดยาวยิ่งใหญ่ ไม่เป็นแก่นสาร!

(ทำวช้ยเสนาจอมมัทธนา พวกกันเข้าโรงไปทางหลัง
ขวา. พอสองคนน^๕ไป^๕พ่น^๕อร^๕าล^๕ก็^๕ออก^๕มา^๕ทาง^๕หลัง^๕ซ้าย.)

[อุเปนทระวิเชียร, ๑๑.]

จันทา.

ชระดาชระราตี	ชิตะปรียชิตตัวการ.
กระไรจะเหิมหาญ	บมิมู ^๕ ดำ ^๕ น ^๕ ก ^๕ ต ^๕ จ ;
ชิได้กนิต	คระประจบถ้ำชอยผัว,
แหม่มงพะเงาหัด	บมิมัด ^๕ ร ^๕ ู ^๕ ใหม่ ?
พระผดกั่มหวด	แฉะพะวงชิตาจไพร,
บหนัก ^๕ ระ ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ ไช ^๕ ร์	ดี ^๕ ด ^๕ ตาม ^๕ ค ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช.
มี ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ ระ ^๕ ไช ^๕ ค ^๕ น	จ ^๕ ร ^๕ ย ^๕ ัง ^๕ ช ^๕ ระ ^๕ น ^๕ ก ^๕ น ^๕ า ^๕ ถ
แฉะทุด ^๕ ก ^๕ ต ^๕ กา ^๕ จ	ถู ^๕ ระ ^๕ ไ ^๕ ท ^๕ ะ ^๕ จ ^๕ ุ ^๕ ต ^๕ าย ?

อร่าด.

พระนางพิโรชกรวด	นระกัคจระมากมาย,
แฉะเหคุ ^๕ ก ^๕ แฉง ^๕ ร ^๕ าย	จ ^๕ ระ ^๕ มิ ^๕ ท ^๕ ร ^๕ ง ^๕ พิ ^๕ โร ^๕ ช ^๕ ฤ ^๕ ?
กัแต่ ^๕ จ ^๕ ระ ^๕ พา ^๕ ท ^๕	บ ^๕ มิ ^๕ ไ ^๕ ด ^๕ ถ ^๕ น ^๕ ค ^๕ สิ ^๕ ช !
เพว ^๕ ระ ^๕ แฉง ^๕ จ ^๕ ระ ^๕ อง ^๕ อ ^๕ อ	จ ^๕ ระ ^๕ มิ ^๕ พ ^๕ น ^๕ ด ^๕ ะ ^๕ โ ^๕ ท ^๕ ช ^๕ ท ^๕ น ^๕ จ ^๕ .

ฉ ฉ ฉ ฉ	ฉ ฉ ฉ ฉ
ฉ ฉ ฉ ฉ	ฉ ฉ ฉ ฉ
ฉ ฉ ฉ ฉ	ฉ ฉ ฉ ฉ
ฉ ฉ ฉ ฉ	ฉ ฉ ฉ ฉ

ฉฉฉ.

ฉฉฉไปฉ, เพราะฉฉฉฉฉฉฉฉฉ.
 (พระนางฉฉฉ, ฉฉฉ, และฉฉฉฉฉฉฉ
 ฉฉฉฉฉฉฉฉฉ.)

ฉฉฉ ฉฉ

ฉฉฉฉฉฉฉ, ฉฉฉฉฉฉฉ.

[ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ,
 ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ.]

(ฉฉฉฉฉฉ, ฉฉฉฉฉฉ, ฉฉฉฉฉฉ
 ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ.)

[ฉฉฉฉฉฉ, ฉฉ.]

ฉฉฉ.

ฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉ.
ฉฉฉฉฉฉฉ	ฉฉฉฉฉฉฉฉฉ;

กงยงมีอาชยก
 หากเราจะตั้งรัก—
 บดินนะภูแด่น
 ด้วยข้าอจะทรามวัย
 จังใครจะไปกรง
 เขียมแต่ฤตฤก

ศุภางคี.

ขาภกคจกทต
 ขาคีตระแวงครน
 เกรงจ่าจะมีผู้
 กถกอบอบายแต่มี
 เพื่อให้เห็นตจกถบ

ชัยเสน.

ทเจ้าอตกน
 จันท์ดีหมายมุ่ง
 จงบอกบิดา
 เขอนกอนาถจริง
 แรงฤทธิธิดา
 ไชคัตทหารเรา

ฤระคมประหารหัก,
 ชะระเนียดก็คงไหว.
 จะวิตถกตทใจ,
 มะทะนาประชวรอยู่,
 แดะกึ่งมุ่งจะไปดู
 ก็จะกถบณค้ายพถน.

อรบาทพระทรงธรรม,
 เพราจะรักก็ตั้งดอแถม.
 ทุกวิศแดะท่าแกม
 จจะดอพระภม,
 วรรณราชะธาน.

นะก้อออกจะคอออยู่ ;
 มนะพาดประหารภู,
 จระพดพะหดมา.
 ดะนะหญิงวิหิงดำ,
 บม้นกตะหน้าหงัง.
 ฤกัพร้อมพระดังขดง,

[สตินี, ๑๑.]

อราลิ.

คามข้างหม่อมฉันได้
 เขาว่าต้มเต็ญ—
 หม่อมฉันจึงตั้งวา
 ้ให้รับมาบอกกับ

นะก็เห็นจะได้อยู ;
 ชระเตรียมแต่ดจกดับ.
 ึ่งจะทำชมากับ
 ก็จะได้เ็นอบายค้อ.

จันจ่า.

ถ່อนข่าวการสงคราม

บมีได้ตะฤาหนอ ?

อราลิ.

ทัพของต้มเต็ญพ่อ
 แต่ฝ่ายข้างทัพกรง
 ึ่งกตบเคียวรบชน
 ึ่งรบอชยช่าอก

ชประจนประจันพัตัน,
 ึ่งถูแระรบทน,
 พดะฝ่ายมคชอชย ;
 ึ่งกนาจะเดี่ยวรบ.

จันจ่า.

พ่อแพ่ถูกคงพดอชย
 ึ่งอย่างไรท่านอาจารย์ ?
 ชาวแคว้นของชาน,

บมีรอดตะคราน !
 ึ่งชระท่านก็เป็นช
 ึ่งจะช่วยฤคันใด.

วิฑูร.

ศุช่าเป็นชาวชฉฉฉฉ—

ชระตีมามะคะไซรั,

หากช่วยให้มีชัย
 ส่วนที่ให้ทำกิจ
 ทูลจริงแต่ทรงคราญ
 หากทำวเชอกรวโกรช

อร่าม.

ถึงแม้ว่าทรงฤทธิ
 เท่าใดไม่ได้ถ่วง
 อาจารย์กตบยงฉิน—
 นำเห็นจำนำญพอ

ฉิน.

จริงหนอเราขอให้
 หากท่านทำการดี
 เชื้อเกิดว่าคู่ชา
 โคนมนับด้วยพัน
 อักทงให้เรือนชาน,
 เขตบ้านที่ท่านอยู่
 ยกขึ้นเป็นเมืองมี
 เป็นเมืองเดื่องภายศ
 ท่านเองเป็นราชัน

ก็จะเด่นดราญบาน ;
 กตมะน็ดเนให้หาญ,
 บมีใครจะชอบจิต.
 คนญาจะพันผิด ?

จะพิโรชและดงทัศน์
 นิระเทศะเท่านั้น,
 ทมครกักงได้
 ดะนะท่านจะทุกขไย.

จะจิตต์ยประัญญา
 ดนุนประตังคณา.
 จะมีถมวปราชารย ;
 ก็จะให้บั้นนาน,
 พหุทาณะมากม,
 ก็จะมีเฉลิมศรั
 วรรณต์มวเคษัตรรพ,
 ณมะครประเทศฉิน,
 อุประราชะเวียงยศ,

วิทร.

ดู^{๒๘}ขาน^๑แก^๑เฒ่า
คิด^๑หา^๑ซึ่ง^๑ดา^๑ภย^๑ศ

ว^{๒๘}ย^๑ระ^๑หน^๑ก^๑จ^๑อน^๑หม^๑ด,
ม^๑ม^๑ิ^๑ค^๑ว^๑ร^๑ณ^๑ช^๑ว^๑น.

อราด.

ถึง^๑เฒ่า^๑ท่าน^๑อา^๑จ^๑ร^๑ย^๑
ยาม^๑เห็น^๑โอ^๑ก^๑า^๑ด^๑ดี
แแต่^๑ข^๑อง^๑จ^๑ำ^๑ไ^๑ด้
อา^๑จ^๑ค^๑อง^๑ย^๑าก^๑แ^๑ก^๑ัน^๑ถ^๑า—
อา^๑จ^๑ม^๑ผู้^๑ใจ^๑ท^๑ย^๑ว่า
ไ^๑ช^๑ให้^๑ท^๑าน^๑อา^๑จ^๑ร^๑ย^๑
เพ^๑อ^๑ให้^๑ท^๑ำ^๑ก^๑จ^๑า—
เช^๑น^๑น^๑ท^๑าน^๑ย^๑อ^๑ค^๑ช^๑

ถู^๑ก^๑บุ^๑ศ^๑ร^๑แ^๑ด^๑ะ^๑ห^๑ถ^๑าน^๑มี,
ม^๑ม^๑ิ^๑ค^๑ว^๑ร^๑จะ^๑ท^๑ง^๑น^๑า.
มี^๑ม^๑ิ^๑ร^๑ับ^๑พ^๑ร^๑ะ^๑บ^๑ัญ^๑ชา,
ห^๑ด^๑ะ^๑เท^๑น^๑ะ^๑อา^๑จ^๑ร^๑ย^๑.
ม^๑ระ^๑ค^๑ษ^๑า^๑ร^๑า^๑ช^๑ท^๑าน^๑
จ^๑ร^๑ะ^๑ต^๑ู^๑พ^๑ร^๑ะ^๑ช^๑าน^๑,
ร^๑ร^๑บ^๑ร^๑ุ^๑ษ^๑ณ^๑ท^๑น^๑;
ก^๑็^๑จะ^๑ย^๑ำ^๑ก^๑ด^๑ำ^๑บ^๑ำ^๑ก^๑ใจ^๑!

วิทร.

ไม่^๑จ^๑ำ^๑ต^๑อง^๑ก^๑ด^๑ำ^๑ว^๑ฐ^๑,
เก^๑ร^๑ง^๑ซ^๑ึ^๑ง^๑ม^๑จ^๑ุ^๑ภ^๑ย^๑
ห^๑ำ^๑ก^๑ร^๑ับ^๑ท^๑ำ^๑ก^๑ำ^๑ร^๑ไ^๑ด^๑
แ^๑ด^๑อ^๑ง^๑ก^๑เ^๑ท^๑อ^๑ศ^๑รี

เพ^๑ร^๑า^๑ะ^๑ต^๑น^๑ุ^๑ก^๑แ^๑ก^๑ไม่^๑
แ^๑ด^๑ะ^๑บ^๑ห^๑อง^๑ณ^๑ช^๑ว^๑.
ก^๑็^๑เพ^๑ร^๑า^๑ะ^๑ใจ^๑แ^๑ห^๑ด^๑ะ^๑ภ^๑ก^๑ต^๑
แ^๑ด^๑ะ^๑ถ^๑น^๑อง^๑พ^๑ร^๑ะ^๑บ^๑ำ^๑ท^๑า.

(เกศีนออกทางหลังซ้าย, ตรงไปหาอราลิ.)

[ฉบบง, ๑๖.]

เกศีน.

บคนมุษชายมา บอกว่าราชา เดี๋ยวจะลงอุทยาน.

อราลิ.

ไวๆ เกิดท่านอาจารย์, ท่านจงเริ่มการ พัดตั้งทันใด.

วิฑูร.

คุราชอกถ่าวอีกไซ้ร ้วยยังมีใจ ตะวิตตะของมากอยู่.

อราลิ.

อย่ามว่าไรรวครุ, เคยของท่านจะจุ มาถึงมทนต์มอ.

(วิฑูรลุกไปจัดการจุดกองไฟ, และนั่งขัดสมาธิ
ประนมมือ, เอาข้อมวางไว้ข้างตัว.)

ฉฉฉฉ. ถ้วนกุจะอยู่ณฤฯ จะแอมเดี่ยวหือ?

อราลิ.

พระนางต้องแอมก่อนดี.

คตเมอเห็นเหมาะทวงท, เดี๋ยวมาน, ประเทนงจาพังทรงทราย

จาเชานคคถการหยาบ, แดะเพอมาาราม จึงสู้เสด็จออกมา.

เกศีนอยุณนา, แดะทำเหมือนนา เป็นยุรอมคคถบพราหมณ,

ก่อนนั้นจึงได้ทำตาม ที่ฉันบอกความ ไว้แต่เมื่อบายน์ไซร์.
เข้าใจดีแล้วฤๅไหน ?

เกศินี. ดิฉันเข้าใจ, และจะทำทุกสิ่งด้วรพ.

อราลี.

ดีแล้วอย่าได้หนักพรึน, เพราะว่าโทษทัณฑ์ ยายนกเดยวามี,
และหากการดำเร้จดี แล้วของสเทวี่ คงจะปรุแทนรางวัล.

จันท์. จริง, ยยาวักขอนน.

เกศินี. อันคือหม่อมฉัน ขอเพียงแต่ได้รับใช้.

จันท์. ดีแล้วละ, กุชอบใจ.

อราลี. เชิญเสด็จไป ใด ๆ ดีกว่าเทวี่.

(จันท์กับอราลีเข้าโรงไปทางขวา. ฝ่ายวิฑูรคงนั่งหลับ
ตาและเล่นดนตรีพิณพ้ออยู่, และเกศินีนั่งดูพราหมณ์ด้วย
อาการเอาใจใส่มาก. อีกครู่ ๑ ท้าวชัยเสนออกทางซ้าย,
มีสุภางค์, นันทิวรรณะ. และบริวารอีก ๓-๔ คนตาม
มาด้วย. ท้าวชัยเสนเห็นวิฑูรนั่งอยู่ก็ขงัก)

[สุรางคณา, ๒๘.]

ชัยเสน. นันทิวรรณะ! มีใครกัณะ มานั่งอยู่มี?

(วิฑูรกับเกศินทำเป็นตกใจ,
กราบท้าวชัยเสนแล้วหมอบตัวสั้น.)

นั่นท้าวรชนะ.

แกมาจากไหน? ทำไมรัชชั้ไม่รู้หรือนี่ เป็นที่สวนหลวง?

วิฑูร.

โอโฮ, เจ้าประคุณ จงโปรดการุญ ที่ข้าตาดัง
เข้ามาถึงได้ ที่ในสวนหลวง, ละเอียดระดัง ถึงระโหฐาน.
ข้านเกิดแท้ คอรัยโทษแน่ ทุกๆ ประการ,
เพราะเข้าใจผิด คิดว่านงคราญ เธอโปรดประทาน โอกาสจึงมา
ชัยเสน.

ออกชื่อนางใด? พราหมณ์จึงบอกไป, เรายังกังขา.

วิฑูร.

ขอทูลทอระ ว่าพระชายา นามมะทนา ครัดเรียกมาใช้.
ชัยเสน.

อะ! พราหมณ์ชุกุ, เราฟังชุกุ ยังออกแกลงใจ.

วิฑูร.

นางนี้ได้ออก ไปบอกข้าใช้ ว่ารับสั่งใช้ ให้ตามเข้ามา.

ชัยเสน.

อย่างไรต่ำน้อย, มั่งรับใช้ด้วย ไปจริงหรือหา?

เกกนิ.

เพคะเป็นจริง ทุกตั้งเช่นว่า; พระราชาอาญา ไม่พันแก่.

ชัยเสน.

ก็เทว้ไชร์ ให้ทำอะไร นอนเฒ่าชี่?

วิฑูร.

ข้ากาดงเริ่ม ประเดิมอคค เพื่อทำพิธี การฝังอาถรรพ์.

ชัยเสน.

เฮะ! หากว่าจริง ตะกั้เป็นตั้ง ที่โทษถกรัจ!

เร็วๆ คันยาม ของพราหมณ์นพตณ, ดูว่าโนนนี้ จะมีตั้งใด.

(นั่นทิวรรธนะคันในยามของพราหมณ์,
ได้รูปปั้นด้วยขงสามรูป.)

นั่นทิวรรธนะ.

มีรูปขง เป็นดามรูปซึ่ง พราหมณ์บนเตรียมไว้;

รูปหนึ่งหนามแหลม มีแหลมเห็นได้ ตรงที่หทัย และตรงอุทร;

อีกสองรูปปั้น เป็นคู่ติดกัน เช่นคู่ดมร,

เพราะต่างถกศวัต ตรีหัดเกยอกร, ชายกับบงอร เริงชุกใจ.

ชัยเสน.

เอ๊ะพราหมณ์หมอเฒ่า นี้อย่างไรเล่า จะคิดทำใคร?

แกจงแสดง ให้แจ่มทันใจ โดยจริงหาไม่ จะค้องเคื่องกัน.

[อุบัติฐิตา, ๑๑.]

วิฑูร.

ข้าต้มมะคิเทพ

ถวญถคคตวัรว—

นางเกศันน

วามวชุงาม

ให้ช่วยและกระทำ

หึงเพอมะละธ—

ต้องเพื่อจะประพันธ

นางพาคะนุมา

พอถถะนุเวม

แล้วของควรวรร—

อันว่าครุทณัท

ไม่พันศีระธา

ตนุจะทุดพถน,

พระบิณฑบงคความ:

พระดีไปและถถ่าวตาม,

จะประดังคคะนุณ

พิธิกอบอะถรรพัต;

ฉิถะแห่งถุภรรธา,

ฤทธิฐฐีเนหา;

บมินานถถถถถถถ,

ฉิถิถารบถถถถถ,

มีถถถถถถถ,

ถถถถถถถ

เพราะจะฉิถถถถถ.

[ฉบับง, ๑๖.]

ชัยเสน.

เหว่ยอทาตั้งอย่างไร? ที่พราหมณ์เขาให้ การนตุกตของหรือทวา?

เกศินี.

เพคะ, ถูกตามเขาว่า; ปุริยัมวะทา ใช้เข้าไปตามพราหมณ์.

ศุภางค์.

อินฉานางเกศินี เป็นข้าเทวี ของคณุประทบวงใน,
แต่เมื่อก่อน ๆ นี้ไม่เคยเห็นรับใช้ ที่ในพระแม่มีทันนา,
กัณนีได้เล่าจึงมา เป็นศอการชา ยังนักระแวงแกลงใจ!

เกศินี.

คิดนมาจากวงใน เพื่ออยู่รับใช้ ที่คุณปุริยัมวะทา,
แต่เห็นคุณเองได้ชา จึงได้เคยมา เกยวในคตเรองน.

นันทิวรรณษ.

อินรูปบุรุษทมี่ หนามเห็นบอยุน มุ่งหมายเป็นรูปผู้ใด?

เกศินี.

หมายดังพระองค์ทรงชัย และข้างในได้ เห็นพระเกศาทรงศักต.

นันทิวรรณษ.

ก็รูปหญิงชายร่วมรัก กัณนีเล่าจัก มุ่งเอาเป็นรูปผู้ใด?

เกศินี.

อันรูปนารนนไชว ค็องคทรามวย ผู้เนาณราชอุทยาน,
 ส่วนรูปบุรุษค็องทาน ผู้นายทหาร มีนามค็องค็องค็อง.

ศุภางค็.

ฉันใดมุสาพาทั ได้ความเช่นนั้น, ใครตั้งใครสอนเจ้ามา?
 ชัยเสน.

เขี้ยคนหนึ่งไปอย่าช้า, เขี้ยพระชยา กับนางกำนัถมา.

(มหาดเล็กคน ๑ เข้าโรงไปทางขวา.
 ท้าวชัยเสนขึ้นนั่งบนเตียงบนศาลา.)

[อินทระวิเชียร, ๑๑.]

ศุภางค็

อ้าทอวะช้านบ	ณ พระบาทยุคค็องค็,
ชอจงพระภุมั	กรุณา ณ ช้าไท;
โนงานพระสงคราม	ถูกคามเด็ค็องไป,
เหตุคนและฉันใด	ค็องค็องค็องค็อง?
หากค็องค็องค็อง	ก็องค็องค็องค็อง
โดยค็องค็องค็อง	และค็องค็องค็องค็อง;
โดยเหตุพระของค็อง	พระประสงครามค็อง

น ^๒ น ^๑ อยู่ ^๑ ก ^๑ เป็น ^๑ ทาง	ค ^๑ น ^๑ ค ^๑ ว ^๑ ร ^๑ จะ ^๑ น ^๑ ด ^๑ ย ^๑ พ ^๑ ด ^๑ น ^๑ ;
แ ^๑ ก ^๑ ข ^๑ า ^๑ ด ^๑ น ^๑ ก ^๑ เ ^๑ ร ^๑ ง	ม ^๑ ิ ^๑ จะ ^๑ อยู่ ^๑ ณ ^๑ ถ ^๑ ง ^๑ น ^๑ ข ^๑ ว ^๑ ญ ^๑
อ ^๑ า ^๑ ค ^๑ ุ ^๑ ม ^๑ ี ^๑ ค ^๑ ร ^๑ น ^๑ ,	เพ ^๑ ร ^๑ า ^๑ ะ ^๑ ว ^๑ ะ ^๑ ค ^๑ น ^๑ จะ ^๑ น ^๑ ิน ^๑ ท ^๑ า.
น ^๑ ค ^๑ า ^๑ ม ^๑ เ ^๑ ด ^๑ ค ^๑ จ ^๑ า ^๑ ก	ว ^๑ ร ^๑ า ^๑ ช ^๑ ะ ^๑ พ ^๑ า ^๑ ร ^๑ า
ย ^๑ ง ^๑ ม ^๑ อ ^๑ ม ^๑ ี ^๑ ค ^๑ ร ^๑ ห ^๑ า	ค ^๑ ค ^๑ โ ^๑ จ ^๑ ท ^๑ ย ^๑ ณ ^๑ ค ^๑ ร ^๑ า ^๑ น ^๑ .
ใ ^๑ น ^๑ อ ^๑ า ^๑ ท ^๑ ะ ^๑ ก ^๑ ด ^๑ ่า ^๑ ว ^๑ โ ^๑ ษ ^๑	ม ^๑ ิ ^๑ ว ^๑ ะ ^๑ ข ^๑ อ ^๑ พ ^๑ ุ ^๑ ร ^๑ ุ ^๑ ษ ^๑ มี ^๑ ,
ข ^๑ อ ^๑ ท ^๑ ร ^๑ ง ^๑ ป ^๑ ระ ^๑ ห ^๑ าร ^๑ ช ^๑ —	ว ^๑ ิ ^๑ ค ^๑ ระ ^๑ ข ^๑ ้า ^๑ แ ^๑ ด ^๑ ะ ^๑ ว ^๑ ง ^๑ ค ^๑ ั ^๑ ว ^๑ า ^๑ น ^๑ .
แ ^๑ ด ^๑ ว ^๑ ่า ^๑ ม ^๑ ี ^๑ ฝ ^๑ าย ^๑ โ ^๑ จ ^๑ ท ^๑ ก ^๑	น ^๑ ะ ^๑ ม ^๑ ุ ^๑ ด ^๑ ่า ^๑ แ ^๑ ด ^๑ ะ ^๑ แ ^๑ ก ^๑ ด ^๑ ง ^๑ พ ^๑ า ^๑ ด ^๑ ,
ข ^๑ ้า ^๑ ข ^๑ อ ^๑ พ ^๑ ร ^๑ ะ ^๑ ภ ^๑ ู ^๑ บ ^๑ า ^๑ ด ^๑	ก ^๑ ร ^๑ ุ ^๑ ณ ^๑ า ^๑ ณ ^๑ ข ^๑ ้า ^๑ ไ ^๑ ท ^๑ .

(มหาดเล็กกลับออกมาทางขวา,
และปริยัมวาทามาด้วย.)

[ฉบบง, ๑๖.]

ชัยเสน.

ปริยัมวาทาอย่างไร มະทะนาไม้ มาด้อยกับเจ้าฤๅหว่า?

ปริยัมวาทา.

เท^๑ว^๑ใ^๑ห^๑ี^๑ห^๑่ม^๑อ^๑ม^๑ี^๑ค^๑ร^๑ห^๑า^๑ บ^๑ัง^๑ค^๑ม^๑ท^๑ุ^๑ด^๑่า^๑ ก^๑่า^๑ด^๑ง^๑เ^๑ย^๑น^๑พ^๑ร^๑ะ^๑เค^๑ย^๑ร^๑น^๑ก^๑,

อ^๑ี^๑ก^๑ด^๑ก^๑ร^๑ุ^๑ห^๑น^๑ัง^๑จ^๑ัง^๑จ^๑ก^๑ มา^๑เ^๑ฝ^๑้า^๑ท^๑ร^๑ง^๑ค^๑ั^๑ก^๑ด^๑ แ^๑ด^๑ะ^๑ก^๑ร^๑า^๑บ^๑พ^๑ร^๑ะ^๑บ^๑า^๑ท^๑ุ^๑ม^๑.

ชัยเสน.

นั่นทิววรรณะ บदन จงถามคดี ที่นางปริยัมวธา.

นั่นทิววรรณะ.

บदनมฤกถาหา. ตัวคุณนี่ว่า ใช้นางข้าหอดวงไปตาม
หมอบเฝ้าขออุทรพราหมณ์, ข้าจึงขอถาม ข้อนี้ให้การฉันท?

ปริยัมวธา. เอ๊ะ! นางข้าหอดวงคนไหน?

นั่นทิววรรณะ. (ชเกศินี) นางคนนี้ไซ้.

ปริยัมวธา. เอ๊ะ! ดูน่าสงสัยนัก!

นางไม่เคยอยู่ท่าหนัก ขององค์นางฉันท, และมีได้เคยเป็นข้า.

นั่นทิววรรณะ. นางโน้นจงให้การมา.

เกศินี. คำให้การข้า ก็ยื่นอยู่อย่างเดิมไซ้.

คุณปริยัมวธาไซ้ ให้ชานไป ตามพราหมณ์มาทำพิธี.

ปริยัมวธา.

เอ๊ะ! กถ้าวอะไรเช่นนี้? จะทำพิธี ทำไม่เพื่อเหตุคั่งฉา?

เกศินี.

คุณไม่ต้องทำไรดี้อ, ดิฉันดีคือ ว่าคุณเป็นมุตเป็นนาย,
ถึงคราอับจนก็หมาย จะพึ่งคุณนาย, ถัดปฏิบัติเช่นนี้.

ปริยัมวะทา. นางนัมมุด้านนี้!

นันทิวรรธนะ. ข้าคือชอที. ขยำกต่างมรุตวาจา.

นางทาสีให้การว่า. กำตั้งทำอา—กรรพเพื่อประทุษฎฐบาด,
อึกเพื่อให้เขากมาตย์. กับขุนทหาร. ได้ร่วมดีเนให้ตมใจ.

ปริยัมวะทา.

หากพราหมณ์ทำเช่นนไนไร. ะกมิใช่. เพราะว่าดิฉันตั้งแท้.

นันทิวรรธนะ.

เขากต่างโทษคุณเพียงแต่. ว่าดำระเน. ตั้งแทนผู้อนอกคือ.

ปริยัมวะทา. จะแทนใครได้อึกหนอ?

นันทิวรรธนะ. นันดีเป็นข้อ. ที่อยากจะถามต่อไป.

ปริยัมวะทา.

ดิฉันมิได้รับใช้. ผู้หนึ่งผู้ใด. ให้คิดซึ่งกจเดวทราม.

มิได้ใช้ใครไปตาม. ตาหมอเฒ่าพราหมณ์, ไม่เคยรู้จักจรวัดครู.

ดิฉันเป็นเจ้าพระภุ— มีนากก็อยู่. เป็นสุขทุกเมื่อเกษมศานต์.

ชัยเสน.

มิวชักเช่นนบอวยการ. ต่างคนคือด้าน. มียอมจะถนอวาจา.

ศุภางค์, เจ้าได้กต่างว่า. มิได้เส่นหา. กับมะทะนาอย่างใด.

กูเห็นวามางนไนไร. มีโทษผิดใหญ่. ตมคควรประหารชอ;

จงซักถามออกมิตน แดงรีบเรวรี ไปคัดเอาหัวนางมา!

ศุภางค์. ทေး!

ชัยเสน. ว่าอะไรหว่า?

ศุภางค์. ทေး—

ชัยเสน. เขื่อน้ำ! จะพูดก็อย่ารำไร?

[อินทระวิเชียร, อว.]

ศุภางค์.

ข้าเคยต้นองบาท

แต่เด็กประจวบใหญ่

เมื่อมีพระบัญชา

ถึงหากจะชอกช้ำ

แทบตายบวชเพียร

เพียรจนประจวบที

องค์าพระยพของ

เคยทนแะเคยฆ่า

ทอภายะชาน

เพื่อได้แต่ตงแก่

ทุกแผดกตักข

ขุดองค์พระทรงชัย,

บมีเคยจะขุดคำ;

ตะกริบแะรีบทำ,

ฤจะเจบจรนทรย

แะผียงบแต่ร์จดี

นรนาละบบัญชา.

ตนเป็นพยานว่า

พหุอันตะรายแท้,

ถูกมนะบาดแผด

นระชนผียากดู;

จะแต่ตงกะคัญญ,

ยิงพุดยงนอ เขาตอราไป มิ่งจะอยู่ไซ หนักมีรูป.
 เหยยนิทอวรณ์ จมสู่กลางคิมิต เขาไปทนต์,
 แดงพามันให้ บรรดยคินน คนคตอปรย มีคอรอยู่นาน.
 ต่อนมะทะมา ก้อหังการ วิริมเหิมหาญ,
 ชันจะเขาได้ คอไปไม่นาน ก็คงคิตการ ประหารกุตาย.
 จงเขาโถมครุ ไปพร้อมกบขู ของนางโถมถาย,
 มาเตี้ยค้อยไซร์ จะได้ตัมหมาย พร้อมๆกันตาย ไปคู่เคียงกัน.
 ปุริยมะธา ก้อชวหนักหนา ไม่คอรเดยงมัน,
 จงขับนางออก นอกเมืองกุตนต์ แดะอย่าให้มัน นนกดบคินมา.
 ฝ่ายนางทาด์ โทษก้อครมี จงดงอาญา,
 ดั่งมันจำไว้ ในครุจนกว่า จะครบเวลา รวมได้สามปี.
 คาพรามณ्हิมอเฒ่า คุ้มฉายนงเด่า ผิดมากคราน,
 จงครเณรอบ ขอบเขตธานี้ แดงขบขี้ พันเขตพารา!

(นั่นทิววรรณนะถวายบังคม, แล้วพาตัวสู่ปางค์,
 ปุริยมะธา, วิฑูรและเกศินีเข้าโรงไปทางหลังขวา. ท้าว
 ชัยเสนนั่งตะลึงอยู่บนเตียงครุหน่ง, แล้วชบหน้าลงกับ
 หมอนร้องไห้, พระนางจันทิออกทางหลังขวา, ตรง
 ไปกราบท้าวชัยเสน, และลำออย. อร่าลแอบมองจาก
 หลังขวา.)

จิตฯ

พระทนต์กระหม่อมแก้ว	ตุนุน ^๕ ทงมา
โดยฝันพระบัญชา	ก็เพราะรู่ ^๖ ระเกิดศวม
ซ้อ ^๗ ซ้าและตำมาญ	ศคิ ^๘ แต่ ^๙ นจะ ^{๑๐} เด ^{๑๑} จ ^{๑๒} ทราม,
มีหน้า ^{๑๓} ณ ^{๑๔} ต ^{๑๕} ง ^{๑๖} คร ^{๑๗} ว ^{๑๘} ม	พระ ^{๑๙} ก ^{๒๐} ค ^{๒๑} อง ^{๒๒} พะ ^{๒๓} ว ^{๒๔} ง ^{๒๕} น ^{๒๖} ก,
ศค ^{๒๗} ก ^{๒๘} จ ^{๒๙} บ ^{๓๐} แ ^{๓๑} ถ ^{๓๒}	ภ ^{๓๓} ย ^{๓๔} ะ ^{๓๕} แ ^{๓๖} ถ ^{๓๗} ว ^{๓๘} พะ ^{๓๙} ท ^{๔๐} ร ^{๔๑} ง ^{๔๒} ศ ^{๔๓} ค ^{๔๔} ค ^{๔๕} ,
ผู้ ^{๔๖} ค ^{๔๗} ด ^{๔๘} ข ^{๔๙} บ ^{๕๐} ถ ^{๕๑} จ ^{๕๒} ก	บ ^{๕๓} มี ^{๕๔} ห ^{๕๕} า ^{๕๖} ญ ^{๕๗} ตะ ^{๕๘} ค ^{๕๙} ช ^{๖๐} ไป;
แ ^{๖๑} ถ ^{๖๒} ว ^{๖๓} า ^{๖๔} ระ ^{๖๕} ต ^{๖๖} ง ^{๖๗} คร ^{๖๘} ว ^{๖๙} ม	น ^{๗๐} ะ ^{๗๑} ต ^{๗๒} ย ^{๗๓} ง ^{๗๔} บ ^{๗๕} ห ^{๗๖} ย ^{๗๗} ค ^{๗๘} ไ ^{๗๙} ด ^{๘๐} ,
ค ^{๘๑} น ^{๘๒} ุ ^{๘๓} จะ ^{๘๔} ข ^{๘๕} ช ^{๘๖} ไป	ณ ^{๘๗} ต ^{๘๘} น ^{๘๙} า ^{๙๐} ม ^{๙๑} ป ^{๙๒} ร ^{๙๓} ย ^{๙๔} ุ ^{๙๕} ท ^{๙๖} า ^{๙๗} ;
เพ ^{๙๘} ระ ^{๙๙} อ ^{๑๐๐} า ^{๑๐๑} จ ^{๑๐๒} จะ ^{๑๐๓} ห ^{๑๐๔} ำ ^{๑๐๕} ม ^{๑๐๖} ท ^{๑๐๗} พ	อ ^{๑๐๘} ร ^{๑๐๙} ว ^{๑๑๐} า ^{๑๑๑} ช ^{๑๑๒} บ ^{๑๑๓} ิ ^{๑๑๔} ด ^{๑๑๕} า ^{๑๑๖} ช ^{๑๑๗} า ^{๑๑๘} ,
ผู้ ^{๑๑๙} ท ^{๑๒๐} ร ^{๑๒๑} ง ^{๑๒๒} พะ ^{๑๒๓} โ ^{๑๒๔} ก ^{๑๒๕} ร ^{๑๒๖} ช ^{๑๒๗} า	เพ ^{๑๒๘} ระ ^{๑๒๙} ว ^{๑๓๐} ะ ^{๑๓๑} เ ^{๑๓๒} ้า ^{๑๓๓} พะ ^{๑๓๔} ท ^{๑๓๕} ย ^{๑๓๖} ศ ^{๑๓๗} ค ^{๑๓๘} ,
ก ^{๑๓๙} ิ ^{๑๔๐} ด ^{๑๔๑} ว ^{๑๔๒} า ^{๑๔๓} พะ ^{๑๔๔} ร ^{๑๔๕} อง ^{๑๔๖} ศ ^{๑๔๗} ก ^{๑๔๘} บ	ต ^{๑๔๙} น ^{๑๕๐} ุ ^{๑๕๑} น ^{๑๕๒} ะ ^{๑๕๓} ห ^{๑๕๔} มา ^{๑๕๕} ง ^{๑๕๖} จ ^{๑๕๗} ิ ^{๑๕๘} ต ^{๑๕๙} ;
มี ^{๑๖๐} ท ^{๑๖๑} ร ^{๑๖๒} า ^{๑๖๓} บ ^{๑๖๔} พะ ^{๑๖๕} ท ^{๑๖๖} ร ^{๑๖๗} ง ^{๑๖๘} ฤ ^{๑๖๙} ท ^{๑๗๐}	แ ^{๑๗๑} ถ ^{๑๗๒} ะ ^{๑๗๓} ต ^{๑๗๔} น ^{๑๗๕} ุ ^{๑๗๖} บ ^{๑๗๗} ห ^{๑๗๘} มา ^{๑๗๙} ง ^{๑๘๐} ก ^{๑๘๑} น ^{๑๘๒} ;
พะ ^{๑๘๓} ระ ^{๑๘๔} จ ^{๑๘๕} อ ^{๑๘๖} ม ^{๑๘๗} ม ^{๑๘๘} ะ ^{๑๘๙} ค ^{๑๙๐} ษ ^{๑๙๑} ร ^{๑๙๒} า ^{๑๙๓} ษ ^{๑๙๔} ฏ ^{๑๙๕} ฐ ^{๑๙๖}	จ ^{๑๙๗} ะ ^{๑๙๘} ระ ^{๑๙๙} ง ^{๒๐๐} บ ^{๒๐๑} พิ ^{๒๐๒} โร ^{๒๐๓} ช ^{๒๐๔} พ ^{๒๐๕} ถ ^{๒๐๖} น ^{๒๐๗} ,
แ ^{๒๐๘} ถ ^{๒๐๙} ว ^{๒๑๐} ม ^{๒๑๑} ค ^{๒๑๒} ระ ^{๒๑๓} ต ^{๒๑๔} ม ^{๒๑๕} พ ^{๒๑๖} น ^{๒๑๗} ธ ^{๒๑๘}	ก ^{๒๑๙} ิ ^{๒๒๐} จ ^{๒๒๑} ะ ^{๒๒๒} มี ^{๒๒๓} ป ^{๒๒๔} ระ ^{๒๒๕} ค ^{๒๒๖} จ ^{๒๒๗} เค ^{๒๒๘} ย ^{๒๒๙} .
โ ^{๒๓๐} อ ^{๒๓๑} ก ^{๒๓๒} า ^{๒๓๓} ถ ^{๒๓๔} ว ^{๒๓๕} เ ^{๒๓๖} ค ^{๒๓๗} ษ ^{๒๓๘} น ^{๒๓๙}	บ ^{๒๔๐} มี ^{๒๔๑} ค ^{๒๔๒} อ ^{๒๔๓} ร ^{๒๔๔} จะ ^{๒๔๕} ท ^{๒๔๖} ง ^{๒๔๗} เด ^{๒๔๘} ย ^{๒๔๙} ,
ผ ^{๒๕๐} ี ^{๒๕๑} ผ ^{๒๕๒} า ^{๒๕๓} พะ ^{๒๕๔} ระ ^{๒๕๕} บ ^{๒๕๖} า ^{๒๕๗} ท ^{๒๕๘} เ ^{๒๕๙} ย ^{๒๖๐}	ต ^{๒๖๑} ะ ^{๒๖๒} ก ^{๒๖๓} ค ^{๒๖๔} ง ^{๒๖๕} บ ^{๒๖๖} ค ^{๒๖๗} ด ^{๒๖๘} ร ^{๒๖๙} บ ^{๒๗๐} .

ชัยเสน.

ชะแกงตะฉันท	ชะช่มอบายครบ,
เตรียมเพอจะตกรบ	รณะดวยจะห้ามทัพ!
การศึกกเขอกอ	ชณะนจะชอศบ,
ฉฉนจะยอมรบ	กจะชวดจะยอมแพ.
ฉฉนฉฉฉฉฉฉ	รณะยชชชชชช,
คอยตเกิดหนอแน	ตะจะฝากกำหนดมา;
ฉฉฉฉฉฉฉฉฉ	มะคะชาชชชช
แหตะให้กะโฉมนา—	วิชชชฉฉฉฉ!

(ท้าวชัยเสนลูก ขนกระตบตัน แล้วเดินดุ่มเข้าโรง
ทางซ้าย, พรอมดวยบริวาร ฝ่ายพระนางจันทน์นั่งตะลึง
อยู่. อรลก็ชะเงอมองอยู่ด้วยความตกใจ.)

(ปิดม่าน)

๘๘
องกท ๕

ตอนที่ ๑

พลับพลาในค่ายหลวงที่ตำบลกรเกษตร์.

[ฉากเป็นห้องประทับที่ข้างในพลับพลา, ซึ่งมีม่าน
ทองกันแทนฝาทั้งด้านขวาและด้านซ้าย; ด้านหลังมีม่าน
รวบผูกให้แหวกตรงกลางเป็นช่องเข้าออก, มีลั่นแลตั้ง
บังช่องนี้. ทางด้านซ้ายมีเตียงตั้งอยู่ชิดม่าน, มีราช
อาสน์และหมอนทอด, และเครื่องราโฆปโภคตั้งพอ
สมควร.]

(เมื่อเปิดม่าน, ท้าวชัยเสนเอกเขนงอยู่บนเตียง,
มีมหาดเล็กอยู่งานพิศคน ๑, หมอบอยู่ทางด้านขวาอีก
๒ คน. สักครู่ ๑ นันทิวรรชณะแหวกม่านด้านขวาแล้ว
คลานออกมาถวายบังคม.)

[ยหน้า, ๑๑.]

นันทิวรรชณะ.

ขอเดชะพระบาท
บดินเดชาธิบดี
ซึ่งมีพระบัญชา

บรรพตเห็นเอเก้,
ผู้ขอทูลไชว,
ให้ตระเวนแล้วจับได้,

โธหิงบังธาคใจ
 ขำบาทได้ชักถาม
 เรื่องทูลพระทรงศรี
 ยินย่นดำคัญแท้
 ตอกรับธำญาหนัก

เข้ามาถึงณคายน.
 พราหมณ์วามากัเพราะมี
 เป็นข้อความดำคัญนัก;
 วาดังแม่แกเองจัก
 ก็ขอทูลซึ่งกัจจา.

ชัยเสน.

แกคงคองมั่ง
 เขาเถิดเรียกเข้ามา,

จำเป็นจริงแกจ้งกดำ;
 จะฟังเรื่องของแกตุ.

(นั้นท้าวรรณธะถายบังคม แล้วคลานไปที่ม่านด้าน
 ขวา, แหวกม่านหน้อยหนึ่งและกวักรเรียกเข้าไปในโรง
 พราหมณ์วิฑูรออก, จึงพากันคลานเข้าไปเฝ้า.)

ชัยเสน.

นี่แน่ตาพราหมณ์เฒ่า
 มีข่าวตั้งโตอยู่

แกขอเฝ้าและบอกกุ,
 จงรับแจ้งแกลงมา.

[อุบัติธูตา, ๑๑.]

วิฑูร.

ขอเดชะพระด่ม
 โปรดทรงกรุณา

มตีเทวะราชา,
 ดนุสาระภาพมิต;

โศคคัปประทุษ
 ได้ว่ามิจะปิด
 เมื่อคนพระเด็จ
 ข้าทุกคตอิน
 ความจริงมะทะนา
 ไม่เคยวิพิฆาต
 แท้จริงณพระนาง
 ตรัสใช้คน^๕
 นางนามะชะรา—
 บอกแก้าคคิความ
 ทรงนัยพระหทัย
 ไปรดนางมะทะนา
 ความทราบณพระองค์
 ขาแต่้นยะจระตี
 บคินนทประยุท—
 จิงของคจระจัน—
 ขอให้คนดูแลรัง
 หนึ่งว่ายุจะมายุ
 ให้ฝั่งจรวรูป

ฤทธิข้ากัหอนกิด
 คคิได้จะบาปครัน.
 จรเข้านตถอนชวัญ,
 ทุจริคมุสัจจาท.
 คู่ภะถักษะณานาญ
 ฤชมถนญมึ.
 วนเทวัจฉินท์
 แดะกระทำอุบายทรม.
 ติจิการะไปตาม,
 พระดำริพระนางว่า
 เพราะจะองค์พระภรรตา
 แดะมิโปรดพระจันท์,
 บคฺรงคจจกร์—
 บุระหัดตนาพถัน;
 ษะแดะยงบแพกัณ,
 ทอตกจะเสยการ,
 แดะกระทำพิชปาน
 มะทะนาดำรัสใช้
 นรนาถะภุจชัย,

ออกจากใจให้
 ข้าเห็นคติธรรม
 นางคอมะประดักษณ
 งามเฝ้าคุณ
 โทษใหญ่และจะเห็น
 เหตุเขาแหวะจะกล่าว
 เป็นจรรยาบุรุษ
 ข้าเห็นจริง
 แหงนายคุณ,
 ทำตามอภิปราย,
 สัมคิดและกะไว้
 ครนเมื่อดนฟัง
 ใจข้าขณะนั้น
 ข้าเองดีเพราะให้
 คนผู้ระโทษ
 แด่ดวงขณะนั้น
 เกรงผิดจะพละคน
 ครนราชาบุรุษ
 ออกจากฉวธา—

ฤดีแห่งศุภางศรึก,
 และอุวาทะทองทักษ,
 กตระคอกและชเชญ
 บมยอหมกคงเบน
 ทูระอันมหันต์สุด,
 พระจีห็องคะนุค
 ณพระราชธานี;
 ขกเป็นสุดาศรี
 ดนุจประหมใจ
 และอุบายก็เป็นไป
 บมิชาติละดักอื่น.
 พระคำรัสประดำรทินท์,
 หิริเคื่อนว่าตนโหด,
 นรนาถกรวิโกรช,
 ดีจะถูกประหารชนม์;
 ดนุกถณะเต็มทน,
 บมิอาจระพูดจา.
 นิระเทศ์ศุขธา
 นิคะนุคเนจร,

ไปไหนฤกษ์ข้า	บมีอาจจะหัดับนอน,
เหมือนเพลิงพิษร้อน	ระอุรมณกลางทรง,
ตั้งนแหดระทง	จรตวงณค้ายหลดวง,
เพื่อทลคคิปวง	แฉะประณคณบาทา.
ข้าเป็นทุรชน	แฉะฉะเมิตพระอาญา,
แฉะแฉะนรนา—	ลระจะตงเถอะโทษแฉะ.

[สัทธา, ๒๑.]

ชัยเสน.

พังคำหอยเฒ่าวิฑูรแจจ วจนะประคุดจะแทง
 ทอราแยง กระทบใจ!
 โอ้แพรวนารัจญโร, ทุษะประทะณหะทัย
 โดยมีทันได้ กระจงฉา
 จณทัณเป็นชิตารา— ชมะกะระแหดระจะกล้า
 ออกลอบายพา— ตระเชนน;
 โดยความหังหนกเพราจะรักกรัน คคคิประทะทุษะพด้น
 พดุงประหนังควน กระทบตา,
 ดูดแฉะคังแฉะนฤคฉา บียะจะระมุทะรนา
 นอถฤคฉา กฉิตใหญ่,

มัตนปรากฏอุบัติโต สُبิยะชิตะประถัย
 ข้าจะอยู่เอย ฌโลกน!

(ท้าวชัยเสนชักดาบออกและทำท่าจะแทงตัว. แต่
 นั้นทิวรรชนรีบไปจับมือไว้ได้ทัน, และในขณะนั้นเอง
 พุศตออกไปน.)

[อินทะวิเชียร, ๑๑.]

นันทิวรรชนะ.

ข้าเฑาะโปรตเกล้า	กรุณาจะข้าท์,
ขอของคพระเจ้าข้า—	วิคะรังพระทัยไว้;
เหตุด้วยอะรียก	พตะแด่นยะเกรียงไกร
เกษบถิงพระเวียงชัย,	แตะตลชคักฉมา
ไตทาระดำปวง	นรทอนฉฉินญาณ,
คิงนแหละทอยนา—	คระระยงระวิกวิจ.
หากจะเดี่ยของค	บิยะราจะทูลหัว
คงยจะเพิ่มกลด	ภยะพาดพิบคัเมียน;
คราบบไตพระเดชแผ่	จรรยาจะเห็นอเคียร
ยอมค่านคัจฉาเนียร	เพราะพระบารม่ม;
ชัพทนแตะชัพญาต	บมิห้วงฉฉอรมน,

เพราะมี^๕จะ^๕ณ^๕ช^๕ค^๕
 ก็^๕แต่^๕จะ^๕หา^๕ซ^๕ง
 มี^๕ท^๕ร^๕พ^๕ุ^๕ระ^๕มา^๕ก^๕มี
 แ^๕ด^๕ว^๕ง^๕เ^๕อะ^๕จ^๕น^๕ด^๕ุ^๕ต^๕
 เม^๕ย^๕ไ^๕ด^๕แ^๕ด^๕ร^๕เ^๕พ^๕อ^๕น^๕ไ^๕ด^๕
 ฉ^๕ระ^๕น^๕ด^๕ัง^๕จ^๕แ^๕ด^๕น^๕
 แ^๕ด^๕ร^๕น^๕ก^๕ก^๕ซ^๕ง^๕ค^๕ุ^๕
 ด^๕ั^๕บ^๕พ^๕ระ^๕จ^๕ำ^๕เจ^๕ำ
 แ^๕ด^๕ร^๕จ^๕ำ^๕จ^๕ะ^๕ค^๕อ^๕ง^๕ท^๕น^๕
 เ^๕พ^๕ร^๕า^๕ะ^๕ถึง^๕จะ^๕ไ^๕ศ^๕ก^๕ศ^๕ด^๕ย^๕
 แ^๕ด^๕ร^๕ว^๕ค^๕ค^๕ไ^๕ย^๕ช^๕า^๕ค^๕

แ^๕ด^๕ร^๕ค^๕น^๕ก^๕ม^๕ง^๕มี^๕;
 ภ^๕ร^๕ิ^๕ย^๕า^๕แ^๕ด^๕ร^๕มี^๕ค^๕ร^๕ต^๕;
 ก^๕็^๕บ^๕ไ^๕ด^๕ั^๕ป^๕ระ^๕ค^๕ุ^๕จ^๕เ^๕;
 พ^๕ระ^๕สุ^๕ร^๕า^๕สุ^๕ร^๕า^๕ดิ^๕ย^๕
 บ^๕มี^๕ป^๕ร^๕ิ^๕ย^๕บ^๕ด^๕ร^๕ของ^๕ก^๕ุ^๕!
 ท^๕ุ^๕ระ^๕มา^๕ก^๕บ^๕ช^๕ย^๕าก^๕อ^๕ย^๕;
 เ^๕พ^๕ร^๕า^๕ะ^๕ว^๕เ^๕ง^๕เ^๕ห^๕ล^๕อ^๕ท^๕น^๕.
 น^๕ระ^๕ตี^๕เร^๕า^๕ด^๕ำ^๕น^๕ก^๕ต^๕น^๕;
 ท^๕ุ^๕ระ^๕เ^๕พ^๕อ^๕ป^๕ระ^๕โย^๕ชน^๕ร^๕า^๕ษ^๕ฏ^๕ร^๕;
 ก^๕ระ^๕ร^๕ณ^๕ิ^๕ย^๕บ^๕ค^๕อ^๕ว^๕ร^๕ช^๕า^๕ค^๕;
 ท^๕ุ^๕ม^๕ร^๕น^๕ด^๕ั^๕ก^๕ก^๕ด^๕พ^๕น^๕!

[ตาลินี, ๑๑.]

นันทิวรรณนะ.

ช^๕ำ^๕ร^๕อ^๕บ^๕ง^๕ค^๕ม^๕บ^๕า^๕ท^๕
 จ^๕ิ^๕ค^๕ข^๕า^๕น^๕ไ^๕ด^๕ง^๕พ^๕ด^๕น^๕
 บ^๕ด^๕น^๕ก^๕ร^๕า^๕บ^๕ท^๕ุ^๕ด^๕ว^๕ด^๕
 ด^๕ว^๕ย^๕ม^๕ซ^๕ง^๕ก^๕จ^๕จ^๕า^๕
 เม^๕อ^๕ค^๕น^๕ท^๕ค^๕ร^๕ต^๕ด^๕ง^๕
 เท^๕ว^๕ม^๕ง^๕ม^๕ค^๕ร^๕

สุ^๕ระ^๕น^๕า^๕ค^๕ระ^๕ว^๕า^๕ชน^๕;
 เ^๕พ^๕ร^๕า^๕ะ^๕ด^๕ั^๕บ^๕พ^๕ระ^๕ว^๕า^๕จ^๕า^๕
 พ^๕ระ^๕ป^๕ระ^๕ท^๕า^๕น^๕อ^๕ภ^๕ิ^๕ย^๕ช^๕ำ^๕;
 ค^๕น^๕ุ^๕ต^๕ำ^๕ระ^๕ภ^๕า^๕พ^๕ล^๕ิต^๕.
 ค^๕น^๕ุ^๕ป^๕ด^๕ง^๕พ^๕ระ^๕ช^๕ว^๕ค^๕
 ม^๕ะ^๕ท^๕ระ^๕น^๕า^๕ค^๕ระ^๕ช^๕ุ^๕ไ^๕ช^๕ร^๕;

ข้าพาทงสองถึง
 พบพราหมณ์มาแต่ไพร,
 ข้าเดาถกฉวมจง
 ขอเชิญสู่อารีณ—
 ข้าเห็นว่าโปรดให้
 นนคชวาภูมิ
 แม่ปัดขยให้เซอเข้า
 เหมือนต้นชั้ววาลัย
 ข้าจึงได้กล่าวคำ
 เทวเจ้าผู้มา

ชัยเสน.

อันว่าหัวหน้าพราหมณ์
 พานางสู่ไพรสณฑ์

นั่นทีวรรณนะ.

เขาหนปรากฏนา—
 แดกล่าว่าอยู่ใน

ชัยเสน.

ขอบใจ, เจ้าหนเป็น
 เหมือนนำซึ่งวารี

ณประตูพระเวียงชัย
 ทิษระตามกตพัฒน์;
 ทิษระทุดกะแจ่มจันทร์
 ยะกะพรหมคณาช;
 คณุปถงพระชั้ว
 จะมีเตียงพระนางไซรั,
 ณอรวิณยะตัญญไป
 เพราะกักขบคันทมา,
 อัญญาตทิวาพา
 แดะบได้เผด็จขณม์.

คณะผู้จะเดินคันท
 นะแห่ดะรุฎีชื่อไร?

มะวะโสมะทักไซรั,
 หิมะจันทรวิญศรี.

วรเสวียชคต,
 ดีคะช่วยโสดมตุ!

ต้ใจทรวงา
 พอม็โศกาตฤ
 เมียรอดยงหองมิตร,
 ได้ปลงช้จาดัย
 นันทิวรรชนะ.
 ขำบอกแกแค้น
 เป็นแคให้เขานน
 เขาคอบว่าเขานน
 ค้องห่างจากทรวงศ์
 ขอดาแแต่ว่ามุง
 ทัพหดวงด้วยใจปอง
 จนลงเวดาท
 คักแแต่วเขาเตรียมจุ
 เพื่อนคายในทรวบ
 ขำฟังนกด่งตำ
 ครนลงเวดาอุท
 ออกนำหน้าพดไป
 เห็นพอกขาศักห้อม
 ทงพันทงแทงยบ

มะทะนานะยงอญ,
 แตะจะขออวราภย.
 กัศุ์กางคะนนไชว์
 ฤจะปต์อຍประคู้จกัน?
 จะบปดงละช้ฉัน,
 มตะเขตประเทศัน;
 ฤคมีนณภกต,
 ชีวะเขามชยากครอง.
 จระตรงณทกถอง
 ฤติแ่งระหัดอຍ
 จระประยุทระค้ออ
 จระรบคัระครพาด,
 ขริอย่างทหารหาญ;
 กัประดำทระตามใจ,
 คนุเห็นศุ์ภา:คัไชว์
 แตะประยุทระหน้าทัพ,
 ณศุ์กางคะเหตุฉันน,
 แตะศุ์กางคะดมคาย,

ตมใจที่ไม่มอบ
ได้บาทแห่งภษาตาย

ชัยเสน.

เชือกค้อยคลายความ
เมือทราบมิตรของกู
เบนเขอชาตินกรบ
นับว่าได้ค้ายงาม
อกทงนคือนาง
ได้ยอกจากพารา

นนทิวรรชนะ.

นางขอตามไปเพื่อน
จึงพร้อมกันเดินไป

[อุปราติ, ๑๑.]

ชัยเสน.

ตระนกกูปอ
ให้ถูกณทางขรร—
อนทาจมคชยก
เพราะเขอชิตารอน
และได้ปะราชิต

ชิวะเป็นพระถ้กาย
เพราะวะมันกะตัญญู,

ทุชะทับหทัยอยู่,
บมิเดี่ยชิวัทราม;
ตตชะพนตังคราม
กูจะนายทหารกล้า.
สุปริยัมวะทาภา,
จระสู่ประเทศไหน?

จรวทวิศรีไว้,
ณประเทศะฮารัญ.

จระประคำด้นและตั้งดรรพ์
มะแตรตมกะโทษกรณ.
พลกอกะถบร,
รณะปราศะขรรมา,
ชณะนกกตกมา

เป็นคัวเซตยชา
 ให้โหระหาฤกษ์
 จะทำพิธีศรี
 และปลงพระชนม์ทำ
 รong เด็ดขำระตรร—
 เขาเคี้ยรอรไรได้
 ริดาและรับเขา
 และทูนกระบาดจาก
 ดู่แตนมคชให้
 อย่างฉานริคต
 ก็แพ ฌ ภัยคัว
 และออะราต
 ให้เจ้าพนกงาน
 เขียนเดี่ยเถอะด้ามยก
 และคัตจุมุกกรรณ,
 วิทรกัมโทษ
 แดจวราชได้
 จนเวาตระหนกเรอง,

บมิกอวจะปรานี,
 ดิถิงามแตรยามคั,
 อรุตมประภมกรรณ,
 มคะราชิเบนทรัน
 พระอุบักฉนบาทเรา;
 ฉนชดอมแตรให้เจ้า
 ศิระแห่งบิตาไซรั,
 อรชานิกูไป
 นระเห็นแตรเป็นคัว
 แดระชบถประทุษผัว
 บมิได้เจริญนาน.
 ทุรยศัถะดพาด.
 นคะราภริกษพตณ
 แดระกัถักฉะดาคมัน,
 นิระเทศะมันไป.
 เพราะฉะรุแตรเป็นใจ,
 ฉติฉาระภาพผิต
 ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
 ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ

ขัณฐ์มีผล	ถูกชอบประกอบมี;
จะให้ภัยพรหมณ์,	และณกาตค่อน
พรหมณ์เจงประพฤต	ตุจวิตณไตรทวาร;
จงมุ่งตุงกิจ	ตะบะกรรมะเผาตถาญ,
และข่มกิดัดมาน	มะนะแนฉณพรหมา.

[อุบิฐิตา, ๑๑.]

วิทร.

ข้าเฑาะตุ้ชรร—	มีกระปรี่ระราชา,
อันทรงกรรณา	คณผู้ประพฤตคิต,
นค็อพระแฉตง	ตุ้ระชรรมะโด้กิต,
มีแต่ตุ้ระฤท—	ธิจะเทียบพระภูบาด;
นักรวามมีรอด	ครุทณทะแรงราย,
บคณพระประทาน	พระอภัยกะชาน,
เหมฉนรตคั้ระคั้ว	ตุ้ระทิพุยะวาร
ชั่มชัณณฤค,	คณขอปฏิญญา:
คณตตงทง	คหะทริพัยแฉะชอกป้า
เพ็ชตงตะบะบา—	ระมีบ่มกุศตไว้,
แน้แท้จะอุทิส	ฉตมะญญถวายให้
คอบแทนพระอภัย	วรทานฉนกาตณ.

ขอให้พระเสด็จ	สู่ระเพ็ดมเจริญศรี,
สมเด็จพระฤดี	ภยะแผ้วพระภยาต;
กิดาโคพระประดัง—	ครกัจจงประดิษฐาน,
การปวงประตุปาน	จรวาษประดังคัธรรพ์,
ดากหลังบมิหยุด	เกอะประตุจุกกกัน,
ทรงชัยชนะธรร—	พะศัศครบรแพ.
ขอให้อวรศักดิ์—	ดิและฤทธิเรืองแผ
ไพศาลประตุแก่	สู่ระภูมิภากบณ,
เป็นใหญ่ณประเทศ—	คัระมนุชยันดังกถ,
ศรอบครของนรชน	จตุรางคะจรรณา.
ขอทวยสู่ระฤท—	ธิประดิษพระพรมา
พร้อมตั้งพระจิต้า	จรวาษทถวยพร.

(พราหมณ์วิฑูรถวยบังคมท้าวชัยเสนแล้วคลาน
ถอยไปเข้าโรงทางขวา.)

[อุเปนทะวิเช็ธ, ๑๑.]

ชัยเสน.

แนะนำที่จรรจน์เตรียม	พตะเดนินากร,
จะไปพนาคร	และจรวับพระนงคราญ;

และตั้งฉนวนเตรียม
 ถนอมพนักงาน
 ดนุจะไปยัง
 และรับอรุณ
 ฉนวนนครหุดวง
 เพราะกตบถเมื่อใด
 ภิชัยพระนางเจ้า
 วิตุทชินงคราญ
 อธิษฐานกษัตริย์
 กตบถจะเผาผี
 ผิวกษัตริย์กษัตริย์
 ประดิษฐานเชิงชัน
 และเผาสุ่มิตรแต่
 ฉนวนมหาสาร
 กตบถจะต่างมด
 และโทมนัสที่
 สุ่มิตรคนน
 ฉนวนนะคิ้วเจ้า
 มิให้อะไรขาด

อรรถกถากาญจน,
 ตั้งฉนวนประดับศักดิ์,
 กุฎีทมนุพก,
 จระกตบถเวียงชัย;
 ก็ประดับประดาไว้,
 ก็จะมีพชการ
 มะทะนาสุมนมาถย์
 อรเอกมะเหตย์.
 ศุภะมิตรระยอศักดิ์;
 และฉนวนองกุณานันต์;
 บรมิถุญท์จงพลัน
 อรรถกถาจารย์,
 ฉนวนแห่งฉนวนสาร
 ยะมุนานะที่ศรี,
 ทินะโทษประต้าม,
 ฤทธิจะก่อยเบา:
 นะกตบถจะนุชเรา,
 แหตจะประจงฉนวนการศัพ,
 เพราะฉนวนปราศะเคารพ.

นั้นทิวรรณนะ.

คำวิบัติพระทรงภพ

คุณจะทำตาม.

(ท้าวชัยเสนเข้าเฝ้าทางช่องกลาง, และมหาดเล็ก
กลานตามเข้าเฝ้าทางนั้นด้วย; ส่วนนั้นทิวรรณนะเข้าเฝ้า
ทางขวา.)

[ระหว่างเปลี่ยนฉากพิมพ์ทำเพลงพระยาโศก.]

ตอนที่ ๒

กลางป่าหิมะวัน.

[นกออกเดี่ยวกับนกตอนที่ ๑ องค์กรที่ ๒ นั้นเอง,
ผิดแต่ในตอนนมได้มีต้นกุหลาบเท่านั้น.]

(มัทนานั่งอยู่บนดอกไม้; ปริยัมวะทานั่งอยู่กับพิน
ข้างดอกไม้; มีนางสาวไว้อีก ๒ คนนั่งอยู่ห่าง ๆ ทางด้าน
ขวาแห่งเวที; และมีพวกบริวารของพระกาละทรรศสิน
กำลังขนพินมากองที่กลางเวที, เตรียมสำหรับจุด; สุน
เป็นผู้กำกับพวกบริวารให้ขนพินและจัดเครื่องพะล ใน
ระหว่างเวลาที่ปริยัมวะทากับมัทนาพูดกันต่อไป.)

ปริยัมวาทา.

พระแม่เพียรพระดมา	ก็ตั้งปาดาทรงดวงต้าม,
มิเห็นว่าจะตมคความ	ประดังกตั้งตำรังได้;
กระหม่อมฉันจะทูลดำ—	ระภาพทรงณจรงใจ,
กระหม่อมฉันมชอยากให้	พระตนประดักทรมต;
เพราะหากดำพระดเด็กรัง	เด็กรังดบณเบองบน,
กระหม่อมฉันจะค้องทณ	ระทมททุกขะหองยเหงา.
เพราะทูกวาร์กบ้านใจ	แตรวังใช้พระแม่เจ้า,
บำเรอบาทะคำเข้า	บเคยคดาดแตรคดาโกต.
พระแม่ไปรดกระหม่อมฉัน	ก็อย่าพด้นเด็กรังไป,
จะทรงทังตะขี้ให้	อนาถโอบตังตำร.

มัทนา.

๗ ชะปริยัมวาทนาง	จะหมองหมางมิเข้าการ,
มิใช้ฉันมิตังตำร	ฤษังชังนะหัดอนเอ่ย.
เพราะตังแต่ตะนูไป	ณกรุงไกรกัทรามเซย,
บำเรอจิตตนิทเคย	ประจบตบแฉฉฉฉฉฉ;
แตรเห็นแตรอระวิกจรง	ฝัจาทงกตควณ
จะเต็ยใจแตรโคกคัตย	มิช้อยแนตระโฉมตรุ.

ผีเทวราชเทือกภูต

ผีพานางนระไปขยุ

จรดของทนต์และถามคู,

กะช้าได้จะพาไป.

ปริยัมวะทา.

พระแม่เจ้าเด็คจตุ

ก็อยากตามเด็คจไป

พิภพตุวรงค์ณชั้นใด

นำเรอบาทบคตาคคดา.

(บัดนี้สุนมา รายงาน กับ ปริยัมวะทาว่า พร้อมแล้ว,
มัทนา จึง ลุกจาก คอไม้ไป นั่งที่ หน้า กองหิน และ ก่อไฟ.
คนอื่นนั่งในที่อันควร. มัทนาจุดไฟเสร็จแล้วกล่าวคำ
วอนเทวดา.)

[ไรทุทธา, ๑๑.]

มัทนา.

ข้าประณมกระระพุ่ม

ไหว้ผู้เทศน์วรมหา

เชิญดีคัมภีร์ระพจน์

วอนพระองค์ระอนุภูต

ยามคณุตทุระจัต

โดยพระมุงกรุณระอวย

ข้าพระบาทฤทุระมี

ประชุมระชา

มหิตธิบุรณ,

ประณคทำนุต

และเมคคระด้วย.

ชตริตจะช่วย

พระพรประทาน;

ฤคิจะราน,

ทเวโรปรตและอุปะการ	จระดีทิมิต:
เมตตะชรรวมะนะดีจน	และหนุ่นถักด
ช้อยณคฺจนิกะระชน	ประโดมฤดี.
เชิญแต่คจอะมะระมา	ณจาระน,
รับแต่ยอะระพดี	ตมฺถวาย.
โดยคณทุชะวิโยค	และโซคกัหาย,
อยากจะใครชีอะมตาย	บ่ทนตะทุกซ์,
อยุกไคอะจะทอ	บมฺถนุก,
ด้ามทั้งถูอะจะสุช	ณุมฺเจริญ.

(คักนำมันเนยหยอดที่กองไฟ, แล้วกล่าวต่อไป.)

อ้าตฺเทศณฝกรุณา	กัชาดีเชิญ
ตองนะภาพะระและเทิร	ระเห็จอะมะ.
โปรดเถอะองคอะมะระรับ	ตคับะทา,
อ้าพะมาทะมะทะนา	จะทุดอะมร!

(พิณพาทย์ทำเพลงตระเชิญ. พอถึงรั้วท้ายระ
เมฆด้านหลังเวทีแหวกออก, และสุเทษณ์เลื้อยอยู่ใน
ระหว่างเมฆ, แต่สมมติว่าไม่มีใครเห็นนอกจากมันนา.)

สุเทษณ์.

ข้าด้คัมภ์สมุทรนา	วจะว่าวอน
ใจกัณกกรุณะหัดชน	ฤคิตั้งตำร ;
เด็งกรุณพะหุเหคุ	ทุจะเภทพาด
ใครจะช่วยแะอุปการ	ยุจะนารี.
หากว่า โฉมศุภะชนงค์	จะประดังคัก
ถาณแดนตุระวะตี	ก็จะพาไป
เพ็ชถนอมวระวะฐ	ตุจะคูใจ
เป็นมะเหดิสรไทย	ก็จะแดนตุ้ช ;
ข้าจะเดียงตมะวะรัตน	แะขจิดทุกข,
ชอนภริมายะคีตัญก	บมิเจฉฉน.
ข้าจะหาตุ้ระนะวี	ยุจะตุ้ตุ้วรรค.
เป็นตมะชัคณะก้านัด	ปฏิบัคนาง,
ทุกทิวาจะบมิต้อง	ฤคิหมองหมาง,
นังตคัมภ์ตุ้ริยาง—	คะประเดงนิตัย ;
ในตุ้ราตะยะวิมาน	จะตุ้ราญจิต,
แนบคะนุมะนะตนิท	แะตีเนหา ;
ทงบทำกะมละหมอง	ชตนะองคา

เช่นพระของคะนรดา—	มิกระทำแล้ว!
เชิญพระวัระคะนระมิ่ง	มณีนงแก้ว
ไปกระซัดระกัจะแคว้ว	ภยระด้วยพถัน.
เชิญพระวัระวัระดำรอย	จระด้วยกัน,
ผู้พิภพะมระธรรกั	เถอะจะว่าไร?

(มีทันนากัมีหนำนึ่งนัถอยุ่ครู่ ๑ ก่อน, แล้วจึงกลาน
เข้าไปทางด้านหลังและยกมือไหว้, แล้วทูลตอบอย่าง
ฉลาดฉาน.)

[ระโรหุทธา, ๑๑.]

มีทันนา..

ฟังพระวาทะจรศัพท	ก็จุมฤทัย,
เห็นพระทรงกรุณะไซรั	บัจฉบจาง;
ข้าจะทูลนะฤกษาก	บอขากจะพวาง,
แต่มีทูลอะมระทาง	ก็คงมิไปรด.
ข้าพระบาทะฤกัเขธา	และเฉาและโธด,
คงมีพันตุระพิโรช	และโทษะกรณ.
ข้าเฉตยพระมระขุรธ	ตุระดิศัร
ได้กัตั้งประตุจะกอน	ณภูมิธรรกั.

อันจะทรงพระกรุณา	ณข้าฉันนี้,
เป็นพระคุณคณาจรพร—	ณะนาบได้ ;
หากจะมอถกถนิต	บขัดหะทัย,
ทั้งจะใช้ฉันชู่ระโต	บมีระชา,
แต่จะไปรดตะนุและให้	ครระโดนภา
เป็นพระบาทะบริจา—	วิภาฉันนี้,
เกรงจะผิดพระนิตีขรร—	มะฉันนะวี
แต่พยักะถองบุรุษะมี	ฤไทรจะชม?
อันพระองค์อะมระเศรัษ—	ฐุระเศรัษุตม
จึงมีกวัระอะภีรม—	ยะนาวิฑรัหม ;
ข้าทำนุถะจะนะตรง	ดำรงณคความ
ตั้งยะชรัรมะคะคิงาม	นะเทอะไท!

[สวาทา, ๑๑.]

สุเทษณ.

พุดพิกถะมะทะนา,	ก็จะว่าไร ?
ชอฉนถรงกับมีไป	บมีจจันต์,
หัดอนจะคงกะมถะแก่น,	และณแดนดิน
อยู่จะแดนทุชะยุพิน	ก็จะฉันอยู่ ;
อันจะช้วยชู่ระยุพา	ฤักข้าตุ

ไว้ ^{๖๕} จิตและกัณฺเฐ	จะประสาทใด,
จึงจะสมวรประสงค์—	กระหนังกัได?
จงเฉยจะจะนะให้	คณ ^{๖๕} รุต.

[รโหฤทธา, ๑๑.]

มัทนา.

ใดจะพึงกะมตธกว่า	พระสามีที่
เป็นวราภะระณะศรี	ณเทศกถ.
ข้ากัขออมระฤทธิ	ประดีทิมล,
ช่วยประสาทระตุระต	หทัยณัด
แห่งพระอระชยะเด็น	นเรนทรรัตน,
ให้พระจากนระระหัด—	คินาแตะมา
รับคณุจระณฉินิต,	ฉะนัมแห่งระข้า
ไศกจะต่างแตะมะทะนา	จะเปรมหทัย!

[สวาคตา, ๑๑.]

สุเทษณ.

ผวก ^{๖๕} ทงแตะบมิหอง	อชู่ห้วงได้.
ทคะนุอะชู่ไฉน	บมียอมรัก?
ข้าจะวอนตั้งบิยะรัตน	กัถบตพกัคร,
ราวกะทรามแตะทุระถักษณ	บมิมิต.

ข้าจะกล่าววาระพระจริง	๕๕ ตระหนะกรงน;
คือผีนางจระบมมี	มะนะรักไ้รั,
ข้าจะมีฤทธิประหมอม	ฤจะยอมให้
หัดถอนนะรักบรูชะไต	นะฤอย่ากิด.
เมื่อตนจระบมมีดม	อภิมยัจิต,
จักมียอมบรูชะชิต	มะทะนาแด้ว.
จำจะตาตะบียะนาฏ	เพราะจะกลาดแด้ว,
คงมิเห็นตุ้จระชแด้ว	มณีกถอยคา.
แค่นกาดะทิดอน	อนิตาภา
เป็นตุ้กฤษะกะมะกา	บมิเป็ดยนเดย,
เพื่อประกนบรูชะอน	บมชนเชย.
โถมอนงศตรุณเอย,	จจะข้าชดง,
ด่าปักจกอะจระดัก-	ชดะมทชดง
ข้าประกาศวาระพระตั้ง	นะดักบตี :
กลายเถอะร้างตุ้มะทะนา	ตุ้จระมาตี,
เป็นตุ้กฤษะกะกะน	เถอะนวันตร !

(พิณพาทย์ทำเพลงรวีสามลา. มีทันทูบตัวก้ม
หน้าลงและนั่งไปเหมือนตาย, แล้วค่อย ๆ กลายเป็น

ต้นกุหลาบอย่างเช่นที่เห็นในต้นองก์ที่ ๒. สุธេษณ์ได้
อยู่จนนางกลายเป็นกุหลาบไปแล้วก็หายไปในโลกใบเมฆ.
คนอื่น ๆ จึงควมัทนาอยู่ด้วยความประหลาดใจอย่างมีรู
ทางเหนือทางใต้, จนจบเพลงจึงต่างคนต่างสกิดกันและ
พูดกันซุบซิบ, เว้นแต่ปริยัมวะทาวังเข้าไปที่ต้นกุหลาบ
และกล่าวคำครวญ.)

[ปี่ชวา, ๑๒.]

ปริยัมวะทา.

ทุชะชะโหพระมะทะนา	พระมาตุอร,
พระจระเมตายพระชิดะจร	พระแม่โตน
บมิดำรัดอะจะนะชอน	พระต๋องกระโต,
พระมตะทังตะนุโพโร	พิตวาปะชนันต์ ;
พระอรกุนอตุตะครอง	แตะบั้งแตะกัน,
คณุณะนฤจะมีกัต—	ยะเศร์้าอุรา.
กัณณะวัณคคิชา	ปริยัมวะทา
ฤจะมีตามพระอรมา—	ตุฉายชิวาตม์ ?
พระบียะเทอิจระไป	กัใจจะชาต ;
มิจะระตามยุคะตะบาท	มิขัตแตะชวาง,
อะคิระตามบะทะตำเนิน	บเห็นบห่าง

และปฏิบัติประดุจอย่าง	ยึดครกาด.
พระพระมัจจุฤกระไร	หทัยขาด,
ก็คนุนต์มีประหาร,	ประหารพระแม่.
ทุกระทมกรมตะเปิดยอด	จะเหตย์วจะแ
กับประตัมสู่ชระณแแต่,	จะพึงณใคร?
พระบิยะมาตุจระคน	ณสรระโค
คนุจะขอจระริระไป	ณกาดะน!

(พิณพาทย์ทำเพลงโอด : ปริยัมวะทาร์องให้สีก
 สอน. พอจบหน้าพาทย์ก็พอพระกาละทรรสินเดินนำ
 เสด็จท้าวชัยเสนออกมาทางซ้าย; นั้นทิวรรชนะ, โสมะ-
 ทัด และนายทหารตามออกมาด้วย. ในชั้นต้นผู้มา
 ใหม่ยังไม่มีใครเห็นต้นกุหลาบ.)

[จบอง, ๑๖.]

ชัยเสน.

เอะ! พระคุณดำเทวี่ เธออยู่แห่งน, แแต่มีเห็นทราวมอัย.

กาละทรรสิน.

เทวี่คงแแต่มาไพร, ทุกสปีดาหี่ได้ เแต่ตั้งณแแต่ตงน,

เพื่อทรงทักท้วง; นักของอศค ยงอยู่เพื่อเป็นพยาน.

เธอบอกจะกอบกู้บุญญะการ วนเทพพิศาด ขอให้อำนวยพรศรี.

(ระหว่างนี้โสมะทัตได้แลเห็นต้นกุหลาบแล้ว,
จึงเข้าไปไหว้อาจารย์และพูด.)

โสมะทัต.

ข้าขอโอกาสนี้! โปรดดูทางนี้. (ชี้ต้นกุหลาบ.)

กาละทรศิน.

(เหลียวไป, และพูดอย่างตกใจ.) อะโฮ! เรามาช้าไป!

ชัยเสน.

เธอก็นนาร์โต ชบตวร้องให้ อยู่ข้างพุ่มพฤษภา?

กาละทรศิน.

หนักขอปริยมะธา นาร์ตมา พร้อมกบพระราชเทวี.

ชัยเสน.

ปริยมะธานาร์, ข้าขอโทษที; เชิญเจ้ามาหาข้าเถิด!

(ปริยมะธาคลานมากราบท้าวชัยเสน.)

จงเถาให้เราว่าเกิด เหตุใดโดมเจด จึงได้โสภกาฮาดู.

ปริยมะธา.

เรื่องทั้งหมดฉันจะพูด ของคนเวหนทรูร์ คงแทบมีทรงเชื่อได้.

ชัยเสนา.

เขาเกิดแดงเรืองไป, อันเรือนไซรี จะเข็ชและพังบังอร.

[อินทรวีเชียร, ๑๑.]

ปริยัมวาทา.

คิงแด่พระเทวี

มาตุ้พระนาทร

เฝ้าแต่จะทรงคีต—

เชญมทอ้ทุก

จงทรงพระปรารภ

ทุกเด้าร์เด้าร์จมา

กชชคคชชนแดว

ทูลทเวระนามมี

ขอให้เด้าร์จมา

ขอให้ชปลดคปลิต

ได้คิงพระถ้กรร—

แต่ยังบเห็นปรา—

จนมาณครวาน

มธธนาเด้าร์จจร

พระฤคัมมีตุ้ช,

ยธก้าร์วอดและครวญชุก

ทิวระราตรีโค้กา.

พระถิบวงสุ้เทว,

จนระถนถ้นามน.

ถธถกถ้าวพระวาท

พระตุ้เทษณวิเค้ชฤทช,

และประทานพระพรดีทช,

ทชชทอ้มณวิญญาณ.

มธธตามตุ้ตีป้าท,

กฏธมถนถการยัญ.

ดีประเติมพระถ้กรรม

ไม่ช้าก็หอมมณ
 ค้อเห็นพระแม่เขอ
 ตู้อฟ้าประคูกัก
 หอมมณนระเงอบาง
 แค่องค์พระแม่ไซร์
 ทงเงยพระไต้คพัง
 แถ้วครัดเฉดยเป็น
 ข้ำจ้ำกัระแต่ได้
 ทูลเด้าแถดงคาม,

นระดีเห็นพิถนถัก,
 นระชเงอแถงนพถัก
 จระทำนถกะเทพไท;
 กบเห็นจระมีโคร,
 ชประพถุคิประคูกเห็น,
 จระคังจระยีนเจน
 กคิถ้อยกัระทงความ,
 แถจะขอพยายาม
 วจพน้นพระแม่เด้า :

[ไรทฤตา, ๑๑.]

“อันจะโปรตคนและให้ กระจไถนภา
 เป็นพระบาทะบริจา ธิกาณะน,
 เกรงจะผิดพระนิติขรร— มะอันนระ
 เสพย์กะสองบุรุษมี ฤไกรจะชม ?
 อันพระองค้อมระเศรย— ฐิระเศชอุตม
 จังมีควระจะอภิรม— ยะนาริทราม;
 ข้ำทำนูลวะจะนระตรง ดำรงณความ
 สัตตะชระมคคิงาม นะเทวะไท!”

[อินทวิเชียร, ๑๑.]

ชัยเสน.

<p> อ้อ! ก็อสูรเทศน์กล่าว ยิงฟ้าผ่าราดัย แค้นนางมียินยอม เรื่องเดิมพระอุชา ปรีyamะทาง คออกจากตะกน, </p>	<p> จะทะชอนจะพาไป นิจะยอมมดีเนหา, จะประนอมกะเทวา! ฤกรูอยู่แล้วดี. อภิปรายชอกท เพราะอ่ายังมีจบลง. </p>
--	--

ปรีyamะทา.

<p> คอนนักรไต่เห็น ดูท่าประหนึ่งม่ง แห่งเทวณเฝย แดวจงพระมาตา </p>	<p> จรเทวณังตรง, มนะพั่งพระมัญชา พระจะจากณฟากฟ้า, รอุวาทะคิงน; </p>
--	--

[โรหุชตา, ๑๑.]

<p> “ดูจะฟังกะมลละกว่า เป็นวาระภะระณะศรี ขากัขออะมระฤทช ช่วยประสาทะสุชะคด </p>	<p> พระสามีที่ ณเกศถกกล ประสัทธิผล หทัยฉนัต </p>
---	---

แห่งพระวโรวชยะเสน นเรนทรวัดนี้,
 ให้พระจากนักษะหัต ดินาและมา
 รับคณูจระณชัณตี, ฉะนั้นแหละข้า
 โสภจะสร้างและมะทะนา จะเปรมหทัย!"

[อินทรวีเจียร, ๑๑.]

พอดรัตฉณแต่	ครนุเห็นพระแม่ไซร์
คงคงพระเนตรไป	ฉนระภา, และข้าดู
อีกหนอยกตั้งเกด	ทูลเหตุพิภดอยู่
โดยพักครระโณมคร	นระดีชัคบดตแดง;
แต่มีดำเนียงมา	ตุจะพายุพิคแรง,
อิงชดฉนหนแห่ง	กฉเมทนีไหว.
ครนเมอถึงบพา—	ยุคนองฉิมองไป
เห็นองค์พระแม่ไซร์	ชระทมแฉดฉิมฉน,
แฉดเห็นประหลาดมี	ฉระบปฉงฉามฉน
แทนองค์พระมารดร	ตุจะเห็นฉนแห่งฉน.

[บีฉงทา, ๑๒.]

คณุกัฉฉนกมฉะโสภ	ฉโยคแฉดศัฉฉ,
เพระฉมฉรุแฉดฉมฉน	ฉจะแฉรฉยมหทัย;

ผิดนุรุระหัดระความ	จะคามพระไป
และปฏิบัติพระอรทัย	บกิตระธา,
เพราะคณุวิกบียะนะระ	ฉะนแฉะถ้ำ
ชิวะคณุจะมระณา	บหองบแหน.
พระบียมาคุพระเสด็จ	ประเวศณแมน
คณุจะมีตุ้ฉะฉนแดน	มะนุษย์ไฉน ?

(ปริยัมวะทาขบหน้าลงร้องให้. ท้าวชัยเสนก็ร้องให้ด้วย, แล้วแข็งใจดับโศกและพุด.)

[อินทวงศ์, ๑๒.]

ชัยเสน.

พั่งนางแถดงเหตุ	ภยะเภทะจับหทัย,
เห็นเป็นพยานไซ้	มะทะนาฉะเค้ชะแท้;
ด้วยหัดอนดีจรัก	มนะภักคิตุ้ตตะแม่
เทวนัชรฉวนแม่	บมียอมประนอมฤดี.
หานาริวิคนไฉน	ฉนประเทศะเมทิน
เปรียบมิ่งมะเหดี	คณุไต้ณะตุ้ตจะหา!
แม่วอประเศยวเศยว	ฤกฉฉฉฉฉจะมา
ทนพบแฉะแถ้วตา	นระกัถงบวฉนกะมด

เป็นกรรมกระทำไว้

ผองมัทนยถ

ถึงแม่จะเป็นกู่—

ขอนำสู่มาตา

จกจคคณานาง

ทงมทหรรพริ้อม

ถึงเวียงจะคงการ

นำวรั้งประกาศให้

รูเรื่องประเทืองเทอด

เทวานรภากร

อีกเราจะรับตัว

กตบศนพระพารา

ให้สัมกะทชอ

ยศศักดิ์ตั้งเสริม

ที่ได้กระทำโทษ

คงคอบและแทนให้

ปรีชัมวะทา.

หม่อมฉนบกเป็นชา

แต่หนอยบเคยม

ณอดีตประดีทิมต,

วระพักตร์สุดกษณะนา.

ชระกะแต่วกข้างเถอะชา

ณนระครทระนุถนอม;

ตั้งวิภกตแวดแแต่ด้อม.

จระคงกระบวนกระไล.

สุริยัญพิเศษพิสัย,

มรุอ๊กมุษย์นกร

วระเกยวศสัยดมร,

กัจะพริ้อมและโมทนา.

วระนาฏปรีชัมวะทา

แแต่จะเถียงประคัจฉณเต็ม,

สุจวิคคุณาเฉลิม

แแต่คณูจะชอชะภัย

วรุณิตสุชรรมะไซว์,

สุชระศานต์สรายัญทอ.

วระบาทพระภูบต,

วระนาถะอินฤไถต.

เมือทรงพระกาธุณ—
ชีวิตถอยไว้

ยงกัษัตราญหทัย,
ณชุตพระบาทยุคต.

[ฉบบง, ๑๖.]

ชัยเสน

มุนัชชอชอกัน, จงช่วยด้วยมนตร์ ให้ช้าได้สมจินตา;
ช่วยถ่าอามียะวจา ให้มะทะนา ยอมไปนครหัตดิน.

กาละทรรศิน.

อันอาตะมะกัษณ— ตัช่วยนรินทร์ เพื่อให้ช้ดมประตังค์,
เพราะเชืออญวาชคง เต็มหทัยทรง บำรุงช้่งม้งไม้,
และถ่าอญกรุงจะดี ถ่าคงอญที่ ณถ่างอริญกันดาร.

ไปรดตั้งให้ช้าเตรียมการ ชุตรุกษะมาถย์, เพราะเชือวาชคง
ยอมไป.

(ท้าวชัยเสน สั้งนัทิวรรณะ ให้เตรียม เครื่องมือ.
ฝ่ายพระกาละทรรศิน ไปที่ต้นกุหลาบ และพุดกับต้นไม
นั้น)

[มันท์กัถันตา, ๑๖.]

กาละทรรศิน.

ถ่าโฉมฉายถ่ายตะมะระมะทะนา, พังบิต่าถ่า เถอะทราวมวย.

อันองค์สมเด็จพระนรประวัติไซ้ ท่องจรรีบไป ณเขตกั้น;
 ถูกเคยมุ่งภักดีณประระมธรร— มาธิราชัน— ยะธำม,
 ท่านตามมาจากอระสุระบุรี โดยกะมดที่ ถีนหา,
 หากถูกยอมไประกัอระสุคา คงจะได้สำ— ระพัตสุช,
 ไปอยู่เวียงเนียงฤกษ์ระมทุกซ์ ปราศะเชิญชุก และปลดอภัย.
 ภูมติกว่อาะมระเพราะหะทัย ท่านสิรักใคร่ สุ่นารี,
 พอแต่เห็นปรางะฏะฤทธิณัน จึงจะมอบศรี สุตาขร
 แต่องค์สมเด็จพระระมธดศักร, แต่จะได้ขึ้น ณระคาหัดับ.
 อำตุน้อยกตอชฤทธิษัศุระรับ เชิญเถระงามธรรพ สุมาถ!

(พระกาละทรรสิน เรียกสั่งข้มาหลังนำที่โคนต้น
 กุหลาบ, แล้วทูลเชิญท้าวชัยเสนให้ตรัสชวนเอง. ท้าว
 ชัยเสนจึงไปกล่าวคำชวนตั้งต่อไปน.)

[อิทธิส, ๒๐.]

ชัยเสน.

อ้ายระชูระนุระทุกขทอ

เพราะแต่จะไค้กวิโยคสุปรี— ยะธอย่าแทนง,

พัตถิตเพราะจิตวิโรชะแรง,

จะเปรมมิให้ชานาถฉวัน ฤราตรี.

เชิญเถอะแม่คนเชิญมะระศรี,

เสด็จเถอะย่ำระกายฉุด ติงวอน!

(ท้าวชัยเสน เรียกสังข์หล่งนาทโกนคั่นกุหลาบ,
แล้วให้คนชุกก็ชุกได้โดยสะดวก. นั้นท้าววรรณะก็เรียก
วอทองออกมา, และให้ชกคั่นกุหลาบขมบนวอ.)

[ฉบงง, ๑๖.]

ชัยเสน.

ก่อนทศุขำจะจร ขำขอรับพร จากองค์มุนีทรงญาณ;

จงโปรดอำนาจยเถิดท่าน, เพื่อช่วยให้การ เดินถลันเป็นไปได้อ.

อ้อมมือไปถ่งขาน ขอให้มาดี ยุดับได้โรยรา,

และให้ตำรงคงง่า ชีวิตของขำ จะถึงฉนอายุฉัย.

[อุสมิตลดา, ๑๘.]

กาละทรสิน.

ขำขอให้เทพองค์อะชิประคินไตร—

ครึ่งหะโปรตให้ พระพรดีทษ

แต่ของคัมเด็จระอะประมะบพิตร

เรืองมหาฤท— ชิตธา,
 มีชัยในการยุทธระแคะบมิประรา—
 ชัยณทอหัตถ์ ดังกดขาม,
 ขอบจงทรงตัวดีคืนใจระตุระภิราม
 รณะทุกยาม บเด็อมซา.
 หนึ่งอวยพรให้กฤษณะระตุระผลกา
 คงคิดกหัด้า บัญญุพรพรรณ,
 เป็นดังชอนยอนจิตตะนระตุระกันษ
 ช่วยระงับสรรพ— พระทุกขหนัก;
 หนึ่งชายยามเริ่มรู้ระตะณฤติรัก
 ใ้กฤษณะบจัก ระเวิงใจ,
 อันดวงมาดีกฤษณะระตีผิระให้
 พังจะรู้ได้ ว่ารักแท้,
 แดยามคมคชกฤษณะระนะก็จะแก้
 เดือดคณดวงแด และระตุระพถัน.
 ขอมาดีศรีกฤษณะระตีระตุระกันษ
 จงประคิษุ์พรพรรณ นีวันคร !

(ช่วยเสนคุกเข่าลงไหว้รับพรพระฤๅษี, แล้วให้ตั้ง
 กระบวนแห่วอทรงต้นกุหลาบ, องค์กรเองเดินนำหน้าวอ.
 พิณพาทย์ทำเพลงกลองโยน, กระบวนแห่เดินผ่านจาก
 หลับขวาเลยไปเข้าโรงทางหลับซ้าย.)

(ปิดม่าน)

จบเรื่องมัทนะพาธาเท่านั้น

ທ້າງແລ້ວປ່າ

ท้าวแสนปม

ปรารภ

เรื่องท้าวแสนปมเป็นเรื่อง ๑ ซึ่งผู้ใดอ่านแล้วมักรู้สึกว่าจะ
เหลือที่จะเชื่อได้ เพราะเหตุการณ์ที่เป็นไปในเรื่องนั้น เค็มไป
ด้วยปาฏิหาริย์ อันคนเราในสมัยนั้นมักรู้สึกคนอารมณ์มาก
เกินที่จะเชื่อได้เสียแล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่มีใครใคร่ใฝ่ใจจนถึง
เรื่องท้าวแสนปม พอได้อ่านแล้วลงเอยเห็นเสียว่าเหลือแล้วอีก
เลยทั้ง ไม่พิจารณาต่อไปทีเดียว โดยเห็นว่าเสียเวลาเปล่าใน
การที่จะใช้ความคิดเพื่อพิจารณาเรื่องเช่นนั้น

แต่ที่แทนถกคิดไปได้ก็หนอยก็จะรู้สึกได้ว่า อันที่จริงควร
ที่จะอยากรู้อยู่บ้าง ว่าในเรื่องท้าวแสนปมนั้นจะมีความจริง
จริงอยู่เพียงไร เพราะท้าวแสนปมไม่ใช่คนอันไกลเลย เป็น
พระบิดาสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ผู้ทรงสถาปนากรุงเทพ
ทวารวดี จะว่าไม่เป็นคนสำคัญอย่างใจได้ เว้นเสียแต่ถ้าจะ
ไม่เชื่อว่า สมเด็จพระรามาธิบดีเป็นลูกท้าวแสนปมทีเดียวนั้น
หาละจนใจอยู่ แต่ถ้ายิ่งเชื่อว่าสมเด็จพระรามาธิบดีเป็นลูกท้าว
แสนปมอยู่แล้ว ก็คงจะยังคงอยากรู้อยู่ว่าท้าวแสนปมแท้

จริงคือใคร และเรื่องราวของท่านผู้นั้นจะมอบคุณความจริงๆ มาก
หรือน้อยเพียงใด

ข้าพเจ้าอยู่ในคนจำพวกซึ่งพอใจจะเชื่อว่า เรื่องราวแห่ง
อัศจรรย์บุคคล อันมีปรากฏอยู่ในตำนานต่าง ๆ โดยมากไม่ใช่
ผู้แต่งชนิดอย ๆ เป็นนิยายเก่าแก่ โดยมากย่อมมีความจริง
เป็นเค้าอยู่บ้าง เช่นเรื่องพระร่วงดัดด้วยนากับขอมดำดิน ซึ่ง
ข้าพเจ้าได้อธิบายมาเรื่องหนึ่งแล้วนั้นเป็นต้น ชนิด ๓ อีกชนิด ๓
เป็นเรื่องซึ่งไทยเราได้มาจาก มัชฌิม ประเทศอย่าง เช่น เรื่องพญา-
กนต์ธพญาพาน ซึ่งเดินจากมัชฌิมประเทศไม่ใช่แต่ทางทิศตะวัน
ออก ทั้งทางทิศตะวันตกก็ได้เดินไป ดังปรากฏอยู่ในเรื่อง
“เซดีปอส” (Cedipus) ในหนังสือโยนิก (กรีก) เป็นต้น
ตั้งเรื่องทำดั่งเล่นปนิน ตั้งเกิดดูเค้าไม่เป็นเรื่อง ซึ่งมาจาก
ต่างประเทศเช่นเรื่อง พญากนต์ธพญาพาน เพราะฉะนั้นจึงควร
พยายามหาหลักฐานในเมืองเราเอง ก็พอได้บ้างเพียงพอที่จะ
ให้ข้าพเจ้าต้องตั้งนิษฐานเรื่องได้ ตามที่คาดคะเนว่าจะเป็นจริง
อย่างไร

แต่ก่อนที่จะแต่งตามความตั้งนิษฐาน ของข้าพเจ้าเอง
ควรที่จะนำเรื่องตำนาน เล่นปนิน มาเล่าไว้ เป็น ดังเขป ตามข้อ
ความที่มาในคัมภีร์ของพระราชาพงศาวดาร ของกรมดมเด็จ

พระปรมาธิบดีฯ แล้วแต่อธิบายทางวิจารณ์ซึ่งได้ดำเนินมา
เป็นลำดับ จนจับเค้าหลักฐานได้พอที่จะตั้งนิษฐานได้นั้นด้วย
แล้วจึงจะได้ แต่ง เรื่อง ความ ตันนิษฐานของ ข้าพเจ้าเองตั้ง
ไป หวังใจว่าคงจะเป็นหนทางที่หาใหม่ชานเรา ใจง่ายดีกว่า
ทางอื่น

ตำนานเดิม

ณ กาดก่อนต๋องมานานแล้ว มีเจ้าไทยผู้ ๓ ทรงพระ
นามว่าพระเจ้าพรหม ได้รับกับพวกขอม ได้อาณาเขต
ตันทนาไทย (คือมณฑลพายัพเดยวัน) แล้วตั้งราชธานีที่
เมืองเชียงใหม่ (พงศาวดารโยนกกว่าชโยท เมืองฝาง ซึ่งน่าจะ
ถูก เพราะเมืองเชียงใหม่ นปรากฏว่าสร้างภายหลัง ตมย นน
หลายร้อยปี)

ครั้นเมื่อราวจุดศักราช ๕๕๐ พ.ศ. ๑๗๓๓ มหาราช
เมืองต๋อง (รามัญ) ได้ยกทัพมาตีพระนคร พระราชาใน
ตมย นนตั้งราชธานีได้ จึงอพยพไพร่บ้านพลเมืองหนีลงมาข้างใต้
มาพบเมืองร้าง ในแคว้นเมืองกำแพงเพชร ชื่อเมืองแปบ จึง

สร้างเมืองขึ้นใหม่ ให้นำว่านครไตรตรังษ์ คือนำมา
 กษัตริย์ได้โดยราชย์ในนครไตรตรังษ์ ดั้งเดิมตั้งกัณฑ์ลงมา
 & ๓๖

ท้าวไตรตรังษ์ชวท & นน มีราชธิดาของก ๓ ซึ่งมี
 รูปงามนัก อยู่มากครั้ง ๓ เทวดาคัดใจให้อยากด้วยมะเขือ
 พอกชาติดวงกเทยวหามาถวายเต็มมือ ธรรมนพชายทุกตระกูล ๓
 ชื่อนายแต่นปม เพราะมีปมเต็มไปทั้งตัว ปลุกมะเขือไว้เป็นอัน
 มาก แต่คืน ๓ ซึ่งขยุ้มกระท่อมแห่งนายแต่นปมนั้น มีผด
 ใหญ่งามกว่าคนอื่น ๆ โดยเหตุที่นายแต่นปมถ่ายบั๊ดธำวรรต
 อยู่นั้น นายแต่นปมทราบข่าวว่าพระราชธิดาโปรดด้วยมะเขือ
 จึงนำมะเขือผดใหญ่ของตนนั้นไปถวาย นางได้โดยมะเขือนั้น
 เขาไปไม่ช้ากมครรภ และเมื่อถึงเวลาที่มาด้แล้วกคดออกกุมารมา
 องค์ ๓

ท้าวไตรตรังษ์อยากจะใคร่ทราบว่ ใครเป็นบิดาแห่งพระ
 กุมารนั้น จึงให้บ่าวร้องเจ้านายขุนนางและราชธูรมาพร้อมกันใน
 วัง ให้มีของกินถือคิดมอมาทุกคน และท้าวไตรตรังษ์เสียดาย
 ว่า ถ้าใครเป็นบิดาพระกุมารขอให้กุมารรับของแต่เฉพาะจาก
 มือผู้นั้น พระกุมารก็มิได้รับของของผูใด จนนายแต่นปมถือ
 ก้อนข้าวเย็นมาให้พระกุมารจึงรับข้าวเย็นนั้นไปด้วย ท้าวไตร-

ครึ่งทรงพระพิโรธ แดงระอาว่าพระธิดามัวไพร่เช่นนั้น จึง
ขบนางออกจากนครไตรครังษ์ พร้อมด้วยนายแสนปมและกุมาร
ผู้เป็นบุตร

นายแสนปมพานางกับกุมารไปโนบ่า ได้รับความลำบาก
เป็นอันมาก จึงร้องถึงพระอินทร์ ๆ จึงจำแดงเป็นจวนร นำ
อินทเทวีมาให้ใบ ๓ นายแสนปมกตถองหนักให้ปมหาย มีรูป
ร่างงดงาม แดงดนมคเมของชนใหม่เมือง ๓ ถ้าเรจัดเมื่อมะแม
จุลศักราช ๖๘๓ พ.ศ. ๑๗๖๒ ให้นำมเมืองว่า เทพนคร และ
ท้าวแสนปมกตถองนครของราชธัมมปัตในเมืองเทพนคร ทรงพระนาม
ว่าพระเจ้าศรีไชยเชยงแสน ส่วนพระราชโอรสนั้นพระบิดาได้
เอาทองคำทำพระธูให้บรรทม จึงมีพระนามปรากฏสืบมาว่าเจ้า
เจ้าทอง ท้าวศรีไชยเชยงแสนอยู่ในราชธัมมปัต ๒๕ ปี ทวง
กตเมื่อบวออก จุลศักราช ๗๐๖ พ.ศ. ๑๗๘๗ พระเจ้าธูทองจึง
รับราชธัมมปัตสืบพระวงศ์ต่อมา

วิจารณ์

เรื่องท้าวแสนปมตามตำนานมีมาเช่นนั้น ทำให้เป็นที่น่า
จะนึกอยู่ว่า คงต้องมีมตความจริงอยู่บ้าง แต่อย่างน้อยก็กราช
บิตวงศคณน ก็มิเป็นชของแน่นอนช้อยอย่างหนึ่งแล้ว เพราะฉะนั้น

เรื่องน แท้จริงข้าพเจ้าได้นกกลองอยู่นานแล้ว แต่ยังมีใจ
ใ้ครองให้ตกซึ่งปานใดนั้ จนเมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พุทธ
ศักราช ๒๔๕๖ ข้าพเจ้าได้ไปตั้งเมืองอุทของ จึงเกิดโงษกนชน
กิงพระเจ้าอูทของ องคซึ่งภายหลังได้ทรวรธาปนากรุงเทพทวาราว
ตศักรียุชชานน ณ ตำบลหนองไ้ถนนน ว่าสฤตของพระชงคนน
เป็นมาอย่างไร

นักเตงโบราณคคซึ่งอยู่ดวยกน ณ ทนน มีพระเจ้าบรม
วงศัเชอ กรมพระดำรงราชานุภาพ กับพระยาโบราณราชธา
นินทร เป็นอาทิ พร้อมดวยตวข้าพเจ้าตงความเห็นพร้อมกน
ว่า ไม่ใช่กำเนิดในวงศักษตริยเมืองอุทของเป็นแน่ เพราะบรรดา
หนงถ้อตำนานต่าง ๆ ทม กล่าวดงตมเตจพระรามาชบดยคม
กล่าวใจตง ๆ กัน ก็อว่าเป็นโอรสนายแต่นปม ซึ่งภายหลังได้
เป็นพระราชากรองเทพนคร ทรงพระนามว่า พระเจ้าศักริชัย
เชียงแต่นดงนอยาง ๑ อักนัย ๑ คือพงศาวดารเห็นอว่าเป็นตูก
โชคิกเศรัษฐี ซึ่งอาณาประชาราษฎรได้พร้อมกนอญเชญชุน
ทรงราชย์ในเทพนคร เป็นบัญญัติว่าจะตองเชอชอยางไหน หรือ
จะไมเชอชอง ๒ อย่าง จึงมีขอคกรวจารณอยู่ตงตอไปน

(๑) ส่วนที่กล่าวตมเตจพระรามาชบดเป็นตูกโชคิกเศรัษฐี

นนไม่หาเชื้อ เพราะถ้าเป็นลูกเศรษฐีไหนจะได้รับเชิญขึ้นเป็น
เจ้าแผ่นดิน เพราะจะว่ามีอภิไถ์หารอะไรพิเศษอย่างทีกล่าไว้ใน
ล้นพระร่วงหนักห้ามได้

(๒) ควรเข้ข้างเป็นลูกท้าวศรีไชยเชียงแสน มากกว่า
และบัญญัติกันต่อไปว่า ท้าวศรีไชยเชียงแสนนั้นคงได้ทรงราชย์
ในนครศรีไชยหรือศรีวไชย (คือที่เรียกนครปฐมบดิน) จึงได้
มีนามว่าพระเจ้าศรีไชย ซึ่งถูกต้องตามแผนโบราณอันใช้กัน
มาจนทุกวันนี้ เช่นเรียกเจ้าแก้วนรวิรุว่า "เจ้าเชียงใหม่"
ดังนี้เป็นตัวอย่าง

(๓) คราวนี้มีปัญหาว่า พระเจ้าศรีไชยเชียงแสนเอง
นั้น เป็นลูกเต่าเหล่าใคร อันเป็นปัญหาที่คอบยากอยู่ ข้อที่ว่า
เป็นคาชปมคนสามัญอยู่คน ๓ แถวอยู่คี่ ๆ จะเกิดมบุญญาธิการ
ขึ้นมาจนได้เป็นพระยามหากษัตริย์นั้น ดูเป็นการพนวดียที่จะเป็น
ไปได้ แม้แต่พระร่วง ซึ่งกล่าวว่ามีอภิไถ์จนได้เป็นพระเจ้า
กรุงสุโขทัยนั้น ก็มีสามัญ เป็นพ่อเมืองตะไฉ่ ซึ่งนับว่า
เป็นเจ้าอยู่แต่ดั้ง ขาฟเจ้าโตอธิบายมาแต่ในเรื่อง "ขอม
คำคืน" ของขาฟเจ้านั้น

(๔) นามแห่งท้าวแสนปม ซึ่งมีชื่อว่าพระเจ้าศรีไชย
เชียงแสนนั้น ทำให้มีผู้ยากใคร่คอบว่า ท้าวแสนปมเป็น

กษัตริย์วงศ์เชียงแสนหรือเชียงราย แต่เมื่อพิจารณาดูแล้วก็
 จะแลเห็นข้อคดีกันอยู่ ๒ สถาน คือสถานที่ ๑ แม้ในตำนาน
 แฉกปมในต้นพงศาวดารกรุงเก่าอันเอง ก็มีใ้ก่กล่าวว่่าแฉกปม
 เป็นเชื้อวงศ์กษัตริย์เชียงแสนหรือเชียงราย เป็นแต่เป็นผู้ใด
 นางธิดาท้าวโครศรี ซึ่งกล่าวว่่าเป็นกษัตริย์เชียงแสนต่างหาก
 เหตุไฉนจึงจะเอาชื่อแห่งวงศ์ฝ่ายเมืงไปไว้เรียกตัวเอง ดูไม่มี
 มติอันใดเลย สถานที่ ๒ ตามตำนานโยนกมีข้อความปรากฏ
 ชาติอยู่ว่่า ขุนเมืงรายเป็นผู้สร้างเมืองเชียงรายขึ้นเป็นราชธานี
 และได้อยู่ก่อน แล้วจึงได้ลงมาตั้งเมืองทริภุญชัย แล้ว
 จึงสร้างนครเชียงใหม่ ขุนเมืงรายนตามจดหมายเหตุของโหร
 ว่าล้มภพเมื่อฉวัน ๓ ๗ ๓ ค่ำ ปีมะจิด จุลศักราช ๖๐๐ พุทธ
 ศักราช ๑๗๗๑ และสร้างเมืองเชียงใหม่เมื่อมีวอกจุลศักราช
 ๖๕๗ พุทธศักราช ๑๗๑๗ จึงเอาเชียงใหม่เป็นราชธานีจน
 ถึงบัดนี้ ขุนไชยสงครามลูกขุนเมืงรายจึงถบชนไปอยู่ทเมืองเชียง
 รายตามเดิม ส่วนเมืองเชียงแสนนั้น ตามตำนานโยนกว่่า
 เมื่อจุลศักราช ๖๗๗ พุทธศักราช ๑๗๗๐ เจ้าแสนภู (หลาน
 ขุนเมืงราย) ได้ราชสมบัติคือขุนไชยสงครามผู้เป็นพระบิดา ขุน
 แสนภูได้ไปสร้างเมืองเชียงแสนขึ้นเป็นราชธานี และขุนแสนภู

หนทางกตเมือจตุศักราช ๖๕๖ พุทธศักราช ๑๘๑๗

ตั้งปรวมความจาเมืองเชียงรายนั้น ขุนเมืองรายได้สร้าง
 ขนในระหว่างจตุศักราช ๖๕๐ พ.ศ. ๑๘๓๓ (ซึ่งเป็นเวลาที่ขุน
 เมืองรายมีนามปรากฏจนแล้ว) กับจตุศักราช ๖๕๗ พ.ศ. ๑๘๔๑
 ซึ่งเป็นปีที่สร้างนครเชียงใหม่ ตั้งเมืองเชียงแสนนั้น ขุนแสน
 ได้สร้างขนระหว่างจตุศักราช ๖๘๗ พ.ศ. ๑๘๗๐ กับจตุศั
 กราช ๖๘๖ พ.ศ. ๑๘๖๗ แต่สมเด็จพระรามาธิบดี ๓ ซึ่ง
 เรียกกันว่าพระเจ้าอู่ทองนั้น ในจดหมายเหตุของโอร่าตัมภพ
 เมือ ๓ วัน ๒ ๕ คำ บิชาด จตุศักราช ๖๗๖ พ.ศ. ๑๘๖๗
 เพราะฉะนั้นพระเจ้าศรีไชยเชียงแสนจะเป็นเชื้อวงศ์เชียงแสน
 เป็นเมืองที่สร้างขนภายหลังบิชาดแห่งพระโอรย์ยอมไม่ได้
 เอง ตั้งขอที่จะจาเป็นเชื้อวงศ์เชียงรายก็ไม่ถนัดเหมือนกัน เพราะ
 ในตำนานโยนกมีข้อความปรากฏชัดเจนอยู่ว่า ขุนเมืองรายผู้สร้าง
 เมืองเชียงรายนั้นมลูกหลานกคน และได้ครองเมืองโตขุน

(๕) เมือพิจารณาดูได้ความดังกล่าวแล้วข้างบน จึง
 ญัตติกันว่า พระเจ้าศรีไชยเชียงแสนไม่ใช่เชื้อวงศ์เชียงแสน
 เชียงรายเป็นแน่ แต่ถ้าเช่นนั้นเหตุใดจึงมีคำว่าเชียงแสนอยู่ใน
 ชื่อเดา ขอนจะหาสิ่งใดเป็นพยานหลักฐานตอบก็หาไม่ได้ กรม

พระตำรงกับพระยาโบราณขอให้ข้าพเจ้าของคันทนามบุคคล ซึ่ง
 ใช้คน ๆ อันมีตำแหน่งกต้าย ๆ เชียงแต่น ข้าพเจ้าคนพบนาม ๓
 ซึ่งใกล้พอประมาณคือ “ชินเสน” อันเป็นนามที่พบบ่อย ๆ
 ในหนังสือต้นตงกุก และนามว่าชินเด็น ถ้าหากจะเพี้ยนเป็น
 “เชียงแต่น” ไปก็อาจจะเป็นไปได้ เพราะผู้แต่งตำนานท้าวแต่น
 ปมหนตของเข้าใจว่าไม่ใช่คนในสมัยท้าวแต่นปมเอง หากเป็นคน
 ซึ่งเกิดภายหลังนาน และไม่มีคามวิตกซึ่ง ในเรื่องเมืองเชียง
 แต่น รู้แต่ว่าเป็นเมืองโบราณอัน ๓ ซึ่งเป็นราชธานีเท่านั้น จึง
 เหมามาให้วงศ์สมเด็จพระรามาชิมคามาจากทนน เป็นอันเป็นไปโดย
 ความวิตกเท่านั้น จึงคิดลงเป็นอนญัตตกถว่าท้าวแต่นปมหนต เป็น
 เจ้านายเชอษศรียนนครศรีไชยและบางที จะชื่อชินเด็น แต่ขอ
 นไม่ยืนยัน ถ้าใครหาหลักฐานมาคคทานให้เพียงพอว่ามิได้
 ชื่อชินเด็น ข้าพเจ้าก็จะยอมถอนความต้นนี้ฐานอนนโดยทันที

(๖) เป็นอนญัตตกถแล้วว่า ข้างฝ่ายพระบิดาสมเด็จพระ
 พระรามาชิมคเป็นเชอวงศ์ศรีไชย หรือศรีวิไชย ก็ตั้งนข้างฝ่าย
 พระมารดานั้นจะเป็นเชอโตเต่า ข้าพเจ้าตอบว่า ข้าพเจ้าเชอคาม
 ข้อความในพระราชพงศาวดารตั้งเขป ของกรมสมเด็จพระปร
 มานุชิต ซึ่งกล่าวยุติของกันกับตำนานโยนก และซึ่งข้าพเจ้า

ได้นำมาลงไว้ข้างหน้าโดยตั้งเขปแล้ว ข้าพเจ้าตั้งมกรจะเชื่อว่า
 พระมารดาพระเจ้าอุทองเป็นราชธิดาแห่งท้าวไตรศรีขันธ์ ผู้เป็น
 เชื้อวงศ์พระยาสุทนต์หิรามณีลงมาจากเมืองฝางนนเอง ส่วนกรม
 พระดำรงในชนคนทรงทวงว่า เมืองไตรศรีขันธ์หาไม่พบ เพราะ
 ฉะนั้นทรงตั้งนัยฐานตามนามแห่งท้าวศรีไชยเชียงแสนว่า วงศ์
 พระยาฝางนนจะได้ครองเมืองศรีวิไชยนี้เอง และพระเจ้าอุทอง
 ก็ได้กำเนิดในวงศ์นนเอง แต่ถาเช่นนนเรื่องแสนปมจะมีมาได้
 อย่างไม่ ถ้าพระเจ้าอุทองได้กำเนิดมาโดยปรกคิมได้มีเหตุการณ์
 แปลกประหลาด เหตุไฉนจะมีเรื่องแปลกประหลาดเช่นเรื่องแสน
 ปมจน มวชยเที่ยงถอยในชนคนเช่นนี้ จึงขออธิบายความ
 เห็นทง ๒ ฝ่ายดังต่อไปนี้

กรมพระดำรงได้ทรงแต่งตั้งความเห็นไว้ในเรื่องเมือง ไตร-
 ศรีขันธ์ว่า ตามที่กล่าวในหนังสือพงศาวดารย่อ ว่าพระยา
 ฝางแพแก่หาราชเมืองตตอง แล้วจึงกวาดครอบครัวชาวเมือง
 ขพยพหินชากัดลงมาตั้งราชธานีที่เมืองแปบ อันเป็นเมือง
 เการ้าง อยู่คนละฟากกับเมืองกาแพงเพชรนนิ พระองค์
 ทานทรงพิเคราะห์เห็นจวชรมตาการตั้งคราม ถ้าพ่ายแพ้เสีย
 บ้านเมืองแก่ชากัดก็มักจะไคแต่หนีเอาตัวรอด ทจขอพพ
 ไพรบ้านพลเมืองหนด้วย ในเวลาชากัดอยู่ในชานพระนครนิน ๓

ยากอยู่ ตั้งแต่เมืองฝางลงมาเมืองกำแพงเพชรทางไกลมากมี
 ใช้น้อย ถ้าพระยานนไถเดี่ยวพระนครแก่ชราศีก น่าจะหนีมาแต่
 กับสมัครพรรคพวก อย่างครึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรีหนีพม่าลงไป
 เมืองชดบุรี ลงมาอยู่กับพวกไทยที่ลงมาตั้งอยู่กันแล้ว พวก
 ไทยเห็นเป็นเจ้านาย จึงยกพระยาฝางหนั้นขึ้นเป็นขุนในหมื่นคน
 ตามพระคำริของกรมพระดำรงในคชนน ข้าพเจ้าเห็นด้วยทุก
 ประการ

ถิ่นราชธานีที่เจ้าพระยาฝางได้ครองนั้น กรมพระดำรง
 ทรงพระดำริว่า ธรรมเนียมเมืองแปบ ที่อยู่ในแขวงเมือง
 กำแพงเพชรนั้นแห่งเดียว ทรงพระดำริว่าน่าจะได้ครองพระนคร
 ศรีวิไชยหรือศรีไชย เพราะประการที่ ๑ เจ้าผู้ทอพยพจากเมือง
 ฝางหนั้น มีนามปรากฏว่าไชยศิริ ประการที่ ๒ ตามหนังสือ
 เกาทัณฑ์ว่า คินวงศ์พระเจ้าอู่ทองอพยพลงมาพบเมืองร้าง จึง
 ตั้งเป็นราชธานี เมืองนครปฐมในเวลานั้นก็เป็นเมืองร้างมา
 เกือบ ๓๐๐ ปี ตั้งแต่ครึ่งพระเจ้าอู่ทองมาตกอวตคอินเขาผู้คนไป
 ประการที่ ๓ ตามเนื้อความในพระราชพงศาวดารสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า พระเจ้าอู่ทองเป็นราชบุครเขย แล้วได้
 ครองเมือง เมืองอู่ทองกับนครปฐมอยู่ใกล้ ไปมาถึงกันสะดวก
 อาจารย์จกมกุนไปมาหาหนได้จายกว่าอยู่เมืองเทพนคร ทว่าอยู่

โคเมืองกำแพงเพชรลงมาหนอยหนึ่ง ซึ่งต้องเดินทางตง ๓๐ วัน
 จึงจะถึงเมืองอุทของ ประการที่ ๔ เมื่อคนวงศ์พระเจ้าอุทของ
 อพยพลงมา ว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๑ มาครองเมืองถับพระวงศ์กัน
 ต่อมาถึง ๑๖๐ ปี จึงเกิดพระเจ้าอุทของ - ความจริงในระหว่าง
 ๑๖๐ ปีนั้นได้เกิดราชอาณาจักรสุโขทัยขึ้นแล้ว และกษัตริย์วงศ์
 พระร่วงได้สร้างเมืองนครปฐมที่ตรงเมืองกำแพงเพชรขึ้นเป็นราชธานี
 ฝ่ายตะวันตกกรมแม่น้ำพอง พวกคนวงศ์ของพระเจ้าอุทของ ถ้าจะ
 ได้ครองราชสมบัติอยู่ในแขวงกำแพงเพชร เมื่อก่อนพระร่วง
 ตงราชอาณาจักรนั้นเป็นได้ แต่เมื่อพระร่วงได้ตงราชอาณาจักร
 ขึ้นแล้ว จะครองราชสมบัติซ้อนกันอยู่กับพระร่วงอย่างไร ด้วย
 เหตุเหล่านี้ กรมพระดำรงจึ่งทรงพระดำริว่า ทักถ้าวในพระราช
 พงศ์คำวตารยของกรมสมเด็จพระปฐมอัฐิ ว่าคนวงศ์ของ
 พระเจ้าอุทของครองราชสมบัติอยู่ในเมืองแปบในแขวงเมืองกำแพง-
 เพชร ศดลตมาจนพระเจ้าอุทของธมภพนั้นเห็นจะไม่ถูก ที่จริง
 งานจะลงมาอยู่ถึงเมืองนครปฐม ถ้าไม่ใช่ในครั้งแรก ก็ย้ายมา
 ในชั่วหลัง

พระดำริของกรมพระดำรงเช่นนี้ ข้าพเจ้ามีความเห็นพ้อง
 ด้วยอยู่หลายประการ แต่ทว่าข้าพเจ้ายังมีความเห็นแตกต่างกับ
 พระดำริของท่านบางกมึ ดังจะได้กล่าวต่อไป

ข้อ ๑ ท้าวพระเจ้ายกทองเป็นเชลย กษัตริย์ นครคีรีไชยนิ
 ขาพเจ้าเห็นด้วย แต่เชลยว่าเป็นข้างฝ่ายพระบิดาคือท้าวแดงปม
 นนเอง แต่ข้างฝ่าย พระมารดา เป็น เชลยวงศ์ กษัตริย์ นครไคร-
 ตรังษ์

ข้อ ๒ ขาพเจ้ายังไม่เห็นด้วยในข้อท้าววงศ์ กษัตริย์ ทไต
 หนีจากเมืองฝางนจนจะได้ลงมาถึงนครปฐม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง
 ก็คือว่า เมืองไครตรังษ์ได้มาจริง ไม่ใช่เหลว และไม่ใช่เมือง
 เดียวกับนครปฐม

ข้อ ๓ ท้าวมืองไครตรังษ์จะไปคงคิด ๗ อยู่กับเมืองกำ-
 แพงเพชรไม่ได้นั้น ขาพเจ้าก็ยอมว่าไม่ได้ เพราะพวกพระร่วง
 คงไม่ยอมให้ตั้งอยู่ แต่การที่จะมาคงทนนครปฐมนั้น ขาพเจ้า
 เห็นชัดชัดของอยู่ เพราะพระยาฝางนจนเสียนครหนักลงมา ไม่มี
 กาดวงษาอะไร เพราะฉะนั้นเมืองที่จะตั้งขึ้นก็คงเป็นเมืองยอม ๗
 คงไม่มาเดือกคงชน ณ ที่เมืองร้าง อันเคยเป็นนครราชธานี
 ใหญ่โตมาแต่ก่อนอย่างเช่นทนครปฐม ทั้งเป็นที่อยู่ใกล้อาณา-
 เขตคูทอง ซึ่งเขาก้ออาจจะไม่ยอมให้อยู่เหมือนกัน

ข้อ ๔ ถ้าจะถามให้ขาพเจ้าว่า นครไครตรังษ์นั้นอยู่ที่
 ไหน ขาพเจ้าจะคงเริ่มด้วยตอบว่า ไม่ใช่อยู่ที่ตรงข้ามปาก
 หนักกับเมืองกำแพงเพชร เพราะที่นั้นไม่เคยมีนามว่าเป็นเมืองเลย

ก็พอด้นนุษฐานได้จา เมืองโตท่นบจาไดรอมอยในราชอาณา-
จักรของพระเจ้าอทองอยู่แถว เป็นอนไม่มชออยในหมู่ประเทศ
ราช เพราะระฉนการทเมืองสรรกไม่มชออยในหมู่ประเทศราช
ก็อาจจะเป็นเพราะเป็นเมืองของคาพระเจ้าอทอง จึงนับว่าอยู่
ในอาณาเขตแถว ทั้งค้อมาปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า
เมืองสรรกเป็น เมืองลูกหวดง มีเจ้านายไปครอง เช่น เจ้าญู พระยา
เป็นคัวอย่าง อีกประการหนึ่งมีความที่ปรากฏอยู่แน่นอนว่า
เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดี วิชาทกับสุโรทัยโค ชนไปยึด เมืองสรรก
ไว้ก่อน เพื่อเป็นเมืองหน้าด่าน ลูกเป็นข้อควรอ้างเป็นพยานได้
อีกสถานหนึ่ง

อนึ่งในคำจารึกหัดกัฉาของพ่อขุนรามกำแหง นามนคร
ไตรตรึงษนหม่าไม้ ซึ่งอาจจะทำให้กแดงโบราณคดีบางคน
หียบยกมาอ้างเป็นพยานว่า นครไตรตรึงษนไม่เคยมีเป็นเมือง
ทีเดียว แต่ถากถางเช่นนั้นข้าพเจ้าจะต้องตอบว่า นามเมือง
ตามที่เราเรียก ๆ กันอยู่ กาดบตนักไม่มออกหลายเมือง เพราะ
ในคำจารึกนั้นเรียก นามเมืองผดกบที่ เรียกกันอยู่ ณ บดิน เป็นอัน
มาก เช่นเรียกเมืองพิษณุโลกว่า "สรรหวดง" และเมือง
โอชบุรี (พิษณุโลกฝั่งตะวันออก) ว่า "ตองแคว" ดังน
เป็นคน ส่วนเมืองสรรคนน ในคัฉาจารึกเรียกว่าเมืองแพรง

ขี ๕ ตามพระดำริของกรมพระดำรง ซึ่งทรงแต่งไว้
 ในคำอธิบายเหตุการณ์ เมื่อก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา อันม
 อยู่หน้าห้องต่อพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขานน
 ข้าพเจ้าได้เกิดได้ว่าทรงยุดำรงเรื่องสมเด็จพระรามาชบค
 อันมีข้อความเก่าเป็นพิสดารอยู่ในบทคนพระราชพงศาวดาร ฉบับ
 กรมสมเด็จพระปฐมยุวัฒน์ เป็นเรื่องอันไม่ตำราจะควรจด
 ทศเดียว คือไม่ทรงเชื่อเรื่องท้าวแสนปมหนทศเดียวทรงเชื่อว่า
 พระเจ้าอุทองได้ สมภพ มาโดย ปกติ ใน พระราชวงศ์ แห่ง กษัตริย์
 เมืองฝาง แต่ข้าพเจ้าได้ใคร่ครองดูตำนานแล้วเห็นว่าเรื่องท้าว
 แสนปมหน ทูมข้อความฉิครพิสดารมากเกินกว่าที่จะผูกขึ้นเป็น
 นิยาย ฉย ๆ ข้าพเจ้าสมควรจะเชื่อว่า เรื่องนมนมุดความ จริงอยู่
 แต่หากผู้ทศภายหลังไม่ได้มีความรูถกซ่งปานใด ทั้งใจชอบ
 ในทางปาฏิหาริย์อยู่แล้ว จึงเข้าไปเป็นทางปาฏิหาริย์มากไป
 แต่ถ้าพิจารณาและใช้ความสันนิษฐานประกอบเข้าบ้าง ก็พอจะ
 แลเห็นทางอันน่าเชื่อได้ อย่างเช่นเรื่องพระร่วงซึ่งได้ไปครอง
 เมืองสุโขทัย ข้าพเจ้าได้ของอธิบายเรื่อง ๓ แล้ว ก็ดูมเห็น
 ด้วยกับข้าพเจ้าเป็นอันมาก จึงทำให้ข้าพเจ้าทะนงนกลอธิบาย
 เรื่องท้าวแสนปมบ้าง ได้แต่ตั้งความเห็นแก่กรมพระดำรง และ

พระยาโบราณราชธานินทร์ ทานทง ๒ นรบริงฉาชอบกตอยู่บาง
 ชาวเจ้าจงกตานามาแต่ตง ณ ทน ดังคือไปน

ต้นนิษฐาน

เมื่อราวศตศักราช ๕๕๐ พ.ศ. ๑๗๓๓ มีพระเจ้าแผ่นดิน
 ไทยองค์ ๓ เป็นเชลยของข้าศึกพระเจ้าพรหมมหาราช ทรงพระ
 นามว่าท้าวไชยคีรี (ซึ่งเป็นเชลยไชยยุคน ๆ ข้างมัธยมประเทศ)
 ครองเมืองฝางอยู่ ได้ถูกข้าศึกจากรามัญประเทศยกมาตีเมือง
 ท้าวไชยคีรีสู้มิได้ จึงหนีลงมาข้างใต้ พบพวกไทยที่ได้อพยพ
 กันลงมาแตกกันแล้วแต่คงอยู่ตามดงแพรก พวกไทยเหล่านั้นหา
 เจ้านายเป็นขุนครองมิได้ ทั้งคงอยู่ในภูมิตกค้างระหว่างราช-
 อาณาเขตตโยทยกบ่อทอง จึงเป็นอันห่างไกลราชธานทง ๒ แห่ง
 รุติกว่าเหตุ จึงอัญเชิญพระเจ้าไชยคีรีขึ้นเป็นขุนเหนือคน ท้าว
 ไชยคีรีซึ่งตัวร้ายราชธานชนใหม่ เรียกนามว่านครไตรตรังษ์
 พระเจ้าไชยคีรีครองนครไตรตรังษ์อยู่จนทวงคตแล้ว เชอพระวงศ์
 ไตรของราชตมบศตัมมาอีก ๕ ชั่ว

ท้าวไตรตรังษ์ชวต ๕ นั้น มีราชธิดาอยู่องค์ ๓ มีรูป
 งดงามมาก ถัดคตคัพพเตดลธระบือไปในเมืองต่าง ๆ ทราบถึง
 พระเจ้านครคีรีท้าวไชย จึงไซ้ทูกไปทาบทามเพื่อชชนางนบน

มเหสีแห่งพระชินเด็นราชโอรสผู้เป็นยุพราช แต่ทว่าใครตรึง
ไม่มีราชโอรส ก็ปรารถนาจะได้เขามาเป็นกษัตริย์ครองเมือง
สืบไป จึงตอบว่า ท้าวท้าวไชยจะยอมเป็น เมืองจนคงจะยก
พระธิดาให้ท้าวท้าวไชยก็ไม่ยอม จึงงดกันไป

ครั้นเมื่อราวปีฉลู จุลศักราช ๖๗๕ พ.ศ. ๑๗๕๗ พระ
ชินเด็นมีความปรารถนาจะใคร่เห็นตัวนางธิดาไตรศรี จึง
พระราชบิดาไปยังเมืองไตรศรี แต่ครั้นว่าจะตรงเข้าไปก็เห็น
ไม้ตะดอกลง ด้วยพระบิดากับท้าวไตรศรีผิดใจกันอยู่ จึงต้อง
ใช้อุบาย แปลงตัวเป็นยาจกเขาฝุ่นและเขม่าทาให้เปื้อนเประ
เอารกแค้นตัวให้ดูประหลาดว่าเป็นปนม่มทอไปทงคต นุ่งห่มให้
บ่อน แลตักเข้าไปในเมืองไตรศรี ไปอาศัยรับใช้ผู้เฒ่าสวน
หลอวงอยู่ เพื่อหวังของตัวนาง

อยู่มานาน ๓ นางธิดาไตรศรีออกไปประพาสสวนหลอวง
(ซึ่งเทียบดูตามที่ใดเคยเห็น ๓ อยู่ตาม เมืองโบราณ มักอยู่นอก
กำแพงเมืองเช่นสวนมะม่วงที่กรุงศรีอยุธยา และสวนหลอวงที่กรุง
เก่าจนเป็นตออย่าง) พระชินเด็นไปเที่ยวเดินเก็บผลหมากกรากไม้
และผักหญ้าอยู่ได้เห็นตัวนางก็มีความรัก จึงเข้าไปหาและนำ
ผักไปถวายเป็นนางตั้งเกตุพระชินเด็นเห็นได้ว่าไม่ใช่คนไพร่

จริง เพราะประการ ๓ มิได้ให้ อีกประการ ๓ ตาจึงดูไม่
 หุดมเลย นางให้ข้าหลวงชักดู พระชินเสนก็ให้การแต่เพียงว่า
 ชื่อนายแสนปม แต่ไม่บอกว่าเป็นใครหรือเป็นลูกใคร
 เดียว นางนึกในใจว่าเป็นคนมีตระกูลแปลงตัวมาเป็นแน่แท้แล้ว
 แต่จะพูดจาอะไรกันต่อไปอีกก็ไม่ถนัด จึงตั้งอาตอไปให้หมัน
 เก็บผักตงเขาไปในวัง แล้วนางก็กลับเขาวัง

ฝ่ายพระชินเสนกลับไปถึงที่พักแล้ว ใครครองดูเห็นท่า
 ทางว่านางจะมีความรักใคร่บ้าง แต่ยังไม่แน่ใจแท้ จึงใช้ชื่อนาย
 เขาเหล็กแหดมजारเป็นหนังสือขบนมะเขือ เป็นถ้อยคำเกยอเดียว
 เกยงเป็นนัยๆ แล้วนำมะเขือกับผักตงๆ ส่งไปให้นาง ฝ่าย
 นางได้เห็นหนังสือนั้นแล้ว ก็เขียนหนังสือตอบได้หือหมากฝาก
 ไปให้นายแสนปม พระชินเสนได้รับหนังสือตอบเข้าใจได้ว่านาง
 ช้มีครรภ์ใคร่ในตนเป็นแน่แท้ จึงเข้าไปหานางในวัง (การที่
 จะเขาวังในสมัยนั้น ไม่เป็นการยากเย็นปานใด เพราะวังคงจะ
 ไม่มีกำแพง มีแต่รั้วไม้อย่างบ้านเรือนคนๆ เราเท่านั้น และราช
 มนเทียรและคานหกกักคงเป็นเรือนฝากระดานทงนนั้น ไม่เป็นเรือน
 ตู้งปานใด)

คือนนมากคงจะได้พบปะกันออก ที่สวนเป็นพน และวิธี

จึงแต่งตั้งเป็นนายแสนปม ถัดจากเขนก่อน ๓ เข้าไปยังพระदान
 ครนทองเวดากำหนด ทางไตรตรังษกษออกยงหน้าพระदान
 ให้เชิญพระนิตดาออกมา และพระขงคทรวงตั้งดีคยาธิษฐานแล้ว
 ก็ให้อมพระนิตดาไปเที่ยวคุณิ พระกุมารก็ไมรับของของใคร
 ดังคนเดียว จนกระทั่งนายแสนปมชุกอนชาวเขนให้จรงรบ - (ซึ่ง
 ไม่เป็นการอัศจรรย์อันใด เพราะนางนมคงจะได้รับคำสั่งมาจัด
 เจนแล้วว่า ให้รับแต่ของจากมือนายแสนปมคนเดียวเท่านั้น)

ทางไตรตรังษ เห็นหลาน รับกอน ชาวเขน ของนาย แสนปม
 เป็นการผิดคาดคะเน ทรงรุดถอยมายแก่ขารกำนัดว่าพระชิตาเงิน
 ชุกกับคนเดวเขนหน ก็มีควมโกรธ ชบพระชิตาออกจากพระนคร
 โดยทันที และตำว่านายแสนปมต่าง ๆ นายแสนปมจึงกล่าวว่
 ถึงชบโลกไม่วคก เมืองจะสร้างอยู่เองใหม่ตกเทวนกได้ ทงไม
 มีความเกรงกลัวใครเลย เพราะพอคอนทภทรชนรพดกจะมีมา
 เหมือนนาโนมหาสมุทร ทางไตรตรังษจำคณว่าแสนปมพูดออกตดี
 จึงทำให้คกถอย แสนปมกตกถอยอินทภทรชน ๓ ตา ชนระนน
 ชนพดแห่ง นครศวีไชยไคยินเฉียงกตองกให้ พดไพรชองชน คามท
 พระชินเด็นไตรศตั้งไว้ (ถองอินทภทรชน คามควมเข้าใจกน
 ว่าเป็นถองใบใหญ่ แท้จริงเป็นถองขนาดย่อม ซึ่งใช้น้ำ

กระบวนพลแต่ละทัพให้ตั้งสัญญาณในการทัพ ข้าพเจ้าได้เคยเห็น
 กตของเขื่อนขันธ์ ซึ่งเขาใช้คนนำกระบวน เมื่อเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์
 แห่งข้าพเจ้าเข้าเมืองเชียงใหม่ แต่โดยเหตุที่หมื่นช่อว่าอินทเทวี
 ผู้แต่งเรื่องแค้นปมจึงเหมาเอาว่าเป็นกตของพระอินทร์นำมาให้
 และเมื่อเป็นกตของพระอินทร์เช่นนั้น จึงนมทได้ทั้งพลและพัสดุ
 แท้จริงพระอินทร์เห็นคงคือนทเทวีเพื่อเป็นสัญญาณเท่านั้น)

ครั้นเมื่อพระอินทร์เห็นคือนทเทวีนั้น และพลได้ให้ร้องก
 ก้องขึ้นเขื่อนขันธ์แล้ว ท้าวไตรรงค์ชกก็จะตกใจตั้ง หมดทำ
 มรัทจะทำการประหารใดต่อไป แต่เห็นถนัดว่าเดี่ยทำเขาแล้ว ก็
 ได้แต่ทำขอมเท่านั้น และถึงแม้ว่าจะจงใจของน้องพระชนเสน
 ให้เขาอยู่ เขาก็คงไม่อยู่ เพราะตูกูกพอเขาแล้ว ยังได้คิดว่า
 ตัวเขาเองอีก พระอินทร์เห็นคงคือนทเทวีได้รับนางและบุตรกลับไป
 นครศรีวิชัย

คือนไป ในตำนานมีกล่าวไว้ว่าทำแค้นปมได้สร้างเทพนคร
 ขึ้นและขึ้นด้วยราชย์ในนครนั้น เมื่อปีมะแม จุติศักราช ๖๗๓
 (พ.ศ. ๑๙๖๒) ฉะนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะเป็นการเข้าใจผิดด้วย
 เรื่องนามนคร ก็เข้าใจว่าเทพนครเป็นนามเมือง ๆ หนึ่ง และ
 โดยเหตุที่ยังมีเทพนามเทพนครมากอันนั้น จึงเข้าใจเอาว่าคร

เป็นเมืองซึ่งสร้างชนใหม่ด้วยอำนาจอินทเกীর แต่ลาพจารณาดู
 แล้วก็จะเห็นได้ว่า ชอนไม่ม้หุดกฐานอินทเดย เพราะตัวเมือง
 นนได้พยายามคั่นกันมานานกแล้ว ไม่พบเดย แดะย้งแต่ไม่เห็นว่า
 จะไปสร้างตงที่ไหนได้ แต่ตรงกันขาม ม้ชอทจะยกเขามาถ้งย
 ได้ถ้ง ๒ ชอ ว่าเมืองเทพนครไม่ไชเมืองทสร้างชนใหม่ คือชอ ๑
 ท้าวแสนปมเมืองชนครองราชธัมบคในเทพนครนน ทรงพระนาม
 ว่าพระเจ้าศวีไชยเซียงแสน เพราะฉะนั้นศอวธัมบคฐานว่าได้
 ทรงราชย์ในเมืองศวีไชย ดังได้ชอชบายมาแล้ว ชอ ๒ คำว่า
 เทพนคร ดังเกดจาเป็นนามเรียกเมืองหลวง ไม่เป็นชอจากต
 สำหรับเมืองใดโดยเฉพา เช่นกรุงเก่าก็เรียกว่า “กรุงเทพมหานคร
 นครบวรทวารวดีศรีอยุธยา” แดะบางทอกก็เรียกว่า “กรุงเทพ
 มหานครอมรรรัตนโกสินทรมหินทราโยชยา” ดังนี้เป็นตัวอย่าง
 แต่ฝ่ายผู้แต่งตำนานแสนปมหาได้กำหนดชอนไม่ จึงแต่งไปโดย
 หลงเชอในทางปาฐาทรีย์ อินจาเต็มแ่การหลวงว่า “อินทเกীর”
 เป็นกลองทพระอินทนามาให้นนแล้วกเดยเพदनคอมา ถ้งแม่จา
 จะยอมกล่าวตามตำนานว่า เทพนครเป็นเมืองซึ่งท้าวแสนปม
 สร้างชนใหม่ ก้มชอศอวธณชอในตงแล้ว คือตามตำนาน
 นนว่า ครนบจุลศักราช ๖๘๓ ท้าวแสนปมได้สร้างเทพนคร

เสด็จแล้ว ขนทรงราชย์ในนครนั้น ก็เป็นเวลาดึงห้าปี ภายหลัง
 สมภพเจ้าอุทอง ซึ่งตามบุญญาธิการนมัสคเมืองไค้จะรอรังอยู่
 ทำไมจนถึงปานนั้น ทำไมไม่รับจัดการสร้างเศียรเศียรแรก จึง
 นำจะตั้งนชฐานว่า แท้จริงนั้นพระชินเดินรับนางจากใครใครงษ์
 แล้ว ก็กลับไปอยู่นครศรีวิชัย ในตำแหน่งพระยุพราชตามเดิม
 จนเมื่อปัจจุศักราช ๖๗๓ พระราชบิดาทรงคตลง พระชินเดินจึง
 ได้ขึ้นครองราชสมบัติตั้งต้นศตวงศ์ เป็นพระเจ้าศรีวิชัยดัดมา
 ส่วนชื่อที่พระโอรสแห่งท้าวชินเดิน มีนามปรากฏว่าเจ้า
 อุทอง หรือพระเจ้าอุทองนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าน่าจะมพระนาม
 เช่นนั้น เพราะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินในเมืองอุทองนั่นเอง ไม่ใช่
 เพราะพระบิดาท่าเปิดทองให้สอน อย่างเช่นที่กล่าวมาในตำนาน
 อันเป็นความ เจ้าโสมคเณียง มาจากกความ รุกนโมรูก เมือง อุทอง
 และหลงไปในทางเข็ญปฏิหารีย์แห่งอินทเกวรีนั้น จนเพ็ดนไปตั้ง
 อธิบายมาแล้ว ส่วนเหตุที่พระราชโอรสแห่งพระเจ้านครศรีวิชัย
 ได้ไปเป็นพระเจ้าอุทองนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า ไปเป็นราชบุตรเขยแล้วเคยได้
 ครองนครซึ่งคิด ๆ ไปก็หน้าจะเป็นได้ เพราะนครศรีวิชัยกับอุทอง
 ก็อยู่ระยะใกล้ ๆ กัน เดินทางไปอย่างสบาย ๆ เพียง ๔ วันก็ถึง

ทงข้าพเจียงเช็ดตอไปอกฉา กษัตริย์ทง ๒ นครนหน้าจะเบ็น
 ญาตกนอยแด้ว คือเบ็นเช็ดวงค์เดียดกนเดียดูตางนคร อยง
 เช่นเจ้าเชียงใหม่ เจ้าดาพน เจ้าดาปาง ซึงเบ็นเช็ดวงค์พระเจ้า
 กาวีระทง ๓ ต่กุด ตงนเบ็นศวดอยง กษัตริย์อูทงแฉะคีร์วไชย
 นน ทงจะเบ็นเช็ดวงค์กษัตริย์ ซึงได้อพยพตงมาจากขางเหนือ
 ในตัมยเมือตงพระเจ้าอนุรชเมืองรามัญแด้ว แต่เมือตงมาตงทาง
 ใต้เด้ว จะได้อแยกกนตงราชธานีเบ็น ๒ แห่งพรอหมกน ทง
 ทอทงแฉะคีร์วไชย หรือฉาในชนคนจะได้อตงราชธานีแห่ง
 เดียดกน แฉ้วภายหตงรุติกว่าอาณาเขตกนงฉวงงเกินทงจะแผ
 อาณาให้ทงตงตอดตอได้จากราชธานีเดียด จึงได้อแยกตงอกเบ็น ๒
 แฉ้วน แฉ้วแฉ้วนไหนจะเบ็นแฉ้วนหตงงเดิ้นน หาหตงฐาน
 อันใดจะประกอบศวดมตัมยฐานมิได้ จึงตงยุดไว้กอน

ตามค่านานแฉ่นปมกถาวว่า ท้าวคีร์วไชยเชียงแฉ่นอญ
 ในราชตัมบัต ๒๕ ปี ทงศตเมือปีวอก จุติศักราช ๑๐๖
 (พ.ศ. ๓๑๖๑) เจ้าอทงจึงได้อชนครของราชตัมบัตในเทพนคร
 ตัมพระวงค์ศอมา ชอนกรมพระค่างทงพระค่างวิว่า จะแปล
 ฉาชนเดียดราชธานีเมือชอทงใหม่เบ็น แต่ข้าพเจียงเห็นฉาใน
 ค่านานเขาถลางไว้ชตเจมฉา ปีจุติศักราช ๑๐๖ นน พระเจ้า

ศรีไชยเชยงแค้นทวงยศ เจ้าอุทองผู้เป็นราชโอรสจึงได้รับราช
 ทัมบัตต่อพระราชบิดา ตั้งน ตูของเขาก็เป็นกษัตริย์ขณะอยู่
 พิจารณาเทียบศึกราชปรากฏว่า ในนั้นพระเจ้าอุทองมีพระ
 ชินษาถึง ๓๐ แด้ว ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเจ้านั้นฐานว่าเมื่อทำ
 ชินเสนทวงยศนั้น พระราชโอรสได้ไปเป็นราชบุตรเขยทำอยู่ของ
 ชยุนานแเด้ว บางทีจะคง ๓๐ บั๊กโต แด้อาจที่จะได้ครของเมือง
 อกุทองแต่เมื่อก่อนทวงชินเสนทวงยศนั้นแเด้วก็โต ต่อเมื่อถึงบัฏ
 ศึกราช ๗๐๖ ท้าวชินเสนทวงยศแเด้ว พระเจ้าอุทองจึงได้รับ
 ราชทัมบัตในนครศรีวิชัยด้วย แต่เมื่อได้รับราชทัมบัตนครศรี
 วิชัยน พระเจ้าอุทองจะทรงรูตกว่าคงราชธานีอยู่ที่อกุทองคง
 กว่า จึงเคยคงเสด็จอยู่ที่นั่นต่อไป แด้อ่วนแคว้นศรีวิชัย ก็
 เป็นอันยกไปรวมเข้าในราชอาณาจักรอันเดียวกัน เหตุฉนั้นขอ
 เมืองศรีวิชัยจึงมิได้ปรากฏอยู่ในจำพวกเมืองประเทศราช เมื่อ
 พระเจ้าอุทองได้ทรงอาณาจักรเป็นขุนหลวงแห่งพระนครศรีอยุธยา
 พระเจ้าอุทองนั้น เป็นอันคดลงกันแแนแเด้วว่าเรียกพระนาม
 ตามเมือง แด้อ่วนพระนามของพระองค์เองมิว่ากระไร ไม่
 ปรากฏว่าได้เคยมีใครได้เตาได้แห่งใดเคย เพราะฉนั้นข้าพเจ้า
 ขอเตาใจในท่นวาชขอ พระราม (คือเจ้าราม) โดยอาศัย

เกณฑ์พระนามเมธทรงราชย์นตนเอง คือเมธชนทรงราชย์ในกรุง
 ศรีอยุธยา น ชพอพราหมณ์ถวายพระนามว่า สมเด็จพระราม
 ธิบดีศรีสุนทรบรมพิศพระพุทธรเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าเข้าใจว่า
 พราหมณ์คงจะได้ชานพระนามเดิมของพระองค์นเอง มค
 อย่างเช่นพระร่วงเมืองละโว้ เมธชนทรงราชย์ในกรุงสุโขทัย
 พราหมณ์ถวายพระนามว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ อันเป็นพระ
 นามผู้กษัตริย์จากคำว่า "ร่วง" หรือ "รุ่ง" ซึ่งเป็นพระนามเดิม
 นนเองตงน จึ่งอยู่ในพระราชพงศาวดารมีคำอธิบายในเรื่องพระ
 รามาธิบดีไว้ว่า "เหมือนด้วยพระนามสมเด็จพระรามนารายณ
 อดิศารอันผ่านกรุงศรีอยุธยาแต่กาลก่อนน" แต่พระนครศรี
 อยุธยา ได้มีมาแต่ก่อนที่พระอู่ทองโปรดสร้างพระนครทวารวดีขึ้น
 แดง เหตุไฉนจึงไม่ปรากฏเลยว่า ได้เคยมีพระเจ้าแผ่นดินใน
 พระนครนซึ่งทรงพระนามว่ารามธิบดี ทำไมจึงไม่มีพระเจ้า
 อู่ทองเป็นองค์แรก จึงนำต้นนษฐานว่า เพราะท่านเป็นขุนองค์
 แรกทมชอจราม จึงได้เป็นองค์แรกซึ่งมีพระนามว่ารามธิบดี
 กับยังมีชอครตั้งเกิดออกอย่างหนึ่ง คือบงซึ่งอยู่ในกลางพระนคร
 ทวารวดีน เดิมก็เรียกว่าหนองไฉน แต่ต่อมาเรียกกนอวบง
 พระราม และเรียกกนชยจนทุกวณ บงนจะได้เปลี่ยนชอจาก
 หนองไฉนเป็นบงพระรามเมื่อใด หาหลักฐานมิได้ คงมีหลัก

ฐานอยู่แต่ถนัดวงศกษัตริย์หมองนั้น คงมักถ้าวไว้ในคนแผ่น
 ดินส้มเค็ญพระบรมไตรโลกนาถว่า "ที่ถวายพระเพลิงส้มเค็ญพระ
 ราชาธิบดี พระองค์ที่สร้างกรุงนั้น ให้สถาปนาพระมหาธาตุและ
 พระวิหารเป็นอารามให้นามชื่อวัดพระราม" จึงตั้งนัยฐานก่น่า
 บงกชจะได้เรียกนามไปตามวัด แต่ข้าพเจ้าจกใครตั้งนัยฐาน
 ตรงก่นชามว่า วัดเรียกตามบง และบงกชเปลี่ยนจากท่นของ โสณ
 เป็นบงพระราม เพราะเป็นทซึ่งขุนหอดวงรามได้ทรงเล็อกเป็นทศ
 พระนครนของ

ความเห็น ของข้าพเจ้าในเรื่องทำวแต่บม และ ส้มเค็ญพระ
 ราชาธิบดี ๓ มอยเซนน นักแดงโบราณคดีจะวินิจฉัยอย่างไรก็
 แดงแดงจะเห็นสมควร

บทละคร

บทละครเรื่องทำงแด่นปม ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นตามเค้าเรื่อง
อันดีมีอยู่แล้วในตัวเอง แต่หยิบเอาเฉพาะเรื่องของทำงแด่นปม
โดยแท้ คือจับเอาพระอินทร์เสด็จมาพบดาพระบิดาไปดัดนางในใคร-
ครึ่งหนึ่ง จนได้นางกลับมาร้องขอสืบเสาะกัน มีแค้นเคืองบ้างบาง
แห่งพอให้เหมาะแก่ทางละคร และคิดข้อให้ตัวสำคัญๆ ในเรื่อง
เช่นนางอุษาเป็นต้น ขอนักเลงโบราณคดีจึงโปรดให้อภัยแก่
จินตกวีบ้างเถิด

อินทร์

สนามจันทร์

วันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐

ท้าวแสนปม

คำกลอนบทละคร

ได้จับแต่งขน ในระหว่างเมื่อเดินทางกลับจากพระเจดีย์
พระนเรศวรแขวงเมืองสุพรรณบุรี ไปบ้านโป่งแขวงเมืองราชบุรี
วันพฤหัสบดีที่ ๒๘ มกราคม ต้นร่างแล้วเสร็จ ณ วันพฤหัสบดี
ที่ ๕ กุมภาพันธ์ และได้เกิดตกลงมติดับมาอีก แล้วเสร็จบริบูรณ์
ณ วันพฤหัสบดีที่ ๓๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

ท้าวแสนปม

บทละคร

ตอนที่ ๑

ท้าว^๒ ๒
๑๐) เมื่อนั้น
เป็นโอรสที่ยังทรงศักดิ์ดา
ทรงฤทธิ์กาแห่งแคว้น
แต่ยกพรชานันไชวี

องค์พระชินเดินมุงฟ้า
แห่งจอมอาณาคัรวังไชย
ประชาชนนิยมหาหน้าชัยไม่
ยังมีโตมคู่อยู่ครอง

๑ ๕ คำ ๑

โชนดาบ
๑๐) ทราบข่าวระบือฤมา
ธิดาแห่งขุนหอทอง
ชายกรนราวอกน
ยังคิดจตุชาราวง
นางฤกเป็นลูกกษัตริย์
แต่ก่อนจะอยู่คู่เคียง
แม่นางว่างามทราวมต์จาท
จะเต็มใจรักเมียมะเคตยคดอ

ถึงแก่วกัญญาสุดมืออง
ผู้ครองนครไครศรี
จึงพดนยอนใจให้นกทอง
ยังคำนงนกรไครเห็นเนียง
คงไม่มทชดโตเคียง
ไครจะตุดอเนียงให้เพียงพอ
จะชนชมตมพาดร่วมหอ
บมีหนายรักตักเวลา

๑ ๘ คำ ๑

รำย ๑๐ คิดแหว่ดูจากบรรจกรณื เห็นมุ่งตั้งทรภุษา
ทรงอาภรณ์ดั่งวัดครตนา ฉดาชนเฝ้าบศกรณื

๑ ๒ คำ ๑ เพลงซ้ำ

๑๐ ครนถงหอยทองผองโองภาถ ฉดาศ้เจ้าเฝ้าตั้งประด้งค้
นอมเคี้ยรยภวาทบาทมถตุ่ กรวยทุดพระทรงศ้รวไชย
พระองค้ทรงพระกรรณา ฉดาช้เป็นนคยห่านอยไม
ใหเรียนรจราชาญไชย ทงโหบวชเรียนตั้งมปอง
บดินชามชงอาย บรตุดองบยตั้งบดอง
อนวาชายาอยุครอง รว่มหองช้ไชยรงไมม่
ขอพระองค้ทรงพระกรรณา ใหช้าโตมมเหถ้
แม่ไปรดตามช้าคราน ฉยินต้เหตยถนคณนา

๑ ๘ คำ ๑

๑๐ เมื่อนน ท่านท้าวศ้ริไชยนาธา
ฟังระบอบชอบคำตูกยา ฉงมบญช้าคอบไป
ถูกรกจงบอถแกพอ เจ้าโตพอใจหญิงอยุ่ทโชน
แม่ศ้กค้ด้มค้อยไชร พอนกมโตทคทาน
ควเจ้าเบนเฝ้าพงศ้กษศรย บรชรคณเชอช้าช้าคคทหว
ควรค้อยเคยงนงคราญ ถูพระยายู่ผ่านกรงไกร

๑ ๖ คำ ๑

๐ เมื่อนั้น

ทูลความไปตามจริงใจ
 ขาทรราชชาวถูกท้าวใครตรงษ
 งามรูปเรียมเยียมดำอาง
 ข้ายากจะใครบังคมตา
 แม้งามเหมือนนมธมต์มดี
 จึงจะทูลพระบิดาผู้ชอบ
 แด่ถาแม่ไม่พอจิตไซ้

๐ เมื่อนั้น

จึงตอบวาทาพระกุมาร
 พอได้ไซ้ดวงแก้วไปถือตำ
 แด่ท้าวใครตรงษของไป
 คอบว่าถาแม่พอยอม
 จึงจะยอมแม่ใจไมศรี
 สุดทจะเขาศรีวิไชย
 พอจึงเงอดงคอดมา

จึงพระชินเด่นบังคมไหว
 มีเคืองอาอาพราง
 คนภากอของรอมข้าง
 เป็นนางประเสริฐเลิศดี
 ไปคู่คอกัญญามารศรี
 เป็นตครังามสัตว์รบจับใจ
 มาเป็นคู่ดีหอส่งไต่
 ก็จะได้หาใหม่ไม่ขัดการ

๑ ๘ คำ ๑

องค์พระจอมวงใต้ฟ้า
 แดงการตามจริงทุกสิ่งไป
 เพชชอนงคราญมาให้
 มีไตรรงค์พังกดี
 อ่อนน้อมเป็นข้าบาศศรี
 ให้มิงมารศรีแก้ถูกยา
 ไปออกเขาได้ดังทว่า
 มิได้แจ้งกิจจาแก้ถูกรัก

๑ ๘ คำ ๑ เสร็จ

๐ เมื่อนั้น

ทูลว่าข้าขอเห็นพักตร์
ถ้าแม่จริงคงภาวระบือมา
ล้มควรวรดังวาฬพาดพิง
แต่ชาติถวายเป็นตัณหาปฏิญาณ
มิให้เต็มมือถึงระพระหอกทอง

ฝ่ายพระยุพราชทรงคัด
ดูลักษณะโฉมตรูให้รูจริง
ว่าสุดไฉนกายอดหญิง
ไม่ควรทรงเพอคุณอนครอง
จะไม่ทำภพบาดให้ชุนชอง
มิให้ตั้งชองอนน้อมแก่ผู้ใด

๑ ๖ คำ ๑

๐ เมื่อนั้น

แม่ชยากเห็นนางงามก็ตามใจ
ไปตีมาคือยามโรก
ขอภัยอย่าได้พ้องพาน

จึงชุนหอกคำเฉยใจ
พอไม้ชิงชัดตัดทาน
ไว้โคกเป็นสุขเกษมด้านดี
ทุกประการจงดื่มขารมณปอง

๑ ๕ คำ ๑

๐ เมื่อนั้น

ตี่ใจให้วธาชุนหอกทอง

ยุพราชประนมหัตถ์ต้อง
จากห้องกตบคนคำหนักจันทน์

๑ ๒ คำ ๑ เพลง

๐ ครบตั้งชุนอินทร์เคชะ
จงรับตั้งหมายชายฉกรรจ์

ให้เกณฑ์กระพืดพดชนธ์
เร่งรัดจัดสรรให้ทันการ

๑ ๒ คำ ๑

๐ บดิน ขุนอินทร์เดชะใจหาญ
 บังคมดาออกม้างการ เดรัจฉางบวรหารมิชาติ
 ๑ ๒ คำ ๑ เต็มขอ (เจริจาตั้งเกณท์พิพ)

๐ เมื่อนั้น องค์พระชินเดนมเรืองศรี
 ครนเกิดถูกขงามยามด จงเดัดจตุตถ์รงชด

๑ ๒ คำ ๑ เต็มขอ

สาริกา
 เขมร ๐ ไรท้อบัวทองผ่องพิลาต นำหยาดไโปรยปรอยเป็นฝอยฝน
 ครนเดรัจฉาได้จรจรงทรงสุคนธ์ ปรุงปนเกตุรตุมาตา
 ดอดทรงต้นับเพดาผุดผ่อง ทรงผ้าเขียนทองแดงตั้ง่า
 ฝาทพิยทองลายพรายคา ฉลขององค์โอ้อ่าเยี่ยมอุไร
 ตั้งวางนวรคณจตุร คาบทพิยภูคั่นดวงใหญ่
 ทองกรกอบแก้วแวงไฉว ข้ามรงค์เพชรได้แดงงาม
 ทรงชฎาเดินหนพันภพ งามดบประเดรัชูเด็คตาม
 กุมพระแดงขลุ่รงอนงาม เหมือนพระรามมาชนรถทรง

๑ ๘ คำ ๑ เต็มขอ

๐ ไร่ ๒๕๕
 ๐ ครนถึงซึ่งถูกษยาศรา ให้ศถาทพิเข้าไพรระหง

เรื่องพดด้ำนเนินเตินตง

มุงตรงไทรครึ่งขี้เวียงไชย

๑ ๒ คำ ๑ เซ็ด

๐ ครนไถดไทรครึ่งขันนคเรศ ทรงเดชพักพดในป่าใหญ่
เรียกขานคำรจรว่มใจ ให้เข้ามาไถดรัถทรง
ครัดว่าครนกูจะจุไป ที่ไหนไทรครึ่งขันตั้งประดงค์
จอมเมืองเคื่องพระบิคุรงค์ ก็ระจงใจหลุดแกลน
กูคิดจะเปล่งศวกู ดอบไปคฺฐิตามูหองแหน
เจ้าจคุมพดอยุ่แทน ออย่าให้ขาดแกลนตั้งโต

๑ ๒ คำ ๑ เจรจา

แมลงวันทอง ^๐ ตั้งแควดวงจากรถทอง เปิดองเคื่องเรือรมองได้
เขาฝึนและเก้าเข้ามาไฟ ดูปได้มอมทั่วด้รพวงค์
เอารงค์แค้นองค้เป็นปมปม ปมขุมทงศอทอข้าง
ตุทกรยาทำทาง เหมือนอย่างยาจกเข็ญใจ
เกศารุงรงตงฤษ ฤษาหาทตไม้โต
มัยามตะพายหนง โย เพื่อได้แต่บยงพอกิน
แต่คฺฐรุงรงไปทงศอ ตงแควหวงคนหมตตง
ถอไมเทากวดไปตง ใจจคนค เขาไปตงถิ่นไทรครึ่งขี้

๑ ๘ คำ ๑ เซ็ด

๐ ราช ครั้นมาถึงที่สวนหุดอง จวนจะดวงดงบมิ่ง
 ยุพราษณดาตจก้านัง จะตะบึงถึงวงยังไม่ควร
 ออย่าเลยจะเข้าไปอาต่า รับไว้ทตาเฝ้าตวง
 พอดูดาตเดาเค้ามวด หาทางคูนอดนางชิตา
 คิดแล้วไปหาพนักงาน ผู้ภิวาดสวนหุดองที่สง่า
 ขอรับทำงานนานา ไร้อะไรไม่ว่าจะตามใจ
 ขอแค่เพียงใดกินอ้มทอง ขอห้องพอนอนนอนอาศัย
 ฝังวอนงอนงอให้พอใจ ปราศรัยเพื่อเพาะไมตรี

๗ ๘ คำ ๗

๐ บดินน ตาเฒ่าผู้เฝ้าตวงศรี
 พงยอดตอดนกยนต์ จึงมีวาจาถามไป
 เชอเจ้าตเป็นนยาจก ดังปรกเป็อนเป็ระหาน้อยไม่
 ตอเจ้าขอเวียงเต็ยงไร มาแต่ไหนจงแจ้งกิจจา

๗ ๙ คำ ๗

๐ เมื่อนน ฝ่ายพระชินเด็นจึงตอบว่า
 ตังแต่ไหน ๆ ไร ๆ มา คนเขาเรียกชื่อข้าว่าแต่นปม
 ฆระรอยกรรมทำไว้ในปางก่อน จึงมีกายแปลกปอนกระทั้งณ
 ร่างกายได้ใครกได้มม ไม่น่านิยมทุกออย่างไป

ถึงแม่แคงเป็นทารก	พ่อแม่เห็นดังปรกจึงจับได้
ซัดเซคะเนจรร้อนไป	เข้าบ้านใครเขาจับด้วยพด้น
แควจนหนทุบญจะหนุหน้า	จึงบนตาดให้มาในสวนขวัญ
พบปะเจ้าประคุณเป็นบุญครัน	ห้วงม่นพวงบุญกรุณา

๑ ๘ คำ ๑ เจจจา

๐ บคณ	ตาเฒ่ามายอหวัรธว่า
ตอบว่าอย่าวิตกไปอีกนา	กูจะเมตตาย่าร้อนใจ
ตักกูแก่เฒ่าเฝ้าสวน	สวนๆ จะดูไม่ทั่วได้
เจ้าจงอยู่ช่วยกูเกิดเป็นไร	กูจะให้กินหน้าดำราญ
กุมทบหนอยอยู่ปลายสวน	เห็นพอกควรเจ้าอยู่เกษมด้านค
พูดพลางทางสวนมีช้านาน	เถาะดัดอุทยานผ่านไป

๑ ๖ คำ ๑ เซ็ด

๐ เมชน	นางอุษานารศรัได้
ครันเวดารุงแจ่งแดงอุไร	อรทัยพดกพันคนนทรา

๑ ๒ คำ ๑

๐ อารรพม์	ไก่อแก้วกิงวานชานเตียง	ตำเนียงถนตักจจา
เตียงคเหวดาเวาแฉฉ้วนมา	ตำรภาพดอดเพรียกเรียกรอง	
ยุงทองรองตงทอวงรคน	ฟังเสียงถนตักกกของ	

นกดากพรพณหายกายกอง แะช้องบมเหยนเวยนวม
 เมยพระแกตแดตุดาวเคตม เห็นกตอชยเคตอมเคตอมตบเวพน
 แดงทองมอองทวดำกต ตัเรียนเยยมชคยคุนชร

๑ ๖ คำ ๑

๐ ราช ดงจากเตยงตุ้จรรณพรพณราย ปดุกพิเตยงเคยงกายด้ายตมร
 แดงต้งรพกตวลกชณาต้งางอน บังชรแแต่งมมตมพกตธา
 แดงอองคทรวงเครื่องเรอองร้าม แงงามคิงเทพเดธา
 ทรายกรนวนาศยาตรา ออกมาภายนอกค้ำหนกษนทณ

๑ ๕ คำ ๑ เพลง

๐ ทะแะ ๕ ขนทรวงอชตุ้จรรณบรรง ข้ำหดวงต้อมห้อมอองค
 ต้าวดจรรค
 เตนกระบอวนจากวงมีข้ำพตณ มุงครงต้งอนชวญอนต้งราย

๑ ๒ คำ ๑ เสด

๐ ราช ๕ ๕ กรนถงจงดตอชทรวง นีมอนงคแแตนตุ้ชเกษมต้งนค
 ตวต้งชวณข้ำหดวงนงคราย ดงเตนชตชารต้งารายต

๑ ๒ คำ ๑ เต็มช

๐ ๕ ๕ เมอนน ฝ่ายพระชินเตนเรอองค
 ๕ ๕ ๑ ๕ ๕ ครนเมอชรงแงงแแต่งรว ตกชนจากทไต้ยา
 หยบยามต้งำหรมคตคระพาย มอชชายนนถคตระวา

มีชวากำยำกำพร้าว
เก็บผลหมากรากไม้
ชกมะเขือแดงกว้าหาไป

ตัดจากทับฉับไฉ
ลงใส่ตะกร้าใบใหญ่
เทียวในเขตพระอุทยาน

๑ ๖ คำ ๑ เพลงฉิ่ง

๐ มาถิง
ไต่ยีนเดี่ยวเหล่านงคราญ
ค้อยย่องไปมของดูเนียง
แดงเห็นอุษาทรมวย

ยังซังสระใหญ่ไพศาล
ตำราญเด่นหน้าข้าใจ
แอบเมียงเหมาระแสงไม้ใหญ่
แดงอุรทัยไม่วางคา

๑ ๕ คำ ๑

ลี้ลากระท่อมพิศดูโฉมงามทรมสวาท ผู้คาดเพียงเทพเดชา
๐ หดอันคืออรุรงคนางฟ้า สุดจะหาเทียมได้ในแดนดิน
งามพิศครตักขณาหาใครเหมือน คือดวงเดือนเด่นนวลชวนฉวี
งามเกศได้ภักดิ์นิทนิต งามขนงราวอินทร์ขนูทรง
งามโอษฐ์เชื่อมแดงแดงแดงดี เหมือนมุกหุดาบยามแย้ม
ยังประดังค์
งามปรางพ่างเพียงบุษบง พิศวงจำเรียมพืดนพินิจ
งามถันเทียมดวงดอกกมต กรกตคิดบี่ข้างประติษฐาน
เขวถมตมทรงพระวงพิศ งามจรีตงามธรรพจับใจ

๑ ๘ คำ ๑

เวศกรรม
๐ ขมพดางทางพระอชชีฐาน ไหว้เทพมหาศาลน้อยใหญ่

แม่บุญแต่ปางก่อนไซ้
 เมื่อนางประดับพบพกศรี
 ขอให้ถมรูปแต่รังแปดงนน

ได้เคยสัมผัสต้องครองกัน
 ขอให้นางนักรักเป็นแม่นมั่น
 เห็นพดณถึงรูปภายใน

๑ & คำ ๑

ร้าย
 ๐ พอเสร็จกิจตั้งศยอชัชฐาน
 พระจึงค่อยเดินเข้าไป
 วางตะกร้าดวงพดณทันใด
 ตามองจ้องอุษานารี

พจนงความยินจากสระใหญ่
 เผ้าองค์อภัยพิบัติ
 แคมได้บังคมก้มเกล้า
 ยังก่อรักใคร่ในนงอดจันทร์

๑ & คำ ๑

ลมพัดซาบซาบ
 ๐ เมื่อนั้น
 ดูพระอินทร์เห็นคนนั้น
 รุ่งรังคดห่มอนาธา
 จ้องดูไม่หลบตาไป
 เห็นชะรอยเป็นเฝ้าเจ้านาย
 ข้าแต่องแต่ประดับพบตา
 โฉนหนอจึงแต่รังแปดงมา
 ผู้ชายใดไม่เคยจะนักรัก
 ฤาจะเป็นบุพเพตนิมิต

โฉมนางอุษาต่างดวงรัก
 ก็พดณดูความปลาดใจ
 แต่ดวงตามิใช่ตาไฟ
 นมึมิใช่คนทรามคำช้า
 แปลงกายเป็นคนอนาธา
 กัดยาเสี้ยวชานับบาดรัก
 ปรารถนาอย่างไรใคร่ตระหนัก
 ชอบกถนักรานนกระไร
 เคยสัมผัสพาดชาก็อนกเป็นได้

ยังพิศยังคิดคองใจ

ยังไม่ลืมต้องครองกัน

ฯ ๑๐ คำ ๑

ร่าย
๐ คิดพลางทางตั้งพระพิเตยง

คู่เคียงคู่ใจทุกตั้งตั้งรพ

พิงถามกิจจาตาคนน

แกมาจากไหนกันและชื่อไร

ฯ ๒ คำ ๑

๐ บคนน

พระพิเตยงประนมบังคมไหว้

แต่จรงกลานคด้อยถอยออกไป

ซักใช้ด้วยพด้นตามบัญชา

ฯ ๒ คำ ๑ เสรจ

๐ เมื่อนน

นางอุษาเยาวชอดเด่นหา

ฟังเรื่องแต่ปมเด้ามา

กัถยายังแห่งแกลงใจ

คิดว่าท่าทางจะบีตคความ

เพื่่อมให้ดูงามไปใหญ่

จึงไม่เฝ้าคความจริงทุกตั้งไซ้

คงจะคิดรวไฉเมื่อเหมาะการ

คิดพลางทางตั้งพระพิเตยง

ให้รับเมียงและหมากหน้าหวน

ไปให้แต่ปมอย่าได้นาน

ว่าประทานมาให้เป็นรางวัล

ค่อไปให้หมิ่นเก็บผูกญา

ทงมะเขือแดงกวางจืดร

ตั้งเขาไปที่ในฉงจันทน์

ตั้งนนคความชชบจะคอบแทน

ฯ ๘ คำ ๑

๐ เมื่อนั้น

ซึนใจเหมือนไต้ อดมานแมน
 รูเคาจาเจาหงดกษณ
 กงจะไต้ตมหวงทบงอร
 จงตอบนางพเอยงทรามวย
 มอบกายถววยซัว

ซึนเด็นเปรมปรัดเด็น
 ดึงไต้แหวนรคานาวราภรณ์
 ผูกจิคคีกรักถโมสร
 เหมือนอมรให้ทพยวาร
 ขาเจาดใจลงท
 แด่พระบคุรทุกเมื่อไป

๑ ๖ คำ ๑

๐ เมื่อนั้น

ฟังคำต้นคัพทจบใจ
 แด่ครนจะพูดต่อไป
 จงเสด็จจนทรวงอสูรณ

นางอุษานาวีศรีไต้
 ทรามวยยังรักถ่มครวณ
 กระจากใจนิกอขายแก่ดาวสรรัก
 จจรจัดคนเขาวงใน

๑ ๔ คำ ๑ เชิด

๐ เมื่อนั้น

คงแคไต้พบอรทัย
 คำเข้าเฝ้าคะนงถึงน้อง
 มารวดถกลงคาวนดา
 ยอ่าเตยจะตองใจ
 จำจะเขียนถำราถงนวดจนท
 กิดพดวงทางหยมมะเข็มา

ฝ่ายพระซึนเด็นเป็นใหญ่
 ฝันใฝ่ไม่เจ็นถักเวตา
 ไฉนจะได้ครองเด็นหา
 แยมทาทรักถ่มครวณ
 ครวดครุดจรทางถึงนางชวัญ
 ตรีายเห็นกนมชำนาน
 เด็อกหาผลใหญ่ไพศาล

เขาปดายเหล็กแหลมเข็ญจาร เป็นตำรถึงองค์อรัย

๑ ๘ คำ ๑

พราหมณ์

ดัดน้ำเต้า

๐ ในตักษณันนพานิจจาเอ่ย กระจโรเดยหัดอกหมกใหม่

อกผ่าจรวอดุมุมไฟ

ทำไฉนจะพันไฟราญ

เดี่ยแรงเกิดมาเป็นนักรบ

เผ่าพงศ์ทรงภพมหาศาล

สู้กรากกรำดำบาศากนาน

ยอมเป็นปมเป็นปานเประอะไร

ได้เห็นแก้วประเสริฐเลิศชม

จะนิยมกัชนกรวดกระจไรได้

เคยพบสาวฟ้าสุธาตย์

ฤจาจะไม่ต้องชาวบัถพิน

โธ่แก้วแฉดอับข้างจับจิต

จะใคร่ปดิตปดตมาดังถวิล

โธ่เอียมสุดด่าดังฟ้าดิน

จะได้ส้มดังจีตี่คั่นโต

๑ ๘ คำ ๑

ร่ำ ๐ เสรีจเข็ญนถอนถรรบรจ

เขามะเข็ญไต่ตงตะกร้าใหญ่

หีบมะเข็ญแดงกวมมาหลายใบ

แซมใส่ให้พอดจวการ

เคชระบุญบุพเพสันนิวาต

ขอให้นางนุชนาฏเห็นตำ

นวยได้ตะกร้ามีช้านาน

ไปยังราชฐานจอมบุรี

๑ ๔ คำ ๑ เชิด

๐ เมื่อนั้น

ความรักเรียงรวมตุ้มตุ้
 หนึ่งอยู่ ในฉากสุวรรณ
 พะเพียงซาหุดองทองไขว้
 ษณะนั้นพอเห็นนางทาธา
 ทุดวารีบมาจากผู้ชาย

ฝ่ายนางอุษามารศรี
 บ่มีความตื้อตึงใจ
 จะตรวดถันคเช่นเคยกหาไม้
 ค่างกึ่งนางไปไม่ได้บาย
 หน้าตะกร้าผักตมถมาถวาย
 ว่าแต่แปลมถวายพระชิตา

๑ ๖ คำ ๑ เจรจา

๐ รับตะกร้ามาทรงเพ่งพิศ

หียบผลมะเขือแดงกว
 พิศไปจึงเห็นอักษรตำ
 นางอ่านตำรณักรระแต่ไขว้
 ฐเห็นว่า เป็นกษัตรา
 จึงหียบกระดาศมาพดณ

มิ่งมตรยหนักเป็นหนักหนา
 ชมเด่นปานว่าเป็นดอกไม้
 จารทิมะเขือผลใหญ่
 ชานใจสมัครรักภวัน
 แดรงแปลงกายามาคุชฉัญ
 นวดจันทรเขยนคอบตำรา

๑ ๖ คำ ๑

ทองย่อน ในตักษณันนจนาประหลาด เป็นเชอชาตินกรบถดถถ
 ๐ เหตุไฉนย่อท้อธธรา
 เห็นแกวแหวดวบที่จับจิต
 เมื่อไม่เออธมจะได้อ่างไรม่
 ฤจาจะถถาแต่เพียงวาท
 โยไม่กิดธอจเออธให้ถถึงที่
 ธนธถฤจาจะถดไปถถึงมธ

สร้อยเพลง ไขว่ดวงใจอยู่ไกลดิบ เหลือจะหิบบมาชมภริมย์ฉันค้
 ๐ เหมือนดวงดาวจางๆอยู่ไกลครัน ชิดตัวรกรักสุดเขื่อมมาเชยชม
 เตี้ยแรงชื่อชานาวั ไยไม่มีเทวามาอุ้มดม
 ปล่อยให้หนึ่งฟุ่มฟอกกรรม ร้อนระบมอนาถจรชาติใจ
 รตใดไม่เหมือนรตรัก หวานนักรหวานใดจะเปรียบได้
 แค่มิได้เชยชมดมใจ ชมใดไม่เทียบเปรียบปาน
 ออของคเทวดูรารักษ ทรวงฤทธชดชชคคตมหาคาด
 ช่วยตลใจให้ชู้ชู้ฉานค เตี้ยวชานรักบางอย่างชาน

๑ ๘ คำ ๑

ร้าย เมื่อนน ฝ่ายชินเด่นเรื่องศรี
 ๐ แผลงอยู่ในส่วนมาด ได้ยินนางพาท็จคอบไป

๑ ๒ คำ ๑

คลื่นกระทบฝั่ง ข้าสาวดูรางคนางตัวรกรัก เดอตัวรกรากที่เปรียบมิได้
 ๐ จะวอนขอมนแมนโย เห็นไม่จำเป็นเช่นนั้น
 เขางมาตย์เมียบานบิณฐรมาศ แต่งพิตาดกกระจ่างกตางตัวรกรัก
 แต่งนางสว่างไกวัด ยิ่งกว่าแต่งจันทร์เมื่อฉนเพญ
 ออของคณตกษณฉานกเนตร แตนวิเศษเจ้าเฮยไม่เคยเห็น

รักพามาได้ไม่ต่ำเคญ ชอดเป็นชอญุคยาใจ
 เหมือนเดินทางมากดางถนถนถาร มาได้เห็นถำขารนทได้
 แมแต่เพียงฟังเสียงกเย็นใจ เหนื่อยเท่าใดหายเหนื่อยเมื่อยถำ

๑ ๘ คำ ๑

รำช ^๕ _๕ โถมนางแห่งน้อยเตนหา
 ๐ ^๕ _๕ ถักยวอวอบปดามใจ
 ได้ฟังคำถอบวาจา เข้ามาได้ในราชวงใหญ่
 จึ่งถามว่าไฉนโยมบังอาจ จึ่งรบถหนไปเดี่ยถบพด้น
 ไม่รักถถถถถถถถถถถถถถถ

๑ ๘ คำ ๑

^๕ _๕ ยุพราชถอบคำถำถำถำถำ
 ๐ ^๕ _๕ จะเห็นเห็นไปไม่ม้เตย
 ชนกระถำถนถนถนถนถนถน จะถักไปไม่ได้ถแม่เอ่ย
 เมื่อยังชมไม่หน้ารำใจ พอเดบยมันถ่อนร้อถนถนถน
 คงจะเพ่งพิศโถมประโถมชย ทุกถนถนถนถนถนถน
 ถำถถถถถถถถถถถถถถ บได้ม้เจดถถถถถถ
 อันไฟถถถถถถถถถถถ ถนเห็นม้ถถถถถถ
 ยามถนถนถนถนถนถนถน เดี่ยแรงจจจจจจจจจจ
 ปรานถนถนถนถนถนถน

๑ ๘ คำ ๑

๐ เมื่อนั้น

แต่นตมัครรักใคร่ปรองดอง
 เหลือบเห็นดีไบท์ในห้อย
 หาดายฉันทาก ๆ มากมี
 หยิบเข้ามาคอกันหาดายฉน
 จึงผูกชายหนึ่งหนแน่นไว้

๐ เมื่อนั้น

เขาใจอุบายแห่งบงอร
 ดวยชายดีไบคิงดู
 จึงคอยด่าคอยบนด้วยดี

๐ เมื่อนั้น

เห็นโฉมจีนเด่นดง่ากรัน
 แต่เดิมเมื่อพบประดบตา
 มีรูเดี่ยวว่าประเสริฐเลิศดกษณ
 จึงถามว่าท่านเป็นเทอฤทธ
 มีชื่อเหตุมถกตกใด

โฉมอุษานารีไม่มีต้อง
 ไคร่ตรองดูท่าหาที่
 วางบนพานทองผ่องศรี
 มารศรีเห็นเหมาะเจาะใจ
 คະเนพองถึงพันคืนได้
 อักชายหนึ่ง โยนไปนอกบญชร

๑ ๖ คำ ๑

ยุพราชชาติเชือบดศรี
 เหมือนอมรให้ทิพย์วารี
 เห็นคิงแน่นอยู่ใต้
 เขาไปสู่อำนาจหนักจันทน์

๑ ๔ คำ ๑ เชิดฉิ่ง

นางอุษานารีมีขวัญ
 งามนพินิจพิศพิศศรี
 กรูว่าปรากฏชยศักดิ์
 ยิ่งพิศยิ่งรักจับใจ
 ถึงสถลคิวิมานชั้นไหน
 จึงได้จำแดงแปลงมา

๑ ๖ คำ ๑

๐ เมื่อนน	ฝ่ายพระชินเดินมรรงฟ้า
ตั้งเกดถอยทวนตา	เห็นทาทกรถัมครกน
จรงนบนเคียงเคียงข้าง	พิศพดางประโตมรับขวัญ
ชมงามทราวมตั้งฉนวนอดจันทร์	แถวพดณเผยพจนร์จนา

๑ ๔ คำ ๑

ชาตรี โฉมเกิด	ถ้าเกิดตายถักษณเดชา
นางค้อชาวถ่อรรคชนฟ้า	ตุ้ตหาเปริยบได้ ในแดนดิน
คตพนเบนเชอภษศรย	ทราบนตเกยรคินของปองถัด
รูชาวราวเรืองโฉมยุพิน	จ้งจากถนเวียงวงคงใจมา
เสแต่รังจำแดงแดงกาย	เป็นนายแแต่่นปมอนาถา
ทองเพอศพกตรถกชณา	แห่งมิ่งมิตรวนิดาयाใจ
คตพบุญดีได้แแต่เห็น	ควัน้องยามเด่นในสระใหญ่
พอโฉมกระทบตาไซรั	คองใจจอดจ้อยู่น้อง
เห็นชระรอยบุพพถันนิจาต์	เคยถัมพาดภีรมยถัมถอง
เทวดาคตจิดให้กิดปอง	ฝากชีวิตทนของจนวนตาย

๑ ๓๐ คำ ๑

ว่าช เมื่อนน	จ้งนางอุษาโฉมฉาย
พ้งแแต่ถะเทินเมินชาย	ชยับกายให้ห่างแแต่คอบไป

กมพกตฺรไมคอบวาจา
เดอดฺชนแดงเรอกเหอพกตฺร

นยนาชาเดองคฺทฺรทงคกต
นงตกษณนงนงไมคิงกาย

๑ ๕ คำ ๑

บุล่ง ^๕เมอนน
นงแนบแอบชิตตนิทกาย
คอยกางกตฺรทระกของประคององค์
นางจะถอยกคอยเหนียวไฉ
ตองตนิทชิตฺรมตมค
คางองค์เกษมเปรมปรัด

ฝ่ายพระชินเด็นภาต้าย
รู้ว่าโณมฉายนนพอใจ
กอดอนงคินารคัรไฉ
คุมพิศอทยคดียอนต
เชิงขุเชิงขมตมคัร
ไนทหองตวรณชนใน

๑ ๖ คำ ๑ โดมแก้วตระนอน

ร้าย ^๕มาจะกต้าวบทไป
อญวงกมคัรวิไชย
คดียวาชุนหลวงนนประชวร
เพือจะไตกตบมามีชานาน
คิดพตางทางมับญชา
จงไปไตรคตริงษคดียบบริด
นแนหนงตองตไป

ถึงพระยาอ้งแก้วผู้ใหญ่
นงนทกริกไตรถึงเหตุการณ
คดรองคัยพราชจะทราวตาร
ชวยกิบาตบารุงกรุงรัตน
ตุราหมันจงผู้ทรงตคัย
เชิญหนอกษคตริยกนมา
ชยานอนใจเดยดระจะเด็ยท่า

การนวดฉนบกขยาชกชา

ไปถึงยุพราชาชยานานวัน

๗ ๗ คำ ๗

๐ บดินน

รับตำราฉบับฉบับพัน
เรียกมาตวัดมลิเทา
ชนชริจากศรวิไชย

หมื่นจงภักตคนชยัน

จรจัดออกนอกวงใน
เอาเครื่องชานผูกเข้าหาชาไม่
มุ่งไปไตรครังษพารา

๗ ๘ คำ ๗ เขต

๐ ครนถทพกจตุรงค์

ไม่เห็นของคัยพราชา
เที่ยวเดินเที่ยวคนจนประดับ
จงแจ้งเหตุการณทอไป

หมื่นจงให้นกกงชา

เห็นแต่เหล่าเตนาแน่นไป
พบอินทรเศษะฐใหญ่
ตามททานฐใหญ่ไซ้มา

๗ ๘ คำ ๗ เจริจา

๐ ได้ทราบข่าวคราวถนัด

จึงชวนขุนคำรจมิได้ชา

หมื่นจงยหนดเป็นหนักหนา

ดัดไปยังอุทยาน

๗ ๒ คำ ๗ เขต

๐ ครนถชงทบทพก

จึงถวายจดหมายแถดงการณ

เข้าไปเฝ้าทรงศักคไพศาล

แห่งมนเทียรบาดกุตมา

๗ ๒ คำ ๗

๐ เมื่อนน

ทรงอ่านทราบตำราผู้มีมา
จริงอยู่บดินทนาดังคิด
แคว้นความศรัทธาทรงธรรม
อันจะปลดปล่อยปลดระเลย
จำจะรับกตบคินชานัน
จำเราจะบอกแก่เมษขจัญญ
จงหยาบมะเขือที่เตรียมไว้
เขียนแต่รัจฉิมมะเขือแดงกวา
ฝากคนเฝ้าต้อนมาตี

คีรีราชโอรสยศตั้ง่า
คิดถึงพระบิดาทรงธรรม
จ้อจิตชิตชมตำราต้วรรักษ์
คุณอนันตเหลืออดนพพันทิว
เพิกเฉยค้อไปไม่ค้อวที
ไม่รอรับหักใจไป
บึ้งกันคความมืดใจได้
ได้ตายอักษรมิชาติ
ได้ตระกร้าเช่นเคยแต่ก่อกนิก
ไปถวายพระบุตรีเช่นเคยมา

๑ ๓๐ คำ ๑ เจริจา

สามเส้า แดงจิงแดงองค์ทรงเครื่อง อร่ามเรืองดังเทพเสชา
๐ จักรยุทธทักตักถนนา มายังโยธาพดากกร

๑ ๒ คำ ๑ พระยาเดิน

กระบองขันทรงรถต้ววรรณอันโสภาส งามพิดาดราวรามทรงศร
๐ ให้ยกพดแต่หน้าเข้าแดนตอน คั่นตื้นนครศรีวิไชย

๑ ๒ คำ ๑ เข็ด

ตอนที่ ๒

๓๕๒
๓๕๓
๓๕๔
๓๕๕
๓๕๖
๓๕๗
๓๕๘
๓๕๙
๓๖๐
๓๖๑
๓๖๒
๓๖๓
๓๖๔
๓๖๕
๓๖๖
๓๖๗
๓๖๘
๓๖๙
๓๗๐
๓๗๑
๓๗๒
๓๗๓
๓๗๔
๓๗๕
๓๗๖
๓๗๗
๓๗๘
๓๗๙
๓๘๐
๓๘๑
๓๘๒
๓๘๓
๓๘๔
๓๘๕
๓๘๖
๓๘๗
๓๘๘
๓๘๙
๓๙๐
๓๙๑
๓๙๒
๓๙๓
๓๙๔
๓๙๕
๓๙๖
๓๙๗
๓๙๘
๓๙๙
๔๐๐

เมื่อนน
ตั้งแต่พระธิดายาใจ
จะซักไซ้เท่าใดไม่บอกเหตุ
อยู่ดู ๆ มีหลานคนหนึ่งมา

ฝ่ายท้าวไตรศรีเป็นใหญ่
ได้คลอดกุมารนามมา
ภูเรศวันกอายุชายหน้า
มีรูปร่างเป็นผัวนาง

๑ ๔ คำ ๑

๓๖๓
๓๖๔
๓๖๕
๓๖๖
๓๖๗
๓๖๘
๓๖๙
๓๗๐
๓๗๑
๓๗๒
๓๗๓
๓๗๔
๓๗๕
๓๗๖
๓๗๗
๓๗๘
๓๗๙
๓๘๐
๓๘๑
๓๘๒
๓๘๓
๓๘๔
๓๘๕
๓๘๖
๓๘๗
๓๘๘
๓๘๙
๓๙๐
๓๙๑
๓๙๒
๓๙๓
๓๙๔
๓๙๕
๓๙๖
๓๙๗
๓๙๘
๓๙๙
๔๐๐

หกบท
๓๖๓
๓๖๔
๓๖๕
๓๖๖
๓๖๗
๓๖๘
๓๖๙
๓๗๐
๓๗๑
๓๗๒
๓๗๓
๓๗๔
๓๗๕
๓๗๖
๓๗๗
๓๗๘
๓๗๙
๓๘๐
๓๘๑
๓๘๒
๓๘๓
๓๘๔
๓๘๕
๓๘๖
๓๘๗
๓๘๘
๓๘๙
๓๙๐
๓๙๑
๓๙๒
๓๙๓
๓๙๔
๓๙๕
๓๙๖
๓๙๗
๓๙๘
๓๙๙
๔๐๐

ยอกรถายพาตนธัญไว้
ถอนฤทัยไตรศรีกนกพดาง
ทำไฉนจะได้รู้ตัว
แม่เป็นผัวประเดี๋ยวลูกชาย
แทนไม้มเนื้อตัว
จนใจที่เจ้าแจ่มจันทร์
ครั้นจะนั่งดูตักชายหน้า
ยังคิดจิตใจไม่สบาย

๓๖๓
๓๖๔
๓๖๕
๓๖๖
๓๖๗
๓๖๘
๓๖๙
๓๗๐
๓๗๑
๓๗๒
๓๗๓
๓๗๔
๓๗๕
๓๗๖
๓๗๗
๓๗๘
๓๗๙
๓๘๐
๓๘๑
๓๘๒
๓๘๓
๓๘๔
๓๘๕
๓๘๖
๓๘๗
๓๘๘
๓๘๙
๓๙๐
๓๙๑
๓๙๒
๓๙๓
๓๙๔
๓๙๕
๓๙๖
๓๙๗
๓๙๘
๓๙๙
๔๐๐

ยังคิดไปถือถือคิดขวาง
หาทางจะแก้ความอาย
ผู้เป็นผัวธิดาโฉมฉาย
ต้มหมายจะให้ครองกัน
ผู้เป็นผัวอนแม่หมั้น
คิดคนไม่บอกแก่ภูเตย
เขาจะว่าตักกุนเพิกเฉย
จนต้องเดยรุ่งแสงสุริยา

๑ ๘ คำ ๑

๓๖๓
๓๖๔
๓๖๕
๓๖๖
๓๖๗
๓๖๘
๓๖๙
๓๗๐
๓๗๑
๓๗๒
๓๗๓
๓๗๔
๓๗๕
๓๗๖
๓๗๗
๓๗๘
๓๗๙
๓๘๐
๓๘๑
๓๘๒
๓๘๓
๓๘๔
๓๘๕
๓๘๖
๓๘๗
๓๘๘
๓๘๙
๓๙๐
๓๙๑
๓๙๒
๓๙๓
๓๙๔
๓๙๕
๓๙๖
๓๙๗
๓๙๘
๓๙๙
๔๐๐

รำบ
๓๖๓
๓๖๔
๓๖๕
๓๖๖
๓๖๗
๓๖๘
๓๖๙
๓๗๐
๓๗๑
๓๗๒
๓๗๓
๓๗๔
๓๗๕
๓๗๖
๓๗๗
๓๗๘
๓๗๙
๓๘๐
๓๘๑
๓๘๒
๓๘๓
๓๘๔
๓๘๕
๓๘๖
๓๘๗
๓๘๘
๓๘๙
๓๙๐
๓๙๑
๓๙๒
๓๙๓
๓๙๔
๓๙๕
๓๙๖
๓๙๗
๓๙๘
๓๙๙
๔๐๐

ดูจากแทนสุวรรณบรรจง
กุมพระแดงศรีสวัสดิ์ครตนา

๓๖๓
๓๖๔
๓๖๕
๓๖๖
๓๖๗
๓๖๘
๓๖๙
๓๗๐
๓๗๑
๓๗๒
๓๗๓
๓๗๔
๓๗๕
๓๗๖
๓๗๗
๓๗๘
๓๗๙
๓๘๐
๓๘๑
๓๘๒
๓๘๓
๓๘๔
๓๘๕
๓๘๖
๓๘๗
๓๘๘
๓๘๙
๓๙๐
๓๙๑
๓๙๒
๓๙๓
๓๙๔
๓๙๕
๓๙๖
๓๙๗
๓๙๘
๓๙๙
๔๐๐

จึงทรงอาภรณ์ภูษา
ตั้งตาออกท้องพระโรงไชย

๑ ๒ คำ ๑ เต็มขอ

๑) ครวตีปรัภษามหาราชครู ผู้รอบรู้อวิชาน้อยใหญ่
ตามทัมเหตุคนไชวี จะควรทำฉันใดให้เหมาะการ

๑ ๒ คำ ๑

—เจรจา—

ท้าวไตรตรังษี—นี่แนมหาราชครู บคนกุมความเดือด
ร้อนเป็นอย่างยิ่ง เพราะลูกหญิงของกุนั้นถามเท่าใดไม่ยอมให้
การ กุชั๊กถามนางพิเตยงนงกราณญแต่ข้าหลวงทงปองหมคกไม่
ได้ความปรากฏเป็นประโยชน์อันใดนักหนา คงได้ความแต่เพียง
ความผู้นำมาเชือผลใหญ่มาให้ดูกกุ อยู่มาได้ไม่ช้าเจ้าอุษากัทรง
ครรวตี คณานางต่างใจษกันว่าเป็นการอัครรรษนิก เคยกล่าว
คือไปว่า เทวดารักรักษบันดาดีให้กุมารมาเกิด แต่ไอหริศุดอง
ชะตาก็เป็นผู้ประเสริฐเด็ศบุรุษรัตน พยากธณัจจะเป็นพระยา
มหาภษตรียทรงอาญาพอนยิ่งใหญ่ กับคนทัวโลนจะไดรู้จ่าใคร
เป็นบิดาแห่งกุมาร ราชครูเป็นผู้ชำนาญชำนาญรอบรูในใครเพท
มีปัญญาอย่างวิเศษกว่าใคร ๆ จะเห็นควรทำฉันใดจึงจะไดรู้พอ
แห่งหลานชาย ขอจงได้แถลงแจ้งอุบายให้เราฟังบ้างดีกั

พระมหาราชครู— ขอเดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระ-

หม่อม ข้าพระองค์ นย้อมจระเมจจวงกรภกดี ขอพระราชทาน
 กราบบังคมทูลพระกรุณาขานบิณฑุยานนชย แม่พดงพลาตขาด
 เกินก้อยขอพระราชทานอภัย ขอพระองค์ผู้ทรงไผ่ทรงมีพระราช
 บิณฑุยา ให้บ้างประกาศบรรดาถูกเจ้าถูกขุนและประชาชนและ
 ท้าวพระยาตามนครราชผู้ประกาศเมืองไกลเคียงขันธ์ ให้มาจง
 พร้อมกันภายในปดายมีหน้า ให้มีขลุ่ยโขนกลีตม่อมาพร้อม
 พรัง ให้มาเฉพาะหน้าพระที่นั่งจงดีตาม แดงจงให้อมพระกุมาร
 ออกมาสู่ตมอมาคณ ขอให้พระองค์ทรงธรรมทรงตั้งดีคยาธิษ
 ฐาน ว่าถ้าแม่พระกุมารเป็นโอรสแห่งผู้ใด จงรับของของผู้นั้น
 ไซ้ไรไปเดวยให้ปรากฏ ตั้งนพระองค์ทรงยศก็จะทรงทราบดีผู้
 เป็นบิณฑุรงค์ ค่อนนไปก็สุดแต่พระประสงค์พระผ่านเผ้า ควรมี
 ควรสุดแต่แต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ ฯ

ราช เมื่อนั้น

องค์พระราชามหาศาล

ฟังพรหมณ์บิณฑุยาวิชาชาญ

ภูบาตเห็นชอบด้วยพด้น

จึงมีบรรพหารชานใจ

ตุรามหาดไทยคนชยัน

จงเร่งบ้างร้องทอวกน

ทุกตั้งอินเดร์จักรพดลใจ

๐ บดินน พระยามหาดไทยผู้ใหญ่
ก็มกราบพระองค์ทรงไมท ออกไปจากห้องพระโรงชาร

๑ ๒ คำ ๑ เต็มขอ

๐ ถึงศาลาดูกษนจึงตั้ง ทุกตั้งต้นตั้งพระบรรหาร
จัดแบ่งแต่งพวกพนักงาน บำรุงห้องทอستانด้วยพลัน

๑ ๒ คำ ๑ เสรจจา

๐ บดินน ฝ่ายราชบุรุษคนขยัน
รับบัญชาพระยาครานน ก็ต่างคนแยกกันรับไป

๑ ๒ คำ ๑ เสิ็ด

(คราวนี้ภรรยาของพระยาดำนนครราช ยกไปใคร่ครวญ
หน้าพาทย์ต่าง ๆ ตามภาษา เตือกเอาแต่ที่พอจะเชื่อได้ว่าไปมา
ถึงกันได้ในสมัยนั้น ภาระบงออกเป็นลำดับคือ ๑. ญี่ปุ่น
๒. จีน ๓. ขวา ๔. ญวน ๕. ขอม ๖. นครศรีธรรมราช
๗. ม่าน (พม่า) ๘. ดานนาไทย เมื่อภาระบงออกครบแล้ว
หน้าพาทย์ เสิ็ดเดินภาระบงพร้อมกันรอบ ๑ แล้วหายเข้าโรง)

๐ ช้ำ เมื่อนน ฝ่ายพระชินเสนเป็นใหญ่
ตงแตกตบชานส์รวีไชย รับใช้สมเด็จพระบิดา

โกชนาจากมือนนน แดงจจะจัดให้ครองกันกับพระบุตร จะ
 จัดแจงแต่งมรดกพิชโดยถถอน ควรมิดควรสุดแท้แต่จะทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ ฯ
 ๐ ราช เมื่อนน ศิริราช โอรสยศตั้ง่า
 ได้ฟังก็เปรมปรีดา จึงมีบัญชาตั้งไป
 เหวยขุนคำรจจจจจ จงตั้งเกณฑ์โยชทัพใหญ่
 กูจะดาพระบิดาทรงไชย ภายใต้น้ำวันจะพด้นจร
 กูจะรบยกไปใครตรงช้ เพื่อดั่งทนต์เขาดไม้สร
 ไม่ช้าจะกลับคืนนคร พาบังอรธูกท้าวหนมา
 เจ้าจงเตรียมคั้งศรอาวุธ ดำหรับการยุทธ์แกดจกถ่า
 อย่งไร ๆ จะรับนางมา ดั่งแม่ค้องรบรากับกัน

๑ ๘ คำ ๑

๐ บัดนน ขุนอินทรเคระคนขย้น
 อภิจากหน้าบาทงตุ้ พระทรงจธรรม์ ออกไปเกณฑ์พด้นช้ตาม
 บัญชา

๑ ๒ คำ ๑ เต็มอ (ตั้งเกณฑ์ทัพตามตมคควร)

๐ เมื่อนน องคพระชินเด็นมุงฟ้า
 ครนจจนศุกฤกษเเวตา เสด็จจมาทตั้งรงชชชช

๑ ๒ คำ ๑ เต็มอ

๑๐ ขมตลาด ไซ่ท้อชาราซ่ากระเซ็น

เสด็จตรงทรงคู่คนขับมาดัย

ถ้อยทรงถ่มบเพลาเพราะพิลาถ

เขียนทองผ่องภูมิตาภรณ์

ทรงตั้งวาดฝั่งเพชรเก็จดวง

ขำมรงค์เรือนทองผ่องพรรณ

ทรงชฎารัตนาต้ง่าสุด

กุมพระแสงศักดิ์ทรงพงค์นารายณ์

หยาดเย็นทวของคต้งต้งนาน

ผัดพกดรัมของปานคศิธร

เชิงมาค้เยี่ยมโอดโมตร

ลดขององค์อรรชรวงศ์อรณ

คาบทพิพยับทรงดวงกุดัน

นวรคณจัตถรรพพรรณราย

ผ่องผุดแพรวเพริศเกิดฉาย

เขื่องกรายไปยงทตงทพ

๑ ๘ คำ ๑ เต็มอ แต่จกรวณนอก

๑๑ แขนบรเทศ ใ้คตภาพหลดพดยุทซ์

งามถ้วนขงทิวปติอระยับ

อตุลุดโห้รของกองค์พท์

จ้งยทพเจ้าตู่พนารัญญ

๑ ๒ คำ ๑ เข็ด

๑๒ ร่าย ๑๑ เมื่อนั้น

ครนรุ่งแจ้งแสงทองผ่องพรรณ

แต่งองค์ทรงเครื่องเรืองจรัส

กุมพระแสงกอบแก้วแกมกาญจน์

พระองค์ทรงพิภพภูมิตรรก

ทรงขรรค์ไปต้งเสด็จธราญ

ตัมพงค์องค์กษศรยไพศาล

ออกจากราชฐานฉวีโน

๑ ๔ คำ ๑ เต็มอ

๑ ประทับแท่นแผ่นผาศีดาอาถ้ง หน้าปราสาทได้ร่มไม้ใหญ่
 ท้าวพระยาตำมคนนไชร์ คอยเฝ้าท้าวไทยอยู่พร้อมกัน
 เรอจึงครัดให้เชิญพระนคดา ออกมาที่ประชุมเสด็จสรรพ
 จังจุดเทียนเงินของผ่องพรรณ ทรงธรรมตั้งศกยณบัตใจ

๑ ๔ คำ ๑

ฝั่งทอง	เจ้าแต่ท้าวสุรารุทศ	ผู้สถิตนิมานน้อยใหญ่
๑	ทเวดวาทรักษาแนวไพร	ทงอยู่ในถาวรระหารทรง
	เทพมมืหัทธฤทธเดช	เดงเนตรรูไคตงประสงค
	พังรทวทศจิตจาง	ขอจงช่วยแก้ความตงกา
	ศวยบุครชามชงโอรส	งามคศุภตกษณศกตงา
	แต่ถ้วนคณูเป็นภัสดา	มิได้ปรากฏชคณนคณ
	บคนขอทเวดวาทรักษา	จงช่วยประจกษไคตงทน
	จงช่วยแถดงแจงยุบด	ใครเป็นผัจนฤมตมิงศดา
	ขอจงตตจิตกุมารไชร์	ให้ชพอพหคกงชา
	ขอกุมารจงรับโภชนา	แต่จากมือบิตาของค

๑ ๓๐ คำ ๑

๑	แต่วครตั้งนางนมอมนคดา	เชตชคทหน้าคนจงทว
	คอยทอดพระเนครตั้งเกศค	เพอรผู้แหงศดาयाใ

เห็นทุกคนชุกโภชนาหาร
ยังคืองประหลาดหลาดกฤตย์

แต่กุมารจะรับก็หาไม่
หัดานับรับของใครเลยตั้งกราย

ฯ ๔ คำ ฯ เจริจา

๐ เมื่อนน

แต่แต่งจำแดงแปลงกาย
มอถอชาวเขนอยุกอนหง
แหวกผู่แหวกคนชนมา

ฝ่ายพระอินเด่นฤาถ้าย

เป็นนายแต่ปมเข้ามา
จงเชษฐมอถอธา
ยนักอนรญาให้กุมาร

ฯ ๔ คำ ฯ เชิดดัง แดงเพลิงเรื่อ

๐ เมื่อนน

ครินเห็นนคตายชดกุมาร
เดี่ยใจมตหนานยนตามด
พอคอยเหือดหายวายเป็นตม
ร้องศวาดเรยกรชบุตร
มงนอปรยนกระไร
คตคเจยงใหม่คักค
อ้ายขปมเหยนราก็ไม่ยากดู
คค ๆ กแต่้นแต่้นคัง
แต่เป็นเวรเป็นกรรมจะทำไย

ท่านทำวใครตรงข่มหาค่าด
รบชาวเขนนนพานเนนนม
มหาดเล็กต้องคนคองนวดห่ม
แต่ดูแต่่นปมกขคใจ
เขยอหญิงกาดมนอยุโหน
ไต่หิ้วออกไปจากเมื่องกู
ช่างตอปรกอายธรานาชคตุ
ยังเดนมชกบมนอจญวโร
จะใครดังผลาญชพคกษย
ไปเกิดไปกบผวอชวด

ฯ ๓๐ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น

เมื่อพระพ่อท่านไม่โยค
ถึงแม่พอบบได้ไปจากน
คนเหต่านใจเงาไม่เข้าใจ
แต่ทแต่ไม่แพแก่ผู้ใด
ญาติใครกจะทำทำสงคราม
แต่พอพคือนทเถร
ถันพวกพคหาวญชานุก้าตัง

แต่แม่ไปปดอบประโดมนางโถมศรี

จะคงอยู่ชานท่านทำไม
พจะสร้างชานใหม่กได้
เพราะเห็นรูปพีไชริศเดวทราม
พีไม่เดวกว่าใคร ในแดนสาม
พีไมรอให้ถามถึงสามครั้ง
เหมือนนมตโยชจะพรอมพรัง
เหมือนดั่งพระสมุทรองมา

๑ ๘ คำ ๑

๑ เมื่อนั้น

ร้องว่าเหมือนชายคนขอหึงการ
มึงขอตอชฤทชวามมาก
เขาเกิดกนจะตงใจ
มึงจงคือนทเถร
แม้นมตพดไกรโคตถกค
ถ้าแม่ไม่สั่งมดั่งปากว่า
ญาติมึงรักคอดถวคาย

ใครตรงชงแค้นเป็นหนักหนา
มึงจะคุดหมนชาฤกว่าไร
กถจจะตแต่ปากชายชาติไพร
เพชให้โอภาสมึงแกค
ศุทโคเห็นตชอ
หวจจะคงคตถาย
กูจะไวชอานนอย่าหมาย
จงยอมกายรับผิดเสียโดยค

๑ ๘ คำ ๑

แม่เราปรารถนามาต่อศักดิ์ คงจะได้บุรีในอึดใจ
 แต่ท่านเป็นบิดรungsk์แม่หงดกษณ เราจะทำกัญญาท่านหาควรไม่
 บัดนี้เราจะขอตาไป เพราะท่านได้แต่จะอยู่ดไม่ด
 ตรังพดางทางชวงนอชษาเคยง พดียงอุมกumarพค้ำดศร์
 ขอถจากพระถานมรจ จรตรมจากเวยงไซย

๑ ๘ คำ ๑ เพลง

๐ ครนถงชงกของทอชหาญ จงเรียกตัวกากาญจนมองได้
 ใหนางฉนทรวงอเอยมอไร กบักุมารนไนชวไรไปดวยกน
 ส่วนพระองคชนทรวงรราช แถวถงใหยาศรพดชนช
 รับเตินผ่านบ้ำพนาฉน สู้ฉนทศร์วไซยฉน

๑ ๔ คำ ๑ เซ็ด

๐ จบบริบูรณ์ ๐

પ્ર:માતૃસંગાંકિત

พระบรมราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พระเจ้าแผ่นดินแห่งประเทศไทย ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๒๔
ในกรุงเทพมหานคร เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ และสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี
เมื่อวันที่ ๓๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๓๗ ได้มีพระบรมราช
โองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นสมเด็จพระโอรสาธิราช
เสด็จขึ้นเถลิงถอยราชสมบัติ ณ วันที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช
๒๔๕๓ ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพบกและเรือแห่งประเทศไทย,
นายพลเอกกิตติมศักดิ์ แห่งกองทัพบกอังกฤษ, ราชาธิบดีแห่ง
เครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์, เสด็จคบตี เครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์ รามาธิบดี, ฯลฯ สมชายิกแห่งเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์ โกดเค้น พรีต (๘เบญจ), สมชายิกแห่งเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์ เฮเดแพลนท์, สมชายิกแห่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์

เดวิดกอนนอร์เองได้เสด็จไปประจำหน่วยทหารภูเขาคี ๖ ค่ายฝึก
ทหารปืนใหญ่ ณ ดาร์ทมัวท์ ใกล้โอ๊กแฮมตัน เดวิดอน ต่อมา
อีกหนึ่งเดือน จึงเสด็จเข้าทรงศึกษาในโรงเรียน School of
Musketry ที่ไฮร์ และได้รับประกาศนียบัตรพิเศษออกเป็นนาย
ทหาร

วิชาชั้นมหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงเป็นนิสิตมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประ
ทับสำนัก ณ หอวิทยาลัยไครสต์เชิร์ช ทรงศึกษาประวัติศาสตร์
และกฎหมาย ขณะทรงศึกษา ณ มหาวิทยาลัยนี้ ได้ทรง
นิพนธ์หนังสือสงครามฉบับราชสมบัติ ไปแดนดีใน ภาษา อังกฤษ
และทรงดำรงพระยศ เป็นนายสิบ แห่งกอง ทหารม้า Oxfordshire
Yeomanry Hussars.

เสด็จประพาสนานาประเทศ

พ.ศ. ๒๔๕๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จประพาสยุโรป สมเด็จพระยุพราชก็ได้ โดยเสด็จประพาสยัง
สำนักของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปโดยเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว

พระองค์ได้เสด็จประพาสเยี่ยมเยียนประมุขและเจ้านายแห่งประเทศ
 บนภาคพื้นยุโรป เกือบทุก ประเทศ และได้เสด็จ ประพาส ประเทศ
 อียิปต์ อเมริกาและญี่ปุ่น ก่อนกลับประเทศไทย เมื่อยังประทับ
 อยู่ในยุโรปก็ได้เสด็จในงานสำคัญต่าง ๆ เช่นพระราชพิธีสมโภช
 ราชนมัสการครบ ๗๐ ปี (เพชรราชิมงคล) ของควีนวิกตอเรีย งาน
 พระศพควีนหลุยซาแห่งเดนมาร์ก งานพระศพควีนวิกตอเรีย
 งานราชาภิเษกพระเจ้าแผ่นดินเดนมาร์ก และงานบรมราชาภิเษก
 พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดเป็นต้น

ทรงผนวช

สมเด็จพระยุพราชเสด็จกลับถึงประเทศไทย เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๔๐ รัชชน พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงผนวชและประทับที่ศึกษาพระ
 ธรรมวินัยอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหารจนตลอดพรรษา จึงทรงดา
 ผนวช

พระราชวังสราญรมย์

ที่ประทับของสมเด็จพระยุพราชในพระนคร คือพระราชวัง
 สราญรมย์ อันทรงใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างนิคมธรรมเนียมใหม่

และเป็นศูนย์กลางแห่งการเคลื่อนไหวแบบใหม่ทั้งหลาย ทรงตั้ง
 “ทอบัญญัติโมธ” ออกหนังสือพิมพ์ทอบัญญัติ ทรงนพนช
 บทความ เห็น เกี่ยวกับ การส่งเสริมให้ชาติ ประเทศ ก้าวหน้า ด้วย
 พระองค์เอง ทั้งในหนังสือพิมพ์อังกฤษและไทย ในนามปากกา
 “อควพาหุ” ทรงตั้งสมาคมละครดัมครเตนชนทวงศรายนมย์ มี
 โรงละครเล็ก ๆ สำหรับแสดง และทรงดำรงตำแหน่งจเรทหารบก
 และนายพันเอกทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ทรงเป็นนายทอ
 สมุดฉิรญาณ และเป็นนายกกรมการแต่งตั้งพิพิธภัณฑ์ ทรง
 พระอุทิศชำระ เด็ดขาดประพาสสถานที่ ต่าง ๆ ภายใน ประเทศ อันเป็น
 แหล่งสำคัญในทางโบราณคดี ดังเป็นผลให้ทรงพระราชนิพนช
 หนังสือเรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง” จน ภายหลังที่เสด็จประ-
 พาสหัวเมืองฝ่ายเหนือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐

เหตุการณ์และความเจริญในรัชสมัย

ในระหว่างรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใน
 รัชกาลที่ ๖ นั้น พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่ง
 เรืองทั้งทางการศึกษา, การเศรษฐกิจ, การคมนาคม, การ
 ปกครอง, ตำราวรรณคดี, คีตกรรม, คำสอน, การทหาร,
 ศิลป, และฐานะของประเทศ

ในด้านการศึกษา ได้ทรงจัดตั้งโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ คือโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยบนดิน ทรงออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พระราชทานกำเนิดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และทรงขยายกิจการมหาวิทยาลัยขึ้นหลายครั้ง

ในด้านการเศรษฐกิจ ได้ทรงจัดตั้งคณะกรรมการสำรวจโลกทรัพย์ของประเทศ กรรมการตรวจประเมินอัตราค่าระวางบรรทุกสินค้าไปมาภายในประเทศ กรรมการสอบสวนปัญหาที่ดินในกรุงเทพฯ ฯ ออกพระราชบัญญัติใช้มาตราเมตริก พระราชบัญญัติมาตราชั่งตวงวัด ทรงตั้งโรงเรียนทดลองการเพาะปลูก การสัตวแพทย์ ทรงออกกฎหมายให้มีการจดทะเบียนสหกรณ์ เริ่มการทศนาในแคว้นประดัก เป็นต้น และ ทรงริเริ่ม การคลัง ขอมดิน

ในด้านการคมนาคม ได้ทรงขยายและจัดสร้างทางรถไฟขึ้นหลายสาย โปรดเกล้า ฯ ให้สร้างสะพานพระราม ๖ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา และจัดตั้งไปรษณีย์ทางอากาศ เป็นต้น

ในด้านการปกครองและการศาล ก็ได้ทรงจัดระเบียบใหม่ขยายให้กว้างขวางขึ้นหลายประการ ออกพระราชบัญญัติชาวจีน พระราชบัญญัติการจัดตั้งตุลาการ จัดทำตำระโนครวี และบำรุงวิชากฎหมาย เป็นต้น

ในด้านอนามัยของราษฎร เป็นดังที่พระองค์ทรงเอาพระทัยได้อย่างที่สุด ทรงออกพระราชบัญญัติควบคุมมิให้กรรมกรทำงานหนักเกินไป ทรงให้มีการตัดยาแก้ไข้ทัพพิษ เปิดการประปา การไฟฟ้า ออกพระราชบัญญัติการฝากศพ ประกาศใช้พระราชบัญญัติฝิ่น พระราชบัญญัติโรคติดต่อ จัดประชุมสภาประชาตแห่งประเทศในบรูพทิศ และทรงขยายการสาธารณสุข และการแพทย์อีกเป็นอันมาก

ศีลธรรมของประชาชน ก็เป็นดังที่ พระองค์ทรงด้น พระทัยมิใช่น้อย ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ ออกพระราชกฤษฎีกาห้ามเล่นการพนัน เด็กโรงหอยและบ่อนเบี้ย และลงพระนามในข้อตกลงของสันนิบาตชาติเกี่ยวกับการค้าหญิงและเด็กเป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ทรงทำนุบำรุงการศาสนาอีกเป็นอันมาก

ในด้านกรทหาร ก็เป็นดังที่พระองค์ทรงพยายาม ทำนุบำรุงอย่างยิ่ง ให้ทรงขยายให้ก้าวหน้าทั้งทางกรทหารบก ทหารเรือ และการบิน ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครและคำโฆษณาเรียไรเงินตั้งมรดกชาติ บำรุงกรทหารด้วยพระองค์เอง

ในด้านคีตปติทยาเล่า ก็ทรงบำรุงทุก ๆ ทาง ได้โปรดให้

จัดหาและรักษาโบราณวัตถุของประเทศ ทรงตั้งเสริมวิทยาการ
ศิลป์ คุรุยารักษ์ และนาฏศาสตร์ ด้วยพระองค์เอง

ในด้านฐานะของประเทศ ก็ได้ทรงนำประเทศเข้าร่วมใน
มหาสงครามโลกครั้งแรก ทรงนำประเทศเข้าเป็นสมาชิกสันนิ
บาตชาติ และทำสัญญาพันธมิตรรักษาดินแดนของอาณาเขตทาง
กฎหมายและได้อิสระเกี่ยวกับกาใช้เงิน

นอกจากนี้ยังได้ทรงออกพระราชบัญญัติใช้นามสกุล ตั้ง
เสริมการหนังสือพิมพ์ ทรงก่อกำเนิดเด็บบ้าและลูกเด็ชเพื่อฝึกหัด
และอบรม หน้าที่พลเมือง ในยามฉุกเฉิน ให้แก่ข้าราชการ ฝ่ายพล
เรือนและยุวชนของชาติ

พระราชนิพนธ์

ประชาชนได้ถวายพระสมัญญาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัช
กาลที่ ๖ ว่า สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงพระราชดำริได้
ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเป็นจำนวนมากมาย ทงตำราคดี บัน
เทิงคดี ทงร้อยแก้ว บทละครและกาพย์กลอนโคลงฉันท์ ทง
ภาษาไทยและต่างประเทศ หนังสือพระราชนิพนธ์เหล่านี้ นอกจาก
จะเป็นวรรณคดีชั้นสูงแล้ว ยังแต่คงให้เห็นพระราชอัธยาศัย

ภาพในอันที่จะก่อให้เกิดความฉันทนาถาวร ให้แก่ประเทศชาติของ
พระองค์อย่างแจ่มชัด และแสดงให้เห็นความรักชาติอันมีอยู่ใน
พระราชหฤทัยของพระองค์อย่างเต็มเปี่ยมอีกด้วย

สมเด็จพระราชธิดา

พระองค์มีพระราชธิดาประสูติด้วยพระนางเจ้าสุวัทนา พระ
อรรราชเทวีพระองค์หนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๗
ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงเพชรรัตนราชธิดา สิริโส-
ภาพัณณวดี

สวรรคต

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงพระประชวร พระโลหิต เป็น
พิษในพระอุทร สวรรคตเมื่อเวลา ๓.๔๕ น. วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๖๗ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เป็นเหตุเศร้า-
โศกที่สุดอย่างยิ่งใหญ่ในบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และทวยนิกร
ชนทั่วพระราชอาณาจักร

ไตรสรณคมน์

พระรัตนตรัยเป็นของหมดจดอุดมเลิศในไตร

พระพุทธเจ้าตรีสร้อยไวย น. ๕๗

๐ .. พังพระไตรรัตน์	สุดสุดศักดิ์โมถร
ยึดมั่นบถนจร	อกุศลละเลิกมค
๐ พังไตรเจมณเหมยอน	ตรยรัตนาคร์
ชันชมอุคตมปรี—	ตมณัตมโนยง
๐ หวงไตรเจไดดั้ม	มนะรมยะเหมยอนหวง
ตันทุกชะโทษง	ดีริสุททธิธำราญ
๐ ไตรรัตนขจัตถรร—	พอบุททะวาพาด
เพิ่มพูนประมุคค่าน—	คิวิคตมนาภา ฯ

พระนล ๒ น. ๗๒

- ๐ ไหวองค์ดั้มมาดั้มพุทธเจ้า
ตถิตถธำการุญเป็นปฐม
ผองได้บริสุททธิเอกอุคตม
เป็นบรมเวทคัมภีรญาณ

พระองค์คือคำสัตยาพาธักวโลก
 ข้ามพ้นซึ่ง โสมสังสาร
 เหมือนดั่งรัตนาญจวิกรมาน
 ให้ใจพาดกตบร่ายกตายเป็นดี
 ๑ ไหว้พระธรรมวินัยวิไลเลิศ
 แด่นประเสริฐคำสอนามุนีศรี
 เหมือนประทีปแดงประเทืองเรืองสุริย์
 ต้องฉกฉิมรชาติด้ามารถแด
 แดงพระธรรมดาดบซึ่งแดงสุริย์
 ซ้ำประมุขแดงสว่างกว่าแดงแฆ
 ผู้เที่ยงธรรมดั่งไร่มะแม
 ฤกว่าแม่พบภยันไม่พรมภัย
 ๑ ไหว้พระสงฆ์ทรงศีลโรภาส
 รับพจนารตคำสัตยามาไว้ได้
 อุดง่าหะทรงจำธรรมวินัย
 เพื่อดอนให้รชาติฉลาดการ
 ปฏิบัติตั้งวันดีไม่มีหย่อน

อินทรีย์ตั้งวราวดารด้าม
 ประพฤติเป็นตัวอย่างในทางงาม
 ทุกโมงยามเป็นที่ควรบูชา ฯ

สามัคคีเสวก น. ๕๔

สุโข พุทธานัน อุปปาโท

(ธรรมบท ชุตทกนิกาย)

(โคลงมหาวิเศษมาต)

๐ กำเนิดแห่งพระผู้	รูจริง นันแด
ย่อมเป็นสิ่งให้เกิด	สุขได้
นิมิตเรายัง	ตรีไตร เต็มขนา
ดำริแต่ვნบให้	จักยังเจริญศรี

๐ ตักไฟศาชไซรั	เป็นวัน
ถ้าชุนนกวรจะ	รำลึก
ถึงองค์พระตัพพัญญู—	ญุศาสตร์— ตาแด
อีกคริจนรูจัก	จิตหมั่นต่อไป

๐ องค์ใดให้โตกน	อยู่สูง
ต่อนต์ควดตต้นตาน	อันบาป
ต่อนรงบับดับทุกน	กอนเกดศ
ต่อนว่าต้นคิภาพ	เติศตาเดอธรร
๐ ของคนนเป็นยอดแห่ง	บุพ—วิแช
ควรระกคณญ,	กราบไหว
เคารพนบบุธา	เนองนคย แผ่นอ
พระมหาตควไช	ยากแท้จกหา
๐ ภาวะพระประตุคิ	ศุภกาด
อัครตฤตม—	โพธิ
อัครปวิณฑาน	จันเอก อุดมแช
เรากัควรน้อมคิ—	โรคมกัมฉันทา
๐ กายามนัตน้อม	นมัตการ
ระตักพระคุณพระ	โลกนาก
โนเมอวคิศาจวาร	เพญเพียบ
เทียนรูปอักษมาตาศ	พรังพร้อมทุตถวาย

๑ ด้วยกายและจิตพร้อม	ฉาจา
เคารพพระมหากษัตริย์	ศากยะ
ขอเดชพระมหา	ไตรรัตน์
คุ้มครองพิทักษ์	โทษร้ายภัยพาด ๆ
	ดุสิตสมิต

ภาษิตนักรบโบราณ

Mon âme à Dieu,

Mon dras an roi,

Mon coeur aux dames,

L' honneur à moi.

๑ มะโนมอบพระผู้	เสวยสวรรค์
แขนมอบถวายทรงธรรม	เทอดเหล่า
ดวงใจมอบเมษขวัญ	และแม่
เกียรติศักดิ์ศรีของข้า	มอบไว้แก่ตัว
๑ มะโนมอบพระผู้	เสวยสวรรค์
นักรบของวงกรรม	เที่ยงแท้
ยามด้อยทรภามีอัน	ประชิด
จิตคงจะมนเม	เค็กกัดไปชาม

๐ ตั้งครามทำเพื่อบั้ง
 นักรบเวียงอาดำ
 อยู่ในที่ตึกหา
 จิตมณฑลวิญชาวม

๐ เป็นชายเชอชาติแก้ว
 แขนมอบถวายทรงธรรม
 รมไซเพื่อบั้งกัน
 เพอพระคงคู่ฟ้า

๐ ภูบาลระตรีดีไซ้
 เห็นห่างจากเคหา
 ภักดีแฉะอาดำ
 งามารมบั้ง

๐ หักใจรจากห้อง
 รักชาติและรักธรรม
 ดวงใจมอบเมยขวัญ
 คงเด่นห้อยแม่

๐ ยามไปไต่ถันกว้าง
 พบตั้งขั้วยวนใจ
 ก็จะไม่เหตวโหด

ธรรมา
 ไม้คร้าม
 ความฉลาด ได้ญา
 ปดอศพนอนคราย
 เพญขวัญ
 เทอดกล้า
 จรบาท พระเคย
 ครอบเกล้าเราธรรม
 ไคดกลา
 ห่างห้อง
 เพราะเชอ
 ปกเกล้าเราไป
 หฤหรรษ์
 เทียงแท้
 และแม่
 อยู่ร้างกลางสนาม
 ทางไกล
 อยู่บ้าง
 หลงวุ่น

เพราะจิตจืดชืดอยู่ข้าง

๑ รัตนวงคยองยุทธแยง

จำจะต้องทำใจ

นักรบจงควรไม่

เกียรตศีกตกรักของข้า

๑ มิวรธให้พอกพ้อง

คงไม่รู้จักเหมือน

ใครจะทราบว่าเป็น

ตัวดีเดือนตัวไว

๑ สรุปลความว่าแม่นน

อีกภักดีอาสา

รักเมียรักแม่พา

ตั้งวนศักตจกตั้งตระได

๑ ศัวิ ศัวิตั้งตั้งพรอม

ตีทช จิตุพรตต

ฤทช เรืองฤทชแรงรณ

ชย ชนะศักตแถถ

หนึ่งแถมมนคง

ยังภย อินนอ

กาจกดา

เคื่อนดคี คนเอง

มอบไวแถถ

คอบเคื่อน

จิตได

นิกหวน อินนอ

เหมาะเท้ทุกยาม

ชรรมา—ชิปแเ

ราชไท

ใจแถถ

หมตแม่ชั

พนต

ออย่าแถถ

อวิราช

เกียรตศีกของตักถ ๑

ดุสิตลमित

กรรม

ธมฺมกาโม ภวํ โหติ

๐ ผู้ใดใฝ่จิตตั้ง	ในธรรม
แม้ถูกอรรถระยำ	ข่มกู่
ที่สุดก็ยอมฆ่า—	นะพวก พาลนอ
ใครปราชญ์ก็ยอมรู้	เช่นหนักแน่นอน
๐ ไปขามเพราะรบเพื่อ	ธรรมา—ชิปแช
ยอมต่ดะทุกตั้งดา—	มารกแท้
จำนงซึ่งแด่นยา—	นุภาพ แฉ้วพ้อ
จงให้ให้เตี้ยงแด่	ตั้งชรวงไซโย ฯ

ธมฺมเทสุลี ปรากโว

๐ โยโสโมห่มัดแล้ว	ซึ่งธรรม
ถึงจะมก้าลิ่ง	มากลัน
ที่สุดก็ระยำ	ยับฉิบ หายแฮ
แม้ชนะเบองคน	ตู่ต๋ายมตายจวัญญ
๐ กมตเหียมโหดไว้	ธรรมา
ธรรมบ่คุมผู้อา—	ต๋ัยไซรั

จิ่งกั้งซังปวา—

เตี้ยคักตเตี้ยยคักไต

ชัยฉิบ หายแฮ

ตงนกรรรมตงนง

ดุสิตสมิต

หิริ โอตตปป์บิษณฺณเวา

โลกํ ปาเลติ สาธุกํ

(ภามิศของตมเต็จพระมหาตมณะเจ้า

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส)

(โคตงจิตรดตา)

๐ หิริคือได้แก่

โอตตปป์ปะความเกรง

ย่อมรักรัญ์โลกไว้เป็น

นตฺถภามิศซัง

๐ โกรมหิริแต่จัว

เพราะจะทำสิ่งใด

ตระของตระจิตใน

กัปป้อจริเริ่ม

๐ แม้ทำชอมีไต

กัณกชಾಯคณเอง

ละอายใจ

เป็นผิด

คืออย่าง ยั้งนา

เด็คดี

มีจิต ตั้งจริง

ย่อมศริ

ใจอยู่ แดจัว

บาปกรรม

มีใคร เห็นเดย

อยู่แท้

จะทำชั่วใดลง

มักจะงตแม่อยาก

๐ ซำมีโฮตคปปะ

ก็จะทำมาปลง

แม่จกไม่มีใคร

จิตกงทกแม่น

๐ มีโฮตคปปะแฉ้ว

ว่ามีทำผิดลง

คนคงคเงเบน

รู้ดีกผิดคบแกน

๐ ไราคาหิรโต—

เหมอนมไดเนคน

ปวงอาริยชน

คคนมคจต

กนคไดเญา

จะทำ

ยิงค้

ชรงก

เหนโทษ

เพอนค

ยอมเกรง

อยางดบ

แม่นมัน

จนทรน

คปปะ

เปริยบดคว

บกบไดเย

จกเจริญ ๑

คุสิตสมิต

๐ ปราษณีดรรเริญวารรมเบนดาเดค

ดุคประเริฐกวาทรพยทงนอยใหญ

กรรมคุณผู้ประพฤติกกรรมชั่ว
คงต้องได้ผลตามตำรา

สาวิตรี น. ๒๕

กรรมเป็นดังซึ่งบนคาตความสงบและความสุขให้บังเกิดใน
คณะชาติมนุษย์

อำนาจคือธรรม น. ๒

๐ นักพรตผู้ประพฤติดมปากสอน
เป็นผู้ประเดรีผู้เกิดสุนทรภพอกิจาท ฯ

เวนิสวานิช น. ๓๗

๐ นักบุญ
ดมภพจะได้รับ

ดีริสุนทรภพ

ความเคารพนบประณม ฯ

สกุนตลา (ละครดึกดำบรรพ์) น. ๖

๐ อหนามุมนในทางกรรม
เหมือนนมเครของกุมกนกายาอุณ
เพราะกรรมานิดังดคงคากุน
บำรุงบุญบำรุงบาปมตาย ฯ

พระเกียรติภ น ๕๓

กตอบายบางอย่าง ผู้ทมิฬหรือคตปะระไซไม่ไคหงดำหรม
ซงฐและตุ้ก

ทำมรอง น. ๒๓๓

๐ กรณียคนคตคตธรรม

* อินคอรทาคตคตคตทงทงหลาย

ค้อมไคประทุษแเดะปองร้าย

ทงคด้วยกายวาจาอึกทงใจ ๑

สาวตรี น. ๒๖

ฆ่าควดตาย เป็นการผิดทงทางโลกทงธรรม

บ่วงมาร น. ๕๕

มนุษย์เราทรงเรื่องแเดว และผิดกับคนป่าแเดะดัดตัวเดยรจ
ฉาน คอขมคความเทยงธรรมเป็นเครของประดับ มีคความเมตตา
เป็นอาท จึงคอรชอวาเป็นมนุษย์ทรงเรื่องแเท

อำนาจคิอธรรม น. ๑๑

๐ อินผุไคไผ่ธรรมเป็นเนองนคย

แเดะรจกขมจคไมยอหยอน

ปฏูปคพรอมพรงคิงครุดอน

คงไมคองอนาทรแเดะรชอนใจ ๑

สาวตรี น. ๕๕

๑ การคบผู้ชอตรงทรงคุณธรรม

ย่อมมีผลชอนนคองเดศค

เดจนระกบผู้ประพฤคิธรรม

คคอบมิตรเดศคตาและเป้นควี ๑

สาวิตรี น. ๒๕

๑ อษธรรมจารีศรัตุนทร นรากรโตพึงจงเยนใจ ๑

สาวิตรี น. ๒๘

๑ อษผู้โตทรงธรรมเทียงตัก

ชนยอมอยากเป้นมิตรเป้นหนกหนา

คววมใจค้มจคตมากเมคตา

ยอมเนหน้าต้วค้วนาหาไว้วางใจ ๑

สาวิตรี น. ๒๗

บุคคลกคค คณระกคค ชาคคคค จระคคววมเจริญมนคองคคค

แต่โดยยัคคคชธรรมเป้นहतค

อำนาจคคชธรรม น. ๘๕

๑ ถ้าแม่ไมทาคในแดนคคค

จระถจคถึงคจวรรคคคนอຍาหา ๑

เวนิสวานิช น. ๓๒๘

๑ อินจรงแกหญิง หยาบแท้
 อปรียะตะที่ต น้าบต - ตี้ยื่อ ๑
 พระนล ๓ น พ.

ไม่ขอ. อาคักรชคโดยทางที่จะตองให้คนอื่นเตี้ยช้อ
 ความดีมีชัย น ๗๓

คนเรา จะเป็นผู้ถือสัญญาชาติใด และถือคำตนาใดก็ตาม
 ย่อมไม่ชอบและไม่ใ้ใจบุคคลที่ไร้ธรรม

พระพุทเจ้าตรัสรู้อะไร น. ๕๖

สพฺพวลั ธมฺมรโล ชินาติ

(ธรรมบท ชุตทกนิกาย)

(โคลงฉิชชุมาถ์)

๑ รสธรรมข้านะรส อ้นปวง
 ภาษิตอนนควร วิเคราะห์
 ธรรมะประคิษฐ์ตอง ใจมัน
 จ้งนับว่าเป็นเหมาะ จิตต์มาน

๑ อาหารรดย่อมให้ ชวนชิม
 แดกพอเคยวไป ดันรส

รดีเพิงแต่ชอนดม

กวางจะกตหนักหมด

๑ อักกามท่านกเปริยบ

ชอนเพ่งฟังคมขิม

พอเริ่มแต่พเริ่มหมด

เป็นเนาะนชด

๑ คนหงกามรดีค้อง

เพราะตั้งซึ่งค้องตรา

เดียงเด้นาะโตคฟังไป

กตนิรมชชิต

๑ การเดพชรมรดีไซริ

ทจรคองเดยใจ

เริ่มเดพกยนิค

เดพเดริจกดูชเมต

๑ สบายกายบเม้น

กายกระทบรอนเย็น

จิตดูชดูบวาย

ดูจริคชวยชอน

บยง ยินนา

รดีทราม

จาร์ดี

ดิมลิต

ชริชย พด้นพ้อ

ชยาดงน

เดยใจ

จางจิต

ชอนเบช

หมดหวาน

ไปมี

ตักเทอ

ชยากเดพ อักกา

ไม่วาย

สบาย จิตเดย

เคอชรอน

ควมดูช

ดูชเดริม

๐ เริ่มเรียนธรรมะแล้ว	อย่าทอดทิ้งเลย
หมั่นศึกษาเข้าใจ	ให้มาก
ธรรมะจะคุ้มครอง	ปวงทุกข์ พ้อเขย
คงจะได้ปราศจาก	ชุกเข็ญ ฯ

ดุสิตสมิต

ธนฺนุจเช อญฺควรสุสฺส เหตุ

๐ ครอบงำเสียทรัพย์เพื่อ	รักษา
อวัยวะแห่งกายา	แน่ไซ้

อญฺคณฺจเช ชีวิตํ รกฺขมาโน

จะถนอมซึ่งชาว	ยืนอยู่
ควรจะสละองค์ได้	แน่แท้ไปขาม

อญฺคํ ธนฺนุชีวิตนฺจจาปี สหุพํ

อุปฺเปว ชเห ธมฺมมนุสฺสรนฺโต

๐ เมื่อยามจะต้องตรึก	ถึงธรรม เข้าแฮ
ทรัพย์ออกอวัยวะจำ	สละแท้

ถึงชีวิตจะกำ
 ครอบจะสละแม่

จัดจาก ร่างฤ
 หมดทั้งปวงนา

(โศคนมหาตมฐุมถ์)

๐ ภาษิตพุทธคำฉันท์	ต่อนคน
ว่าทรัพย์สิ้นได้ภณ	หากรัก
ไปเท่าส่วนกายตน	ประเสริฐ กว่าพ่อ
ควรจะต้องยอมรัก	ทรัพย์ใช้เยวดยา

๐ แม้ว่าทุก ๆ ส่วน	องคา— พยพแผ
เป็นตั้งซึ่งรักษา	ไฉนชัย
ชีวิตประเสริฐกว่า	กายส่วน ไค ๆ
ยอมสละกายวัยช	ส่วนแตกชั่ววัน

๐ แต่ขรรมะประเสริฐ	กว่าปวง
ตั้งสรรพซึ่งพึงหวง	ในโลก
ไว้ขรรมะโลกคงต้อง	ถึงยุค ดับแ
เราจะมีแต่ไศก	แน่แท้ทุกสถาน ๆ

ดุสิตสมิต

อหรรรม

บุคคลที่ไร้ธรรม เปรียบเหมือนสัตว์ในป่าดุร้าย

พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร น. ๕๖

ในโลกลงมีบุคคลบางคนมุ่งร้ายต่อเพื่อนมนุษย์ มีใจ
อำมหิตริษยาหยาบช้าทารุณ ถืออำนาจเป็นธรรมปราศจาก
ความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์

คดีสำคัญ น. ๒๖

Dhammadessi parabhavo.

He who hates Virtue is damned.

Might is Right P. 97

ความดี

คุณแต่ความดี ทำให้มีผู้อยู่อัจฉนาทุกแห่งหน

ตามใจท่าน น. ๔๗

ใครมีความดีอยู่ในตัวจริง ๆ ต้องมีคนเกียดคนข้าง เพราะ
ย่อมต้องมีคนอิจฉา

นันทาสโมสรร น. ๓๕

ความดีไม่เป็นของททาหงอนจน

ตามใจท่าน น. ๓๒๘

๑ การวាយปราณและวิชาหิ้งรุกข์
เป็นผลกุศลกรรมทำไฉน ๑

เวนิสวานิช น. ๘๕

๑ แต่ปราการและบ้อม ประคอง
ยังคองทถายตง ตักกรัง
มันจริงก็แต่ตรง บุญบาป
เราจึงควรแต่ตง จิตเกอการกุศล ๑

ลิลิตพ่ายพิ น. ๓๕๒

๑ ผู้เร้าจศักษาไซร์ ตู้งต้นจิตตัม ๑

ลิลิตพ่ายพิ น. ๓๖๕

๑ อนิจจาโตกรวน่าเศร้าจิต
อันความงามสุจริตทุกตั้งธรรม์
กตัมจะเป็นเครื่องประจัญคนดีพัฒน์ ๑

ตามใจท่าน น. ๕๗

๑ จงดูแบบแบบโบราณท่านสอนไว้
ให้กอบกิจโดยไม้นึกประตงค์

ซึ่งบา^๑เห็น^๒เจตนา^๓ และพระวง
ตรง^๔อยู่^๕จะ^๖กอบ^๗กรณ^๘เ^๙ ! ๗

ตามใจท่าน น. ๕๓

๐ ผู้^๑ท^๒จน^๓ห^๔ต^๕าย^๖ค^๗น^๘ค^๙ง^{๑๐}ม^{๑๑}ท^{๑๒}ร^{๑๓}พ^{๑๔}ย^{๑๕} !

นาย^๑จะ^๒ก^๓ด^๔บ^๕ค^๖อง^๗ร^๘ะ^๙ย^{๑๐}อ^{๑๑}บ^{๑๒}น^{๑๓}อ^{๑๔}ม^{๑๕}ชา^{๑๖}
ชน^๑ด^๒ำ^๓ม^๔ญ^๕ก^๖จะ^๗พ^๘ด^๙น^{๑๐}ช^{๑๑}น^{๑๒}ร^{๑๓}า^{๑๔}ค^{๑๕}
แม้^๑ว^๒า^๓ด^๔ร^๕ร^๖จ^๗ริง^๘ค^๙า^{๑๐}m^{๑๑}ค^{๑๒}ว^{๑๓}า^{๑๔}m^{๑๕}ด^{๑๖}ัง^{๑๗}ก^{๑๘}า^{๑๙}m ๗

เวนิสวาพิช น. ๑๓

ผู้^๑ก^๒่^๓เกิด^๔มา^๕ใน^๖ต^๗ระ^๘ก^๙ุด^{๑๐}ค^{๑๑}ำ^{๑๒}ด^{๑๓}ำ^{๑๔} แต่^๑ป^๒ระ^๓พ^๔ฤ^๕ค^๖ิ^๗ค^๘น^๙ค^{๑๐}ค^{๑๑} ก^{๑๒}่^{๑๓}ด^{๑๔}เ^{๑๕}ม^{๑๖}อ^{๑๗}ก^{๑๘}บ^{๑๙}
ย^๑ก^๒ค^๓น^๔เ^๕ง^๖ ใ^๗ห^๘น^๙ด^{๑๐}ุ^{๑๑}ช^{๑๒}า^{๑๓}ค^{๑๔}อ^{๑๕}น^{๑๖}ด^{๑๗}ัง

พระศุนทเศป น. ๑๗๓

ร^๑ก^๒ุ^๓ช^๔ย^๕ช^๖ ร^๑ก^๒ุ^๓ค^๔ด^๕โน^๖ ส^๑ำ^๒ก^๓ุ^๔ ล^๑ว^๒ณ^๓ โล^๑ณ^๒ต^๓ ย^๑ด^๒า
(ส^๑ม^๒เด^๓็^๔จ^๕พ^๖ระ^๗ธ^๘ัง^๙ร^{๑๐}า^{๑๑}ช^{๑๒} ด^{๑๓}ำ^{๑๔} ท^{๑๕}ร^{๑๖}ง^{๑๗}นิ^{๑๘}พ^{๑๙}น^{๒๐})

(โค^๑ด^๒ง^๓ม^๔ห^๕า^๖ด^๗ิ^๘น^๙ร^{๑๐}ู^{๑๑}มา^{๑๒}ถ^{๑๓})

๐ ค ^๑ ว ^๒ า ^๓ m ^๔ ด ^๕ ัง ^๖ ร ^๗ ัก ^๘ ษ ^๙ ไ ^{๑๐} ว ^{๑๑}	ใ ^๑ ห ^๒ ค ^๓ ง ^๔ ด ^๑ น ^๒ น ^๓ า
ป ^๑ ระ ^๒ ห ^๓ น ^๔ ง ^๕ เก ^๖ ล ^๗ ือ ^๘ ด ^๑ ำ ^๒ ร ^๓ ง	ร ^๑ ส ^๒ ห ^๓ ม ^๔ น
อ ^๑ น ^๒ ว ^๓ า ^๔ จ ^๕ ะ ^๖ ถ ^๗ ือ ^๘ ศ ^๑ ร ^๒ ง	ภ ^๑ า ^๒ ษ ^๓ ิ ^๔ ค ^๕ น ^๑ ิ ^๒ ฎ ^๓ า
จ ^๑ ำ ^๒ จ ^๓ ะ ^๔ ต ^๕ ง ^๖ จ ^๗ ค ^๘ น ^๑ น	น ^๑ ำ ^๒ น ^๓ ไ ^๔ ว ^๕ ใน ^๑ ช ^๒ ร ^๓ ร ^๔ ม

๑ กรรมใดก่อกษณยอม	ยังผล
๕๖ ๗๘	ประพฤติ
ตชวคตงทตณ	ผลเลิศ
ทำตจกไตยต	เพราะโทษตามทัน
๐ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐	
ทำชวคตงตยจต	
๑ อธิกรรรมบถตีบ	กุศล
ก่อเกิดพิบูตผล	เสริมสุข
ได้สุขหากกังวล	เสวยสุข
อาจจะกลับได้ทุกข์	เพราะขาดบริหาร
๑ การคทาชนแฉ้ว	เห็นพอ
ไม่ผดงชนหนอ	ข้าแก่รำ
๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐	๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
ทำตชกตามคช	ดชก นนแฉ
๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐	๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
จ้งจะถูกตามเค้า	ปราชญ์ชวร้งสรตเรวีญ
๑ มัวเพดินมัวเพตคด้วย	ผดกรรรม
๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐	๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
เดยคณค้วมกน้า	ประมาท
๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐	๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
ผดตพตาดชวจถต้า	เดยผิต
๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐	๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
ชิวฐูผดถบชวค	เพราะเหตุเหตงใจ
๑ กรรมใดบ้นทิตชวร้ง	สรตเรวีญ
๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐	๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
เร้งประกอบชนเทอญ	ชย้าช้า

กุดจะกอบเกิน
ประหนึ่งตงทุนค้า

ไปบ่ ได้เลย
ประโยชน์ยังบุญ

๐ ทุนดงไปกัต้อง
นแหะย้อมเป็นหลัก
กุดเริ่มแฉวจาก
ต้องรักษาไว้นคัย

ตามรัก— ขาแฉ
พานิช
ทงทอด ฉันโต
เพื่องอกเงยงาม ๆ

ดุสิตสมิต

A fonte puro pura defluit aqua

(ชา ฟอนเต ปุโร ปุระ เตฟลูอิต อควา — ภาษิตละติน)

(โคลง ๒)

๐ จากพุบวิสุทธ์แล้

อุทกสะอาดแท้

จึงได้หลังไหล ๆ

(โคลง ๔)

๐ ตั้งใดจะเลิศด้วย
 ย่อมจะเกิดจากกรรม
 ใจชั่วย่อมจะหัน
 นำประพาศชั่วแม่

ควรธรรม— เดวีญา
 เทียงแท้
 เทียนหยาบ
 มุงคำหาคี

(โคลง ๓)

๐ แม่มุงศรีในกิจ
 สุขจิตในจิตแล้ว

ต้องคงจิตของแม่
 เด็ดพร้อมออกต้อง ทวารนา

(โคลง ๔)

๐ ฝีมือได้ลาภทั้ง
 จงคิดมากริษยา
 บำเพ็ญกอบกิจจา
 ทศุดก็จะคล้าย

ยศฐา— นันตร์แด
 มุงร้าย
 เพียรเท่า ไทโต
 กับก้าวถอยหลัง

๐ ตั้งจิตให้เด็ดแล้ว
 ทำกิจพิริยะแรง
 ถึงพบอุปสรรคแข็ง
 ก็จะไม่ยอมข้านได้

ชยาแห่ง
 เรือยไฉ
 แรงชัด
 เพราะด้วยความดี

๑ ดึงน้^๕เมือ^๕เป็^๕รีย^๕บ^๕ด^๕ว^๕ย

ไต่^๕ระ^๕ชา^๕ด^๕ดำ^๕ทะ^๕ห^๕าน

พ^๕ุ^๕เป็^๕รีย^๕บ^๕ม^๕โน^๕มา^๕น

ชา^๕ร^๕เป็^๕รีย^๕บ^๕ประ^๕พ^๕ฤ^๕ติ^๕แพ^๕ว^๕ว

พ^๕ุ^๕ชา^๕ร

ดู^๕ๆ^๕แ^๕ก^๕ว

ม^๕ุง^๕ช^๕อ^๕บ^๕ น^๕น^๕เ^๕ง

เพ็^๕ร^๕ศ^๕พ^๕ร^๕อ^๕ม^๕เพ^๕ร^๕า^๕พ^๕ร^๕ร^๕ณ

๑ อ^๕น^๕พ^๕ุ^๕ท^๕เก^๕ด^๕ช^๕ก^๕ก^๕ด^๕ว

ชา^๕ร^๕ก^๕ย^๕อ^๕ม^๕เป็^๕น^๕ค^๕ม^๕

ม^๕โน^๕ป^๕ด^๕อ^๕ย^๕อา^๕ร^๕ม^๕ณ^๕

ย^๕อ^๕ม^๕แ^๕น^๕ะ^๕ป^๕ฏิ^๕บ^๕ค^๕ิ^๕ห^๕ั

ไ^๕ด^๕ม^๕

ก^๕ุ^๕น^๕ไ^๕ช^๕ว^๕

ช^๕ั^๕ว^๕ค^๕ร^๕อ^๕บ^๕ จ^๕ำ^๕ญ^๕

ช^๕ั^๕ว^๕ช^๕ำ^๕ด^๕ำ^๕มา^๕น^๕ย^๕

๑ โ^๕บ^๕ร^๕า^๕ณ^๕จ^๕ิง^๕ว^๕ำ^๕ไ^๕ว

เป็^๕น^๕ไ^๕ห^๕ย^๕ไ^๕น^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕ไ^๕ช

ว^๕ำ^๕ณ^๕ิ^๕ว^๕ะ^๕ผู้^๕ไ^๕ด

จ^๕ง^๕ช^๕ม^๕จ^๕ิต^๕ค^๕น^๕ด^๕ระ^๕น^๕

ว^๕ำ^๕ไ^๕จ

ค^๕ค^๕ช^๕

ห^๕ว^๕ง^๕ช^๕อ^๕บ

แ^๕น^๕แ^๕ก^๕ค^๕ว^๕ร^๕จ^๕ำ^๕ ฯ

ค^๕ุ^๕สิ^๕ค^๕ส^๕มิ^๕ค

Lives fo great men all remind us
 We can make our lives sublime,
 And, departing, leave behind us
 Footprints on the sand of time.

(จากโคลงชื่อ เซซาตม์ ฮอฟไต้ฟ, ของคินคกัวอเมริกัน
 ชื่อเฮนรี วอดด์เวอร์ท ดองเฟลด์โตว์, พ.ศ. ๒๓๕๐—๒๔๓๕.)

(โคลงมหาวิชรูมาถ์)

๐ ประวัตวิชรูมาถ์	เดือนใจ เรานา
ว่าอาจจะยังชนม์	เลิศได้
และยามจะบรรลัษ	หงซง
รอยบาทเหยียบแน่นไว้	แทบพันทรายสมัษ ๗

๐ ในโคลงบทนมุง	จักตอน เราแถ
ดูเยงบรรพบุรุษ	ประเด็ริฐ
เขามัเก็ยวิชร	เพ็เหตุ ไตฤ
เรากัดูเยงเกิด	จักได้ดีเหมือน

๑ เตือนใจให้ไฉนบ้าง

แม่หวงตงจกตง

คิดไต่เช่นเขานน

ชื่อของเรากอจ

อย่างบรร— พชนแฮ

ถ้ามารก

เป็นแน่

เพื่องฟังตงเขา

๑ แม่เราตงจกให้

กอบกจมชชอเตียง

เหมือนบาทเหยียบแฉ่ง

คนชกจะไต่

มันทง

พินไซร์

บนหาด

พบแถวเดินตาม

๑ ต๋ยามยงอยู่ด้วย

เพราะบรรพบรุษเรา

เป็นไทยอยู่พนบ

เราตงนกรบกาจ

เดรั— ภาพแฮ

รักษชาติ

ไม่เตอม

กตงแกถ้วเคิมมา ๑

ดลิตสมิต

๑ นามน่นคำคณไฉน?

แม่เรียกดาอย่างอน

ที่เราเรียกกทดาพน

กทอมรณชชเหมือนกน ๑

โรเมโอและจูเลียต น. ๕๓

Human beings, who lay claim to being civilized and to be different to savages or brute beasts, must have moral Virtue as their principal ornament, and in order to be called truly civilized must know the meaning of Humanity.

Might is Right p. 90

ความชั่ว

ทุกแห่งหนความชั่วมีทั่วไป

ตามใจท่าน น. ๖๘

ความชั่วร้ายทุก ๆ อย่าง คร้ายกาจมากที่สุด จนกว่าจะมี
ความชั่วร้ายอีกอันหนึ่งมาแทนที่ ให้เทียบกัน.

ตามใจท่าน น. ๘๗

๐ ดวงวิญญาณดีดั่งคำ ๆ
อาจถึง ในกายมนุษย์ผู้ชั่วร้าย

เวนิสวานิช น. ๑๓๘

๑) อินทราความทรยศขบถนั้น
จะรับมฤตกกันได้อันใด ๆ

ตามใจท่าน น. ๓๓

ทั้งโลกเขาย่อมจะต้องเห็นเหมือนกันหมดว่า คนที่ประทุษ
ร้ายต่อมิตรผู้ซื่อตรง นับว่าเป็นคนเลวที่สุด

แกแค้น น. ๕๐

ความซวักคอบาป และบาปอกคองพร้าไปนรก

ตามใจท่าน น. ๗๓

๑) ใช้อุบายย้ายแยงแฝงกาย
เหมือนผู้ร้ายตอบยงหน้าบดดี ๆ

รามเกียรติ์ น. ๓๕๗

๑) คนจัญไรเอาใจไปออกแก่ศัตรู
ควรไปอยู่ในพวงงูและตั้งตัวร้ายทั้งหลายทั้งปวง ๆ

รามเกียรติ์ น. ๖๓

เราจะประพาศเป็นผู้ต้มโจร เราก็กลายเป็นเด็นยัคจัญไร
ไปด้วยเท่านั้นเอง

อำนาจคือธรรม น. ๘๕

คนพาด เห็นแก่ตนมากเกินที่จะช้อแก่ใครได้

อำนาจคือธรรม น. ๘๕

๑) แม้มันจะก่อกวนคุณของเรา

ไม่หาเขาโดยทุจริตได้

เวณีสวานิช น. ๘๐

๑) อกรรมดีนำผล

เพราะกรรมกระทำให้

ณชิวจิรไชวี

ผลชวดแต่ชื่นชม ฯ

ปรียทรรตिका น. ๘

๑) ชนคิดทุจริตแต่

ไม่พ้นราชทัณฑ์ ฯ

ลิลิตพายัพ น. ๘๘

๑) ชนผู้ใดเพ็ดยงพด้ากระทำผิด

จะพินิจคดีด้วยไฉน ฯ

เวณีสวานิช น. ๘๒

การที่แก่งได้ความกันเด่น โดยไม่มีเหตุนะ ยิ่งเดี่ยกว่า
ได้ความดำหริบแก่กัน

นิมทาสโมสร น. ๒๘

ผู้ที่เกิดมาในตระกูลสูงแล้ว แต่ประพฤติคนไม่ดี ก็เสื่อม
 ภัยต่ำปตนเองให้ตกไปเป็นคนชาติต่ำ

พระสุนทศเลป น. ๓๗๓

C'est le crime qui fait la honte,

et non pas l'échaffaud

(สุภาษิตของปราชญ์ฝรั่งเศส ชื่อ คอว์เนย์ต์)

(โคลงมหานันททาย)

๐ บาปแหละเป็นข้อที่	พึงอาย
ยิ่งกว่าการตายเพราะ	ทัญจำโทษ
นี้ปราชญ์มุ่งหมายเตือน	สติ
ว่าบาปดีโหดยิ่ง	กว่าคั่งงตงทัญจำ
๐ อันบาปทำแม่ที่	จัดับ
ใครมีอาจจับกุม	แน่ไว้รั
และแม่ไม่รับทัญจำ	โทษอย่าง โดเลย
ใจกคงให้หนัก	แน่แท้ข้อตุ

๑) แมตม็อยยากคั้ง

จั้งคองนาจาว

ชัวแตจจะวาม

ทาเด็อมชงยัคคักกิด

ถาขญา

จั้งหมด

ถงถาข—ญาญา

คั้งนณนโต

๑) วิถยผุชงปก

ยอมไปรดผุคัยชรรณ

อิกมุงชจคัชณ

เพอตุชตถคณน

ครองรัฐ

ตุจวิต

ทูลเจคณ

ทอทงชรรณ

๑) ชินตหัพุชเจ้า

ครัดว่าไกรชาตคความ

แผนยอมอาจทา

กิดตถกหยาบแท

โตกนาก

ถายบาป

ทูลจิต ถังนนา

เพวระตณคความถาย

๑) หญิงชายอัยไต้ย้าง

เพวระหิริกนการ

กฎหมายแตตถันทโทษ

ไต้แตถารามเมือ

เกษมตณต

ทำบาป

นัยใหญ่

ผิดแตจ้แตเห็น

๑ เช่นนแม่ประพุกติ
 ย่ากิดตะฮายต่อ
 คิดชวยเมื่อหมายจะ
 จะมีค้องโกกรชเพราะ

ผิดร้าย
 รับโทษ
 ทำผิด นันต์
 เหตุค้องอาชญา ฯ
 ศุสิตสมิต

สกกาโร กาปฺริสํ หนฺติ

(สกาลอรรค ตั้งยุคตนิทาย)

(โคตงมหาตนิชฺมาถึ)

๑ สักการฆ่าบุรุษ
 ภาษิตนเชญเจีย
 คุชาจกชอเจตย
 แม่ผิดฆ่าชอรับ

ชั่วเสียบ
 โตตตักบ
 เจตยอรรค
 ผิดค้วยเต็มใจ

๑ ใคร่ครวญหวนคิตว่า
 ย่อมจะเห็นแก่คัว
 จะกิดตั้งโตมัว
 ประโยชน์ตนไปริ้

คนชั่ว
 ยิงผู้
 มุ่งแต่
 โอบอ้อมฮารี

๑ อักมาศกอบตวย

เห็นว่าใครวณนา

เห็นใครกอบกิจจา

กยงกตบหนักเกิดยศ

๑ ถิ่นคานชั้วหยาบแต่

ซึ่งคักคอกอโศกาศ

นิกชอมีตำมารก

ก็ประพฤติเรียบได้

๑ คนเขนนหากได้

ไว้ว่าโถภจะตด

รียยาใช้จะหมด

กตบทอชนรอย

๑ ยามได้ไผ่เปรียบผู้

ใครเยี่ยมกัเผยช

แข่งชนมพตนเดอ

แค้นคงซึ่งทุกผู้

รียยา

ซึ่งเคยต

ชนชอบ

มุ่งร้ายหมายพาด

แต่ชาติ

ก็ไว้

ทำชอ ฉะนินญา

เหตุเพราะจำเป็น

ตภยศ

กตบชอ

ไปเมือ ไรนา

เท่าแมนเพ็ดงตาม

อินเล่มอ

ชยากตุ

เด็กเท่า ชยากฤ

ไปเจนนเคยตคณท

คนเรายังอยู่ไปก็ ยังได้บุญญาเพิ่มชนทุก ๆ วัน

ตามใจท่าน น. ๓๗

๑ นี่แน่หญิงชายสหายรัก

เราควรจักคิดหลังและคิดหน้า

ผู้ทมิฬคิและบุญญา

ไม่ควรหลงวาทที่หลอกลวง ฯ

วิวาทพระสมุทร น. ๗๒

ธรรมคาผู้มั่งคิมบุญญา ถ้าเขาชนะไม่ได้ตรง ๆ ก็คือของ

เขาชนะด้วยอุบาย

วิวาทพระสมุทร น. ๘๐

ผู้ทมิฬได้บุญญามาโดยธรรมชาคหรือโดยแฉวง อาจจะ
 บันได ถึงกำเนิดทราวมของคน หรือมฉนณกเป็นเชอင့်กุดทบคชบ
 เตมท

ตามใจท่าน น. ๘๓

๑ อินผู้ทมิฬคิมบุญญา ช่มโทษะอุคดำหือคกถัน ฯ

รามเกียรติ น. ๘๕

คนโง่ย่อมนึกว่าคนฉลาด แต่คนฉลาดย่อมรู้ว่าคนโง่
ตามใจท่าน น. ๓๕๖

คนที่รู้ดีก็อยู่ว่าคนฉลาด ไม่อยากแสดงความรู้ให้ปรากฏ
แก่คนทงปวงเลย

ทวีปัญญา เล่ม ๕ เรื่องนิทานดี ๆ

Il sabio muda conscio, il nescio no.

(อิด ชะบิโธ มุตะ คอนชิโธ, อิด เนชิโธ)

โน — สุภาษิตสเปน.)

(โคลง ๒ คั่น)

๐ คนฉลาดเปลี่ยนคิดได้

แต่ว่าคนโง่ไซ้รี ไม้แปลง ๆ

(โคลงวิษณุมาตี)

๐ จักแต่งขรรณถ้อย

ภาษิต

อันว่าคนฉลาดจริง

ย่อมรู้ —

ดีกคนว่าตนคิด

เผดอพลาด

เมื่อพลาดจึงบ่ดี

แตกคั่น

๑	ฉับพุดน้อยยอมเปลี่ยนแก้	ความคิด
ก	ิ่งจะพุดไฉนอย่าง	หนึ่งแต่
ยาม	ผิดกรับผิด	ขอเปลี่ยน
		แปลงนา
รัก	ถูกเหมือนรักแก้ว	ก็ของงาม

๑	คนทราวมัดไว้	ปัญญา
หวัง	จะให้คนชม	ว่าฉลาด
เห็น	ผิดพูดผิดถำ	ใครทัก
กต	บยงทำอุกอาจ	ขอคดี

๑	นเพราะชงนาหนัก	ตนเอง
ใจ	มากกว่าความจริง	ยิ่งนัก
จะ	รับผิดก็เกรง	คนเขาระ
คน	ทวงหวังจก	คบคา

๑	แควท่าเสา	วิญญู - ธนญา
กต	บจะเห็นจากตน	ไฉ่แท้
พลา	ดแควกตนอนอยู่	เห็นเก่ง
เพอ	นยอมมระชาแท้	หุดกหัน

คนโง่ ไม่สามารถที่จะทรงไว้ซึ่งภาระอันหนัก ที่เรียกว่า
กตัญญู ก็คือ ความรับผิดชอบของผู้ที่อุปการะ

หลวงจำเนียรเดินทาง น. ๓๕๓

๐ เตือนอนกวางดง ไม่รู้ตัวว่าแกดงนง

ขอมคำคืน น. ๓๒

๐ จระดับไฟด้วยเชือกเพลิง เหมือนก้อไฟให้ละเก็งยิง

กว่าเก่า ๆ

รามเกียรติ์ น. ๒๒

๐ ผู้ใดถูกตดกต่างเย้ยหยัน

ถึงเจ็บแค้นแม่ โกรธาโธดหนัก

อันความเขลาของปราชญ์ปรากฏชัด

ถนัดแม่เมื่อตดกซ้ำเดียงคา ๆ

คามใจท่าน น. ๖๗

๐ อันทาร์กยงไม่มดคีรัง

ไม่ควรเลยจะเข้ามานั่งในชุมนุม

ที่ประชุมปรึกษาการงานสำคัญ

มาพูดจาหุนหันไม่น่าฟัง

มาขอตักน้ำขงเป็นหนักหนา
 มาขอจดฤทธชยหิงการไมรูภาค
 จะขอตักหาญไปม้วยมรณ ๑

รามเกียรติ์ น. ๖๓

๐ เด็กจะเดินไฟ

ก็ตามใหม่ทงสรรพางค์ ๑

รามเกียรติ์ น. ๓๓๒

๐ คนงหลงไขว่คว้า

จูบเงา

ผู้รักเพียงฉายา

แห่งสุข ๑

เวนิสวานิช น. ๘๓

ผู้ทโรัดคทงทงของ เมื่อยามมาเด็กดรร มกพดนคอง

เด็กเขาของผิด

เวนิสวานิช น. ๘๓

๐ คนเขตาหุมุกอยากคนรณ

เด็กกรูปนอกโสภณไมพินิจ

เกินไปกวาทศางของคนเห็น

ไมรูตั้งซึ่งเว้นแตรปกบืด ๑

เวนิสวานิช น. ๘๖

ความรอบคอบ

วิธีของแม่ทัพที่รอบคอบ ก่อนที่จะยกเข้าโจมตี ควรตั้ง
ลาดตระเวนไปดูลาดเดาบรรยากาศของข้าศึกก่อน

หนังสือ น. ๘๗

ขั้รรมตามผู้หวังทำการสำคัญให้สำเร็จ ต้องไม่ประมาทอีก
ฝ่ายหนึ่งเขาไม่รู้เท่า เพราะเขาก็มุ่งมตาเหมือนกัน

โพงพาง น. ๓๘

การแก้ไขความชั่วร้ายในแผ่นดิน ก็เปรียบเหมือนการ
แก้ไขโรคร้ายในร่างกาย คือเราต้องเลือกยาให้ดี และต้องกิน
ยานให้เหมาะต่ออนิจจะเป็นผลดีจริง

ฉวยอำนาจ น. ๒๓

ก่อนที่จะทำการใด ควรจะรำลึกตรึกไตร่ทั้งต้นทั้งปลาย
กระทำเช่นนั้นจะดีร้ายอย่างไรบ้าง แม้โง่เงาทำการไปโดยมิได้
ครอง ภายหลังมาต้องคิดแก้ไข ไม่ใคร่จะดี

รวมเกียรติ น. ๕๗

ระจิงอย่าต๊ะคุดตาจ่ายของท่านเอง

กุดโลบาย น. ๗๘

๑) เมื่อยังไม่เห็นชดถนคตา

คุดตังตัยไมเชือกอน

พระร่วงคำกลอน น. ๓๒

เมื่อโคภยพาดมารานรอน

กุดตังคใจกอนจิงตัย ๑

พระเกียรติภ น. ๓๔

In Vino Veritas

(อิน วิโน เวจิตาส — ตูภายิตตละติน)

(โคตงคิน)

๑) โนเมรียยอมรู้

ภายิตนคินโต

ชาวโรมชอบพุดตัง

คนโคตจิงบ่นอู้

ความจริง

ใครรู้

ต้องงาม ฉะฉาน

ชัคใจ

๑ เขาไซ้ ^๑ มุง ^๒ ถั่ว ^๓ ถอย ^๔	เปรียบเปรย
ยาม ^๕ ต้ม ^๖ เมรีย ^๗ เมา	ขยี้ ^๘ แฉ้ว
ความ ^๙ ใน ^{๑๐} จิต ^{๑๑} จัก ^{๑๒} เมย	แม่ ^{๑๓} หมต ^{๑๔} เจียว ^{๑๕} พ้อ
กระ ^{๑๖} จ่าง ^{๑๗} ตั้ง ^{๑๘} ชวด ^{๑๙} แก้ว	เหม่ง ^{๒๐} ไต้
๑ ไกร ^{๒๑} มุก ^{๒๒} จใหญ่ ^{๒๓} แม่	ควรว ^{๒๔} บีต
เตี้ย ^{๒๕} ตึก ^{๒๖} ความ ^{๒๗} ตบ	จัก ^{๒๘} แจ้ง
ศั ^{๒๙} ครู ^{๓๐} จิง ^{๓๑} มก ^{๓๒} กต	ชวง ^{๓๓} ตม
ทำ ^{๓๔} ด้น ^{๓๕} ท ^{๓๖} เต ^{๓๗} แด้ ^{๓๘} วัง	หุด ^{๓๙} อก ^{๔๐} หุด ^{๔๑} ชน
๑ ตั ^{๔๒} ถกร ^{๔๓} ผู้ ^{๔๔} เต ^{๔๕} ก ^{๔๖} แด้ ^{๔๗} วัง	ทำ ^{๔๘} เป็น ^{๔๙} มิ ^{๕๐} ตร ^{๕๑} ญา
ตวง ^{๕๒} หุด ^{๕๓} อก ^{๕๔} ให้ ^{๕๕} ค้าย ^{๕๖} ใจ	เชือ ^{๕๗} แด้
ว้าย ^{๕๘} ยั้ง ^{๕๙} ชด์ ^{๖๐} ค ^{๖๑} เห็น	แน่ ^{๖๒} ชด
เชือ ^{๖๓} ผด ^{๖๔} ตุ้ ^{๖๕} ค ^{๖๖} ค ^{๖๗} ค ^{๖๘} แด้	ฉิบ ^{๖๙} หาย
๑ แม่ ^{๗๐} หมาย ^{๗๑} มุง ^{๗๒} จัก ^{๗๓} ไต้	เจ ^{๗๔} ริ ^{๗๕} ญ ^{๗๖} ค ^{๗๗} ว
เต ^{๗๘} อก ^{๗๙} ม ^{๘๐} ค ^{๘๑} ร ^{๘๒} ระ ^{๘๓} วง ^{๘๔} ค ^{๘๕} ว	อ ^{๘๖} ยา ^{๘๗} พ ^{๘๘} ตง
ตุ ^{๘๙} รา ^{๙๐} อ ^{๙๑} ก ^{๙๒} น ^{๙๓} ว ^{๙๔}	ค ^{๙๕} อ ^{๙๖} ค ^{๙๗} ร ^{๙๘} อ ^{๙๙} ง ^{๑๐๐} มี ^{๑๐๑} ช ^{๑๐๒} นา
แห ^{๑๐๓} ง ^{๑๐๔} อ ^{๑๐๕} ม ^{๑๐๖} ิ ^{๑๐๗} ต ^{๑๐๘} ร ^{๑๐๙} ผู้ ^{๑๑๐} ตง	จ ^{๑๑๑} ค ^{๑๑๒} ผ ^{๑๑๓} ถา ^{๑๑๔} ญ

๑ การคบมิตรจุงได้	ตั้งเกศ
ใครชอบชอนคัมมอม	เพื่อนไซรั
คัมมิตรปฏิรูปเด็ก	กลดดอก กลับแเส
คงจะมุงแต่ไซ	เดห์กถ
๑ รักคนจงอย่าได้	เมามาย
แผดขงติจักพา	จิตขง
ขามคัมอย่าคุดตาย	คัมแค น้อยเทอญ.
กุมตติไ่วบ้อง	บัตภย ๗

คฺุสิตสมิต

Give every man the ear, but few thy voice.
(ภาษิตของเซกซ์เบียร์ ในเรื่องละครชื่อ แยมเตต)

(โคตงตฺินฐมาตฺ)

๑ สุงให้โสตแต่	ทุกคน
ให้ศัพทะของตน	แต่น้อย
กัว้างนัพนั	ภาษิต
แต่นเงนาระเหมาระถอย	ตักเตือน

๑ มีเพื่อนหวงประโยชน์	จริงจัง
เพื่อนพูดจางหม่นพอง	เพื่อนใจ
และเก็บศตมัง	โมฆะ
กายหน้าจกใต้ไซ	ช่วยตัว
๑ มีขออดคิดพูดเพ้อ	พาที
เขานอนอาจจะมู	ความเกตุยด
ขออดคนกตั้งดี	จะคาดคิด แคล้วผอ
เพราะปราชญ์มกรวงเกยจ	ขออดดี
๑ มีเรื่องควรโต้แย้ง	จึงถาม เทอญพ้อ
ปราชญ์จะแสดงความ	แจ่มแจ้ง
ขอควรพูดความ	เบ็ดไฉ
คงไม่แคล้วแน่แท้	ถูกหยัน
๑ บัณฑิตผู้รอบรู้	จริงจัง
กล่าววามุมักฟัง	ดีเลิศ
สิ่งไรที่ตนยัง	ไม่รอบ รู้ฤา
ก็อาจรู้ประเดริรู	เพราะฟัง

๑ หยงต้งททราม
 มกตทรรคตจตถอด
 พงไฉ่เป็นอาฉิน
 ตยงกฉาทรพยก

๑ ฉาฉาท่าให้รัก
 พุดมากแฉะเตยงตง
 พุดน้อยแฉะพุดห้วง
 เพอนฉะไม่รงเกยฉ

โดยฉิน
 รชบรุ
 ฉ่าฉต ค้วยแฉ
 ฉาตมา
 ฉาฉง ฉั่นฉ
 เพอนเกตยต
 ให้ฉับ ฉใจเทอญ
 หน่ายแทนง

คสิตสมิต

Defence not Defiance

(ภาษาฉิของคฉะทหทารฉ่าอฉกฉษ ฉงได้เริ่มฉดคฉกฉฉฉฉ
 คฉฉฉฉฉฉฉ พ.ศ. ๒๓๗๕ คฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ)

(โคฉฉฉฉฉ)

๑ บ้องกัฉฉฉฉ
 ฉฉฉฉฉฉฉฉ
 คฉฉฉฉฉฉฉฉ
 คฉฉฉฉฉฉฉ

ห่ายคฉ
 คฉฉ
 กฉฉฉ ฉฉ
 ห่อนได้ฉฉฉฉ

๐ อินชาติโตไว้เครื่อง

ถึงต้มของต้มหัว

สกัดตจระนงมอ

คานคตชดคักเจ้า

กนศว

จักเค็ร่า

คิตเวอง

ตู้บ้านเราไฉน

๐ ไทยจงว่าดีกขอ

ผู้ที่ไม่ประมาท

จักทำกิจจ่มคาศ

ผู้ประมาทยอมไว้

พทขค่างนั

นินไซร์

เป็นนศย

ชองเผอเห็นผล

๐ เป็นคนของรักบ้าน

รักษาอินประเสริฐ

รักเกยวศคักตเชด

ให้อยู่คู่ฟ้าหน้า

กำเนิด

เด็กตา

ฐชช

ดงนงงเต็มอ

๐ มอเผดอเพ็ดนเพ็ดตด้วย

มอผ่นวามนทุก

มอคคควาหมตยค

มอพูดขอวตคักแจว

คความดช

ชอย่างแถว

เชญหมต

จกคองเดี่ยวใจ

๑ ไทยเราฟูเฟื่องขึ้น
 แต่อย่าปลั่งขยใจเหิม
 มัชฌิมาวิกรม
 เพราะว่าเรายังคง

กว่าเดิม ก็จริง
 จักของ
 ขวดเก่ง เกินเคย
 คึดหน้าจงด

๑ มัชฌิมาวิกรม—
 เตรียมพร้อมพร้อมเผื่อใน
 จะมัยทรภย์
 เตรียมขยมไช้ทา

ษาศัย
 บัดหน้า
 ถึงชาติ
 เพื่อบ้องกันตัว ฯ

ดุสิตสมิต

น ตั ชิต์ สำนุ ชิต์ ยี่ ชิต์ อวชิยติ
 (ชรรตถกา ธรรมบท)

(โคลงมหาสินธุมาถ์)

๑ ชำนะสิ่งที่ได้
 แม่กลับแพ้ไม่ตี
 แม่หมั้นออกตำหะ
 คองรักษฐานะแต่

ชำนะ แล้วฤา
 แน่แท้
 ได้เปรี้ยบ แด้วนอ
 ขย้าให้เตี้ยท

๐ มีชัยในศึกหัว
 ปรมาทไม่ระงัง
 อาจจะเพดยงพดาดง
 จำจะต้องคามกน

๐ เติงตุภายิตได้
 กัจจตังชวราย
 เชอปาปมิตรนำ
 คงมีอาจกตาดแคล้ว

หาญณรงค์
 คณน
 เดยพาย พอเฮย
 ตักตังวิป
 ทางธรรม ด้วยนา
 หนงแดง
 ชวดย่าง อื่นๆ
 โทษร้ายแห่งกรรม ฯ

คติสมิต

ต ไช ชิต สาท ชิต ย ชิต นาวชิตติ

๐ ชำนะสิ่งที่ได้
 ไม่กลับแพ้แลดี
 ไม่ปรมาทเดยละ
 อาจรักันฐำนะแด

๐ การยุทธ์แรงรุทรหัว
 ชำนะแตกครงเคยด
 จะอาจคตคักดง—
 จำจะคิตตามต้อย

ชำนะ แล้วยุ
 แนแท้
 หลงเชอ คัวแด
 มั่นไดยันนาน
 หาญณรงค์
 อย่างน้อย
 ความไป ได้เดย
 ปราบเตียนจนคูนัย

๑๐. เค้ามุดเปรียบด้วยกัจ
ได้เปรียบเพียงฉาบฉวย
ไม่เป็นประโยชน์พา
ว่าจะเดี่ยเปรียบได้

๑๑. จงใจสุจริตแต่
ดีอกดีคิด
คนชั่วจะคิดพาด
เดชะพระดำมแก้ว

ธรรมดา
นั้นชั่ว
ใจหวน
อีกครึ่งค่อนไป
จักหาญ
ขาดแก้ว
พาดพ่าย เองนา
ยอมคุ้มคนตรง ๆ
ดุสิตสมิต

If a man will begin with certainties he shall
end in doubts; but if he will be content to begin
with doubts, he shall end in certainties.

(ภาษิตของฟรานซิส เบคอน ดอร์ติ เกร็ดมี นักปราชญ์
และอมาตย์ผู้มั่งคั่งในประเทศอังกฤษ พ.ศ. ๒๓๐๓-๒๓๖๘)

(โคลง ๒ คั่น)

๑๒. เริ่มด้วยแน่จิตแท้ ถึงยามที่สุดแล้ว สงสัย ๆ

(โคลง ๓ คัน)

๐ ไกรขอมเริ่มกัจใจ แม้สงสัยอยู่แท้
ถึงยามที่สุดแล้ว แน่ใจ ๆ

(โคลงตีหมุ่มาดี)

๐ ขอไขกายศให้ แค่มเจน
คิดคคคคเห็น ถองแท้
แฉ้วคจจระเก็บเป็น คจจอย่าง เพ็ญเฮย
เป็นประโยชน์คแม่ จับใจ

๐ ผู้ใดมุ่งกอบกิจ การดี
มัวแต่รอคค กอนไซร์
เพ็ญจจจจ คุณโทษ เพ็ญโต
หวังจะแนจคไว้ กอนท่า

๐ คจจคคคจจจ วัชร
กจจจจแนจคพอ เริ่มกัจ
ดงมือเน้นไปหนอ ทนเพ็ญ ได้ฤฯ
มัวแต่ระแวงผิด ชวคค

๑ ไทยน์นจวธาเกิด

ห้ามดองทำกิจ

ตุภาษิตถาตรอง

เห็นชดคคียบ

ได้พรว้า ดองแฮ

ก่อนตรี

ให้ตั้ง

เยี่ยงคตตายคตงกัน

๑ อินคนฝ้เทาหนัก

อกรบเดินด่างค่น

เดินทางบ่แข็งทน

เพราะจ่าแรงน่นออก

เดินแรง

คุ่มค่น

เห็นขยก่อน ควรแฮ

มากถากเกินไป

๑ ผู้โตเดินไม่หนัก

อ๊กไม่รับเร็วเกิน

ย้อมอาจประทังแรง

ยามประดับเทศ์ซึ่ง

คั่งคั่ง

กว่าเหตุ

ได้เผื่อ

จักต้องพยายาม

๑ เปรียบคความจ่ากอบกิจ

เร่งรับและหักโหม

งานระเหว่าไปเลย

มุทะลุหนักอาจ

โตโต ก็ดี

มากหนัก

เดี่ยกิจ

กตบรัายเดี่ยงาน

๑ ถึงการทพุดกั

ตจนพุดมีทันครอง

แม่ผัดอนหนักโทษ

กิดก่อนพุดชอบจิต

๑ มุ่งหมายมิอยากถูก

ขย้าตจนทำฎาพุด

แม่ตจนหากว่าผัด

รอกิดถึงผัดชอบ

เหมือนกัน พ้อเขย

ไต่รอรบ

นำตุ้ คนเขย

มีศรญาติแจรงหาย

นินทา

ก่อนคิด

แกยัก นาพ้อ

ก่อนไต่เป็นตี ๑

ดุสิตสมิต

ประมาท

การประมาทไฟร น ผัดนัก

รามเกียรติ์ น. ๓๓๓

๑ ขอย่าให้ประมาทชาติคีตฺรุ

อันคนเฒ่าเหล่าครุท่านสอนไว้

ว่าไม่ถ่มขำมิได้ ขย้าขำมคน ๑

พระร่วงคำกลอน น. ๗๕

๑) เด็ดขนนกจากดวง
ไม้รวักว่าแกตงนง ฯ

พระร่วงคำกลอน น. ๗๗

อิฐะ โน พุโยโย

(ตูภษิตญีปุ่น)

(โคตงถินฐมาถ์)

๑) แพทย์เองทำผิดข้อ	สุขการ
ญีปุ่นภษิตถาวร	เต็กได้
ผุฉถาดพิงฮาน	คคิ
เห็นชตถนคได้	ไม้ดงน
๑) คนเป็นผู้รอบรู้	วิทยา
คีตปเป็ร็องบ้ญญา	แหตมหลก
แต่ดงปารุฎกา	ถอนคิษย์
แต่ประพฤติเองมก	ผิดไป
๑) ธรรมใครแต่จว่า	เป็นดี
จนฮาจถอนธรรมน	แต่คิษย์
ฮาจารย์กคจวรท	ประพฤติ
ให้ดงามบผิด	หลกักรรม

๑ แนะนำด้วยปากดี
ใครเชื่อก็ดีไป
แต่ถ้าหากครูโง่
จะประมาทเม่นม่น

เท่าใด ก็ดี
เท่านั้น
ศิษย์ยอม
อย่าดงน

๑ ทำคนเป็นอย่างไร
เห็นประพฤติชั่ว
จงว่าตกเค็ดขนน็ด
ใครจักชดถ้ายาก

บริษัท
เช่นปาก
ทุกเมื่อ เม่นนา
นิกหนา

๑ พุทธศาสนิกไซ้
กุศลาภุศลกรรม
มีด้ามทองทำ
พร้อมจิตกายและพจน์

ควรจำ
ทั้งหมด
ดีชั่ว
จึงดี

๑ วจจกถาถอชัย
กายก็ควรประพฤติไป
อุกจิตคิดมันไว้
จึงจะควรคนหมด

ธรรมใด
เช่นพจน์
ไปหัด
เหมาะสม ฯ

Je cognois tout, fors que moy—mesme.

(เยอะ คอนนัวต์ คัก, ฟอว์ เกอะ
มัวเมม—ภานิตฝรั่งเศตโบราณ)

(โคลงมหาวิษณุมาดี)

๐ กูรูหมตเว็นแต่	ตัวกู นันแล
ภานิตฝรั่งเศต	กล่าวไซร์
หมายความว่าอดรู้	ทุกขอย่าง
บ่คักชุกใจ	ชะโรงคุดเงา
๐ ใจเบาปากพูดพลอด	อดดี
อ้าโอใจหารใจ	อดฉลาด
ไม่เฟ่งว่าคนมี	รู้หลัก เท่าใด
ใครทักเมื่อพูดพลาด	กตบ้ำาคาเขา
๐ คนเขตาไม่รู้ดีก	คนเขตา
เหมือนหนึ่งกางคกคะ—	ดาครอบ
ไม่รู้จักหนกเบา	เพื่อพูด
ใครทักกมกคอบ	แหกข้างคูปไป

๑ รุกขไม้เหมาะแม่น

รูกขพรวองอย่างใด

รูกขชอบแต่ขมก

รูกขาของคนแก่

๑ ชั่งคนก่อกนจิงกล้า

ชั่งโง่ฉลาดความ

ชั่งดำมารถแห่งตน

ชั่งแต่จรูญญู

๑ พุดโตพุดที่รู้

พุดเพราะได้คักริตรอง

พุดเพ่อมโนหวัง

พุดถูกใครจะตอบ

๑ เก่งจริงค้องรอบรู้

เก่งแค่ปากเขาข้อม

เก่งมรุตวาทย์

เก่งพุดให้ไพเราะ

รูกข ตนเอง

หมิ่นแก

เขมยง ขนนา

จูกรุกากน

ชั่งคน ชื่อนอ

รอบรู้

โดยกิจ การแต่

อนนเป็นโนน

จิงจิง

รอบคอบ

ประโยชน์

คักคานผิดเอง

แน่จิง

จะเยาะ

เขาเกิดยศ พ่อเฮย

แม่นแท้เขาขม ๆ

คูลิตสมิต

ทุกข์

นุติ ทุกข์สุด มูล

(โคลง ๓)

๐ เพลิดเปลี่ยนทางสนุก เป็นมูลทุกข์แน่แท้
ชอนจกกด่างแก่ ขรรคให้ระเจน ฯ

(โคลง ๔)

๐ เช่นคนชอบตมหน้า ดูรา
ขามตมแก้วเฮฮา ดนุก
รุ่งชนดี อิงหา นาคม อุนแฮ
คอยผดปราศจากดูช ดูไชชนคอ

๐ อักพดได้บรรต ดูรา
พาคิดมากกามา กตตกตม
เที่ยวคบพวกหญิงตา— มกมาก
เคยเจ็บกับคูม กับได้บายใจ

๑ โรคนัยเบี่ยนเบียดแด้ว

เทียบวุ่นแด้วทาง

วิริมตู่บ่ฝันบาง—

เคยคิดโดยเร็วรอด

ครวญคราง

ดับปอด

ที่ช่วย ได้นำ

หนังสือฉ้อหาหย

๑ ต้นขายเพราะฝันไซ้

ผู้วิริตประจำ

วิริมการระยา

ฝันประหารทุกชั้น

ฆ่ากรรม

จิตสิ้น

ยับย้อย

ทุกกัณฑ์กรรมมา

๑ วิหาต้นทรพย์ด้วย

เริ่มเด่นการพนั้น

ยังเดี่ยงเขมชน

เดี่ยทรพย์กตบถาปาก

อากรรม

โถงมาก

เด่นหนัก ชั้นแช

สุดพันคนนา

๑ แด่ความเงียนน

ยังทูนทุราย

กินเหตาเพื่อสบาย

คบศัตรีแก่ทุกซ์

หอนหาย

หาสุข

ไม่หยุด

โรคร้ายแรงทอ

๑ ดั่งน้^๕นม^๕มาก
 จงก^๕ด^๕บ^๕ให้^๕ทุก^๕ข^๕ท^๕ว^๕น
 ผู้^๕ฉ^๕ลาด^๕จ^๕ง^๕ห^๕ว^๕น
 คน^๕ดี^๕เป็น^๕ท^๕ร^๕ก

เกิน^๕ค^๕ว^๕
 ทุก^๕ข^๕ห^๕น^๕ก
 เค^๕ื่อ^๕น^๕ด^๕ดี^๕ คน^๕เ^๕ง
 ย^๕่า^๕ด^๕ำ^๕ม^๕ถ^๕า^๕ญ^๕ต^๕น ๑
 คุ^๕สิ^๕ค^๕ส^๕ม^๕ิต

ริษยา

ความริษยาพาให้บังเกิดโมหจิต ก็คิดอะไรก็วิปลาศ ขาด
 ความไตร่ตรองโดยทำนองของคตของธรรม

คดีสำคัญ น. ๒๖

En fin donde reyna la envidia no perede vivir

la virtud, ni adonde y escaseza la liberalidad.

(เอ็น ฟิน ด็อนเต เรยนะ ตา เอ็นวีเดีย โน เปเรเต วิวั
 ตา วิวัคต, นี อะค็อนเต ยี เอ็งคาล์เชะ, ตา ตึเบราดีคาค—
 ภาษิตของปราชญ์เปญ ช็อ แชรวิจนเคต)

(โถงดินรมาดี)

๑ สรุปลความว่าแม่แห่ง	โตมี
ความริษยาครอบทั	แห่งนั้น
ย่อมปราศจากกรรมศร	วิสุทธ
เช่นตระหนัเห็นชวกัน	กตทาน
๑ ครววจดารภานิตแห่ง	ปราชญ์เปญ
กจกคานงเห็น	หตถหมน
มชรรมะเฉกเช่น	พทศาณัน นนเชง
ควรพนจชอนน	จุงค
๑ มุมจตมากตวย	ริษยา
เหมชนมานอนนสนหนา	มุทไฉ
ชรรมะจกษุหา	ทางถอย
แถบเห็นถอยไฉ	ริษยา
๑ พวจิตคิดแต่ร้าย	แรงราญ
ผอนคกฉวาปาน	ผดทา
จงจิตคิดจงผตญ	เพือโกรช เขาเช
ฉปริตจิตบัว	ฉกต

๑	ตั้งคนตระหนัสน	ย่อมทวง
	ทรัพย์ใหญ่หนอยทงปวง	ไม่เด็ดอก
	ใครขอว่าละดัง	ละตาย
	ใครแจกทานว่าเด็ดอก	ด้อยพลอย

๑	ตั้งขอรืษยากับ	ตระหนั
	เป็นถึงพด้าไม้ตรี	แน่แท้
	ควรคตตั้งตั้งน	ให้ขาด
	คตขาดได้นั้นแต่	เด็ดคน ๑

ดุสิตสมิต

โลก

Chi troppo abbraccia nulla stringe.

(คือ ใครบโอบ อับบราเชี่ย นุดตะ
ตัดรีนเจ — ตฤภาษิต อิตาเดียน)

(โคลง ๒ ต้น)

๑ ไครรวมมากนักรู้ หนักเลยมมิได้ ยึดถือ ๑

(โคลงจิตรดตา)

๑ ก็ไครโถกมากนักรู้	ตาหาย
ตรงกับภษิตไทย	นั่นแต่
ไจยากมากมายมือ	ควาไร่
เลยหลุดมือแม่ยึด	ไม่ไหว
๑ ไครบมิใช่พระ	อรหันต์
ย่อมจะยังตัดโลก	ไม่ขาด
แต่ถ้าหากขรรมะ	กรของจิต
ก็ยอมจะอาจรม	จิตตน
๑ คนเรามิหัดรู้	เพียงต้อง
จะรวมได้แต่เพียง	หนึ่งหอบ
แม้ว่าจิตปองอยาก	ได้มาก
กรโอบบ่รอบย่อม	ตกหาย
๑ ควรหมายเพียงแต่เหมาะ	กำลัง คนนา
ทั้งทรัพย์สินและตาภยศ	มุ่งมาด
ไครรู้จักขงความ	พอแห่ง ตนเอง
คงจะดีมคาศและ	เหมาะใจ

๑ ไครอดคตต์แตะซัง

คนมากกว่ามัจริง

ย้อมคัจไว้มักมาก

ถึงหากจะโตก็

น่าหนัก

นั่นไซ้

ยศทรัพย์ ตากแะ

ไม้คอง

๑ ความหลงและโถกเจ้า

ได้เท่าใดไม่พอ

มกน้อยชงกาดง

ถึงมิได้มากก็

กรอบงำ

หายชยาก

คนเที่ยง

จักเจริญ ๗

ดุสิตสมิต

ความอกตัญญู

๑ ข้ำดมหนางพัตถำอไม่ร้ายสู้

ความชวอกตัญญูของคนได้

ถึงพัตถองกายเย็นไม่เป็นไร

เพราะมิได้เคยเห็นเป็นเพื่อนกัน ๗

ตามใจท่าน น. ๗๐

แม่ผู้ใดบ่หู่ไม่รู้คุณ ความชั่วช้ำทารุณก็เบ็นของเขา
รวมเกียรติ น. ๗๐

คนที่ได้เคยรับความอุปถัมภ์การุณของท่านแล้ว กัดบ่คอบ
แทนด้วยการด้อยดองเมียท่านเช่นนิน เป็นคนเดวอย่างที่สุด มนุษย์
ไม่ควรคบอีกต่อไปทีเดียว

นินทาสโมสร น. ๗๐

ถ้าผู้ใดด่าว่าท่านบิดานนมีบุตรเป็นคนอปรีย์ ผู้นนเอง
แหละเป็นคนอปรีย์ตรคุณ

ตามใจท่าน น. ๔

การไม่รู้จักบุญคุณคนอื่น
เป็นลักษณะอันหนึ่งของคนหยง

หลวงจำเนียรเดินทาง น. ๓๔๕

กรุณา

๐ อินว่าความกรุณาปราณี
จะมีใครบังคับก็ทำไม่

หดงมาเองเหมือนย่นอนฉันใจ
 จากฟากฟ้าสู่ราดัยต์แดนดิน
 เป็นดังส่องชนพดณปดมใจ
 แห่งผู้ให้และผู้รับต้มกจิตร ฯ

เวนิสวานิช น. ๓๘๒

๑ การุณยธรรมสุนทร
 งามงอนกว่าพระแสงอันแรงฤทธิ์
 เส่ถียรในหฤทัยพระราชา
 เป็นคุณของเทวาผู้มหิทซ์
 และราชาเทียมเทพอมฤตย์
 ยามบพิตรเผยแผ่พระกรุณา ฯ

เวนิสวานิช น. ๓๘๓

กรุณางามกว่าพยาบาท

ตามใจท่าน น. ๓๘๓

๑ ถึงแม่นายเพชฌฆาตกาจร้าย
 เห็นคนตายจนชินฉะนนั้นได้
 ยามชวานเงอเห็นชคชนกโทษไว้
 กยงชชอภัยก่อนฟาดฟัน ฯ

ตามใจท่าน น. ๓๙๐

๑๐ ก่อนที่จะติโทษ

ควรพิจารณาความ

ว่าเหตุเกิดในใจ

ฟังพจน์เขาแก่ก่อน

ใครใคร

ถ่องแท้

ผิดเช่น นนช

ศตดิน

๑๑ กวีนฟังเหตุแล้ว

ผู้ผิดเพราะโมหะ

หรือเพราะว่าสุณะ

ก็อาจจะให้ซึ่ง

พิจา— รณาแผล

มีดไซร์

บงคบ

ชภย

๑๒ ตั้งใจเห็นอกผู้

แตรกรุณาออก

อาจให้กลับจิตตะ

ตั้งว่าอำนาจข่ม

ทำผิด

อุบาท

พยศ ได้นำ

จูเชิญ

๑๓ หวงเป็นทรรกใคร

แห่งญาติมิตรแตร

เมื่อใครจะคิดค้น

คนทศตของตติ

นบถอ

พวณพ้อง

ชยาดู คอบเตย

จิงติ

๑ มีจิตประกอบด้วย	เมตตา
รู้จักผ่อนผันยาม	อ่อนได้
แต่คงซัดวาเห็น	ใจอยู่
แล้วแฉะอ่อนให้กลับ	จิตเทอญ ฯ
	คุณวิเศษ

เมื่อน้อยหาวิชา ให้หาสินต่อใหญ่

(บัญญัติพระร่วง)

(โคลงวิเศษมาถ์)

๑ นัยะพระร่วงเจ้า	กล่าวภา— นิตแย
หาวิชาชำนาญ	เมื่อน้อย
ถ่วงสินจูงไม้หา	ต่อใหญ่
ของใคร่ตามเนอถอย	กล่าวมา
๑ คำว่าเมื่อน้อยจัก	ขอแปล
ว่าหย่อนทงอายุ	แฉะยศ
อายุอ่อนน้อยแต่	ยศคำ
ควรที่จะเจียดต	ไม้สิน

◎ หากินฤกอบกิจ

ถึงหากจะมีทุน

แม้รวบรวมไว้ใน

ก็จะแค้นดำมาก

โตโต กัด

มอดมาก

ทางกิจ การนา

หนักหนา

◎ เวตายังน้อยอยู่

จักไม่หาวิชา

ปัญญาเก็บตังจน

ก็จะดำมารถ

จึงควร

รวบรวม

ไว้มาก แล้วฤ

ปลดปล่อย

◎ แม่ไร้ความรอบรู้

ถึงหากมีโอกาศ

ปราศจากซึ่งชำนาญ

ต้นอาจที่จะถดถอย

การงาน

กอบทรัพย์

ทำทรัพย์ งอกฤ

เต็มมดตาย

◎ ขอนขวายหาศีลปะ

ประกอบกับชำนาญ

คงดำมารถรักษา

อีกอาจจะรุด

วิชา

ในกิจ

ทรัพย์มณ

เพิ่มขึ้น

๑ วิญญาณย่อมรู้
มักสะดอกเวตา
เมื่อใหญ่กิจการเบี่ยน
แม้ชาติวิชาติชัย

จำเรียน ไตโต
เมื่อนอย
โอกาส เตี้ยแย
กว่าเขา ฯ

ดุสิตสมิต

Education is only like good culture,
it changes the size, but not the sort.

(ภาษิตของนักปราชญ์อเมริกัน ฮีธ เฮนรี ออร์ดี บัเชอร์)

(โศลกมหาวิชรูมาถ์)

๑ ศึกษาเปรียบเพาะปลูก อย่างดี นั้นแล
คืออาจแปลงขนาด รุกขชาติ
แต่ชนิดเดิมมี อยู่เช่น ไตฤา
ก็บ่มีสามารถ เปลี่ยนให้แตกไป ฯ

๑ เช่นมะไฟตกพร้อม พืชผล
แม่ปลูกณฑัตถน ดีเหมาะ
อีกทางหม่นปรือปรน ผลอาจ เรืองนา
แต่ไม่กตายบั้นเงาะ แม้แท้เกินหวัง

๑ เพียรเพ่งเตงประจักษ์	แนชต
ว่าปราชญ์นมนใจ	ตจวิต
จงคชยประณมหัตถ	เชอพนัน เขามา
หลงปราชญ์ทจวิต	จกตองถิบหาย

ดุสิตสมิต

กล่าวหาญ

การตั้งยมเจียมตัวไม่ไ้อวด เป็นลักษณะแห่งผู้กล้าหาญ

จริง

หลวงจำเนียรเดินทาง น. ๑๓

การที่จะห้ามคนกล้าไม่ให้แสดงความองอาจ เท่ากับห้าม
ราชดำไม่ให้อวดถึงหน้าท

หลวงจำเนียรเดินทาง น. ๑๓๔

๑ ชาตวิศดिया จรดตัวความมรณานหน้าไม่ ถ้าแมถึงที่
บรรดัยกตายเอง เมื่อใครจะมาอวดเก่งให้เห็นกัน ใครจะมา
โรมรันกไม่หนั ๆ

รามเกียรติ น. ๒๓

การตายกลางสนามรบ เป็นความตายอย่างงดงามที่สุด
 ทดถุณชายจะประดับได้

เสียดลชะ น. ๗๕

คนเราเกิดมากตายได้ครั้งเดียวเท่านั้น

เพื่อนตาย น. ๓๓

๐ ถึงจะตายก็ให้ชายเขาดีชชช ๗

ซังนาง น. ๑๕๐

๐ ถึงบรรดยใจชชชให้ๆๆ ๗

วิวาหพระสมุท น. ๕๖

ไปตายตามหน้า

พระร่วงคำกลอน น. ๓๐๕

A coeur vaillant rien d' impossible

(ภาษิตของนางพระยายนพิตตเบรค ชนนีแห่งพระราชา

ของรท & แห่งกรุงฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๐๗๑-๒๑๑๕)

(โคลงมหานัททาย)

๑ สำหรับใจกั้นเกล้า	เก่งกาจ
สิ่งไม่สามารถมี	ไปได้
พระมาศราชแห่ง	จอมฝรั่ง—เค็ดนา
ได้ประดาทให้แต่	พระราชโอรส
๑ อ้นพจน์ภานิติน	ควรจำ
ดำเร้จไม่ดำเร้จ	ในกิจ
อยู่ทจคกาทแห่ง	หรืออ่อน
ควรคิดภานิตให้	ถ่วงแท้แก่ใจ
๑ ผู้ใดใจกั้นกล้า	เก่งกาจ
บ่มีได้ชตาตความ	ดำบถ
มีมานะชาจข้าม	อุปสรรค
แม้กิจจะยากไม่	ย่อท้อรชรา
๑ กถาทากถาคิตถ	กถาตอง
กถาดัตถของอน	ยอติรัก
กถาทนคิมของทน	ถูกคำ
กถาเพราะถยศกถาหมน	บ่ได้หอนไหว

๐ กตวณยกตวณตทง	กตวพถาด
กตววาคนชชาติ	โทษให้
กตวณูเถงถากขม	เหงชู
กตวจะคองไรดาภ	เชนนตงเต
๐ เชนาอมาคยณู	จงรัก จริงถา
คตวจะรจกทา	จิตกถา
ถอยเกยรตศกตเป็น	ฮาดูช
ชรรมะเหมื่อนผาประ-	เจียดคุมภยพาด
๐ กตการประกอบเกอ	กรณัย
หาญ ตูกถวญ	บียราช
ชาญ คอชกรก-	ษาคัน ไทยแะ
ชัย เเชตพระค่างนไว	ครามฟ้าดินคูนัย ๆ

คติตสมิต

Cowards die many times before their death;

The valiant never taste of death but once.

(เชกถเบยวี ยุดยตชังวาร์ องกท ๒ คชนท ๒)

(โศตงสุภาพ)

๐ คนขลาดสีแม่เมือ	ก่อนตาย
ชิมรสความตายหลาย	สิบครั้ง
คนกล้าสีจกมลาย	ครั้งเดียว
เดื่อป่าเข็ญท่านตั้ง	จิตไหวไหวระดู
๐ มฤคยู่ข่มบ่เว้น	ชีพใคร เหยนา
หนุ่มแก่ฤยศใหญ่	ยังต้น
จำเนนจะบรรดัย	ครึ่งหนึ่ง แน่นอ
จักรพรรดิบพัน	จากคองความตาย
๐ ร้ายโตจะร้ายเท่า	ใจขลาด
คอยแต่นงหวอนหวาด	ไปเว้น
กตวตายก็แม่นมาตร	ม้วยชีพ นนเชง
กตวดีทำทุกขเวณ	รอดพันไปโฉน
๐ แม่ใจไม่ครามต่อ	มรณ—ภยฤ
ใจก็โล่งแฉะ	สุขแท้
ยืมหีบมวดะ	เดยก็จ
บมต้นหวงแม่	บ้วยเพียงปางตาย

๑ ดับายกายเพราะเมือ ^ห	ดบายจิต
กิดอะไรก็คด	ปดอดได้
ทำงานกัถัมฤทธ	ถูด้วง
ยามเมือคองคายไซวี	หุดบไตตงผัน
๑ อีนเราเป็นชาติเชือ ^ห	นักรบ
ถึงหากจะประดบ	ตั้งของ
ภกคแต่จอมภพ	ภูวนาถ
ค้องกคพันและค้อง	มุงขำมชคไป
๑ โหน ๆ เราจะค้อง	ถึงตาย
ใจจุงเกงเป็นชาย	ชาติกดำ
เดัยชพกไวดาย	โนประจค
ตายกตายผันหน้า	ค้องค้เค็กหาญ ๑

ดุสิตสมิต

เวดาคักตงคราม ผู้ชายกับผู้หญิงกคองแต่ตงความกดำ
 กนคนดระอย่าง ผู้ชายกดำไปรบไปตาย ผู้หญิงกดำไม่ทำให้
 เป็นทตดาบากแกมถหรือถูกรคไรว ทำให้ผู้ทรกมแกใจไปรบ

หัวใจนักรบ น. ๑๕๔

๖๘
ภักดี

๑ เมื่อเจ้าขุนมุนายท่านตั้งบายใจ
เราผู้เป็นไพร่ก็พลอยตั้งบาย ๆ

พระร่วงคำกลอน น. ๒๒

๑ เกิดมาแล้วต้องตายวายชีวิต
ขอตายเพราะภักดีต่อเจ้านาย ๆ

พระร่วงคำกลอน น. ๕๘

Amor y amistad

En grado inferior se ven

Con la lealtad y el honor.

(ภักดีของปราชญ์ดีเปญ ชีษ คาดเครีอน)

(โคลง ๓ คั่น)

๑ ความรักและไมตรี มีค่าหย่อนยามตั้ง
เปรียบกับภักดีทง เกียรติคุณ ๆ

(โศดงนันททนาย)

<p>๐ ต้นทรภักษ์^๕คน ความรักเป็นไปตาม ครอบครวั^๕ก^๕ใครจัก ชาวป่าชาวโคกก็</p>	<p>ควรไต่^๕ ครอบนา แบบโดก ไม่รัก เด่า^๕แย รักกัน</p>
<p>๐ อิน^๕เพอน^๕ผู้ชอบ^๕ถูก ย่อมเกิดฉันทา^๕แดง ต่างคนต่างอา^๕คัย ^{๕๕}น^๕ก^๕บ^๕ผิด^๕แบบ</p>	<p>อช^๕ยา—คัย^๕ญา มิตร^๕จิต ไน^๕ก^๕จ^๕ ก^๕ว^๕แย ธรรม^๕ดา</p>
<p>๐ แด^๕ว่า^๕การ^๕วิ^๕ร^๕ก^๕ แด^๕พระ^๕เจ้า^๕ชีวิต แด^๕วิ^๕ร^๕ว^๕าม^๕พระ ว่า^๕พระ^๕คร^๕อง^๕เท^๕ค^๕จ^๕ง</p>	<p>ภ^๕ก^๕ดี ป^๕ก^๕เก^๕ศ^๕ คุ^๕ณ^๕เจ^๕ศ^๕ ป^๕า^๕น^๕ไ^๕ด^๕ อ^๕ย^๕เย^๕น</p>
<p>๐ เป็น^๕ด^๕ัง^๕ช^๕ง^๕ผู้^๕ป^๕รา^๕ศ^๕ บ^๕ม^๕อ^๕า^๕จ^๕จะ^๕ซ^๕ม^๕ ^{๕๕๕}ผู้^๕ท^๕ย^๕ด^๕พระ^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕ ^{๕๕๕}จ^๕ง^๕จะ^๕ร^๕ก^๕ษ^๕ไ^๕ว^๕ช^๕ง</p>	<p>อ^๕าร^๕ย^๕—ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕แย ท^๕ร^๕า^๕บ^๕ไ^๕ด^๕ เป็น^๕ห^๕ด^๕ก^๕ ภ^๕ก^๕ดี</p>

๑ มีธรรมกำกับจิต
ความรักเกียรติคุณจึง
รักเกียรติดังถ้อย
ถึงทุกขกัณฑ์

๑ อินทคนผู้รัก
รักเกียรติเป็นศรีใน
ต้องธรรมะนาง
ความรักออกแมกกว่า

เป็นทุน
จะ
กว่ารัก ตนเอง
และทน
ภักดี
ชาติแท้
เลิศกว่า
เมตตา ฯ

ดุสิตสมิต

ความเพียร

๑ ผู้ใดป้องกันตาอันงามแฉะ
ต้องทนหนามคำแยะ ฯ

ตามใจท่าน น. ๗๕

๑ อินทของดั่งแม่ป้องกันจิต
ถ้าไม่คิดบ่นป้ายจะได้หรือ ฯ

ท้าวแสนปม น. ๑๗

๑) แม่นมลูกตั้งวาง
จักตวงด้นไปนาน
บื้อมคปราการ
แต่ตงซงความออกด้าให้

ของตถาน
แนไ้ไร
ยังอย
ประจักษ์แจ้งแก่ตา ฯ

ลิลิตพ่ายพิ น. ๓๕๓

๑) กอนเหตุกยงคชยผา
แมเพียรตั้งโตมา
เพียรเปรียบกอนเหตุกไ้ไร

ละเอียดได้
ซงชด ได้ฤ
คชยกอนหินทถาย ฯ

ลิลิตพ่ายพิ น. ๓๓๒

๑) พนมช้นตั้งเยยมซ้าง
บันแทบเขตตาจาง
ถรรพตั้งจักดำมารถ
แม้อุดด้าหังจกได้

ยังอาจ
ยอชไ้ไร
กระทำเดรัจ
หมดถันตั้งประดงค ฯ

ลิลิตพ่ายพิ น. ๓๓๓

ถ้าทำกรตั้งใด ๆ ถ้าเร้งง่ายถ้าเร้งคตายเท่าที่เรารูวาค กฏ
น้อยกคงได้เป็นนวิหารทถง และปองท้มกระทอมคนเจญใจกคง
จะได้เป็นวงเจ้านายไปหมด

เวนิสวานิช น. ๑๘

มีผู้ใดบ้างในโตกนี้ ที่เข้าไปสู่ที่ตุงได้ โดยไม่เหยียบบันได
ชนตา ก่อน

พระพุทธรเจ้าครุสรีระไร น. ๕๕

ถ้าเราทำการไปโดยใจเย็น ๆ และด้วยความพยายามเพียง
พอ ก็คงจะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงเช่นที่ประสงค์

ฉวยอำนาจ น. ๘

๐ ไม่คิดต่อยมัวคชยคอกไม้ร่วง

คงชวดคดองบุปผชาติธะชาตหอม

คแต่ภุมรินเทียบบินตอม

จึงได้ออมอบกถนัฐมาดี ๆ

ท้าวแสนปม น. ๕๘

โยคา เว ชายเต ภูริ อโยคา ภูริสงฺขโย

(ธรรมบท ชุตทกนิกาย)

(โคลงมหาจักรดดา)

๐ ปัญญาอ่อนเกิดเพราะ ประกอบ

แม่หม่นจึงจะรู้ มากได้

ยังเวียนนัยรอบรู้ แหตมหตัก

เหมือนมดตบใจจึง จะใช้สัมจินต์

- ๑ ความ^๓สิ้นความ^๓สุดแห่ง ปัญญา
 ย่อมจะเกิดเพราะไม่ ประกอบ
 เกียรติ^๓รายน^๓บ^๓หาคความ รุ^๓เพิ่ม
 เหมือน^๓มด^๓เก็บ^๓มอ^๓บ^๓ได้ แก่^๓ผู้^๓ไม่^๓ถ่อม
- ๑ ปราชญ์^๓ย่อม^๓รู^๓แน่^๓แล้ว ไม่^๓ถน
 ว่า^๓จะ^๓รบ^๓รู^๓เอง ยาก^๓แท้
 จำ^๓เป็น^๓จะ^๓ร^๓น^๓ช^๓ว^๓าย เรียน^๓ว่า ^๓ไป^๓นา
 บ^๓มี^๓ห^๓ย^๓ค^๓แม่^๓เม^๓ื่อ แก่^๓เจ้า^๓จ^๓น^๓ศ^๓าย
- ๑ ฝ่าย^๓ชน^๓ผู้^๓ไร^๓ป^๓รา^๓ช^๓ญ์ แท้^๓จริง
 ด^๓แต่^๓อ^๓ว^๓ค^๓ว่า^๓คน ร^๓บ^๓รู^๓
 ค^๓ัก^๓ษ^๓า^๓ด^๓ัก^๓ด^๓ัง^๓ต^๓อง ช^๓ิง^๓ก^๓ ^๓อ^๓ว^๓ค^๓ว^๓
 ต^๓ม^๓ุค^๓ ^๓เช^๓า^๓ค^๓ุ^๓ห^๓ม^๓ค ^๓ไป^๓ช^๓า^๓ด^๓ม^๓ห^๓น^๓ช
- ๑ พ^๓อ^๓พ^๓น^๓จ^๓า^๓ก^๓ท^๓ค^๓ค^๓ก— ช^๓า^๓ด^๓ก^๓าน
 ค^๓ิด^๓ว^๓า^๓เร^๓ียน^๓ร^๓ู^๓จ^๓บ ต^๓ร^๓ร^๓พ^๓ศ^๓า^๓ต^๓ร^๓
 พ^๓ู^๓ด^๓ ^๓ไ^๓้อ^๓ว^๓ค^๓ห^๓า^๓ญ^๓ต^๓อน ผู้^๓ไ^๓หญ^๓
 ไป^๓เ^๓น^๓ก^๓ ^๓พ^๓ล^๓าด^๓พ^๓ด^๓ง เพ^๓ระ^๓ไร^๓ท^๓น^๓จ^๓ริง

๐ คนหนึ่งหึงมเฝ้าแค	คอยด้ดับ
คำปราชญ์แต่ละมุม	อายุ
เพราะหวังจะรับเรื่อง	เป็นประโยชน์
เพิ่มพินิจซึ่ง	มรรคกว้างทางเจริญ
๐ การเพ็ดนิว่ารูมาก	เพียงพอ แด้วฤ
เป็นเครื่องททอนศกคาม	ตำนารถ
การอยากจะขอเวียน	อยู่ทุก เมื่อแด
ถึงจะโง่ชาจตุ	เพื่อนผูกอดคต ฯ
	ดุสิตสมิต

Aide-toi, le ciel t'aidera.

(ภาษิตของนักปราชญ์ฝรั่งเศส ชื่อ ดาฟองเตน)

(โคลงมหาวิชรุม่าถ์)

๐ ช่วยตนฟ้าจักช่วย	ตัวเธอ
นตฤภาษิตต	ไร่น้อย
มัวคอยแต่จะเง้อ	รอดตาย
ดาภจะมาตามต้อย	คิดนินนินไต่

๑ ใครไม่รู้จักเธอ

คอยฟังผู้นอนกน

อยู่ไปไม่ช้านาน

ขเกยจแถวอยาคัด

กอบงาน

เป็นนศย

กงอด พ้อเขย

ซุนซ้องแค้นคน

๑ รักคนศวรเร่งพิศ

คนผิดซัดอมิตร

คนเกยจอยาซัดคน

แม่อุตสาหระไซรั

ดูคน

ไปได้

อื่นเกยต กัณหา

กัดกัณกัณไฉน

๑ ผู้ใหญ่ท่านไม่ชอบ

หากว่าเป็นคนดี

จึงควรจะกล่าวว่

หากว่าเราขเกยจ

นินทา ท่านโย

ท่านเกดยัต

ท่านผิด

ท่านเดยงบ่่วยการ

๑ คนพาดจิตมากด้วย

ผู้นอนใต้ถากยศ

แท้ควรจะคิดมา

ประกอบบักการผู้

วิษยา

บ่หนี

นะหนัก ขนแฮ

เพอนบางดีดี

๑ ผู้ที่อุทิศตัวให้
 ผู้ใหญ่ท่านเห็นความ
 ก็คงไม่ต้องเรียน
 บำเหน็จคงไม่แคล้ว

พากเพียร
 ชอบแต่
 ร้องรบ กวนเดย
 คดาคพันคนไป

๑ ใครประกอบกิจด้วย
 เปรียบประหนึ่งช่วยตน
 ผู้ใหญ่ก็ยอมพด้น
 เพราะท่านก็ยอมทรวบ

ขยัน
 ถึงดาบ
 อนุเคราะห์
 ว่าใช้ได้จริง

ดุสิตสมิต ๆ

Aucun chemin de fleurs ne conduit à la gloire.

(ภาษิตของนักปราชญ์ฝรั่งเศส ชื่อ ดาฟองเคน)

(โคลง ๓ ต้น)

๑ ทางไปสู่เกียรติศักดิ์ จักประดับดอกไม้
 หอมหวานชวนจิตไซ้รำ บ่มี ๆ

(โคลงตี้นรุม่าต)

๐ น ^๕ เป็นภาษาซิง ^๕	นักปราชญ์
ฝรั่งเคตผู้ฉลาด	กล่าวไว้
เพื่อเตือนจิตชนชาติ	ฝรั่งเคต
เราก้ควรพิศให้	ถองตาม
๐ อ ^๕ นความงามมกต ^๕	ชอเตียง
ปรากฏเป็นนอย่างเยียง	หายาก
ผู้ใดคิดแต่เพียง	ความตระดวก คนเอง
หาชอได้ลำบาก	ยากเชิญ
๐ ม ^๕ วเห็นแก่การหตัก	อุปสรรค
ไดยากฤกษ์มก	หุด
คอยดูเยียงเขาจัก	ทำอย่าง— ไรกัน
โสภาตักย้อมหมด	แน่พตัน
๐ ละนนไกรชอยากได้	๕ ๕ ชนชอ ฤาษา
คองมากบนตงมื่อ	ทำกิจ
จะพบอุปสรรคฤา	ยากเท่า ไโคไต
บ่มียอมให้จิต	ถดถอย

๑. คอยเคื่อนคนให้ยิง	จรรยา
ทุกเมื่อออกดำหะ	ยอมยาก
พยายามบดตตะ	แม่เห็นอย กต
ทนระกำดำบาก	เพือด

๑. ดงนยามดำเวจ	ปรารภนา
กอบกจได้เป็นดำ—	ระแด้
ขนชอแะระดอชธา	ด่มท เพียรแะ
จคกจกมองแะง	ดุดเกษม ๆ

ดลิตลमित

ยุติธรรม

๑. ไนกระแแต่แห่งยุติธรรมมา
ยากจะหาความเกษมเปรมใจ ๆ

๒๕ ค
ความรู้สึกผิด
 ๒

นิสัยของวิญญาณ หากว่าได้ คิดหรือทำอะไรผิดไปแล้ว
 เมื่อรู้สึกผิดของยอมเปิดตนความคิด

ฉวยอำนาจ น. ๔๗

เมื่อได้ผิดไปแล้วก็ต้องก้มหน้ารับโทษตามควร แล้วจึง
 ค่อยตั้งใจประพฤติตนให้ดีขึ้น อย่างไม่เขินจะเรียกว่าเป็น
 ผู้ผู้ชาย ว่าเป็นคนกล้าแท้

ความดีมีชัย น. ๗๒

ผู้ที่ทำผิดแล้วไม่รับผิด นับว่าเป็นคนขลาด ไม่สมควรที่
 จะเป็นผู้ชายได้เลย

ความดีมีชัย น. ๗๒

ผู้ที่ประพฤติผิดไปแล้ว ยอมด่ารภาพรับผิด นับว่า
 งดงาม

หลวงจำเนียรเดินทาง น. ๓๓๓

ถ้าเมื่อได้ทำผิดไปแล้วรู้สึกผิด ควรที่จะด่ารภาพเสีย ดี
 กว่าที่จะมัวถ้อยที่มานะอยู่

ความดีมีชัย น. ๗๒

๑ ตะเกียงวิมาศแก้ว
 กระจังอะไมคอร

กะหมัดดีจังหวัด
 จะทลายประทูปนน
 มีทนะพาธา น. ๓๒๓

ความละเอียดใจ

เอาหน้ากากโยบิตหน้ากาก

โรเมโอและจูเลียต น. ๓๓

ความลึกลับ

ธรรมดาการดำปาน เหมือนกับทำสัญญา ต่างคนต่างจะ
 ต้องรักษามนด้วยกนทงต้องฝ่าย ถ้าแม่ฝ่ายหนึ่งทำผิดสัญญาตง
 ไปแล้ว สัญญานกเป็นอนันต์

ทาโลโก้ น. ๕๗

๐ อินชายประกาศจะระปะทาน ประดิพัทธะแต่หญิง
หญิงควรจะเปรมกระมะระยัง มีวจิตตะตอบรัก
แต่หากฤๅดับอธิมย์ จะเฉยฉนนั้นจัก
เป็นปกแะระดวงมูระรัก ก็ะหลงตะเถิงไป ฯ
มัทนะพาธา น. ๒๕

ความดีความจริงเป็นของประเสริฐไม่มีใครรังเกียจ และ
ถ้าหากว่าการดีมาคนของเราได้มีรากเง่าฝังแน่นอยู่ในความดี
การดีมาคนนั้นก็จะคงทนซึ่งความตกตายเป็นแน่แท้

ทรมาณลูกก็เคยน น. ๓๕

ความซื่อเม่นของดำกัญญาตั้งอิน

หมายน้าบ่อหน้า น. ๓๓

๐ อินจะเดี่ยตั้งจจวาท จะเดี่ยศรี... ฯ

พระร่วงคำกลอน น. ๔๗

คำดีศยคดวรรกษา

พระร่วงคำกลอน น. ๒๘

อันดีคุณธรรมนั้นไซ้ ย่อมเป็นอมฤตยวาทิ เป็นที่นิยม
นับถือกันทั่วไป ไม่เด็กกว่าในประเทศใด และตมัยใด

พระศุภทศเป น. ๓

ความดีคือความจริงเป็นของประเสริฐ ไม่มีใครตั้งดี

เมื่อเรื่องละครพูด น. ๓๕

ควรยอมรับแต่ยว่าตนรู้จักในความบกพร่องของตน

เมื่อเรื่องละครพูด น. ๓๕

ล้ามคค

การซัดคอกันไม่เป็นเครื่องที่จะรักษาความล้ามคค

นินทาสโมสร น. ๕๖

๑) แม้พวกเราเดาใดใครจักกันเอง

ไหนจะเก่งกตารบให้แจ้งขึ้น

เราควรปรองดองใจไว้โรมวัน

รบไพร่คมันใหม่อดม้วย ๆ

พญาราชวังสัน น. ๕๓

มัวเกยงกนเตยการ

๑ แม่เราวิชากัน
การยุงตั้งร้าย

๑ ชาติเดียวกันทุกคน
มัวแก่งแะแย่งดี
ทหารอย่าชมเพื่อน
พดเรือนอย่าใจพาด
ค่างฝ่ายตองฟงกน

พระร่วงคำกลอน น. ๓๓๓

ไม่ช้าพดนจะพากันนิบหาย
นินแหวะเครื่องทำตายตำมคัก ฯ

พระร่วงคำกลอน น. ๓๓๓

รักแต่คนจะเสียที่
จะแตกพวกไม่คວรการ
พดเรือนก้เท่าทหาร
อย่าชิงชิงชิงโยธา
ทุกตั้งด้รวพด้ำเรัจนา ฯ

หมามยอกเอาหมามบ่งบทร้อง น. ๒๕

สัพเพสิ สังฆภูตานัน สามคฺคี วุฑฺฒิสํสาธิกา

(ตมเด็จพระตั้งสมราช ตา ทรวงจนา)

(โคตงตินฐมาถ์)

๑ ความสมัครพรรคพร้อม	แห่งชน ปวงแกล
ผู้อยู่เป็นหมู่สน-	ธิจิต
ข้อมเป็นเครื่องขังผล	เจริญรุ่ง
น้อยใหญ่ให้สัมฤทธิ์	ดงจันต์

๑ จงถวีสรรพคุณ

เด็บบ้างนางพด

เจริญกอบพิริยคุณ

กายย่อมแต่หมั่นนง

๑ นิยมใดเพื่อรัก—

ต่างกรบถนถน

ของใหญ่จะเปรียบปาน

มักก็ช่วยกันระดม

๑ แม้ใครออกอาจากตำ

มตถพรอมถนพรง

คณน้อยแต่กำลัง

อาจทจรม้องบด

๑ อันเราเป็นชาติเชื้อ

ตัวเด็กก็มีใจ

ไม่ยอมระยอมใคร

ถึงอธิหาญห้า

ทุกคน เพื่อนเฮย

ต้มคร

เยี่ยงมด เกิดค

น้ำชม

ชาหาร

เวียกพวง

ร้อยเท่า ตัวอื้อ

คว่ำที่ไป

กรายรัง มันทา

ชอกกัก

รวมหมู่ มวดแป

กยนี้

ชาวไทย

ใหญ่ป่า

ไนโตก เคยพ่อ

ห่อนแดง

๑ รวมแรงกันเข้ากอบ	การงาน
รวมทรัพย์มั่งคั่งถาวร	ถิ่นที่
รวมจิตใจบาบ	บ้านเกิด
รวมรบพุ่งกันเขต	ขอบดงยาม

๑ เดียงงามขยาเดียดัก	ศรีสวัสดิ์
เดียงทรัพย์ขยาเดียดรร	รชบุรี
เดียงทรัพย์ขยาเดียดศย	ธรรมะ
เดียงชาติขยาเดียดุ	ดงระทม ๑

ดุสิตสมิต

An two men ride of a horse, one must ride behind.

(จากเรื่องตะกรรชอ มัธ อะตุ อะเบาต นะทิง ของเชกดีเบยร์)

(โคลงจัตวา)

๑ สองคนจันจมา	เดยวกัน
คนหนังกจาจะ	ขทาย
ข้างเป็รียบเหมาะครันจ	ครองเกิต เพ็ชชอย
คำพูดนศตายเครอง	ดะกิดใจ

๑ ให้คิดว่กิจทุก

พานิชและกิจเมือง
ซึ่งชนร่วมนงานมี
แก่งแย่งกันผิดแท้

๑ อุทาหรณ์ขมา

ต่างจะแย่งหน้า
แย่งกันขบหน้เห็น
ต้องมอบหน้ให้ขบ

๑ ดึงนมแม่ในกิจ

ผู้ร่วมนงานต่างคน
งานข้อมยอมจะทำ
คนหนึ่งรับผิดชอบ

๑ เพ็ดนเพ่งแต่ถึงเกียรติ—

แต่ไม่ยอมมอบคน
แก่งแย่งเพราะมัวเมา
เดยกตบจะไรยศ

สถาน

ทุกชนิด
อยู่มาก
แน่นขน

ร่วมนกัน

ไปได้

มายิ่งแน่นา
จึงดี

ธุระ

แย่งคิด

งานเต็มได้แต่
กิจเจริญ

ยศตัว

อื่นไซ้

บ้ายศ

ศักดิ์ศรี

๑	ควรที่มุ่งประโยชน์	คณะ
	ถึงหากตนจำต้อง	ต่ำต้อย
	ยอมปลงจิตตั้งตระความ	ไฉย
	ยศศักดิ์ไม่น้อยเพราะ	ถ่อมตัว

๑	หัวหน้าประมุขกอบ	การดี
	ช่วยประมุขโดยเต็ม	จิตไซ้
	งานถ้าเร็วศรีคง	มุดมาก
	คนก็จะไต่ถ่อน	ศุภผล ฯ

คฤทลสมิต

ความสามารถ

ผู้เก่งจริงคือผู้ทำการถ้าเร็วทุกอย่างที่ตั้งใจทำ

อำนาจคือธรรม น. ๓

นาฏณิ นิสฺสํสา ย ชีเวยฺย

(อุทาน สุททกนิกาย)

(โคตถนันททาย)

๐ ไม่ควรฟังผู้อื่น	เป็นอยู่
ภษาคนผู้จง	ดำริ
เผิน ๆ ก็ดูเป็น	ยงย
ให้หยิ่งแตรตรง	ชวดดี
๐ ผู้มีความคิดของ	ตรงดัง หนอยนา
จึงจะรู้ดีถกความ	มุ่งมาด
อ่านดูภษาคนถกความ	ในแตร จงดี
แม้ว่าถกตก	ไม่ถน
๐ คนเราในโลกนี้	เกิดมา
ฟังบิดามาตุ	แต่เหนื่อย
กรนใหญ่แตรหาเตียง	อาตมะ ได้เชิง
เกาะพ่อแม่ห้อยอยู่	เพอชหยัน

๑ อนคนน^{๒๕๒}น^{๒๕๒}น^{๒๕๒}น^{๒๕๒}
 ย่อมพึงบุญญา^{๒๕๒}น^{๒๕๒}

และเพราะเมตตา^{๒๕๒}น^{๒๕๒}น^{๒๕๒}

อุปการะให้

๑ แค^{๒๕๒}ท่าน^{๒๕๒}ผู้ใหญ่^{๒๕๒}จัก^{๒๕๒}
 ก็เพราะเรามี^{๒๕๒}คุณ^{๒๕๒}

ขยัน^{๒๕๒}กต^{๒๕๒}ใน^{๒๕๒}

สุจริต^{๒๕๒}ดี^{๒๕๒}จะ^{๒๕๒}

๑ จงใจ^{๒๕๒}อยาก^{๒๕๒}ได้^{๒๕๒}ยศ^{๒๕๒}

ค^{๒๕๒}อง^{๒๕๒}ข^{๒๕๒}เม^{๒๕๒}น^{๒๕๒}ม^{๒๕๒}ก^{๒๕๒}ดี^{๒๕๒}

ผู้^{๒๕๒}ใหญ่^{๒๕๒}ท่าน^{๒๕๒}จัก^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}อ^{๒๕๒}ย^{๒๕๒}

ช^{๒๕๒}า^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}ม^{๒๕๒}ะ^{๒๕๒}ไ^{๒๕๒}ช^{๒๕๒}ร์^{๒๕๒}อ^{๒๕๒}า^{๒๕๒}จ^{๒๕๒}

๑ คน^{๒๕๒}ใด^{๒๕๒}ไร^{๒๕๒}ด้^{๒๕๒}า^{๒๕๒}ม^{๒๕๒}า^{๒๕๒}ร^{๒๕๒}ก^{๒๕๒}

ห^{๒๕๒}อ^{๒๕๒}ง^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}แ^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}ง^{๒๕๒}ผู้^{๒๕๒}ใหญ่^{๒๕๒}

ย^{๒๕๒}่อม^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}อ^{๒๕๒}ง^{๒๕๒}อ^{๒๕๒}ด^{๒๕๒}ผู้^{๒๕๒}ใน^{๒๕๒}

เ^{๒๕๒}น^{๒๕๒}อ^{๒๕๒}ง^{๒๕๒}น^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}ย^{๒๕๒}จะ^{๒๕๒}ได้^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}่^{๒๕๒}

วา^{๒๕๒}ด^{๒๕๒}น^{๒๕๒}า

ช^{๒๕๒}ี^{๒๕๒}ด^{๒๕๒}ระ

อ^{๒๕๒}ย^{๒๕๒}ร^{๒๕๒}ม^{๒๕๒} เ^{๒๕๒}ย^{๒๕๒}น^{๒๕๒}แ^{๒๕๒}ย^{๒๕๒}

ด^{๒๕๒}ุ^{๒๕๒}ช^{๒๕๒}ด^{๒๕๒}ร^{๒๕๒}า^{๒๕๒}ญ^{๒๕๒}

ป^{๒๕๒}ร^{๒๕๒}า^{๒๕๒}นี้

ด^{๒๕๒}ม^{๒๕๒}บ^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}

ง^{๒๕๒}า^{๒๕๒}น^{๒๕๒}ท^{๒๕๒}า^{๒๕๒}น

ท^{๒๕๒}เ^{๒๕๒}ย^{๒๕๒}ง^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}ร^{๒๕๒}ง

เก^{๒๕๒}ย^{๒๕๒}ว^{๒๕๒}ร^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}ก^{๒๕๒}ดี^{๒๕๒}

จ^{๒๕๒}ง^{๒๕๒}ไ^{๒๕๒}ด้

อ^{๒๕๒}ุ่ม^{๒๕๒}อ^{๒๕๒}ย^{๒๕๒} ไ^{๒๕๒}ด้^{๒๕๒}ฤ^{๒๕๒}า

ช^{๒๕๒}ว^{๒๕๒}ย^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}น

ใน^{๒๕๒}ค^{๒๕๒}ุ

อ^{๒๕๒}ย^{๒๕๒}ไ^{๒๕๒}ช^{๒๕๒}ร์

ห^{๒๕๒}ม^{๒๕๒}ม^{๒๕๒}ิ^{๒๕๒}ต^{๒๕๒}ร^{๒๕๒} น^{๒๕๒}เ^{๒๕๒}น^{๒๕๒}า

เ^{๒๕๒}เ^{๒๕๒}อ^{๒๕๒}ง^{๒๕๒}น^{๒๕๒}ห^{๒๕๒}ย^{๒๕๒}น^{๒๕๒} ฯ

ค^{๒๕๒}ุ^{๒๕๒}สิ^{๒๕๒}ต^{๒๕๒}ส^{๒๕๒}มิ^{๒๕๒}ต

สุจริต

ความดีของผู้สุจริต เมื่อเจ็บแสบของจำ เมื่อเคยตก
 ระวังแสบของรู้จักเมตตาปรานี

อำนาจคือธรรม น. ๒๐

จะค้นค่าที่แท้เกียรติยศ

พระร่วงคำกลอน น. ๓๑

Bien predica quien bien vive.

(บิเณ เป็ดิกา คิเณ บิเณ จิเว — ภาษิตของปราชญ์
 ชาติดีเปญช็อ แซร์วินเตด พ.ศ. ๒๐๑๐—๒๑๕๑)

(โคลงวิษณุมาถ์)

๐ ผู้ใดยังชีพด้วย	สุจริต
ย่อมจะเป็นผู้สอน	เลิศแท้
ปราชญ์ผู้เปญถล่าวภาษิต	ถ่มปราชญ์ เจียนอน
คล้ายพุทธคำสอนนี้	เลิศชม

๐ อุดมบัณฑิตนั้น

พร้อมปฏิบัติงาม

ทรงศีลตั้งมา

สุจริตถ้วน

ปัญญา เยี่ยมแซ่

เลิศถ้วน

จารวัตร

ทุกทวาร

๐ อาจารย์ชาฎนถาดแจ้ง

รุกรอบทั้งโลกธรรม

แม่ประพฤติกะระ

เปรียบดังหูกมูกห้วน

ปาฐะ

จบสิ้น

ทราบดี ทราบดี

หมดไป

๐ ใครยังชั่วดด้วย

แม้จะเทศน์ไม่เป็น

คนอันยอมจกจำ

ดึกความแฉงถ้อย

ทางธรรม

ดักถ้อย

เป็นเยี่ยง อย่างแซ่

ขอตกน

๐ คุณตักกว่าเหยง

ดช่วยอมรจวง

พุดคแต่แดงถับ

เปรียบประหนึ่งหอดอกให้

ได้ตักดับ

ถนัดได้

ประพฤติ ชั่วญา

เพื่อนหลง

๑ จงฝึกหัดจิตให้

อย่ามุ่งแต่คบคา

รักดีก็อย่ารัก

ประพฤติกให้สะอาด

๑ นำซึ่งประพฤติกเพี้ยน

เดือปากของช้อจริง

พูดโตกดีของทำ

ทรงดีคยชระงคแม่

รู้จัก ประพฤติกเทอญ

เพือนบ้าน

แต่ปาก

สะอาดจ้ง

ฝึกคำ อวดเชอ

มันแท้

ตามปาก พูดนา

ดีพคูนัย ๆ

กุสิดสมิต

A clear conscience is coat of mail.

(ตูภาษิตอังกฤษ)

(โคตงจิครตคา)

๑ สุจริตคือเสื้อเกราะ

ภาษิตอังกฤษเคื่อน

มุ่งคยอมเกิดมี

มุ่งชวคมากตา

เหล็กเกราะ

ดี

ใจมัน

มันใจ

๐ ใครชื่อถ้อยคดี	ธรรมา
แม่จักรทนต์ใหม่	ไป่ยาก
ชนรอบอัยาศัย	คงช่วย
เปิดของปิดด้ามากได้	ตั้งถวิต
๐ ใครจินตจกมุงร้าย	แต่ดู
แม่จาศูรทษธรรม	เที่ยงใจ
เหมือนได้เกราะอยู่คง	ทนทษ
ชาดูรบได้บาด	อาตมา
๐ ถึงฉาจะพ่ายแพ้	ก้าง
แห่งขริฐแวง	เก่งกาจ
ธรรมะยอมขงผล	ถ้าเรัจ
ท่ตั้งดูอาจถดับ	ชิตชัย ๆ

คุณิตสมิต

กาลเทศะ

การรู้จักตน เป็นหลักดำเนินชีวิตของผู้รู้จักกาลเทศะ

ท่านรอง น. ๕

การเป็นบ่าวเขานี้ เซอะ ๆ หิงม ๆ ไว้ดีกว่าฉลาดฉลาดโง่

ซิงนาง น. ๓๘

ตั้งตั้งตั้งว่าเป็นมรรยาตใฉฉิ่ง เป็นของหน้าชนในชนบท
เท่า ๆ กับมรรยาตของชาวชนบท เป็นตั้งตั้งถูกเย็บมากที่สุด
ใฉฉิ่ง

ตามใจท่าน น. ๘๓

อนทจริง การที่จะให้ความซื่อตรงแก่หญิงชรวงแห้ว ก็
เท่าอับเขาเนื้อ ๆ ไปได้จันอันตักปรก

ตามใจท่าน น. ๑๐๓

โตกันไม่ใช่จะอยู่ได้โดยอาศัยตักิ เราจำเป็นต้องเพ่งตั้ง
ดูตั้งทพบเผชิญหน้าอยู่

ฉวยอำนาจ น. ๔๗

๐ จักหักของอ๋อนใฉฉิ่ง จักได้ ๆ

ฉลิตพายัพ น. ๓๔๗

ขยามั้วพระวงใฉฉิ่งตั้งดวงเตยมาแต่หักเคย

กุศโลบาย น. ๒๘

คนเราจำเป็นต้องแค้นเหตุการณอนิจจนา

กศโลบาย น. ๕๓

ชาวเปิดอกเพียงต้องเมตต์น้อย เข้าไปแฝงกระจอยร่อยอยู่
ในกระบุงแกดบ กันทั้งหนักแทบจะหาไม่พบได้ และถึงเมื่อพบ
แล้วไซ้รักไม่มราคา

เวนิสวานิช น. ๓๒

เพลิงหนึ่งเผาเอาเพลิงอื่นดับฉะ ปวดหนึ่งระงับดี โดย
ปวดอีกแห่งหนึ่งแท้ เวียนหัว กัดบควเวียนอาจหายเห็นได้เป็น
แน่ ทุกขภัยอาจหาย แมหากุช้อนมาเป็นยา

โรเมโอและจูเลียต น. ๒๐

มีเดตามางเดตาจำเป็นจะค้องปด เพียรทษาคความดีคยคย
เพื่อนฝูง

น้อยอินทเสน น. ๗๓

ก่อนที่จะทำคุณให้แก่ผู้ใด ควรที่จะพิจารณาให้รู้แน่เสีย
ก่อน ว่าคน ๆ นั้นไม่ใช่คนโกงแกมขบ

หลวงจำเนียรเดินทาง น. ๑๔๒

การที่จะแต่งความถ้ว มั่นควรจะแต่งแต่ในเงาอัน
 ด้มควร

น้อยอินทเสน น. ๒๖

บัญญัติอยู่ในกายอันทราม ร้ายยิ่งเดี่ยวกว่าเทวราชอยู่ใน
 เรือนหลังคามุงฟาง

ตามใจท่าน น. ๓๐๒

ท่านเตรียมจะเขยเราเมื่อเดี่ยวตั้งแล้วไซ้ ไม่ควรที่จะมา
 ไขไฟเดี่ยวกันภาค

ตามใจท่าน น. ๒๓

เขาของดีแตกทรามไม่งามตา

เวนิสวานิช น. ๗๘

อันวารีค้นหาหาไหนเหมือน ควรฝังใต้แร่เรือนทองวิจิตร

เวนิสวานิช น. ๗๒

งานกลายเป็นเครื่องเพ็ดเพ็ดนไปก็ได้

เจ้าคุณเจ้าชู้ น. ๘๐

คุณนนั้นแม่ ไซ้ผิดก้อจากกลายเป็นโทษได้

โรเมโอและจูเลียต น. ๖๓

นักพูดเก่ง ๆ เมื่อไรพูดไปก็ตบชงก ก็มักจะถ่มน้ำลาย
 แต่สำหรับครูก็เมื่อพูดชงก ขอให้พระเจ้าช่วยเตือนให้รู้ตัว จะ
 หาวอะไรแทนไตตะฮาดดี ยังกวาคูบไม่มีดี

ตามใจท่าน น. ๓๒๕

การเอาความซื่อตรงไปผสมกับความดีอย่างม ก็เท่ากับ
 เหนามาฝังปรุ้งนาศาล

ตามใจท่าน น. ๓๐๓

คนขี้เหนียวในเรือนอนกรรม เหมือนไข่มุกอยู่ในหอยกาบ
 อีรมตักปรก

ตามใจท่าน น. ๓๖๓

ซึ่งตุ๊กก่อนห้ามมักจะพด้นหักโค่นระทม

โรเมโอและจูเลียต น. ๓๘

หมูเขาจะห้ามเอาคานเข้ามาตอต ผิวเมี่ยมเขาจะกอดเข้ามา
 แทรกกลาง

หมอจำเป็น น. ๒๐

อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่ อย่าให้ไพร่ชังตน

(บัญญัติพระร่วง)

(โคลงมหาวิชรุมาด)

๐ อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่	เป็นคำ
ภาษิตทเตือนค	ใช้น้อย
แม่หวังจักได้ทำ	ประโยชน์ จริตญา
หมั่นดคีบรบถอย	ทานผู้บรูชา
๐ ใ้ว่าจะหย่อนกล้อย	คามดรรพ
แต่บมีควรรดิม	กำหนด
ว่าผู้ใหญ่ยอมรับ	ผิตชอบ
ก่อนจะตั้งไต่หมด	ยอมได้ไต่ครอง
๐ ต้องคิดว่าผู้ใหญ่	เคยเห็น
เคยกระทำกิจการ	มามาก
ผู้น้อยหากว่าเป็น	ผู้ชวด ตัญญา
ผู้ใหญ่มีใครอยาก	จะไว้วางใจ

๑ คำว่า อย่าให้ไพร่

^{๕๔ ๕๖ ๕๗ ๕๘}
 นักเบบวชเอน

^{๕๙ ๖๐}
 บงคบและไ้คน

^{๖๑ ๖๒}
 รุจกเอาใจดี

ขังตน

ดี

ควรจะ

จะไ้ดีตาย

๑ ชันนายไ้ไพร่ด้วย

ยามบ่แดงงานอาจ

แต่แดงก็อาจพา

เพราะไพร่มีไ้จิต

ชาญา

^{๖๓ ๖๔}
 ดัมฤทธิ

^{๖๕ ๖๖}
 เตี้ยเตี้ยม ไ้หนอ

^{๖๗ ๖๘}
 จักให้งานดี

๑ มีศกตมทรวยแดง

^{๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒}
 ควรหมั่นคิดเอาใจ

^{๗๓ ๗๔}
 พุดดีอาจยังผล

^{๗๕ ๗๖ ๗๗}
 ดูกวางาเงอไ้

^{๗๘ ๗๙}
 ผู้คน

^{๘๐ ๘๑}
 เมื่อไ้

^{๘๒ ๘๓}
 ดัมฤทธิ

^{๘๔ ๘๕}
 ดูให้ทำงาน

๑ คำหวานอำนาจมาก

^{๘๖ ๘๗ ๘๘}
 ดังเพราะหัดดีกว่าทำ

^{๘๙ ๙๐}
 คนงานทรวกนาย

^{๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔}
 หมั่นนกรกแรงให้

กว่าหวาย

โทษไ้

^{๙๕ ๙๖}
 แตะนับ ถิ่นแก่

^{๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐}
 กอบเก็บกิจการ ๆ

ดุสิตสมิต

Ad consilium ne accessis antequam eoceris.

(ภาษิตตะติน)

(โศตงวิษฐมาถ์)

๐	อย่าด่วนไปเข้าสู่	สภา
	จนกว่าจะมีผู้	เรียกร้อง
	ภาษิตตะตินว่า	ดูชอบ กตมอ
	ผู้ฉลาดควรต้อง	ไต่รู้ดู
๐	สู้รู้เกินกว่าต้อง	การไป
	ไม่ระวังจะถูก	ว่าเด็ก
	ถูกว่าจะขัดใจ	จงครี ก่อนแฮ
	ผู้ฉลาดต้องรู้เด็ก	เหมาะกาล
๐	งานใดใครรับมอบ	ไปทำ
	เขาก็คงมุ่งดี	ที่สุด
	เมื่อใดจะต้องจำ	เป็นปริก— ษาญา
	เขาก็คงรีบรู้	ปริกษา

กิริยา

ยาที่กตถนาคาด ทำประโยชน์ ได้เท่ากับที่ไม่ ได้กตถ หนีโต
ความจริง เมื่อกล่าวด้วยขณาดัตถ์ ก็ย่อมจะ ทำประโยชน์ ได้
ดุจกัน

ทรมานลุงกิเตียน น. ๓๖

กิริยาคนภายนอก เชื้อขยาก

นินทาสไมสร น. ๘๕

กฏธรรมดา

ความจำเป็นไม่รู้จักรักรรรมโต ๆ

อำนาจคือธรรม น. ๘๓

ถ้ายังมีโรคมามากชน ก็ยังมีความตบายน้อยตง

ตามใจท่าน น. ๘๓

การดำมารถมีขงกัน คักว่าไม่ดำมารถ

ตามใจท่าน น. ๓๐๔

คนที่ได้เคยกินข้าวจะมุนละไมอยู่แล้ว จรดลับไปชอบ
กินข้าวดิบมากกว่า ไม่มีขรรมนิยมเลย

ทาโล่ที่ น. ๘

ยิ่งรู้มากเท่าไร ยิ่งแก้เท่านั้น

ทาโล่ที่ น. ๘

ความขรรมนักคือเจ้าของแห่งความรู้ เมื่อความขรรมาไม่มา
ถึงตัวเลย ความรักไม่ถึงเหมือนนก

ทาโล่ที่ น. ๘

ในโดกน เป็นขรรมาตาอยู่เอง ที่คนชอบมกเดี่ยเปรียบ
คนคด

อำนาจคือขรร น. ๓๕

คนเราจะให้คความคคคตรงกันหมดไม่ได้

หมายหน้าบ่อหน้า น. ๓๓

ความจริงเป็นของที่ปิดไม่มีค

เวนิสวานิช น. ๔๕

๑ เมื่อเค็อนแจ่งแ่งเทียบหาเห็นไม้
แ่งของใหญ่ข่มน้อยจนเหือดหาย

เวณีสวานิช น. ๓๗๓

๑ ผู้ที่ประดำทให้รูปร่างมักจะไม่ใคร่ให้ความยุติริค และ
ผู้ชชอในดวงจิตมักจะให้รูปร่างน่าช้ง ๆ

ตามใจท่าน น. ๓๒

ถ้าห้ามบัญญัติ อันเด็กน้อย ของคนโหด มีให้พูดเต็ย
แต้ว ความโหดที่คนฉลาดแ่งดงบ้างเด็กน้อย ก็กตายเป็น การ
ใหญ่

ตามใจท่าน น. ๓๕

ในโตกนทองแท่มนมน้อยนัก

คปตา น. ๓๕

๑ แม้อาต๋นระดาต๋น

แผ่นดิน กัด

ฤายภูพุหนา

นุ้มน้

แม่มโภชนา

เคมโอส

โอสระจกัช่วยแก้

อาต๋นักระต้างกตายเป็นบาย ๆ

ลิลิตพ่ายพิ น. ๓๓๓

๐ มีคำท่านกล่าวไว้
 ยามจากทุกข์มากมี
 ยังกุศลชดช้อยทั่ว
 ยามกตมถึงห้องไซ้

เหมาะดี
 หมั่นใหม่
 ตามถ้วน
 จักอ้างกันหาย ฯ

ลิลิตพ่ายพิ น. ๓๖๔

๐ มากมีที่ต่อพลอ มีแต่ขอให้หลงดมปาก ผู้พูดจริงยิ่ง
 หายากในเวียงชัย ฯ

พิเภกณัฏกขัณฑ์ น. ๖๒

การคิดของที่เห็นจะเป็นได้ จะเป็นประโยชน์อะไร

ปรียทรรตिका น. ๕๓

ของอะไร ๆ ถ้าจะซ่อนให้หายากที่สุด ให้ซ่อนที่แจ้ง ๆ
 ทดลองความไหวพริบ (ทวิปัญญา)

ข้างตายทั้งตัว เขาใบไม้ปิดที่ไหนจะมีได้

หมายน้ำบ่อน้ำ น. ๕๓

ผ้าที่เบื่อนเดี่ยวหลายชั้น หดหายซ้อนเต็มที ของใดใครก
 ซึมซาบเข้าไปในเนื้อผ้าเดี่ยวแล้ว อย่างไร ๆ ก็ฟอกไม่ขาวได้

ฟอกไม่ขาว น. ๕๐

ถ้าไม่มีไฟที่ไหนจะมีควัน

กลแตก น. ๘๒

พี่น้องตงามเป็นอันมากย่อมจะเต็มไป ในเมื่อนักบวช
ชกจวกรวม

กุดโลบาย น. ๕๓

- ๐ เป็นผู้หญิงแท้จริงแต่หน้าปาก
เป็นผู้ชายขี้ขลาดกว่าหลายเท่า
หญิงต้องเจียมกายามาแต่เยาว์
ชายต้องเฝ้าวังวนให้หัดชเว็ก ๆ

วิวาทพระสมุทร น. ๑๓๐—๑๓๑

- ๐ บุรุษผู้เดียวผู้ใด จะเขี้ยวชาญไปในตรรพดังตุ๊กตหมาข

พระนล ๒ น. ๒๗

คนเราจะตีทิจิตยาทุก ๆ อย่าง หายากนัก จะมีชนไหน

พระนล ๒ น. ๒๗

- ๐ ตะวันพันเมฆพันพัน ยกออกจากกัน ตู๊ดตกระจ่าง

มองใต้ ๆ

ปรียทรรตีกา น. ๑๓

◎ ราตรีสว่างแจ้ง
โกฏิตาวณอัมพร

◎ ชนด้อเคชราชเจ้า
ปวงคัตถกรพ่ายแรง
ไ้ไม่นานชัพยัคฆ์แฝง
นี่นะให้เห็นได้

◎ เคยชม
จะถดบัชหม่อกานัน

ที่ไ้หม่มแมลงภู่ คองมีของหอม

บทละครดี ไม่คองมีคำตั้ง

เรื่องละครดี ถ้าจะคิดซนอีกได้ โดยมมีคำตั้งดี

ก็เพราะแต่งนึค่างกร
กับเท่าพระจันทร์เดี่ยว ๆ

มัทนะพาธา น. ๓๒๓

กำแพง เก้านา
ฤทธิไ้
ในนิเวศน์ ร้างพ้อ
โถกถ้วนอนิจจา ๆ

ลิลิตพ่ายพิ น. ๓๔๓

วิหคหงส์ระเอดสัตว์
บได้แต่จ... ๆ

มัทนะพาธา น. ๖๒

มัทนะพาธา น. ๓๓

ตามใจท่าน น. ๓๗๐

ตามใจท่าน น. ๓๗๐

๑ ความเห็นคนยุคน^๕

จามนุษย์หมู่ใด

ควรให้ทุกผู้คน

การแบ่งชนละเด็ก

๑ อินวาททณ^๕

แต่ขยายตมตั้งธรรม—

คือกิตติหญิงชาย

ย่อมประกอบโชคเคราะห์

๑ ใครโง่ก็ยอมแพ

ใครเกียจขบ่าจชนะ

ใครถ่อยจะกาจแข่ง

ใครอ่อนแรงไร้มิตร

๑ ทุกแห่งทุกเทศทิศ

คนโง่ทรพยพตนิโทรม

ไม่ทำทรพยนิให้

จะมั่งมีได้อยู

มีอยู่บ้างนา

อิดระ

เต็มอภาพ

หมดต้นเต็มอกัน

คัจฉิง ชยู่แด

มตาโลก

นรชาติ

ไป่ค้องตั้งดัย

ผู้ฉลาด

หมั่นได้

ตั้งบุรุษ ใต้ฤา

ยอมแพคนแรง

เช่นกัน

เต็มไซ้

เงงออก

ม่นนฉนใด

๑ อักไม่เพียรเพิ่มทรัพย์ พนดิน
 หาแต่เช่ากนกค่า เซนนน
 ฉันทไฉจกัญญโย ยันยง
 จนกรอบออยมนแท เพราะเผอชาติชยน

๑ ฉะนนแม่วาชยากให้ คนดี
 เต็มอภากศมทรัพย์ ยศศักดิ์
 กอบภรณ์ยะ เพียรทุกเมื่อแด
 เชื้อเกิดคงจกดีท— ธิได้ตั้งถจิต ฯ

คุณิตสมิต

ความดีในใจทำให้ชาติดี ทำให้ซึ่งความชั่วความดี
 ของคนอื่นด้วยความชั่วความดีของตัวเอง

นิทานโมสร น. ๖๘

๑ อินทวงป่าหรือจำจะเป็นทอง
 กอบแก้วผุดผ่องไปหมัดดิน ฯ

รามเกียรติ์ น. ๒๖

พวกที่ตะโกนรักชาติ โดยมากมักจะไม่ใคร่ลงมือในเมื่อ
 มีการรบพุ่งจริงจัง

กุศโลบาย น. ๘๖

คนที่เขาได้^๕เคยหมา^๕ได้อย่างดี^๕ ให้^๕กิน^๕อย่าง^๕ดี^๕แล้ว
หมา^๕นั้น^๕กับ^๕กต^๕เขา^๕เจ้า^๕ของ^๕ เจ้า^๕ของ^๕เขา^๕จะ^๕เมต^๕ตา^๕ใหม่

พอกไม้ขาว น. ๓๘

นักบวชบาง^๕ที่^๕ไม่^๕ใคร^๕จะ^๕ตั้ง^๕เกด^๕เห็น^๕อะไร^๕ได้^๕เลย

กุศโลบาย น. ๓๒๐

ธรรมดา^๕ผู้^๕ที่^๕ปลูก^๕ดอก^๕ไม้^๕งาม^๕ ๆ^๕ ได้^๕ เขา^๕ไม่^๕ต้อง^๕การ^๕ให้^๕
แมลง^๕ภู่^๕มา^๕ค่อม^๕ของ^๕เขา^๕บ่อย^๕ ๆ^๕ เพราะ^๕เขา^๕จะ^๕เอา^๕หนอน^๕มา^๕ปล่อย^๕
ได้^๕ให้^๕ดอก^๕ไม้^๕เขา^๕รา^๕โรย^๕ไป

หนังสือ น. ๓๒

ศ^๕วาม^๕อึ^๕ม^๕ใจ^๕ทำ^๕ให้^๕รู^๕ด้^๕ก^๕อึ^๕ม^๕ท้อ^๕ง^๕ไป^๕ได้^๕ด้วย

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๘

๐ อึ^๕น^๕ค^๕วาม^๕ทุ^๕ก^๕ร^๕ทุ^๕ถา^๕ณ^๕ต^๕อง^๕ห^๕ทัย^๕หม^๕ด^๕ เม^๕ื่อน^๕ก^๕ม^๕โ^๕น^๕ร^๕ก^๕
จระ^๕ด^๕ม^๕ ๗

ปรียทรรติกา น. ๖๘

ผู้^๕ท^๕ม^๕ก^๕ย^๕อ^๕ ก็^๕เป^๕ร^๕ย^๕ย^๕เห^๕ม^๕อ^๕น^๕ด^๕ง^๕ป^๕่า^๕ต^๕อง^๕ค^๕ง^๕พ^๕บ^๕ก^๕ัน

ตามใจท่าน น. ๖๐

อันคนเราถึงจะเก่งสักปานใด
 ดึกครั่งหนึ่ง

ก็ด่ามารภพเพียงพด้าได้

รามเกียรติ์ น. ๓๒๔

Simia simia est, etiamsi aurea gestet insignia.

(ดีเมีย ดีเมีย เอ็ดศ, เอติอัมตี ออเวฮา
 เจ็ดเค็ด อินตึกเนีย— ภาษิตละตินของปราชญ์ร็อบโต)

(โคลงนันททาลัย)

๐ ถึงหากจักประดับ	กาญจนา— ภรณ์เงา
ถึงก็คงวานร	อยู่ณะนั้น
ใคร่ควรวุฒุ่ภาษิต	นหนอย เพื่อนเฮย
อาจจะเหมาะมันเกิด	ปัญญา
๐ เต็มมาเครื่องเพชรพริ้ว	แพรวงพราว
มทรพยแต่งกายคง	ตมมาต
เครื่องแต่งหุดากหลายอาจ	ยจนเนตร
เมื่อเหตอบแด่ผาดน	แน่แฉ

๑ แต่หากมรยาทไว้
 อักขรธรรมพั้ง
 ประพฤติถ้อยหยาบ
 คงถูกเขาเยาะอึก

ความงาม
 ไม่เพราะ
 ตามก
 คิณิน

๑ จะถวิลแต่เรื่องไฉ่
 ตั้งจิตจงหมายเหมื่อน
 ดังกหาดตายทาง
 ดั่งนประพฤติกะดอย

อ่ากาย
 ธารยะ
 เกงฝรัง
 ดั่งเดิม

๑ ดั่งเตรียมเครื่องแต่งเพื่อ
 แต่หากว่าใจยัง
 ฝรังก็จะไม่ชม
 ไทยกก็ไม่น้อยจะ

ปานใด ก็ดี
 หยชนค้อย
 ว่าเลิศ
 เยี้ยหยัน

๑ ฉะนนกอนทกคิดเพื่อ
 จงอย่าได้มัวต้อง
 เพิ่งมารยาทธรรม
 ต่างตั้งตามกก่อน

แต่งตัว
 กระจก
 น้อยมาก เพียงใด
 แต่งกาย

๑) หมายถึงเขาชนชัย
 เร่งฝึกจิตคนศักดิ์
 เร่งชำระมดทิน
 แต่งจิตเหาะเลิศกว่า

เป็นคน จริ่งญา
 บาปเกิด
 โทษก่อน เพื่อนเคย
 แต่งกาย ฯ

คุณิตสมิต

๑) ได้เห็นแก้วประเสริฐเลิศชม
 จะนิยมกัณฑ์กรวดกระไรได้ ฯ

ท้าวแสนปม น. ๕๗

๑) ใครเคยในโตกนจะมีบ้าง
 ทดุดจากกินเพียงหิวเพียงปาง
 เมื่อก่อนกินไม่มีอย่าง... ฯ

เวนิสวานิช น. ๖๒

ผู้กินอ้มหน้าตำราญมากเกินไป ก็อาจจะเป็นไข้ได้เท่ากับ
 คนท้อคอาหาร

เวนิสวานิช น. ๑๗

โทษระอาจะโตโตโตตำรวไม่เกรงกลัวบุญญัตถ์เลย

เวนิสวานิช น. ๑๗

คนซื่อของแพเปรียบคนฉลาดแกมโกงเสมอ

หนังสือ น. ๓๐๔

กรรมคาบามองมุษเป็นใหญ่ครอบครองบังคับบัญชาเด็ดขาดได้คนเดียวเท่านั้น จะมีเป็นต้องเป็นด้ามไม้ได้เป็นอันขาด

มหาดมธ น. ๒๒

๑ ผู้คนกำเนิดคล้าย	คลังกัน
ใหญ่ย่อมเพศผิวพรรณ	แพกบัง
ความรู้ อาจเรียนทัน	กันหมด
ยกแต่ชั่วดึกกระด้าง	อ่อนแก่ๆไหว ๆ

(พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรี-
 ดินทรมหากษัตริย์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
 ทาน ด้วยพระราชหัตถเลขาในสมุดของพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวรัชกาลที่ ๒ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสณประเทศ
 อังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๐)

(โศลกสุภาพ)

๐ ได้อ่านฉนวนพจน์แล้ว

ใครจะไม่มีจิต

ยังอ่านก็ยังคิด

เพราะพระองค์โปรดให้

ภาษิต

ปลงได้

ปดมปลง

สติแก้กัฏฐของ

๐ มองดูกัจจกแจ่ง

ว่าราชภาษิตเป็น

เปรียบดูระยะจันทร์เพ็ญ

ยังประทับส่องแล้ว

เจนเห็น

ดูจแก้ว

ผองฟาก พ้าฮา

จุดไฉนนำทาง

๐ ปางนมผสมก

เห็นว่าชาติของคว

จึงคอยแต่มุ่งมัว

แต่อกมานะน้อย

คิดถดถ

คำค้อย

ยอมพ่าย เชนอ

ไม่กล้าแข่งขัน

๐ ถอดพรรณที่แตกแล้ว

หุดหู่ในกมล

ถมนกว่าเป็นคน

ถมนกว่าคความรู

กว่าคน

ไม่สู้

เหมือนเช่น ตนเอง

ชาจรรุทนกัน

๑) ถ้าบัญญัติแต่แต่
 ผิดของจิตโมหะ
 ผิดพรรณไร่ว่าจะ
 จิตต้องแต่ผิดคธา

ธรรมะ พอเขย
 เกิดอกกธา
 ชั่วยรชด กรรมนา
 ไปแพ้ผิงงาม

๑) ความดีความชั่วใช้
 คนชั่วเปรียบปัญญา
 ผลกรรมกจักพา
 คนโง่ความดีก็

เป็นตรา
 ยิงผู้
 ด้ทุก— คคิเอง
 รชดพันภัยพาด ฯ

ดุสิตสมิต

เกียรตคักัด

๑) ทำการไม่เต็มปากว่า จะเอาหน้าไปวางไว้ที่ไหน ฯ

พระร่วงคำกลอน น. ๓๓๗

รูปี ธีรติ มจฺจัน นามโคตฺตํ น ธีรติ

(พุทฺธคํวณฺณตํ)

(โคตง ๒)

๑ รูปย้อมย้อมย้อมได้
แต่ข้อและโคตรไซรั
บัสสนุญหาย

(โคตงมหาจิตฺตต)

๑ จะชยายชรรตแจ้ง

แดงไร

ว่ารูปของดีคือปลง

ทุกชนิด

ย้อมย้อมย้อมไปตาม

กฎแห่ง ขรรต

คนก็ไม่ผิดกับ

ดีดีทุกเหล่าหลาย

๑ มีกายกำเนิดแจ้ง

คงดับ

ตั้งคำไพโรสุต

ไม่ปิดยึด

ถึงหากว่าทรมยม

มอดมาก

กมอาจรอดพน

จากเงอมมฤตยู

Yet this inconsistency is such,

As you too shall adore ;

I could not love thee, dear, so much,

Loved I not honour more.

(จากโคลงดาภรรยาไปทัพ ของจีนศกฉวีอังกฤษ
 ข้าราชการวัดโพธิ์เทศ พ.ศ. ๒๓๖๓-๒๓๐๓)

(โคลงสุภาพ)

๑ แต่การทอดทิ้งหล่อน

รีบไป

หล่อนก็จะมิไฉน

ชอบแท้

ที่จะรักหล่อนได้

มากเท่า นินญา

แม้มิรักศกฉวีแล้ว

เลิศล้ำกว่าปวง ๆ

๑ ห่วงเมยเดี่ยกจก

กรณีย

ยามจะต้งไปก็

ศขเดียน

ค้งถึงตระหนัก

ทงทอด

ปวงซึ่งทห่วงเหยน

หันให้ไกลคว

๐ มิวห้องเมยแก้วอยู่
 มิวห้องทรพยบรรดา
 มิวห้องแต่ตุษา
 มิวห้องดวงจิตศุขชัย

๐ ทนความวิโยคไค้
 ทนทุกขลำบากราญ
 ทนเจ็บแสบป่วยปาน
 ทนเพ้อจกรับไซ้

๐ กรณียบกพรของคอง
 เลื่อมยศดตเกียรตหนัก
 ยอมพดอยมิงเมยรก
 คองเคียดรอนด้วยแม่

๐ เป็นชายชาญชาติเชอ
 จงกาจกำแหงใจ
 จอมภพรไว้ไหน
 เขาพระเศรคัมเกล้า

เกหา
 โหญ่นชัย
 รมย์รณ
 กตาดแมนไทดคน

โดยหาญ
 รุกไค้
 ใจเพชร
 พระผู้ทรงศรี

เดื่อมศักดิ์
 แน่แท้
 แดะครอบ ครวดนา
 บได้รู้เห็น

ชาวไทย
 กตณเกล้า
 ไปนั้น พ่อเฮย
 กตาดพันภัยพาด ฯ

คนเราเกิดมามีตายได้ครั้งเดียวเท่านั้น

เพื่อนตาย น. ๓๕

เมื่อเวลาตายไปให้ยาว ๆ ได้เท่าใดก็ยิ่งได้กำไรโลก

เท่านั้น

เพื่อนตาย น. ๓๓

๑ ขอบเป็นคิ้วชา

ขอบเป็นคิ้วคดกหัวเราะเร้า

หน้าเหยงย่นทนเขาดำรงดราม่า

ขอยอมให้คิ้วระบมอมตุ้รา

ดีกว่าถอนใจใหญ่ใจเหยงตาย

ไหนเจ้าคนเรานี้เด็ดปลาด

มีจุดขาดแค้นไปไหนเส้นสาย

จะมานั่งแหงนนิ่งไม่ตงกาย

เหมือนก้นหินกรวดทรายไม่เข้าการ

เมื่อยามคันทันใดจะให้หัดบ

ราวกับรอมรณาน่าดังตำ

ไม่หัวเราะบ้างไซ้ไรไม่ได้การ ฯ

เวนิสวานิช น. ๘

โชคเคราะห์

คนเรามากคนไม่รู้^๑ว่าโชค^๒ของคนมี^๓เพียงไร

ตามใจท่าน น. ๓๐๕

การ^๑เลี้ยง^๒ทาย^๓หมาย^๔ยาก^๕หนัก

เวนิสวานิช น. ๕๓

พอ^๑ทรู^๒จก^๓ตุก^๔ของ^๕คัว^๖เอง^๗คอง^๘ว่า^๙เก้ง^{๑๐}พอ^{๑๑}ไร^{๑๒}อยู่

เวนิสวานิช น. ๕๕

๐ แม้^๑ใคร^๒บ^๓ถึง^๔มรณ^๕กาล

มี^๑จะ^๒ผล^๓ตา^๔ญ^๕บ^๖พ^๗ง^๘ม^๙ร^{๑๐}ณ^{๑๑}ี ๑

พระนล ๓ น. ๓๓๐

ข^๑ร^๒ร^๓ม^๔ต^๕า^๖ก^๗า^๘ร^๙เ^{๑๐}น^{๑๑}พ^{๑๒}น^{๑๓}ัน^{๑๔} ม^{๑๕}ัน^{๑๖}ม^{๑๗}ี^{๑๘}ต^{๑๙}า^{๒๐}ไ^{๒๑}ด้^{๒๒} ก^{๒๓}็^{๒๔}ย^{๒๕}อ^{๒๖}ม^{๒๗}ม^{๒๘}ี^{๒๙}ต^{๓๐}า^{๓๑}เ^{๓๒}ย^{๓๓} แต่^{๓๔}
เร^๑า^๒ค^๓อง^๔ห^๕ง^๖ง^๗ไ^๘ด้^๙ไ^{๑๐}ว^{๑๑}เ^{๑๒}ม^{๑๓}อ

วิวา^๑ท^๒พ^๓ร^๔ะ^๕ส^๖ม^๗ุ^๘ท^๙ร น. ๓๐๓

ค^๑ว^๒าม^๓ โช^๔ค^๕ค^๖ิ^๗ด^๘เ^๙ไม่^{๑๐}เ^{๑๑}ย^{๑๒}ง^{๑๓} เ^{๑๔}ป^{๑๕}ร^{๑๖}ัย^{๑๗}บ^{๑๘}เ^{๑๙}ห^{๒๐}็^{๒๑}ม^{๒๒}อ^{๒๓}น^{๒๔}พ^{๒๕}้า^{๒๖}เ^{๒๗}ด^{๒๘}บ^{๒๙}ห^{๓๐}ร^{๓๑}ือ^{๓๒}พ^{๓๓}อง^{๓๔}น^{๓๕}า

ป^๑ร^๒ัย^๓ท^๔ร^๕ร^๖ต^๗ิ^๘ก^๙า ภา^{๑๐}ค^{๑๑}น^{๑๒}ำ

ชนผู้เคราะห์ร้าย มักไม่ได้อะไรดีใจโดยปราศจากความ
ซัดซาง

ปริยทรรคิกา น. ๕๓

ปรกตวิสัย

มีหรือคนฆ่าใครที่ไม่ซัง

เวนิสวานิช น. ๓๓๔

กรรมตาของคนรุ่นๆ มักเคียดดูนโถดข้ามความคักเคื่อน
เหมือนนกระคายข้ามชายแมตตเข้าป่า

เวนิสวานิช น. ๓๘

ในโถกนี้ ถ้าอยู่ในระเบียบเครื่องนัถ มันไม่ตุนก

เจ้าชาสารวัตร น. ๗

ของอะไรที่รู้ว่าไม่ควรทำ ยังอยากทำมากจน

เจ้าคุณเจ้าชู น. ๓๐๓

บางคนหุบปากไว้ไม่แย้มหัว
 จำจดเด่นรอบค้วหาชั้นไม้
 ไม้รู้จักดีเทนาฮักกับใคร
 เหมือนเป็นไซ้ไม่รู้ต่างไม่วางวาย ฯ

เวนิสวานิช น. ๗

ผู้อ่อนแอที่สุด ต้องเข้าหาก้าแพง

โรเมโอและจูเลียต น. ๕

๑ ... เพื่อนเราต้มยี่ใหม่
 ซึ่งจะทำการใดก็เพียงที่
 จะเป็นของเดือนยี่คนทนที่
 ต้มประด่งคักแล้วมีแต่ครัวนไป ฯ

ตามใจท่าน น. ๕๓

๑ อวดคตเสียข

ชาติยางหัวไม้คก

หยิ่งเยอเหมือนอย่างคางคก

ก็คงผงกผงาคบั้งฮาจเอิบใจ ฯ

มัทนะพาธา น. ๘๒

คนสมัยใหม่^๕ เขาขอแต่เอากฎหมายมาพูดเป็นขปากได้
ก็พอแล้ว คัดกไม่ตองมี^๕ ชรรมกไม่ตองมี^๕

แก้แค้น น. ๓๕.

คนสมัย^๕นี้ ไม่นเคยที่จะรับผิดชอบ เพราะไม่มีเวลาที่จะทำผิด
ได้เลย

แก้แค้น น. ๓๗

ตามแบบของคนสมัยใหม่^๕ ใคร ๆ อาจทำผิดได้ทุกคน
นอกจากตัวเราเอง

แก้แค้น น. ๓๗

ความรักอันใดเต็มมือด้วยตัวเองไม่มี^๕

แก้แค้น น. ๒๘

การอะไร ๆ ที่สำคัญในชีวิตของคนเรา เมื่อตกลงใจ
กระทำลงไปแล้ว ก็ยอมจะมีความรู้สึก ตลใจ ชยู่บ้าง เป็น
ธรรมดา เพราะไม่รู้^๕ว่าคนอื่น ๆ เขาจะตั้งเห็นเหตุผลเพียงพอ
หรือไม่

กลแตก น. ๖๒

คนโดยมากก็จะรักใคร่เอ็นดูใคร ๆ มักจะไม่ใช้เพราะ
 ผู้คนได้อุปการะแก่คน ตรงกันข้าม มักเอ็นดูผู้ทคนเป็นผู้
 อุปการะ

หลวงจำเนียรเดินทาง น. ๑๕๗

ใครบ้างจะยอมอดตาย

ฟอกไม้ขาว น. ๓๐

คนไข้ พอใจให้กัถวเมตตยา อันชวนชม ด้วย น้ำตาล เตี้ย
 ก้อน ฉันทิ ปุ่กฤษ ก็พอใจกัถวความบกพร่องล่ฉวนคนเตี้ยก้อน
 ฉันทิ

ทรมาณลูกก็เตียน น. ๔๖

ชอบบกพร่องซึ่งมีอยู่ทุกรูปนาม ก็คือความไม่ชยากให้ผู้อื่น
 เขาเขาชอบบกพร่องของตนซึ่งเป็นความจริงมากถาด

ทรมาณลูกก็เตียน น. ๖

นาย โหมรู่ตักเป็นเกียรติยศในกาบทมิคนหนัรอนไปพึงโพธิ
 สัมภารของท่าน

หมายนำบ่อหน้า น. ๑๖

ธรรมชาติของมนุษย์ปฏิภน ย่อมจะมีความเห็นแก่ตัวมาก
 เพราะฉะนั้น โมหะจิตจึงมีคมนไปด้วยความวิชยา ไม่รู้จัก
 คุณประโยชน์ของ

คดีสำคัญ น. ๒๖

ธรรมชาติคนเรา ต้องมีเวลาพักผ่อนบ้างในเวลาดำรงงาน

คดีสำคัญ น. ๒๗

ธรรมชาติอัยการ ย่อมจะต้องปรารภณาเขาจำเลยเข้ากระทรวง
 ให้จงได้

คดีสำคัญ น. ๒๘

ธรรมชาติคนเรา ย่อมต้องรักตัวยิ่งกว่าคนอื่น

มิตรแท้ น. ๓๐

ธรรมชาติคนเรา จะรักผู้ใดยิ่งกว่าตัวไม่

เพื่อนตาย น. ๔๔

คนเราเมื่อมีนจนอดตาย มีนกกตองหัดเดียบาง

ฉวยอำนาจ น. ๗

ยาที่กดจนาคาด ทำประโยชน์ได้เท่ากับไม่ได้กด ^๕ ฌันได
 ความจริง เมื่อกล่าวด้วยอักษรณาดัย ก็ย่อมจะทำประโยชน์ได้
 คุจกัน

เนื้อเรื่องละครพูด น. ๓๖

มายา

๑ ถึงมีนอกค่าน้อยตั้งปานใด
 มกัถวงโลกเพราะใตสุดสง่า ฯ

เวนิสวานิช น. ๘๘

ทางที่หลุดออกคนให้ตั้งหนักที่สุดคือขบออกความคามจริงนั้นแต่

อำนาจคือธรรม น. ๔๒

การหลับตา อาจจะเป็นของตั้งก็เป็นได้ แต่การที่ตามอด
 ไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย

ทำนรอง น. ๘๓

๑ ความยากเข็ญเห็นจาดแต่
 แม้ครึ่งค่อนข้างเป็นที่สุด
 แดะพิษร้าย ใครเห็นก็จากทุก
 กิ่งมีพดอยสุดในห้วงนี้ ฯ

ตามใจท่าน น. ๕๐

ถูกไม้หวาน เบ็ดอกนอกมักเปรี้ยวจี้

ตามใจท่าน น. ๘๕

๑ ตั้งโตดวงวิ้งวิ้งถ่ายดา
 ทงนาหนักแดะราคามกยอมเขียด ฯ

เวนิสวานิช น. ๓๐๐

๑ บรรดารูปงามนอก มักจะหลอกคนหลงงงระดำ ฯ

เวนิสวานิช น. ๓๐๐

๑ ปวงอาภรณ์เปรียบเหมือนฝั่ง
 ดวงกำบังดำครอนคั่นใหญ่ ฯ

เวนิสวานิช น. ๓๐๐

๑) จางๆ ไข้เนื้อ
 ภาษีคยอมเคยม
 บางคนขอตัว
 ภายนอกตั้งโรง

คำดี ทัดนา
 ดับได้
 แดกเปิดอก นอกขอ
 แคข้างในนอน ๆ
 เวนีสวานิช น. ๗๒

คนเราที่จะทำความผิด ทำไปได้ด้วยเหตุหลายประการ
 ประการหนึ่งเพราะ โสภเห็นแก่เงิน อีกประการหนึ่งเพราะหลงรัก
 ผู้หญิง

ความดีมีชัย น. ๓๓

คนโดยมาก ดูรูปมากกว่าดูใจ นิยมในเครื่องประดับ
 ประดาภายนอก มากกว่าสติปัญญาและความสามารถ ซึ่งเป็น
 เครื่องประดับภายใน

มหาตมะ น. ๓๐๗

คนโดยมากมักนิยมในรูปอยู่มาก ถ้าให้ภายนอกดูได้อยู่
 แล้ว ถึงภายในจะเป็นโพรงบ้างก็ไม่ใคร่ถือ

มหาตมะ น. ๓๐๗

(โศลกมหานัทททายี)

๑ เมื่ออยากจะให้เพื่อน	ดรรเสวัญ
ต้องอย่าเพ็ดตเพ็ดนหลง	คนฉลาด
คิดไต่แค่เป็นพูด	โง่มาก
ย่อมจะมีพลาดพลั้ง	เพราะไร้ใคร่ครอง
๑ อื่นของในโลกนี้	มากมาย
จะทราบทุกรายไป	ห่อนได้
ไม่ว่าจะชายเกรง	เพื่อนเยาะ
กึ่งฟังไว้เฉย	จกใครเห็น
๑ ทำเป็นคนรู้มาก	ทุกอย่าง
ปราชญ์ย่อมจะขวางเดย	ไม่บอก
ก้อมคัวและวางตัว	ตั้งเบียดยมนั้นแด
ปราชญ์จงจะอชกคิด	แน่แท้เห็นดู
๑ แม้มิรู้ซึ่ง	ตั้งใด
หากทะนงใจพูด	อาจพลาด
พลาดแล้วก็ใครจะ	เว้นคิ
เพราะว่าขอฉลาดแท้	จึงต้องเสียรอย

๑ รุณขยรุจกห้าม
 ผู้ใหญ่เช่นตุง
 ใครคิดว่าผู้พูด
 เจยได้คและไว้รับ

๑ มคความรุจกนง
 อกรุจกชอนผู้
 ให้ต้อนรับและตั้งวนคำ
 นนบวาถดาดยง

ปากดู
 มอกให้
 นัยก ช่างเทอญ
 รขอบรับนต
 ยามกวด
 เป็นปราชญ์
 อนุศักดิ์ ใจเด
 กว่าพูดขออดดี ๆ

ดุสิตสมิต

๑ ปากเป็นเขก เดชเป็นโท โบราณว่า
 หนักดีอครี มีปัญญา ไม่เสียหลาย
 ถึงรุมมาก ไม่มีปาก ถ้ามากตาย
 มีอบาย พูดไม่เป็น เห็นป่วยการ
 ถึงเป็นครู รุจกษา บัญญามาก
 ไม่รุจก ไซ้ปาก ให้อุดจ้าน
 เหมือนเต่าฝัง นิ่งซอ ช้อร่าคาญ
 วิชาชาญ มากเปล่า ไม่เขาท่า ๆ

วิชาพระสมุทร น. ๕๖

๑๐ ใครช่างพูดพิถกแพลงเหมือนแรงมาก

คนนิยมตมปากมากเฉยวพี

ถึงรู้นอยถอยคำให้ชาติ

คงเป็นที่ด่มคะเนที่เณโก ฯ

วิวาหพระสมุทร น. ๕๗

๑๑ มีศุนวจนอัน เปรียบกะปุนพด้น พินาศเทอญ ฯ

(หมายความว่า คำด้อยได้ความกั้นนั้น เปรียบ
เหมือนปุนหิน ซึ่งทาเข้าแห่งใดแต่จักคึดแน่น ยากที่จะกะเทาะ
ให้หลุดได้)

ปรียทรรคิกา น. ๓๒๓

คนพูดปดนะ มันไม่ ใครจะ ตำเร็จตาม ความประสงค์ ได้

หรือก

ความคัมขัย น. ๗๘

Aduli gens prudentissima laudat sermonem
indocti, faciem deformis amici.

(อรรถุติ เจนต์ ปรุเตนคัตติมะ ถอคัต เดร์มอเน่ม
อินค้อคคิ ฟาซีเย่ม เทฟอรัมด์ อเมซี—
ภาษิตของปราชญ์โรมันชื่อ ยูวะนาติส)

(โทถงมหาจิครตดา)

๑ ผู้ฉลาดเลิศล้ำ	ทางสอ พลอนา
ชมพจนเทศนาแห่ง	คนโงด
ชมพักตร์ล่อแห่ง	มิตรพิ— การแฮ
เพราะยอมประโมทย์จิต	แห่งผู้บ้บยอ

๑ ขอนจริงแนแท้	ควรจำ
ผู้ทมหทรพยัค	อำนาจ
ยามตดับคำคน	ยชยก
ตดับบอย่าขาดซึ่ง	ตคิจวารณ

๑ การขอยอแต่เพียง

คุณเต็มบักจริง
ไม่หนักว่าเกินควร
แต่อย่าเผดอให้ช้อง

๑ การขอดั่งซึ่งไร

เรียกว่าซื้อพลตเพื่อ
ผู้ขอมุ่งตั้งเป็น
เขาปดทอดคด้ายกับ

๑ ควรผู้ฉลาดรู้

แต่รับขอแต่เพียง
ต้วรเด็ญญแต่พอให้
หนักแหวจะผูกจิต

๑ ใ้ใครค้ายอกให้

อย่าชยาคว่าเม้น
ใ้ใครชัวหากมีบุญ
ก็มีควรลบตั๋ย

ต้วรเด็ญญ

หนักไ้ชัว
ควรรับ ได้นา
แกผู้ต้อพลต
ความจริง
มุ่งร้าย
ประโยชน์ ตนเอง
เหวียงทอดแหงจน

จักชย

ทุกุก

มีจิต

มันด้วยไมศรี

ต้วมดี เทอญพ้อ

ประจวบ

ตักเท่า ไ้โต

ตั่งช้อชยอเผื่อ ๆ

จะกินคำ ก็เจ็บเกียรติยศ

ขอมคำคืน น. ๒๕

คำตบของเจ้าชู้ไม่รุนแรงอะไร ยิ่งไปกว่าถ้อยคำของคน
ชายสุรา ทั้งต้องประเทphan มักเป็นผู้ทักตเคขไม่จริง

ตามใจท่าน น. ๓๐๘

๑ ผลที่นอกตุ๊กใส่ในเป็นโพรง
คือคนโกงพูดเพราะเหมาะคำจำ
อันว่าพจนปดดวงปวงระยำ
แฝงในรูปร่างดำดัดดวงตา ฯ

เวนิสวานิช น. ๓๒

๑ หวานอะไรไม่หวานปานจางา ฯ

สาวตรี น. ๒๓

๑ ดุนทรพจน์
จับจิตคิดดวงใจ

หวานยิ่งรสอย่างไหนๆ
จนบรรดีย์... ฯ

วิวาทพระสมุทร น. ๓๗๒

๑๐ ดนคนนงไม้ค
 ทศวรรนงนทกมคคตค
 กบตคหณงงองงทงรูปชค
 จนไว้คคคคคคคคคคคคคค
 ผู้คคคคคคคคคคคคคคคคคคค
 หาคคคคคคคคคคคคคคคคคคค

เวนิสวานิช น. ๑๒

A chi un segreto? Ad un bugiardo o un
 muto: questi non parle, e quei é creduto.

(อะ คี อุน เด้เก้รโต อัด อุน บุกียาร์โต โฮ อุน
 มูโต เค็ดคิ นอน ปาร์เต เฮ เคออิ นอน เฮ เคร์คโต—
 สุภาษิตอิตาเลียน)

(โคลงมหาวิเศษขนาด)

๑๐ จะบอกความลับให้	คนชนิด ใดดี
บอกแก่คนปดๆ	แก่ใบ้
คนใบ้ปดมิดชิด	พูดบ่ เป็นเลข
คนปดผู้ฟังไซ้	บได้เชอถ้อ ๆ

๐ คือมองจะรดน้ำจืด
จากคตตตบ

อย่าบอกรู้ใครเลย
แม้ว่ามากคนได้

๐ ใครตั้งจิตปรารถนา
จงอย่าไว้ใจคน
ราชกิจปิดทอง
ทำปากมากไปจัก

๐ อันคนที่ไว้ใจ
แม้ได้ทราบความลับ
วิสัยปุณฺณ
ดูจะกลับยิ่งอยาก

๐ ดั่งนั้นเขาจึงได้
ภาษิตเปรียบเป็นเชิง
มีความลับเมื่อก่อน
จงพิจารณาครี

เปรียบเปรย
นั้นชั่ว

ดีกว่า
ทราบแต่เดาเหตุบัง

การหลง
ง่ายนัก
ดีกว่า พ้อเฮย
แนะโทษถึงคน

ของคน กดี
ลำบาก
ยิ่งถูก ห้ามญา
เปิดข้อสำคัญ

ตั้งชื่อ
คดี
จะบอก
ใครให้จึงดี

๑ ผู้ที่ปากมากแม่
 ขยับออกความลับเป็น
 แม่ความลับของเรา
 หนึ่งผลร้ายอาจ

รักเท่า ไฉนา
 อันชาติ
 พดขยมิค ด้วยแฮ
 มากพันคนหา ฯ

คิลิตสมิต

Ceux qui parlent beaucoup ne disent jamais rien.

(ภาษิตของปราชญ์ฝรั่งเศสชื่อ บัวโด)

(โคลงจิตรดคา)

๑ ผู้พูดมากมักพูด
 ควรตรีภาษิตเขา
 ดันผู้ปลงาปวาท
 ถึงจะพูดเพราะแต่

ไร้สำ— ระแฮ
 ออกเหมาะ
 ปราชญ์คิ
 เบด่าผล

๑ บางคนชอบขบคิด
 ก็คิดว่าอาจพาคณ
 ทที่เห็นการคม
 จะหลุดออกคนยากได้

โจहार
 หดงปาก
 ไนฝัก
 ตั้งใจ

๑๐ รุจกตั้งกอบโทษ

รุจกพูดไพเราะ

รุจกตั้งนุงาน

รุจกผูกมิตรไซ้

และคุณ เพื่อนเฮย

จับจิต

เพื่อนร่วม งานเฮย

เด็กดี ๆ

ดุสิตสมิต

Words are always easier than deeds any day.

The Earl of Claverhouse. p. 3

วิชา

ลักษณะ พรหมณ์

ย่อมรู้ได้ โดยจำนวน พระเวท

ของเขา

ปรียทรรตีกา น. ๒๗

เจ้าจกการเล่าเรียนแล้ว

ได้ไปเบ็ดหูเบ็ดตา เหมือนให้

ธรรมชาติเป็นอาจารย์สอน

หลวงจำเนียรเดินทาง น. ๕

๑ วิชากรณีนามากแม่น
 ฝึหนุ่มบัญญัติปาน

ความหาญ

เปรียบเท่า ๆ

เวฬุสวานิช น. ๗๓

๑ วิชาเปรียบด้วยกำลังเหมาะ

สุจริตคือเกราะกำบังได้

ปัญญาคือธนูชุกชุกวิชัย

สติไซรัคมพดชุกชุกนา ๆ

เกียรติกร น. ๓๕

De aprender se desdena

El literato grave?

Pues mas debe estudiar el que mas sabe

(เด อะเปร์นเดร์ เส เค็ดเดญา

เอ็ด ดิเตราโต กราเว

ปูเอด์ มาด เดเบ เอกุติฮาร์ เอ็ด เค มาด ดะเบ

ภาษิตของจินตกวีดีเปญ ชือ วิริ ยาร์เต)

(โถดงมหาจิตตตคา)

- ๑ ฉันทิโตผู้ปราชญ์แท้
แต่จะเพิ่มปัญญา
เพราะว่ายิ่งมากมี
ก็ยังมีจิตตอยาก
- ๑ ฉันทิโตผู้รู้แท้
มักจะเหิมทะนง
ความเหิมคุดใจบัง
จึงมีอาจารย์ว่า
- ๑ พุดไปบ่ยับยั้ง
คูดผู้อนปวง
เลี้ยงคนซัดขังใจ
ใครจะเลี้ยงโกรธแค้น
- ๑ เขาเถาเกินที่จะรู้
ว่าถ้อยปัญญาปาน
ฟังเพื่อนรุ่นเดียวกัน
เหือกคุดคางคกผิง
- จึงอยาก
ยิ่งวิทย์
ความรอบ รัฏา
เพิ่มเพาะปัญญา
- เดาเถา นันฤา
ยิ่งผู้
นัยเนตร
วิทย์น้อยปานโต
- ใคร่ครอง
ว่าโหด
ฟังจับ ใจแฉ
ศัพทักขังดำเขา
- จักเฉียดยว
ทารก
ชมเปาะ
อยู่ไต่กตา

๐ แคว่นักปราชญ์
 รุกขชงวราคา
 จงรวายงเรียน
 รุดักเบนนตยวา

๐ ใจจิงบมิตต
 ปากจิงบมิด
 ใจจิงมุงเพิ่มพูน
 ปากจิงบอ้ออด

รุจวิ
 ศีลปวิทย์
 ยิงจะ
 ไม้รูปานโต

เห่อเหิม
 อดดบ้า
 วิทย์อ๊ก เต่มอนา
 คอบโตคันเซตา ฯ

ดุสิตสมิต

เวลา

ถ้าเรากระทำดีทั้งที่เห็นที่พอใจระก็ ดูเวดามันต้องไปเร็ว
 จนไม่มีใครรุดักตัว

ทาโล่ห้ น. ๑๐๕

เวดาย่อมเป็นศุตากการผู้ชำระผู้กระทำผิด

ตามใจทำน น. ๓๓๓

เวลาเดินด้วยต่าง ๆ กัน สำหรับคนต่าง ๆ ชนิด

ตามใจท่าน น. ๘๕

เวลาวิ่งระดับต่ำ สำหรับนางสาวระหวางฉันทหมันกับ
 คุรุภิก ขบฉันทแต่งงานสมรส ถึงแม้เวลาระหวางนั้นจะเป็นเพียง
 เจ็ดราตรี ก็ดูเวลาเดินเหยาะเหยาะจนรู้สึกยาวนานเท่าเจ็ดปี

ตามใจท่าน น. ๘๖

เวลาเดินเหยาะ สำหรับนักบวชที่ไม่รู้ละติน และคนมั่งมี
 ที่ไม่เป็นโรคคั่นบวม เพราะนักบวชนั้นหัดง่ายเพราะไม่สามารถ
 จะศึกษา และคนมั่งมีอยู่โดยสบายเพราะไม่มีคความเจ็บ นักบวช
 ไร้วิชาที่ทำให้หอมและเปลืองแรง และคนมั่งมีไม่ชอบรับภาระ
 แห่งความขัดขืนอย่างหนักหนาเบอหนาย สำหรับงานต้องขนิตน
 แหะระ เวลาเดินอย่างเฉื่อย

ตามใจท่าน น. ๘๖

เวลาวิ่งหือ สำหรับโจรที่กำดั่งจะไปทิศแดงแกง เพราะ
 ถึงแม้ว่าจะข่องไปอย่างช้าที่สุดก็จะได้ไปได้ คอผู้ร้ายเองก็คงยัง
 รู้สึกว่าไปถึงเร็วเกินไป

ตามใจท่าน น. ๘๖

เวดานั่งอยู่ดำหริပ်พดกทนายความในเวดาคที่ศาลมีต เพราะ
พดกเหล่าน นอนคงแต่ ศาลมีตหยุดพัก จนกว่า จะเริ่ม เปิดใหม่อีก
ภาคหนึ่ง และในเวดาเช่นนี้เขาแต่ไม่เห็นที่เดียวว่า เวดาคด้อย
เกิดขึ้นไป

ตามใจท่าน น. ๘๖

๐ โดคนักดังไปเร็วหนักหนา เมื่อโมงก่อนนเภานาพิกา
พอเวดาดวงไปอีกโมงเดียว ก็จะเป็นดับเข็ดขย่ำต้งตัย ค่อยดวง
ไปที่ระโมงขย่ำเล็ดยว ทุก ๆ โมงเราแก่งงแน่แท้ยว บัดเดียว
เดียวกัเริ่มทรุดโทรมไป ๆ

ตามใจท่าน น. ๖๕

ฤคุรอนกำลังเกิดขึ้นไป จงกอดที่รักไว้แนบใจ ก่อนที่
ฤกธาบจะราโรย

ฤคโลบาย น. ๓๐๕

ศิลป์

๑ ก่อตั้งำแม่ัน
 คำเพราะคือตั้งวาด
 ควรเพิ่มอริยการ
 กอบกิจประเสริฐแล้ว

๑ ออย่ากตัญญูกิพัน
 ไครเขาระกัซ่างไคร
 เราไทยอักษรไทย
 ไครศิษค็อเด็อ

๑ นานาประเทศด้ฉัน
 คนทรุหนง์ดีอ
 ไครเกด็ยค็อกษรค็อ
 ไครเขาระกัวไซร์

มณั้ตาร
 กอบแก้้ว
 ก่อเจท เทอญพ้อ
 ไปค็องว็อนค็อ ฯ
 พระนล ๑ น. ค

เกินตัมย หน้อยเดย
 ออย่าเก้อ
 เราแต่ัง ดีฮ่า
 ไมรูต็ต่า ฯ
 พระนล ๓ น. ค

นั้บถ็อ
 แต่งได้
 คนป้า
 เน้แต่คนคดง ฯ

พระนล ๓ น. ค

๑ คนใดที่ไม่มีต้นศรัทธาร

ในต้นตาน เป็นคนชอบกตัญญู

อีกใครฟังคนตรีไม่เห็นเพราะ

เขานนเหมาะคิดขบถอัปถักษณั ๑

เวนิสวานิช น. ๓๗๐

การร้องเงินเต็มว่า เป็นของที่ผู้คุมกกระทำเพื่อบำรุงความ
รื่นเริงบางกาดบางสมัย โดยไม่นับว่าเป็นการเสื่อมเสียเกียรติ
อย่างใดเลย

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๕๗

๑ อ้นชาติใดไร้ค่านคิดขงบ

ค้องมีวัชรบราญรอนหาม่อนไม้

ณ ชาตินั้นรชนไม่สนใจ

ในกิจคิดประวิไลตระเวดงาม ๑

สามัคคีเสวก-วิศวกรรมา น. ๕๖

๑) แต่ชาติใดรุ่งเรืองเมืองสงบ
 ว่างการรบหรือพดอันหันหันตาม
 ย่อมจำนงคิดป่าสง่างาม
 เพื่อย่อมเรื่องระยับประดับประดา ฯ

สามัคคีเสวก—วิศวกรรมา น. ๕๖

๑) อินชาติใดไว้ช่างชำนาญคิดปล
 เหมือนนารินไว้ โฉมบรร โดมสง่า
 ใคร ๆ เห็นไม่เป็นที่จำเวญตา
 เขาจะพากันเย้ยให้ยบอาย ฯ

สามัคคีเสวก—วิศวกรรมา น. ๕๖

๑) คิดปรกรรมนำใจให้สว่างไสก
 ช่วยบรรเทาทุกข์ในโลกให้เหือดหาย
 จำเวญตาพาใจให้ดับาย
 อีกร่างกายก็พดอชดุดชราญ ฯ

สามัคคีเสวก—วิศวกรรมา น. ๕๖

๑ แม้ผู้ใดไม่หมยชมตั้งงาม
 เมื่อถึงยามเค้ารำรอนาตั้งตำ
 เพราะขาดเคระของวงบดบรำคาญ
 โธ่ตใดจะตมานซึ่งคงใจ ฯ

สามัคคีเสวก—วิศวกรรมา น. ๕๖

๑ . . การช่างนตั้งคณอนิกเคษ
 ทุกประเทศนานาทางนัยใหญ่
 จึงยกยอของคี่ดปกรรมนทอไป
 คี่รวใดวดาคี่ดเป็นคี่รเมือง ฯ

สามัคคีเสวก—วิศวกรรมา น. ๕๖

๑ ใครคูกูกผู้ชำนาญในการช่าง
 ความคี่ดขวางเฉใดไม่เข้าเรื่อง
 เหมือนคนบักคนไพรไม่รุ่งเรื่อง
 จะพูดคี่ดยหนักเป็ดของซึ่งจวจา ฯ

สามัคคีเสวก—วิศวกรรมา น. ๕๗

คำานติภาพ

นตฺติ สนฺติปรํ สุขํ

(ธรรมบท ชุททกนิกาย)

(โคลงสุภาพ)

๐ สุขใดไม่มาตรแมน

มนุษย์จะประดับ

คอเมื่อทุกขภัยจบ

ยามสุขดำราญเมื

ความสงบ

สุขแท้

คุ้มภัยหมด นันแด

ทุกขจักจดับสุขโฉน

๐ ภัยใดไม่มาตรแมน

ภัยแกชวดยาม

ภัยแกทรพยเด็อมทราม

ภัยแกธรรมะเคัรว้า

สงคราม

รบเร้า

ฉินาค

เด็อมตด้วยยุทธภัย

๐ ทุกข์ใดไม่มาตรแมน

ทุกข์แห่งผู้จจาก

ทุกข์ผู้ทดาซาก

ทุกข์ระกาค้าเข้า

ความพวาก

ฉินเหยา

จำอยู่ หตงนา

ชกเค้นบ่วย

๑ ชายหนุ่มไปศึกเผด
 เตี้ยตตะชว
 บางกพลารมี
 ญาตีมิตร ไศกตวย

๑ ระชาการคักถนน
 แดกกตพันทน
 เพอปราบอธรรมจน
 เสร็จศึกกยอมรู

๑ เหมื่อนม้พายุกล้า
 ยามตงบตบไศก
 นิยมและชมโชค
 วรรตตันติแท้

๑ บรรรแดงคุริยกั้ง
 โห้โห้ชโยชาน
 เสร็จศึกทรงบัณฑ
 ตมโภชตันติอ้า

ภกต
 มอดม้วย
 ทกชเทศ
 ดงนธรรมตา

ทุกคน แน่นอ
 คอตุ
 แพ้พ่าย
 ศึกพรอมยงค์

กตางโลก
 ตันแต่
 แห่งชาติ คนฮา
 เด็ดดากว่าเพลง

กัจฉาน
 แจ่มจ้า
 เห็นจิต
 โยษรู้เออนอวยพร ฯ

ลัทธิเสรีนิยม - นิพนธ์

๑ ใครไม่ตั้งแท่งจริงทุกตั้งอัน
ไม่ควรหมั่นตรึงตรึงให้เกินไป ฯ

เวนิสวานิช น. ๗๐

ถ้าคนตรึงตรึงทั่วหน้า ต้องแปลว่ามันไปเที่ยวคนเดียวคน
เปราะจะไปทอดหน้าเท่านั้นเอง

นิพนธ์ลัทธิเสรีนิยม น. ๓๕

ข้าไม่ขอให้นินทาผู้ใดในโลกนั้นนอกจากตัวข้าเอง ซึ่งข้าอยู่
ว่ามีชีวิตมีความสุขมากน้อยเท่าใด

ความใจท่าน น. ๗๕

ความตรึงตรึง เขามากก็ไม่น้อย

มิตรแท้ น. ๓

ถ้าให้มีพระราชบัญญัติห้ามนินทาได้ คงชอบมาก

นิพนธ์ลัทธิเสรีนิยม น. ๒๗

มีคนอยู่ชุดหนึ่ง ที่ไม่ทำอะไรในโลกนี้ นอกจากตั้งกอง
ไล่ความกับนินทาคน

นิพนธ์ลัทธิเสรีนิยม น. ๓๕

๖๘
ทรัพย์

คนเราในโลกนี้ เขาว่ามีราคาทุกคน และถ้าเขาเงินด้อยให้พอ ๆ แล้ว จะปรารถนาให้ทำอะไรเป็นต้องได้ทุกอย่าง

วิวาทพระสมุทร น. ๓๐๓

๐ เก็บเต็กเก็บนอชคชยเก็บไป มีข้าโฮดด้วยอุตุนงม ๆ

วิวาทพระสมุทร น. ๓๐๓

คนทงมเป็นเศรษฐีมหายหดก มักจะผมหงอกเร็วกว่าธรรมดา แต่ต่อนคนมีเงินตราเพียงพอกิน มักตมกวิตายุ้ยช้อยช้อยนานบ

เวนิสวานิช น. ๓๗

ถ้าจนให้มความตู่ตำราญอย่างจริงจัง กตของนงอยู่
 กตาง ๆ หวางม่งมกบความจน

เวนิสวานิช น. ๓๗

๐ การใช้ทรัพย์ถนอมทุนเป็นบุญครั้น ๆ

เวนิสวานิช น. ๓๓

ใครรู้จกตรงคราไม่เดี่ยดิน

เวนิสวานิช น. ๖๓

๑ รัชดาเหมือนชามมนุษย์ใช้
เด็กได้ไปมาอยู่รอบบ้าน

เวนิสวานิช น. ๓๑๓

ใครกรูแน่ชัดอยู่ว่าตกเบยเดี่ยไมตรี

เวนิสวานิช น. ๒๘

การที่จะใช้เงิน แม้แต่ตั้งค่างค์เดียว ก็ควรจะต้องคิดดู
เสียก่อนว่า จะนำประโยชน์มาให้เราอย่างไรบ้าง ถ้าจะจำหน่าย
เงินไปโดยยังไม่ได้เห็นทางที่จะได้กลับคืนมา อย่างน้อย เพียงหนึ่ง
ในร้อยแล้ว ก็เท่ากับเอาเงินไปโยนหน้าเด็นเปล่า ๆ เท่านั้น

มหาตมะ น. ๓๓

ในสมัยโบราณ อะไรไม่สำคัญเท่ากำลังกาย ใครมี
กำลังมากก็มีอำนาจมาก จะทำอะไรก็ได้ มาเดี๋ยวนี้ อะไรไม่
สำคัญเท่าเงิน ใครมีเงินใหญ่ คนนั้นก็มีอำนาจมาก จะต้อง
การตั้งไรก็ได้ทุกอย่าง

มหาตมะ น. ๕๕

กรรมเนยมีการค้าขาย ผู้ซื้อต้องคิดซื้อของด้วยราคา
ถูกที่สุดที่เขาจะซื้อได้ ถ้ายางดงทุนน้อยได้เพียงไร เขาก็จะกลับ
ได้กำไรมากจนเพียงนั้น ถึงผลสุดท้าย ก็ต้องประสงค์จะขายให้
ได้ราคาที่ดีสุดที่จะเรียกได้ ถึงแม่จะยอมลดให้ผู้ซื้อบางกยอมได้
แต่พอไม่ให้ขาดทุนเท่านั้น ถ้าเห็นว่าราคาต่ำเกินไปก็ไม่ขายเลย
เท่านั้น

มหาตมา น. ๑๒๓

ผู้ที่ควรมทรพย์ คือเป็นผู้ที่รู้จักราคาของทรพย์ ต้องรู้
จักว่าทรพย์นั้นจะเป็นเครื่องให้ความสุขแก่โลกได้เพียงไร จะทำ
ประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองได้เพียงไร

มหาตมา น. ๑๒๔

Il piccol prestito fa un amico : e il grande un nemico.

(อิด บีกคด เปร์ตติโต ฟา อุน อุมิโค เอ
อิด กรานเต อุน เนมิโค — สุภานิติยิตาเถียน)

๑ ให้ยืมทรพย์แต่น้อย เหมือนเครื่องทรงร่อย
มิตรไว้ได้ดี ยิงนา ๆ

(โคลง ๓)

๐ แต่ทำให้ขมทรพย์	ประมวณับมากไซรั
เหมือนเพาะอมิตรไว้	เคอตรอนรำคาญ ฯ

(โคลงมหาตีชุมนุมคำ)

๐ อินการให้เพณกุ	ดินทรพย์
ยามเพณชคตณนบ	ว่าถูก
ให้ชยเพณไซกลบ	กนง่าย ตายฤ
กมกเบนเครของมูก	จคนชมไมตรี

๐ มทรพย์ชนเคระห	แกมคิร
เมอมิตรเขามักจ	ชวยแตง
เดร์จกจมิตรชอบจิต	เป็นแน่
เมออาจไซทรพย์แมง	มอ่งแท้ดบายใจ

๐ แต่ให้ใครกัทรพย์	จำนวน มากฤ
ผู้ชยากได้อนทวน	มากแท้
ภายหดังดีจกทวน	ชองจิต
เมอจะไซหันแต่	หัดกหน้าหน่ายหัน

๑ พ๑ท๑จะไค๑ชอบ
 เเพ๑น๑ก๑ระ๑ต๑ก๑เด๑ย๑พ๑ด๑น
 ห๑ก๑ท๑ง๑ก๑ม๑ไ๑น
 เด๑ย๑ผ๑ล๑ใจ๑เพ๑ระ๑ห๑น

๑ น๑ระ๑น๑า๑จ๑ง๑ร๑จ๑ก
 ไ๑ม๑ค๑ร๑ก๑น๑ธ๑าร
 เ๑น๑ก๑ว๑า๑ท๑ป๑ระ๑ม๑า๑น
 จ๑ง๑จ๑ระ๑ม๑ไ๑ด๑า๑ม๑าก

พ๑ก๑น๑ ค๑อ๑ไป

ห๑ด๑ม๑ด

ห๑น๑โก๑ร๑ธ๑ เ๑า๑ย๑ี๑
 ก๑ด๑ก๑น๑ด๑น๑ท๑า

ซ๑ง๑ก๑าร

ช๑ย๑า๑ม๑าก

ไ๑ก๑ด๑บ๑ ง๑าย๑แ๑

เพ๑ระ๑ช๑อ๑ง๑จ๑ิ๑ด๑ห๑าย๑ ๆ

ด๑ล๑ิต๑ส๑ม๑ิต

ล๑ง๑ค๑ราม

ช๑ร๑ม๑ค๑า๑ก๑าร๑ด๑ง๑ค๑ราม ย๑อ๑ม๑ค๑อ๑ง๑ม๑แ๑ก๑ข๑าง๑หน๑ง๑ ช๑น๑ระ๑ข๑าง๑
 หน๑ง๑ ถ๑า๑เ๑า๑แ๑ก๑เบ๑น๑เว๑ด๑า๑ค๑เ๑ระ๑ห๑ี๑ของ๑เ๑า๑ อ๑ย๑าง๑ร๑ใ๑ค๑ย๑า๑ใ๑ห๑เ๑า๑
 ค๑ไ๑ด๑ว๑า๑หน๑ด๑ะ๑ก๑แ๑ด๑ว๑ก๑น

ซ๑ง๑นาง น. ๓๕๘

ในการซึ่งชูและตั้งก กตอุบายใด ๆ เป็นใช้ใดทั้งต้น
ท่านรอง น. ๒๓๓

๑) เมื่อมีศกมาประชิดติดนคร
ของกตผอนผนบางด้วยทางดี
แม้ถ้ามารภพุดจ่าว่าปรองคอง
ก็ไม่คองเสียพดป่นปี ๆ

รามเกียรติ์ น. ๓๓๓

อาณาจักรใหญ่ ๆ จะก่อกันได้แต่โดยการสงคราม
กตโลบาย น. ๓๓

ต้นตภาพเป็นของดำหรับผอนแและเมื่อยตา สงคราม
เป็นเครื่องมอของผูกาดง

อำนาจคือธรรม น. ๕

ชีวิตของผู้หญิง ในเดตามสงคราม เต็มไปด้วยการคชย
คชยรบจคหมาย คชยให้สามได้รับอนุญาตดา คชยจนวนัย ซึ่ง
รูยญาจะคองกงเขาวนหนง

นิควินัย น. ๓๔๗

Chi compra terra, compra guerra.

(ที่ คอมนประ เกร๊วะ คอมนประ เกร๊วะ — ตูภาษิติตาเดียน)
(โคลงวิษุมาต)

๐ ไกรซอ ^๕ สภ ^๕ เขตซอ	สงคราม
ภาษิติตาเดียน	กล่าวไว้
ที่ดินก้อซึ่งความ	พิพาท
เพราะแย่งชิงกันให้	เกิดเคือง

๐ เรือง ^๕ น ^๕ ในต่องนกิจ	บุคคล
กยอมได้มีเหตุ	มากแล้ว
แย่งรัฐมณฑล	ยิ่งใหญ่
ยอมจะมีได้แล้ว	เหตุตาม

๐ ความโตภ ^๕ แห่งมนุษย์	ไปมี ^๕ ดินแดน
จึงมุ่งแต่แม่แดน	รุกตัว
เป็นเหตุให้ร้าย	แย่งยุทธ ^๕ กันนา
มิตรค้อมิตรแตกร้าง	เพราะดิน

๑ ถิ่นใครใครจักไม่

ผู้นประสงค์กรุก

ใครเคยจักนั่งยอม

ต้องกตพินมั่งอาว

๑ ถ้าเมื่อยากจะให้

และยุทธภยชาติ

ทุกชาติทั่วพิภพ

คัดโตภทนต์ได้

๑ ยังมีรุกตัวอยู่

การยุทธ์รบชาติโลก

แดนใครก็แดนใคร

โลกก็จะแม่นหมั่น

๑ ชาติใหญ่เด็กตะเว็น

และรักษารรณะ

ชาติน้อยจะยำเกรง

ต่างจะอยู่สงบได้

รักนอม

ราษฎรราชผู้

ยกให้ เป็ด่านอ

ยุทธนา

ศึกสงบ

โตกไซรั

ต้องคิด

แหวะดี

ตราบไต

ตราบนัน

ต่างอยู่ กันเทอญ

หมดยัย

ซ่มเหง

มันใจ

เหมือนพิ

ตั้งจันต์ ฯ

Peace is for the weak and weary. War is the
weapon of the strong.

Might is Right p. 5

๖๘ หน้าท

๑ ปวงคีตประกา^๑ระช^๑ระดี^๑ท— ช^๑วี^๑จี^๑ต^๑ระ^๑ท^๑ก^๑อัน
แม^๑้อ^๑ย^๑าก^๑ก^๑ระ^๑ไ^๑ก^๑จะ^๑มี^๑พ^๑ร^๑ัน^๑ แต่^๑มี^๑เด^๑ียง^๑ฤ^๑เกร^๑ง^๑ร^๑าม^๑ ฯ

พระน^๑ล^๑ ๓ ใ^๑. ๓๒๘

ฉัน^๑เอง^๑ก็^๑ไม่^๑น^๑ึก^๑จะ^๑ค^๑ไ^๑คร^๑ที่^๑ทำ^๑กา^๑ร^๑ค^๑า^๑ม^๑หน้า^๑ท^๑ แต่^๑ผู้^๑ท^๑บ^๑ก^๑พ^๑ร^๑อง^๑
ใน^๑หน้า^๑ท^๑ฉัน^๑ต^๑้อง^๑ค^๑ิ^๑ ไม่^๑ว่า^๑จะ^๑เป็น^๑บุ^๑ค^๑ค^๑ต^๑ที่^๑อยู่^๑ใน^๑ตำแหน่ง^๑สูง^๑ด^๑อย^๑
ด^๑ระ^๑ด^๑ง^๑ป^๑า^๑น^๑ไ^๑ด

ฉ^๑ว^๑ย^๑อ^๑ำ^๑น^๑า^๑จ^๑ น. ๕

ฉ^๑า^๑ด^๑า^๑เจ้า^๑จ^๑น^๑ค^๑ง^๑ค^๑า^๑ย^๑ ฉ^๑า^๑ด^๑า^๑น^๑า^๑ย^๑ใ^๑ห^๑ี^๑พ^๑อ^๑ร^๑แ^๑ร^๑

เจ้า^๑ข^๑ำ^๑สา^๑ร^๑ว^๑ั^๑ต^๑ร^๑ น. ๕

หากกิจไผ่ไท
 ดีคืนดีท่านชานไช
 ดุจดแม่ ต้นขี้พื้ให้

ท่านใช้
 ค้ำกต่าง
 ชุกไว้เสื่อคลุม
 ลิลิตพ่ายพิ น. ๖

๑ เฟื่องดูประโยชน์หม่นมาก
 ค้ำยอมดำบากทุกสิ่งด้รวพ
 ปราน์ประนอมพร้อมกัน
 ทุกอันมุ่งรักดำมกค้ ๆ

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๘๓

๑ ไม่ควรนั่งนั่งทงหญิงชาย
 ไม่ควรให้ชายชยหน้าเขา
 อย่าให้ใครตำหนิติเรา
 ว่าเขาแต่แก่งแย่งกัน ๆ

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๘๓

ขรรคมดาเจ้าเมืองคองพังเตี้ยงพดเมือง

วิวาทพระสมุทร น. ๓๐๖

ลูกชายคชขรจุกทำตาม ผู้ใหญ่ว่า เพื่อประโยชน์ของ
บ้านเมือง

กุดโลบาย น. ๓๓๖

๐ ปวงกิจจะการมธุระเรา
ปวงกิจประสิทธิ์ศุภะปุ

ตุระเขาทภัยดู
ชนียเทพบันดาด

พระนล ๓ น. ๓๓๐

เจ้านายจะหวังแต่งงานเพื่อความรักไม่ได้

กุดโลบาย น. ๓๐

เราทุก ๆ คนก็จำเป็นต้องทำการตามหน้าที่ของเรา ถ้าไม่มี
ทางหลุดได้

กุดโลบาย น. ๕๐

เป็นขีบาหนาดังนี้จะปลงชีพสัตว์หรือมนุษย์ไม่ได้

พระร่วงคำกลอน น. ๓๓๒

ผู้รักษากฎหมายก็เปรียบเหมือนเป็นปากของกฎหมาย

หม่นประมาทศาล น. ๘

๑ โฉนเจ้าคนเรากี่เด็ดฝาด
 มีจุดขาดแต่ไปโน่นนั่นตาย
 จะมานั่งแนวนั่งไม่คิงกาย
 เหมือนก้นหินกรวดทรายไม่เข้าการ
 เมื่อยามคั่นคั่นใดจะให้หัดับ
 ราวกับรอมรณาน่าดังด้าว

เวนิสวานิช น. ๘

ผู้^{๒๒}รูกษาพระราชกำหนดกฎหมาย จะ^{๒๓}รู้เห็นเป็น^{๒๔}ใจกับ^{๒๕}ผู้^{๒๖}ทักต
 หัก^{๒๗}เดียง^{๒๘}กฎหมาย^{๒๙}ไม่ได้^{๓๐}เป็น^{๓๑}อัน^{๓๒}ขาด

หัวใจนักรบ น. ๒๕

อำนาจ

๑ ผู้^๑ใด^๒มี^๓อำนาจ^๔วา^๕สนา^๖
 ขรรคมดาหาวะไร^๗ก็^๘หา^๙ได้^{๑๐}
 กำ^{๑๑}หมัด^{๑๒}ก็^{๑๓}ยุดิ^{๑๔}ขรรคม^{๑๕}จง^{๑๖}จำ^{๑๗}ไว้^{๑๘}
 ไคร^{๑๙}หมัด^{๒๐}ใหญ่^{๒๑}ได้^{๒๒}เป^{๒๓}รีย^{๒๔}บ^{๒๕}รีย^{๒๖}บ^{๒๗}เท^{๒๘}ย^{๒๙}ง^{๓๐}เก^{๓๑}ด^{๓๒}อ

ไครหมตั๋ยมต๋องถ่อมกายายอบ
 ต๋องคชยหมชบคชยกราบราบเที้ยวเทือน

คชยระแวงแฉงอชยตะ.อช
 มโตกถาเผยชชนตงตง
 มีธานาจวณธานาจวณธิตธิ
 พุดตังโตไมผัดเพราะฤทธิชตง
 ถังพุดผัดกำหมตชตงม้ง
 กถายเป็นพุดถุกจิงไปทงเพ
 กำหมตเตกถุกเตกถุกเถยโต
 จะตงเตยงเถยไปไมไหวเหว
 คชยชอยหมตโตไว้ไบเบ
 เตินไฮเออวางม้งให้ถงตี ๆ

วิจาทพระสมุท น. ๓๓

ธานภาพค้อมาตราแห่งคความเป็นใหญ่

อำนาจค้อธรรม น. ๓

ธรรมะอชยทุกาหมต

อำนาจค้อธรรม น. ๕

๐ ชาติใดมีเรื่อ	เพื่อประดิดุข
ทองถิ่นดมฺพร	คอยยุทธนา
เหมือนนมกาดงแรง	ชนแข่งรक्षा
ชาติค้ำชานา	กษัตริภุมิ ฯ

วิวาทพระสมุท น. ๓๕๖

ผู้มีอำนาจ ควรใช้อำนาจในทางที่ให้คุณนียม

ผิดวินัย น. ๓๗๕

ผู้มีอำนาจ ควรจะใช้อำนาจในทางที่ถูก ที่เป็นยุติธรรม
ถ้ามีฉะฉนทำให้ผู้น้อยต้นความนับถือ

หัวใจนักรบ น. ๓๖

Power is the test of greatness.

Might is Right p. 3

The true hero is the strong man.

Might is Right p. 3

He who has Might, who has Strength, will always
be in the right no matter what he does.

Might is Right p. 3.

Power commands respect.

Might is Right p. 5

Right is in one's fist.

Might is Right p. 5

ชาย

ธรรมดาของผู้ชายหนุ่ม ๆ โดยมาก ผู้หญิงคนไหนที่จะได้
ยาก ๆ คู่ชานำปรารถนาอย่างยิ่ง ๆ แต่ถ้าพอได้แล้วก็หมด
ตึก ชักจะจืดจาง ต้องเที่ยวควานหาใหม่อีก

ฟอกไม่ขาว น. ๕

เกิดเป็นลูกผู้ชาย ต้องรู้จักอดทนต่อความลำบาก

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๘

๐ บุรุษควรจะมีมุ่งหมาย
วิไลโฉมและมีใจ
ฉะฉานควรระวังจริง
มีเด็กคู่เพราะเพ่งทาง
มีชานานักเจ้าเคือง

มีโนแต่ณยอดหญิง
วิไลทั้งใส่ระอาคิง
และชีวิตมีเปิดาเปิดอง
ประโยชน์เพียงณการเมือง
ระคายจิตระคายคา ฯ

มีทันพาธา น. ๘๕

หญาตะมาจราม

เหมือนชายเมือกงยาม

จักหมดที่รังำไชร

ห่อนได้

หญิงหัดก— ตะพ้อ

บดินทนต์ ๗

ลิลิตพ่ายพิ น. ๓๓๐

ถึงจะเป็นเพื่อนสนิทเท่าไร

ใจเอนเธอใจกันได้หมดทุก

อย่าง เว้นแต่แควเรืองมากบผู้หญิงเท่านั้นแหละ

ปล่อยแก่ น. ๕๕

ถูกผู้ชาย เมื่อพลาดท่าแฉวงคองกตพันท

หมายน้ำบ่อหน้า น. ๓๐๘

โคมแฉก มามบงเหียน และเหยยอมภระตึง ฉนโค

บุษกมกามฉนพน

ตามใจท่าน น. ๓๐๕

การร้องไห้ไม่สมควรแก่ถูกผู้ชาย

ตามใจท่าน น. ๓๐๖

จตุยชายยอมเป็นจตุยคยามเกี้ยว แต่เป็นเหมือนตเมือตมรด

แล้ว นางสาวก็ดูราวกับถูกตุคอกไม้ผลัดเมือเป็นนางสาว แต่ทอง

พ้ามกเปิดย่นไปเมือเป็นภรรยา

ตามใจท่าน น. ๓๒๗

เป็นธรรมชาติชายหนุ่ม ต้องคอยแต่ระแวงอยู่เต็มอ่าหญิง
สาวพูดดี ๆ กับคงต้องแปลว่าเขาชอบ

เสียดลชะ น. ๓๒

ผู้ชาย รูปตมบคตุมไต้ด้าคณิก เพราะถ้าเป็นของด้าคณิ
แด้งคงมผู้ชายดี ๆ หตายคนต้องเป็นไต้ดคตอคชวต ด้าหรับผู้
ชายคุณตมบคหรือโลกตมบคเป็นเครื่องช่วยไห้หาเมียไต้ง่ายกว่า
รูปตมบค แคตถายมรูปตมบคปรกอบตอด้วยกยงต

เสียดลชะ น. ๓๐

ธรรมชาติผู้ชาย ไต้ได้ผู้หญิงมาง่าย ๆ เช่นนน ย้อมตราคา
ผู้หญิงนนค้ำ

บ่วงมาร น. ๔๕

คนหนุ่มในเวดตาทถาดรคผู้หญิง คนไหน คนนนกคอง
เป็น ยอดโลก ไต้มีไต้ใคร เต็มอเหมือน จนกว่าจะรค ออกคน
หนง

เพื่อนตาย น. ๓๗

ดูรา เป็นของ ทำให้ ผู้ชายใจกล้า แต่ทำให้ ผู้หญิง ราก

แตก

ท่านรอง น. ๘๕

๐ บุรุษยามฉันทินหา

ก็พูดโตตระหลายถื่น ๆ

มีทนะพาธา น. ๖๒

๐ อินชายพูดคดของ ๆ เหมือนร้องนำ

ถ้อยคำว่าวอนดั่งน้ออันหวาน

เมื่อหน่ายวายทองนงคราญ

ก็ทงไปได้ปานผลกาโรย ๆ

ซิงนาง น. ๓๓๘

เกิดมาเป็นตุกผู้ชายกับเขาชาติหนึ่งแล้ว ก็ไม่ขยาก็

เสียดชาติ

หัวใจนักรบ น ๕

รักของ ชายหนุ่ม เขาว่า อยู่เพียง ที่ดวงตา มีใช้ แน่ ณ

ดวงใจ

โรเมโอและจูเลียต น. ๖๓

หญิง

๑ ตุ่มาดีหัดาก ๆ มากมอดมี
 ค่าง ๆ ดีราวตายฉิเดธา
 เหมือนแแต่รงแแต่งดอแมงให้ บินมา
 เพราะหมายจามักดินอนรินรวย
 เปรียบเหมือนนางตรนุ่อยากมีค
 แแต่งกายาดอชู้ให้เห็นดวย
 เพอจะดวงชายหตงแแต่รงงวงย
 แแต่งเออชวยรบรักดัมครกน
 แแต่มบางมาดีด้ออน ๆ
 กदनชจรรนรมยตมพามน
 ภูมรินยนคทศุคณช
 เพราะรูกแแต่อกพนทคจรง
 เปรียบดศทรสมศุชุมชาติ
 มรรายทหน้าชุมดัมกับหญิง
 บุรุษดีไม่ถนอมกถอเมเดยงจรง
 เพราะรักยงยชดจชดดวงใจ ฯ

๑ อินนารัฐปงามทรามธวาท
 ถ้าแม่ไร้มรรยาทอินนามธม
 คงไม่มีชายตั้งจะอบรม
 มีแต่ชมเพื่อพดวงแด่ร้างไป ฯ

พระร่วงละครร้อง น. ๑๕

๑ หากพร้อมตุ้คุณกัศักดิ์— ษณนารีย่อมเป็น
 ขวัญเมืองประคองระคะนะเห็น บมีคั่งประกอบทอง ฯ
 มัทนะพาธา น. ๘๕

ผู้หญิงเขารัฐบุญคุณคน รัฐจกจจำได้ใจใ้วาผู้ใดได้
 เป็นผู้อุปการะแก่เขา

หลวงจำเนียรเดินทาง น. ๑๔๗

ถ้าผู้หญิงเขาคงใจจะทำอะไรแล้ว ถึงผู้ชายจะห้ามเท่าไรๆ
 เขาก็คงทำจนได้

ขนมผลสมกับน้ำยา น. ๗

ผู้หญิงต่างนี่เขานิยมนิยายไม่ได้จริง ๆ

นินทาสโมสร น. ๓๓๕

จะทำให้หุดอนเขื่อนนงายกว่าที่จะให้หุดอนดาร์ภาพว่าเขื่อน
ตามใจท่าน น. ๘๘

ผู้หญิงสาวเหมือนผัดกั๊กหุดาด เก็บไว้นานจะกินตัว
ปล่อยแก้ว น. ๓๓

ธรรมดาผู้หญิง ย่อมต้องการจะเป็นที่ ๓ ของใครคนหนึ่ง
เพราะฉะนั้นไม่ได้เป็นเมียคนเดียว หรือที่ ๓ ของผัว ตัวเองแล้ว
ก็ขอเป็นทรกคนเดียวของชู้

บัวงมมาร น. ๔๗

ผู้หญิงโดยมาก ถ้าเด็กได้แล้ว คงไม่ต้องการร่วมผัว
กับใครเป็นแน่

บัวงมมาร น. ๔๗

ผู้หญิงทมิฬอายุน้อย คากว้ายตีบห้ามตงมา เปรียบ
เหมือน รูปภาพ ทนายช่าง พังจะ ว่างจน ยังไม่ได้วาดเขียนให้
เรียบร้อย

หาโล่ที่ น. ๔๓

ผู้หญิงนั้น ชายจะว่าเท่ากันหมดกว่าได้ ความงามหรือ
ความน่ารักน่าิยม ของหญิงไม่สำคัญอยู่ที่ชาย ที่สำคัญอยู่ที่
กิริยา วาจา ความดีในใจ และความปรนนิบัติด้วยดีถากดีให้
เป็นที่พอใจ

หาโลโก้ น. ๕๑

ธรรมดาแม่ผู้หญิง ความขรยยอมไม่มาเยี่ยมเยือนเลย
ถึงแม่จะมา ก็ไม่ให้เขาดังตัวได้

หาโลโก้ น. ๘

การที่จะคิด ไม่เป็นการที่ผู้หญิงสาวควรจะทำเลย

ชิงนาง น. ๒๒

๐ ธรรมดาผู้หญิงสาว จะบ่อดความในอุราหากควรไม่ ๆ

เวนิสวานิช น. ๘๓

๐ อินหญิงที่ ทงตัวมี เป็นสัตว์ชั่วช้าด่าหัด ๆ

รามเกียรติ์ น. ๓๓

ธรรมดาผู้หญิงคองมีความอายมาก เพราะฉะนั้นถ้าไม่
เห็นชอบด่าปากแล้ว เขาคงจะไม่ยอมลงทุนทงตัวไปเป็นแน่

บัวงาม น. ๓๘๓

ผู้หญิงผิดกับผู้ชาย เพราะผู้ชายถึงแม้ว่าจะได้เคยมีเมีย
 แดงและเด็กกันไปตั้งกคน ก็ไม่เป็นไร คงหาเมียใหม่ได้เต็มอ
 แต่ตั้งจนผู้หญิงที่มีผัวแล้ว จะหาผัวใหม่ทีใด ๆ ได้ยากนัก

บัวงาม น. ๓๓๖

๑ อี้นางรูปโฉมงามง่าย
 แต่งกายท่งใจโหงวม
 ย่อมหายากนักหนาน่านิยม
 นกปรนยชมชนรณฤดี ฯ

สาวตรี น. ๓

ผู้หญิงโดยมาก ต้องรักผู้ชาย ที่เป็นพ่อ ของลูก คนแรก ที่
 ต่อม

ขนมสมกับน้า น. ๓๕

การหึงออกจะเป็นธรรมดาของผู้หญิงต่าง

กลแตก น. ๓๖

ผู้หญิงที่ไม่อยากแต่งงาน จะหนีไปบวชเสียเช่นหนบ้างได้
 ก็จะได้

กุศลโบาย น. ๓๓๓

การเป็นผู้ควบคุมหัตถานต่าง เท่ากับคองว้างแห่งทางกันดาร

กุกุโลบาย น. ๓๗๓

หญิงต่างทรงผู้ชาย บางทกมความฉลาด แต่ความคิด

นะไม่มีแน่ละ

๐ นารีแม่ไร้สรรพ

ผวกเป็นอาภรณ์

แม่ไร้ซึ่งภรรยา

ถึงจะแต่งรัตนมาศ

๐ นรคค

กแพนภยศอ

๐ อินทรี เต้พยกระตองบุรุษมี ฤไกรจะชม

มัทนะพาธา น. ๓๓๓

๐ หญิงวิหิงสา แรงฤทธิชญา บมหนักตระหน้าหัดง ๑

มัทนะพาธา น. ๓๐๒

กุกุโลบาย น. ๗๐

ภุชณา

พิลาศ

งามเหือด

ไปพร้อมโศภา ๑

พระนล น. ๓๓๘

และขมถประทุษมัจ

บมิได้เจริญนาน ๑

มัทนะพาธา น. ๒๖

ขรรคมดาผู้หญิงต้องการให้มีใครคนหนึ่งรัก และต้องการ
รักตอบ

กลแตก น. ๓๓

๐ อันหญิงยอมไม่หยาก
ความรักให้แก่ชาย

จะกระทำประดุจชาย
เพราะอะเกรงจะดูแคลนฯ

มัทนะพาธา น. ๖๐

๐ เป็นขรรคมดาของสุน—
กุมารีย่อมยจนตา

ทรตรุน

๐ แห่งชายหนุ่มและไม้ช้า
รักเข้ามาจ่อจอดใจ

รักก็จะพา

๐ แล้วหญิงยอมจะตกตาไคด
สู่เคหะแห่งสามี ฯ

จากอกพ้อไป

มัทนะพาธา น. ๕๗

๐ ฝากมาคุหรือท่านไซรั
ฝากมิตรกริ่งมิตรหมาย
เรียมนกออกเรียมกตาย
โถมฝากใจแม่น้อง

บุครหลาย

แคะต้อง

วิตกแน่ แล้วแม่

ยังด้วยฝากใคร ฯ

ลิลิตพ่ายพิ น. ๕

เรา ๆ เคยฉมนไม่เหมือนผู้หญิงสมัยก่อน เราได้เข้าเรียน
 ดนตรี รูดกีตาร์ รูดกีตาร์แห่งอิสรภาพ จำเป็นจะต้อง
 พยายามขจัดฉมนการถูกเป็นทาสของผู้ชาย ให้ความยุติธรรมแก่
 พวกเรา ถึงแม้ว่าจะต้องฝืนใจในความรัก ก็ต้องยอมเสียสละ
 เช่นนั้น สำหรับประโยชน์ของหญิงทั่วไป

หมายนำหน้า น. ๘๗

นี่แหละเป็นหญิงหย่อนก่าตึง ถูกผู้ชายข่มขืนเอง

พญาราชวงศ์ น. ๘

หญิงเมื่อนักอะไรก็คืองฟูคอกออกมา

ตามใจท่าน น. ๘๒

เด็กชายกับผู้หญิงโดยมาก ก็เป็นสัตว์คล้าย ๆ กัน

ตามใจท่าน น. ๓๐๐

นักหรือว่าค่างแพดคงคองผู้ชาย พะจะคองเคยแปดง
 อารมณ์เป็นเสอกกับลุงคนตามไปคอง

ตามใจท่าน น. ๘๘

อันใจหญิง ไม่คิดตั้งหยาบค่างคล้ายยักษมาร

ตามใจท่าน น. ๓๐๖

ปิดประตูกันความฉลาดของหญิงเสียหรือ ความฉลาด
 มันก็คงวิ่งออกทางหน้าต่าง ปิดหน้าต่างเสียอีก ก็คงหนีออก
 ทางรูกุญแจ ออกรูกุญแจเสียอีกหรือ ก็คงบนหัวขันทง
 ปลูกไฟพร้อมกันกับฉัน

ตามใจท่าน น. ๓๒๘

๐ จะห้ามฉันรตน
 เพราะมีฉันทาคำ
 ก็แค่จะหาซึ่ง
 ฝักรัพยาะมากมี

รูทีเด็ดก็อาจหา
 และตุนูกมีงมี
 ภริยาและมีตวัด
 ก็ได้ประคองใจ ฯ

มีทนะพาธา น. ๓๒๒

หญิงใดไม่สามารรถดับเอาความผิด ของตัวเอง ไปบ้ายได้
 สามี่ละก็ ขย่ำให้ดูก็ทนเองเลย เพราะจะทำให้ดูกกลาง
 เป็นคนเบาเตงไป

ตามใจท่าน น. ๓๒๘

เชื่อว่าหญิงมักเดินหน้านักบวช และแน่ที่เดียวความผิด
 ของหญิงมักจะไปหน้าความประพฤติของคน

ตามใจท่าน น. ๓๒๘

หญิงยิ่งฉลาดมาก ยิ่งกตัญญูมาก

ตามใจท่าน น. ๓๒๘

๑ คนอื่นไซ้ไม่เห็นห่ออันใด

เช่นนัยน์ตาชายผู้หลงรัก ฯ

ตามใจท่าน น. ๓๓๐

๑ หญิงรูปช่อใจอ่อนน้อม

ยิ่งปากจืดขอมอหมองศรี ฯ

ตามใจท่าน น. ๓๓๕

เกิดมาเป็นหญิงต้องระวงศามากที่สุด เพื่อไม่ให้มรดก

หนังสือ น. ๓๓๐

๑ หญิงสาวสวยรูปร่างดี มักจะมีปัญญาว่างาม ฯ

ตามใจท่าน น. ๖๐

๑ ขันรูปร่างของหญิงเป็นตั้ง

ให้โจรหยาบตามจนลำบากได้

มากยิ่งขึ้นกว่าเงินทองหรือของใด ฯ

ตามใจท่าน น. ๓๕

มีผู้หญิงอยู่มากที่หลงรักรูปนอกแฉะเครื่องแต่งตัว

วิลัยเลือกคู่ น. ๑๑

ผู้หญิงทุกคนเขาของรูปตัวการที่เขาไปจากผิว ถึงแม้ว่า
จะมีตาเหตุเพียงพอบานโตกดี ไม่มีใครตั้งตำผู้หญิงเลย มี
แต่คอยคิดโทษเท่านั้น เพราะฉนั้นเมื่อรู้อยู่แล้วว่าอย่างไร ๆ ก็
ไม่พ้นความครหา ก็ยังชนไปจงได้ฉนั้น ต้องแปลว่าเขาได้รับ
ความคับแค้นจนเหลือที่จะทนอยู่ได้แล้ว

บัวงาม น. ๑๔๓

ผู้หญิงถึงจะได้ เป็นอย่างไร ๆ มาแต่ก็ตามที่ แต่ถ้า
มีโอกาศ ได้มีผัวซึ่งรักใคร่จริงจริง ตั้งใจทะนุถนอมให้ ได้รับ
ความสุขตำราญพอใจ จริงจังแล้ว ก็ตำมารจะกดับตัวกตาย
เป็นคนดีเท่ากับผู้หญิงที่ตรงออกจากเรือนบีตามารตามมาเรือนผัว

บัวงาม น. ๑๑๑

ผู้หญิงถ้าได้รับความเลียดูรักใคร่ทะนุถนอมให้ถูกทางแล้ว
เป็นไม่ต้องประพฤตเสียหาย

บัวงาม น. ๕๓

แม่แต่ผู้หญิงที่หาเงินเลี้ยงชีพทางบำรุงกาม ถ้ามีโอกาสดู
 ได้มีผลเป็นหลักฐาน ก็คงพอใจเหมือนกัน

บัวงาม น. ๔๓

๐ หญิงสาวไม่ควรจะมีความลับอะไรเลย

ตบตา น. ๓๗

๐ หญิงมีตระกูลมรดกชาติ ถ้าขาดชั้นหมากก็ขายหน้า
 ท้าวแสนปม น. ๔๕

๐ ขรรษานารีคองมีผล จะมาฉ้อโกงใจไม่ควรที่

ศกุนตลา น. ๓๕

ผู้ชายชอบมากกว่าผู้หญิงเป็นนางฟ้าอะไรอันหนึ่ง เรียมคดอด
 ตึงแต่ผวนอกถึงข้างในเที่ยว ไม่มีกลโกงอะไร ที่อาจจะเสียได้
 ถ้าพอปอดหัว หรือเจ็บอะไรขึ้นมาดะก็ กลายเป็นมนุษย์
 ดำมัญ พอเป็นมนุษย์ด้ามัญเมื่อไรก็จบ ที่ไหนจะไปอัน
 ผู้ชายได้ เพราะยังงั้น ผู้หญิงถึงได้คองประพุดให้กลายเป็นนางฟ้า
 ที่ตัดที่จะทำได้

เจ้าคุณเจ้าชู้ น. ๓๔๓

หน้ากต รูปกต ภิรยามารยาทกต มนเป็นของทูลหญิง
ทุก ๆ คนอาจแก้ไขดัดแปลงให้เทียบทันกันได้

น้อยอินทเสน น. ๓๒

ผู้หญิงที่ตามผู้ชายไปนะ มันไม่ได้รับผลดีอย่างใดเลยสัก
อย่างเดียว ชายหน้าเขาก่เห็ดอกเกิน แดงออกประการหนึ่ง กว
ทำตามเขาไปเช่นนั้น ทำให้ราคาตัวเองถูกลงไปปานใด ผู้ชายที่
ได้เมียเช่นนั้น เขาไม่รู้สึกว่าเขาต้องถนอมหัวใจอย่างหนึ่งอย่างใด
เลย พอเขาเบื่อเขาเมื่อไหร่ ก็ทิ้งได้ง่าย ๆ ไม่ต้องหนักเกรงอก
เกรงใจใคร

น้อยอินทเสน น. ๓๐

๐ อินทาวเด็กหาผัวตัวไม่รัก

ทุกขระหนักฟูมฟักไอ้ออกเขย

ถึงจะยวนชวนชมภักิรมยเขย

ใจก็เฉยองค์ฮาไม่นำพา ฯ

หนามขอกเอาหนามบัง น. ๖๓

๑ เกิดเป็นหญิงนึ่งไว้ไม่หาคู่
 ดึงคอร่วงไปในหน้าที่
 ผู้หญิงอยู่คนเดียวเปลี่ยวเหงา
 ก้มแต่คนกินแต่นินทา ฯ

ทนายเอกเอาทนายบ่ง น. ๒๐

๑ ตัวน้อยจงจำคำชาติชน
 แม่บังอรหวังชายหมายเป็นคู่
 เมื่อแรกพบเขายังขยำมือต
 คองตอชู้ด้วยทศตระหนก
 หญิงคนโตได้จ่ายชายเขาอื่น
 วิจารณ์หมัดกระตักอยากมีผัว
 ยิงทำอายหุดหุดทักถัว
 เหมือนยงยัดเข้าชายให้หมายมอง
 อโยตเอนเขินเขินขำมารยานาน
 เขารำคาญถับใจไม่ใฝ่ต้อง
 เมื่อควรยอม ๆ เทยอตุกตุกทำนอง
 ได้แล้วต้องผูกใจไม่ระเดย ฯ

ทนายเอกเอาทนายบ่ง น. ๓๘

๐ ยามฝังเป็นทุกข์เศร้า
 เกตซ์โฮสต์อิน
 ไปตั้งเมฆจวน
 แพทย์ฉลาดรู้แท้

โศกศัลย์
 วิเศษแท้
 กตยจิต ไต่โดย
 ดึงนิตย์ยา ฯ

พระนล ๓ น. ๕๗

๐ อินเมยคควรทจะเคยงผอ
 แดะฝากคัวฝากใจมิให้ห่าง
 เพอผอกรรกรษากรรยาพดาง
 ถ้วนทุกอย่างคัจจุนอูตหนุณกัน ฯ

พระนล ๒ น. ๓๓

๐ หมิงโคตระหนคัว
 ฉะนบชตชน

ดะกผอวรกยณ
 แดะประจบตั้งผอวก ฯ

มัทนะพาธา น. ๑๗

๐ จงเฝ้าปรนหนบศภัดดา
 กงแม่เชอมเมยอน
 อยาปากจตคตงางกับผอโค
 จงตงจตเมตคตาแกชาทาด

อยาทาให้รองชตใจ
 ดักพนหมนคตทงให้จงได
 ตงใจม่นอยุดวยภกต
 อยาทอวตอยาบทจ

ใครผิดค่อยสอนค่อยดี
อย่าเห็นแก่ตัวมหาสุข
เมียดเป็นทขนบาน

ใครดีบำเหน็จให้ตัวรกร
ท่านทุกขเจ้าทุกขด้วยกับท่าน
เมียดรานเป็นเดินยศครอบทวี ฯ

ศกุนตลา น. ๓๓

ธรรมสำหรับกุลนารี

๑ ฝ่ายนางประเสริฐผู้มณะนา— วิพัสสุทศีลกัน
ย่อมทรงดูธรรมนิตินัน ประเสริฐผู้มณะตวี

๑. ภรตฤปิริยม (ภคตปิย)

๑ รักผัวดีนทกมดระจ้อ กดะรักษะชัว
บำเรอทิวาและวระนี้ บันนราศันนราไถด

๒. ภรตฤจตุตถม (ภคตฤจตุตถ)

๑ หมั่นแดงวัชระประนิตติ วรต้ามช้นใจ
แม่ช้อบฤชังกรณะไหน อหุวัตรบชชชาง

๓. ภรตฤจรรณม (ภคตจรรณ)

๑ จิตภกตปิริยมณะเทียง บมเขียงมัจจจาง
ถึงแม่จะทุกขทุมะณะนาง กับแม่จะนอกใจ

ความรัก

ความรักเหมือนดินประณีต ฟูบเดี่ยวหาย

ปล่อยแก่ น. ๘

ความรักเหมือนเด็กชน

อาจจะคิดข้อยองเข้าตู้เรือน

แต่ถ้าเบ็ดประคุดจะกวักเรียกให้เขาไปดี ๆ ก็มักจะวงหนี

กศโลบาย น. ๕๘

◎ ความรักเหมือนโรคา

มันตาตทำให้มีตม

ไม่ยินแะไม่ยด

อยู่ประดักกระโต ๆ

◎ ความรักเหมือนโคกตก

ถ้าตั้งคักผั้งไว้

ก็โตดจากคอกไป

บ่ยอมอยู่ ณ ที่ขัง

◎ ถึงหากจะผูกไว้

ก็ดึงไปดด้วยกำตั้ง

ยังห้ามก็ขังคั่ง

บ่หวนคิดถึงเจ็บกาย ๆ

มีทนะพาธา น. ๗๗

คนหนุ่มในเวลาที่กำลังรักผู้หญิงคนไหน คนนั้นก็ต้องเป็น
ขอดโอด ไม่มีใครเสมอเหมือน จนกว่าจะรักอีกคนหนึ่ง

เพื่อนตาย น. ๓๘

ภายในดวงใจของหนุ่มสาว ย่อมจะมีบ่ออันเต็มไปด้วย
ยาเสน่ห์

กุศโลบาย น. ๕๖

การที่ผู้ตกอยู่ในความรัก เขาถอนใจทุกนาที และครวญ
ครวญทุกชั่วโมง ก็เพียงพอเป็นมาตราวัดอย่างอื่นเกี่ยวกับแห่ง
เวลาได้ดีเท่ากับนาฬิกา

ตามใจท่าน น. ๘๕

๐ อันความรักย่อใจ บ้าปานใดก็ตาม ไม่เป็นความเที่ยง
แท้ ดังนตุตถ์แท้ ตูตค่านธรรมดา ฯ

ตามใจท่าน น. ๕๖

๐ เราผู้รักจริง จึงเขาตู้ความบ้า นานาน่าหัวแท้ ฯ

ตามใจท่าน น. ๕๖

ความรักเปรียบเหมือนไฟ แต่ความนับถือเหมือนเครื่อง
ผูกพันให้มั่นคง

วิลัยเลือกคู่ น. ๗๒

๑) นกของนางรักบินค้ำจริง
รวดเร็วยิ่งตีบเท่าแผ่นดินเขาวนไฉ
ในเมื่อยามไปสู่เจ้าคู่ชน
ภริมย์รันแรกรักกันใหม่ ๆ
ย่อมเร็วกว่าไปหาอรไทย
ผู้รักใคร่กันนานพาดจะจาง ๆ

เวนิสวานิช น. ๖๒

ความใคร่เหมือนคนแก่จวนจะตายคนหนึ่งแล้ว ความรัก
หนุ่มสาวแน่นองคอยรับทรพยสิ้นไซ้

โรมเอไอและจูเลียต น. ๕๕

การหาคู่ก็เหมือนการสู้ศึก คือ คนที่สู้จริงก็ต้องตั้งวงนักรบ
ต้องไม่ใช่อุบายหรือเขาเปรียบ อย่างที่ตนเองจะตั้งรู้งัดตะชาย
แก่ใจ

เสียดสละ น. ๓๐

ความรักอาจทำให้ตามืดได้

กุศโลบาย น. ๖๔

๑ แม้รักจริงหวานยิ่งบุหงาสดวรรค์
ยิ่งกว่าแก่นจันทน์อันหอมไทย
รักร่วมชั่ววาไม่ราโรย
จะช่วยโหยงกดินสวาทไม่ขาดเคย ฯ

ชิงนาง น. ๓๓๘

๑ อันหญิงชายย่อมหมายเป็นคู่ชน
ภิรมย์รื่นร่วมจิตพิศมัย
ตาประดับตารักส้มกรไฉรั
ใจกับใจคือคิดตณิทนัน ฯ

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๕๐

๑ ใครเคยรักจริงไฉรัค้องได้รัก
เมื่อแรกเห็นประจักษ์จับดวงใจ ฯ

ตามใจท่าน น. ๓๓๖

คำพูดถูกหู เมื่อพูดฟังนหม่ความชอบผู้เจรจา

ตามใจท่าน น. ๓๓๘

แมตงกุ ถึงแม่ความรักของมันจะฝังอยู่ที่ดอกบัวหลวงก็
ตามที เหมือนเห็นดอกมะเดื่อ และอยากคอดมกัฒนหอมใหม่
มันจะยอมนั่งทนไม่ไปหาเดหรือ

ปริยทรรคิกา น. ๕๓

๐ ราคิรมมากด้วย
เปรียบประหนึ่งหยนา
กลางฉนพระสุริยา
แต่โลกนมหคคุดม

คารา
มากกุดม
มเดียว ดงแม่
เมื่อไรแต่งฉฉฉฉฉ

๐ ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
มากยงคารารยับ
ในฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
แต่มาครชาตริกฉฉฉ

ฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉ
เพริศแพรว
มฉฉ ฉฉฉฉฉ
มุษยฉฉฉฉฉ

ฉฉฉฉฉ น. ๘๗

๐ ถ้าแม่รักจริงแต่ไม่แคล้วกัน
เดินหพันผูกฉฉฉฉฉฉ

ฉฉฉฉฉ น. ๑๓๒

๑) ธรรมเพ็ญชายหนุ่มกตุมกตฺรวิก ๑
มักแข่งข้ามนาพิภกายามหาหญิง ๑

เวนิสวานิช น. ๖๒

ทรัพย์สิ้นเงินทองเป็นของหาง่าย แต่ความรักของผู้หญิง
งาม มีค่ายิ่งเสียดกว่าสมบัติอื่นในโลก

ขิงนาง ๓๓๖

ตั้งบุญญาหรืออะไรทองนั้น มีนัยากที่จะชำระความหลง
ถ้าเมือกามคิดหาเป็นเชือกเพลิงอยู่แล้ว ความไฟอนันต์ในไม้ซาก
คองบนดาดใหม่ความมืดมัว จนแมงกปราชญ์ก็เหมือนตาบอด

บัวงาม น. ๓๐

๑) ความรักตามวามค่อย วิตถกผิดจิตค่อยแต่ชมนกัน

เวนิสวานิช น. ๖๕

ความตั้งตำราอาจจะพาใจให้โดยกลายเป็นรักไปได้

หนังสือ น. ๓๓๐

๑) โรครกน^๕แรงหาม^๖ขย^๗ไม่
 ร้ายยิ่งกว่าโรคาอย่างใด ๆ
 ยิ่งกว่าไข้จับหนาว^๘ร้าว^๙ราญ^{๑๐}ครัน
 แม้มได้^{๑๑}ชัน^{๑๒}ชม^{๑๓}ให้^{๑๔}ดื่ม^{๑๕}จิต
 เหมือนเพลิง^{๑๖}พิษ^{๑๗}เผา^{๑๘}อร^{๑๙}ธา^{๒๐}แทบ^{๒๑}ฮา^{๒๒}ธัญ
 ไม่เห็นหน้า^{๒๓}ครุ^{๒๔}ก^{๒๕}เพียง^{๒๖}ต^{๒๗}ก^{๒๘}วัน
 จิต^{๒๙}พ^{๓๐}ต^{๓๑}น^{๓๒}ร^{๓๓}อน^{๓๔}เ^{๓๕}า^{๓๖}ว^{๓๗}ร^{๓๘}า^{๓๙}ว^{๔๐}ช^{๔๑}ค^{๔๒}ค^{๔๓} ฯ

ศกุนตลา น. ๒

ชายใดที่อาจแบ่งนาที่ออกได้เป็นพันส่วน แดงแฉะผิมนัด
 ไป แมแต่เพียง^๑ต^๒ง^๓น^๔ห^๕ง^๖น^๗แ^๘ง^๙น^{๑๐}ง^{๑๑}น^{๑๒}น^{๑๓} ใน^{๑๔}ร^{๑๕}เ^{๑๖}อ^{๑๗}ง
 เ^{๑๘}อ^{๑๙}ง^{๒๐}ด^{๒๑}ว^{๒๒}ย^{๒๓}ค^{๒๔}ว^{๒๕}ม^{๒๖}ร^{๒๗}ก^{๒๘}ฉ^{๒๙}ระ^{๓๐}น^{๓๑}น^{๓๒} ก็^{๓๓}อ^{๓๔}า^{๓๕}จ^{๓๖}ระ^{๓๗}พ^{๓๘}อ^{๓๙}อ^{๔๐}ว^{๔๑}ด^{๔๒}ไ^{๔๓}ด้^{๔๔}ค^{๔๕}อ^{๔๖}ก^{๔๗}ว^{๔๘}า^{๔๙} ก^{๕๐}า^{๕๑}ม^{๕๒}เท^{๕๓}พ
 ไ^{๕๔}ด้^{๕๕}ค^{๕๖}ย^{๕๗}ค^{๕๘}ย^{๕๙}ไ^{๖๐}ห^{๖๑}ด^{๖๒}เ^{๖๓}า^{๖๔}แ^{๖๕}ด^{๖๖}ว^{๖๗} แ^{๖๘}ค^{๖๙}ฉ^{๗๐}น^{๗๑}ร^{๗๒}ับ^{๗๓}ป^{๗๔}ระ^{๗๕}ก^{๗๖}น^{๗๗}เท^{๗๘}น^{๗๙}ที่^{๘๐}ด^{๘๑}ั^{๘๒}ย^{๘๓}ว^{๘๔}ว^{๘๕}า^{๘๖} ห^{๘๗}ว^{๘๘}ไ^{๘๙}จ
 ของ^{๙๐}เ^{๙๑}า^{๙๒}ย^{๙๓}ง^{๙๔}อ^{๙๕}ย^{๙๖}ก^{๙๗}บ^{๙๘}ค^{๙๙}ว^{๑๐๐}บ^{๑๐๑}ร^{๑๐๒}ู^{๑๐๓}ร^{๑๐๔}ณ^{๑๐๕}

ตามใจท่าน น. ๓๒๓

๑) เธอ^๑พ^๒อ^๓ให้^๔ใจ^๕ย^๖ง^๗ร^๘ก^๙ท^{๑๐}ว^{๑๑} ถ้า^{๑๒}พ^{๑๓}ู^{๑๔}ค^{๑๕}ด^{๑๖}จ^{๑๗}ะ^{๑๘}เบ^{๑๙}็น^{๒๐}ถ^{๒๑}า^{๒๒}น^{๒๓}ไ^{๒๔}ใด^{๒๕} ฯ

ตามใจท่าน น. ๓๓๗

๑ [ความรัก] ก็ยังมีแต่กษณใจ
 ชักขตณันนํ นองแบด ๑

ตามใจท่าน น. ๑๕๓

๑ [ความรัก] ต้องมีใจจงรัก
 รักค้มงรับไซ้ ๑

ตามใจท่าน น. ๑๕๓

๑ [ความรัก] ต้องใฝ่ฝันจิต
 ร้อนราทินและประดงก์
 จงรัก รักดี อ่อน
 หย่อนกายด้อมยอมเชญ
 ใจเย็นใจร้อนรุก
 บวิตุทชทนคอยแต่ . . . ๑

ตามใจท่าน น. ๑๕๓

ถ้าจะนับเม็ดตรุดี ก็จะช่วยเท่ากับคอบบัญญัติต่าง ๆ ของ

ผู้รัก

ตามใจท่าน น. ๑๓๒

อะไรก็เก่งทงหน ^{๒๒} ถ้าชายหนุ่มซนซและคความหลงจับ

ตามใจท่าน น. ๓๐๘

๑ การตุ้รักมักชอนย้อยวนใจ ให้ผู้รักเกษมเปรมปรีดา ๑

ตามใจท่าน น. ๓๓๐

๑ . . . ความรัก

เปรียบเหมือนศรเจ็บแท่นแฉดเป็น

มิได้เห็นนอกรายร้ายแรงนัก ๑

ตามใจท่าน น. ๓๓๒

๑ ขรรคมดาวยามรักดมักรไชร

ไม่เห็นใครประเดริฐเด็คก่าฐ ๑

พญาราชวงส์น น. ๕๑

Acceptissima semper munera sunt auctor

quae pretiosa facit. — Ovid.

(อักษะปติตติมา เต็มเปรี มูเนรา ดุนต์

ชอกคอร เคอ เปรีติโธธา ฟาซึค—

ตุ้ภาษิตละตินของปราชญ์โรมันชื่อ ออวิด)

(โศคนันททาย)

๐ สิ่งของนำรับด้วย	ยินดี บังนอ
คือที่คามเพราะ	ผู้ให้
ค่างดาวอุณหตุ	ชำระ เพ็ชเชย
ควรจกจำใจทวี	ต่อไป
๐ การให้พัสดุ	มีหลาย เกณฑ์ค่า
หนึ่งประจบนายหวัง	ประโยชน์
หนึ่งต่อขยายความ	ดับดับ
หนึ่งต่อคนโหดให้	ดุมหลง
๐ ฉะนั้นจึงหมั่นตงจิต	ระจิง
ยามรับของหยิ่งตุ	ถถจน
ควรรับ ๆ ทงมวด	บริสุทธี แฉฉญา
ผู้ทให้ดจนมุ่ง	ผิดกัน
๐ ให้ฉนั้นเช่นมิตรเมื่อ	ไมตรี
ให้ไปได้มิตต	เขาเปรียบ
ให้เพราะจำปรีดา	รักมิตร
ให้เช่นนเทียบพัธ —	คู่สวรงค์

๑ ให้คนผู้ขอยืม

ผู้รักภักดี

ผู้ใหญ่รับจากมี

ไม่รับผู้หย่อม

๑ ถึงโตผู้ใหญ่เออ

ให้บริวารปุ่น

เพราะเห็นชอบการทำ

ประเสริฐเปรียบเพชรค่า

จงรัก

แน่ไซ้รั

ทิด ไต้ฤ

เดี่ยใจ

เขาภาว

บ้ำเห็นจ

ด้มจิต ฉะนัณฤ

ควรเมือง ๆ

กุลิตสมิต

๑ ให้อันใดมิได้ประทับพักตร์

ราวหัวอกจะหักเดี่ยให้ได้

หวนมูรานาตาถักคกใน

กลายเป็นไฟเผาอรอนธวั ๆ

พญาราชาวงสัน น. ๒๗

ความรักเป็นเครื่องจูงใจ

แน่นยิ่งกว่าใช้ตรวนใด ๆ

๕๕
ทงต้น

ขนมสมกับน้ำยา น. ๓๖

๑ ความรักชักชวนให้ตัด
 เป็นวิสัยของหญิงยอมทิ้งไป
 แม้บิดรมารดาขงทั้งได้
 เพราะดวงใจออกซุกซิว ๆ
 พญาราชาวงษ์ น. ๗

ความรักมันเราใจมันยิ่งกว่าตำรากรมธรรม์มดทาต้อก
 หมายนำบอหน้า น. ๗๐

๑ ชายไตโตโรคกล้า
 เทียบบ่ทตทนาย
 ราค้อนอระต๋าย
 ทรายกาย
 ราคเจ้า
 แดงยั้ง เจี้ยวแม่... ๆ
 ลิลิตพายัพ น. ๒๐

๑ ถึงกลางวันตุ้ยแจ่มประจักษ์
 ไม่เห็นหน้างตกขณยงมดใหญ่
 ถึงราคร่มจันทรอันอำไพ
 ไม่เห็นโฉมประโดมใจก็มีตมน ๆ

วิวาทพระสมุทร น. ๓๖

ความดีที่ซ่อนมาจที่จะกลายเป็นรักใคร่กันก็ได้

กุศโลบาย น. ๑๕

ความรักจริงย่อมไม่รู้จักบัญญัติใด และจำเป็นค้ำชั่งไข
อุบายตามที่ใช่ได้เพื่อส่มความปรารถนา

กุกโลบาย น. ๓๕๐

ถ้าต้นรักแดง ถึงจะดำมโซ่ซึ่งห้อยไว้ ผู้หญิงก็คงหนีไป
มีชู้จนได้

ขนมผลสมกับน้ำยา น. ๓๖

◎ หนาวตมห่มผ้าอุ่น	สบายใจ
หนาวฤดูมิงไฟ	อุ่นได้
หนาวออกพึ่งตั้งโค	อบอุ่น ได้เคย
หนาวอินหมั้นแต่ไขว้	ไปสู้หนาวขารมณี ๆ

ลิลิตพายัพ น. ๕๖

◎ ร้อนชากาศอาบหน้า	บรรเทา
ร้อนแดดพอสแจงเงา	ร่มได้
ร้อนในอุระเรา	เห็ดอหัดัก
ร้อนออกวาดหมักใหม่	หมั้นเพียงเพลิงรุ่ม ๆ

ลิลิตพายัพ น. ๓๕๖

คิดหกรวดสักที

ยังหกรวดยงทวด

หอนได้

รักหนัก... ๆ

ลิลิตพายัพ น. ๓๕๐

ความรักเปรียบเหมือนไข ที่จะรักษาได้แต่โดยไขทำงาน
แทนกษยาकिन

ทำนรอง น. ๓๖๖

ความรักก็เป็นแต่ความบาเท่านั้น และข้าขอขมาว่าสม-
ควรที่จะถูกตี และถูกขังห้องมืดเช่นเดียวกับคนบา และการที่
คนบารักไม่ถูกรักรมานแฉะรักษา ก็เพราะความบาเช่นนั้น มีอยู่
เป็นธรรมดาามากนัก จนคนผู้เขียนเองก็พระองค์รักอยู่ด้วยเหมือนกัน

ตามใจทำน น. ๓๐๐

๐ อันกระต่ายนิยมชมจันทร์ จะเห็นเหียนไปไม่มีเดย
เมื่อยังชมไม่หน้าซ้ำใจ จะหัดกไปไม่ได้ละแม่เขย ๆ

ทั่วแสนปม น. ๕๒

ไฟใดกันจะหาตั้งไว้ที่ซนใจ เทาผู้หญิงที่รักไม่มีเดย

เกินต้องการ น. ๖๖

๐ รตไตไม่เหมือนรตรัก
 หวานหนักหวานไตจะเปรียบได้
 แต่มิได้เรยชมตมใจ
 รตไตไม่เทียบเปรียบปาน ฯ

ท้าวแสนปม น. ๕๓

๐ ตูขไตจะเปรียบประมะตู่ข
 ปรีะหนบมเหมือน ฯ
 มัทนะพาธา น. ๘๖

๐ เพ็ชไตจะมีประคุดเพ็ช
 ฤดีร่วมดีเนหา ฯ
 มัทนะพาธา น. ๘๖

๐ ธรรมคาหญิงชายทงหทัยไซรั
 ถ้าหากไรเพ็ชชยากดำปากแค้น
 หากมีมิตรจิตหายระสหายแค้น
 รตไตๆ ไม่แน่นไมศรัรัส ฯ

จิหวาหพระสมุท น. ๘

๐ หวานไตไม่หวานหนัก
 ไรรัรักหนักอารมณ์
 เท่ารัรักตมัครตม
 หวานเหมือนนมอมไศกา ฯ

พระนล ๓ น. ๓๐๒

๑. ดิบแต่เห็นผู้คนรักดีมีนมาดย์ ไม่เท่าเทียบเปรียบปานด้วย
 วรรักษ์ ฯ

ขิงนาง น. ๓

๑. อ่อนความรักเหมือนหน้าอมฤต ได้ คมแต่ด้วยจิตพิศวง
 ระวังโรคใคร่คู่บุญพูนพระองค์ เพราะรักภรรยาของยอวยวงใจ ฯ

สาวตรี น. ๓๓

ลัสมรต

การลัสมรต เป็นสิ่งซึ่งได้ประดิษฐ์ขึ้นในลัสมรต

กุกโลบาย น. ๖๘

๑. ลัสมรตคือมงกุฎของยูโน เป็นขวัญใจเคหาเฉลิมศรี ฯ

ตามใจท่าน น. ๓๖๖

การลัสมรตอย่างแท้จริง ต้องประกอบด้วยความรักใหญ่
 ยิ่ง ความรักที่น่าเคารพและเป็นของผูกใจมั่น คือเมื่อเราเอง
 เป็นผู้ประดิษฐ์เครื่องพินชนกการนชนเองด้วยความเต็มใจ

กุกโลบาย น. ๕๒

ถ้าจะมีเมยดรกหาผู้หญิงที่เป็นไบดะดี จะได้ไม่คอยด้อค้อ
 เกียงให้หนวกหู

กลแตก น. ๓

เรื่องมเมยนแห่ดะต่าคญนุก ถ้าไม่หาเมยทชนเคยวคบคด
 เราเองดะมหนักอาจจพาให้เราฉิบหายได้

มิตรแท้ น. ๗

บิดามารดาไม่ควรจะขัดใจลูกในกาที่จจะมีด่ามี ปลูกเรือน
 ค้องตามใจผู้ขยจจะถูก

น้อยอินทเสน น. ๓๒๓

ถ้าผู้ชายหนุ่มได้ผู้หญิงด่าเป็นเมย เขาจะด้องตมช้แก่
 หาโล้ที น. ๕๐

เมื่อผวหิงแตะดั่งดัยใจเมยโดยไม่มีเหตุ ก็เทากับประพฤคิ
 ผิดตัญญา เพราะธรรมดาคนทจจะแต่งงานกันค้องเขาใจว่าเชอถอ
 หน้าใจกันแตะกัน

นินทาสโมสร น. ๖๓

หญิงทมผวผศคองนงเขานาคาเซตหิวเขา

วิลยเลอิกคู น. ๓๓๐

การมีผวมเมีย ถ้าจะให้ขยันจริงแต่จระกั ความพอใจ
 ตักวาทรพยต้นเงินทองมาก

หมอลำเป็น น. ๖๓

โบราณท่านว่าใจดำ มีเมียเหมือนมีครกนได้ชา

หมอลำเป็น น. ๖

การมีผวมดีเป็นความทุกข์อย่างร้ายกาจสำหรับหญิงสาว

วิสัยเลือกคู่ น. ๓๖๐

ไม่มีอะไรน่าปรารถนา ยิ่งไปถ่วงการอยู่ เป็นคู่ผวมดีด้วยกัน
 โดยสงบ ปรองดองแต่จะถูกชญาสัยกัน ไม่ใช่ดุ่มหัดกัน
 อย่างบ้า

วิสัยเลือกคู่ น. ๗๕

เด็ก ๆ ปล่อยให้เมียแต่เด็ก ๆ ไม่มีคุณอะไร ไม่เป็น
 หักเป็นท้าย ใจคอไม่แน่นอน

ปล่อยแก่ น. ๘

เวียงอนมถาแพงตอมตักว่าหมู่บ้านคนใด หน้าผากของผู้
 มีเมียแดงก็เป็นสง่ายังกว่าหน้าผากอันเกิดของชายได้ดคนนั้น

ตามใจที่ น. ๓๐๔

๐ เมียดเป็นทชนบาน เมียดรานเป็นเดินยดครอบครว ๑

ศุภนตลา น. ๓๓

๐ ...เมียดเป็นทสุโขดม รินรมยราวอยู่ในขันฟ้า ๑

เวนิสวานิช น. ๓๒๘

๐ แดหญิงทมิผดแถว ผัวยอมยั้งแกวสุตดง่า ๑

พญาราชวงส์น น. ๓๓

มีเมียดเหมื่อนมีตรจนได้ชา

หมายน้าบ่อหน้า น. ๘๕

๐ แท้จริงนะหญิงกัตรีวิฑ—
หญิงโตดจะเวียงยะคะแถะศรี

ตนะระได้เพราะตำมี
ตะกั้แถ่นจะยากเย็น ๑

มีทนะพาธา น. ๘๕

๐ ตำมีดีเป็นระคะนะเถศ
นารีแถะฮาภาระณะผอง

แถะจุทามณิของ
บมียั้งสุภรรดา ๑

มีทนะพาธา น. ๘๖

๐ อ้นชายจะมีสุนิชิต
เป็นศรีแถะศักดิ์ระคะนา

กับเปรียบภะภรรยา
ทิประดับประดาเว็ชน ๑

มีทนะพาธา น. ๘๖

การเป็นแม่เรือนดี ถ้าไม่มีผัวมาช่วยทำให้เรือนรก ข้าง
 เรามักไม่มีโอกาสได้แสดงความดีมารถของเราเท่านั้นเอง ถ้า
 ไม่มีใครทำเรื่อนให้รกก่อน การที่เราจะกวาดบ้านจะเป็นประโยชน์
 โทษอะไร

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๒๓

ถึงการทำกับข้าวก็เหมือนกัน ถ้าเราทำแล้วไม่มีใครกิน
 มันจะเปลืองของเปล่า ๆ เท่านั้นเอง

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๒๓

๑ เดรัจฉาที่ด่ารพตมตแนมแดด

ผัวไม่แคตมือเรานะเจ้าเฮย

ชุกำราบปรามผัวหัวไม่เงย

ใครจะเย้ยข้างเขาเราพอใจ ๆ

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๓๗

ขรรคมดาเด็ก ถ้าไม่ปลุกฝังใหม่เนเบนเนชเบนคอง มันมัก
 หักเหตวเออะ

ปล่อยแก่ น. ๓๒

No man ought to be too busy to pay attention to
his wife.

A Statesman's wife p. 26

ลมาคม

การคบเพื่อนชชดาดอาจพาให้ต่นชชดาดไปด้วย

หนังสือ น. ๓๓๔

พอใจที่จะให้คนเขดมาทำให้สับบายใจมากกว่าให้ความรู้
ทำให้เศร้า

ตามใจท่าน น. ๓๒๒

ผู้^๒ที่เหงาเกินไปหรือต่นุกมากเกินไปเป็นผู้^๒ที่น่าช้ง และมัก
ทำให้^๒ผู้อื่นโดยมากเขาตฉินนินทามากกว่าคนเมา

ตามใจท่าน น. ๓๒๓

ไม่ตักน้ำใส่กระโหลกชะโงกดูเงา

ปล่อยแก่ น. ๖๒

๑ ขามอับจนหม่นหมองไม่มองได้
 เพื่อนักหน้ายัดท้ายหนีทอดบดไป
 คดงไขว่ไขว่เป็นธรรมดา ฯ

ตามใจท่าน น. ๔๓

๑ คนททาหน้าบงขงแข็งข้อ
 คนทงหลตายจะหนีบอกหาไม่ ฯ

เวฬีสวานิช น. ๘

๑ เอาความขริมเป็นเหยื่อเพื่อตกลา
 ชั่งถ้อยคำสรรเสริญของโลกา
 เหมือนมุ่งตกลาบาไม่เข้าที่ ฯ

เวฬีสวานิช น. ๓๓

๑ ยอมให้คั้ระบบอมตุ้รา
 คัดว่าถอนใจใหญ่ใจเหี่ยวตาย ฯ

เวฬีสวานิช น. ๘

ตั้งมั่นเป็นธรรมเนรมิตองคตบตาคัน ต่างคนต่างประพฤติ
 คดงเป็นตูกปบ พองชนทุกท

ตบตา น. ๓๒๐

คนเราทุกคนต่างคนต่างพยายามคบค้าเพื่อนบ้านอยู่ทุกๆวัน

ตปตา น. ๓๓

ถูกคนค้า หรือถูกเขาหักงอ เป็นหมาเหิงเนาหงัด
กว่าถูกเขาตี

บัวงมาร น. ๘๗

ตามกฎหมายทั่วโลกยอมมีहतกยอว่า การบ้องกันคงเป็น
ดีทรของบุคคลผู้มีอสรภาพ

คดีสำคัญ น. ๓๓

ธรรมคำผู้ที่เป็นคนตั้ง ถ้าเขาไม่อยากจะให้อะไรแก่คนค้า
เขามกนงเดียเท่านั้น เป็นทางแต่คงอริยาศัยคชของเขา

ตปตา น. ๕๗

“ถ้าหาก” เป็นผู้บนตาดต้นคภาพได้อย่างเดียว “ถ้าหาก”
มีคุณมาก

ตามใจท่าน น. ๓๖๓

คนเช่นไหนก็ชอบคนเช่นนั้น

ปรียทรรคิกา น. ๖๕

๑ โดยมากไม่ว่าตั้งไร
โดยถูกกับของเติร์ดดี
คั้รพระกรั้

ยอมเติร์ดชั้นใต้
แม่เท่าถ่านเม็ชทาที่
ถูกมนักเบนของงาม ๗

ปริยทรรคิกา น. ๕๘

อย่าไว้ใจในเจ้านาย

(ตั้ภษิตของชอโตมอน)

กุกโลบาย น. ๓๖๐

๑ อย่าพระวงหงดเซ็ชถัย
คนห้ามกระเท็อทำ
นักพูดขั้กรยา
นักปราชญ์ตัจกุกุ

ฟังคำ
ชวดรุ้
ยับเบ้ด่า พ้อเขย
จิตให้หรรษา ๗

พระนวล ๓ น. ค

จงฟังตั้งคุดงไปไนใจของคนเอง ก็จ้เห็นได้จ้ว่าคนกั้คด้าย
กับคนท้งหลาย ค็ชพอใจให้คนอื่นเขาพูดจกกันโดยดี คนใดที่
ทำแก่คนโดยหยาบคาย ก็ยอมไม้เป็นทีพอใจ

ทรมานลงกิเดียน น. ๓๖

คนเราจะเห็นเทวดาหรือเป็นคนตามญกทลวด

แก้แค้น น. ๓๒

๑ เด็กพี่เพราะป่าปก

และป่ารกเพราะเด็กขิง

ดินเย็นเพราะหญ้าบัง

และหญ้ายิงเพราะดินดี ๆ

หนามชอกเอาหนามบ่งบทร้อง น. ๔๕

พยายามที่จะนึกถึงใจคนอื่นบ้าง เหมือนกับคนเขาทั้ง-

หลาย

เนื้อเรื่องละครพูด น. ๓๕

ถ้าหากว่าการดีมาคมของเรา มีได้มรภาพเงาฝังแน่นอยู่ใน
ในความดีดี การดีมาคมนั้นจะต้องถึงซึ่งความตายแน่แท้
แต่เราก็จะดีไม่ได้เหมือนนกนว่า ปุถุชนย่อมมีความบกพร่อง
เป็นธรรมดา

เนื้อเรื่องละครพูด น. ๓๕

ถ้าจะเคียดกันดอยชมาดัยและความเห็นใจกัน ผู้ที่ถูก
เคียดกันแต่จะรู้สึกชอบใจ หรืออย่างไรก็ดี คนดีแล้วเขาต้อง
ชอบใจ

เนื้อเรื่องละครพูด น. ๓๖

Accensa domo proximi, tua quoque periclitatur.

(อัคเชนสะ โดโม พรอกซิมิ ตุวะ โค้วเค็ง
เบรคิตตาตุร์— สุภานิตตะดิน)

(โคลง ๓)

๐ เมื่ออัคคีใหม่เรอน	แห่งเพื่อนบ้านนั้นไซ้
เรอนสุเองก็ใกล้	เหตุร้ายปานกัน ๆ

(โคลงมหาวิชรมาถ์)

๐ อันใครซึ่งพูดว่า	ต่างคน
ควรอยู่ควรรังษัพ	ต่างหาก
คือเห็นประโยชน์คน	ยังแคบ ยู่หนา
เพราะมนุษย์เรายาก	ที่จะอยู่เดียว

๐ ที่เปลี่ยวใครจะอยาก	ไปอยู่ ยิ่งฤ
คนยอมชอบอยู่เป็น	หมู่หมวด
อยู่รวมคณะดู	ตายจิต จิตแช่
ตั้งหนอยกคองชวด	ทุกข้อสุธา

๑ ภา^ยา^พศ^กเบ^ยศ

แม่^จะ^นิง^เย^เย^เ
 เ^หศ^ราย^จก^กระ^{เท}อ^น
 แ^ดะ^พเ^อน^ไม่^คบ^คำ

๑ แม่^บข^งเบ^นสุ^ขย^ง

ค^อง^คด^ลง^พเ^อน^รว^ม
 เ^พเ^อน^วอ^ดจะ^คำ^รง^ง
 ใ[้]ว^าอ[ุ]บ[ั]ท^อว^เศ[ุ]

๑ ค^วร^เา^รุ^{ระ}โ^อบ

ช^วย^ปก^บ็^อง^กน^ภย^ย
 ค^วร^คด^วา^พเ^อน^{มี}
 เ^รำ^กพ^ดอ^ยธ^ะท^ำน

๑ ถ[ิ]ง^คร^ำเร^าเค[็]อ^ดร[ั]อ^น

เ^พเ^อน^กก^งช^วย^รำ—
 มี^มค^รจ[ิ]ค^ดม^ำน
 เ^บเ^นป^{ระ}เพ^ณเ^นเ^นโลก

เบ[ิ]ย^นเ^พเ^อน บ^ำน^แด

ใ[้]ช^ำ

ก^รร^ทบ เ^วา^เง
 จะ^ได้^ไค^อร^ดน^อง

ย[ิ]น^ยง

ถ[ิ]น^ทศ[์]

สุ^ขอยู่^คณ^เน^ได^เ
 จะ^เว^นแ^ดเ^วา

อ^ำร[ิ]

เ^พเ^อน^บำ^น

ค^วม^ทก^ข

ท^กข^ดว^ยธ^า

ร^ำค^ำญ

ง[ั]บ^ไศ^ก

ธ^ำม[ั]ค[์]— ค[ิ]แ[่]

ธ^ำช^รอ^งธ^รร^เธ^{ริ}ญ ๑

ค[ุ]ล[ิ]ต^สม[ิ]ต

Chorá lokasmimabbudá.

Bandits are the world's banes.

If we show any friendliness to bandits, we must inevitably become tainted and baneful also ?

Might is Right p. 95

มิตรลัหาย

ใครทำร้ายต่อผู้ที่เป็นญาติมิตรของเรา ก็เท่ากับประทุษ-
ร้ายเราด้วยเหมือนกัน

อำนาจคือธรรม น. ๘๕

มิตรกับมิตรจะพบกันนัยากนัก็ แต่แม้ว่าเขาอาจจะ
เขยอนได้โดยแผ่นดินไหวและได้พบกันโดยเหตุอื่น

ตามใจท่าน น. ๘๘

๑ นำฟ้าหนางร้างออกฝากไม่เหมือน

ข ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙
ของแค้นเพื่อนดมคุณทุกตั้งสรวิ

๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕
ถึงฟ้าทาทนาแข่งแกร่งฉนวน

๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒
ไม่เขินทนเทียบเพื่อนเดือนดมมิตร ฯ

ตามใจท่าน น. ๗๖

๑ ทริกใดก ก็เพราะรักดมัครมิตร ฯ

เวนิสวานิช น. ๗๗

๑ ถึงมทุกขตั้งหินชยกลอยถด

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙
เมื่อพงพจนมิตรช่วยกันขอยพร ฯ

วิวาทพระสมุทร น. ๘

๑ จระหามณรัตน

เพราะม้วนชค

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙
ก็แต่จะหาซึ่ง

๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕
มิตรพยะมากมี

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙
รุจเด็ดก็อาจหา

๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕
แฉะตญูกมั่งดี

๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒
ภริยาแฉะมิตรดี

๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐
ก็ว่าได้ประดุจใจ ฯ

มัทนะพาธา น. ๓๒๒

ผู้ทวิโรเงิน โยกาธ และความพอใจ ก็เท่ากับไร้อภัยดี
 ตามคน

ตามใจท่าน น. ๘๓

Amici vitia si feras, facias tua.

(อมิชิ วิเชีย สึ ฟริต ฟาซิอัส ตุระ—

ภานิตตตติน ของนักปราชญ์โรมัน ชื่อ ปุปลึยัส ตีรุส)

(โคลงวิชรูมาดี)

๐ เห็นมิตรทำชั่วแล้ว	เพิกเฉย
เท่ากับสุขตัวเอง	นั่นแล
ภานิตตตติน	พบอยู่
ในพุทธศาสน์แท้	น่าคะนึง
๐ พึงเข้าใจว่าแม่	รักมิตร
มิตรประพฤติกดีควร	ชอบมาก
แม่มิตรประพฤติกผิด	ใจเหี้ยม
รักอย่ารักแต่ปาก	จึงควร

๑ หวนครองดูซึ่งถ้อย
 คนอื่นจะชังเรา
 โดยดูว่าคบมิตร
 มิตรชั่วอาจพาให้

๑ มีคนอยู่มากเข้า
 ว่าหากจะช้อตรง
 ต้องนั่งอยู่แม่มิตร
 ปกปิดความผิดแม่

๑ ตามจริงแม่คริตด้วย
 ก็ให้เห็นด้วยตาม
 ผู้รวมรักถาวร
 แม่จาทูกทวงจิต

๑ มิตรสหายแม่จารัก
 เห็นมิตรจะผิดควร
 เกรงใจแต่ในสิ่ง
 ทวงเพื่อกันผิดคร้าม

ภานิศ เทอญพ้อ
 แน่ไซรั
 สหายอย่าง ไตนอ
 เต็มศรี

ใจผิด
 เทียงแท้
 ทำชั่ว
 ทราบความ

วิจารณ์
 ภานิศ
 ชั่วอย่าง ไตญา
 อาจกลาย

กันจริง
 กล่าวห้าม
 ควรที่ จึงดี
 เพื่อนโย

๐ ใครถูกมิตรทั้งงัด	ขี้ใจ
นับว่าเห็นแก่ตัว	มากฉัน
ไม่อาจจะรักใคร	นอกจาก ตัวเอง
ฉันจะเป็นมิตรพัน	วิสัย ๆ

ดุสิตสมิต

Aquellos son ricos tiennen amigos.

(อะเคลโดส ซอน ริโคส เค ทิเอ็นเน็น อมิโกส -

สุภาษิตสเปน)

(โคตงตีหุมาต์)

๐ มากมิตรเหมือนมากด้วย	ชนสาร
ปราชญ์กล่าวคคิขาน	เช่น ^๕
นับว่าถูกโดยฐาน	อุป - มาเย
อรรถระจะชช ^๕	คือไป

๑ ใครเล่ามีอิ-

อภิปดงวงษา

จะประดิษฐ์การา

แน้แท้มีอาจจก

กายา

เปรี๊ยบยกษ

ได้แค่ เคียงจฤา

ดีทอหอง

๑ ถ้าพงแรงหนงทง

ปราศจากซงพวกพอง

ปราศจากเพอนชวดยครอง

ทุกอยางคองเดอชกเพ้น

หนงดมอง

จิงเคน

คริกจ

แต่เดยว

๑ เณยวณดาตทง

แม่พดาดฮาจจะยบ

มีเพอนชวดยเคอนกบ

ทุกดั่งดัมฤทชไซร์

มากทรวพย

ย่อยได้

ชวดยชอก แรงนา

ตุ้ดตุ้

๑ ถึงมคความรชบรู

ฮาจจะมเวตา

ยามพดาดฮาจเดยพา

กิดพดาดฮาจเดยพัช

จิตทยา มากแต

มหมัด

ใจเหี้ยว

ปราศมต

๐ กมถยามเมือทอ	ถดถอย
มมิตระจคคคย	เคอนจิต
เมือเห็นจะเต็ยรอย	คยแะ นำน
แมพิถาตอจแกมิต	ปดคกัย
๐ ณะนไกรมมิตระมาถ	จคค เพอนเฮย
เป็รียบประหนิงเค็รชชู	เค็คค
ยามคคมิตระเด็ริมปรัต	เปรมจิต จริงพอ
ยามชคคคคคคค	กตบเกษม ฯ

ดุสิตสมิต

Il est plus honteux de se défier de
ses amis que d' en être trompé.

(ภาษิตของปราชญ์ฝรั่งเศส ชื่อ ตา รชชฟูโคตต์)

(โคตงมหาวิษณุมาถ์)

๐ การระแวงใจแห่งผู้	เป็นมิตร สหายแฮ
เป็นสึงนำอดสู	แน่แท้
ยิ่งกว่าถกเพอนคิต	ทुरยศ
ภาษิตนขอแก	ชรรคให้แจ่มไต

๑ คือใครมีมิตรแต่

จำมิตรบ่ช้อตรง

เหมือนตบประมาทมิตร

บ่มีชู้จกไว้

ระแวงจิต

นั่นไซ้

ตูก มิตรนา

มิตรต้นปวงสหาย

๑ กลัวอายเพราะมิตรจก

จึงคิดถลาตระแวง

ทแท้กคนค้อ

เพราะว่าองค์แห่งมิตร

ไม่ช้อ ตรงแฉ่

หาผิด

ผิดมิตร — ธรรมนา

ก็คองไว้ใจ

๑ ผู้ใดตูกมิตร

เพราะว่าคนทรามไหน

เมื่อเริ่มจะตงผูก

ใยไม่วิจารณ์จับ

ตูก คนเอง

จึงคบ

มิตรภาพ

จิตหม่นในสหาย

๑ มิตรร้ายมิมุ่งร้าย

แม่เมื่อเราช้อตรง

ใดกยอมจะคิเขา

คนช้อย่อมไม่แค้น

ต่อเรา

ช้อย่แค้น

ไม่คิ เราเคย

คตาดโลกนินทา

๑ ภาษิตจึงได้กล่าว

ว่าระแวงมิตรนำ
ยิ่งกว่าถูกเพื่อนหลอก
ตรงจะเสียทีคดี

๑ มุ่งหมายจิตมั่นด้วย

ถึงหากเพื่อนทุจริต
อย่าวิตกแต่จำ
จักคบมิตรอื่นไซ้

คดีบอก
อภัยศ
ดวงเพราะ ชีษณา
ไปต้องอับอาย
มิตรธรรม
หลอกให้
ไว้เพื่อ
จะได้รู้พรรณ ๑
คู่สัตสमित

ญาตี

ถึงสุดท้ายจะสนิทปานใดก็ไม่เต็มอญาตีได้

กลแตก น. ๒๑

ญาตีตั้งกะ ย่อมเป็นถึงสรเรณีญชของมหาชน

นิมทาสโมสร น. ๘๘

๑ อินพน์ของตองตันทเตนหา

จะนิยมผู้อื่นกว่าได้อย่างไร ๆ

รามเกียรติ์ น. ๖๘

ญาคิตินทมิคอรที่จะประชิดประชันกัน

รามเกียรติ์ น. ๓๕๓

พี่น้องกันจะไม่รักกันอย่างไร

รามเกียรติ์ น. ๖๘

คนที่ไม่โอบอ้อมอารีช่วยเกอูกุดพน์องแดง เป็นไมคอร

นบถอเดย

นินทาสโมสร น. ๖

ใครทำร้ายต่อผู้ที่เป็นญาคิตมิคอรของเรา ก็เท่ากับประทุษ

ร้ายเราด้วยเหมือนกัน

อำนาจคือธรรม น. ๘๕

บิดา มารดา บุตร

แม่รักลูก ลูกแต่ตั้งตัวแม่ลูกอ่อนดี ถึงแม่โดยปรกติมันจะไม่
 ไร่ไร่ตัวคูรายเดย เมื่อมีใครกตากรายเข้าไปใกล้ลูกของมัน
 มันก็โอดออกมากตทเดียว

หนังสือ น. ๓๐๕

บาปของบิดาจะตั้งตกแก่บุตร

เวนิสวานิช น. ๓๒๕

กรรมตาถูกตั้งกคณฺญตฺยบิดา

ปล่อยแก่ น. ๗๒

ได้ถูกถดบมาไ้บ้านค้ตั้งยิ่งกว่าได้ตั้งบตอะไร ๆ ทั้งหมด

คือนรบัลล น. ๖

๑ เมื่อแก่เฒ่าหมายเจ้าช่วยรับใช้

เมื่อยามไร่หมายเจ้าเฝ้ารักษา

เมื่อยามถึงวันตายวายชีวา

หวังถูกช่วยบิดาเมื่อสิ้นใจ ฯ

วิวาทพระสมุทร น. ๓๕๕

ไม่ใช่หน้าที่ของลูกที่จะตอบแทน

โพงพาง น. ๒๗

มีตาควรคิดถึงความรู้สึกของบุตรมากกว่าของตัวเอง

ตปตา น. ๑๒๑

อาจารย์ ศิษย์

อาจารย์มีหน้าที่กระทำความดีของศิษย์ในทีละคนทีละ

วิทยาลัยเลือกคู่ น. ๘๕

A bove majori discit arare minor.

(อา โบเว มะเยอริ ดิดชิต อระวาระ มินอริ—สุภาษิตละติน)

(โคตงนันททายั)

๑ โคหนุ่มเรียนรอบรู้	การไถ
ก็จากโควัยอัน	แก่เก่า
คิงนุงไม้ตรง	ตฤเทิด
คิดเปรียบเทียบเขากับ	มนุษย์เรา

๑ ผู้เยาว์อายุมัก
 รุขมยุบตัก
 ตกขังคนมี
 ต้มว่าเขาเกิดก่อน

เห็นตน
 ประเด็กรู
 ชาญ
 คนมา

๑ ต้มว่าการเกิดก่อน
 ได้เปรียบแก่เรามี
 เคยรู้จักเขาหนัก
 เห็นแก่ชระมัยเนตร

๒
 นนเขา
 ใช้น้อย
 ชำนิ ชำนาญแผ
 ชักหยัน

๑ ต้มกันเดี่ยด้วยว่า
 รุขมอะไรมา
 เพราะผู้ที่ใหญ่สอน
 มีใช้จะเลิศศรีดัด—

๒
 ทุไซร์
 แต่เกิด
 จึงทราบ นาพ่อ
 ธุเอง

๑ อวดเก่งกว่าฉลาด
 แม่ บิดารักไม่
 หวังครูช่วยชักชวน
 ครูจะฉลาดจาก

๒
 แหตมหลัก
 อนุศักดิ์
 เพิ่มพิทย์ ให้เส
 หนไทน

๑ จงไฉศรให้มาก

ดบหตุมมอา—ตมคณกศรคงมกขอดมกพรากงนจกติยมกจรจาก คณนาคณชม

๑ นิยมแะนบหอบ

ทานรกจกตเหมนทานชงจกรเควมคเวรพบผิตเชชผิหอญุอนคิษฏรพมอ อกแดเกิตงหาย ๑คุลิตลมิตทหาร๑ เมืนทหารชาญคักตาคองนอยชายหนาดูยอมตาย ๑พรชรวงคำกลอน น. ๓๐๕

๑๑ เป็นทหารชาญชัยไม่เหมือนคน

ถึงเดี่ยชนม์ไม่เดี่ยซึ่งวณัย ฯ

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๓๕

๑๒ เป็นเชื้อชาติกรบ

ตถะชีพณตั้งคราม

นับว่าไต่ตายงาม

ตุจะนายทหารกล้า ฯ

มีทนะพาธา น. ๑๒๕

๑๓ เป็นทหารจะพระองค์หงเฮษ

ระเดยราชกิจไม่บังควร

ตั้งบศักกโคอยู่เคหา

เคียงคูภรรยาเฝ้าตั้งจน

เมื่อตอศไพรทมากมวด

จะมีวทองห้วงเมื่อยยอมเดี่ยถาร ฯ

พญาราชวงศ์ น. ๓๗

๑๔ หนาทเป็นนกรบ

ถึงจะจบตั้งซาร์นาวาดม

จะชนชอติดนชนนิยม

เกียรติอุดมเกริกแคว้นแดนไทย ฯ

พญาราชวงศ์ น. ๓๗

๑ ทหารมหานทีคอยปรามปราย

ถ้ารบเหล่าศัตรูทงน้อยใหญ่ ฯ

พญาราชवंสน์ น. ๕๑

๑ เป็นทหารรักษาอยู่

จะถูกลักศัตรุไม่ควรที่ ฯ

พระร่วงคำกลอน น. ๓๓

๕๐ ผู้นำ

พระราชอาเปรียบเหมือนธงชัยของชาติ

ฉวยอำนาจ น. ๓๒

กษัตริย์ ผู้เป็นจอมจักรพรรดิบรรดิษฐ์ แม่ผู้ใดเขา
 บารมเป็นทพานัก จะเป็นมนุษย์จวนรยกษไต ๆ กัด ถึงแมรูดา
 ไพรถ้ามาระขอบ จะถ่าวดตบงัดไปนั้นไม่ได้ จำจะต้องรับได้
 และเตยงดู

รามเกียรติ์ น. ๗๖

กองทัพโตไว้ซึ่งชัย ทหารในกองทัพนั้นย่อมจะมีขวัญไม่
 ต่ำต้อย และเมื่อเขาตั้งนามรบ ถ้ารู้ดีก็มีความซึ่งชัยไปในกองทัพ ถึง
 แม้ซึ่งนั้นจะมีได้อยู่ในแนวหน้า ทหารก็มีขวัญดี เพราะมีน้ำใจ
 ยึดมั่นอยู่ตรง

ฉวยอำนาจ ๗/๒๗

ทศพิธราชธรรม

๑. ราชานเรศควรทรง ทศพิธมหาราชธรรม
 ถึงแม้จะมีพระประจัญญ์ ก็ปดาคประตย์ตาม

๑. ทานม (ทาน)

๑. ทนงทาวประกอบมณะณะณะเออ อนุเคราะห์หะอวยทาน
 เพือชนนิกฤตฤจะตฤาญ ฤตเพือบยาจคน

๒. กัณฑ์ (กัณฑ์)

- ๑) หนังสือประพาศิษุภะดำรงม จิตะมุงมณูญผล
ทรงศีลธังวระวิมต ชุระมุงเดอวยธังวระกั

๓. ปริศยาคม (ปริศยา)

- ๑) หนังสืออักษรังตมณพราหมณ์ และประคิษุทธิคานนท์
โรงเรียนธะพานและคฤหะอัน ชนใช้จะฟังประธังกั

๔. อารุชวม (อารุชว)

- ๑) หนังสือกมะตวิมธะไธ ฤทธิษัช็อครง
เป็นนคยนรนคระธังารง สุจวิคณไครทวาร

๕. มารุทวม (มารุทว)

- ๑) หนังสือคหทยบมกธะธัง บมพิงจระฐนราญ
บถังพระองคัธมะธัมาน มนะนัชมนิยชม

๖. ศปม (ศป))

- ๐ หนึ่งเสกเกิดระอุกุด มดกัดฉวน อารมณ์
ด้วยการบำเพ็ญพระอุคม วรรค่างโนบาย

๗. อโกรม (อโก))

- ๐ หนึ่งแม่จะมีนุชะปอง ประคิบั้กษะมุงร้าย
เมตคาศิธรรมะวิธิหมาย ชนะด้วยขอเวรา

๘. อวิหัตม (อวิหัต))

- ๐ หนึ่งทาบขอปองมะนะจะเบี่ยน นรพงพระเตศา
บ้องปกพคณิกกรนา — ภาระแม่นับโยรด

๙. กุษานติม (กษนติ))

- ๐ หนึ่งแม่จะมีรุระว่าคาญ หฤทัยก้ออมอด
ยามคจวกททรงกรุณรงค คุรุทณัทรธญา

๑๐. อวิโรจนม (อวิโรจน))

- ๐ หนึ่งคงขำรงนิตติประจดี วยุกคิธรรมา
ทรงจำพิภพติดถภา — ตุกแม่นันนุเต็ม
๐ ขุนโคตดำรงตุทศรร — มะกุศถกตั้งเดริม
บุญญาธิการจะเพิ่ม พหุพรมบายฉัน ๑

๑ ใครดักขมให้ดมจิต ใครผิดวินัยตั้งให้จับ
 ใครแข็งขันอำนาจก็ฟาดขยับ ให้ดมกับที่พาดหาญทรงงา

ทนามยอกเอาทนามบ่ง น. ๓๘'

สนุนทุโธ ขตุติโย ตปติ

(ธรรมบท ขุททกนิกาย)

(โคลงสุภาพ)

๑ ขามองคักข์ตติยะเจ้า	จอมประชา
ทรงพิชัยภูษา	เสร็จแล้ว
ขามน้นย่ออมสง่า	งามจับ ใจแฮ
ราวจะชวนข้าแก่แล้ว	แก้วนกล่ากลางสมรฯ
๑ นิกโรโตไรราช	นำหมู่
เหมือนชาติธงชัยชู	จิดกล้า
ขุนนำรบบริบูรณ์	พลอีก หาญยื้อ
ไว้รักษครย จึงควา	เห่งแท้โคปาน

๑ ภัยพาดไต่จะดี
ใจเหี้ยมยอมบ่ทน
ใจเหี้ยมยอมประจัญ
อาจชนะแพ้ได้

๑ เหตุฉนวนยามเหต่าข้า
จรวราชกษัตริย์ทรง
กรรุมพระแดงยง —
จิตจงปราโมทย์น้อม

๑ บรมกษัตริย์เจ้า
ทรงรัตนโกสินทร์
ยุทธศาสตร์ทรงฉิน
เหมือนกษัตริย์อารยะกั

๑ ทรงผดุงพลพยุหพร้อม
ทรงตั้งคึกคึกจอมพล
ทรงเอาเหตุที่ยั่งยืน
ทรงเมตตาพลเกล้า

ใจคน ได้ฤฯ
เค็กรัไชร์
เค็กร่อน เกรงเดย
แน่นแท้เพราะขวัญ

เห็นองค์
เกรงพร้อม
ยรรยงพรัง
นอบน้อมบงคม

จักริน
แหดงน
ชาญเขี้ยว
ก่อนแท้ทุกองค์

เผื่อรณ
เพ็รศแพรว
ต่อคตของ
มาครแม่นพระดังหาย

๐ ฉะนชายนักรบเข็	ชาติไทย
คังอุคด่าห้อยออกไป	เค็กหัวง
ซึ่งชัยจวบได้ชัย	ชนะเค็ก
ประกาศเกียรติอะคร้าว	ครวกครนเกียรติสยาม ฯ
	ดุสิตสมิต

ปุตตกัม วิย ราชานโน ปจัม รกฺขนตุ สัพพทา

(อุภานิตตชนมาจากคาถา “ยัย”

ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ฉิม)

(โคลงวิษณุมาถัม)

๐ ราชาทกเมอเลียง	รักษา
ปวงราชฎรประหนงเป็น	ราชบุตร
นเป็นเลิศสุภา—	นิตแม่ เทียงจน
เป็นคคิฝายพุทธ—	คำธนา
๐ ราชามาแมกอบด้วย	เดชะ
ฤทธิอานุภาพ	แผ่เจ้าหน้า
จกั่มพระตะบะ	ยิ่งใหญ่
แม่มิพร้อมพรคชา	ไปดี

๑ มี ^๓ เศร ^๓ ฮา ^๓ จ ^๓ ปรา ^๓ บ ^๓ ค ^๓ ว ^๓ ย	อาชญา
มี ^๓ ว ^๓ ร ^๓ ช ^๓ น ^๓ ก ^๓ ด ^๓ ว ^๓ เก ^๓ ร ^๓ ง	นบ ^๓ น ^๓ อบ
ค ^๓ แต่ ^๓ แม่ ^๓ จ ^๓ ิต ^๓ ป ^๓ ระ ^๓ ชา	ไม่ ^๓ ร ^๓ ัก ^๓ พ ^๓ ระ ^๓ ฤ ^๓ า
จ ^๓ ิต ^๓ ก ^๓ ค ^๓ ง ^๓ บ ^๓ ย ^๓ อบ	อ ^๓ ย ^๓ าง ^๓ ว ^๓ าม

๑ ค ^๓ ว ^๓ าม ^๓ จ ^๓ ริง ^๓ เป ^๓ ็น ^๓ ด ^๓ ง ^๓ น	แ ^๓ น ^๓ ช ^๓ ด ^๓
จ ^๓ อม ^๓ ภ ^๓ พ ^๓ จ ^๓ ม ^๓ ง ^๓ ท ^๓ าง	ป ^๓ ด ^๓ ู ^๓ ก ^๓ ร ^๓ ัก
ช ^๓ าร ^๓ ัก ^๓ พ ^๓ ระ ^๓ ป ^๓ เ ^๓ น ^๓ ร ^๓ ัช	แม่ ^๓ น ^๓ พ ^๓ อ ^๓ น ^๓ ระ ^๓ น ^๓ แ ^๓ ด
จ ^๓ ิง ^๓ จ ^๓ ะ ^๓ มี ^๓ จ ^๓ ิต ^๓ ด ^๓ ม ^๓ ก ^๓ ร	แม่ ^๓ น ^๓ จ ^๓ ริง

๑ ย ^๓ ัง ^๓ เป ^๓ ็น ^๓ พ ^๓ ด ^๓ ท ^๓ ะ ^๓ แ ^๓ ก ^๓ ด ^๓	ก ^๓ อบ ^๓ ก ^๓ าร ^๓ ย ^๓ ุ ^๓ ท ^๓ ช ^๓ ฤ ^๓ า
แม่ ^๓ ท ^๓ ร ^๓ า ^๓ บ ^๓ จ ^๓ ว ^๓ า ^๓ ร ^๓ า ^๓ ชา	ช ^๓ ะ ^๓ ร ^๓ ัก
ก ^๓ ็ ^๓ ย ^๓ ัง ^๓ จ ^๓ ะ ^๓ เห ^๓ ิม ^๓ ห ^๓ า ^๓ ญ ^๓	ห ^๓ ำ ^๓ ว ^๓ ค ^๓ ึก
ด ^๓ ั ^๓ ด ^๓ ะ ^๓ ช ^๓ ัพ ^๓ เพ ^๓ ร ^๓ า ^๓ ะ ^๓ ภ ^๓ ัก ^๓ —	ด ^๓ ิ ^๓ ด ^๓ มา ^๓ น

๑ พ ^๓ ระ ^๓ เ ^๓ า ^๓ น ^๓ พ ^๓ ภ ^๓ พ ^๓ พ ^๓ น	ภ ^๓ ู ^๓ มี ^๓ ท ^๓ เ ^๓ ย
ย ^๓ า ^๓ ม ^๓ ค ^๓ ร ^๓ ด ^๓ ั ^๓ ค ^๓ อ ^๓ น ^๓ ร ^๓ ับ ^๓ พ ^๓ ด	สุ ^๓ ก ^๓ ด ^๓ ับ
ท ^๓ ร ^๓ ง ^๓ ป ^๓ ระ ^๓ ก ^๓ า ^๓ ศ ^๓ ร ^๓ ัก ^๓ ใน	พ ^๓ ด ^๓ พ ^๓ ร ^๓ ค
พ ^๓ ด ^๓ ท ^๓ ห ^๓ าร ^๓ ไ ^๓ ด ^๓ ั ^๓ ด ^๓ ับ	จ ^๓ ับ ^๓ ใจ

๑ ไม่เดียดทุ^๕
 เหนอเดียดเพื่อปราบปราม
 ความรักแห่งองค์พระ
 ตามปกเกล้าจึงปราศ

ยอมสละ
 ขีรราช
 บิคุเรศว โดกแย
 ปลอดภย ๑

คุสัตสมิต

คุณนุเจ ตรมานัน อัฐิ คุจุนติ ปุงคโว
 สฬุพา อัฐิ คุจุนนุติ เนตเต อัฐิ คเต สติ
 (โคลงสุภาพ)

๑ ยามฝูงโคข้ามฟาก
 โคอัจฉนำตรงดี
 ปวงโคอันตามร
 ทังหมดบ่คัดเคียว

๑ อันสุภษิตน
 แห่งสุทเป็นใหญ่
 มีหน้าทหน้าใคร
 จำระคองรอบรู

นที
 ไปเลี้ยว
 รุดข้าม
 ใต้เท้าตามกัน ๑
 เตือนใจ
 ยิ่งผู้
 ไกรนัน กัด
 จักแท้ทางตรง

๑ จะบงการแม่แต่
 กจกคของประกอบ
 ให้เป็นเยี่ยงอย่างชอบ
 จังจะอาจรักษได้

๑ ถ้าคิดพานิชคง
 คุมควบคุมคนทงหลาย
 ให้ผู้จจริตกาย
 ดินจิงจะไม่ร้าง

๑ ยามรับราชกิจให้
 บังคับจะหนัก
 ก็โดยที่เคร่งครัด
 ประพฤติสุจริตได้

๑ หากเป็นแสนย^๒
 นำพวกประจัญบาน
 ดำแดงพิระชาญ
 นายทงนำหน้า

ในครอบ ครวัฎฎา
 กิจไซรั
 สุจริต ธรรมแะ
 พอกพ้องพงศา
 คำชาย
 ถูกจ้าง
 วจนะ
 เริตไว้ไกรงาม

ทรงรัฐ
 แน่ได้
 ในระเบียบ การแะ
 มั่นแต่ัวไปเชิญ
 นายทหาร
 เค็กกถ้ำ
 ษิตชงจัต
 ไพร่จันพลอยหาญ

๑ แม่ท่านผู้ปกครอง
 ชาติสุวรรณมา
 พศกภัยอมพา
 ประคองผู้โคฉ่ำ

ครองประชา
 เทียงแท้
 ถิ่นรัก ขรรณแด
 ไต่เต้าตามชน ๆ

ดุสิตสมิต

The King is the light of the Realm.

Coup d'Etat p. 21

ความรักชาติ

Ad ogni uccello suo nido par bello.

(อัคร โอนย์ อุกเจ็ดโต ตูโว นิโต ปาร์ เบ็ดโต—
 ตูภาษิตอิตาเดียน)

(โศดงสุภาพ)

๑ ต่างนกด่างเห็นไซ้	ว่ารัง
ตนอย่างมสะพรัง	แนแท้
สุภาษิตนพ	จับจิต
ครีไตรให้ดัด	ทราบขอเปรียบคดี
๑ ไครมีเคหะห้อง	ของคน
เป็นทออยู่คงยด	แยบได้
พักกายพักกมด	ผาดุก
ย่อมจรรักเย้าไซ้	ออกทงคอยถนอม
๑ ย่อมจรรักเคหะแม่	เด็กนิต หนึ่งนา
หรือมีงามประคิษฐ์	เดินจำ
ขอเพียงแต่ถูกจิต	ผู้อยู่ นนแต่
อนตักโตในหล้า	จกตั้งเรือนเรา
๑ เผ้าคดถึงเซ่น	ท่านเขย
แต่จกขอจงเตย	คิดด้วย
ว่าท่านอยู่สบาย	เพราะเหตุ ไตฤา
เพราะเหตุใดไม่ม้วย	มอดทงครวเรือน

๑ จงเตือนสติให้
เราสู้ไม่ห่มหมอง
เพราะประเทศไทยของ
มีรัฐบาลคุ้ม

๑ พึงเห็นเขียงนกแก้ว
เต็มประเทศไทยอยู่
เทศอันจกเฟื่องฟู
กับรักเท่าแม่

๑ ความรักประเทศผู้
ทั้งวางและช้อ
รักษาศิลา—
ยงยศสยามราชเรือง

ใคร่ครอง
หมกกดุม
เรา
ครอบเกล้าเราเย็น

ครองดู
สูงแท้
โตเต็ม เท่าใด
ภาคน้อยแห่งสยาม

ยอมดละ
ปลดเปลื้อง
ภาพแห่ง ไทยแ
รัฐผู้ของตน ฯ

ดุสิตสมิต

ถึงจะตายก็ไม่น่าตายชีวิต
นึกเสียว่าตายให้บ้านเมือง
ของเรา

ขอมตายเด็ดดีกว่าที่จะต้องเป็นทาส

หนามยอกเอาหนามบ่ง น. ๖๒

การที่รักชาติคงเข้าใจว่าเหมือนรักตัวของเราเอง ใคร
ข่มเหงชาติคงต้องเจ็บแค้นเหมือนหนงข่มเหงตัวเรา

ความดีมีชัย น. ๓๐๒

ความเจริญแห่งพารา
ควรนึกประโยชน์แด่

ปรากฏตา แน่แท้
อุระคนเปรมกมต ฯ

ลิลิตพาวัพ น. ๓๔

คนเราจะตายอย่างไร ไต้งดงามยิ่งไป กว่าต่อศัตรู ที่มามาก
กว่าหลายเท่า เพื่อป้องกันองการของชนกและศาลเทพารักษ์ของ
เรานั่น มิฉะนั้น

ฉวยอำนาจ น. ๓๒

How can man die better
Than facing fearful odds,
For the ashes of his fathers
And the temples of his gods?

Coup d'Etat p. 57

ไทย

๐ ยามเย็นเดินนั่งนอม
 ว่างถึงเทศน์
 เป็นรัฐมนตรี
 ควรนอนแน่นคง

๐ ยามอดคิดแข่งบาน
 คิดแต่ถึงเมืองไทย
 เมืองเรารู้จักได้
 นักพูดจะชวนช

๐ หากด้ายามยังชยง
 เรากเหมือนชยง
 หากด้ายามพินาศคง
 เรากเหมือนนมอดม้วย

กมต
 ชยง
 ไทยอยู่ สรามย์
 อยู่เพียงชวด้าน ๆ
 สยามานัสสติ

เมืองไหน หน้อยเตย
 บดิน
 ควรอยู่ แด้วนา
 ชักบ้าย่าฟัง ๆ

พระนล ๓ น. ค

ชยง
 ชพดวย
 ไทยอยู่ ได้ฤ
 หมดดินตฤไทย

๐ ไกรราญไกรรุกค้ำ

ไทยรบจนสุดใจ
 เตี้ยเตี้ยคเนอหงไห
 เตี้ยชีพไปเตี้ยต้น

แดนไทย

ชาติคน

ยอมถ่ละ ต้นแด

ชอกองเกยรคิงาม ๆ

สยามานุสสติ

๐ ตูรากุดบุตรเชอ

อินชาติรงเรืองฉาย
 แม่ไรกจฉาย
 เขาจะเขาะเด่นแม่

ชาติชาย

เกิดแท้

ทั้งชาติ เขียวพ่อ

หมตมูรูตี ๆ

พระนล ๓ น. ค

๐ ขอบวงนภปราชญ์เชอ

ถ้วนทวงจมีใจ
 วิชากวีโน
 ทงบคนบตหนา

ชาวไทย

ดุจเจ้า

ดยามวีรู

อย่าให้คูนยพงค์ ๆ

พระนล ๓ น. ค

๐ ระวังคงจิตเข็

เขาเยี่ยงอย่างกั

เบนขาแผ่นดิน

เขาจะนับเปรียบแก้ว

เขาคิ เกิดพอ

พิริยแผ้ว

เตียงศพ ต.เทอดม

รุงเรืองเมืองไทย ฯ

พระนล ๑ น. ๗.

๐ ขอไทยผดุงกวีวิชา

เพื่อเกียรติสยามกวีวิชา

ด่มะเหมื่อนณเพรงกาด

นรชาตินิยมชม ฯ

พระนล ๒ น. ๗๓

๐ กรุงไทยศรีวิไลทนมเพื่อนบ้าน

จึงมีช้างชำนานญิวเดชา

ทงช้างบนช้างเขยนเพียรวิชา

อีกช้างตลาปนาถูกทำนอง

ทงรูปพรรณตุงวรรณกิจ

ช้างประดิษฐ์รัชดาตั้ง่ามือง

อีกช้างถมถายดักษณะจำดอง

อีกช้างของเชิงรัตนประกร ฯ

๑ ควรไทยเราช่วยบำรุงวิชาช่าง
 เครื่องดำอย่างแบบไทยส์โมดร์
 ช่วยบำรุงช่างไทยให้ถาวร
 อย่าให้ห้อยอกกว่าเขาเราจะอาย
 อันของชาติไพรัชช่างจัดสรร
 เป็นหลายอย่างต่างพรรณเข้ามาขาย
 เราต้องซื้อหุดาก ๆ และมากมาย
 ค้าง ไซ้ทรพยุตุ้ยตุ้ยเป็นก่ายกอง
 แม้พวกเราชาวไทยคงใจช่วย
 เชื้ออำนาจช่างไทยให้ทำของ
 ช่างคงใฝ่ใจผูกถูกทำนอง
 และทำของงาม ๆ หนักตามกาล
 เราช่วยช่างเหมือนอย่างช่วยบ้านเมือง
 ให้ประเทศองเศศไทยอันไพศาล
 ต้มเป็นเมืองใหญ่โตมโหฬาร
 พอไม่อายเพื่อนบ้านจึงจะดี ๆ

๑ ไทยรวมกำลังคน
 ต่^๑ามารถบ^๒ีงกันชน^๓แข็ง
 ต่^๑ิ่งแม่^๒วาศ^๓ศ^๔ร^๕ฐ^๖ม^๗แ^๘ร^๙
 มายุ^๑ท^๒ช^๓แย^๔ง^๕ก^๖จะ^๗ปล^๘ด^๙าค^{๑๐}ไป
 ขอแต่เพียงไทยเราย่ำดาญญาคิ
 รั^๑วม^๒ชา^๓คิ^๔รั^๕วม^๖จิต^๗เป็น^๘ช^๙้อ^{๑๐}ใหญ่
 ไทยอย่ามุงร้ายทำตายไทย
 จงพร^๑้อม^๒ใจ^๓พร^๔้อม^๕ถำ^๖ด^๗ง^๘ระ^๙ว^{๑๐}ง^{๑๑}เม^{๑๒}ือง
 ใ^๑ห^๒ำ^๓น^๔า^๕ภ^๖า^๗ษ^๘า^๙เข^{๑๐}า^{๑๑}นิ^{๑๒}ยม
 ช^๑ม^๒เก^๓ย^๔ร^๕ค^๖ย^๗ศ^๘ฟู^๙เฟ^{๑๐}ือง
 ช^๑ว^๒ย^๓กัน^๔บ^๕ำ^๖ร^๗ุง^๘ค^๙ว^{๑๐}า^{๑๑}ม^{๑๒}ร^{๑๓}ุง^{๑๔}เร^{๑๕}ือง
 ใ^๑ห^๒้อ^๓ไทย^๔กระ^๕เด^๖ือ^๗ง^๘ท^๙ัว^{๑๐}โ^{๑๑}ถ^{๑๒}กา
 ช^๑ว^๒ย^๓กัน^๔เค^๕็ม^๖ใจ^๗ใ^๘ฝ^๙เ^{๑๐}ะ^{๑๑}ค^{๑๒}ุง
 บ^๑ำ^๒ร^๓ุง^๔ท^๕ง^๖ช^๗า^๘คิ^๙ค^{๑๐}ำ^{๑๑}ธ^{๑๒}นา
 ใ^๑ห^๒้อย^๓ุ^๔จ^๕น^๖ต^๗ัน^๘ต^๙ิน^{๑๐}พ^{๑๑}้ำ^{๑๒} ๑

๑ เรายอมเสียชีวาทิชาติยศ
 รักษารัฐที่อาศัย
 รักษาชาติค้ำถ่านดาวไว้
 ให้ไทยคงเป็นไทยชั่วดินฟ้า ฯ

พระร่วงละครร้อง น. ๒๒

๑ พวกเราชาวไทยด้นใจเด็ด
 กตัญญูเหมือนเพชรไม่ยอมใครง่าย ๆ
 ถึงจะมีไพร่มามากมาย
 ก็ต่อสู้จนตายไม่อึ้ง ฯ

พระร่วงละครร้อง น. ๒๒

จงอย่าได้มี เวลาเสื่อมยศตาย รักใคร่ชาติ บ้านเมือง ของเรา
 ฟังอุทต่าห์ตั้งใจไว้ว่า จักรักษาความเป็นไทยแห่งชาติบ้านเมือง
 ของเราไว้ มิให้ มีเวลา ย่อหย่อนไป แม้แต่ นิด หนึ่งเลย เป็น
 อื่นชาติ

ความดีมีชัย น. ๓๐๒

ถ้าชาติไทยเราต้องฉิบหายแล้ว คนไทยเราอยู่ไม่ได้
ถึงแม้จะเป็นคนมีเงินก่แดนซึ่งก็ไม่รอดจากความฉิบหายได้

มหาตมาช น. ๒๗

๐ รวบรวมชาติต้องรวมรัก	และสมัครตามัคคั
จงรักภักดี	ต่อพระปิ่นนรากร
ทวักกันจงกันกาจ	รักษาชาติดีโมสร
คำสั่งนาให้ถาวร	อิสรระชอด่าน
ให้เกียรติศิขจรจบ	บรรดิ้อดบถั่งมาตาด
เทพไทในวิมาน	ให้สรรเสริญทั้งโลกา ๗

ทนามยอกเอาทนามบ่งบทร้อง น. ๕๕

๐ ไทยเราอย่ามุ่งร้ายทำลายไทย
ควรร่วมแรงแข็งได้ใช้รับรา ๗

พญาราชวังสัน น. ๕๓

เกิดเป็นไทยต้องเป็นทาตชนาถนั

ขอมคำดึน น. ๓๗

เราเป็นไทยไม่วี่ ^๕ซึ่งดีจจา

พระร่วงคำกลอน น. ๓๕

ไทยเป็นไทย ^๕เชอชาตินกรบแท้

พระร่วงคำกลอน น. ๓๖

๐ ^๕อนพวกเราชอนกน ^๕ดวามภกต ^๕จงรกรวมชาติ ^๕คำด้นา
 ยอมตายไม่เตี้ยตาย ^๕ชัว ^๕เพอรักษา ^๕อิถระคณเรไทย
 ต่มาน ^๕ด่ามคค ^๕ให้คอยู่ ^๕จะตุ้ศักศักร ^๕ทงหลายได้
 กอวจะ ^๕จ่านงใจ ^๕เป็นไทย ^๕จนด้นดินฟ้า ๖

หัวใจนกรบ น. ๑๕๕

อศฺวภาษิต

(คือภาษิตของ “อศฺวพาหุ”)

ความเชื่อก็คือในคำกล่าวของผู้อื่น โดยรวดเร็วชั่วแค้น ๓
 ๕ นน มิได้นำมาซึ่งผลดีแต่อย่างใดเลย กลับจะกลายเป็นก่อผล
 ๕ ร้ายได้ต่าง ๆ

การที่จะให้ รุจกชาวต่างชาติ ก่อนรุจกบ้านเมืองของเขานน
 ๕ ก่อกบฏมนุษย์ที่ยงมิได้สิ้นดิน แต่พอถูกรุจกได้ ก็จงปรอไป
 ๕ ที่เดียว

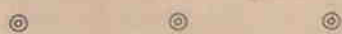

เมื่อเห็นว่าชนบทรวมเนียมโต ๕ ทัดที่เหมาระดมแก่เรา จะ
 ๕ ทำได้ จึงค่อยทำค่อยไป

อย่าหัดบคายกย่งแก่ ๕ ผู้ที่เรารุจกแต่ขอเท่านั้น ให้มำนำ
 ๕ พวกเราคนไทยดำเนินตามไปนนไม่ได้

พวกเราทั้งหลายจึงอย่าได้มีความระอาย ในการที่จะชวน
 ขวดยหาวิชาความรู้ต่อไป

มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ แม้จะมีวิชาความรู้เฉลียว
 ฉลาดปานใด ก็ไม่สามารถจะรู้การงานได้ทุกสิ่งทุกอย่าง

เราไม่ควรคายนานจน เราก็มิไอลงัดเตาเรียนวิชาความรู้
 มากจน

ปราชญ์ผู้มั่งคั่งปัญญามาก ย่อมมิได้มีความเบียดหนาย
 เกียรติยศ หรือหยุดการเล่าเรียนแม้แต่สักขณะจิตเดียวในช่วง
 ชีวิตของเขา

คนโง่เขลาเบาปัญญาเท่านั้น จึงจะดำคัญว่าคนมีวิชาความรู้
 รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง พอจะหยุดการเล่าเรียนวิชาต่อไปได้แล้ว

การพูด^{๕๕} หรือ^{๕๖} นก^{๕๗} ไม่ควรปล่อยให้ตัวพูดไปนึกไป
จนเกินกว่าความเป็นจริง

ถ้าเรามีความประสงค์จะให้ชาวเมืองที่เป็นเพื่อนบ้านของ
เรา หรือชาวต่างประเทศที่เขามาอยู่ในเมืองเรายิ่งมีความนับถือ
เราอยู่แล้ว เราต้องแสดงให้เขาทั้งหลายเห็นว่า เราเป็นชาติที่
สามารถจะใคร่ครอง และวินิจฉัยเหตุการณ์ใดๆ ได้ด้วยความ
หนักแน่น โดยอาศัยเหตุและผลประกอบกัน

โรคเด่นประสาทพิการ ซึ่งแสดงอาการที่จะพูดหรือทำสิ่ง
ใดด้วยเสียงกรีดกราดโดยฉะฉาน เป็นโรคโดยเฉพาะของหญิง
ซึ่งมีเส้นประสาทตั้งเครียดอยู่โดยปรกติ โรคชนิดนี้ยอมให้แต่
หญิงพิการเขาเป็นเจ้าของแต่ฝ่ายเดียวเกิด

ชายและหญิงผู้ประกอบด้วยสติปัญญา ควรจะมีความ
หนักแน่นเยือกเย็นอยู่เป็นปรกติ

การที่จะเดินไปนั้น เป็นของที่น่ากลัวอนตรายอยู่บ้าง ของ
เตรียมการดับเพลิงเพลิงใจเสียให้พร้อมก่อน เพื่อจะได้ดับได้
ง่ายเมื่อเวลาถ้าเรื่อกิจแล้ว

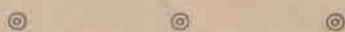
ผู้ปกครองบ้านเมืองซึ่งไม่มีความชำนาญ ย่อมบอกพร่อง
และเสียเปรียบผู้ที่มีความชำนาญอยู่แล้วเป็นอันมาก

ปัญหาในเรื่องเงินนั้น ย่อมเป็นข้อสำคัญไม่ว่าสำหรับ
ประเทศใด ๆ รัฐบาลทุก ๆ ประเทศย่อมรู้สึกมีความลำบากใจ
ในการแสวงหาเงินมาให้พอคุ้มรายจ่ายในการแผ่นดิน

สิ่งใด ๆ ที่จำเป็นทำมิได้ ย่อมช่วยให้หลักฐานฝ่ายโจทก์
มั่นคงขึ้น

ที่คนนั้นอาจนำประชาชน ให้ทำตายถึงนี้ ถึงนั้นแล้วไม่อาจ
สร้างอะไรขึ้นแทนได้ ที่จะสิ้นและระเมอถึงของวิเศษต่าง ๆ ใน
ขณะเรานอนหลับนั้นเป็นของง่าย แต่ที่จะเนรมิตฝัน ให้เป็นจริง
นั้นเป็นคนละเรื่องกันแท้

ที่จะรอดคง ง่าย เหมือนนกบิน แต่จะ สถาปนา อะไร ขึ้นให้
 ถาวร ยืนนาน ให้มั่นคง อยู่ใน ความนิยม ของ มหาชนได้ นั้น
 ยากนัก

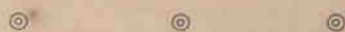

การตบแต่ง ยังง่าย กว่า การ ที่จะ รักษา และ ตกแต่ง เสียอีก
 เพราะเหตุคนคน ใจเร็ว ไม่มีความคิด พุดไปต่าง ๆ จึงแนะนำ การ
 ตบแต่ง อยู่เสมอ

ถ้าท่านลอง ใคร่ครวญ ความ โดย ปราศ จาก สติ พึง ชำน ตัก
 ขณะหนึ่ง แล้ว ท่านคง จะ เห็น ด้วย ว่า แท้จริง ผู้ตบแต่ง ส้มควง ได้
 รับ ความ ชมเชย น้อย กว่า ผู้ ทพยายาม รักษา และ ตกแต่ง ดั่ง ไต ๆ ซึ่ง
 มี อยู่ แล้ว

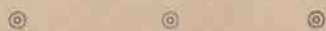
เราควรจะมี สติ วิจารณ์ ของ ใจ เรา ไม่ควร รับ วิจารณ์ ตกตง ใน ข้อ
 ความ อัน หนึ่ง อัน ใด ให้ เกิน ไป

ความ เห็น ที่ เกิด ขึ้น ใน ขณะ หนึ่ง ยาม หนึ่ง ไม่ ปราศ จาก
 ความ พลาด ตกตง ได้ เลย

การศึกษาเป็นมรดกอันล้ำค่าที่สุด แห่งความรุ่งเรือง
 ของโลก ผู้ใดปราศจากการศึกษาแล้ว ผู้นั้นก็เสมือน
 หรือรู้สึกคุณอันเป็นผลแห่งความรุ่งเรืองไม่ได้

การศึกษาเป็นการล้ำค่าที่สุด ที่ทุก ๆ คนเราจะต้องศึกษา
 เจ้าเรียน

การที่จะหวังให้ชาวยุโรปช่วยจัดการบ้านเมือง อยู่คนละอดขัด
 กัดปวดล้านนนั้นก็เป็นอันไม่ได้ ถ้าชาวประเทศใดไม่สามารถที่จะ
 จัดการบ้านเมืองโดยลำพังเองได้แล้ว ประเทศนั้นก็จะต้อง
 กลายเป็นเมืองขึ้นของประเทศยุโรป

การที่จะให้ประเทศ ของตน ดำเนินไปทัน ประเทศยุโรป นั้น
 ชาวเราจักจำเป็นจะต้องเจ้าเรียนศึกษาวิชาของชาวยุโรป

การที่ทึ่งใจหุดอกเขา ก็เท่ากับหุดอกตนเอง

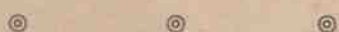

สิ่งใดที่เหมาะสมกับประเทศหนึ่ง ไม่จำเป็นจะต้องเหมาะสม
 กับประเทศอื่น ๆ

เราจะเอาอย่างขนบธรรมเนียมหรือประเพณีนั้นๆ โดยมีได้พิจารณาและวินิจฉัยเสียก่อนว่า จะเป็นของที่เหมาะสมหรือไม่ แล้ว ก็ยอมไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่ง

ความรู้อะไรหนึ่งอย่างแกว่งแห่งนรชนคือความรู้จริง ความรู้อันไม่จริงเป็นเหตุให้เกิดความไม่เป็นสุขใจ และความไม่สงบแก่ตัว และพวงพ้องของเจ้าของความรู้ตนเอง

ความรู้ที่ไม่จริงนั้นแหละ เป็นเหตุให้บังเกิดความทะเยอทะยานอีกเต็มโดยไม่มีมูลอันใด ทั้งทำให้เจ้าของความรู้นั้นศรัทธาคิดเกินกว่าที่ควร

ความรู้น้อยเป็นดังทนายพงกตว

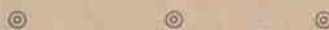
พลเมืองประเทศใด ซึ่งมีใครศึกษาเล่าเรียน ก็อาจทำเหตุให้เป็นเคืองตาบ่ากใจแก่ผู้ปกครองได้มากเหมือนกัน

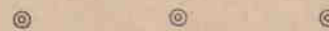
อย่าไปรยเสีย ซึ่งเวลาในการพูดที่หาสาระประโยชน์อันใด
มิได้

การที่เคยนคนทั่วรวมชาติกันนั้น เดิมอกกับคเคยนคัวของ
ตัวเอง และไม่ใช่วิธีที่จะทำให้ชาวต่างชาตินิยมนับถือชาติของ
ตนมากนัก

มนุษย์เราถายังมีความทะเยอทะยานตั้งตนคัว และยังมี
ความนิยมใน ความผาสุก ความ ปราศจาก อันตราย ตั้งตนคัว
มากกจ่าตั้งอันอยู่คราบใด ชั่วคราบนั้นคนเรากยังจะคงคองตั้งอยู่
มีคุณแก่ตน และหันเอาคัวรอดในเวลาที่ภัยจะมาถึง

การที่คิดให้มชบถและการที่จะเริ่มการชบถนั้นเป็นของง่าย
แต่การที่จะทำให้การชบถเป็นผลจ่าเรัจนั้น เป็นของไม้ง่าย
ง่ายนัก

การที่จะทำอะไรนั้น ผิดกับการที่จะทำให้สำเร็จไป

◎ ◎ ◎

การที่จะใช้วิธีปกครองชนิดใด ๆ ที่ถือเอาเสียงของประชาชนเป็นใหญ่ ให้เป็นผลสำเร็จนั้น มหาชนคงมีความรู้สึกเห็นเป็นชนชั้นพบว่าพอใช้ได้เสียก่อน

◎ ◎ ◎

เหตุอย่างเดียวกัน ข้อมนามาซึ่งผลอย่างเดียวกัน เหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกัน ย่อมเวียนกลับมาอีกเนื่อง ๆ

◎ ◎ ◎

คนที่ได้ขึ้นเป็นใหญ่ มีอำนาจโดยอาศัยกำลังแห่งทหารคงจะต้องถึงแก่ความพินาศฉิบหาย เพราะกำลังแห่งทหารนั้นเอง

◎ ◎ ◎

พวกตอฉัตรทำไม่เป็นแห่หมกฉวต

◎ ◎ ◎

คนไม่ที่ปลุกด้วยกำลัง เดียงด้วยกำลัง และบำรุงรักษา

ด้วยกำลัง ผลของคนไม่ซนคน จะเป็นอย่างไรก็ได้ นอก
จากผลอันรุนแรง

◎

◎

◎

ถ้าเราปลุกคนมะตุ่มดง ก็เป็นการเห็ดอวดด้วยตัวเองที่จะ
หวงให้เกิดเป็นมม่วง ผลที่เราได้สมควรจะได้ และได้โดยแน่แท้
ก็ผลมะตุ่มนเอง

◎

◎

◎

พวกที่พูดมากเกินไป และทำการน้อยเกินไป มักต้องถูก
บังคับให้ถดถอยค่าของตัวของตัวเอง

◎

◎

◎

หมอเถ่าๆ ที่ไม่มีความรู้ในทางยา มักรักษาคอนไขด้วยวาง
ยา ซึ่งคนไม่รู้ วิธจำจะควร ใช้อย่างไร แต่ทำที่เหมือนหนึ่งจากรู
และดวงเอาคนไขนั้นหลงเชื่อไปได้พักหนึ่ง

◎

◎

◎

คนเราอาจหลอกลมมนุษย์บางคนให้เชื่อได้ตลอดเวตา หรือ
หลอกลมมนุษย์ทั้งหมดให้เชื่อได้ชั่วเวตาหนึ่ง

แต่ คน เรา ไม่ อาจ หลอกลมมนุษย์ ทั้งหมดให้ เชื่อได้ ตลอด
เวตา

การปกครองไม่ว่าใด ๆ ก็คงเป็นดังไมตรี ไม่ว่าจะ
ประเทศนั้นจะปกครองโดยลักษณะคองดัดดุร้าย หรือโดยอำนาจ
ดีทรุชาติ

◎ ◎ ◎
ความหรรษาของชาติ ในการที่จะเอาลักษณะคองดัดดุร้าย
มากลุมไว้ดูจะเสีย ก็คล้ายกับความหรรษาของพาทย์เขาหนึ่งราชดี
มากลุมคองดัดดุร้าย

◎ ◎ ◎
ถ้าพาคองดัดดุร้ายไม่คงตนร้องชน ก็คงจับไม่ได้ แต่พาคองดัด
บางทอดร้องได้

◎ ◎ ◎
ตั้งชาติตั้งขึ้นบ้าง ชนมันอาจเปลี่ยนได้ แต่ในดัยใจของมัน
อย่าฟังนึกว่าจะเปลี่ยนได้

◎ ◎ ◎
จะทำแกมผู้อื่นอย่างที่ดีกว่าปรารถนาจะให้เขาทำแกมตัว แต่
ทำเสียก่อน (เป็นตฤณามิตรของพวกเจ้าประเทศ)

◎ ◎ ◎
ความดุร้าย มันก็คงเป็นความดุร้าย ไม่ว่าจะคนหรือสัตว์

ขอพนันจะเป็นคนที่ถนัดลักษณะคนดังที่คุณนี้ หรือลักษณะถือ
อำนาจอันดีที่ธราด

พุทธคำสอนที่ขณยอมได้รับคำสั่งสอน ให้เชื่อแม่เมตตา
จิต และมีความปรานีตั้งใจไม่ขอแต่แก่ผู้ ที่รวมคำสอนา ย่อม
ที่คงไปยงเงในยัดดวงหงาย ไม่ว่าคำสอนาใดหรือลทธิใด

พุทธคำสอนที่ ขาทไซเรียกคนที่มิได้รวมคำสอนาด้วย
ความดีประมาทดูหมิ่นหรือด้อยกว่าความรู้ดีว่าเป็นศัตรู ดังเช่น
ที่ไซอยู่ในหมู่ ที่ถือคำสอนาคริสต์ตั้งแต่มะหะหมัดนั้น ย่อมไม่ม
เดย

การทำตายชีวิตของผู้เป็นสมาชิกที่รู้ ก็เป็นบาปอันหนักเท่า
กับฆ่าผู้ ที่เป็นดังสมาชิกเหมือนกัน

การที่ เรา จะโทษ คนที่เขาได้กระทำ ความ ทุจริต เข็ม โหด

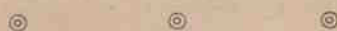
ต่าง ๆ เพราะคำสอนของเขาได้ตั้งสอนให้เขาทำเช่นนกเห่ากับ
 โทษเด็ก ซึ่งพ่อแม่สอนให้ขโมยหรือโกหก

สิ่งใดที่เหมาะสมกับพวกของเขานั้น ไม่จำเป็นจะเหมาะ
 สัมกับพวกเรา

ความตายด้วยปราศจากความรู้อันจริง เข้าใจจริง เปรียบ
 เหมือนพระนักตอด ที่จะเดินโลกโลก ก็ต้องเอาดาตบตีบั้งหน้า
 เสียก่อน

การซ่อนหน้าพูดอยู่หลังหมวกนั้น เป็นนิสัยไม่ดี ชาว
 ประจิมทิศไม่ควรจะให้ทำดังเสริม เพราะในที่สุดก็จะให้โทษ
 แก่ชาวบูรพทิศมากกว่าให้คุณ

บัญญัติแห่งรัฐประศาสน์คำสัตย์ยอมพลางพลาดได้ แต่
 วิชาคำสัตย์เป็นของที่พลาดไม่ได้

ผู้ใดเห็นด้วย โยงที่ไซ้กรูปรุ่นแถว ยงมีความเชื่อถือ
อยู่ในรูปหุ่นนั้น ก็เท่ากับเป็นคนโง่ประดาเถย

◎ ◎ ◎

ความอันตราย มักเกิดจากการททหาว เขาไปมีดงนด้วย
ในการเมือง ททหาวควรจะเอาใจได้เป็นกงวลอยู่แต่ในการ
ททหาว ไม่ควรจะไปยุ่งในการเมืองด้วย

◎ ◎ ◎

ประเทศทุกประเทศที่รุ่งเรืองแล้ว โดยแท้จริง เขาบัญญัติ
เป็นข้อห้ามไม่ให้ททหาวเขาไปมีดงนด้วยในการเมือง เป็นข้อห้าม
ตลอดกันอยู่ทั่วทุกประเทศในยุโรปและอเมริกา

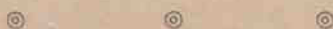
◎ ◎ ◎

การเมืองไม่เป็นวิชาที่อยู่ในหลักสูตรของททหาว และไม่มี
เป็นของนิยมกันเลยในหมู่ททหาว

◎ ◎ ◎

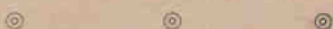
ททหาวที่พูดถึงเรื่อง การเมือง นั้น ก็เท่ากับว่า ททหาว ผู้
นั้นโตเด็ก การ เป็น ททหาว เถย แถว หรือ มัยศททหาว เพียง กิด-
คิมคักกิด

การเมืองนั้นไม่ถูกกบการเป็นทหาร และบรรดานาย
ทหารทศยอมนี่ไม่เคยของด้วยเลย บรรดานายทหารที่มความรัก
ในทางการของศนควรหนีให้ไกล

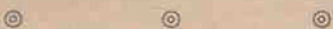

จงระวังอย่าปล่อยให้ให้หลงเชื่อในลัทธิคำสอนไฟเราะต่างๆ
จงจำเรื่องพาในปกรณานนี้ไว้ อย่าไปหลงเชื่อหนังสือหนังสือ
มันขโมยมาคลุมตัวมัน

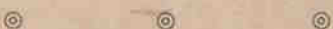
ถ้าท่านหลงเชื่อไปง่าย ๆ ท่านก็จะได้รับความอัปยศใน
ขณะที่ท่านเปิดตมเพียงออกมาเป็นเพียงพา

การคนเดินไปพักหนึ่ง และพูดเสียงดังไปพักหนึ่ง ก็
เหมือนเด็ก ๆ ที่โกนจุกใหม่ ๆ ก็คงคิดว่าตนเป็นผู้ใหญ่

ความตงตมเป็นกตางนนั้นเป็นของยากอย่างยิ่ง ที่จะรักษา
ไว้ให้เที่ยงไม่เอนเอียง

ข้อสำคัญขั้นต้นแห่งการปกครอง อันเป็นหลักฐานและ
ศิวตย คือ กฎหมาย

เมื่อปราศจาก กฎหมาย แล้ว ก็ เป็น อนาธิปไตย

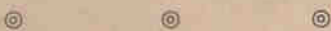
(อนาธิปไตย)

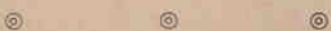
การลงโทษ กันโดยอาศัยกฎหมายในใจแห่งผู้มีอำนาจฝ่าย
เดียว นั้น อย่างดีจะเรียกได้แต่ว่า ปกครองอย่างกดขี่

การประจบไม่จำเป็นจะใช้ได้แต่ในส่วนที่ประพฤติก่อผู้เป็น
ใหญ่ ถึงพูดจาถ้อยตามผู้น้อยหรือตามเสียงของคนใด ๆ ถ้า
เป็นความไม่จริงใจแล้ว ก็เป็นประจบเท่านั้น

อิสรบุคคล ซึ่งมีอำนาจอันชอบธรรมที่จะเลือกเสรีอิสรความ
ใด ๆ ได้ตามพิจารณา ถ้าแม้จะถ่วงอิสรความใด ๆ ไป
แล้ว ก็คงตั้งใจเพื่อให้เป็นคุณประโยชน์แก่คนร่วมชาติ ผู้เป็น
ไทยด้วยกันโดยแท้

การบางอย่าง บางทีรู้ดีอยู่แล้วว่าจะแก้ไขให้ดียิ่งจนกว่า

เถาโต แต่ถาเห็นอยู่อย่างไม่ถึงเวลาที่จะเป็นไปได้อีก ก็
ควรงดเสียก่อน

○ ○ ○
ตั้งซึ่งยังไม่ถึงเวลาจะจัดให้เป็นไปได้ โดยเป็นผลดีแก่
ชาติบ้านเมืองแล้ว จะพูดขอดัดไปเท่าใด ก็จัดการให้สำเร็จ
ตลอดไปไม่ได้

○ ○ ○
อย่าพอใจหาข้อในทางเป็นนักพูด หรือในทางตั้งคนเป็น
คนรู้ในรัฐประศาสนกิจ (ปอลิตทิคัล)
มีหน้าที่ประจำตัวเพียงใด จึงอุกถ้ำให้กระทำไปให้ถึง
สุดที่จะทำได้ ดีกว่าที่จะคุยโตอวดรู้ต่าง ๆ ซึ่งไม่เป็นจริงดัง
ปากอวด

○ ○ ○
ผู้มักไม่ฝันไปต่าง ๆ โดยตั้งใจดี มีความรู้ในตริตรองเขา
ไม่ใช่แล้ว ซึ่งไปพูดเขาขึ้นมาจากหุดมและปลุกขมมน เป็น
ประหนึ่งวาปุ่นฉาบหน่าอยู่

○ ○ ○
ถ้าแม้ว่ากิจการใด ๆ อาจจะทำสำเร็จไปได้ แต่โดยอาศัย

ความปรารถนาเท่านั้น มนุษย์ก็สามารถกระทำกิจการได้สำเร็จ
 อย่างน่าอัศจรรย์หลายอย่างแล้ว

ความขยันคิดในการเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย เป็น ของที่
 ออกมาแต่เพียงจากหัวใจ มีแต่ความกระหายหรือครุเตียว ซึ่ง
 ปรารถนาจากความรู้อันแท้จริง เข้าใจแท้จริง ในแบบ อันงามแห่งความ
 เป็นชาติ

มนุษย์ที่พอใจปลุกกำลังดวงธรรม (คอนดอร์คคิฟเฟอร์-
 เซด) อันใหม่ขึ้น มักดำใจคิดว่าตัวของเขากำลังทำอยู่โดย
 ความสำเร็จ

แท้จริง เขาหรือภาค ทิ้ง ดิ ๆ ลงไปพร้อม กับภาคที่ คร่าคร่า
 ซึ่งต้องการเวลาหลาย ๆ พันปี เพื่อสถาปนาขึ้น

ผู้ที่เห็นส่วนน้อยจะคร โดยมาก ในเรื่องเด่นตระครชาตินั้น
 โดยมากมักเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูงอย่างสามัญชน คนเหล่านี้จึง

มักมีความพอใจแต่ในทางคิดอุบายหาประโยชน์ได้คน และไม่
อินังในประโยชน์แห่งมหาชนเลย

◎

◎

◎

คนระบุกดเกเรเกอง ซึ่งมีความด่ามคักคอกันอยู่ได้ ก็
อาศัยกำลัง ในความปรารถนาจะปล้นทรัพย์สมบัติ

◎

◎

◎

ถามบุคคลบางคน ผู้มีความสุจริต และรักชาติจริง ๆ
ได้เข้าไปประปน อยุ่ด้วย ก็เพื่อ เขาชอบ เป็นเหยื่อ ต่อความนิยม
เท่านั้น แท้จริงมักมีความตั้งใจและแนบนอนอยู่ที่จะหรือผลาญ
ชาติ

◎

◎

◎

ในโศกนมนคนดีจริงกแต่เพียง ๒ คน คน ๓ ได้ตายด้วย
นานแล้ว และอีกคน ๓ ยังไม่ได้เกิดมา

◎

◎

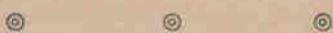
◎

การปกครองไม่ดีขึ้น อย่างไร ๆ ก็คงเป็นดังไม่ดีขึ้น
ถ้าผู้ทรงบิทรชบสนน จะเป็นคนเฉลยวฉลาดหรือเป็นคนบดขบ
เราจะต้องวินิจฉัยคดีหรือข่มผู้ปกครอง โดยมของตุงานที่เขาทำ

เมื่อดูวานมกายผสม ก็แปลว่าเจ้าของดูวานนมนมจผสม
คือตระหนัสนีย์

ในสมัยเงินอย่างเดี๋ยวเป็นเหมือนหนึ่งถือเดินทาง ที่จะให้
ดำเนินสะดวกได้จนถึงความดำริ่ ในการค้าขายย่อยและใน
พาณิชย์การ เงินเท่านั้นสามารถจะเป็นเครื่องประกัน ให้ได้อยู่
เย็นเป็นสุข

การรับดินบน พร้อมด้วยความยุติธรรมอย่างน่าเกลียด
ซึ่งซึ่งเป็นผลบังเกิดมาแต่การรับดินบนนี้ เพราะบุคคลนั้น ๆ
ถวนรับรอนที่จะรวบรวมทุนไว้ให้พอกินต่อไป เพราะเขาทั้งหลาย
รู้สึกความไม่สามารรถแห่งตน

อาหารและของตระเวน กับขิดชนคือนายของคนและมี
ผู้ทนมความหนักแน่นอยู่คนเดียวแล้ว ก็เปรียบเหมือนนายช่างก่อสร้าง
สร้างผู้ไว้ช่างปูน ไว้ช่างก่อ และไว้ตุ้มมือ

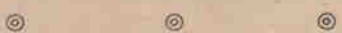
มนตรีธำภา ซึ่งมีแกนด้านขยเสียกว่าควนไฟนิน หา
ประโยชน์มิได้

มนตรีธำภา คง ขยให้ นบได้จา เป็น นามศัพท์ แห่ง
หมู่ มาก ซึ่ง แปร จา มาก แต่ จำนวน ไม่ใช่ มากใน ส่วน
ประโยชน์

ชาวอินเดียนผู้นอยนิตเท่าใด ๆ ก็อาจดำมารถที่จจะถือ
คำสอนาคริสต์คงได้ทั้งหมด เท่าที่มีอยู่ในเมืองอินเดียนไปด้วยคนไม่
มีคำสอนา

ความสงบนั้นดำมารถที่จจะรักษาไว้ได้ โดยง่าย ในระหว่าง
แตรโดยชาติ ซึ่งมีจุดแห่งความเจริญพอเท่า ๆ กัน

ทางที่จจะจะมีสงครามมาได้นั้น ย่อมมีแต่ความไม่เต็มอ
กันแห่งความเจริญ

ผู้ที่เป็นตัวละคร อยู่นิ่ง

ก็อยาก แต่จะให้ ละคร นุ่ม

คนชม

ผู้ที่มีความรู้ ถ้างวาง

มัก จะไม่ ค้นค้น ในคำ ใจซวด

และไม่หลง คัดตักแต่ ตั้ง ที่ ตบตา

แล้ว และเชื่อ พดอย ค้นค้น

ไปด้วย

ศรยบยง พังการ ทั้งต้อง ฝ่ายก่อน

แล้ว จึง คอย จน จดขยง

ความเห็น เป็น แน่นนอน

ผู้ที่ พังการ ฝ่ายเดียว แล้ว หงนียม เต็ม ใจ ใน คอย คำนๆ

ขอจา เป็น ผู้ทรม ใด คง อยู่ ใน บน ชาติ คยวดย เป็น ที่ พังค เคยน ทง ทาง

โลก ทาง ธรรม หาก คน นับ ถ้อย แท้ จจริง มี ได้

ตั้ง ใด ๆ ใน โลก นอน เป็น ที่ น้า ปรารภนา

จะ ได้ มา โดย ไม่

ต้อง ด้ระ ด้ตั้ง อด แยก เบียด น้าง นน ไม่ มี เคย

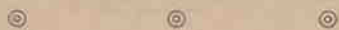
ถ้าวัตถุใดได้มาโดยง่าย และโดยไม่ค้ำขังตึงตั้งอันแตก
เบียดขยี้กัน แท้จริงเป็นวัตถุอันไม่มีราคาเลย

ดาบ, ยศ, ความดี, ความสะอาด, ยุติธรรม, และ
ความเจริญรุ่งเรืองแห่งชาติ จะได้อีกแต่โดยมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งแตก
ให้เพียงพอเหมือนกัน

ถ้าปรารถนาดาบ ก็ต้องพากเพียร

ถ้าปรารถนายศ ก็ต้องหมั่นในหน้าที่ และจงรักภักดีต่อ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

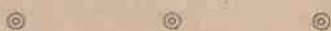

ถ้าปรารถนาความดี ก็ต้องเว้นจากสิ่งซึ่งจะนำมาซึ่งทุกข์
และต้องไม่ทำการใดที่ให้ทุกข์แก่ตนและผู้อื่น

ถ้าปรารถนายุติธรรม ก็ต้องคงคนไว้ในที่ชอบ ประ
พฤติให้ต้องตามทำนองคลองธรรม รักษาความสุจริตไว้มิให้

บกพร่อง และ ทรนทาน จึง มิให้เอียงไปใน ทาง วิชา อารรม์
ต่าง ๆ

ถ้าปรารถนาความเจริญรุ่งเรืองแห่งชาติ ก็ต้องประพฤติ
ตนเป็น พลเมืองดี ไม่ คิดถึง ประโยชน์ แห่งตน และ พกพียง
ยิ่งกว่าประโยชน์ แห่งชาติทั่วไป ยอมสละความสุขและความ
สะดวกของตนเอง เพื่อให้ ความสุข และ ความสะดวกแก่
ชาติ ต้องมีความซื่อตรงจงรักภักดีต่ออันตธรรมประเพณี อัน
เป็นวัตนะประเพณีของชาติ เหมือนมณีนีวัตนะของพระเจ้าจักร-
พรรดิ ต้องเว้นจากความประพฤติ หรือความคิด ความเห็น
อันจะเป็นเครื่องพาะ ความฉลาดไม่ส่งบรบบคาบ ให้บังเกิด มี ขัน
ใหม่เพื่อน พลเมือง ซึ่งจะ เป็น ผล พินาศ แห่งชาติ คำธนา
อาณาจักร

ถ้าภายในบ้านเมืองยุ่งเหยิงแล้ว ก็ย่อมจะเป็นช่องให้ชาว
ต่างประเทศเออเข้ามา โอบล้อมได้ถนัด

การเปลี่ยนแปลงแกตักษณะปกครอง ไม่ใช่ของที่จะทำ
ไปได้ในชั่วพริบตา ไม่ใช่ของที่จะทำไปให้ดำเรีจแต่โดยอาศัย
ปากพูดให้ดัง ๆ อย่างเดียว ต้องอาศัยความสามารถของผู้ที่
การเป็นไปได้จริง ๆ เหมือนปากพูด

○ ○ ○
 รัชตงเท่านั้นไม่พอ ต้องสร้างตนด้วยจึงจะใช้ได้ และต้อง
มีหตฐานมั่นคงจริง โลกจึงจะเชื่อถือ

○ ○ ○
 การดองโลกนั้นไม่ใช่ของง่าย จะดองได้ง่าย ๆ ก็แต่คน
หูเบา ใจเบา ต้มองเบา เท่านั้น

○ ○ ○
 เพราะมีคน หูเบา, ใจเบา, ต้มองเบา, ตีเบาอยู่ จึง
มีคนจำพวกที่หาถิ่นอยู่ได้โดยค่าความรักชาติ

○ ○ ○
 เมื่อสติไม่มคคคคค บัญญัติจอมหิว ก็เขาคอไม่รอด

○ ○ ○
 บุคคลบางจำพวก ปรารภนาอย่างดำคัญ อยู่แต่เพียงจะรวบรวม
รวมทุนทรัพย์ให้โตมากที่สุด ภายในเวदानชยที่สุด

บุคคลที่ทนายทนายงานใดเป็นผลดีที่สุด มักเป็นผู้ที่
ซื่อสัตย์นอ่ยที่สุด

ผู้ที่ประสงค์จะความเชื่อถือ (เครดิต) ย่อมจำเป็นต้องยอม
ลงทุน ยิงเป็นรางวัลใหม่แก่ของประกาศให้มากขึ้น

เจ้าของห้างเขาประกาศโอ้อวดความดีของเขา เราผู้ชาน
ไม่จำเป็นต้องที่จะต้องหลงตามเขาไป โดยมีได้พิจารณาตรวจ
ตราดูให้ละเอียดก่อน

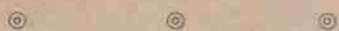
คนเราย่อมต่างคนต่างมีความเห็นของตนเอง แต่หากไม่
ผิดด้วยกฎหมายแผ่นดิน และไม่เป็นความเห็นอันตามกแล้ว ก็
ไม่มีความผิดอันใด ในการที่จะแสดงความคิดเห็นนั้น โดย
สุจริตและเปิดเผย

ผู้เริ่มออกเดินทางอันลำบาก ซึ่งนำไปสู่ความเจริญ แต่ก็
เป็นการทำให้เป็นไปได้อย่างหนักหนา

ความประพฤติที่รับดินบน ย่อมเป็นรากเง้าของการปก-
ครองไม้ดี

ธมาธิก ซึ่งรวมกันเป็นคณะ ต่าง ๆ ย่อมเพ็ดเต็ดใน
การเดินกตถกน ซึ่งกันและกัน และ คอยจ้อง ทำลายพืช แห้งกัน
และกัน

วิธี ที่จะทำให้คน เป็นผู้ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่ดี เป็น ผู้แทน ใน ที่ ประชุม
โดยคองยงผู้ ที่เบญญู แข่งขันกัน เดี่ยวกอนน น แม้เป็นวชิรอนแนอน
แต่เดชาดกจรงอยู่ แต่ยกยากที่จะให้ปราชญ์ ผู้ คักษา ในนคณยแห่ง
การปกครองธรรเธริญ (แบบเมกซีโค)

จีนเป็นชาติที่น่าประหลาดอยู่ชาติหนึ่ง คือเป็นคนทีเห็น
ตมูกตถกนเด่นได้ ถึงความตาย

ข้อที่เป็นปัญหาที่ยุ่งกัน ไม่ควรจะใช้ ปืนพกและลูก
ระเบิดช่วยวินิจฉัย

คนที่มีความเห็นในทางการเมือง ซึ่งต่างก็รวมกัน
เป็นคณะหนึ่ง ๆ นั้น ไม่ควรจะเข้าใจและประพฤตเช่นเดียวกับ
ของ

การพูดขู่มขู่เป็นของง่ายกว่าการทำให้สำเร็จไป คนเรายัง
มีอยู่เป็นอันมาก ที่หากินด้วยการคิดกำเรบ และก่อเหตุจลาจล
ในบ้านเมือง โดย ขู่มขู่ พลเมือง ที่ไม่รู้เท่าให้เกิด ความไม่
พอใจ

คณะนี้ ๆ (หรือของขี้) เป็นเครื่องมือนำคัมภีร์ของพวก
ช่างขู่มขู่

ประเทศใด การที่ม็คนไปเที่ยวดวงโลกในนามของรัฐ-
บาล ไม่เป็นที่นิยมนับถือของโลกเลย ศัตรู ๆ วิชาศบตาของ
ข้าพวงนักโง่งที่ไว้หลอกเอาเงินจากชาวบ้านนอก

การที่จะให้ โปลิติค เป็นประโยชน์แก่คัว นักเลง

ไปดึก เหนื่อย มุ่งทางเดียว คือทางคิด การกำเริบ และ ก่อ
 ฤตจาก

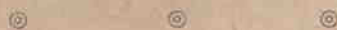
นาคัจจรวัย ที่คนเราบางคนถือเอาว่า ไตทมิ ในหนังสือ
 พมพแต่งคือเป็นชาวชนแชนชนทางต้น

ไม่มีใครเลย ที่จะเฉลยจนกว่า หนังสือพมพ
 มนุษย์เป็นผู้แต่งเรื่องจริงได้ และถ้าเมื่อมนุษย์เป็นผู้เขียน
 กตของแต่งแต่ลักษณะแห่งผู้เขียน

ถ้าผู้เขียน โททก หนังสือพมพก็โททกไปด้วย เพราะ
 ฉะนั้นชาวโททกในหนังสือพมพอาจจะมีได้ ไม่อศัจจรวัยเลย

รัฐบาลทั้งปวงควรจะรู้ดีว่า ถ้าให้ โอกาสแก่จันนาง
 จำพวกเพียงดึกคืบเดียว เขาคงจะถือเอาถึงศอกเป็นแน่ คน
 จำพวกนี้เขาใจไม่ได้เลยว่า ความกรุณานั้นแปลความว่าอย่างไร
 กตบถือเอาความกรุณาเป็นการแต่งความอ่อนแอหรือความกต

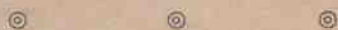
พวกก่อการจลาจล ย่อมเป็นเดียนหนามแก่การปกครอง
และความขุ่นเป็นสุขของพลเมืองทั่วไปเป็นเนืองนิจ คนชนคิน
ย่อมเป็นศัตรูต่อประชาชน

บุคคล บางจำพวก เมื่อ นึกไป ถึง ความลำบาก ของ ตน
แล้ว ก็มักหันเหหาความเพ็ดพิณ และความหลงใหลใน
สุรา

ไม่มีสิ่งใดที่จะปรารถนาให้ความรุ่มเย็น แก่บุคคลที่อาจ
จะทำลายความมั่นคงแห่งการปกครองและความสงบราบคาบแห่ง
สาธารณชนได้

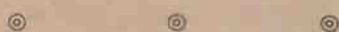

หนุตาย คือเดียว ถ้ามารด จะทำให้หน้า ทงศีรษะ เป็นพิษ ได้
ฉันใด อ้ายพอกย แหย่ก็อาจจะทำให้คนร่วมชาติ ทงหมด เดี่ยวข้อ
เดียง ถึงความนบถของคนทงปวงได้ ฉันนั้น

ถึงใดจะดำเร้จดี เท่ากับความดำเร้จแต่ัว เป็นไม่มี

การเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงนั้น ไม่เป็นดังที่หน้าไว้ใจ

ถ้าบรรดาประเทศในโตกนี้ จะมาตกลงทำสัญญากันเสีย
ให้เด็กตั้งที่รุนแรงทั้งสอง รวมทั้งการสงครามด้วยฉะฉานแล้ว คน
เราก็คงได้รับความสุขอันอีกเป็นอันมาก

นิสัยมนุษย์โดยมาก มักจะมีแรงกว่ากำลังความคิด ซึ่ง
เป็นหน้าตายอย่างยิ่ง

คนบางประเทศจะแสดงข้อความใด ๆ ให้เข้าใจไม่ได้ นอก
จากโดยใช้อำนาจแห่งกำลัง

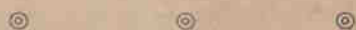
ผู้หน้าที่ปกครองคนใด ซึ่งไม่เตรียมตนที่จะเคียงบุญบ้าง
แล้วก็ควรจะถอยไปเสียข้างหลัง หัดถ่วงให้คนที่เขากดากว่ามา
แทนที่

คนที่เขม็งวดคนไหนเท่า ที่ไม่มีใครเกียด

โลกเราจะไม่ได้เห็นผู้เขี้ยวชาญในวิริยฤทธิ์ ดังเช่นนโป-
เลียนอีกเลย

นโปเลียนเป็นแม่ทัพตักตักเคยมัมา และค้อไปก็ยังไม่แแต่
เห็นว่าจะมีแม่ทัพใด ที่จะบังคับบัญชาเอาทหารไว้ ในกำมือได้โดย
แน่นนอนอย่างนนั้นอีก

◎ ตักกรวยามเด็กระบำแดง

ซอจำเรียงเรียงแจวกตุตเตียง

คารานขยรยพอนรายเรียง

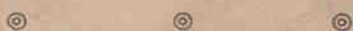
ก็หุดบเตียงเหตอแขงแดงตะวัน

ไอ้อกเฮ้ยอกครมไม่ตมคิด

เตี้ยแรงจิตคงใจได้ตุชตวรรษ

พอเต้จเตนเตนวาระบำบรพ

ก็พอผันเลื่อนหายเตี้ยตายเฮย ๆ

พวกทจตถการเค่นว้าไม่ตำเรัจนน ดงทายมกเป็นผูได้เปริยบ
ด้วยเหตุทไมคองมีเวียงกวนใจแะเป็ดองทพย

ผู้ใดพยายามจะตกเค้นคน ให้ใช้ความคิดโดยสมเหตุ
 สมผล ผู้คนมักจะถูกตาอย่างร้ายแรง แทนที่จะเห็นจากความ
 เห็นตื้นเขิน

งอดอกของจันทน์คนหัวเราะกันไต่มาทุก ๆ กมกมเรื่องตาย
 อยุ่อย่างน้อยที่สุดตาย ๓ จะเป็นตายด้วยถูกประหารชีวิต หรือ
 ฆ่ากันตาย หรือฆ่าตัวเองก็ได้

ของหลายสิ่งยอมใช้ดีแห่งแสงสว่างตามธรรมชาติ และให้
 ถ้าดับกันตามสภาพแห่งดี

มีใครบ้างหรือ ที่ของทุกขเมื่อแต่ดูดีแห่งรุ่งกมหน้า ที่เห็นอยู่
 บนท้องฟ้า ย่อมไม่มีใครคิดของรูดีกว่าความเคย เพราะดีเหล่านั้นอยู่
 ตามลำดับอันเหมาะ จึงไม่บาดตาคน

ถ้าไม่มีผู้ใดจะช่วยผู้เมองอันกำลังจะจมจนแล้ว อำมาตย์
 จะทำประโยชน์อะไรได้

คนเราโดยมาก ยังมีความคิดฝังมั่น นิยม ยึดอยู่ในแบบแผน
 แห่งกิจปกรรณอย่างเก่า จึงยังมีอาชวาทจะเขาใจวิถีเขียนรูปอย่าง
 ดั้งเดิม (พีวเซอริสต์) ฉะนั้น ถึงแม้ในลักษณะปกครองก็
 ฉ. ฉ.

◎

◎

◎

เมื่อเราได้ตีพิจารณา ดูว่าการเดินรำของพ่อมมผลดท
 ดุดเท่าใดแล้ว เราจึงจะรู้ถึงขั้นคืออย่างยง ที่เราไม่ได้เป็นบ้าไป
 เช่นเขาบ้าง

◎

◎

◎

พวกทโคจรดการเดินรำดำเรจ เมื่อบุญเงินคางของห้าง
 ปลิวเข้ามาเป็นมด ๆ นั้นแหละจึงจะรู้ด้านกคจ

◎

◎

◎

ในขณะที่คนเดินเตรียมการ ในขณะที่เมื่อยงโต ยืนตั้ง
 คนศรี ในขณะที่เมื่อยงอยู่ในห้องเดินรำอันเค็มไปด้วยธมาคมอัน
 คกคก ไม่มีใครเคยที่จะได้นกถึงกาดภายในหัว ส่วนค่าจับจ่าย
 ไซ้อย่นนช่างห้อมน

◎

◎

◎

ควนชชจ่าเรียงตั้งแจวกตุ้ตตั้ง ตารานอยร่อยพันพัน

รายเรียง กทตบเตียงเหลืองแดงแดงครวณ แดงกตบเป็นชกเรอง ๑

◎ ◎ ◎

บรรดาผู้ใดมีการเค้นรำแดง มักไม่ยอมถาวรภาพว่า การ
 ภายหลังเป็นของขมขื่นเพียงไร

◎ ◎ ◎

เป็นขรรคมดาโลก เราทั้งหลายมักจะยอมให้คนช่างพูดสูง
 จมูกเรา ด้วยความมึนคือนักคิดฟุ้งซ่านต่างๆ เขาจะออกความ
 คิดอย่างไร เราได้เห็นด้วยทองสน

◎ ◎ ◎

ตั้งใดที่ใดทำลงไป เราย่อมหาทางแก้คิดได้เสมอ แต่
 ตั้งใดที่ผู้อื่นได้ทำลงไปแล้ว เราไม่ยอมฟังคำแก้ตัวของเขาเลย
 ถ้าไม่เป็นเช่นนั้น โลกนี้คงเป็นสวรรค์ หาใช่โลกมนุษย์
 ไม่ และเราก็คงเป็นเทวดา ไม่ใช่มนุษย์

◎ ◎ ◎

ความเห็นของชาติที่เป็นมหาประเทศ เปรียบเหมือนพี่ชาย
 ในครัวเรือนแห่งนานาชาติ

การที่ประเทศเล็ก จะคัดค้าน ความตกลง ของประเทศใหญ่
 นนยอมไม่ผล เทากันกับของเล็กๆ จะขัดขืนใจของพี่ชายซึ่งโต
 และมีกำลังมากกว่า

การที่กระทรวงต่างประเทศ แห่ง เมืองใด ๆ จะคิด หรือว่า
อะไรนั้น จะจำเป็นจำต้องตรงกับความเห็นของพลเมืองโดยมาก
แห่งประเทศนั้นนักหามิได้

◎ ◎ ◎
ชาวยุโรปชั้นที่เราเรียกว่า มหาชน นั้น โดยมากมักจะ
เป็นชนที่เต็มไปด้วยเจตนาต่าง ๆ จนเต็มใช้สติ และมักจะเข้าใจ
ด้วยกบฏ ทมิฬความเจ็บแค้นส่วนตัว

◎ ◎ ◎
มหาชน ซึ่ง ท่าน ผู้ชำนาญ การเมืองบางคน เรียกว่า ฟา
นั้น เพราะหาว่า โง่ และดื้อ เหมือน ฟา

◎ ◎ ◎
ใจของคนที่อยู่นอกบริเวณโรงสวด ย่อมผิดกันกับคน
ที่อยู่ในโรงสวด

◎ ◎ ◎
ผู้ที่ใช้สติเห็นใจ ให้ยับยั้งงดแต่เหตุเหตุการณ์ที่พึงระวังที่เป็น
ไปด้วยพิจารณาณอันถึงบั้น อาจเข้าใจเหตุผลได้ดีกว่าผู้
ที่ยอมตนให้พวกหากินร่อน ๆ หลุดอกจนหลงเชื่อความคั่นคั้น
ในของเก้

จัดพิมพ์จำหน่าย

โดย

ตึกเลขที่ ๘๖๙ ฝั่งสะพานช้างโรงสี ถนนอัมรินทร์
ตรงข้าม หลังกระทรวงกลาโหม อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร

ราคาเล่มละ ๓๐ บาท

พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ 47 ถนนเพ็ญนคร ตอนหลังกระทรวงมหาดไทย พระนคร
นายวรา รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา 2501

